వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ
శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

నిత్యాషోడశికార్ణవః

ఓం తత్సద్బ్రహ్మణే నమః।
వామకేశ్వరతన్త్రాన్తర్గతనిత్యాషోడశికార్ణవః

శ్రీభాస్కరరాయోన్నీతసేతుబన్ధాఖ్యవ్యాఖ్యానసహితః।

(తత్ర ప్రథమో విశ్రామః।)

శ్రీగమ్భీరవిపశ్చితః పితురభూద్యః కోనమామ్బోదరే
విద్యాష్టాదశకస్య మర్మభి(వి)దభూద్యః శ్రీనృసింహాద్గురోః।
యశ్చ శ్రీశివదత్తశుక్లచరణైః పూర్ణాభిషిక్తోఽభవత్
స త్రేతా త్రిపురా త్రయీతి మనుతే తామేవ నాథత్రయీమ్॥౧॥

వామకేశ్వరతన్త్రస్థే నిత్యాషోడశికార్ణవే।
పూర్వోత్తరచతుఃశత్యౌ వ్యాచష్టే భాస్కరః సుధీః॥౨॥

నిత్యాషోడశికార్ణవనామని తన్త్రే శివైకపరతన్త్రే।
అతిగహనే ఫణిపటలే స్పన్దితుమపి కః క్షమో మనుజః॥౩॥

యద్యప్యేవమథాపి తు పూర్వాచార్యైః ప్రదర్శితం సేతుమ్।

దృఢబన్ధైరుద్ధర్తుం గురుభక్త్యైవ ప్రవర్తితోఽస్మి బలాత్॥౪॥

నిత్యాషోడశికామ్బోధేః పరం పారం యియాసవః।
విశ్రామైరష్టభిర్యుక్తం సేతుబన్ధం భజన్త్విమమ్॥౫॥

ఆ ప్రాచః కామరూపాద్ద్రుహిణసుతనదప్లావితాదా ప్రతీచో
గాన్ధారాత్సిన్ధుసార్ద్రాద్రఘువరచరి(రచి)తాదా చ సేతోరవాచః।
ఆ కేదారాదుదీచస్తుహినగహనతః సన్తి విద్వత్సమాజా
యే యే తానేష యత్నః సుఖయతు సమజాన్కశ్చమత్కర్తుమీష్టే॥౬॥

ఇహ ఖలు నిఖిలజనాభిలషణీయం సుఖమేవ పురుషార్థః। తచ్చ కృత్రిమకృత్రిమం చేతి ద్వివిధం క్రమేణ కామమోక్షపదాభ్యామభిలప్యతే। తదుభయసాధనత్వాద్ధర్మో ధర్మసాధనత్వాదర్థోఽపి సర్వాభిలషిత ఏవేతి పరస్పరం తరతమభావాపన్నా అపి పురుషైరర్థ్యమానత్వావిశేషాచ్చత్వారోఽపి పురుషార్థా ఏవ। యత్తు స్వవిమర్శః పురుషార్థ ఇతి కల్పసూత్రం తన్మోక్షస్యైవాకృత్రిమసుఖత్వాన్ముఖ్యత్వాభిప్రాయేణేత్యవిరుద్ధమ్। తే చ తాదృశజ్ఞానవిజ్ఞానసాధ్యాః। తాని చ తాదృశతాదృశచిత్తైకసాధ్యాని। చిత్తేషు తాదృశత్వం తు శుద్ధితారతమ్యాత్। తతశ్చ వివిధకర్మపరిపాకాయత్తవివిధచిత్తశాలినో జనాననుజిఘృక్షుః పరమకారుణికో భగవాన్పరమేశ్వరః పరస్పరవిలక్షణా అపి సాక్షాత్పరమ్పరయా వా పరమపురుషార్థైకప్రయోజనికా విద్యాః ప్రవర్తయామాస। తథా చ శ్రుతిః—ఈశానః సర్వవిద్యానామ్। యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై। అత్ర చకారాదితరవిద్యాసముచ్చయః।

తస్మై వేదాన్పురాణాని దత్తవానగ్రజన్మనే। ఇత్యుపబృంహణదర్శనాత్।

స్మృతిరపి—

అష్టాదశానామేతాసాం విద్యానాం భిన్నవర్త్మనామ్॥
ఆదికర్తా కవిః సాక్షాచ్ఛూలపాణిరితి శ్రుతిః।

తతశ్చ జగదాప్తపరమశివప్రణీతత్వావిశేషేణ సర్వాసాం విద్యానామధికారిభేదేన ప్రామాణ్యమేవేతి స్పష్టం సూతసంహితాదౌ। అధికారశ్చ యథా నాస్తికానామేవాఽఽర్హతాదిదర్శనేషు త్రైవర్ణికాదేరేవ వైదికమార్గేష్వితి పురుషభేదేనైవ వ్యవస్థితస్తథైకస్యాపి పురుషస్య చిత్తశుద్ధితారతమ్యాదపి కశ్చిద్వ్యవస్థితః। వర్ణభేదేనేవాఽఽశ్రమభేదేనాపి ధర్మవ్యవస్థాదర్శనాత్। ఏవం చ యాని తత్తద్విద్యాప్రశంసకాని వచనాని తాని తత్తదధికారిణం ప్రత్యేవ ప్రవర్తకాని। యాని చ తన్నిన్దకాని తాని తత్తదనధికారిణం ప్రతి నివర్తకాని। న పునర్నహి నిన్దాన్యాయేన విధేయస్తావకాని। అతిబాల్యదశాయాం బాలక్రీడనకే ప్రవర్తయతామేవ పిత్రాదీనాం తస్యైవాధ్యయనాధికారే తాదృశక్రీడాయాం తాడనకర్తృత్వదర్శనాత్। తదయం మథితోఽర్థః—జాతమాత్రస్య త్రైవర్ణికస్య పురుషస్య క్రీడాధికారే నివృత్తేఽక్షరాభ్యాసః। తతశ్ఛన్దోభాషాజ్ఞానార్థం కావ్యాధ్యయనే ప్రవర్తకాన్యదోషం గుణవత్కావ్యమిత్యాదీన్యగ్నిపురాణవచనాని। వ్యుత్పన్నస్య తు కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేదితి నిషేధః। కావ్యాధ్యయనజన్యప్రయోజనస్య జాతత్వేనోత్తరభూమికాయామేవాధికారాత్తాం విహాయ పూర్వభూమికాయామేవాఽఽయుః క్షపయతోఽనిష్టం భవతీతి తదర్థః। తతో దేహాద్యతిరిక్తత్వేనాఽఽత్మనో జ్ఞానార్థం న్యాయశాస్త్రాధ్యయనే విధిః శుష్కేనాఽఽత్మానమన్విచ్ఛేత్యాదిః। శుష్కం హేతురవయవసముదాయాత్మకన్యాయ ఇతి యావత్। దేహాదిభిన్నత్వేనాఽఽముష్మికయాతాయాతక్షమతయాఽఽత్మని జ్ఞాతే తు తాదృశఫలకకర్మస్వధికారాదాన్వీక్షికీం తర్కవిద్యామనురక్తో నిరర్థికామిత్యాదయో నిషేధాః పూర్వభూమికాం నిషేధన్తి। ధర్మమేవాఽఽచరేత్ప్రాజ్ఞ ఇత్యాదివిధయ ఉత్తరభూమికాయాం ప్రవర్తయన్తి। తదుపయోగిత్వేన పూర్వమీమాంసాయా వేదే కర్మకాణ్డస్య చాధ్యయనం తేన ధర్మార్థకామేషు సాధితేషు చతుర్థపురుషార్థలిప్సయా పూర్వభూమికాత్యాగాయ నాస్త్యకృతః కృతేనేతి కర్మనిన్దా। ఏతాశ్చ సర్వా అజ్ఞానభూమికా ఇత్యుచ్యన్తే। ఏతాః పరస్పరాన్తర్భావేన సప్తైవేతి వసిష్ఠః। ఏతదుత్తరాస్తు జ్ఞానభూమికాః। అథ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేదాత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య ఇత్యాదయో బ్రహ్మజ్ఞానవిధయ ఉత్తరభూమికాప్రవర్తకాః। ఉత్తరభూమికాస్తు బహ్వ్య ఇతి కేచిత్।

వదన్తి బహుభేదేన జ్ఞానినో యోగభూమికాః। ఇతి వచనాత్।

సప్తైవేతి తు భగవాన్వసిష్ఠః। అవబోధం విదుర్జ్ఞానం తదిదం సాప్తభూమికమిత్యుక్తేః। తన్నామాని వివిదిషా విచారణా తనుమానసా సత్త్వాపత్తిరసంసక్తిః పదార్థాభావినీ తుర్యగేతి। తల్లక్షణాని తు వాసిష్ఠే జ్ఞానశాస్త్రే ద్రష్టవ్యాని। తదుపయోగితయా చ వేద

ఉపనిషత్కాణ్డస్యోత్తరమీమాంసాయాశ్చాధ్యయనమ్। బ్రహ్మజ్ఞానం చ ద్వివిధం శాబ్దమపరోక్షానుభవరూపం చ।

శాస్త్రదృష్టిర్గురోర్వాక్యం తృతీయః స్వాత్మనిశ్చయః।

అన్తర్గతం తమశ్ఛేత్తుం శాబ్దో బోధో నహి క్షమః॥ ఇత్యాదిజ్ఞాపకాత్।

తేన శాబ్దభూమికాలాభోత్తరం తత్రాఽఽయుష్షపణని షేధార్థాః పాణ్డిత్యాన్నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేదిత్యాదయః। సప్తభూమికాన్తర్గతద్వితీయతృతీయయోశ్చ మధ్యే భక్తిరూపైకా మహతీ భూమికా తదుపయోగిత్వేన భక్తిమీమాంసాధ్యయనమ్। భక్తిశ్చ పఞ్చమభూమికాన్తమనువర్తతే। తల్లాభోత్తరమపరోక్షానుభవరూపషష్ఠభూమికాలాభః। సైవ చ జీవన్ముక్తిః। తదవ్యవహితోత్తరమేవ చ విదేహకైవల్యం జ్ఞానాదేవ తు కైవల్యమిత్యత్ర జ్ఞానపదస్యానుభవపరత్వాత్ న్యాయాదిశాస్త్రేషు స్వస్వభూమికాలాభమాత్రేణ మోక్షప్రాప్తివర్ణనం తూత్తరోత్తరభూమికానామపహ్నవేనైవ। పురుషార్థప్రాప్తౌ విలమ్బశఙ్కయా ప్రవృత్త్యభావనిరాసేన తస్యాదోషత్వాత్। యాని చ కర్మణైవ హి సంసిద్ధిః, యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య ఇత్యాదీని వచనాని తేష్వేవకారః స్వస్వభూమికాసాధ్య ఉత్తరభూమికాధికారరూపఫలే సాధనాన్తరనిరాసార్థో న పునరుత్తరభూమికాభావబోధకః। జ్ఞానాదేవ త్విత్యత్ర త్వనుభవాత్పరతః సాధనాన్తరరూపాయా భూమికాయా అభావాత్తదభావబోధక ఏవేతి సర్వేషాం తత్తద్విద్యాప్రవర్తకానామృషీణాం న మిథో విరోధః। ఏతాసాం చ భూమికానామేకైకస్యా అవాన్తరభూమికా అపి భూయస్య ఏవేత్తయాఽపరిచ్ఛేద్యా బుద్ధిమద్భిరనుభవైకవేద్యాః సన్త్యేవ।

తదుక్తమ్ —

ఇత్యవస్థా మయా ప్రోక్తాః సప్తాజ్ఞానస్య రాఘవ।

ఏకైకా శతసంఖ్యాఽత్ర నానావిభవరూపిణీ॥ ఇతి।

ఏవమనేకాసు భూమికాస్వేకైకాఽపి బహుభిర్జన్మభిరేవ సాధ్యతే। తదేవమపరిమితైర్జన్మభిర్మహతా ప్రయత్నేన పరబ్రహ్మణః శాబ్దతత్త్వనిశ్చయభూమికాపర్యన్తం క్రమేణ సమ్యగారూఢస్య సంసారే నాత్యన్తమాసక్తిర్నాపి దృఢో నిర్వేద ఇత్యాకారికా విలక్షణా చిత్తశుద్ధిః సంపద్యతే। సోఽయం భక్తిమార్గేఽధికారీ।

ఇతి వచనాత్।

సా చ భక్తిర్ద్వివిధా—గౌణీ పరా చేతి। తత్రాఽఽద్యా సంగుణస్య బ్రహ్మణో ధ్యానార్చనజపనామకీర్తనాదిరూపా సంభవత్సముచ్చయికా। పరభక్తిస్త్వేతజ్జన్యానురాగవిశేషరూపా। ఆద్యాయా అపి బహవోఽవాన్తరభూమికాః తాసు ప్రథమా యోషామగ్నిం ధ్యాయీతేత్యాదిభావనాసిద్ధిః। ద్వితీయా మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాదివిహితోపాస్తిః। తృతీయా త్వీశ్వరోపాస్తిః। ఈశ్వరస్యాపి సూర్యగణేశవిష్ణురుద్రపరశివశక్తిభేదేన బహువిధత్వాత్తత్తదుపాస్తయోఽపి భిన్నా ఏవ భూమికాః। శక్తిరపి చ్ఛాయావల్లభాలక్ష్మ్యాదిభేదేనానన్తవిధైవ। అనేన క్రమేణేతా భూమికా అనన్తైర్జన్మభిరారూఢస్య పశ్చాత్త్రిపురసున్దర్యాం గౌణభక్త్యుదయస్తత్ర సమ్యఙ్నిరూఢస్య తస్యాం పరభక్త్యుదయ ఇతి స్థితిః।

శైవవైష్ణవదౌర్గార్కగాణపత్యాదికైః క్రమాత్।
మన్త్రైర్విశుద్ధచిత్తస్య కౌలజ్ఞానం ప్రకాశతే॥

సర్వేభ్యశ్చోత్తమా వేదా వేదేభ్యో వైష్ణవం పరమ్।
వైష్ణవాదుత్తమం శైవం శైవాద్దక్షిణముత్తమమ్॥

దక్షిణాదుత్తమం వామం వామాత్సిద్ధాన్తముత్తమమ్।
సిద్ధాన్తాదుత్తమం కౌలం కౌలాత్పరతరం నహి॥ ఇతి వచనాత్॥

అన్యాన్యప్యేదృశే భూమికాక్రమే మూలభూతాని వచనాని బహూని లేఖ్యాన్యపిం విస్తరభయాన్న లిఖితాని। కతిచిత్తు సౌభాగ్యభాస్కరే ప్రదర్శితాన్యస్మాభిః। శ్రీమహాత్రిపురసున్దర్యాశ్చ గౌణీం భక్తిం సేతికర్తవ్యతాకాం నిరూపయితుమైదంపర్యేణ సున్దరీతాపనీపఞ్చకం భావనోపనిషత్కౌలోపనిషద్గుహ్యోపనిషన్మహోపనిషచ్చేత్యాదయో వేదశిరోభాగాః ప్రవృత్తాః। వేదే చ పూర్వకాణ్డస్య శేషభూతతయాఽఽశ్వలాయనాదికల్పసూత్రాణాం మన్వాదిస్మృతీనాం చ ప్రవృత్తివదుపనిషత్కాణ్డశేషత్వేన పరశురామాదికల్పసూత్రాణాం యామలాదితన్త్రాణాం చ

ప్రవృత్తిః। పురాణానాం తు కాణ్డద్వయం ప్రత్యపి శేషత్వేన ప్రవృత్తిః। తతశ్చ స్మృతితన్త్రపురాణానాం వేదమూలకత్వేనైవ ప్రామాణ్యమ్। యే చ ప్రత్యక్షశ్రుతివిరుద్ధాస్తత్తదేకదేశాస్తేషాం విరోధాధికరణన్యాయేన యావన్మూలశ్రుతిదర్శనమననుష్ఠానలక్షణమప్రామాణ్యమ్। యాని తు సర్వాంశేనాపి వేదవిరుద్ధాన్యేవ కానిచితన్త్రాణి పాశుపతవిశేషపాఞ్చరాత్రవిశేషాదీని తాని నేదృశీం భూమికామారూఢస్య। అపి తు శ్రౌతస్మార్తకర్మభూమికాధికారేణ ఏవ కేనచిత్పాపేన తతశ్చ్యుతౌ తేష్వధికారః।

అత ఏవ—

పాఞ్చరాత్రం భాగవతం తథా వైఖానసామిధమ్॥

వేదభ్రష్టాన్సముద్దిశ్య కమలాపతిరుక్తవాన్॥

ఇత్యాదినా కతిపయానామేవ పరిగణనముపపద్యతే।

తేన—

శ్రుతిభ్రష్టః శ్రుతిప్రోక్తప్రాయశ్చితే భయం గతః।

క్రమేణ శ్రుతిసిద్ధ్యర్థం మనుష్యస్తన్త్రమాశ్రయేత్॥

ఇత్యత్ర తన్త్రసామాన్యపదం తాదృశవిశేషపరమ్। పత్యురసామఞ్జస్యాదిత్యధికరణమపి తాదృశతన్త్రపరమేవ। యాని తు రామకృష్ణనృసింహరుద్రపరశివసున్దర్యాద్యుపాసనాబోధకాన్యగస్త్యాదితన్త్రాణి తన్మూలభూతానాం రామతాపన్యాద్యుపనిషదాం ప్రత్యక్షత్వాదేవ తేషాం నాప్రామాణ్యశఙ్కాకలఙ్కావకాశః। తత్ర సున్దర్యుపాస్తిస్తావద్ద్వివిధా। బహిర్యాగాన్తర్యాగభేదాత్। అన్తర్యాగోఽపి త్రివిధః-సకలః సకలనిష్కలో నిష్కలశ్చేతి। తేనైతాశ్చతస్రో భూమికాః। పూర్వపూర్వభూమికారూఢస్యైవోత్తరోత్తరభూమికాయామధికారః పూర్వవత్। యే తు బహిర్యాగస్య భేదాః కేవలో యామలో మిశ్రశ్చక్రయుగ్వీరసంకర ఇతి పఞ్చోక్తా అభిగమనాదయో దౌర్వోధ్యాధ్యాదయశ్చ పఞ్చ పఞ్చ తన్త్రభేదేనోక్తాస్తైర్భేదైర్విశిష్టో

బహిర్యాగః సర్వోఽప్యేకైవ భూమికా దేశకాలశక్త్యాదిభేదమాత్రేణైవ తేషాం వ్యవస్థా న పునశ్చిత్తశుద్ధిభేదేన। భూమికాభేదే చిత్తశుద్ధితారతమ్యస్యైవ నియామకత్వాత్। ఏవం చ సున్దరీతన్త్రేష్వపి యాని కులార్ణవజ్ఞానార్ణవస్వచ్ఛన్దపరానన్దభైరవీదక్షిణామూర్తిప్రభృతీని తేషు ప్రాయేణ బహిర్యాగస్యైవ ప్రపఞ్చో భూయాన్। ఆన్తరస్య త్వల్పః। వామకేశ్వరతన్త్రే తు తద్వైపరీత్యమేవేతి సర్వతన్త్రోత్తమత్వాదాన్తరోపాస్తిశీలస్యైవోపాసకమూర్ధన్యస్యాత్రాధికారః। తదేతదుక్తం శ్రీమదాచార్యభగవత్పాదైః—

చతుఃషష్ట్యా తన్త్రైః సకలమభిసంధాయ భువనం

స్థితస్తత్తత్సిద్ధిప్రసవపరతన్త్రః పశుపతిః।

పునస్త్వన్నిర్బన్ధాదఖిలపురుషార్థైకఘటనా-

స్వతన్త్రం తే తన్త్రం క్షితితలమవాతీతరదిదమ్॥ ఇతి।

చతుఃషష్టితన్త్రాణి నామనిర్దేశేనానూద్య పునర్దేవీకృతప్రశ్నస్యాస్మిన్నేవ తన్త్రే దర్శనాల్లిఙ్గాదిదమేవ తన్త్రమస్మిఞ్శ్లోకే పఞ్చషష్టితమత్వేనాభిప్రేతమిత్యున్నీయతే। జ్ఞానార్ణవపరం స్వతన్త్రపదమితి తు గౌరీకాన్తః। అన్యే తు–తన్త్రరాజతన్త్రమేవ పఞ్చషష్టితమమ్। స్వతన్త్రవిశేషణస్యేహోక్తస్య తత్రైవ దర్శనాల్లిఙ్గాత్।

తథా చ స్మర్యతే–

తేషామన్యోన్యసాపేక్ష్యాజ్జాయతే మతివిభ్రమః।

తస్మాత్తు నిరపేక్షం మే తన్త్రం తాసాం వద ప్రభో॥

ఇతీత్యాహుః। వస్తుతస్తు మోక్షస్య బహిరఙ్గసాధనే బహిర్యాగే తస్య తన్త్రాన్తరోక్తకర్మానపేక్షత్వేఽప్యన్తరఙ్గసాధనేఽన్తర్యాగేఽస్యైవ నైరపేక్ష్యమ్। తన్త్రాన్తరేష్వేతావతోఽన్తర్యాగప్రపఞ్చస్యాభావాదేవ। ప్రత్యుత తన్త్రరాజస్యాప్యేతత్సాపేక్షత్రైవ దృశ్యతే।

యదుక్తం తత్రైవ—

నిత్యాహృదయసంప్రోక్తస్ఫుటోపాయేన భావయేత్। ఇతి।

నిత్యాహృదయమిత్యేతత్తన్త్రోత్తరార్ధస్య యోగినీహృదయస్య సంజ్ఞా। అత్ర బహిర్యాగాఙ్గానామల్పానాం కథనేఽప్యన్తరఙ్గోపాస్తిదార్ఢ్యశీలానాం తావత్రైవ పరిపూర్తిః కల్పయితుం శక్యతే। న చ తన్త్రరాజేఽన్యేషాం సాపేక్షతాయాః కథనాత్సర్వవేదాన్తప్రత్యయన్యాయేన గుణోపసంహారస్యాఽఽవశ్యకత్వాచ్చ కథం తావత్రైవ పూర్తిరితి వాచ్యమ్। సర్వతన్త్రోపసంహారస్యాశక్యత్వాదేవ తథా కల్పనాత్। అత ఏవ సర్వతన్త్రోపసంహారస్యాసంభవాదేవ—

వహ్వాల్పం వా స్వగృహ్యోక్తం యస్య యావత్ప్రకీర్తితమ్।

తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతే సర్వః కృతో భవేత్॥

ఇతి న్యాయసిద్ధం వచనముపపద్యతే। సాపేక్షత్వవచనం తు తన్త్రాన్తరేణ దీక్షితానాం యావచ్ఛక్యతన్త్రాన్తరోక్తాఙ్గోపసంహారే ఫలభూమాఽస్తి, తన్త్రరాజోక్తదీక్షావతాం తు తావన్మాత్రేణ ఫలభూమేత్యన్యోపసంహారోఽనర్థక ఇత్యేతత్పరమ్। యాన్యవశ్యాపేక్ష్యాణ్యఙ్గాని తాని కల్పసూత్రాదేవ గ్రాహ్యాణి। కల్పసూత్రాణాం తత్తచ్ఛాఖాపేక్షితార్థసమర్పణార్థత్వేనైవ ప్రణయనసిద్ధాన్తాత్। అత ఏవ మన్త్రదీక్షాపురశ్చరణాదీనామనయోశ్చతుఃశత్యోరకథనాత్తదర్థమన్యసాపేక్షత్వే స్వాతన్త్ర్యమఙ్గ ఇతి నిరస్తమ్। వస్తుతస్తు దీక్షాదయోఽప్యత్రైవ తన్త్రే ధ్వనితా ఇతి తత్ర తత్ర వక్ష్యామః। నహి నిత్యాహృదయోక్తపదార్థస్వీకారస్య ధ్వననమాత్రేణ తన్త్రరాజస్వాతన్త్ర్యవాదినాం తద్భఙ్గః। గుణోపసంహారన్యాయేనాన్యదీయగ్రహణస్యైవ సాపేక్ష్యతారూపత్వాత్। కణ్ఠరవేణ ధ్వనితోఽర్థస్తు కథితప్రాయ ఏవేతి తస్యాన్యతో గ్రహణం న స్వాతన్త్ర్యవిఘాతకమ్। కల్పసూత్రస్య తు కణ్వాదిపఞ్చదశశాఖాస్వేకస్య కాత్యాయనీయస్యేవ పరశురామీయస్య నిఖిలసున్దరీతన్త్రేష్వఙ్గత్వాత్తన్త్రరాజాదిష్వపి తదుక్తార్థగ్రహణస్య నిష్ప్రత్యూహతయా సమప్రధానభూతతన్త్రాన్తరసాపేక్షత్వాభావమాత్రేణానపేక్షత్వస్యాప్యుపపత్తేరేతత్తన్త్రేఽపి తదుక్తార్థస్య యావదపేక్షమవిరుద్ధం గ్రహణమనపోద్య(హ్య)మ్। అన్యథా పదార్థవ్యుత్పత్తిసాపేక్షత్వేనాపి నైరపేక్ష్యభఙ్గాపత్తేః। తేన సంధ్యాస్నానాదికం కల్పసూత్రాద్గ్రాహ్యమేవేతి దిక్। తదిదం వామకేశ్వరతన్త్రం పూర్వోత్తరచతుఃశతీయుగలాత్మకమేవ మన్యన్తే। ఉపక్రమోపసంహారయోస్తన్త్రారమ్భసమాప్తిచిహ్నదర్శనాత్। పరం తు తన్త్రసారే

చక్రసంస్కారవిధిర్వామకేశ్వరతన్త్రోక్త ఇత్యుక్తమ్। స్తోత్రాణి చ కానిచిదేతత్తన్త్రనామ్నైవోపలభ్యన్తే। సౌభాగ్యరత్నాకరే లిఖితా షట్శతీ లలితార్చనచన్ద్రికాదౌ లిఖితవచనాన్యప్యేతత్తన్త్రనామ్నైవ సన్తి। తేషామష్టశత్యామదర్శనాత్క్వ నివేశ ఇతి చిన్త్యమ్। అత ఏవాస్వరసాదృజువిమర్శిన్యాముక్తమ్—

శ్రీవామకేశ్వరం నామ శాస్త్రం తన్త్రం ప్రకాశతే।

మధ్యే శాస్త్రస్య తస్యాస్తి నిత్యాషోడశికార్ణవః॥

తత్ర చ ద్వే చతుఃశత్యావితి।

మనోరమాయాం తు —

నిత్యానాం షోడశానాం చ నవ తన్త్రాణి కృత్స్నశః।

ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యావసరే నిత్యాషోడశికార్ణవసున్దరీహృదయవామకేశ్వరతన్త్రాణి పృథగ్గణితాని। పరం తు తద్యోగినీహృదయ ఏవ వామకేశ్వరతన్త్రేఽస్మిన్నజ్ఞాతార్థాస్త్వనేకశ ఇతి నిర్దేశస్వరసవిరుద్ధమ్। పూర్వోత్తరచతుఃశత్యోరేకవాక్యతా త్వవివాదా। పూర్వోత్తరసమాఖ్యాబలాత్। పూర్వతన్త్రే కథితానాం కరశుద్ధ్యాదిన్యాసానాముత్తరతన్త్రేఽకథనేన తత్రోద్ధృతాయా మూర్తివిద్యాయాః పూర్వతన్త్రేఽనుద్ధారాదినా చ జ్ఞాపకేన పరస్పరసాకాఙ్క్షత్వాచ్చ। ఉభే చ చతుఃశత్యౌ యద్యపి ప్రాచీనైర్బహుభిర్వ్యాఖ్యాతే ఏవ పరం తు తాష్టీకా అస్థానే విస్తృతాః స్థానే సంకుచితాః క్వచిన్న్యాయవిరుద్ధాః క్వచిత్సంప్రదాయవిరుద్ధాః క్వచిన్మూలస్వరసవిరుద్ధాః క్వచిత్యక్తమూలశ్లోకాః క్వచిత్తన్త్రాన్తరవిరుద్ధాః క్వచిత్పక్షపాతకలుషితా ఇతి తత్తదంశాన్పరిహృత్యాతీవ నిష్కృష్యేతరాంశేషు తత్రప్రదర్శితదిశైవ సంక్షిప్య వ్యాఖ్యాతుమయముద్యోగః సఫల ఇతి సహృదయా విదాంకుర్వన్తు।

ఇత్యనుబన్ధచతుష్టయనిరూపణమ్।

అథాత్రోపాస్యాయాః పరమేశ్వర్యాస్త్రీణి రూపాణ్యుపాస్తియోగ్యాని స్థూలం సూక్ష్మం పరం చేతి। తత్రాఽఽద్యం కరచరణాద్యవయవశీలం మన్త్రసిద్ధిమతాం చక్షురిన్ద్రియపాణీన్ద్రియయోర్యోగ్యమ్।

తతః పద్మనిభాం దేవీం బాలార్కకిరణారుణామ్।

ఇత్యాదినా వక్ష్యమాణమ్। ద్వితీయం మన్త్రాత్మకం పుణ్యవతాం శ్రవణేన్ద్రియవాగిన్ద్రియయోర్యోగ్యమ్।

శ్రీమద్వాగ్భవకూటైకస్వరూపముఖపఙ్కజా। ఇత్యాదినా రహస్యనామసూక్తం, సర్వమన్త్రమూలభూతమాతృకాసరస్వత్యాద్యాత్మకం చ।

అత ఏవ—

ఏతస్యాం సాధితాయాం తు సిద్ధా స్యాన్మాతృకా యతః।

ఇతి పఞ్చమపటలాన్తే వక్ష్యతి। తృతీయం వాసనాత్మకం పుణ్యవతాం మనసో యోగ్యం చైతన్యమాత్మనో రూపమిత్యాదినా షష్ఠే పటలే వక్ష్యమాణమ్। ఏతత్త్రితయాతీతం తు వాఙ్మనసాతీతం ముక్తైరహంతయాఽనుభూయమానమఖణ్డం రూపమ్। తత్ర నిత్యాషోడశికార్ణవం ప్రారిప్సమానః పరమశివస్తస్య నిర్విఘ్నం పరిసమాప్త్యర్థం ముఖ్యస్యాప్యఖణ్డరూపస్య వాగతీతత్వేన సాక్షాత్తో స్తుమశక్యత్వాత్స్థూలారున్ధతీన్యాయేన సూక్ష్మరూపద్వారా తదారాధనరూపం మఙ్గలమాచరతి—గణేశగ్రహనక్షత్రేత్యారభ్య నౌమి శ్రీత్రిపురామహమిత్యన్తైర్ద్వాదశభిః శ్లోకైః। అస్య దేవ్యారాధనరూపస్య స్తవస్యాప్యనేకశ్లోకసముదాయరూపత్వేన తదవిఘ్నతాయై మఙ్గలాన్తరమావశ్యకమిత్యాశయేన ప్రథమతో గణేశస్మరణమాచరితమ్। నచైవమనవస్థాపత్తిః। గణేశపదస్య ద్వాదశశ్లోకీబహిర్భావాభావేన తదనవతారాత్। నిత్యాషోడశికార్ణవాద్ద్వాదశశ్లోక్యా బహిర్భావస్త్విష్ట ఏవ। దేవ్యువాచేత్యాదినైవ తదారమ్భ ఇత్యస్య సువచత్వాత్। నహ్యేవం గ్రహనక్షత్రేత్యాదినైవ శ్లోకారమ్భ ఇతి వక్తుం శక్యమ్। ఏతేన మహాగణపత్యుపాస్తేర్విఘ్ననిరాసద్వారా విద్యోపాస్త్యఙ్గత్వం కల్పసూత్రోక్తం ధ్వనితమ్।

గణేశగ్రహనక్షత్రయోగినీరాశిరూపిణీమ్।

దేవీం మన్త్రమయీం నౌమి మాతృకాం పీఠరూపిణీమ్॥౧॥

గణేశా విఘ్నేశ్వరాదిగణేశ్వరాన్తా ఏకపఞ్చాశద్వినాయకమూర్తయః। గ్రహనక్షత్రరాశయః ప్రసిద్ధాః। యోగిన్యో డాకిన్యాద్యాః సప్త దేవతాః। పీఠాని కామరూపాదిచ్ఛాయాఛత్రాన్తాన్యేకపఞ్చాశత్। ఏవం సప్తాధికం సార్ధశతం దేవతాః। ఏతాసామేవ లఘుషోఢాన్యాసాఖ్యః స్వదేహే ప్రక్షేపః పరమేశ్వరభావాపాదకోఽష్టమే పటలే వక్ష్యతే–గణేశైః ప్రథమో న్యాస ఇత్యాదినా స ఏవ పరమేశ్వర ఇత్యన్తేన। ఈదృశదేవతాసమూహరూపిణీమ్। దేవీం వ్యవహారరూపామ్। మన్త్రమయీం మన్త్రప్రచురామితి మాతృకావిశేషణాని। అకారాదిక్షకారాన్తవైఖరీరూపాయా మాతృకాసరస్వత్యా ఏవ సప్తకోటిమహామన్త్రఘటకత్వాత్। లౌకికవైదికవ్యవహారఘటకత్వాచ్చ। ఏవం గణేశాద్యాః పీఠాద్యాశ్చ ప్రత్యేకమేకైకాక్షరరూపాః। గ్రహేషు తు సూర్యః షోడశస్వరరూపః। మఙ్గలబుధగురుశుక్రశనైశ్చరాః కాదివర్గపఞ్చకరూపాః। చన్ద్రరాహూ అన్తస్థోష్మరూపౌ। క్షకార ఏకః కేతురూపః। లకారస్తు లకారేణైవ గతార్థ ఇతి సంప్రదాయః।

నక్షత్రేషు యథా—

యుగ్మమేకం త్రయం వేదా ఏకమేకం ద్వయం తతః॥

ఏకం యుగ్మం యుగ్మమేకం యుగ్మం యుగ్మం యుగం క్రమాత్॥

ఏకం యుగ్మం త్రయం చైకం త్రయమేకైకమేకకమ్।

యుగ్మమేకం యుగం త్రీణి యుగ్మం బిన్దువిసర్గయుక్॥ ఇతి।

అశ్విన్యాదిక్రమేణాకారాదివర్ణేషు క్రమాద్యుగ్మమేకమిత్యాది యోజ్యమ్। అం ఆం ఇత్యక్షరద్వయాత్మికాఽశ్వినీ। ఇకారరూపా భరణీ ఈం ఉం ఊం ఇత్యక్షరత్రయరూపా కృత్తికేత్యాదిరర్థః। పరం తు బిన్దువిసర్గస్వరౌ క్షకారాన్తే యోజనీయౌ। తేన ళం క్షం అం అః ఇత్యక్షరచతుష్కరూపా రేవతీ సిధ్యతి। యోగిన్యస్తు డరలకసహయాద్యాఖ్యాః సప్త। తాసాం

స్వరూపం తు స్వరాః షోడశ, కకారాద్యా ద్వాదశ, డకారాద్య దశ, బకారాద్యాః షట్, వకారాద్యాశ్చత్వారో హకారక్షకారౌ సమష్టిశ్చేత్యేవంరూపం క్రమాద్భవతి। ళకారః పూర్వవత్।

రాశిషు యథా—

చతుష్కం త్రితయం త్రీణి ద్వితయం ద్వితయం ద్వయమ్।

పఞ్చకం పఞ్చకం పఞ్చ పఞ్చకం పఞ్చకం తతః॥

చత్వారి మేరుర్మీనే స్యుః కన్యాయాం పఞ్చ శాదయః। ఇతి।

మేరుః క్షకారో యకారాదిచతుష్కం చేతి మీనరాశిః। శకారాదిపఞ్చకం బిన్దువిసర్గౌ చ కన్యారాశిరిత్యర్థః। స్పష్టమన్యత్। అత్రైకైకస్యానేకరూపాత్మకత్వే పరస్పరవిరుద్ధానామపి రూపాణామభేదే చ న విప్రతిపత్తవ్యమ్। దేవతామహిమ్నోఽప్రతర్క్యత్వాత్। మన్త్రాణామచిన్త్యశక్తితేతి కల్పసూత్రాత్।

ఉక్తం చ భారతేఽపి—

అచిన్త్యాః ఖలు యే భావా న తాంస్తర్కేణ యోజయేత్। ఇతి।

శ్రుతిరపి–నైషా తర్కేణ మతిరాపనేయేతి। తస్మాదీదృశనిఖిలప్రపఞ్చాత్మకదేవతాసమూహాభిన్నాం మాతృకాసరస్వతీం స్తౌమీతి శ్లోకార్థః। అత్ర మాతృకాయా ఏవ విశేష్యత్వే గణేశాదిదేవతాసమూహషట్కరూపత్వవిశేషణమపి లిఙ్గం తస్యామేవోక్తరీత్యా తత్సంభవాత్। ఉత్తరశ్లోకే మాతృకాయాః పరమేశ్వరత్వవిశేషణత్వమపి లిఙ్గం లఘుషోఢాన్యాసస్య పరమేశ్వరభావాపాదకత్వాత్। యాస్తు దేవతాః ప్రపఞ్చో భువనం మూర్తిమన్త్రదైవతమాతృకా ఇత్యుక్తే మహాషోఢాన్యాసే కీర్త్యమానాస్తాసామపి సర్వాసాం మాతృకావర్ణరూపత్వాత్ప్రకృతశ్లోకే దేవీమన్త్రమాతృకాపదైస్తదేకదేశపరామర్శాల్లిఙ్గాదుపలక్షణవిధయా మహాషోఢోదితాశేషదేవతాగణసేవితమితివచనాన్తరోక్తతదభేదోఽప్యత్రానుసంధేయః। యత్తు

ప్రాఞ్చః సహస్రాణి సహస్రశో యే రుద్రా ఇతి శ్రుత్యోక్తాః శ్రీకణ్ఠాదయో రుద్రగణాః పఞ్చాశదిహ గణేశపదేనాభిధీయన్త ఇతి వ్యాచఖ్యుః। పరే తు ఇన్ద్రజ్యేష్ఠా మరుద్గణా ఇతి శ్రుత్యుక్తా ఏకోనపఞ్చాశన్మరుద్గుణా గణేశపదేన గృహ్యన్త ఇతి వ్యాచక్షతే। తదుభయమపి చిన్త్యం, తయోః శ్రుత్యో రుద్రగణమరుద్గుణసద్భావే ప్రామాణ్యేఽపి ప్రకృతగణేశపదేన తేషామేవేహ గ్రహణే మానాభావాత్। న చాకారాదిమాతృకాస్వరూపత్వా తేషామిహ గ్రహణమ్। మాతృకాస్వరూపతాయాః కేశవాదిగణేషు కామాదిగణేషు కామిన్యాదిత్రిపురాగణాదిష్వప్యవిశిష్టత్వేన తేషామపి గణేశపదేన పరామర్శాపత్తేః। న చ రుద్రవాచకేశపదేన గణపదస్య కర్మధారయే శ్రీకణ్ఠాదిగణపరత్వమేవాస్య సిధ్యతి। విఘ్నేశ్వరాదిపరత్వే తు షష్ఠీతత్పురుషాపత్త్యా నిపాదస్థపత్యధికరణవిరోధ ఇతి వాచ్యమ్। విఘ్నేశ్వరాదిషు గణేశపదస్య రూఢత్వేన రథకారాధికరణన్యాయేన తేషామేవ పరామర్శస్యోచితత్వాత్। నిపాదస్థపతిపదస్య పక్షద్వయేఽపి యౌగికత్వేన వైషమ్యాత్। కించ గ్రహాదిపదానామపి గృహ్ణన్తి గృహ్యన్త ఇత్యాదివ్యుత్పత్త్యా విషయేన్ద్రియాదిపరత్వమేవాఽఽపద్యేత న పునః సూర్యాదిపరత్వం తేషు సూర్యాదిపరత్వమేవాఙ్గీకుర్వద్భిరపి భవద్భిరాకస్మికతయా తత్రత్యాయపాఠం లఘుషోఢాదేవతాప్రత్యభిజ్ఞాం చానాదృత్య కథమర్థాన్తరం వర్ణ్యత ఇత్యాశ్చర్యమ్। అపి చ దేవ్యారాధనప్రత్యూహనిరాసకత్వద్యోతనస్వారస్యభఙ్గః। విఘ్ననిరాసకానాం బహూనాం సత్త్వేఽపి గణేశారాధనేనైవ శ్రీవిద్యారాధనప్రత్యూహం నిరస్యేదితి నియమస్య క్రత్వర్థత్వేన ద్యోతనస్యాఽఽవశ్యకత్వాత్। అత ఏవ కల్పసూత్రే వచనమ్—ఇత్థం సద్గురోరాహితదీక్షో మహావిద్యారాధనప్రత్యూహాపోహాయ గాణనాయకీం పద్ధతిమామృశేదితి। ఏవం గణపతిభిష్ట్వా విధూతసమస్తవిఘ్నవ్యతికరః శక్తిచక్రైకనాయికాయాః శ్రీలలితాయాః క్రమమారభేతేతి కల్పసూత్రవచనే త్వాప్రత్యయేన వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేతేత్యాదావివాఙ్గాఙ్గిభావస్య స్పష్టం బోధనాత్। గణేశక్రమస్య లలితాక్రమోపకారకత్వకథనేన లలితాక్రమస్యైవ ఫలవత్త్వోక్త్యా చ విపరీతాఙ్గాఙ్గిభావశఙ్కాయాః ఫలవదఫలన్యాయేన నిరాసాత్। ఏతస్యైవ రేవతీషు వారవన్తీయమగ్నిష్టోమసామ కృత్వా పశుకామో హ్యేతేన యజేతేతివత్। ఇయాంస్త్వితో విశేషః– లలితోపాస్తేర్యావజ్జీవకర్తవ్యత్వేన బ్రాహ్మముహూర్తోత్థానాదికర్మసు పరస్పరవిరోధేనోపాస్త్యన్తరస్యాసంభవాల్లలితాక్రమారమ్భాత్పూర్వమేవ కతిపయదివసైర్యథాశక్తిసంఖ్యాకజపరూపా మహాగణపతేరుపాస్తిరత్వారమ్భణీయావత్సకృదేవ కార్యా। అత ఏవోక్తవచనే క్రమమారభేతేత్యారమ్భస్యైవ పరతః కీర్తనముపపద్యతే। న చైవం సతి శ్యామాక్రమవిసృష్టిః సదా కార్యేతివచనాన్తరేణ రాజశ్యామలోపాస్తేరపి లలితాక్రమప్రకరణే విధానేన తదఙ్గత్వాదుక్తరీత్యా విరోధాత్సముచ్చయస్య కథముపపత్తిరితి వాచ్యమ్। శ్యామలాయాన్తరప్రకరణాన్త ఏవం నిత్యసపర్యాం కుర్వల్లక్షం జప్త్వేత్యాదినా లక్షజపస్యైవ విధానేనోపక్రమస్థస్య సదేతిపదస్య తత్పరిమితకాలమాత్రపరత్వావశ్యంభావే

పాఠక్రమబాధేన లలితోపాస్తేః పూర్వమేవ శ్యామలోపాస్తేః కర్తుముచితత్వాత్। అత ఏవ ప్రధానద్వారా రాజప్రసాదనం హి న్యాయ్యమితివచనే రాజోపాస్తేః పూర్వం ప్రధానోపాస్తిప్రదర్శనముపపద్యతే। అత్ర హిశబ్దేన లోకప్రసిద్ధిమనుసరతా భగవతా పరశురామేణ ప్రధానోపసర్పణమన్తరేణైవ రాజానుసరణస్యాపి లోకే బహులం దర్శనాత్తదుపాస్తేః కృతాకృతతాఽపి సూచితా। పరం తు తదుపాస్తిపూర్వకరాజోపాస్తౌ ఫలభూమా లౌకికన్యాయేన షోడశిగ్రహణపక్ష ఇవ వైదికన్యాయేనాపి సిధ్యతి। ఏవమేవ సంగీతమాతృకామిటష్ట్వా కోలముఖీం విధివద్వరివస్యేదితి విహితా దణ్డనాథోపాస్తిరపి లక్షజపపరిమితా శ్యామలోపాస్త్యా బద్ధకమత్వాత్తద్వదేవ వికల్పితేతి జ్ఞేయమ్। నహ్యేవం గణేశోపాస్తేర్వికల్పః। తస్యాః ప్రధానారమ్భం ప్రతి నిత్యాఙ్గత్వాత్। తస్మాదీదృశావశ్యకాఙ్గధ్వననవిరోధాదపి న గణేశపదస్య శ్రీకణ్ఠాదిపరత్వవర్ణనం యుక్తమితి దిక్। యద్వా, ఉత్తరతన్త్రే ప్రధానదేవతాయా మూలవిద్యాయాశ్చ ప్రత్యేకం గణేశాదిపఞ్చాత్మకత్వం మూల ఏవ వక్ష్యతే। ప్రకృతశ్లోకే చ లఘుషోఢోక్తదేవతాసమూహషట్కే ప్రాథమికానాం పఞ్చానామేవ పీఠదేవతాభ్యో విభజ్య కీర్తనాల్లిఙ్గాద్దేవీమిత్యస్య మన్త్రమయీమిత్యస్య వా విశేష్యత్వం సువచమ్। తత్ర దేవతావిశేషక స్తవనపక్షే మన్త్రమయీం మన్త్రప్రధానాం మాతృకాం జగన్మాతరమితి వ్యాఖ్యేయమ్।

ఏకాదశాధికశతదేవతాత్మతయా పునః।

గణేశత్వం మహాదేవ్యాః।

ఇత్యాదిభిరేతైః రాశిస్వరూపిణీమిత్యన్తైః సార్ధైః షడ్భిః శ్లోకైర్వక్ష్యమాణయా దిశా గణేశాదిపఞ్చాత్మికామ్। మన్త్రస్య విశేష్యతాపక్షే దేవీం ద్యోతమానామ్।

అకథాదిత్రిపఙ్క్త్యాత్మా తార్తీయాదిక్రమేణ చ।

సా గణేశ మహావిద్యా।

ఇత్యాదిభీ రాశిత్వం చాన్వవర్ణితైరిత్యన్తైః సార్ధైస్త్రిభిః శ్లోకైర్వక్ష్యమాణయా దిశా గణేశాదిపఞ్చాత్మికామిత్యర్థః। నచానయోః పక్షయోర్గణేశాదిపదానాం రూఢ్యర్థపరిత్యాగస్యాఽఽవశ్యకత్వే శ్రీకణ్ఠాదిపరత్వవ్యాఖ్యయా కిమపరాద్ధమితి వాచ్యమ్। ఉక్తోపబృంహణానురోధేన రూఢిత్యాగస్యాదోషత్వాత్। శ్రీకణ్ఠాదిపరత్వేనోపబృంహణస్య త్రైరప్యలేఖనాత్। పీఠరూపిణీమిత్యస్య, ఓజాపూకాఖ్యపీఠేషు స్వరూపమస్యా ఇతి దేవీపక్షే, మన్త్రపక్షే తు లక్షణయా కూటరూపిణీమిత్యర్థో వర్ణనీయః। పీఠే శ్రీచక్రే రూపమస్యా ఇతి

వాఽర్థః। ఏవం త్రయ ఏవార్థాః ప్రామాణికాః। యత్తు ప్రాఞ్చః- పీఠశబ్దం జగదాధారపరత్వేన యోగినీశబ్దం బ్రాహ్మ్యాదిపరత్వేన గణేశశబ్దం శ్రీకణ్ఠాదిపరత్వేనేతరద్యథాప్రసిద్ధమేవ వ్యాఖ్యాయైషా సకీలకసంప్రదాయరీత్త్యైకా వ్యాఖ్యేత్యుక్త్వా నిష్కీలకసంప్రదాయరీత్యా త్వన్యా అపి పఞ్చవిధా వ్యాఖ్యా ఉచ్యన్త ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ వర్ణమన్త్రసంవిచ్చక్రధామపరత్వేనేమం శ్లోకం పఞ్చధా వ్యాచక్షతే, తత్సర్వం మూర్ఖప్రతారణమాత్రమ్। తథాహి ఇచ్ఛాజ్ఞానాక్రియాశాన్తాశ్చతస్రో వామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్యమ్బికాశ్చతస్రస్తత్సమష్టీ ద్వే ఏవం ద్వే పఞ్చకే క్రమాదకారహకారాభ్యాం జాతే ఇత్యకారహకారయోః సామరస్యమేకమిత్యేకాదశసంఖ్యా గణేశపదేనోచ్యతే।

తదుక్తమ్-

అకారః సర్వవర్ణాగ్ర్యః ప్రకాశః పరమః శివః।

హకారోఽన్త్యః కలారూపో విమర్శాఖ్యః ప్రకీర్తితః॥

ఇత్యాదిరీత్యా వర్ణసంఖ్యామాత్రం శ్లోకారూఢం కృత్వా వర్ణోద్ధారః। గణేశో హకారీ గ్రహః సకారః। నక్షత్రపదే కకార ఏకో వివక్షితోఽన్యదుచ్చారణార్థమ్। యోగినీ లకారః। రాశిర్హకారః। రూపిణీమిత్యత్ర రేఫేంకారావేవ వివక్షితావిత్యాదిరీత్యా హాదివిద్యోద్ధారః। దేవీమిత్యేకమేవ వివక్షితమ్। ఇతరత్సర్వముచ్చారణార్థమ్। ద్యోతమానామిత్యర్థః। తేన సుషుమ్నాన్తర్వర్తితేజోదణ్డరూపాయాః సంవిద ఉద్ధారః। దేవీపదేనైవ తేజస్త్రితయముపలక్షితమితి ధామత్రయోద్ధారః। పీఠపదేనైవ చక్రోద్ధార ఇత్యాదిప్రకారాణాం భవదుక్తానాం సర్వత్ర ప్రదర్శయితుం శక్యత్వాత్। గణేశాదిపదానాం హకారాదిపరత్వే కోశాభావేన యస్య కస్యాపి పదస్య యః కశ్చిదేవ స్వాభిలషితోఽర్థః స్వానుపయుక్తః సర్వోఽప్యుచ్చారణమాత్రార్థత్వాదవివక్షిత ఇతి కల్పనాయా అత్యన్తమప్రామాణికత్వాత్। తత్ర సంమతత్వేన యస్య కస్యచిదేవ వచనస్యానన్వితస్య లేఖోఽపి బాలసంమోహనమాత్రమ్। అత ఏవ తద్దూషణాభినివేశోఽపి గ్రన్థవిస్తరమాత్రఫలకత్వాదనుచిత ఏవేత్యుత్తరత్ర సర్వత్రాపి బహుశో దృశ్యమానా అపి తాదృశో వ్యాఖ్యా నో దృశ్యన్తేఽస్మాభిః। లోకవేదాధికరణన్యాయేన పదపదార్థవ్యుత్పత్త్యనురోధేనాఽఽపతత ఏవార్థజ్ఞానస్యాభ్యుదయకారిత్వాత్। వైదుష్యబలాదున్నీతస్య సకలవిద్వచ్చమత్కారకస్యాప్యర్థస్యాతథాత్వాత్। ఉపదర్శితస్యోపహసనీయస్యార్థస్య తు కైముతికన్యాయేనోపేక్ష్యత్వాదితి ద్రష్టవ్యమ్। కాశ్మీరాస్తు గణేశః కాలరూపీ వినాయకో యోగిన్యో వశిన్యాద్యా ఇత్యాహురితి విశేషః। అత్ర శ్లోకే దేవీస్తుతిః ప్రతిజ్ఞాతా। సా చ గుణినిష్ఠగుణాభిధానమ్। తన్త్రస్య సర్వస్యాపి గుణాభిధానరూపత్వాత్తన్త్రం ప్రస్తౌమీత్యప్యర్థః।

తత్ర చ విషయో దేవీం మన్త్రమయీమితి పదాభ్యాం దర్శితః। దేవతానిష్కర్షో మన్త్రనిష్కర్షశ్చేహ విషయ ఇతి యావత్। ఉత్తరశ్లోకైస్తు ప్రయోజనాని ప్రపఞ్చయిష్యన్తే॥౧॥

ప్రణమామి మహాదేవీం మాతృకాం పరమేశ్వరీమ్।

కాలహల్లోహల్లోలకలనాశమకారిణీమ్॥౨॥

కాలస్య హల్లోహలో వేగస్తస్యోల్లోలో లోలత్వమధరోత్తరకరణం తస్య కలనా తత్కర్తృకో బన్ధః। యద్వా–ఉల్లోలకలనా పదపూర్వోత్తరసంబన్ధస్తస్య శమం నాశం కరోతీతి తథేతి సాంప్రదాయికాః। వస్తుతస్తు హతం కరోతీతి హత్। తత్కరోతి తదాచష్ట ఇతి ణ్యన్తాద్ధతశబ్దాత్క్విప్। స చాసౌ లోహలశ్చ, లోహలః స్యాదస్ఫుటవాగిత్యమరః। హల్లోహలశ్చాసావుల్లోలశ్చ అథోర్మిషు। మహత్సూల్లోలకల్లోలావిత్యమరః। తేన కలనాఽఽక్రమణమిత్యపి సువ్యాఖ్యమ్। సర్వస్యైవ జగతః కాలేన కవలీకారాత్తద్విషయత్వప్రదానం కాలాతీతశివభావే పర్యవస్యతి। అత ఏవ [శివ] కర్తృకకాలకర్మకకలనాఽపి దేవీప్రభావాదేవేత్యుక్తమాచార్యైః—

కరాలం యత్క్ష్వేడం కవలితవతః కాలకలనా

న శంభోస్తన్మూలం తవ జనని తాటఙ్కమహిమా॥ ఇతి।

సముద్రే స్థూలతరఙ్గస్య వేగేనాఽఽపతతః పరావర్తనస్యాసాధ్యత్వాత్కాలచపేటాయా అపి తాదృశత్వద్యోతనాయోల్లోలపదేన తదుక్తిః। తరఙ్గాక్రమణమాత్రేణ తరణనిపుణస్యానిష్టాదర్శనాద్ధృతం కరోతీతి విశేషణమ్। హన్తురపి స్ఫుటవక్తృత్వే పూర్వసూచనయా తన్నిరాసోపాయః సంభావ్యేతేతి తద్వ్యుదాసాయ లోహలేతి। అత్రాపి పూర్వశ్లోకవద్విశేష్యత్రైవిధ్యమ్। తేన మహాదేవీశబ్దో మహావిద్యాపరః। వదేదానీం మహాదేవ్యా ఏకైకాక్షరసాధనమితి చతుర్థపటలే ప్రయోగాత్। మహాదేవ్యాదిపదత్రయ ఏకస్య విశేష్యత్వే, ఇతరద్ద్వయం విశేషణత్వేన యోజ్యమ్॥౨॥

యదక్షరైకమాత్రేఽపి సంసిద్ధే స్పర్ధతే నరః।

రవితార్క్ష్యేన్దుకందర్పశంకరానలవిష్ణుభిః॥౩॥

యస్యా మాతృకాయా విద్యాయా వైకమాత్రస్యాక్షరస్యాపి సమ్యక్సిద్ధౌ రవ్యాదిభిః సప్తభిర్నరః స్పర్ధతే తన్నిష్ఠాసాధారణగుణలాభాత్। మాతృకావివేకాదావేకైకాక్షరస్యాపి పార్థక్యేన సాధనప్రకారాణాముక్తేః। విద్యాయామప్యేకైకాక్షరసాధనస్య చతుర్థే వక్ష్యమాణత్వాత్। రవేస్తేజఃప్రకర్షధ్యేయాధిష్ఠానత్వకర్మప్రవర్తకత్వాదయో గుణాః। తార్క్ష్యస్య విష్ణుభారవోఢృత్వవిషహరత్వవేగాతిశయాదయః। ఇన్దోర్దేవతాతృప్తికారిత్వనిఖిలౌషధిజీవకత్వాహ్లాదకత్త్వాదయః। కందర్పస్య మనఃక్షోభకత్వాన్తర్హితత్వసౌన్దర్యాదయః। శంకరస్యాఖిలావిద్యాధిపత్వవిశ్వాధికత్వవిశ్వసేవ్యత్వాదయః। అనలస్య ప్రాణిజఠరాన్తస్థితత్వహవిర్వోఢృత్వసర్వసంహారకత్వాదయః। విష్ణోర్విశ్వపాలకత్వలక్ష్మీపతిత్వమాయిత్వాదయః। ఏవమవయవఫలైః కైముతికన్యాయేనావయవినః స్తుతిః। నన్వేవం సతి శివవిష్ణ్వోర్జగద్వ్యాపారే నియుక్తయోర్ధర్మస్య జగద్వ్యాపారస్య లాభ ఉపాసకానామయుక్తః। జగద్వ్యాపారవర్జమితివైయాసికసూత్రవిరోధాదితి చేత్। న। దహరాదివిద్యోపాసకానాం జగద్వ్యాపారాలాభేఽపి త్రిపురసున్దర్యుపాసకానాం తస్యాపి సులభత్వాత్। ఇదం చ తస్మై శ్రీలలితా దేవీ స్వసామ్రాజ్యం ప్రయచ్ఛతీత్యేతచ్ఛ్లోకవ్యాఖ్యావసరే సౌభాగ్యభాస్కరే సోపపత్తికముపపాదితమస్మాభిః। మనోరమాయాం త్వేకాక్షరమాత్ర ఇత్యస్యార్థో గురుముఖావగన్తవ్య ఇత్యుక్తమ్। నాథచరణాస్తు త్రిమూర్తీశాక్షరం తథాత్వేనోపదిశన్తి। తస్యైవ దేవీరూపతయా పరిణామస్య తత్రైతల్లయస్య చ వక్ష్యమాణత్వాత్। దేవీపక్షే యస్యా దేవ్యా ఏకాక్షరమాత్రస్య వాగ్భవాదేః సిద్ధావిత్యాదిరర్థః। మాత్రపదేన బిన్ద్వాదిరాహిత్యేన బీజత్వాభావేఽపీతి ధ్వన్యమ్। అత ఏవ భయాదైకారమాత్రముచ్చరితవతః సత్యవచసో వాక్సిద్ధిః। క్లీబపదశ్రవణేన విస్మయాదాద్యాక్షరమాత్రముచ్చరితవతః సుదర్శనాఖ్యస్య దేవీప్రసాద ఇతి కథయోర్దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్దే ప్రసిద్ధేః॥౩॥

యదక్షరశశిజ్యోత్స్నామణ్డితం భువనత్రయమ్।

వన్దే సర్వేశ్వరీం దేవీ మహాశ్రీసిద్ధమాతృకామ్॥౪॥

యస్యా మాతృకాయా అక్షరేషు యః శశీ, అనుస్వారః। చన్ద్రపర్యాయాణాం సర్వేషామనుస్వారే సంకేతాత్। బిన్దురితి యావత్। తస్య జ్యోత్స్నేవ జ్యోత్స్నా విస్తారస్తేన త్రైలోక్యం మణ్డితమ్। బిన్దోః సకాశాదేవ సకలజగదుత్పత్తేః కామకలావిలాసాదౌ కథనాత్। భువనత్రయం జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపమ్। తన్నానారూపం గ్రాహ్యగ్రాహకభేదాదితి శక్తిసూత్రే తథైవ విభాగదర్శనాత్। యద్వా యస్యా విద్యాయ అక్షరేషు యే శశినో బిన్దుత్రయం తస్య జ్యోస్నయా శక్త్యా భువనత్రయం మణ్డితం వ్యక్తవాచ్యతామాపన్నం రుద్రేశ్వరసదేశాఖ్యా ఇత్యాదినోత్తరతన్త్రే బిన్దుత్రయస్య కతిపయతత్త్వబోధకత్వకథనాత్। యద్వా యస్యా దేవ్యా

అక్షరస్య నిత్యస్య శశినో మాలస్థస్య జ్యోత్స్నయా సర్వోర్ద్వస్థత్వాత్సకలభువనత్రయప్రకాశ ఇతి। అక్షరాణ్యేవ శశిన ఇతి తు ప్రాఞ్చః। విద్యాన్తర్గతసకారస్య చన్ద్రబీజత్వాత్తస్యైషా స్తుతిరిత్యప్యన్యే। తాం మహాశ్రీసిద్ధమాతృకాం శ్రీకణ్ఠాదిజననీం వా వన్దే ॥౪॥

యదక్షరమహాసూత్రప్రోతమేతజ్జగత్త్రయమ్।

బ్రహ్మాణ్డాదికటాహాన్తం తాం వన్దే సిద్ధమాతృకామ్ ॥౫॥

యస్యా మాతృకాయా అక్షరైరేకపఞ్చాశత్సంఖ్యైర్మహాసూత్రైర్బ్రహ్మాణ్డాదికటాహపర్యన్తం స్థూలతమాదిసూక్ష్మతమాన్తం ప్రోతం స్యూతమ్। సర్వస్యాపి జగతో వాచకాః శబ్దా మాతృకాసంఘటితా ఏవేతి భావః। విద్యాపక్షే తదన్తర్గతావకారహకారౌ గ్రాహ్యౌ। తయోర్మధ్యే సర్వస్య జగతో నిరూఢతాయా వక్ష్యమాణత్వాత్। ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠత ఇతి శ్రుతౌ తథా నిర్ణయాదిత్యుక్తమక్షరమమ్బరాన్తధృతేరిత్యధికరణే। సిద్ధమాతృకామితి సిద్ధా చ సా మాతృకా చ సిద్ధా మాతృకా యయేతి వా। సిద్ధానాం మాతరమితి వాఽర్థః ॥౫॥

యదేకాదశమాధారం బీజం కోణత్రయోద్భవమ్।

బ్రహ్మాణ్డాదికటాహాన్తం జగదద్యాపి దృశ్యతే ॥౬॥

యస్య మాతృకాయా ఏకాదశమేకారాక్షరం కోణత్రయవదుద్భవో లేఖో యస్య తత్। నాగరలిప్యాం సాంప్రదాయికైరేకారస్య త్రికోణాకారతయైవ లేఖనాత్। తద్బ్రహ్మాణ్డాదిజగత్త్రతి ఆధారో బీజం చ సదద్యాపి సన్ధిశాస్త్రజ్ఞైర్దృశ్యతే। అకారః పరమశివః। తస్య స్త్రీ, ఈ। పుంయోగలక్షణో జీష్। తయోః సంయోగేనైకారనిష్పత్తిః। శివశక్తిసమాయోగస్యైవ జగద్బీజత్వాత్తదభేదేన తాదృశాక్షరస్యాపి తద్బీజత్వమ్। సున్దరీతాపిన్యాం ప్రథమోపనిషది గాయత్ర్యన్తర్గతస్య సవితుర్వరేణ్యమితిపదద్వయస్య జగదుత్పాదకోత్తమార్థకస్య పర్యాయ ఏవైకార ఇతి శ్రవణాత్। ఆధారమితి నపుంసకమార్షమ్। ఆధారబీజమిత్యేకపదత్వేన కేషాంచిత్పాఠస్తు టీకాన్తరాసంమతత్వాత్తన్త్రరాజవిసంవాదాచ్చ నాఽఽదేయః। యత్తు త్రింశికాశాస్త్రే వచనమ్—

అనుత్తరానన్దచితిరిచ్ఛాశక్తౌ నియోజితా।

త్రికోణమితి తత్ర్త్వాహుర్విసర్గామోదసున్దరమ్॥ ఇతి,

తత్రాప్యనుత్తరేచ్ఛాపదయోరకారేకారావేవార్థౌ సాంప్రదాయికౌ। ఏవం కాదివిద్యాయామపి ద్వితీయాక్షరస్యైషా స్తుతిః। ఏతద్వై తదక్షరమిత్యుక్తశ్రుతావప్యేకారస్తదితి చ భిన్నే పదే। తేన తత్రాప్యేకారస్యైవ సర్వజగదాధారత్వేన స్తుతిః। కేచిత్తు— యదేకాదశమక్షరం యోన్యాకారం తస్మిన్నర్వం జగదద్యాపి సిద్ధైర్దృశ్యత ఇతి యోజయన్తి। యోనిజన్యత్వాంశే ప్రత్యక్షసిద్ధత్వోక్తిరితి తు కాశ్మీరాః। అత్ర మాతృకావిద్యాదేవీనాం మధ్యే యస్యా విశిష్య యస్మిఞ్శ్లోకే కథనం న దృశ్యతే తస్యాస్తదితరాభ్యాం సహాభేదాభిప్రాయేణ తస్యా అపి స్తవనముపక్రమావిరోధాయ ద్రష్టవ్యమ్॥౬॥

అకచాదిటతోనద్ధపయశాక్షరవర్గిణీమ్।
జ్యేష్ఠాఙ్గబాహుపాదాగ్రమధ్యస్వాన్తనివాసినీమ్॥౭॥

ఆదిశబ్దోఽకారాదిత్రయేఽన్వేతి తేనాకారాదయః షోడశ కకారాదయశ్చకారాదయశ్చ పఞ్చ పఞ్చ। ఏవమున్నద్ధశబ్దః సంనద్ధవాచక ఆరమ్భపరష్టకారతకారయోరన్వేతీతి తేఽపి పఞ్చ పఞ్చ। పయశాక్షరాత్మకాశ్చ తే వర్గాశ్చ।

ఫలశబ్దస్య యశ్చాఽఽదిర్వర్గశబ్దాదిరేవ చ।
మకారో మనుశబ్దాదిః పవర్గ ఇతి కథ్యతే॥

ఇత్యాదికాలికాపురాణవచనాత్పవర్గః పాదయః పఞ్చ। యవర్గో యాదయశ్చత్వారః। శవర్గః శాదయః షడిత్యర్థః। ఈదృశవర్గాష్టకవతీ వక్ష్యమాణస్థానాష్టకవాసినీత్యుక్త్యా యథాసంఖ్యన్యాయేన జ్యేష్ఠాఙ్గే శిరసి స్వరా దక్షిణబాహౌ కవర్గ ఇత్యాది సిధ్యతి। జ్యేష్ఠాఙ్గం చ బాహూ చ పాదౌ చాగ్రం చేత్యాదిర్విగ్రహః। జ్యేష్ఠం ప్రథమమఙ్గం శీర్షాదిఘణ్టికాన్తభాగః। అగ్రం చరమమఙ్గం హృదయాదిసీవన్యన్తభాగః। మధ్యం కణ్ఠాదిస్తనాన్తభాగః। శరీరపదవాచ్యం హ్యేతద్భాగత్రయాత్మకం ప్రకాణ్డమేవ ముఖ్యమ్। కేశా హస్తౌ పాదౌ చేతి క్రమేణ భాగత్రయస్య శాఖాః। అత ఏవ కామకలాన్యాసే కూటత్రయస్య తత్తచ్ఛాఖ విశిష్టతత్తద్భాగేషు త్రిష్వేవ క్రమేణ న్యాసః సంగచ్ఛతే। తేనాగ్రపదస్య పార్శ్వద్వయపృష్ఠభాజి(నాభి) జఠరాత్మకస్తృతీయో భాగ ఏవార్థో యుజ్యతే। ఏతద్ద్యోతనాయైవ శీర్షస్య ప్రథమాఙ్గత్వేన నిర్దేశః। తేన బాహ్వగ్రే పాదాగ్రే చేత్యగ్రపదస్య ప్రత్యేకమన్వయేన ప్రాచాం వ్యాఖ్యానమపవ్యాఖ్యానమ్।

ప్రత్యుత బాహ్వోః పాదయోశ్చ మూలాద్యగ్రాన్తం కవర్గాదేర్న్యసనీయత్వాత్తద్విరుద్ధం చ। స్వాన్తం హృదయమ్। తన్త్రరాజే హి జ్యేష్ఠాఙ్గబాహుహృత్పృష్ఠకటిపాదనివాసినీమితి పాఠః। తత్ర హి శీర్షాదిపాదాన్తోఽవయవక్రమ ఆశ్రిత ఇహ తన్త్రే తు న్యాసానురోధేన మాతృకాక్రమ ఆదృతః। తేన మాతృకాన్యాసానుష్ఠానాన్తమావశ్యకత్వేన సూచితమ్। భూతశుద్ధిప్రాణప్రతిష్ఠయోస్తేన బద్ధక్రమత్వాత్। మనోరమాయాం త్వేతత్సూత్రవ్యాఖ్యారమ్భే నిత్యాషోడశికార్ణవే మహాత్మభిః కాశ్మీరాదిభిర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్తైరేవ వ్యాఖ్యా స్వేన లిఖ్యత ఇతి వదతా సుభగానన్దనాథేన పాఠభేదో నాస్తీతి ధ్వనితమ్। అత్ర శ్లోకే మాతృకాదేవతయోరన్యోన్యమభేదో వర్ణితః॥౭॥

తామీకారాక్షరోద్ధారాం సారాత్సారాం పరాత్పరామ్।

ప్రణమామి మహాదేవీం పరమానన్దరూపిణీమ్॥౮॥

ఈకారరూపైరక్షరైః ప్రాధాన్యేనోద్ధారో యస్యాస్తాం కాదివిద్యారూపాం మహాదేవీం మహావిద్యాం ప్రణమామి। తథా చ బహ్వృచైరామ్నాయతే–చత్వార ఈం బిభ్రతి క్షేమయన్తో దశగర్భం చరసే ధాపయన్తే। త్రిధాతవః పరమా అస్య గావో దివశ్చరన్తి పరి సద్యో అన్తానితి। అత్ర హి కాదివిద్యాయా ఈకారచతుష్టయవత్త్వవిశేషణద్వారోద్ధారః కృతః। అథవా, ఈకారాక్షరముత్కర్షేణ ధరతీత్యర్థే కర్మణ్యణ్। ఉదుపసృష్టాద్ధారయతేః పచాద్యచ్యుద్ధారా, ఈకారాక్షరస్యోద్ధారేతి వా। అత్రేకారవత్త్వస్య స్తుతిప్రయోజకగుణత్వేన కీర్తనాత్తృతీయశ్లోకోక్తో మహిమా స్మారితః। వేదేఽపి తత్ప్రాధాన్యేనోద్ధారస్తాదృశమహిమాతిశయద్యోతనాభిప్రాయగర్భ ఇతి ధ్వనితమ్। అబిన్దుకస్య తస్య కీర్తనాత్తు కాదివిద్యైవాత్ర తన్త్రే విషయ ఇత్యపి సూచితమ్। తస్యా ఏవ త్రిశతీఘటకత్వేనాత్యుత్తమత్వాత్। సున్దరతాపిన్యాం ప్రథమోపనిషది కాదివిద్యాకూటానామేవ ప్రత్యేకం గాయత్రీసమానార్థకత్వం ప్రతిపాద్య తత్ప్రకృతితయైవేతరాసాం విద్యానాముద్ధారాచ్చ। తథా చ బ్రహ్మాణ్డపురాణే-శ్రీవిద్యేవ తు మన్త్రాణాం తత్ర కాదిర్యథా పరేతి। తదేతదాహ—సారాత్సారాం పరాత్పరామితి। మథితో గుణపుఞ్జ సారస్తద్వానపి సారః। అర్శఆదిత్వాదచ్। సారవన్మన్త్రానపేక్షాధికసారవతీమ్। ఉత్కృష్టాద్ధాదివిద్యామన్త్రాదత్యుత్కృష్టాం చేత్యర్థః। పూర్వోక్తభూమికాభేదాః పూర్వేఽపి సారా ఉత్కృష్టాశ్చ తేభ్యోఽప్యాధిక్యోక్త్యా తాదృశ ఏవాధికారీత్యపి ధ్వనితమ్। ఏవం ప్రథమశ్లోకే సూచితం విషయసామాన్యమిహ విశేషపరత్వేనోపసంహృతమ్। ఏతేన హాదివిద్యాయామేవాస్మింస్తన్త్రే విషయతాం వర్ణయన్తో నిరస్తాః। వక్ష్యమాణమన్త్రోద్ధారతదర్థవర్ణనపరాణాం శ్లోకానాం కాదివిద్యానుగుణ్య ఏవ స్వారస్యాచ్చ। షష్ఠశ్లోకే తైరేవ విద్యాన్తర్గతవర్ణస్యైషా స్తుతిరిత్యుక్తేశ్చ। త్రికోణాక్షరస్య హాదివిద్యాయామభావేనైతదవిషయీభూతవిద్యాన్తర్గతవర్ణస్తుతేరనుపయోగాత్। ఈకారాక్షర

ఉద్ధారో యస్యా హృల్లేఖాయాస్తామితి భువనేశ్వరీపరత్వేన వ్యాఖ్యానమపి నాతీయ స్వరసమ్। ఏతత్త్రన్త్రప్రయోజనమాహ-పరమేతి। పరమ ఆనన్దో మోక్షః। ఏతస్యైవాఽఽనన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీతి శ్రుతేః। తం రూపయతి ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః। అత ఏవాఽఽహుః కాశ్మీరాః— ఈకారస్య బిన్దువిసర్గాత్మనః శివశక్త్యోః సామరస్యరూపస్య స్వాత్మత్వేన భావనాయాం పరమానన్దానుభవ ఇతి॥౮॥

అద్యాపి యస్యా జానన్తి న మనాగపి దేవతాః।

కేయం కస్మాత్క్వ కేనేతి సరూపారూపభావనామ్॥౯॥

ఏవం మన్త్రరూపం నిష్కృష్య దేవతారూపం విషయం నిష్కృష్యాఽఽహ-అద్యాపీతి। దేవతా అపి యస్యాస్త్రిపురసున్దర్యాః సరూపారూపభావనాం మనాగీషదపి అద్యాపి అనాదికాలమారభ్యాద్యావధ్యపి న జానన్తి। మనుష్యాః సామస్త్యేనాల్పకాలేన న జానన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః। దేవతాపదమిన్ద్రియపరమితి తు ప్రాఞ్చః। దేవ్యా భావనా ద్వివిధా సరూపాఽరూపా చేతి। స్థూలరూపానుసంధానాత్మికా ప్రథమా। పరరూపానుసంధానాత్మికా చరమా। యా తు సూక్ష్మరూపానుసంధానాత్మికా మధ్యమా విధా సా పార్థక్యేన పూర్వశ్లోక ఏవోక్తేతి నేహోట్టఙ్కితా। తతశ్చ చతుఃశతీద్వయే భావనాద్వయం క్రమేణ విషయ ఇతి ధ్వనితమ్। తాదృశం భావనాద్వయం ప్రత్యేకం చతుర్విధమిత్యాహ—కేయమిత్యాదినా। ఇయం స్థూలా దేవీ కా కింస్వరూపా। ఇయం కస్మాదుత్పన్నా। ఇయం క్వ తిష్ఠతి। ఇయం కేన సహ తిష్ఠతి। ఏవం పరాయామపి చత్వారః ప్రకారా యోజ్యాః। కేయమితి నామ। కస్మాత్కారణాత్కేన హేతునేతి చత్వార ఏవ ప్రకారా ఇతి కేచిత్। తత్ర హేతుకారణయోర్భేదశ్చిన్త్యః। అన్యే తు అద్యాపి దర్శనయోగ్యకాలేఽపి న జానన్తి। పరశివసామరస్యకాలే తు కథం తాం జానీయురిత్యర్థం వర్ణయన్తి తదరూపభావనయా పునరుక్తమ్। పరశివసమరసతాయా రూపాన్తరేణ సార్వకాలికత్వాదయుక్తం చ॥౯॥

వన్దే తామహమక్షయ్యామకారాక్షరరూపిణీమ్।

దేవీం కులకలోల్లోలప్రోల్లసన్తీం పరాం శివామ్॥౧౦॥

అకారో వై సర్వా వాగితిశ్రుత్యాఽక్షరాణామకారోఽస్మీత్యాదిస్మృత్యా చ సర్వవర్ణానామకార ఏవాక్షరమవినాశిస్వరూపమ్। తదస్యా ఏవ రూపమ్। విమర్శస్య ప్రకాశాభేదాత్। అత ఏవాక్షయ్యాం క్షేతుమశక్యామ్। కులం సుషుమ్నామార్గః। కలస్య నాదార్ణవస్యోల్లోలా

మహాతరఙ్గాః। తత్ర తేషు చోల్లసన్తీ। కులాని షట్త్రింశత్తత్త్వాని। కలాశ్చతుఃషష్టిరితి వా। కులం శరీరం పృథివ్యాం లీయమానత్వాత్। కలైకదేశః। ఉల్లోలమూర్ధ్వోర్ధ్వం ప్రోల్లసన్తీ వైఖర్యాత్మనేత్యర్థ ఇతి తు కాశ్మీరాః। ఈదృశీం తామహం వన్ద ఇత్యర్థః। అక్షయ్యక్షకారాక్షరరూపిణీమితి క్వచిత్పాఠః। తత్పక్షేఽక్షయ్యశబ్దోఽఖణ్డపరః క్షకారవిశేషణం తస్య కకారషకారయోగాత్మకత్వస్య తన్త్రాన్తరసిద్ధస్యా(స్య) నిరాసాయేతి వ్యాఖ్యేయమ్॥౧౦॥

వర్గానుక్రమయోగేణ యస్యాం మాత్రష్టకం స్థితమ్।

వన్దే తామష్టవర్గోత్థమహాసిద్ధ్యష్టకేశ్వరీమ్॥౧౧॥

వర్గాణాం పూర్వోక్తానామనుక్రమయోగేణ క్రమానుసారిసంబన్ధేన యస్యామేకవచనాదేకస్యామపి మాతృకాయామష్టౌ మాతరో బాహ్మ్యాదయః స్థితాస్తాదృశాష్టవర్గజన్యాణిమాదిమహాసిద్ధ్యష్టకస్వామినీం తాం దేవీం వన్దే। మహాసిద్ధ్యష్టకశబ్దేన వాగ్దేవతాష్టకం కేచిదాహుః।

సర్వే వర్ణాత్మకా మన్త్రాస్తే చ శక్త్యాత్మకాః ప్రియే।

శక్తిస్తు మాతృకా జ్ఞేయా సా చ జ్ఞేయా శివాత్మికా॥

ఇతి వచనాద్వర్ణాభేదః। కాశ్మీరాస్తు మాతృకాయా అష్టౌ వర్గాస్తదధిష్ఠా అష్ట మాతరస్తాసాం ప్రత్యేకోత్థాణిమాద్యష్టసిద్ధయశ్చ సంభూయ చతుఃషష్టిస్తాసాం వ్యష్టిశక్తీనాం కారణభూతా సమష్టిశక్తిః స్వాత్మత్వేన సిద్ధేతి వ్యాచక్షతే। అన్యోఽప్యస్య ప్రపఞ్చః ప్రాచాం టీకాసు ద్రష్టవ్యః॥౧౧॥

కామపూర్ణజకారాఖ్యశ్రీపీఠాన్తర్నివాసినీమ్।

చతురాజ్ఞాకోశభూతాం నౌమి శ్రీత్రిపురామహమ్॥౧౨॥

సృష్టిస్థితిలయకారిణ్యో బ్రహ్మాదిరూపాస్తిస్రస్తత్సమష్టిరేకేత్యేవం చతస్రః శక్తయో వామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్యమ్బికేతినామికాః సన్తి। తాసామేవాధిష్ఠానభూతాశ్చత్వారః పీఠాః కామరూపం పూర్ణగిరిర్జాలంధరముడ్డీయానం చేతి। తత్రాఽఽద్యయోర్నామైకదేశన్యాయేన నిర్దేశః। జకారేణాఽఽఢ్యో యుక్తః స్వఘటితపదవాచ్యత్వసంబన్ధేనేతి తృతీయః। జకారాఖ్యేతిపాఠ

ఆఖ్యాశబ్దో నామధేయప్రథమాక్షరపరః। జకార ఆఖ్యా యస్యేతి సమానాధికరణ ఏవ బహువ్రీహిః। జకార ఆఖ్యాయాం యస్యేతి వ్యధికరణస్తు నాఽఽదర్తవ్యః। ఆఖ్యాపదస్య పూర్వనిపాతాపత్తేః। జకారాద్యేతి తు తన్త్రరాజే పాఠః। శ్రీపీఠపదేనోడ్యానం గృహ్యతే। పీఠానామనేకత్వేఽపి చతుర్ణామేవ ప్రాధాన్యాత్పార్థక్యేన నిర్దేశః। తేష్వప్యమ్బికాధిష్ఠానత్వేన ప్రధానతమత్వాన్నిరుపపదేనైవ పీఠపదేన చతుర్థస్య నిర్దేశః। అభియుక్తానాం నామ శ్రీపదపూర్వం ప్రయుఞ్జీత। శ్రీశైలశ్రీచక్రశ్రీవిద్యాశ్రీపురాదికవదితిశ్లోకోక్తమర్యాదానురోధాయ శ్రీకారః। చతస్ర ఆజ్ఞాశ్చత్వారో వేదాః। తథా చ కౌర్మే హిమవన్తం ప్రతి దేవీవాక్యమ్—

మమైవాఽఽజ్ఞా పరా శక్తిర్వేదసంజ్ఞా పురాతనీ।

ఋగ్యజుః సామరూపేణ సర్గాదౌ సంప్రవర్తతే॥

ఇత్యాది। తాః కోశభూతాః ఖడ్గధనాదేరివాఽఽధారభూతాః ప్రతిపాదికా ఇతి యావత్। యస్యాః సేతి బహుబీహిః। తేన తత్సారభూతమఖణ్డం బ్రహ్మేత్యర్థః। చతురాజ్ఞానాం కోశభూతేతి వా। వేదజనికేత్యర్థః। ఏతదుభయమపి పరబ్రహ్మణోఽసాధారణం లిఙ్గమితి హి శాస్త్రయోనిత్వాధికరణే వర్ణకద్వయే ప్రతిపాదితమ్। అథవా చతురాజ్ఞాశ్చత్వార ఆమ్నాయాః పూర్వదక్షిణపశ్చిమోత్తరాఖ్యాస్తేషామేవోత్తమత్వాత్ప్రాధాన్యేనేహ నిర్దేశః। తేన చాస్య తన్త్రస్యాఽఽమ్నాయసారప్రతిపాదకత్వోక్త్యా తత్సిద్ధాన్తానుసారికల్పసూత్రస్యైతదవిరోధిత్వేనాపేక్షితాంశే తస్యైవ గ్రహణం నాన్యస్య తన్త్రస్యేతి ధ్వనితమ్। తథా చ కల్పసూత్రారమ్భే స్మర్ధతే–పఞ్చభిర్ముఖైః పఞ్చాఽఽమ్నాయాన్పరమార్థసారభూతాన్ప్రణినాయ తత్రాయం సిద్ధాన్త ఇత్యాది। ఊర్ధ్వామ్నాయస్యాపి చతుఃపదముపలక్షణమ్। తాదృశీం త్రిపురామహం నౌమీత్యర్థః। అత్ర సర్వేషాం వేదాన్తానామద్వైతే బ్రహ్మణి తాత్పర్యాత్తదనుయాయినామామ్నాయానామప్యఖణ్డానన్దం బ్రహ్మైవ ప్రాధాన్యేన విషయః। తదిదమామ్నాయసారత్వోక్త్యా సూచితమ్। కోశపదేనాపి శ్లేషేణ పఞ్చకోశాన్తరత్వేనాఽఽనన్దమయకోశాతీతత్వేన తదేవోక్తమ్। త్రిపురేతిపదస్యాపి స ఏవార్థః। తదుక్తమభియుక్తైః—

త్రిమూర్తిసర్గాచ్చ పురాభవత్వా-

త్త్రయీమయత్వాచ్చ పురైవ దేవ్యాః।

లయే త్రిలోక్యా అపి పూరకత్వా-

త్ర్యాయోఽమ్బికాయాస్త్రిపురేతి నామ॥ ఇతి।

తేనాస్మిన్స్తోత్రే సగుణద్వారా నిర్గుణం బ్రహ్మైవ స్తుతమితి ధ్వనితమ్। అత ఏవ తన్త్రరాజే ద్వాదశశ్లోక్యుత్తరం పఠ్యతే—

ఇతి ద్వాదశభిః శ్లోకైః స్తవనం సర్వసిద్ధికృత్।

దేవ్యాస్త్వఖణ్డరూపాయాః స్తవనం తవ తద్యతః॥ ఇతి।

కిం బహునా సర్వస్మిన్నస్మింస్తన్త్రే సగుణాద్యుపాస్తిద్వారా ముక్త్యుపసృప్యం బ్రహ్మైవోపాస్యత్వేన ప్రస్తూయత ఇత్యపి ధ్వనితమ్। తదిదం ప్రథమశ్లోకే సూచితమిహోపసంహర్తుం నమామి త్రిపురామిత్యనుక్త్వా నౌమి శ్రీత్రిపురమిత్యుక్తమ్। అహంశబ్దశ్చాహంకారవాచకః।

వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చేత్యహం త్రిధా।

ఇతి ప్రయోగాత్। స చాహంకారో ద్వివిధః–పరోఽపరశ్చేతి। జీవైర్దేహాదావమిలప్యమానోఽపరః। పరస్మింశ్చ బ్రహ్మణి షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకస్య జగతః సృష్ట్యనుకూలేషు జ్ఞానేచ్ఛాయత్నేషు ప్రాథమికసర్వవిశ్వవిషయక ఉదితోఽహమిత్యభిమానః పరః। జ్ఞానరూపస్య బ్రహ్మణ ఈదృశపరాహంతావిషయకత్వమాత్రేణ ధర్మధర్మిభావం ప్రకల్ప్య తాదృశో ధర్మస్త్రిపురసున్దరీపదేన తదభిన్నో ధర్మీ కామేశ్వరపదేనేహ వ్యవహ్రియత ఇత్యేతదపి త్రిపురాపదసామానాధికరణ్యేనాహంపదనిర్దేశాద్ధ్వనితమ్। అన్యథా ప్రథమశ్లోక ఇవ నౌమీత్యేతావతైవ కర్తుర్లాభాదిహ తదర్థకత్వేఽఽహంపదే వైయర్థ్యాపత్తేః। నచైవమహంపదాద్ద్వితీయాపత్తిః। స్వరాదేరాకృతిగణత్వేనావ్యయత్వస్వీకారేణ తల్లోపాత్। అహమి ప్రలయం కుర్వన్నిత్యాదయః ప్రయోగాస్తు శబ్దార్థయోరభేదమభిప్రేత్య నమాంసి కుర్మ ఇత్యాదివచ్ఛబ్దపరా ఇత్యవధేయమ్॥౧౨॥

ఏవం మఙ్గలాచరణముఖేనైవ శాస్త్రస్య విషయోXXజనాదికం నిర్వర్ణ్య తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేదిత్యాది శ్రుతిష్వేవకారేణ ధ్వనితస్య పుస్తకాద్యుపాయాన్తరపరిసంఖ్యాపూర్వకం గుర్వావశ్యకత్వస్య ద్యోతనాయ

స్వయమద్వితీయోఽపి పరమశివో ద్వివిధం విగ్రహం ప్రకాశవిమర్శభేదేన విరచ్య విమర్శాంశేన ప్రష్టృత్వం ప్రకాశాంశేన వక్తృత్వం చ స్వీకృత్య తన్త్రమవతారయితుమారభతే—

శ్రీదేవ్యువాచ। ఇతి।

తదుక్తం స్వచ్ఛన్దతన్త్రే—

గురుశిష్యపదే స్థిత్వా స్వయమేవ సదాశివః।

ప్రశ్నోత్తరపరైర్వాక్యైస్తన్త్రం సమవతారయత్॥ ఇతి।

అత్రాడాగమస్త్వాగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాన్న కృతః। కల్పసూత్రేఽపి మగవాన్పరమశివభట్టారకః శ్రుత్యాద్యష్టాదశ విద్యాః సర్వాణి దర్శనాని లీలయా తత్తదవస్థాపన్నః ప్రణీయ సంవిన్మయ్యా భగవత్యా భైరవ్యా స్వాత్మాభిన్నయా పృష్టః పఞ్చభిర్ముఖైః పఞ్చాఽఽమ్నాయాన్ప్రణినాయేతి। తేన పరమశివః స్వయమేవ విమర్శాంశేన స్వాత్మానం పృచ్ఛతీత్యర్థః। శ్రీభైరవ ఉవాచేత్యస్యాపి స్వయమేవ ప్రకాశాంశేన స్వాత్మానముత్తరయతీత్యర్థః। ప్రకృతే లిటా కథితం భూతత్వం తు వక్తవ్యస్య సదాతనత్వాత్। అత ఏవ తన్త్రరాజ ఉత్తరపటలేషు వక్ష్యమాణోఽప్యర్థః పూర్వపటలేషు ప్రోక్త ఇతి భూతార్థకపదేనైవ తత్ర తత్ర నిర్దిశ్యతే। అనద్యతనత్వం త్వకాలకలితత్వాత్। పరోక్షత్వం త్వనిన్ద్రియగోచరత్వాదుపపద్యత ఇతి సాంప్రదాయికాః। ఏవం సర్వత్రాపి యోజ్యమ్।

అథ త్రయోదశభిః శ్లోకైర్దేవీప్రశ్నః—

భగవన్సర్వమన్త్రాశ్చ భవతా మే ప్రకాశితాః।

చతుఃషష్టిశ్చ తన్త్రాణి మాతృణాముత్తమాని చ॥౧౩॥

సర్వమన్త్రాః సప్తకోటిసంఖ్యాః। మాతృణాం శక్తీనామ్। ఉత్తమాని నిఖిలపురుషార్థప్రదత్వాత్॥౧౩॥

అథ సార్ధైరష్టభిస్తన్త్రనామాన్యుద్దిశతి—

మహామాయా శమ్బరం చ యోగినీ జాxశమ్బరమ్।

తత్త్వశమ్బరకం చైవ భైరవాష్టకమేవ చ॥౧౪॥

అత్ర ఋజువిమర్శిన్యాం మహామాయాతన్త్రం శమ్బరతన్త్రం చేతి తన్త్రద్వయపరం వ్యాఖ్యాతమ్। లక్ష్మణేన తు మహామాయాశమ్బరాఖ్యమేకం తన్త్రమిత్యుక్తమ్। అర్థరత్నావల్యాం తు ద్వయమపి నోక్తమ్। మహాలక్ష్మీమతం దేవేత్యాది వక్ష్యమాణం శ్లోకద్వయం కైశ్చిత్పరిత్యక్తమ్। అన్యైస్తు స్వీకృతం పరం తు సర్వేషామేవ మతే చతుఃషష్టిసంఖ్యాసంపత్తిర్దురుపపాదా। వస్తుతస్తు తత్సంపత్త్యర్థమేవాస్మిఞ్శ్లోకే పూర్వార్ధే చత్వారి తన్త్రాణి। తత్త్వశమ్బరకమేకం భైరవాష్టకం చైకమితి షట్ తన్త్రాణి।

కేచిత్తు—

అసితాఙ్గో రురుశ్చణ్డః క్రోధ ఉన్మత్త ఏవ చ।

కపాలీ భీషణశ్చేతి సంహారశ్చాష్ట భైరవాః॥

ఇత్యుక్తానామష్టానాం భైరవాణామష్టౌ తన్త్రాణీత్యాహుః। అన్యే తు–సిద్ధిభైరవబటుకభైరవకంకాలభైరవయోగినీభైరవమహాభైరవశక్తిభైరవమాయికభైరవకంకాలాగ్నిభైరవాష్టకప్రతిపాదకం తన్త్రాష్టకమిత్యాహుః। తదుభయమపి సంఖ్యాసంపత్తివిరోధాద్యామలాదిశబ్దవద్భైరవశబ్దస్య తన్త్రేషు క్వాపి ప్రయోగాదర్శనాచ్చ చిన్త్యమ్। తస్మాత్షోడశనిత్యానామేకతన్త్రవదృష్టభైరవాణామేకమేవ తన్త్రమితి వ్యాఖ్యేయమ్। యది భిన్నాన్యేవ తన్త్రాణ్యుపలభ్యేరంస్తదా తథాఽన్యాన్యపి కోటిశ ఇతి వక్ష్యమాణేషు తేషామన్తర్భావః। యది త్వష్టానాం విభజ్య తన్త్రాన్తరేషు చతుఃషష్టిమధ్య ఏవ పరిగణనం దృశ్యేత తదాఽప్యవిరోధః। ఆదిత్యనృసింహవిష్ణుభాగవతాదిపురాణానాం క్వచిత్పురాణేష్వష్టాదశమహాపురాణమధ్యే పరిగణనస్య క్వచిత్తదితరేషూపపురాణేషు పరిగణనస్య చ దర్శనేన తద్వదిహోపపత్తేః। నచైవం భైరవాష్టకప్రాయే పాఠాద్బహురూపాష్టకయామలాష్టకయోరేకైకతన్త్రాత్మకతాపత్తిః।బహురూపయామలపదయో

ర్భైరవపదవద్దేవతావిశేషవాచత్వాభావేన తన్త్రనామధేయతయా వైషమ్యేణ ప్రాయపాఠమాత్రస్యాప్రయోజకత్వాత్। భైరవతన్త్రమితి క్వచిద్దృశ్యమానస్యాపి వ్యవహారస్య భైరవప్రతిపాదకపరత్వేనోపపత్తేః। బ్రహ్మయామలరుద్రయామలాదీనాం కతిపయానాం భేదేనోపలమ్భాచ్చ। యత్తు కపాలం భైరవం చైవేతి కౌర్మే గణితం తన్త్రం తద్దేవ్యా విముఖజనవ్యామోహాయోక్తత్వాదవైదికాధికారికమితి తత్రైవ ప్రతిపాదనాన్నోక్తమతన్త్రేషు తస్యావసరః। తస్మాదిహ శ్లోకే షడేవ తన్త్రాణ్యుద్ధిష్టాని॥౧౪॥

బహురూపాష్టకం చైవ యామలాష్టకమేవ చ।

చన్ద్రజ్ఞానం వాసుకిం చ మహాసంమోహనం తథా॥౧౫॥

బ్రాహ్మ్యాదయః సప్త మాతరః శివదూత్యేకేత్యష్టానాం ప్రతిపాదకాన్యష్టౌ బహురూపతన్త్రాణీతి వ్యాచక్షతే। బ్రహ్మయామలం విష్ణుయామలం రుద్రయామలం లక్ష్మీయామలముమాయామలం స్కన్దయామలం గణేశయామలం జయద్రథయామలం చేత్యష్టావర్ధరత్నావల్యాముక్తాని। వాసుకిపదస్థానే మాలినీపదస్య క్వచిత్పాఠః। ఏవం పఞ్చవింశతిః॥౧౫॥

మహోచ్ఛుష్యం మహాదేవ వాతులం వాతులోత్తరమ్।

హృద్భేదం తన్త్రభేదం చ గుహ్యతన్త్రం చ కామికమ్॥౧౬॥

మహాదేవేతి సంబుద్ధిః। మహోచ్ఛుష్మమహాదేవమితి పఠన్తోఽష్టాక్షరమేకం నామేతి తు కేచిత్। ద్వయమపి భిన్నమేవేతి గౌరీకాన్తః। వామజుష్టం మహాదేవమితి పఠిత్వా వామజుష్టం నామ వామకేశ్వరచతుఃశతీత్యుచ్యత ఇత్యపి వ్యాచఖ్యౌ। తచ్చిన్త్యమ్॥౧౬॥

కలావాదం కలాసారం తథాఽన్యత్కుబ్జికామతమ్।

తన్త్రోత్తరం చ వీణాఖ్యం త్రోతలం త్రోతలోత్తరమ్॥౧౭॥

పఞ్చామృతం రూపభేదం భూతోడ్డామరమేవ చ।

కులసారం కులోడ్డీశం కులచూడామణిం తథా॥౧౮॥

సర్వజ్ఞానోత్తరం దేవ మహాకాలీమతం తథా।
మహాలక్ష్మీమతం చైవ సిద్ధయోగేశ్వరీమతమ్॥౧౯॥

కురూపికామతం దేవరూపికామతమేవ చ।
సర్వవీరమతం చైవ విమలామతముత్తమమ్॥౨౦॥

అత్ర ప్రథమం దేవపదం సంబుద్ధిః। ద్వితీయం తు తన్త్రసంజ్ఞాన్తః ప్రవిష్టమితి సువచమ్। ఏవం పఞ్చభిః శ్లోకైరష్టావింశతిస్తన్త్రాణి గణితాని సంహృత్య త్రిపఞ్చాశత్॥౨౦॥

అవశిష్టాన్యేకాదశోద్దిశతి సార్ధేన—

పూర్వపశ్చిమదక్షం చ ఉత్తరం చ నిరుత్తరమ్।
తన్త్రం వైశేషికం జ్ఞానం వీరావలి తథా పరమ్॥౨౧॥

అరుణేశం మోహినీశం విశుద్ధేశ్వరమేవ చ।

పూర్వాదిత్రయస్య సమాహారద్వంద్వః। పూర్వామ్నాయాదిసంజ్ఞాభిః ప్రసిద్ధాశ్చత్వార ఆమ్నాయాః। నిరుత్తరపదేనోర్ధ్వామ్నాయతన్త్రం తస్యానుత్తరామ్నాయపదేనాపి వ్యవహారః। తన్త్రం వైశేషికమిత్యేకమ్। జ్ఞానమితి జ్ఞానార్ణవపదేన ప్రసిద్ధమ్। వీరావలీత్యేకమ్॥౨౧॥

ఏవమేతాని శాస్త్రాణి తథాఽన్యాన్యపి కోటిశః॥౨౨॥
భవతోక్తాని మే దేవ సర్వజ్ఞానమయాని చ।

ఏవమ్, అన్యూనానతిరిక్తాని। ఏతాని మహామాయాదివిశుద్ధేశ్వరాన్తాని చతుఃషష్టిస్తన్త్రాణి। శాస్త్రాణి వేదరూపాణి। తన్త్రాణాముపనిషచ్ఛేషత్వాత్। శాసనాచ్ఛాస్త్రమితి హి వ్యుత్పత్తిః। శాసనం తు ప్రవర్తనానివర్తనాన్యతరరూపా శబ్దభావనాపరపర్యాయా భగవత్యాజ్ఞైవ।

తదుక్తమ్—

ప్రవృత్తిర్వా నివృత్తిర్వా నిత్యేన కృతకేన వా।

పుంసాం యేనోపదిశ్యేత తచ్ఛాస్త్రమభిధీయతే॥ ఇతి।

తేన వేద ఏవ ముఖ్యతయా శాస్త్రపదవాచ్యః। తథా చ వ్యాసపాదానాం ప్రయోగః- శాస్త్రయోనిత్వాత్, శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవదిత్యాదిః। శబ్దశాస్త్రచ్ఛన్దఃశాస్త్రాదీనాం తు తదఙ్గత్వాన్మానవస్మృత్యాదీనాం తదర్థానువాదకత్వాత్తద్వ్యాఖ్యానానామనార్షాణామపి తదుపయోగిత్వాచ్ఛాస్త్రపదేన వ్యవహార ఇతి స్థితిః। తన్త్రాణాం తు సాక్షాదేవ వేదవద్భగవదాజ్ఞారూపత్వాచ్ఛాస్త్రత్వే న కోఽపి వివాదః। అత ఏవ ప్రామాణ్యేఽపి న విప్రతిపత్తిః। వైదికత్వాదేవ।భగవాన్పరశురామోప్యాహ— పఞ్చాఽఽమ్నాయాన్పరమార్థసారరూపాన్ప్రణినాయేతి। ఏవం స్థితే యత్సౌన్దర్యలహరీవ్యాఖ్యానే కేనచిత్ప్రలపితమిమాని తన్త్రాణ్యవైదికానీత్యాది తత్ప్రతారకభ్రాన్తాన్యతరజల్పితత్వాదుపేక్ష్యమ్। యత్తు కౌలధర్మనిన్దాదికం తన్త్రాన్తరే స్మర్యతే తన్నహి నిన్దాన్యాయేన తత్తత్తన్త్రస్తుతిమాత్రపరమ్।

కథమన్యథా—

పశుశాస్త్రాణి సర్వాణి మయైవ కథితాని హి।

మూర్త్యన్తరం తు సంప్రాప్య మోహనాయ దురాత్మనామ్॥

మహాపాపవశాన్నౄణాం తేషు వాఞ్ఛాఽభిజాయతే।

తేషాం హి సద్గతిర్నాస్తి కల్పకోటిశతైరపి॥

ఇత్యాదీని కౌలప్రకరణస్థాని పరఃశతం శివవచనాని సంగచ్ఛేరన్। వస్తుతస్తు కౌలోపాస్తేశ్చరమభూమికారూపతయా తదధికారిదౌర్లభ్యాదధికారమజ్ఞాత్వా తత్ర ప్రవర్తనే చ తద్విరుద్ధాచారావశ్యంభావాత్తేషాం నిన్దా। అధికారసద్భావేఽపి వాఽతిరహస్యే ప్రవృత్తిర్మాభూదిత్యేతదర్థమపి నిన్దావాక్యమిత్యుపపద్యతే। తదప్యుక్తం కులార్ణవ ఏవ—

కులమార్గరతో దేవి న మయా నిన్దితః క్వచిత్।
ఆచారరహితా యేఽత్ర నిన్దితాస్తే న చేతరే॥

అన్యత్రాపి—

కులధర్మమిమం జ్ఞాత్వా ముచ్యేయుః సర్వమానవాః।
ఇతి మత్వా కులేశాని మయా లోకే విగర్హితమ్॥ఇతి।

తస్మాత్—

పురాకృతతపోదానయజ్ఞతీర్థజపవ్రతైః।
శుద్ధచిత్తస్య శాన్తస్య ధర్మిణో గురుసేవినః॥

అతిగుప్తస్య భక్తస్య కౌలజ్ఞానం ప్రకాశతే।

ఇతి వచనాత్కులతన్త్రాప్రామాణ్యవచనం గౌరీకాన్తలక్ష్మణాదేరతాదృశత్వం ధ్వనయతి। తథా చ శివవచనం—

కులధర్మం హి మోహేన యోఽన్యధర్మేణ దుర్మతిః।
సకృత్సాధారణం బ్రూయాత్సోఽన్త్యజో నాన్త్యజోఽన్త్యజః॥ఇతీతి దిక్।

అన్యాన్యపి కులార్ణవదక్షిణామూర్తిసంహితాసనత్కుమారసంహితాపరానన్దతన్త్రాదీని॥౨౨॥

సర్వజ్ఞానమయాని సర్వజ్ఞత్వదానకప్రధానాని అధికారిభేదేన చతుర్విధపురుషార్థప్రదానీతి యావత్।

నిత్యాః షోడశ దేవేశ సూచితా న ప్రకాశితాః॥౨౩॥

ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామి తాసాం నామాని శంకర।

ఏకైకం చక్రపూజాం చ పరిపూర్ణాం సమన్తతః॥౨౪॥

అనేకదేవతానామమన్త్రముద్రాగణైః సహ।

కథయస్వ ప్రసాదేన యది తుష్టోఽసి మే ప్రభో॥౨౫॥

శ్రీపరమశివాభిన్నా శక్తిరేవ తావన్నిత్యేత్యుచ్యతే। తస్యాశ్చ పఞ్చదృశ కిరణాస్తదాకారా అపి తద్వత్కామేశ్వరాజ్కయన్త్రణమాత్రవిధురా ఇతరధర్మైః సదృశ్యః సన్తి। తేన కామేశ్వరాజ్కయన్త్రితైకా త్రిపురసున్దరీ మహానిత్యేత్యుచ్యతే। ఇతరాస్తు నిత్యా ఏవ। కామాజ్కయన్త్రాదన్యత్ర భూషావర్ణాయుధాదికమిత్యాదినా తన్త్రరాజేఽయమర్థో నిర్ణీతః। సంకేతపద్ధత్యామపి—

ఏక ఏవ ప్రకాశాఖ్యః పరః కోఽపి మహేశ్వరః।

తస్య శక్తిర్విమర్శాఖ్యా సా నిత్యా గీయతే బుధైః॥

విమర్శాఖ్యా తు నిత్యా సా పాఞ్చవిధ్యం సమాగతా।

ఆకాశానిలసప్తార్చిఃసలిలావనిభేదతః॥

ఏకైకగుణవృద్ధ్యా తు తిథిసంఖ్యాత్వమాగతా। ఇత్యాది।

ఆకాశ ఏక ఏవ గుణః। వాయౌ ద్వౌ తేజసి త్రయో జలే చత్వారః పృథివ్యాం పఞ్చేతి సంహత్య పఞ్చదశ భేదా ఇత్యర్థః। సుభగోదయేఽపి నిత్యాః ప్రక్రమ్య—

దర్శాద్యాః పూర్ణిమాన్తాశ్చ కలాః పఞ్చదశైవ తు।

షోడశీ తు కలా జ్ఞేయా సచ్చిదానన్దరూపిణీ॥ ఇతి।

అత్ర దర్శాశబ్దః శుక్లపక్షప్రతిపద్రాత్రిపర ఇత్యాదికం సౌభాగ్యభాస్కరే విశ్వరూపేతినామనిర్వచనావసరే ప్రతిపాదితమస్మాభిః। ఈదృశస్వరూపనిత్యాఖ్యాః షోడశ శక్తయస్తన్త్రాన్తరేషు త్వయా సూచితా ఏవ। శిష్యాయా విశేషజిజ్ఞాసాపరీక్షార్థం ధర్మిజ్ఞానమాత్రం కారితం న తు ప్రకాశితా యావద్విశేషరూపేణ నోక్తాః। నాపృటః కస్యచిద్బ్రూయాదితి వేదానుశాసనమితి నిషేధాదితి భావః। ఏకైకమితి క్రియావిశేషణమ్। నిత్యేతిసామాన్యనామ్నో జ్ఞాతత్వాదజ్ఞాతతత్తద్వ్యక్తినామవిషయకోఽయం ప్రశ్నః। చక్రస్య శ్రీమత్త్రిపురసుదరీచక్రరాజస్య పూజాం బాహ్యాన్తరభేదభిన్నామ్। సమన్తత ఆవరణదేవతాభిః పరిపూర్ణామ్। అనేకాసాం వశిన్యాదీనాం దేవతానాం నామగణైర్మన్త్రగణైర్ముద్రాగణైశ్చ సహ కథయస్వేత్యర్థః॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥

అథ పరమశివవాక్యమ్। తత్రైకేన తన్త్రశ్రవణే సావధానీకరణం త్రిభిర్నిత్యానామ్నాముపదేశః। పఞ్చమేన మహానిత్యాస్వరూపశ్రవణాయ సావధానీకరణమితి వివేకః।

శ్రీభైరవ ఉవాచ—

శృణు దేవి మహాజ్ఞానం నిత్యాషోడశికార్ణవమ్।

న కస్యచిన్మయాఽఽఖ్యాతం సర్వతన్త్రేషు గోపితమ్॥౨౬॥

తత్రాఽఽదౌ ప్రథమా నిత్యా మహాత్రిపురసున్దరీ।

తతః కామేశ్వరీ నిత్యా నిత్యా చ భగమాలినీ॥౨౭॥

నిత్యక్లిన్నాభిధా నిత్యా భేరుణ్డా వహ్నివాసినీ।
మహావిద్యేశ్వరీ దూతీ త్వరితా కులసున్దరీ॥౨౮॥

నిత్యా నీలపతాకా చ విజయా సర్వమఙ్గలా।
జ్వాలామాలినికా చిత్రేత్యేవం నిత్యాస్తు షోడశ॥౨౯॥

శృణు దేవి మహానిత్యామాదౌ త్రిపురసున్దరీమ్।
యయా విజ్ఞాతయా గౌరి జగత్క్షోభః ప్రజాయతే॥౩౦॥

మహాజ్ఞానమితి బహువ్రీహిః। అర్ణవపదేన దురవగాహత్వాదతీవావహితా భవేతి ధ్వనితమ్। మహావిద్యేశ్వర్యాస్తన్త్రాన్తరే మహావజ్రేశ్వరీత్యపి నామ। దూతీ శివదూతీనామ్నః ఏకదేశః। కులసున్దర్యుత్తరం నిత్యేతిపదం స్వతన్త్రం విశేష్యమేవాన్యాని నిత్యాపదాని విశేషణాని। ఆదౌ చతుఃశతీద్వయాత్మకే(క) గ్రన్థావయవే। యయా విజ్ఞాతయా మహానిత్యాజ్ఞానమాత్రేణ, జగతః క్షోభః స్వాయత్తతా॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥

ఇదానీం సున్దరీతాపిన్యాం ద్వితీయోపనిషది శ్రీచక్రం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇత్యాదిచక్రం వ్యాఖ్యాతమిత్యన్తయా కణ్ఠికయోక్తరీతిమనుసృత్యైవ సార్ధైర్ద్వాదశభిః శ్లోకైః శ్రీచక్రలేఖనప్రకారముపదిశతి—శక్త్యా శక్తిం వినిర్భిద్యేత్యాదినా చతుర్ద్వారోపశోభితమిత్యన్తేన। తత్ర శ్రీచక్రస్వరూపమవాన్తరనవచక్రాత్మకముక్తం యామలే—

బిన్దుత్రికోణవసుకోణదశారయుగ్మ-
మన్వస్రనాగదలసంయుతషోడశారమ్।
వృత్తత్రయం చ ధరణీసదనత్రయం చ
శ్రీచక్రరాజముదితం పరదేవతాయాః॥ఇతి।

తన్నిరూపణోపయోగినీ పరిభాషా చేత్థమ్— యదాశాభిముఖో మన్త్రీ చక్రరాజం సముద్ధరేత్సైవ పూర్వా దిక్। తామారభ్య ప్రాదక్షిణ్యేనేతరాః సప్త దిశః। ఈశానాద్యాగ్నేయపర్యన్తామేకాం తిర్యగ్రేఖాం కృత్వా తదీశానాగ్రాత్తదాగ్నేయాగ్రాచ్చాఽఽరభ్య పశ్చిమదిక్పర్యన్తే ద్వే రేఖే సమాకృష్య పశ్చిమస్యాం దిశి తే మేలయేత్। తదిదం స్వాభిముఖాగ్రత్రికోణం భవతి। అస్య శక్తిరితి సంజ్ఞా। పార్వత్యాదిశబ్దా అపి శక్తిపర్యాయాః। ఏవం వాయవ్యాదినైర్ఋత్యాన్తామేకాం తిర్యగ్రేఖాం కృత్వా తద్వాయవ్యగ్రాత్తన్నిర్ఋత్యగ్రాచ్చాఽఽరభ్య పూర్వదిక్పర్యన్తే ద్వే రేఖే ఆకృష్య పూర్వస్యాం దిశి తే మేలయేత్। తదిదం పరాఙ్ముఖాగ్రత్రికోణం భవతి। అస్య వహ్నిరితి సంజ్ఞా। శివాదిశబ్దాశ్చ వహ్నిపర్యాయాః। శక్తివహ్నిపురయోశ్చ ఘటికే పార్శ్వరేఖే ప్రత్యేకం వామదక్షిణసంజ్ఞే। ఊర్ధ్వాధోరేఖే పూర్వపశ్చిమసంజ్ఞే। ప్రాఞ్చస్తు– శక్తేరూర్ధ్వరేఖా పశ్చిమరేఖా వహ్నేరధోరేఖా పూర్వరేఖేతి వ్యవహరన్తి। తత్పూజ్యపూజకయోర్మధ్యం ప్రాచీతిమానస్య శ్రీచక్రేఽపవాదస్య జ్ఞానార్ణవాదావుక్తస్యాజ్ఞానాదిత్యుపేక్ష్యమ్। అత ఏవ శక్తేః కోణత్రయమీశాగ్నిపశ్చిమకోణసంజ్ఞమ్। వహ్నేస్తు వాయురాక్షసపూర్వకోణసంజ్ఞమ్। ఏకస్యా రేఖాయా ఉపరి రేఖాన్తరస్యాఽఽరోహణం భేదనసంజ్ఞమ్। ఈదృశభేదనాత్మకో రేఖాద్వయసంయోగః సంధిః। తాదృశ ఏవ రేఖాత్రయసంయోగో మర్మ। సంధిమర్మణోర్ద్వయోరపి గ్రన్థిరితి సంజ్ఞా। శక్తిపశ్చిమకోణవహ్నిపూర్వకోణయోః సంపర్కేణ లేఖో డమేరుః। పూర్ణచన్ద్రాకారా రేఖా వృత్తమ్। భౌమః పరివేషశ్చ చతురస్రరేఖా భూపురం యథాకథంచిత్కోణత్రయం త్రికోణమ్। ఇతి పరిభాషా। అథ బిన్దుత్రికోణవసుకోణాని త్రీణి చక్రాణ్యాహ సార్ధపాదద్వయేన—

శక్త్యా శక్తిం వినిర్భిద్య భూయో వహ్నిపురేణ తే। సంపుటీకృత్య।

ఆదావేకాం శక్తిం విలిఖ్య తాం మధ్యభాగే తిర్యగ్రేఖాన్తరేణ నిర్భిద్య భేదకరేఖాయా ఈశాగ్నిభాగాగ్రసంశ్లిష్టే వామదక్షిణరేఖే ఆకృష్య ప్రథమశక్తిపశ్చిమకోణాత్పశ్చిమస్యాం దిశి పశ్చిమకోణాన్తరోత్పాదనేన ద్వితీయశక్తిం రచయేత్। తతః ప్రథమశక్తేః పూర్వస్యాం దిశ్యారభ్య కోణరచనపూర్వకం తద్వాయురాక్షసదిక్పర్యన్తే వామదక్షిణరేఖే సంధిమర్మానుగుణే ఆకృష్య పూర్వరేఖాం ప్రథమశక్తిపశ్చిమకోణసంశ్లేషేణ విరచ్య వహ్నిపురం రచయేత్। ఏవం సత్యష్టసుదిక్ష్వష్టౌ త్రికోణాని మధ్యత ఏకమితి నవ త్రికోణాని షట్సంధయో ద్వే మర్మణీ పార్శ్వయోర్ద్వౌ డమరూ చేత్యాకారః సంపద్యతే। అత్ర ప్రథమశక్తివామదక్షిణయో రేఖయోర్వహ్నివామదక్షిణరేఖాభ్యాం ద్వితీయశక్తిపూర్వరేఖయా సంయోగాదుత్తరస్యాం దక్షిణస్యాం చ దిశి విద్యమానౌ మర్మణీ అన్యే సంధయః। అత్ర మధ్యమత్రికోణస్య మధ్యభాగే బిన్దురత్రానుక్తోఽపి చక్రన్యాసపూజాప్రకరణాదౌ వక్ష్యమాణత్వాల్లేఖ్యః। తేనేదం చక్రత్రయం సంపన్నమ్। ప్రథమాం శక్తిం ద్వితీయయా శక్త్యా విశేషేణ నిర్భిద్య భూయః పునరపి

భేదనక్రమేణైవ వహ్నిపురేణ తే పూర్వలిఖితే ద్వే శక్తీ ఉక్తరీత్యా సంపుటీకృత్యేత్యర్థః।
శక్తివహ్నిశబ్దౌ చ జ్ఞానార్ణవే సంకేతితౌ—

ఈశానాదగ్నిపర్యన్తాభుజురేఖాం సమాలిఖేత్।

ఈశాదగ్నేస్తదగ్రాభ్యాం రేఖే ఆకృష్య దేశికః।

ఏకీ కుర్యాచ్చ వారుణ్యాం శక్తిరేఖామతః ప్రియే। త్రికోణాకారరేఖేయమితి।

రేఖాం కృత్వా మహేశాని వాయురాక్షసకోణగామ్॥

రేఖే ఆకృష్య కోణాభ్యాం తదగ్రాత్పూర్వగే కురు।

వహ్నిమణ్డలమేతత్తు పూర్వాగ్రం వీరవన్దితే। ఇతి చ।

అథాన్తర్దశారలేఖనోపాయముపదిశతి సర్వోర్ధ్వామిత్యారభ్య శక్తిమాద్యాం
విభేదయేదిత్యన్తేనావశిష్టసార్ధశ్లోకద్వయేన—

సర్వోర్ధ్వాం శక్తిం విస్తారయేదధః॥౩౧॥

తథైవ వహ్నిచక్రేణ తామేవోర్ధ్వం విభేదయేత్।

అస్మిన్నవయోనిచక్రే యా ప్రథమలిఖితా శక్తిః సైవ సర్వోర్ధ్వా। తస్యా అధః పశ్చిమభాగే
విస్తారణం నామ తదీయపూర్వరేఖాగ్రద్వయాదారభ్య వామదక్షిణరేఖయోరపకర్షపూర్వకం
పశ్చిమస్యాం దిశి మేలనమ్। తచ్చేహ సిద్ధమేవేతి
పునర్విధివైయర్థ్యాపత్త్యాఽన్యత్కించిదాక్షిప్యతే।
తదీయపూర్వరేఖాగ్రద్వయమీశానాగ్నిదిశోరాకర్షణేనాభివర్ధ్య తతో జాతాభ్యామభినవాగ్రాభ్యాం
కోణనిర్మాణపూర్వకం వామదక్షిణరేఖాన్తరే అధోఽపకృష్య
ద్వితీయశక్తిపశ్చిమకోణాత్పశ్చిమస్యాం దిశి మేలయేదితి। ఇదం చేదృశవిస్తారణస్య
శక్తిజనకత్వాదధ్వర్యుం వృణీత ఇత్యాదౌ వరణేనాధ్వర్యుం కుర్యాదిత్యర్థవచ్ఛక్తిం
విస్తారయేదిత్యస్య విస్తారేణ శక్తిం కుర్యాదిత్యర్థమభిప్రేత్య సర్వోర్ధ్వశక్తివిస్తారేణ శక్త్యన్తరం

కుర్యాదిత్యర్థమఙ్గీకృత్య, శక్తిపదస్య వారద్వయమన్వయస్తు న దుష్యత్యేవ। సేయం శక్తిర్నవయోనిచక్రస్య పౌరస్త్యత్రికోణమాత్రం పరిత్యజ్యేతరత్సర్వం గర్భీ కరోతీతి స్థితిః॥౩౧॥

తతో యథా తావదనయా శక్త్యా నవయోనిచక్రస్య గర్భీకారస్తిర్యగ్రేఖావిస్తారాదినా కారితస్తథైవ బహ్న్యాత్మకేన చక్రేణ త్రికోణేనాపి తద్గర్భీకారః కరణీయః। వహ్నేః పశ్చిమరేఖాగ్రద్వయం వాయురాక్షసదిశోరాకర్షణేనాభివర్ధ్య తతో జాతాభ్యామగ్రాన్తరాభ్యాం కోణనిర్మాణపూర్వకం వామదక్షిణరేఖాన్తరే ఊర్ధ్వమాకృష్య వహ్నిపూర్వకోణాత్పూర్వస్యాం దిశి మేలయేత్। సోఽయం వహ్నిర్నవయోనిచక్రస్య పాశ్చాత్యమేకం త్రికోణం పరిత్యజ్యేతరత్సర్వం గర్భీ కరోతీతి యావత్। అస్మిన్వహ్నౌ యః శక్తితో విశేషస్తమాహ–తామేవేతి। తాం పూర్వాలిఖితాం శక్తిం విశేషేణ భేదయేత్। వహ్నివామదక్షిణరేఖాభ్యాం శక్తివామదక్షిణరేఖాద్వయం శక్తిపూర్వరేఖాం చ భేదయన్నూర్ధ్వం విస్తారయేదిత్యర్థః। తేనేదముభపార్శ్వయోర్ధమరువిశిష్టం షట్కోణం భవతి। నవయోనిచక్రాన్తర్గతతిర్యగ్రేఖాత్రయ ఆద్యాన్తరేఖే అభివర్ధ్య షట్కోణం కుర్యాదితి తు ఫలితోఽర్థః। యద్యప్యాదావేవ వహ్నిమూర్ధ్వం విస్తార్య శక్తేరధోవిస్తారే క్రియమాణే శక్తిరేవ వహ్నిం భినత్తీతి విపరీతో విశేషస్తథాఽపి చక్రపూజారమ్భే వక్ష్యమాణం చక్రలేఖనమనేనైవ క్రమేణానుష్ఠేయం నియమాదృష్టానుగుణ్యాయేతిద్యోతనార్థ ఏవకారః। తేన శక్త్యా వహ్నిభేదనస్య నఖవిదలనాదేరివాననుష్ఠానం ఫలతి। ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్।

తత ఊర్ధ్వస్థితాం శక్తిమూర్ధ్వం విస్తారయేత్క్రమాత్॥౩౨॥

పునరాద్యం వహ్నిచక్రమధో విస్తార్య సున్దరి।

గ్రన్థిభేదక్రమేణైవ శక్తిమాద్యాం విభేదయేత్॥౩౩॥

షట్కోణనిర్మాణానన్తరం సర్వోర్ధ్వపదేనోక్తాం ప్రథమశక్తిమూర్ధ్వం విస్తారయేత్। యథా తావదధోవిస్తారోఽస్యాః పూర్వరేఖాభివర్ధనేన కృతస్తథోర్ధ్వవిస్తారో వామదక్షిణరేఖయోరీశాగ్నిదిగభిముఖమభివర్ధనేన పూర్వరేఖాన్తరస్య తత్ర లేఖనేన చ కార్యః। రేఖయోరభివృద్ధేరవధిస్తు ప్రథమవహ్నేః పూర్వకోణ ఏవ। తేన పూర్వరేఖాన్తరస్య ప్రథమవహ్నిపూర్వకోణాగ్రసంశ్లేషో భవతి। ఏవమన్యత్రాప్యవధిరున్నేయః। తేన శక్తిలేఖనే హి తన్త్రాన్తరే క్రమో విహిత ఈశానమారభ్య ప్రాదక్షిణ్యేనేశానాన్తమితి। వామదక్షిణభాగయోర్న్యాసాదిప్రసక్తావాదౌ దక్షస్తతో వామ ఇత్యపి క్రమస్తత్ర తత్ర విహితః। తేనేహాఽఽదౌ దక్షరేఖామాగ్నేయేఽభివర్ధ్య పశ్చాద్వామరేఖామీశానేఽభివర్ధ్యేశానాదాగ్నేయాన్తం

పూర్వరేఖాం లిఖేదితిద్యోతనాయోక్తం క్రమాదితి। అర్థరత్నావలీకారస్తు ప్రథమవహ్నేః పూర్వదిశి స్థితస్య వహ్న్యన్తరస్య భేదనం క్రమపదేనోచ్యత ఇతి వ్యాచఖ్యౌ। ఋజువిమర్శినీకారస్తు రేఖాద్వయాభివృద్ధేరుక్తరూపోఽవధిః క్రమపదేన కథ్యత ఇత్యాహ। పునః ప్రథమశక్తేరూర్ధ్వవిస్తారవదేవాఽఽద్యం ప్రథమలిఖితం వహ్నిచక్రమధో విస్తార్య వహ్నేర్దక్షరేఖాం రాక్షసకోణే వామరేఖాం చ వాయుకోణే ద్వితీయశక్తిపశ్చిమకోణావధ్యభివర్ధ్య రాక్షసాద్వాయవ్యన్తం పశ్చిమరేఖాం విలిఖ్య విరమేతేత్యర్థః। సున్దరీతి దేవ్యాః సంబుద్ధిః। అత్ర ప్రథమశక్తేరూర్ధ్వవిస్తారవదేవ ప్రథమవహ్నేరధోవిస్తారస్య పునరితిపదేన విస్తార్యేతిపదేన చ వర్ణనేనైవ సిద్ధౌ గ్రన్థిభేదక్రమేణేత్యుత్తరార్ధం వ్యర్థమివాఽఽభాతి। ప్రాఞ్చస్తు అస్మిన్నన్తర్దశారప్రస్తారే తిస్రః శక్తయో ద్వౌ వహ్నీ చ సన్తి। తత్ర సర్వాధఃస్థితా శక్తిరాద్యశక్తిరుచ్యతే। ప్రథమవహ్న్యధోవిస్తారదశాయాం లిఖ్యమానేన పశ్చిమరేఖాన్తరేణ తస్యా ఆద్యశక్తేర్భేదనముత్తరార్ధేనోచ్యత ఇతి తత్సార్థక్యమాహుః। తన్నాతీవ చమత్కృతమ్। ప్రథమశక్త్యూర్ధ్వవిస్తారదశాయాం లిఖ్యమానపూర్వరేఖాన్తరేణ సర్వోర్ధ్వవహ్నిభేదనస్య కణ్ఠరవేణ పృథక్కథనాదర్శనాత్। శక్తిత్రయే జాతేఽప్యూర్ధ్వశక్తేరేవాఽఽద్యపదేనోపస్థితేశ్చ। తస్మాదన్తర్దశారారమ్భే లిఖితా యా శక్తిః సైవేహాఽఽద్యపదేనోచ్యత ఇతి న సర్వోర్ధ్వశక్తేరాద్యపదేన పరామర్శః। తస్యాః ప్రకృతదశారాద్యావయవత్వాభావాత్। అస్యాం చాఽఽద్యశక్తౌ పూర్వరేఖాయాం ద్వే మర్మణీ। వామదక్షిణరేఖయోశ్చ ద్వే మర్మణీ। తేషు ప్రథమే ద్వే ప్రథమశక్తివిస్తారేణోత్పన్నే। ద్వితీయే ద్వే ప్రథమవహ్నివిస్తారేణేత్యేతదర్థం విస్తారవిధిద్వయస్య విశేషత్వేన వ్యాఖ్యేయమ్। గ్రన్థయః సంధయస్తేషాం చతుర్ణాం భేదో మర్మతయా పరిణామస్తేన క్రమేణ ప్రకారేణాఽఽద్యానన్తర్దశారాద్యావయవభూతాం శక్తి భేదయేదిత్యర్థః। అథవా, ఆద్యం వహ్నిచక్రమిత్యస్య ద్విరన్వయః। తత్రైకం పూర్వవదేవ వ్యాఖ్యాయోర్ధ్వాధోవిస్తారాభ్యాం క్రమాదాద్యం సర్వోర్ధ్వం వహ్నిచక్రమాద్యాం సర్వాధస్తనీం శక్తిం చ భేదయేదిత్యర్థో వర్ణనీయః। అస్మిన్పక్షే గ్రన్థిభేదక్రమః సంధ్యుత్పత్తిక్రమ ఏవేతి। ఇత్యన్తర్దశారనిష్పత్తిః॥౩౭॥౩౩॥

అథ బహిర్దశారలేఖనోపాయముపదిశతి తథా సర్వోర్ధ్వేత్యారభ్యాఽఽద్యవహ్నినేత్యన్తేన సార్ధశ్లోకద్వయేన—

తథా సర్వోర్ధ్వవహ్న్యన్తఃశక్తిం విస్తారయేదధః।

తామాదిచక్రాధఃశక్తివహ్నినోర్ధ్వం విభేదయేత్॥౩౪॥

యథా తావదన్తర్దశారనిష్పత్త్యర్థం స్వస్మాదాదిచక్రే నవయోన్యాఖ్యే విద్యమానానాం తిసృణాం తిర్యగ్రేఖాణాం మధ్యే ప్రథమచరమతిర్యగ్రేఖయోస్తిర్యగేవాభివర్ధనాదినా

షట్కోణం నిష్పాద్య తత్ర తిర్యగ్రేఖాసంస్పృష్టవామదక్షిణరేఖాద్వయే విదిక్ష్వభివర్ధనాదినా కోణచతుష్కమధికం కృత్వా దశారతా సంపాదితా తథైవ బహిర్దశారనిష్పత్త్యర్థమపి స్వాదిచక్రేఽన్తర్దశారే విద్యమానానాం పఞ్చానాం తిర్యగ్రేఖాణాం మధ్యే ప్రథమచరమయోః సర్వోర్ధ్వ సర్వాధః స్థితయోస్తిర్యగ్రేఖయోరేవ దక్షిణోత్తరదిగభిముఖమభివర్ధనాదినా షట్కోణం విధాయ తత్తత్తిర్యగ్రేఖాసంస్పృష్టవామదక్షిణరేఖాద్వితయే విదిక్ష్వభివర్ధ్య కోణద్వితయే సంపాదనీయే ఇత్యాకారకో దశారద్వయానుగమస్తథేతిపదేనోక్తః। ఏవం సామాన్యే నోక్త్వా విశిష్యాఽఽహ— సర్వోర్ధ్వేత్యాది। సర్వం బిన్ద్వాద్యన్తర్దశారాన్తం చికీర్షితప్రకృతచక్రాదాదిభూతం చక్రం తస్యోర్ధ్వే యో వహ్నిర్వహ్నిపురస్థపూర్వకోణస్తస్యాన్తర్మధ్యే ప్రథమవహ్నిద్వితీయవహ్న్యోర్మధ్య ఇతి యావత్। తత్ర విద్యమానా యా శక్తిః శక్తిపురస్థపూర్వరేఖా తామధః సర్వాధఃస్థితశక్తిపశ్చిమకోణాధోభాగపర్యన్తం విస్తారయేత్। ప్రథమశక్తేః పూర్వరేఖాన్తరం దక్షిణోత్తరదిశోరాకృష్య తత్రాఽఽగ్నేయైశానకోణోత్పాదనపూర్వకం వామదక్షిణరేఖే నిష్పాద్య సర్వాధోమేలనేన శక్త్యన్తరం నిష్పాదయేదిత్యర్థః। తామితి। ఆదిచక్రస్యాన్తర్దశారాన్తస్యాధో యా శక్తిః శక్తిపురస్థపశ్చిమకోణస్తస్యాం యో వహ్నిస్తన్మధ్యస్థితం యత్ప్రథమవహ్నిపశ్చిమరేఖాన్తరం తేన తామవ్యవహితపూర్వలిఖితాం శక్తిమూర్ధ్వం సర్వోర్ధ్వస్థితవహ్నిపూర్వకోణోర్ధ్వభాగపర్యన్తం విభేదయేత్, విస్తార్య భేదయేత్। అన్తర్దశారస్య సర్వాధఃస్థితశక్తిపశ్చిమకోణావ్యవహితపూర్వాం తిర్యగ్రేఖాం దక్షిణోత్తరయోరభివర్ధ్య తదగ్రాభ్యాం వామదక్షిణరేఖే ఊర్ధ్వమాకృష్య బహిర్దశారాద్యశక్తేర్వామదక్షిణరేఖే తాభ్యాం భేదయన్సర్వోర్ధ్వం తయోర్మేలనేన వహ్న్యన్తరం రచయేదిత్యర్థః। తదిదం షట్కోణం భవతి॥ ౩౪॥

తతః పూర్వవదేవాఽఽద్యాం శక్తిం విస్తార్య భేదయేత్।

ఊర్ధ్వవహ్నిమధోవహ్నిమధ్యవహ్నివివర్జితమ్॥౩౫॥

విస్తార్య భేదయేచ్ఛక్తిమధస్తాదాద్యవహ్నినా॥

తతః షట్కోణనిర్మాణానన్తరం పూర్వవదేవాన్తర్దశారస్థషట్కోణోత్తరమివాఽఽద్యాం సర్వప్రథమాం శక్తిం విస్తార్య వామదక్షిణరేఖయోరీశాగ్నిదిశమభిముఖమభివృద్ధిం ప్రాపయ్యోర్ధ్వవహ్నిం చక్రోర్ధ్వభాగే స్థితం వహ్నిం భేదయేత్। పూర్వరేఖాన్తరనిర్మాణేనేతి యావత్। పునః పూర్వవదేవేతి కేషాంచిత్పాఠః। తత ఆద్యవహ్నినా సర్వప్రథమవహ్నినా విస్తార్య తదీయవామదక్షిణరేఖే వాయురాక్షసదిశోరభివర్ధ్య స్థాపితేనేతి శేషః। అధస్తాచ్ఛక్తిం సర్వాధఃస్థితం శక్తిపశ్చిమకోణభాగం భేదయేత్। అభివర్ధ్య స్థాపితస్య వహ్నేః

పశ్చిమరేఖాన్తరనిష్పాదనేనేతి యావత్। అధోవహ్నిమధ్యవహ్నివివర్జితమితి పదం త్వవశిష్టమ్। తదిదం వాక్యద్వయమధ్యభాగే పఠితత్వాత్కేచిత్పూర్వవాక్యశేషత్వేనాన్య ఉత్తరవాక్యశేషత్వేన వ్యాచక్షాణా వివదన్తే। తత్ర శివానన్దనాథాదయస్తావదాహుః పూర్వవాక్య ఊర్ధ్వవహ్నేర్భేదనముక్తం తద్ధార్ఢ్యాయ మధ్యవహ్న్యధోవహ్న్యోర్భేదనం నిషిధ్యతే। ప్రథమశక్తివామదక్షిణరేఖాభ్యాం మధ్యవహ్నిపూర్వకోణావధివిస్తారితాభ్యాం తయోర్భేదనస్యాసంభవేఽపి నాన్తరిక్షే న దివ్యగ్నిశ్చేతవ్య ఇతివదప్రసక్తప్రతిషేధ ఏవాయం వహ్నిత్రయాస్తిత్వబోధనమాత్రఫలక ఇతివిద్యానన్దనాథాదయస్తు—ఉత్తరవాక్యే విస్తారయేత్యస్య కర్మసాపేక్షత్వాదాద్యవహ్నినేతితృతీయాన్తస్య తదన్వయాయోగ్యత్వాదవ్యవహితపూర్వత్వేనోపస్థితమిదమేవ పదం తత్రాన్వేతి। తత్రాధోవహ్నిశబ్దః సర్వోర్ధ్వవహ్నిపరః। అస్యైవ చక్రస్య విపర్యాసేనావలోకనే సర్వోర్ధ్వతనస్యాపి సర్వాధస్తనత్వసంభవాత్। తేనర్ధ్వమధ్యవహ్నిభిన్న ఆద్యవహ్నిరేవేతి ప్రథమవహ్నిం విస్తారయేత్యర్థః సంపద్యత ఇత్యాహుః। తదుభయమపి చిన్త్యమ్। క్రియాన్వయినో నఞోఽభావేన ప్రతిషేధాయోగాత్। అధఃశబ్దస్య శక్యార్థవిపర్యయే లక్షణాయా అయుక్తత్వాత్। తస్మాదూర్ధ్వవహ్నిపదస్యాధోవహ్నిత్యాది విశేషణమ్। ఉర్ధ్వపదం చక్రోర్ధ్వపరమ్। తతశ్చ త్రయాణామపి వహ్నీనాం నవయోనిచక్రాన్తర్దశారచక్రబహిర్దశారచక్రోర్ధ్వత్వాదవిశేషేణ గ్రహణే ప్రాప్తేఽధోవహ్నిమధ్యవహ్నిభిన్నత్వం విశేషణమ్। తత్త్రత్ప్రతియోగికభేదవత్త్వం తదర్థః। న త్వధోవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకభేదవత్త్వాదికమ్। అత ఏవ మధ్యవహ్నివారణాయ తద్భేదోఽపి నివేశితః। నచ మధ్యవహ్నిపూర్వకోణావధివిస్తృతరేఖాభ్యామన్యయోర్భేదనాసంభవాదేవ నిరాసే విశేషణవైయర్థ్యం శఙ్క్యమ్। ఆద్యశక్తిభేద్యత్వస్య త్రిష్వప్యవిశేషేణ సత్త్వాత్। నచాన్యయోరాద్యశక్త్యా భేదనస్య పూర్వమేవ వృత్తత్వాన్నేదానీం తత్ప్రసక్తిరితి వాచ్యమ్। భిన్నయోరపి పూర్వరేఖానుయాయిరేఖాన్తరేణ ద్విర్ద్విర్భేదనసంభవాత్। ప్రత్యుత పునః పూర్వవదేవేతిపదానాం ద్విర్భేదన ఏవానుగుణత్వాత్। సతి త్వధోమధ్యవహ్నిభిన్నత్వావిశేషణే తద్బలాదేవ హి బహిశ్చక్రస్య దశారస్వసిద్ధిరితి సమఞ్జసమ్। ఇతి బహిర్దశారనిష్పత్తిః॥౩౫॥

ఏవం దశారద్వయముక్త్వా చతుర్దశారచక్రలేఖనోపాయముపదిశతి తతో మధ్యాదీత్యారభ్య సర్వాధస్తాద్విభేదయేదిత్యన్తైః సార్ధైః పఞ్చభిః శ్లోకైః—

తతో మధ్యాదిశక్త్యూర్ధ్వం శక్తిం విస్తారయేద్బుధః॥౩౬॥

తథైవ సంపుటీ కుర్యాత్సర్వచక్రం సురేశ్వరి।

తాం చ తేన మహేశాని వహ్నిచక్రేణ భేదయేత్॥౩౭॥

గ్రన్థిభేదక్రమేణైవ సర్వోర్ధ్వం సర్వబాహ్యతః।

మధ్యోర్ధ్వశక్తిపర్యన్తమాదిశక్త్యవధి ప్రియే॥౩౮॥

దశారద్వయే హి తిర్యగ్రేఖాసు ప్రథమచరమయోరభివర్ధనేన షట్కోణం రచితమ్। తద్వదిహ న భవతి। కిన్తు బహిర్దశారచక్రే స్థితానాం సప్తానాం తిర్యగ్రఖాణాం మధ్య ఆద్యన్తరేఖే విహాయ ద్వితీయోపాన్త్యరేఖే ఏవాభివర్ధ్య షట్కోణం రచయేదితి విశేష ఇత్యాహ—మధ్యేతి। మధ్యా చ సాఽఽదిశక్తిశ్చ మధ్యాదిశక్తిః। ప్రథమశక్తిరేవ హి సర్వమధ్యా శక్తిః। బహిర్దశారారమ్భలిఖితశక్తేరపి తదాదిత్వాత్తదూర్ధ్వశక్తిపదేన సర్వోపరితనతిర్యగ్రేఖామా ప్రసాఙ్క్షీదితో మధ్యేతి విశేషణమ్। తతశ్చ మధ్యస్థప్రథమశక్తేరూర్ధ్వశక్తిః ప్రథమవహ్నిపూర్వకోణస్పృష్టరేఖాకైవ। బహిర్దశారారమ్భకశక్తిరితి యావత్। తస్యా ఈశాగ్నికోణభాగేఽభివర్ధనేన కోణాన్తరే ద్వే నిష్పాద్య తతో దక్షిణోత్తరరేఖే పశ్చిమస్యాం దిశ్యాకృష్య సర్వాధఃస్థితశక్తికోణాత్పశ్చిమభాగే కోణాన్తరం నిష్పాదయేత్। సేయం శక్తిః సర్వం చక్రం కవలయతీత్యాహ—తయైవేతి। తాం సాంప్రతమభివర్ధితాం బహిర్దశారారమ్భకషట్కోణఘటకశక్తిం తేన తత్షట్కోణఘటకేనైవ వహ్నిచక్రేణ భేదయేత్। సర్వాధఃస్థితతిర్యగ్రేఖావ్యవహితపూర్వదిగ్వర్తితిర్యగ్రేఖాం వాయురక్షఃకోణయోరభివర్ధ్య కోణద్వయాన్తరం నిష్పాద్య తతో దక్షిణోత్తరరేఖే పూర్వస్యాం దిశ్యాకృష్య సర్వోర్ధ్వస్థితవహ్నికోణాత్పూర్వభాగే కోణాన్తరం రచయేదితి యావత్॥౩౬॥౩౭॥

అస్య వహ్నేః పఞ్చ విశేషణాని। తత్ర సాంప్రతంలిఖితశక్తేర్భేదనేన గ్రన్థిర్యథా స్యాత్తేన క్రమేణ దక్షిణోత్తరయోర్ధమరుద్వ్యయకరణేనేత్యేకమ్। ఆదిశక్తిర్బహిర్దశారారమ్భకశక్తిస్తదవధి తదీశాగ్నికోణస్పృష్టం యథా భవతి తథేతి ద్వితీయమ్। మధ్యా చ సోర్ధ్వశక్తిశ్చ మధ్యోర్ధ్వశక్తిః ప్రథమశక్తిరేవ సర్వమధ్యస్థా పర్యాయేణాభివర్ధితా సతీ యా సర్వోర్ధ్వాఽభవతత్పర్యన్తం తదీశాగ్నికోణస్పృష్టం యథా స్యాత్తథేతి తృతీయమ్। సర్వస్య బహిర్దశారచక్రస్య బాహ్యతః కవలనక్రమో యథా స్యాత్తథేతి చతుర్థమ్। సర్వోర్ధ్వం బహిర్దశారోర్ధ్వవహ్నేరప్యూర్ధ్వం యథా తథేతి పఞ్చమమ్। ఇమాని పఞ్చ విశేషణాని చతుర్దశారచక్రప్రకరణే కథనాత్స్వపూర్వేషు సర్వేషు చక్రేషు షట్కోణఘటకశక్తివహ్నిదక్షిణోత్తరరేఖామార్గప్రదర్శనోపలక్షకత్వేన సార్థకాని। తేన ప్రాచామేతచ్ఛ్లోకోపేక్షాఽత్రత్యవిశేషణానాం యథాకథంచిదన్యథా నయనమపి న స్వరసమిత్యుపేక్ష్యమ్ ॥౩౮॥

ఏవం షట్కోణనిర్మాణముపదిశ్యోర్ధ్వభాగే చతురః కోణాన్వర్ధయేదిత్యాహ ద్వాభ్యామ్—

తతో బాహ్యస్థశక్త్యన్తఃశక్తిమూర్ధ్వం వికాసయేత్।
తథా విస్తారయేచ్ఛక్తిమాద్యామప్యూర్ధ్వమీశ్వరి॥౩౯॥

సర్వోర్ధ్వవహ్న్యధోవహ్నిపర్యన్తం వీరవన్దితే।
తయా విభేదయేద్వహ్నిచక్రం సర్వోర్ధ్వసంస్థితమ్॥౪౦॥

బాహ్యస్థా శక్తిః సాంప్రతంలిఖితషట్కోణఘటకశక్తిస్తదన్తస్తన్మధ్యే స్థితా శక్తిర్ద్వితీయదశారారమ్భకషట్కోణఘటకశక్తిరేవ। తామూర్ధ్వం వికాసయేత్, తదీయదక్షిణోత్తరరేఖే అగ్నిశకోణాభిముఖ్యేనాభివర్ధయేత్। తతో యా ప్రథమశక్తిః క్రమేణాభివృద్ధా సతీ ద్వితీయతృతీయవహ్న్యోరన్తరాలే సమాప్తా దృశ్యతే తామాద్యాం శక్తి తథా విస్తారయేత్। యథా సాంప్రతమమివర్ధితదక్షిణోత్తరరేఖాసంస్పర్శః స్యాత్తథా కుర్యాత్। సప్తతిర్యగ్రేఖాసు విద్యమానాం సర్వోర్ధ్వాం ప్రాచ్యాం తిర్యగ్రేఖాం భాగద్వయేఽప్యభివన్తఃశక్తిదక్షిణోతరరేఖాభ్యాం సహ బద్ధ్వా కోణద్వయం నిష్పాదయేదితి యావత్। వికాసయేదితిపదస్యైవైతావానర్థ ఇతి తు ప్రాఞ్చః। తత ఆద్యాం శక్తిమూర్ధ్వమపి విస్తారయేత్, ప్రథమశక్తేర్దక్షిణోత్తరరేఖే అగ్రీశకోణయోర్వర్ధయేత్। తదభివృద్ధేరవధిమాహ– సర్వోర్ధ్వేతి। సర్వోర్ధ్వవహ్నిః సాంప్రతంలిఖితషట్కోణఘటకః। తస్యాధఃస్థితో వహ్నిర్ద్వితీయదశారారమ్భకషట్కోణఘటకః। తత్రాప్యచ్యకోణావధి విస్తారయేదిత్యర్థః। తయా సాంప్రతమభివర్ధితయా ప్రథమశక్త్యా సర్వోర్ధ్వవహ్నిం విభేదయేత్। తిర్యగ్రేఖాన్తరనిష్పాదనేనేతి యావత్॥౩౯॥౪౦॥

ఇదానీమనేనైవ క్రమేణాధోభాగేఽపి కోణచతుష్టయమభివర్ధయేదిత్యాహ—

సర్వోర్ధ్వవహ్న్యధోభాగగ్రన్థిపర్యన్తతః ప్రియే।
విస్తార్య బాహ్యశక్తిం తు సర్వాధస్తాద్విభేదయేత్॥౪౧॥

సర్వోర్ధ్వవహ్నిః ప్రకృతషట్కోణఘటకో వహ్నిస్తస్యాధోభాగః పశ్చిమరేఖా తస్యా యే గ్రన్థియో రేఖాత్రయసంయోగస్థానాని చత్వారి తేషాం పర్యన్తతస్తత్ప్రాన్తభాగానారభ్య విస్తార్య రక్షోవాయుదిగాభిముఖ్యేనేతి శేషః। అయం భావః—ప్రథమతృతీయవహ్న్యోర్దక్షిణరేఖాద్వయం రక్షస్యభివర్ధయేత్। ఉత్తరరేఖాద్వయం వాయౌ। ప్రథమవహ్నిరేఖయోరుక్తగ్రన్థిస్థానాదభివృద్ధత్వేఽపి తతోఽప్యాధిక్యేన చతుర్దశక్తిపశ్చిమకోణావధివిస్తారః। తృతీయవహ్నిరేఖయోస్తు సర్వాంధస్తనతిర్యగ్రేఖావధివిస్తారః కార్య ఇతి। ఏవం రేఖాచతుష్టయం రక్షోవాయ్వోరభివర్ధ్య బాహ్యశక్తిం ప్రకృతషట్కోణఘటకశక్తిం సర్వాధిస్తాదధస్తన్యా తిర్యగ్రేఖయా క్లృప్తయా తతోఽప్యధోఽన్యయా తిర్యగ్రేఖయా కల్ప్యయా చ విభేదయేత్, విలక్షణతయా భేదయేత్। వైలక్షణ్యం చేత్థమ్—సర్వాధస్తనీమష్టమీం ప్రథమవహ్నిపాశ్చాత్యరేఖాం భాగద్వయేఽభివర్ధ్య తృతీయవహ్నిదక్షిణోత్తరరేఖాగ్రేణ మేలయేత్। తదిదమర్ధక్లృప్తరేఖయా బాహ్యశక్తేర్భేదనం భవతి। తథా చతుర్దశక్తేః పశ్చిమకోణాగ్రస్పర్శేన సర్వాధో నవమీం తిర్యగ్రేఖాం నిష్పాద్య తథా ప్రథమవహ్నిదక్షిణోత్తరే రేఖాగ్రే సంస్పర్శయేత్। తదిదం కల్ప్యయైవ రేఖయా బాహ్యశక్తేర్భేదనం భవతీతి। ప్రాఞ్చస్తు–అస్మిఞ్శ్లోకే పూర్వార్ధేనైవ కోణద్వయముత్తరార్ధేనైవేతరత్కోణద్వయముక్తమితి వ్యాచక్షతే తదిదం ప్రతిజ్ఞామాత్రమిత్యుపేక్ష్యమ్। అర్థరత్నావల్యాం త్వయం శ్లోకస్తతః సృష్టిమహాచక్రమితివక్ష్యమాణశ్లోకోత్తరం వ్యాఖ్యాతః। తతోఽపి ప్రాచీనటీకాయాం త్విహైవ వ్యాఖ్యాతః సంగతశ్చేతి స ఏవ పక్షః స్వీకృతోఽస్మాభిః। ఇతి చతుర్దశారనిష్పత్తిః॥౪౧॥

ఏవం షట్చక్రాణి మన్వస్రాన్తాన్యుపదిశ్యావశిష్టం చక్రత్రయముపదిశతి సార్ధశ్లోకేన—

ఏతద్బాహ్యగతం పద్మమష్టపత్రం సమాలిఖేత్।

తద్బాహ్యతోఽపి దేవేశి షోడశారం తథైవ చ॥౪౨॥

పరివేషం భూపురం చ చతుర్ద్వారోపశోభితమ్॥

అయం తు సార్ధశ్లోక ఏవమేతస్య చక్రస్యేతిదూరస్థశ్లోకోత్తరమర్థరత్నావల్యాం వ్యాఖ్యాతః। తదపి ప్రాచీనటీకావిరోధాదసంగతత్వాచ్చోపేక్ష్యమ్। ఏతస్మాచ్చతుర్దశారాద్బాహ్యభాగస్థం యథా స్యాత్తథాఽష్టపత్రపద్మం సమ్యగాలిఖేత్। తస్యాపి బాహ్యతః షోడశభిరరైః పత్త్రైర్యుక్తం పద్మం తథైవ లిఖేత్। అష్టదలపద్మవదేవేత్యర్థః। అష్టదలే హి పద్మపదేనైవ కర్ణికావృత్తమాక్షిప్యతే। కర్ణికామన్తరేణ దలలేఖనాయోగాత్। కేసరాణి తు నాఽఽక్షిప్యన్తే।

అన్యథానుపపత్తేరభావాత్। తేన కర్ణికావృత్తసహితం కేసరరహితమష్టదలం యథా లేఖ్యం తథైవ షోడశదలమపి కర్ణికావృత్తకేసరసాహిత్యరాహిత్యాభ్యాం లేఖనీయమితి భావః। తథా చ దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం—

బహిరష్టదలం పద్మం సువృత్తేన సమాలిఖేత్।

తద్వత్షోడశపత్రం హి విలిఖేత్పద్మముత్తమమ్॥ ఇతి।

భూతభైరవతన్త్రేఽపి—

యోఽస్మిన్యన్త్రే మహేశాని కేసరాణి ప్రకల్పయేత్।

యోగినీసహితాస్తస్య హింసాం కుర్వన్తి భైరవాః॥ ఇతి।

కేసరశబ్దో దలద్వయమధ్యావకాశవాచీ। తన్నిషేధే జ్ఞాపకమపి వక్ష్యతే॥౪౨॥

తతః పరివేషం షోడశదలాద్బహిరేకం వృత్తం కుర్యాత్। తద్బహిశ్చతుర్దిక్షు చతుర్భిర్ద్వారైరుపశోభితం భూపురం కుర్యాత్। పార్థివం చక్రం చతుర్ద్వారం భవతీతి శ్రుతేః। ఉక్తం చ సంహితాయామ్—

సువృత్తం పరమేశాని తతో భూబిమ్బమాలిఖేత్।

చతుర్ద్వారవిశోభాఢ్యమితి॥

తతశ్చ కర్ణికావృత్తే ద్వే తద్బహిర్మర్యాదావృత్తమేకమితి సంహత్య త్రీణి వృత్తాని సంపద్యన్తే। యత్తు వృత్తత్రయం చ ధరణీసదనత్రయం చేతి యామలం యత్తు(చ్చ) జ్యేష్ఠారూపచతుష్కోణం వామారూపభ్రమిత్రయమితి షష్ఠపటలే వక్ష్యమాణం తత్సర్వం కర్ణికావృత్తద్వయమేలనేనైవ త్రిత్వాభిప్రాయకమితి బహవో వ్యాచక్షతే। వస్తుతస్తు–వక్ష్యమాణే ప్రకారాన్తరేణ శ్రీచక్రలేఖనావసరే—

బహిః పద్మద్వయం కుర్యాదష్టషోడశకచ్ఛదమ్।

గుణవృత్తం తతః కుర్యాచ్చతురస్రం చ తద్బహిః॥

ఇతి వచనే తతఃపదస్వారస్యేన పద్మద్వయాద్బహిరేవ త్రీణి వృత్తానీతి ప్రతీతేస్తదనురోధేనాత్రత్యస్య పరివేషమిత్యేకవచనాన్తస్యాపి పదస్య గ్రహం సంమార్జ్యేత్యాదావివావివక్షితార్థకత్రైవ యుక్తా। తతశ్చ వాసనాపటలే భ్రమిత్రయమిత్యనేన పద్మద్వయోపలక్షణార్థం కర్ణికావృత్తమేలనేన యథోక్తావపి యామలే పద్మద్వయస్య పృథగ్గణనదర్శనాద్వృత్తత్రయపదేన కర్ణికాతిరిక్తమేవ తద్వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమితి పఞ్చైవ వృత్తాని। అత ఏవ జ్ఞానార్ణవే—

ఏతద్బాహ్యే మహేశాని వృత్తం పూర్ణేన్దుసంనిభమ్।

తద్బహిః కురు మీనాక్షి వసుపత్రం మనోహరమ్॥

తథా షోడశపత్రం తు విలిఖేత్సురవన్దితే॥

తద్బాహ్యే దేవదేవేశి త్రివృత్తం మాతృకాన్వితః।

ఇత్యత్ర తద్బాహ్య ఇతి పదేన స్పష్టం కర్ణికావృత్తయుగలమన్తరేణై వృత్తత్రయముక్తమ్। తద్వ్యాఖ్యాతారస్తు కేచిదాహుః—తద్బాహ్య ఇతిశ్లోకార్థం స్వపుస్తక ఉపరిలిఖితత్వాదక్షరలేఖనప్రకారస్య తన్త్రాన్తరసిద్ధస్యాపి ప్రకృతతన్త్రే కస్మింశ్చిదపి చక్రేఽకథనాదకస్మాదిహైవ మాతృకాన్వితత్వోక్తేరసాంగత్యాద్బహుషు పుస్తకేష్వనుపలబ్ధేశ్చ ప్రక్షిప్తమేవేత్యధ్యవసీయతే। తేన జ్ఞానార్ణవమతేఽపి త్రీణ్యేవ వృత్తాని న పఞ్చేతి। తదయుక్తమ్। తస్య ప్రక్షిప్తత్వే బహిర్వృత్తబోధకవచనాన్తరాభావేన వృత్తద్వయస్యైవాఽఽపత్తేః। న చాక్షరలేఖనస్యాకథనాత్తత్ప్రక్షిప్తత్వనిశ్చయో యుక్తః।

చతురస్రం మాతృకార్ణైర్మణ్డితం సిద్ధిహేతవే।

ఇత్యుత్తరగ్రన్థే తత్కథనదర్శనాత్। న చ తస్య—

చతుఃషష్టిర్యతః కోట్యో యోగినీనాం భవేత్ప్రియే।

ఇత్యాద్యర్థవాదవాక్యప్రాయే పఠితవాక్యత్వాదౌదుమ్బరాధికరణన్యాయేనార్థవాదత్వమితి తత్సమర్థనం యుక్తమితి భ్రమితవ్యమ్। దీర్ఘసోమే సందృష్ట్వా ధృత్యా ఇతివిధివాక్యాన్తర్గతస్య ప్రాయపాఠస్య విధురస్య ధృతిపదమాత్రస్యాప్యర్థవాదత్వదర్శనాత్। ఉత్తరత్ర షడధ్వాత్మకత్వోక్త్యవసరే వర్ణలేఖనస్య కణ్ఠరవేణోక్తత్వాచ్చ। నను మత్పుస్తక ఉపరిలిఖితత్వాత్కల్పితమితి చేత్। అస్మత్పుస్తకే మధ్య ఏవ లిఖితత్వాదకల్పితమేవాస్త్వితి న కించిదేతత్। సంహితాదితన్త్రాన్తరే స్పష్టం వృత్తత్రితయమేవోపలభ్యతే న తత్పఞ్చకమితి చేదస్తు వికల్పేన సోఽప్యేకః పక్షః। అత ఏవ విశుద్ధేశ్వరతన్త్రే—

ఏతద్బాహ్యే వృత్తమేకం లిఖేదష్టదలాన్వితమ్।
తద్బాహ్యేఽప్యేకవృత్తం స్యాద్దలషోడశకాన్వితమ్॥

తద్బాహ్యే వృత్తమేకం తు సీమార్థం సాధకశ్చరేత్।
పార్థివం మణ్డలం కుర్యాత్త్రితయం ద్వారసంయుతమ్॥

ద్వారద్వాదశకం కుర్యాచ్చతుర్దిక్షు సమాహితః।

ఇత్యాదికం వచనముపపద్యతే।

కాదిమతే తు—

'బహిరష్టదలామ్భోజం తద్బహిర్ద్విగుణచ్ఛదమ్।
విధాయ షడ్భిర్వృత్తైశ్చ'

ఇత్యాదినా వృత్తషట్కముక్తమ్। పరం తు తత్ర భ్రమేణ వృత్తం నిష్పాద్య సుసమే చతురస్రక ఇత్యాదినా చతుర్దశారాన్తచక్రలేఖనార్థమేకం వృత్తం యదుక్తం తేన సహ

షడ్వృత్తానీత్యుక్తం మనోరమాయామ్। తద్విభాగశ్చేత్థమ్– చతుర్దశారాద్బహిరేకం మర్యాదావృత్తం తతోఽష్టదలస్య కర్ణికావృత్తమష్టదలాద్బహిః షోడశారకర్ణికావృత్తం తద్బహిస్త్రీణి వృత్తానీతి। అన్యే తు —చతుర్దశారాద్బహిర్మర్యాదావృత్తమేకం తత్సంలగ్నమష్టదలకర్ణికావృత్తం తతోఽష్టదలేషు కేసరార్ధం వృత్తమష్టదలాద్బహిః షోడశదలకర్ణికార్ధం వృత్తం షోడశదలోదరేషు కేసరార్ధం వృత్తం షోడశదలోపరి మర్యాదావృత్తం చేతి వర్ణయన్తి। సౌభాగ్యరత్నాకరే తు చతుర్దశారమర్యాదావృత్తాతిరిక్తాన్యేవ షడ్వృత్తానీతి తన్త్రరాజార్థమభిప్రేత్య సప్త వృత్తాన్యుక్తాని। చతుర్దశారావ్యవహితవృత్తేఽపి త్రయః పక్షాః సర్వకోణస్పర్శః సర్వేషాం కోణానామస్పర్శః షణ్ణామేవ స్పర్శ ఇతరేషామస్పర్శశ్చేతి। ఏవంరీత్యా వృత్తలేఖనే పక్షభేదే సతి యథాసంప్రదాయం వ్యవస్థా।

తన్త్రాణాం బహురూపత్వాత్కర్తవ్యం గురుసంమతమ్। ఇతి వచనాత్।

అథ భూగృహలేఖనే పక్షభేదాః—భూగృహం నామ చతురస్రమ్। తచ్చైకరేఖాత్మకమేకమేవ। మూలే భూపురమిత్యేకవచనాత్। చతురస్రే చతుర్ద్వారియోగిన్యః సిద్ధిదాయకా ఇతి జ్ఞానార్ణవేన పశ్చిమాదిక్రమేణైవ ప్రకటాశ్చతురస్రక ఇతి సంహితయా చ సంవాదాచ్చ। తేనైకరేఖాత్మకం ప్రతిదిశమేకైకద్వారయుతం భూబిమ్బమిత్యేకః పక్షః। కాదిమతే తు ప్రతిదిశం ద్విరేఖం ప్రాక్ప్రత్యక్చేతి ద్వారద్వయయుతం దక్షిణోత్తరతః ప్రత్యేకం రేఖాత్రయేణ స్థానద్వయయుతం కోణేషు తిర్యక్సూత్రైశ్చతుర్భిర్ద్విధాకృతచతుష్పద్యుక్తముక్తమ్। సోఽయం ద్వితీయః పక్షః। ప్రతిదిశం రేఖాత్రయయుక్తం ద్వారసామాన్యాభావవదితి తృతీయః। యామలం తన్త్రం కల్పసూత్రం శిఙ్గభూపాలీయా పద్ధతిః ప్రపఞ్చసారసంగ్రహో విద్యారణ్యపద్ధతిః సౌన్దర్యలహర్యుక్తిశ్చాస్మిన్నేవ పక్షేఽనుకూలాః। తేషు ద్వారలేఖనానుక్తేః। విశుద్ధేశ్వరతన్త్రే తు ప్రత్యేకం చతుర్భిర్ద్వారైః సహితాని త్రీణి భూగృహాణ్యుక్తానీతి ద్వాదశద్వారం త్రిరేఖం భూగృహమితి చతుర్థః పక్ష ఇత్యాహుః। మూలే తు సర్వేఽపి పక్షాః సూచితాః। చతురస్రమిత్యేకవచనాదేకరేఖాపక్షః, చక్రన్యాసే రేఖాత్రయకీర్తనాత్ [త్రిరేఖాపక్ష ఇతి] ద్వౌ పక్షౌ సూచితౌ। పూజాప్రకరణేఽణిమాదిబ్రాహ్మ్యోర్ద్యోరేవ పూజనకథనాదణిమాం పశ్చిమద్వార ఇత్యాదినా బ్రహ్మణీం పశ్చిమద్వార ఇత్యాదినా చ పశ్చిమపూర్వయోరేవ ద్వారానువాదాత్తృతీయరేఖాస్థముద్రాపూజనస్యాకథనాద్ద్విరేఖాపక్షోఽపి సూచితః। వస్తుతస్తు తన్త్రరాజోక్తో ద్విద్వారకపక్ష ఏకోఽతిరిక్తః। అన్యేషాం త్రయాణాం పరస్పరోపసంహారాదేక ఏవ పక్ష ఇతి ద్వికోటికవికల్ప ఏవ యుక్తః। త్రిరేఖాత్మకేఽవయవిని చతురశ్రత్వభూబిమ్బత్వాదయో హి ధర్మా వ్యాసజ్య వృత్తయః। తిస్రో రేఖాస్త్వవయవా ఏవ। అత ఏవ చతురశ్రాద్యరేఖాయై చతురశ్రమధ్యరేఖాయై చతురశ్రాన్త్యరేఖాయై నమః ఇతి చక్రన్యాసస్థో వ్యవహార ఉపపద్యతే। చతురశ్రాద్యరేఖేత్యర్థస్య స్వరసతో భానాత్।

కర్మధారయాఙ్గీకారే ప్రథమచతురశ్రాయేత్యేవ వ్యవహారాపత్తేః। పార్థివం మణ్డలం కుర్యాత్త్రితయం ద్వారసంయుతమితి విశుద్ధేశ్వరవచనే మణ్డలమిత్యేకవచనేన త్ర్యవయవార్థత్రితయపదవిశేషణేన చావయవిన్యేవ భూగృహత్వసిద్ధేశ్చ। తతశ్చ చతురశ్రే చతుర్ద్వారీత్యాదివచనేషు ద్వారే చతుష్ట్వవిశేషణాని చతురశ్ర ఇత్యాద్యేకవచనాన్తాని పదాన్యప్యవయవ్యభిప్రాయేణోపపద్యన్తే। బహువచనాన్తాని క్వచిద్దృశ్యమానాని చేదవయవబహుత్వాభిప్రాయేణ పాశాధికరణన్యాయేనోపపాదయితుం శక్యన్త ఏవేతి క్వతో విరోధః। ఏతేన ద్వారద్వాదశకవిధాయకం విశుద్ధేశ్వరవచనం వ్యాఖ్యాతమ్। నహి తస్మిన్నేవ తన్త్రే శ్రుతస్య పార్థివం మణ్డలమిత్యేకవచనస్య ద్వారద్వాదశకత్వస్య చ పరస్పరవిరోధోఽవయవావయవిభావాశ్రయణమన్తరేణ నిర్వోఢుం శక్యతే। అన్యథైకస్యామేవ రేఖాయాం ద్వాదశద్వారాపత్తేః। నచ తత్కేషామపీష్టమ్। తస్మాద్యత్సున్దరీమహోదయే శంకరానన్దస్య విజృమ్భణం సంహితాజ్ఞానార్ణవవామకేశ్వరాదివాక్యానామేకవచనఘటితానాం బహువచనఘటితేన విశుద్ధేశ్వరీయవాక్యేణ శాఖాన్తరోపసంహారన్యాయేనాఽఽగ్నేయం చతుర్ధా కరోతీతివన్నోపసంహారః। తేషాం వాక్యానామసందిగ్ధత్వేన విశేషానపేక్షితత్వాత్।

సామాన్యవిధిరస్పష్టః సంహ్రియేత విశేషతః॥

స్పష్టస్య తు విధేర్నాన్యైరుపసంహారసంభవః।

ఇతి తన్త్రవార్తికాత్।

ముణ్డనం చోపవాసశ్చ సర్వతీర్థేష్వయం విధిః।

ఇతి బహువచనఘటితవిధేః ప్రయాగే వపనం కుర్యాదిత్యేకవచనఘటితవాక్యేనోపసంహారాభావస్య ధర్మశాస్త్రవిదామిష్టత్వాచ్చ। చతుర్ద్వారద్వాదశద్వారపదఘటితవాక్యయోః పరస్పరవిరుద్ధయోరేకవాక్యతాయా బ్రహ్మణోఽప్యశక్యత్వాచ్చేతి, తన్నాఽఽదర్తవ్యమ్। ఉక్తరీత్యా విరోధాభావేనోపసంహారసంభవేఽష్టదోషదుష్టవికల్పాయోగాత్। సర్వతీర్థేష్వితి ప్రయాగ ఇతి విధ్యోస్తు నైకవచనబహువచనకృతో విరోధః, పునః సంస్కారమాచరేత్, సంస్కారానాచరేత్పునరితి విధ్యోరేకవాక్యతాయా ఇష్టత్వాత్। తత్ర స్థిత్వా జపేల్లక్షమిత్యస్యైవం లక్షత్రయం జప్త్వేతి వచనేనోపసంహారస్య సౌభాగ్యరత్నాకరేఽభిధానాచ్చ। లక్షమేకమిమం జప్త్వేతి శ్రీక్రమసంహితావచనస్యాప్యుక్తజ్ఞానార్ణవవచనేనోపసంహారోక్తేశ్చ। అపి తు

సర్వపదప్రయాగపదోపాత్తయావద్విశేషైకవిశేషకృతః। అత ఏవ న హింస్యాత్సర్వా భూతానీత్యస్య న బ్రాహ్మణం హన్యాదిత్యనేన నోపసంహార ఇతి ప్రపఞ్చితం మీమాంసావాదకౌతూహలేఽస్మాభిః। తస్మాన్న చతురశ్రపదనిష్ఠైకవచనబహువచనయోశ్చతుర్ద్వారద్వాదశద్వారకత్వవిశేషణయోశ్చ విరోధలేశోఽపి। ద్వారసామాన్యాభావపక్షస్తు ద్వారప్రతిషేధపర్యుదాసాన్యతరమన్తరేణ యామలకల్పసూత్రాదౌ ద్వారానుక్తిమాత్రేణ కల్ప్యమానః సాహసమాత్రం, చతురశ్రపదమాత్రఘటితయామలాదివిధేః సద్వారచతురశ్రవిధినా సోష్ణీషవిధేర్లోహితోష్ణీషవిధినేవోపసంహారస్య నిరాబాధత్వాదితి యుక్తముత్పశ్యామః।

ఏవం శ్రీచక్రలేఖనముపదిశ్య తస్యావాన్తరభేదేన నవచక్రాత్మకత్వముపదిశతి మధ్యం త్ర్యస్రమిత్యధ్యుష్టశ్లోకైః—

మధ్యం త్ర్యస్రం తథాఽష్టారం ద్వే దశారే చతుర్దశ॥౪౩॥

తద్బాహ్యతోఽష్టపత్రం చ షోడశారం మహీపురమ్।

సర్వానన్దమయం చాఽఽదౌ సర్వసిద్ధిప్రదం పరమ్॥౪౪॥

సర్వరోగహరం చాన్యత్సర్వరక్షాకరం తథా।

సర్వార్థసాధకం చక్రం సర్వసౌభాగ్యదాయకమ్॥౪౫॥

సర్వసంక్షోభణం చాన్యత్సర్వాశాపరిపూరకమ్।

త్రైలోక్యమోహనం చేతి నవధా నవభిర్భవేత్॥౪౬॥

మధ్యం మధ్యస్థానం బిన్దుః। చతుర్దశ చతుర్దశారమ్। త్రివృత్తస్య ప్రత్యేకం చక్రత్వాభావాద్గణనమ్। సర్వానన్దమయమిత్యాదీని బిన్ద్వాదీనాం నవానాం చక్రాణాం క్రమేణ నామాని। తన్నిర్వచనాని తు వాసనాపటలే వ్యక్తీభవిష్యన్తి। ఇత్యేవంప్రకారేణైకం చక్రం నవభిరవాన్తరచక్రైర్నవవిధం భవేదిత్యర్థః। ఏతేఽధ్యుష్టశ్లోకాః క్వచిట్టీకాయాం న దృశ్యన్తే పుస్తకేషు తూపలభ్యన్తే॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥

అథాస్యైవ త్ర్యాత్మకత్వముపదిశత్యేకేన—

తతః సృష్టిమహాచక్రం తృతీయం తు హుతాశనః।

మధ్యే స్థితం ద్వితీయం తు సంహారః ప్రథమం చ యత్॥౪౭॥

అత్ర బిన్ద్వాదిభూగుహాన్తానాం నవానాం ప్రథమద్వితీయతృతీయశబ్దైస్త్రేధా విభజ్య నిర్దేశః సమం స్యాదశ్రుతత్వాదితి న్యాయేన త్రిత్రిచక్రాణామేకీకరణేనైవేతి పర్యవస్యతి। తథా తుల్యన్యాయేనైవైకస్యాం త్రిచక్ర్యామపి త్రేధా విభాగోఽవాన్తరః సిధ్యతి। తేన బిన్దుత్రికోణవసుకోణాత్మకం చక్రత్రయం సంహారచకమిత్యుచ్యతే। ద్వే దశారే మన్వస్రం చేతి స్థితిచక్రమ్। ద్వే పద్మే భూగుహం చేతి సృష్టిచక్రమ్। తథా భూగృహం సృష్టిసృష్టిః। షోడశారం సృష్టిస్థితిః। అష్టారం సృష్టిసంహారః। మన్వస్రం స్థితిసృష్టిః। బహిర్దశారం స్థితిస్థితిః। అన్తర్దశారం స్థితిసంహారః। వసుకోణం సంహారసృష్టిః। త్ర్యస్రం సంహారస్థితిః। బిన్దుః సంహారసంహార ఇతి। తన్త్రాన్తరే తు బిన్ద్వాదిత్రయత్రయస్య సోమసూర్యానలాత్మకత్వం క్రమేణోక్తమ్। తదపి స్వసంమతమితి హుతాశనపదేన ధ్వనితమ్। ఏతాసాం సంజ్ఞానాం వాసనావసరే సప్రయోజనకతాఽవసేయా॥౪౭॥

ఇదానీం చక్రరాజార్చనస్య మహాన్తం మహిమానముపదిశతి ఏవమిత్యాదిభిః సప్తదశభిః శ్లోకైః—

ఏవమేతన్మహాచక్రం మహాశ్రీత్రిపురామయమ్।

క్లేదనం ద్రావణం చైవ క్షోభణం మోహనం తథా॥౪౮॥

ఆకర్షణం మహాదేవి జృమ్భణం స్తమ్భనం తథా।

వ్యాధిదారిద్ర్యశమనం సర్వదుర్నీతినాశనమ్॥౪౯॥

శాన్తిపుష్టిధనారోగ్యమన్త్రసిద్ధికరం పరమ్।

భోగదం మోక్షదం చైవ ఖేచరత్వప్రవర్తకమ్॥౫౦॥

సర్వరక్షాకరం దేవి సర్వానన్దకరం తథా।
సర్వకర్మకరం చాపి సర్వకార్యార్థసాధకమ్॥౫౧॥

సర్వావేశకరం దేవి సర్వవేధకరం పరమ్।
సర్వతత్త్వమయం దేవి సర్వజ్ఞానప్రదం తథా॥౫౨॥

సర్వసిద్ధిప్రదం చైవ సర్వశ్రేయస్కరం పరమ్।
సర్వమన్త్రమయం దేవి సర్వయోగేశ్వరీమయమ్॥౫౩॥

సర్వపీఠమయం దేవి సర్వజ్ఞానమయం ప్రియే।
సర్వదోషహరం దేవి సర్వతీర్థమయం పునః॥౫౪॥

సర్వవ్రతమయం చైవ సర్వామృతమయం తథా।
సర్వదుఃఖప్రశమనం సర్వశోకనివారణమ్॥౫౫॥

సర్వోన్మాదకరం దేవి సర్వాహ్లాదనకారకమ్।
సర్వదౌర్భాగ్యశమనం సర్వవిఘ్ననివారణమ్॥౫౬॥

సర్వసిద్ధిప్రదం చక్రం సర్వాశాపరిపూరకమ్।
రౌద్రాభిచారకోదణ్డం పరమన్త్రౌఘభక్షణమ్॥౫౭॥

పరసిద్ధ్యాకర్షణం చ పరాజ్ఞాకర్షణం తథా।
పరసైన్యస్తమ్భకరం పరవిజ్ఞానమోహనమ్॥౫౮॥

పరచక్రస్తమ్భకరం శస్త్రస్తమ్భకరం తథా।
మహాచమత్కారకరం మహాబుద్ధిప్రవర్తకమ్॥౫౯॥

మహావాణీకరం దేవి మహాసౌఖ్యప్రదాయకమ్।
మహావశ్యకరం దేవి మహాసౌభాగ్యదాయకమ్॥౬౦॥

మహాజ్వరహరం దేవి మహావిషహరం తథా।
మహామృత్యుప్రశమనం మహాభయనివారణమ్॥౬౧॥

మహావశ్యకరం దేవి మహావేధకరం పురమ్।
మహాపురక్షోభకరం మహాసుఖశుభప్రదమ్॥౬౨॥

మహాలక్ష్మీమయం దేవి మహామాఙ్గల్యదాయకమ్।
మహాప్రభావసంయుక్తం మహాపాతకనాశనమ్॥౬౩॥

ఏవమేతస్య చక్రస్య ప్రభావో వర్ణితో మయా।
న శక్యతే మహాదేవి కల్పకోటిశతైరపి॥౬౪॥

మహాచక్రమర్చితమితి శేషః। మహ పూజాయామితి ధాతోః పూజ్యం చక్రమిత్యేవ వా తదర్థః। చక్రపూజనమితి తు పర్యవసితోఽర్థః। పూజనాత్మకక్రియాయాః ఫలప్రపఞ్చ ఉత్తరగ్రన్థః। త్రిపురామయం దేవ్యా అభివ్యక్తిస్థానమ్।క్లేదనమనార్ద్రస్వభావస్యాప్యార్ద్రతాసంపాదకమ్। ద్రావణం ఘనస్వభావస్యాపి ఘృతవద్రవాపాదకమ్। క్షోభణమిచ్ఛోత్కట్యజనకమ్। మోహనం కృత్యాకృత్యయోరస్ఫూర్తికృత్। జృమ్భణమణోర్మహత్త్వాపాదకమ్। స్తమ్భనం నిశ్చేష్టీకరణమ్।సర్వావేశకరమాణవావేశశాక్తావేశశాంభవావేశానాం జనకమ్। తల్లక్షణాని చ మాధ (లి) నీవిజయతన్త్రే—

ఉచ్చారకరణధ్యానవర్ణస్థానప్రకల్పనైః।

యో భవేత్స సమావేశో బుద్ధైరాణవ ఉచ్యతే॥

ఉచ్చారరహితం వస్తు చేతసైవ విచిన్తయన్।
యం సమావేశమాప్నోతి శాక్తః సోఽత్రాభిధీయతే॥

అకించిచ్చిన్తకస్యైవ గురుణా ప్రతిబోధితః।
ఉత్పద్యతే య ఆవేశః శాంభవోఽసావుదీరితః॥ ఇతి।

సర్వవేధకరం సర్వావయవావచ్ఛేదనరఞ్జనం వేధస్తత్కరమ్। సర్వసిద్ధిప్రదమణిమాదిదమ్। సర్వామృతమయం పఞ్చవిధమోక్షావహం, మృతమనిష్టం తన్నివారకమితి కేచిత్। సర్వోన్మాదకరం భూతాద్యావేశజన్యచిత్తవికారకారి। సర్వసిద్ధిప్రదం చక్రమితి తు త్రికోణచక్రస్య నిర్దేశః। చక్రపదసామానాధికరణ్యాత్। సర్వాశాపరిపూరకప్రాయపాఠాచ్చ। తత్ఫలం త్వవయవద్వారాఽవయవినః స్తుతిః। అష్టాకపాలాదిభిరివ ద్వాదశకపాలస్య। తేన న పూర్వోక్తవిశేషణేన పౌనరుక్త్యశఙ్కావకాశః। పరచక్రస్తమ్భకరం శత్రుకృతయన్త్రాణాం మోఘతాపాదకమ్। మహావశ్యకరం మహచ్చ తదావశ్యకం చ తద్రత్యాదత్త ఇతి విగ్రహః। తేన న పౌనరుక్త్యమ్। మహావేధకరమజరస్యాపి మహాచ్ఛిద్రజర్జరీకరణమ్। మహాపురక్షోభకరం వైకుణ్ఠాదేరపి క్షోభకమ్। స్పష్టమన్యత్। అత్ర చక్రరాజార్చనేనేమాని ఫలాని భావయేదితి విధిః పరిణమతి। నచ భావ్యానేకత్వకృతో వాక్యభేదః। సర్వకార్యార్థసాధకమిత్యేకేన పదేన సకలఫలకథనేన తదభావాత్। క్లేదనాదిపదాని తు సర్వపదస్యార్థవివరణరూపాణీతి న తద్వైయర్థ్యమ్। సర్వేభ్యః కామేభ్యో జ్యోతిష్టోమ ఇతివాక్యస్థసర్వపదవివరణార్థతాయా ఏకస్మై వా అన్యే యజ్ఞక్రతవః కామాయాఽఽహ్రియన్త ఇతివాక్యశేషేఽఙ్గీకారేణైవమేవ వాక్యభేదస్య తాన్త్రికైః పరిహృతత్వాత్॥౪౮॥౪౯॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥౫౬॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥౬౪॥

ఇదానీం ప్రకారాన్తరేణ లఘుమార్గేణ శ్రీచక్రసాధనముపదిశతి అథాత ఇత్యాదిభిః సప్తదశభిః శ్లోకైః—

అథాతః సంప్రవక్ష్యామి త్రిపురాచక్రమన్యథా।

తదర్ధం దేవి కుర్వీత త్రిహస్తం మణ్డలోత్తమమ్ ॥౬౫॥

అస్య కార్యా తృతీయేన కర్ణికా చక్రలాఞ్ఛితా।
పద్మద్వయం ద్వితీయేన చతురస్రం చ శేషతః॥౬౬॥

అథానన్తరమ్। అతః పూర్వోక్తప్రకారస్య దురవగాహత్వాత్। అన్యథా పూర్వోక్తప్రకారవైలక్షణ్యేన। త్రిహస్తమిత్యత్ర హస్తశబ్దశ్చతుర్వింశత్యఙ్గులవచనస్తావత్సంఖ్యాకభాగమాత్రోపలక్షణమ్। తతశ్చ సమపరిమాణకద్విసప్తతిభాగాత్మకం మణ్డలోత్తమం చతురస్రాకారం సమం భూభాగం పరిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః। అస్య మణ్డలస్య తృతీయేన భాగేన చతుర్ధశారాన్తచక్రచిహ్నితా కర్ణికా కర్తవ్యా। మధ్యభాగే కర్కాటకాగ్రం సంస్థాప్య తతో ద్వాదశాఙ్గులవ్యవధానేన రేఖాముత్పాద్య భ్రామయన్కర్ణికావృత్తముత్పాదయేత్। తేనోర్ధ్వభాగాధోభాగయోరేకైకహస్తపరిత్యాగేన మధ్యభాగే హస్తమాత్రా కర్ణికా భవతి। సోఽయం తృతీయో భాగః। తతశ్చ కర్ణికాయా ఉపరి ద్వాదశాఙ్గులమధశ్చ ద్వాదశాఙ్గులం పరిగృహ్య సంభూయ జాతేన హస్తేనాష్టదలషోడశదలపద్మౌ కుర్యాత్। తత్ర చ సమం స్యాదశ్రుతత్వాదితిన్యాయేన కర్ణికోర్ధ్వాధఃస్పృష్టావ్యవహితషట్షడఙ్గులభూభాగేఽష్టదలం తదుభయభాగస్పృష్టే తావత్యేవ భూభాగే షోడశదలం భవతి। సోఽయం ద్వితీయో భాగః। శేషతోఽవశిష్టేన ప్రథమేన హస్తేన చతురస్రం కార్యమ్। షోడశారోర్ధ్వాధోభాగసంలగ్నద్వాదశద్వాదశాఙ్గులభూభాగే భూబిమ్బం భవతి। తత్రాపి సమంస్యాదితి న్యాయేనాభితశ్చతుశ్చతురఙ్గులే చతురస్రస్య తృతీయా రేఖా, తదవ్యవహితే చతురఙ్గులే ద్వితీయా రేఖా, సర్వబహిర్భూతే చతురఙ్గులే భూగృహస్య ప్రథమా రేఖేతి సంహత్యావయవత్రయాత్మకం చతురస్రం యత్ర భవతి సోఽయం ప్రథమో భాగః। అత్రాఽఽదిమేన చతురస్రకమిత్యనుక్త్వా శేషత ఇత్యుక్త్యా వృత్తత్రయస్య ప్రథమభాగమధ్య ఏవాన్తే లేఖనం న ద్వితీయభాగాదావితి లబ్ధం గుణవృత్తలేఖోత్తరం యావదవశిష్యతే తత్రైవ చతురశ్రత్రయస్య యథావిభాగం లేఖ ఇతి తదర్థస్వరసాత్। అత్ర బహిర్భాగమారభ్యాన్తర్భాగపర్యన్తం క్రమేణ ప్రథమద్వితీయతృతీయపదైర్వ్యవహారాద్భూగృహావయవరేఖాణామప్యనేనైవ క్రమేణ చక్రన్యాసే నిర్దేశాదావరణపూజాదావయమేవ క్రమో ముఖ్య ఇత్యదధ్వనత్। తన్త్రాన్తరే తు మణ్డలస్య ద్విసప్తతిభాగత్వేఽప్యవాన్తరవిభాగః ప్రకారాన్తరేణోపలభ్యతే- పఞ్చచత్వారింశదఙ్గులే భూభాగే మధ్యకరర్ణికా। తద్బహిరూర్ధ్వమధశ్చ పృథక్పృథక్సార్ధచతురఙ్గులమానేన మిలిత్వా నవాఙ్గులేఽష్టదలమ్। తద్బహిశ్చతుశ్చతురఙ్గులేఽష్టాఙ్గులం(లే) షోడశారం శేషేణ భూగృహమితి। ప్రపఞ్చసారసంగ్రహే త్వేష ఏవ ప్రకారోఽనుసృతః॥౬౫॥౬౬॥

అథ కర్ణికావృత్తేఽష్టౌ భాగానారచయతి సార్ధశ్లోకద్వయేన—

బ్రహ్మసూత్రం పురా దత్త్వా కర్ణికాభ్రమమధ్యతః।

గ్రామ్యసౌమ్యాయతం దద్యాత్తత్రస్థం సూత్రసప్తకమ్॥౬౭॥

వృత్తమధ్యే ప్రాగాదిపశ్చిమాన్తమేకం సూత్రం దత్త్వా రేఖాం విలిఖేత్। తదేవ బ్రహ్మసూత్రమిత్యుచ్యతే। తత్ప్రయోజనం తు శక్తిపశ్చిమకోణానాం వహ్నిపూర్వకోణానాం చ స్థలనిర్ణయేనాఽఽనుపూర్వ్యసిద్ధిః। యామ్యా దక్షిణా దిక్। సౌమ్యోదీచీ। తద్వృత్తమధ్యే తిర్యగ్రేఖాసప్తకం లిఖేదితి ఫలితమ్। ఏవం సతి ప్రథమరేఖాయాః పూర్వస్యాం కర్ణికాభ్రమావధిక ఏకో భాగః। సప్తమరేఖాయాః పశ్చిమస్యాం కర్ణికాభ్రమపర్యన్తోఽన్యో భాగః। సప్తరేఖాసన్ధిభూతాః షడ్భాగా ఇత్యష్టౌ వీథ్యః సంపన్నాః। తాశ్చ సమం స్యాదితి న్యాయేన ప్రత్యేకం త్రిత్ర్యఙ్గులాః సంపద్యన్తే। తన్త్రాన్తరే తు కర్ణికావృత్తస్య పఞ్చచత్వారింశదఙ్గులత్వేఽపి తదవకాశస్య పునరష్టాచత్వారింశద్విభాగాన్కృత్వా తేషు నవ రేఖా లిఖేదిత్యుక్తమ్। దేవీ స్తుతోమేగఙ్గావల్లీస్తుతేతి ప్రదర్శ్యత ఇతి।

కటపయవర్గమవైరిహ పిణ్డాన్త్యైరక్షరైరఙ్కాః।

నేఞే శూన్యం జ్ఞేయం తథా స్వరే కేవలే కథితే॥

ఇతి ప్రసిద్ధయా వరరుచిపరిభాషయా దేవీత్యాద్యక్షరాణి। తేన దేవీపదేనాష్టాచత్వారింశదంశా ఉచ్యన్తే। తేషు నవభిస్తిర్యగ్రేఖాభిర్జాతానాం దశభాగానాం పరిమాణబోధకాని స్తుతోమ ఇత్యాదిదశాక్షరాణి। షట్ షట్ పఞ్చ త్రయస్త్రయశ్చత్వారస్త్రయః షట్ షట్ షట్ చ ప్రాగ్దిక్క్రమేణ దశ వీథ్యంశా భవన్తీతి తదర్థః। ఏతత్తన్త్రేఽపి హస్తమాత్రవృత్తస్యాష్టాచత్వారింశద్ధా విభాగే సత్యేకైకోంఽశోఽర్ధాఙ్గులాత్మకః సంపద్యతే। తాదృశాః షట్షడంశాః ప్రథమద్వితీయయోర్వీథ్యోరష్టమాదితిసృషు చ భవన్తీతి తావతి విషయే తన్త్రాన్తరసంవాదః స్పష్ట ఏవ। ఇతరాంశేఽపి సంవాదో మూలతో వ్యక్తీ భవిష్యతి॥౬౭॥

తుర్యసూత్రం తతో లుమ్పేన్మధ్యాంశః స్యాద్ద్విభాగతః।

తృతీయపఞ్చమౌ నాగభూషాంశౌ ద్వ్యంశవర్జితౌ॥౬౮॥

తేన మానేన సప్తైవ వీథ్యస్తన్త్రేషు మధ్యమమ్।

చతుర్థం సూత్రం లుమ్పేన్మార్జయేత్। తేన సప్తైవ వీథ్యః సంపన్నాః। పరం తు తాసు చతుర్థీ వీథీతరవీథ్యపేక్షయా ద్విగుణపరిమాణా భవతీత్యాహ-ద్విమాగత ఇతి। భాగద్వయాత్మక ఏకో మధ్యభాగ ఇత్యర్థః। షడఙ్గులా తుర్యవీథీతి యావత। ఇదముపలక్షణం రేఖాన్తరాణామంశతో మార్జనస్య। తన్త్రాన్తరే తృతీయపఞ్చమరేఖయోర్మధ్యభాగో గఙ్గావల్లీత్యుక్తత్రయోదశాంశాత్మక ఇహ తు ద్వాదశాంశాత్మకో భవతీత్యతస్తదవిరోధం మధ్యభాగాభివర్ధనేనోపదిశతి-తృతీయపఞ్చమావితి। తృతీయవీథ్యా నాగాంశాంస్త్రిత్రియవాత్మకానష్టావంశాన్కృత్వా పఞ్చమవీథ్యా భూపాంశాన్సార్ధసార్ధయవాత్మకాన్షోడశ భాగాన్కృత్వాఽష్టస్వేకః షోడశసు చైక ఇతి ద్వాభ్యామంశాభ్యాం వర్జితావిమౌ భాగౌ కుర్యాత్। తృతీయవీథీం స్వాష్టమాంశేన హ్రాసయేత్। పఞ్చమీం వీథీం స్వషోడశాంశేన హ్రాసయేదితి పర్యవసితోఽర్థః॥౬౮॥

తృతీయవీథ్యాః స్వాష్టమాంశన్యూనీకరణం ద్వేధా సంభావ్యతే ద్వితీయసూత్రస్య [ప్రాగపసారణాత్తృతీయసూత్రస్య(?)] ప్రత్యగపసారణాచ్చేతి। పఞ్చమవీథ్యా న్యూనీకరణమపి ద్వేధా। తయోర్ద్వితీయ ఏవ పక్షోఽనుసర్తవ్య ఇత్యాహ–తేన మానేనేతి। తృతీయవీథ్యాం నిఃసారితం [యవత్ర] యం పఞ్చమవీథీస్థః సార్ధయవశ్చేతి సార్ధయవచతుష్టయరూపేణ మానేన షడఙ్గులాత్మకం మధ్యభాగం పునరపి వివర్ధయేదిత్యర్థః। తృతీయపఞ్చమరేఖే ఏవ ప్రాక్ప్రత్యగపసారయేదితి యావత్। కర్ణికావృత్తసంబన్ధినామష్టాచత్వారింశదంశానాం మధ్యే త్రయోదశాంశైర్మధ్యభాగస్తన్త్రాన్తర ఇహ త్వర్ధయవాధిక్యైస్త్రయోదశభిరిత్యల్పతరమన్తరం భవతి। తృతీయవీథ్యామేవైకాంశన్యూభావస్తత్రాన్తరే। అత్ర తన్త్రే తు తృతీయపఞ్చమవీథ్యోర్మిలిత్వా న్యూనభావ ఇతి వైలక్షణ్యం తు తన్త్రభేదాన్న దుష్యతి। యత్తు తృతీయవీథీస్థాంశాష్టకే పఞ్చమవీథీస్థాంశషోడశకే చ ద్వౌ ద్వావంశౌ పార్థక్యేన న్యూనీకుర్యాదితి వ్యాఖ్యానం తత్తన్త్రాన్తరేణ భూయోవిసంవాదాపత్తేరుపేక్షితమ్। అత్రేదం బోధ్యమ్-ప్రథమసూత్రమష్టాచత్వారింశద్ధా విభజ్య తదుభయభాగే పృథస్పృథగంశత్రయమితి మిలిత్వా తస్య షడ్భాగాన్మార్జయేత్। ఏవం సప్తమరేఖాయామపి। ద్వితీయరేఖాయా ఉభయతః పఞ్చ పఞ్చాంశానితి దశాంశాన్మార్జయేత్। షష్ఠరేఖాయాం త్యు(తూ) భయతశ్చతురశ్చతురోంఽశానిత్యష్టావంశాన్మార్జయేత్। తదుక్తమ్ —

ఆద్యే ద్వితీయే షష్ఠే చ సప్తమే చ యథాక్రమమ్।

మార్జయేద్గుణభోగాన్తే త్రిపఞ్చ తు న మార్జయేత్॥ ఇతి।

సోఽయమర్థో మధ్యాంశః స్యాద్ద్విభాగత ఇతి చరణేనోక్త ఇతి సువ్యాఖ్యమ్। కర్ణికామధ్యగతసూత్రాన్తరంశోఽపి విభాగతస్తన్త్రాన్తరోక్తగుణభోగాఖ్యావిభాగానుసారేణ లుమ్పేత్। స్యాత్పదమీషదర్థకం నియమార్థకం వాఽవ్యయమితి తదర్థాత్। మధ్యాంశే ద్విభాగాత్మకత్వస్య తుర్యసూత్రలోపాదర్థసిద్ధత్వేన తత్కథనస్యానావశ్యకత్వాదితి దృష్టవ్యమ్।

తృతీయస్య ద్వితీయస్య త్వాద్యసూత్రస్య చాన్తయోః॥౬౯॥

ప్రసారయేదధోధఃస్థం తతః సూత్రద్వయద్వయమ్।

భౌమే సప్తమకే సూత్రే బ్రహ్మస్థానే చ సంగతమ్॥౭౦॥

ఏవం సప్తానాం సూత్రాణాం మధ్యే యత్తృతీయం సూత్రం తస్యాన్తయోః కర్ణికావృత్తస్పృష్టయోః ప్రాన్తభాగయోరారభ్య పశ్చిమస్యాం దిశి భౌమపర్యన్తం సూత్రద్వయం ప్రసారయేత్। అధోధఃస్థం శక్తిత్రికోణానుగుణం యథా భవతి తథా। భౌమం నామ కర్ణికావృత్తమ్। తథా యద్ద్వితీయం సూత్రమస్పృష్టకర్ణికముభయతోమార్జితపఞ్చపఞ్చాంశం తస్యాన్తయోరారమ్య పశ్చిమస్యాం దిశి సప్తమసూత్రమధ్యభాగావధి ద్వే రేఖే విలిఖేత్। తతో యదాద్యం సూత్రమస్పృష్టకర్ణికముభయతోమార్జితత్రిత్రిభాగం తస్యాన్తయోరారభ్య ప్రత్యగ్దిశి మార్జితతుర్యసూత్రాదధఃస్థానే బ్రహ్మసూత్రసంగతం యథా భవతి తథా రేఖాద్వయం లిఖేత్। అయం చ కోణః పఞ్చమసూత్రమధ్యభాగాత్పూర్వస్యాం దిశి కించిదధికయవత్రయోపరి నిపతతీతి బోధ్యమ్। అన్యే తు అన్తశబ్దస్తృతీయస్యేత్యనేనాన్వయదశాయాం ప్రాన్తపరః। ద్వితీయాద్యాభ్యామన్వయదశాయాం సమీపపర ఇత్యాహుస్తదయుక్తమ్। పూర్వ(ర్వం) ప్రథమాదిరేఖా[ణా]మంశతోమార్జనస్య మూలారూఢీకరణేనాస్మన్మతరీత్యా సర్వత్ర ప్రాన్తార్థకత్వేనావైరూప్యస్య సంభవతస్త్యాగాయోగాత్॥౬౯॥౭౦॥

ఏవం ప్రాచ్యేన సూత్రత్రయేణ శక్తిత్రయముత్పాద్య ప్రతీచ్యేన తేన వహ్నిత్రయముత్పాదయతి ఆపఞ్చమాదితి ద్వాభ్యామ్—

ఆపఞ్చమాదధఃస్థానాం త్రయాణాం చాన్తతో నయేత్।

భౌమే ప్రాథమికే సూత్రే విశ్రాన్తం చ తృతీయకే॥౨౧॥

సూత్రద్వయం చాన్య [తస్తు] త్ర్యస్రాణ్యేవం భవన్తి షట్।
చతుర్దశారం దేవేశి దశారం చాత్ర సిధ్యతి॥౨౨॥

యథా ప్రాచ్యతిర్యగ్రేఖాత్రయప్రాన్తేభ్యః పార్శ్వరేఖే ద్వే ద్వే అధో నీతే ఏవమన్యే అపి ద్వే ద్వే సూత్రే పఞ్చమమారభ్యాధఃస్థానాం త్రయాణాం తిర్యక్సూత్రాణాం ప్రాన్తత ఊర్ధ్వం నయేత్। తతో యత్షష్ఠం సూత్రమస్పృష్టకర్ణికముభయతోమార్జితచతుశ్చతుర్భాగం తస్యాన్తాభ్యాం పార్శ్వరేఖే ఆకృష్య ప్రాచ్యాం ప్రాథమికతిర్యక్సూత్రమధ్యభాగే యోజయేత్। తతో యత్సప్తమం సూత్రముభయతోమార్జితత్రిత్రిభాగం తదగ్రాభ్యాం ద్వే రేఖే ఆకృష్య పూర్వస్యాం దిశి తృతీయతిర్యక్సూత్రస్య మధ్యభాగే మేలయేత్। ఏవం రీత్యా పార్శ్వరేఖాయుగలాని షడ్భవన్తి। వస్తుతస్త్ర్యస్రాణ్యేవం భవన్తి షడిత్యృజువిమర్శిన్యుక్త ఏవ పాఠః సాధుః। ఏవంప్రకారేణ శక్తిత్రయవహ్నిత్రయాభ్యాం మన్వస్రబహిర్దశారాఖ్యే ద్వే చక్రే సంపన్నే భవతః॥౨౧॥౨౨॥

అథాన్తర్దశారం ద్వాభ్యామాహ—

సూత్రాద్ద్వితీయకాత్షష్ఠాద్బ్రహ్మసూత్రస్య పార్శ్వయోః।
సూత్రద్వయద్వయం దేయమధఊర్ధ్వక్రమాత్మకమ్॥౨౩॥

తత్కోటిసంగతం పశ్చాత్సూత్రయుగ్మం ప్రసారయేత్।
దశారం దేవి సంసిద్ధమేతచ్చక్రం తృతీయకమ్॥౨౪॥

ద్వితీయసూత్రస్య ప్రాన్తాభ్యామధో ద్వే రేఖే పూర్వమేవ లిఖితే ఇతి పునస్తతో రేఖారమ్భాసంభవాన్మధ్యభాగ ఏవాఽఽక్షిప్యతే। తేన ద్వితీయసూత్రస్య మధ్యభాగాదారభ్యాధోముఖ్యౌ రక్షోవాయుకోణాభిముఖ్యేన ద్వే రేఖే లేఖ్యే। తయోరవధిమాహ—బ్రహ్మసూత్ర స్యేతి। ప్రాక్ప్రత్యగాయతం యద్బ్రహ్మసూత్రం తస్య పార్శ్వయోః పార్శ్వద్వయవర్తిరేఖావధికతయేత్యర్థః। సాంప్రతంలిఖితశక్తిత్రయే యా

మధ్యశక్తిస్తదీయపార్శ్వరేఖాద్వయావధీతి యావత్। ఏవం షష్ఠసూత్రస్యాపి ప్రాన్తాభ్యాం రేఖాద్వయస్యోర్ధ్వక్రమేణ లిఖితత్వాత్తన్మధ్యభాగాదారభ్యైవేశాగ్నికోణాభిముఖ్యేన ద్వే రేఖే లిఖేత్। తయోరవధిస్తు సాంప్రతంలిఖితవహ్నిత్రయే యో మధ్యమ వహ్నిస్తదీయపార్శ్వద్వయమేవ। తదిదమవధిద్వయం తన్త్రేణ బోధయితుం బ్రహ్మసూత్రస్య పార్శ్వయోరిత్యుక్తమ్। ఋజవస్తు–ద్వితీయసూత్రస్య షష్ఠసూత్రస్య చ యో మధ్యభాగస్తస్య బ్రహ్మసూత్రస్పృష్టత్వాత్తత్పార్శ్వయోరిత్యనేన తన్త్రేణ వహ్నిప్రాక్కోణశక్తిప్రత్యక్కోణయోరేవ స్థాననిర్దేశ ఇతి వ్యాచక్షతే। ఏవం సూత్రద్వయద్వయం దత్త్వా పశ్చాదనన్తరం సూత్రయుగ్మే తిర్యక్సూత్రయుగలం ప్రసారయేత్తిర్యగ్లిఖేత్। ద్వితీయసూత్రమధ్యారబ్ధవహ్నిపార్శ్వద్వయరేఖాకోటిస్పృష్టం పఞ్చమసూత్రాదుపరి యవత్రయపరిమితదేశవర్తి చ యథా భవతి తథా తిర్యక్సూత్రం విలిఖ్య వహ్నిం సాధయేత్। షష్ఠసూత్రమధ్యారబ్ధశక్తిపార్శ్వరేఖాద్వయాగ్రస్పర్శి తృతీయసూత్రాదధో యవత్రపరిమితదేశవర్తి చ యథా స్యాత్తథా తిర్యక్సూత్రం విలిఖ్య శక్తిం సాధయేదితి యావత్। ఏవం కృతే సతి యద్యపి షట్కోణమేవ భవతి తథాఽపి షట్కోణస్య విదిక్చతుష్టయేఽపి చత్వారి త్ర్యస్రాణి పూర్వమర్ధసిద్ధాని షట్కోణపార్శ్వరేఖాభిరేవ పూర్ణాని జాతానీత్యాశయేనాన్తర్దశారం మన్వస్రాపేక్షయా తృతీయం చక్రం సమ్యక్సిద్ధమిత్యుక్తమ్॥౨౩॥౨౪॥

అథ వసుకోణత్రికోణచక్రే ద్వాభ్యామాహ—

సూత్రాత్పఞ్చమకాన్మధ్యాదన్యత్సూత్రద్వయం నయేత్।

ఊర్ధ్వాధోముఖమధ్యస్థత్ర్యస్రమర్మద్వయావధి॥౨౫॥

దద్యాత్తృతీయకం సూత్రం తయోరన్యోన్యసంగతమ్।

ఏవం చతుర్ధమష్టారం మధ్యయోనిశ్చ పఞ్చమీ॥౨౬॥

పఞ్చమసూత్రస్య మధ్యమాగాదారభ్యైశానాగ్నేయాభిముఖ్యేన ద్వే సూత్రే లిఖేత్। వృక్షాత్పతత్యగ్రాత్పతతీత్యాదావివ క్రియావృత్త్యోభయోరప్యపాదానత్వమ్। అనావృత్తౌ వృక్షపదస్యేవ తత్సంబన్ధిని లక్షణా। తయోరవధిమాహ–ఊర్ధ్వేతి। ఊర్ధ్వాధోముఖశబ్దాభ్యాం సాంప్రతంలిఖితషట్కోణముచ్యతే। తన్మధ్యస్థం యత్త్ర్యస్తం ప్రథమశక్తిరూపం తత్పార్శ్వరేఖయోః ప్రథమవహ్నిపార్శ్వరేఖాభ్యాం సంబన్ధాత్సంధిద్వయం తయోరేవ

ద్వితీయవహ్నిపార్శ్వరేఖాభ్యాం యోగే తృతీయశక్తిప్రాచ్యరేఖయాఽపి యోగాన్మర్మద్వయం చాస్తి। తాదృశమర్మద్వయాధఃసమీపదేశో లక్షణయా నిర్దిశ్యతే। తదవధి లిఖేదిత్యర్థః। వస్తుతస్తు సంధిరేవ మర్మపదేన లక్ష్యతే।తస్యైవ భావిమర్మత్వాదితి యుక్తమ్। తతస్తయోః పార్శ్వరేఖయోరన్యోన్యసంబద్ధం యథా స్యాత్తథా సూత్రం తిర్యక్సూత్రం దద్యాత్। తచ్చ పార్శ్వరేఖాద్వయమపేక్ష్య తృతీయం భవతీతి। ఏవం సతి చతుర్దశారమారభ్య గణనాయాం చతుర్థం వసుకోణాత్మకం పఞ్చమం మధ్యయోన్యాత్మకం చ చక్రం సిధ్యతీత్యస్యాపకర్షేణాన్వయః॥౭౫॥౭౬॥

ఏవం సిధ్యతి దేవేశి సర్వచక్రం మనోహరమ్।

తచ్ఛక్తిపఞ్చకం సృష్ట్యా లయేనాగ్నిచతుష్టయమ్॥౭౭॥

పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్నిసంయోగాచ్చక్రసంభవః।

సర్వం కర్ణికాన్తర్గతం చతుర్దశారాదిబిన్ద్వన్తమ్। బిన్దోః కర్కాటకేన కర్ణికావృత్తనిర్మాణదశాయామేవ సిద్ధత్వాత్।

అథవా–త్రికోణే బైన్దవం శ్లిష్టమష్టారేఽష్టదలామ్బుజమ్।

దశారయోః షోడశారం భూగృహం భువనాస్రకే॥

ఇతిబ్రహ్మాణ్డపురాణోక్తరీత్యా చతుర్ణాం చక్రాణాం పఞ్చసు చక్రేష్వన్తర్భావాభిప్రాయేణైతావత ఏవ సర్వచక్రమితి వ్యపదేశః। ఏతేన బహిరన్తర్దశారయోర్ద్వితీయతృతీయావరణత్వాభ్యాం వ్యపదేశౌ మూలే కరిష్యమాణౌ సంగచ్ఛేతే। సర్వపదేన న్యూనమాత్రవ్యవచ్ఛేదో నాధికస్యేతి తు కేచిత్। ఆత్మాభిముఖతా సృష్టిస్తాదృశాగ్రం శక్తిపఞ్చకం, పరాఙ్ముఖతా లయస్తాదృశాగ్రం వహ్నిచతుష్టయమ్॥౭౭॥

ఏవం నవానాముక్తరీత్యా సమ్యగ్యోగాచ్చక్రోత్పత్తిః।

తత్రైకమష్టకం దేవి ద్వే దశారే చతుర్దశ॥౭౮॥

చతుర్దశ దశద్వంద్వమష్టావేకం మహేశ్వరి।

సష్టిసంహారయోగేణ శక్తిస్థానాన్యనుక్రమాత్॥౨౯॥

స్థితాని త్రిపురాచక్రే యద్బోధాద్భైరవో భవేత్।

ఏకమిత్యాదినా సృష్టిక్రమేణ త్రిచత్వారింశత్రస్త్రికోణానాం గణనమ్। చతుర్దశేత్యాదికం తు సంహారక్రమేణ। శక్తిస్థానాని త్రికోణాని। యత్తు సౌన్దర్యలహర్యాం చతుశ్చత్వారింశద్వసుదలకలాస్రత్రివలయేత్యాదిగణనం తద్బిన్దుసాహిత్యాభిప్రాయేణ। త్రయశ్చత్వారింశదిత్యేవ వా తత్ర పాఠ ఇత్యవిరోధః।॥౨౮॥౨౯॥

యస్య చక్రస్య బోధాత్సాధకోఽపి భైరవః పరమశివ ఏవ భవతి। అత్ర ద్వివిధేఽపి చక్రోద్ధారే బిన్దోః కణ్ఠరవేణానుక్తిస్తు యత్ర కామ్యప్రయోగవిశేషేషు పూర్ణచక్రస్య నవయోనిచక్రమాత్రస్య వా ద్వితీయపటలే చతుర్థపటలే చ వినియోగో వక్ష్యతే తత్ర మధ్యే లేఖనీయాంశస్య చిన్తనీయాంశస్య వా విధానసత్త్వే బిన్దురహితస్యైవోపస్థిత్యర్థా, తదసత్త్వే త్వర్థాద్బిన్దుప్రాప్తిః సర్వశూన్యస్యైవ బిన్దురూపత్వాదితి।

బహిః పద్మద్వయం కుర్యాదష్టషోడశకచ్ఛదమ్॥౩౦॥

గుణవృత్తం తతః కుర్యాచ్చతురస్రం చ తద్బహిః।

చతుర్ద్వారసమాయుక్తమేవం స్యాఞ్చక్రముత్తమమ్॥౩౧॥

బహిర్మధ్యమం తృతీయభాగమభితో ద్వాదశద్వాదశాఙ్గులే భూభాగే। తతో ద్వితీయభాగం హస్తాత్మకం పరితో యథోచితభాగే। తద్బహిర్వృత్తత్రయాద్బహిః కించిద్వనా(ద్యవా)ధికైకాదశాఙ్గులభూభాగే। ఏవం సతి శక్త్యా శక్తిమిత్యాదిపూర్వోక్తప్రకారాపేక్షయోత్తమం సులభలేఖం చక్రం భవతీత్యర్థః। మధ్యస్య కర్ణికావృత్తస్య యావతీ క్షేత్రఫలసంఖ్యా యవయూకాదిపరమాణ్వన్తానాం భవతి తస్యాః సకాశాత్త్రిచత్వారింశత్త్రికోణానాక్రాన్తభూమాగక్షేత్రఫలసంఖ్యామపనీయావశిటాయాస్త్రిచత్వారింశతా విభజనే యా లబ్ధసంఖ్యా భవతి తావద్భిర్యవాదిభిః ప్రమితాయాః ప్రథమశక్తేర్నిర్మాణస్య నిపుణతరగణకాగ్రణ్యేకసాధ్యత్వేన ప్రథమప్రకారస్యేతరేషాం

దుస్తరత్వాదితి భావః। ఏతే చ సప్తదశ శ్లోకాః కస్యాంచిట్టీకాయాం న దృశ్యన్తే। అన్యస్యాం దృశ్యన్తే చ॥౮౦॥౮౧॥

ఏవం చక్రోద్ధావారముపదిశ్య వక్ష్యమాణపూజోపోద్ఘాతతయా మన్త్రోద్ధారముపదిశతి సంస్థితాఽత్రేత్యాదినా చతుశ్చత్వారింశతా త్రైలోక్యవశకారిణీత్యన్తేన—

సంస్థితాఽత్ర మహాచక్రే మహాత్రిపురసున్దరీ।

శృణు దేవి యథా సాఽత్ర పూజ్యతే సాధకోత్తమైః॥౮౨॥

బాణలిఙ్గాదౌ హి సార్వకాలికం శివతేజఃసాంనిధ్యమ్। పార్థివలిఙ్గాదౌ తు యావదర్చనకాలమేవేతి స్థితిః। ప్రకృతే తూభయథాఽపీతిద్యోతనాయాత్రేతి వారద్వయం నిర్దేశః। తేన స్వర్ణాదినిర్మితే చక్రే సార్వకాలికం దేవ్యాః సాంనిధ్యం, భువి లిఖితే తు యావదర్చనకాలమతి సిధ్యతి। తతశ్చాఽఽలిఖేత్ప్రథమం చక్రమితి వక్ష్యమాణత్వేఽపి న తత్రైవ పూజాఽపి తు స్వర్ణాదినిర్మితేఽపీతి ధ్వనితమ్। స్వర్ణాద్యాధారభేదేన సాంనిధ్యే కాలభేదాస్తన్త్రాన్తరే దృశ్యమానా అప్యనుమతా ఏవేతి ద్రష్టవ్యమ్। ఏతేన మహాచక్రరాజం సిన్దూరకుఙ్కుమలిఖితం చామీకరకలధౌతపఞ్చలోహరత్నస్పటికాద్యుత్కీర్ణం వా నివేశ్యేతి కల్పసూత్రముపపద్యతే॥౮౨॥

తత్ర ప్రథమం వశిన్యాదివాగ్దేవతాష్టకమన్త్రానుద్ధరతి–

వర్గానుక్రమయోగేణ దేవతాష్టకసంయుతా।

అవర్గః ప్రథమో దేవి వశినీ తత్ర దేవతా॥౮౩॥

అకచటతపయశాఖ్యవర్గాణామనుక్రమేణ సంబన్ధోపలక్షితవశిన్యాదివాగ్దేవతాష్టకేన యుక్తా సేతి పూర్వాన్వయి। అవర్గః షోడశస్వరాత్మకః ప్రత్యక్షరం బిన్దుయుక్తః। బిన్దుయోగం వినా బీజత్వాయోగాత్। అత ఏవ శుద్ధమాతృకాన్యాస ఏకైకబిన్దుయుతః। సబిన్దుకమాతృకాన్యాసస్తు ద్విద్విబిన్దుయుత ఇతి గురుముఖైకవేద్యః సంప్రదాయః। ఏవముత్తరత్ర కవర్గాదిమాత్రనిర్దేశేఽపి సబిన్దుకతోహనీయా। అత ఏవ వశిన్యాదిన్యాసప్రకరణే కల్పసూత్రం

సర్వత్ర వర్గాణాం బిన్దుయోగ ఇతి। కరిష్యమాణవాగ్భవపాశచాపాదిబీజోద్ధారేఽప్యేవమేవ బిన్దుయోగో ద్రష్టవ్యః॥౮౩॥

తత్పరస్తు కవర్గోఽయం తత్ర కామేశ్వరీ స్థితా।

మోదినీ తు చవర్గస్థా టవర్గే విమలా స్మృతా॥౮౪॥

అరుణా తు తవర్గస్థా పవర్గే జయినీ తథా।

సర్వేశ్వరీ యవర్గే తు శవర్గే కౌలినీతి చ॥౮౫॥

ఏతా వర్గాష్టకే సమ్యగష్టావేవ హి దేవతాః।

అర్చితాః పురుషస్యాఽఽశు ప్రకుర్వన్తి వశం జగత్॥౮౬॥

కవర్గాదయః పఞ్చ పఞ్చవర్ణాః। యవర్గశ్చతుర్వర్ణః। శవర్గః షడ్వర్ణః। అత ఏవ యాదిచతుష్కం శాదిషట్కమితి కల్పసూత్రముపపద్యతే। యవర్గషవర్గయోరపి పఞ్చపఞ్చవర్ణాత్మకత్రైవేతి తు కేచిత్। తదర్ణవసంహితాదితన్త్రైర్మహోదధ్యాదిబహుగ్రన్థైశ్చ విరుద్ధత్వాదుపేక్ష్యమ్। కౌలినీపఞ్చమం దేవీత్యుత్తరగ్రన్థవిరోధస్తు తత్రైవ పరిహరిష్యతే॥౮౪॥౮౫॥౮౬॥

అథ వశిన్యాదీనామసాధారణాని బీజాని క్రమేణోద్ధరతి—

ఉద్ధరేత్ప్రథమం రేఫం తదధః కుటిలాన్తకమ్।

తదప్యవనిబీజస్థషష్ఠస్వరసమన్వితమ్॥౮౭॥

ఊర్ధ్వమర్ధేన్దుబిన్ద్వాఢ్యం కారయేత్పరమేశ్వరి।

ఏతత్తు వశినీబీజం యోగినీనాం ముఖే స్థితమ్॥౮౮॥

ఆదౌ రేఫస్తతః కుటిలాన్తకః। కుటిలః పవర్గద్వితీయః ఫకారః। ఫః శిఖీ కుటిలో ధూమ్రా వామపార్శ్వో జనార్దన ఇతి మాతృకాకోశాత్। తస్యాన్తే విద్యమానో బకారః। స్వార్థే కన్। యద్యప్యధస్తాన్నిరూపితమూర్ధ్వం వక్ష్యత ఇత్యాదావూర్ధ్వాధఃశబ్దౌ పరపూర్వోచ్చార్యవాచకత్వేన ప్రసిద్ధౌ తథాఽపి ప్రకృతేఽధఃశబ్దో న పూర్వోచ్చార్యపరః। తన్త్రాన్తరవిరోధాత్। అపి తు ప్రథమవర్ణాధో ద్వితీయవర్ణలేఖనస్య లిపిసంప్రదాయసిద్ధత్వాత్పరోచ్చార్యపర ఏవ। తదపి రేఫబకారోభయమపి అవనిబీజే పృథ్వ్యక్షరే తిష్ఠతి। లమిత్యస్య సముదాయస్యైవ పృథ్వీబీజత్వేఽపి ప్రకృతే సంప్రదాయాలకారరూపం వ్యఞ్జనమేవ గ్రాహ్యమ్। తత్స్థమిత్యనేన బకారాధో లకారలేఖ ఉక్తః। లో మాంసం పూతనా పృథ్వీ మాధవీ శకనామక ఇతి కోశః। తతః షష్ఠస్వర ఊకారః। తదుత్తరం బిన్దురనుస్వారః। తతోఽర్ధచన్ద్రో నాదః। అర్ధచన్ద్రలక్షణం చ షష్ఠే పటలే వక్ష్యతే। అత్ర హి నాదబిన్దుసహితాక్షరలేఖేఽక్షరశిరస్యర్ధేన్దుం విలిఖ్య తదుపరి బిన్దుర్లిఖ్యత ఇతి లిపిసంప్రదాయః। తదభిప్రాయేణ మూలే బిన్ద్వర్ధేన్ద్వోర్వ్యుత్క్రమేణ నిర్దేశః। అత ఏవోర్ధ్వశబ్దః పరోచ్చార్యపరః సంభవన్నప్యక్షరశిరోభాగపరత్వేనైవ వ్యాఖ్యేయః। అత ఏవ చ స్పష్టం మోదినీబీజోద్ధారే వక్ష్యతి—అర్ధేన్దుమస్తకాక్రాన్తం బిన్దునోపరిభూషితమితి। యద్వా, అర్ధేన్దూత్తరకో బిన్దురితి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। వస్తుతస్తు—అవనిబీజస్థపదేన లకారాకారబిన్దునాదాత్మకసముదాయే విహితే లకారోత్తరాంశస్య షష్ఠస్వరవిధినాఽపవాదే సత్యనేన విన్దునాదయోః ప్రతిప్రసవమాత్రం క్రియత ఇతి యథాప్రాప్తస్యైవ పునర్విధావస్య తాత్పర్యం న క్రమాంశేఽపీత్యదోషః। తేన రేఫబకారలకారోకారానుస్వారనాదైః క్రమేణ ఘటితం ర్బ్లూమిత్యాకారకం వశినీబీజం భవతి। తదిదం యోగినీనాం తద్వాచకవశినీపదస్య ముఖే స్థితమారమ్భే ప్రయోజ్యమ్। ఇదముపలక్షణం కామేశ్వర్యాదిబీజానామపి తత్తద్వాచకపదారమ్భే ప్రయోక్తవ్యతాయాః। తదభిప్రాయేణైవ యోగినీనామపి బహువచనమ్। ఏతద్బలాదేవ చ తత్తద్బీజోత్తరం తత్తన్నామాపి ప్రయోక్తవ్యమితి సిధ్యతి। తచ్చ నామ వాగ్దేవతాపదోత్తరకమ్। కల్పసూత్రానుసారాత్। తేనైకైకో వర్గ ఏకైకం బీజమేకైకం నామేతి వర్గబీజనామ్నాం క్రమేణోచ్చారణం సిద్ధమ్। యోగినీనాం వశిన్యాదిబీజాష్టకస్య సుఖే స్థితం తేషు ప్రథమమిత్యర్థ ఇతి కేచిత్। యోగినీభిర్జప్తమిత్యర్థ ఇత్యన్యే। ఏవం శివాగ్నిబిన్దవో దేవీత్యాదినా హృల్లేఖారమాత్మకద్వితారయోగః సర్వేషు శక్తియోగః కార్య ఇతి వక్ష్యతే। స చ క్లప్తక్రమేషు వర్గాదిషు మధ్యభాగే నివేష్టుమశక్యత్వాదన్తే చ వచనాన్తరేణ సప్తాక్షరీయోగస్య విధానాదాదావేవ కార్యః। అత ఏవ బహిర్దశారస్థదేవతాపూజాకథనావసర ఆద్యవిద్యయేతి ద్వితార్యా నిర్దేశ ఉపపద్యతే। అన్తే తు పాదుకాం పూజయామీతి సప్తాక్షరః పాదుకామన్త్రో యోజ్యః। తదుక్తం తన్త్రరాజే—ఏవం సప్తాక్షరీ ప్రోక్తా శక్తితన్త్రేషు సిద్ధిదేత్యారభ్య—

సర్వాసామపి శక్తీనాం దేవతానాం చ నామభిః।

యోజయేన్నామపూర్వా సా సిద్ధ్యై సాధారణాఽన్యథా॥ ఇతి ।

యత్తు దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం సప్తవింశే పటలే స్మర్యతే—

అత్యుపహ్వరమేవేదం జ్ఞాత్వా చక్రం సమర్చయేత్।
పాదుకాం పూజయామీతి నమస్కారోఽథవా భవేత్॥
స్వాహా హోమే తర్పణే తు తర్పయామీతి సంస్మరేత్॥ ఇతి,

తత్ర పాదుకామన్త్రనమఃశబ్దయోర్వికల్పనేఽపి కల్పసూత్రానుసారాన్న్యాసే నమఃశబ్దోఽర్చనే సప్తాక్షరీతి వ్యవస్థితవికల్పో జ్ఞేయః। తథా చ సూత్రమ్—నమఃస్థానే పూజామన్త్రసంనామ ఇతి।

కాదిమతే తు—శక్తితన్త్రాద్బహిర్భూతతన్త్రే తు నమసా స్థితిః। ఇతి వ్యవస్థోక్తా।

తేన హ్రీం శ్రీం అం ఆం ఇం ఈం ఉం ఊం ఋం ౠం ఌం ౡం ఏం ఐం ఓం ఔం అం అః ర్బ్లూం వశినీవాగ్దేవతాపాదుకాం పూజయామీత్యాకారకస్త్రయస్త్రింశదక్షరో వశినీపూజామన్త్రః సిధ్యతి। ఏతదన్తే నమఃపదప్రయోగః పద్ధతికారాణాం తు సముచ్చయే మానాభావాత్సంహితాద్యుక్తవికల్పవిరోధాచ్చ నాఽఽదేయః। ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్॥౮౭॥౮౮॥

ద్వితీయవర్గప్రథమమిన్ద్రారూఢం మహేశ్వరి।
అధస్తాన్నాభసం బీజమాగ్నేయస్థం సముద్ధరేత్॥౮౯॥

చతుర్థస్వరసంయుక్తం విన్దుఖణ్డేన్దులంకృతమ్।
ఏతత్కామేశ్వరీబీజం త్రైలోక్యక్షోభకారకమ్॥౯౦॥

ద్వితీయే కవర్గే ప్రథమః కకారః। సామాన్యే నపుంసకమ్। అక్షరాభిప్రాయం వా। ఉద్ధరేదిత్యనేనాన్వయాద్ధితీయాన్తం వా। స కకార ఇన్ద్రం లకారమారూఢః। లకారస్యాధస్తాత్పరతో నాభసం గగనసంబన్ధి బీజం హమితి సముదాయః॥

హః శివో గగనం హంసో నాగలోకోఽమ్బికాపతిః। ఇతి కోశాత్। తద్వీజమాగ్నేయస్థం రమిత్యగ్నిబీజస్థమ్।

రో రక్తః క్రోధినీ రేఫః పావకస్తైజసో మహః॥ ఇతి కోశః।

అగ్నిర్దేవతాఽస్యాఽఽగ్నేయమ్। అగ్నేర్ఢక్। అత్రాఽఽగ్నేయే తిష్ఠతీత్యనేన బీజయోర్యోగోక్తేః సస్వరయోశ్చ స్వతన్త్రయోస్తదసంభవాదకారబిన్దునాదా ఉభయోస్తన్త్రమితి సిధ్యతి। సవిశేషణే హి విధినిషేధౌ విశేష్యే బాధాద్విశేషణముపసంక్రామత ఇతి న్యాయాత్। నాభసబీజాగ్నేయశబ్దా వ్యఞ్జనమాత్రపరా ఇత్యపి కేచిత్। సముదాయే హి దృష్టాః శబ్దా అవయవేఽపి దృశ్యన్త ఇతి న్యాయాదితి తదాశయః। ఏవముత్తరత్రాపి న్యాయో వ్యాఖ్యాభేదో వా సంచారణీయః। అత్ర ప్రథమస్వరమాత్రమపవదతి—చతుర్థేతి। చతుర్థస్వర ఈకారః। తేన క్ల్హీమితి కూటాత్మకం బీజం భవతి। తతశ్చ హ్రీం శ్రీం కం ఖం గం ఘం ఙం క్ల్హీం కామేశ్వరీవాగ్దేవతాపాదుకాం పూజయామీతి త్రయోవింశత్యర్ణః కామేశ్వరీమన్త్రః। అత్ర వశిన్యాదిమన్త్రాణామఙ్గత్వం పఞ్చదశీవిద్యాయా ఏవ ప్రాధాన్యమ్।

అతః ప్రధానవిద్యేయం త్రిపురా పరమేశ్వరీ।

ఇతి చతుర్థపటలే వక్ష్యమాణత్వాత్। తతశ్చాఙ్గేషు ఫలశ్రుతిరర్థవాదః స్యాదితిన్యాయేన త్రైలోక్యక్షోభకారకమిత్యాదేరర్థవాదత్వమేవ యద్యపి భవతి తథాఽపి వశిన్యాదిమన్త్రమాత్రోపాసనాయాం తేషామేవ ప్రాధాన్యాత్తదభిప్రాయేణ ఫలశ్రుతిః స్వార్థతాత్పర్యికాఽపి సంభవతి। అత ఏవాఽఽగమాన్తరమ్ —

ఏకత్ర తత్పరాణాం చ మన్త్రాణాం శేషశేషితా।

యద్యపి స్యాత్తథాఽప్యేతే మన్త్రాః స్యుః సర్వసిద్ధిదాః॥ఇతి।

అఙ్గత్వేనోపాస్యమానానామపి విద్యానాం ఫలమస్త్యేవ। అఙ్గేషు ఫలశ్రుతిరితి న్యాయస్య శుష్కకర్మవిషయత్వాత్। తదపవాదాయైవ స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయ ఇత్యుత్తరమీమాంసాధికరణప్రవృత్తేః। మాసాగ్ని హోత్రాదీనాం ...యినామయనం ప్రత్యఙ్గత్వేఽపి స్వతన్త్రానుష్ఠానే ప్రాధాన్యస్య న్యాయసిద్ధస్యాపవాదాయైవైకత్ర తత్పురాణమిత్యుక్తవచనప్రవృత్తేరితి తు మన్త్రదేవతాప్రకాశకారా ఆహుః॥౮౯॥౯౦॥

అరుణాపఞ్చమస్యాధో వారుణం వినియోజయేత్।

తదధోఽపీన్ద్రబీజం తు సర్వోర్ధ్వమిపరం ప్రియే॥౯౧॥

అర్ధేన్దుమస్తకాక్రాన్తం బిన్దునోపరి భూషితమ్।

ఏతత్తన్మోదినీబీజం సర్వసత్త్వవశంకరమ్॥౯౨॥

అరుణావర్గస్తవర్గః। అరుణా తు తవర్గస్థేత్యుక్తేః। తత్ర పఞ్చమో నకారః। వారుణం వకారః।

వో వాణీ వారుణం మేద ఉత్కారీశోఽనిరుద్ధకః। ఇతివచనాత్। ఇన్ద్రబీజం లకారః। సర్వస్మాదుక్తాక్షరసముదాయాదూర్ధ్వమనన్తరమిపరమికారాత్పరం చతుర్థస్వరమ్। తేన న్వ్లీమితి బీజమ్। మోదిన్యాదిసర్వేశ్వర్యన్తాః పఞ్చ మన్త్రాః ప్రత్యేకం ద్వావింశత్యర్ణా వేదితవ్యాః॥౯౧॥౯౨॥

వాయవ్యమిన్ద్రబీజస్థం షష్ఠస్వరసమన్వితమ్।

అర్ధేన్దుమస్తకాక్రాన్తం బిన్దునోపరి భూషితమ్॥౯౩॥

ఏతత్తే కథితం దేవి విమలాబీజవిగ్రహమ్।

సర్వపాపక్షయకరం సర్వోపద్రవనాశనమ్॥౯౪॥

వాయుర్దేవతాఽస్య వాయవ్యం బీజమ్। వాయ్వృతుపినుషసో యత్।

యో వాణీ వసుధా వాయుర్వికృతిః పురుషోత్తమః। ఇతి కోశాద్యకారః। య్లూమితి బీజమ్।
విగ్రహమితి సామాన్యే నపుంసకం బహువ్రీహిరేవ వా।॥౯౩॥౯౪॥

జకారం కాలమారూఢం తదధో జ్వలనాక్షరమ్।

చతుర్థస్వరసంయుక్తం బిన్దునాదసమన్వితమ్॥౯౫॥

ఏతత్తద్రుణాబీజమరుణం సర్వమోహనమ్।

కాలో మకారః।

మః కాలీ క్లేశితః కాలో మహాకాలో యమోఽన్తకః। ఇతి కోశాత్।

జ్వలనాక్షరం రేఫః। తేన జ్రీమితి బీజమ్। అత్ర మన్త్రే బీజస్యారుణాపదేన న సంధిః॥౯౫॥

శివబీజం తదాదిస్థమధస్తాచ్చేన్ద్రవారుణౌ॥౯౬॥

వాయవ్యముపరోద్భిన్నం సంయోజ్య పరమేశ్వరి।

జయినీబీజమేవేదం కలాబిన్దువిభూషితమ్॥౯౭॥

శివబీజం హకారః। తస్య హకారస్యాఽఽదిః సకారస్తత్స్థమ్। హసయోరధస్తాదిన్ద్రో లకారస్తదధో వారుణో వకారః। తతో వాయవ్యం యకారః। తదిదముపరేణోకారషష్ఠస్వరేణోద్భిన్నం, కలా నాదస్తేన బిన్దునా చ యుక్తం జయినీబీజం నామాదిసప్తాక్షర్యన్తైః సంయోజ్య వదేదితి శేషః। తేన హ్స్ల్వ్యూమితి బీజం భవతి॥౯౬॥౯౭॥

ఉద్ధరేన్మోదినీవర్గే చతుర్థం పరమేశ్వరి।

అధః కాలాగ్నివాయవ్యాన్క్రమేణ వినియోజయేత్॥౯౮॥

దీర్ఘాయుర్భిజసంయుక్తాన్యథానుక్రమయోగతః।

ఉపరీశ్వరబిన్ద్వన్తానేకత్ర వినియోజయేత్॥౯౯॥

ఏతత్సర్వేశ్వరీబీజం సర్వత్రైవాపరాజితమ్॥

మోదినీవర్గశ్చవర్గః। మోదినీ తు చవర్గస్థేత్యుక్తేః। తత్ర చతుర్థం ఝకారముద్ధృత్య తదధః క్రమేణ కాలాగ్నివాయవ్యాన్మకారరేఫయకారానుపరి దీర్ఘాయుర్బీజేన షష్ఠస్వరేణ సంయుక్తాన్, ఈశ్వరో నాదో బిన్దుశ్చాన్తే యేషాం తానేకత్ర యోజయేదేకీ కుర్యాత్।

ఊ దీపికా రతిః శాన్తిః క్రోధనో మధుసూదనః।

అర్ఘీశః కామచారశ్చ దీర్ఘాయుర్వామకర్ణకః॥ ఇతి కోశః।

అర్ధమాత్రేశ్వరో నాదః కలార్ధేన్దుః సదాశివః। ఇతి చ ।

తదిదం సర్వేశ్వరీబీజం యథానుక్రమయోగతో యవర్గనామపాదుకామన్త్రాదిక్రమానతిక్రమణేనోపలంక్షితం పూజాయాం వినియోజయేదిత్యర్థః । తేన ఇమ్ర్యూమితిబీజవిశిష్టో ద్వావింశత్యర్ణో మన్త్రో భవతి॥౯౮॥౯౯॥

కౌలినీపఞ్చమం దేవి కాలబీజోపరిస్థితమ్॥౧౦౦॥

సర్వాస్త్రాదపి తథా వహ్నిబీజం నియోజయేత్।

చతుర్థస్వరసంయుక్తం నాదేన్దుసమలంకృతమ్॥౧౦౧॥

ఏతద్బీజవరే భద్రే కౌలినీరూపమాస్థితమ్।

కౌలినీవర్గః శకారాదిషడక్షరాత్మకో వర్గస్తత్ర ళకారస్యైవ పఞ్చమత్వేఽపి తస్య లకారేణాభేదాద్బీజఘటకత్వేన స్వతన్త్రతయా ళకారనిర్దేశస్య తన్త్రేషు ప్రాయేణానుపలమ్భాచ్చ తత్పరిత్యాగేన గణనాయాం క్షకారాత్మకో మేరురేవ పఞ్చమో భవతి। అథవా కౌలినీతి శకారనామైకదేశః। శకారనామసు కులకౌలినీశబ్దస్య పాఠాత్। తస్మాత్పఞ్చమ

ఇతి విగ్రహే ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ। శకారం పరిత్యజ్య గణనాయాం యః పఞ్చమ ఇత్యర్థః। తేన సహ షష్ఠ ఇతి యావత్। యద్వా కౌలిన్యాదిపఞ్చమమిత్యత్రాఽఽదిపదస్య మధ్యమస్య లోపీ సమాసః। కౌలిన్యాదిపదే త్వతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః। శకార ఆదిర్యేషాం షకారాదీనాం తే కౌలిన్యాదయః షకారాదయః పఞ్చేత్యర్థః। తేషు పఞ్చమః క్షకార ఇతి। యద్వా కౌలినీతి దేవీవిశేషణం సంబుద్ధిః। ఈపఞ్చమమితి చ్ఛేదః। ఈకారః పఞ్చమో యస్మాదితి విగ్రహః। మాతృకాచక్రే క్షకారోత్తరం పునరకారాదిగణనాయామీకారస్య క్షకారపఞ్చమత్వాదిహ క్షకార ఈపఞ్చమపదేన సుగ్రహః। యత్తు కౌలినీవర్గః షవర్గ ఇతి
మూర్ధన్యాదివర్గపరత్వేనార్థరత్నావలీకృతాం వ్యాఖ్యానం తచ్చవర్గే కౌలినీతి
చేతిపూర్వగ్రన్థవిరుద్ధమ్। వస్తుతస్తు—తన్త్రరాజే
సర్వేశ్వరీకౌలిన్యోర్యకారషకారాదిపఞ్చపఞ్చాక్షరయోగస్యాఙ్గీకారాత్తద్రీత్యా
కౌలినీపఞ్చమపదేన క్షకారస్య నిర్దేశమాత్రమ్। తన్మన్త్రయోస్తు
యాదిచతుష్కశాదిషట్కయోగ ఏవ కార్యః। అన్యథా పూర్వగ్రన్థ[స్య] యోగవిధానైకఫలకస్య
విరోధాపత్తేః। అస్మాదేవ నిర్దేశాజ్జ్ఞాపకాద్వికల్పేన
తన్త్రరాజపక్షస్యాప్యనుష్ఠానమనుమితమిత్యపి సువచమ్। తేన ప్రథమం క్షకారస్తతః
కాలబీజం మకారస్తతో వహ్నిబీజం రేఫశ్చతుర్థస్వర ఈకారః। ఇన్దురనుస్వారః।

బిన్దుః శూన్యం పఞ్చదశోఽనుస్వారశ్చన్ద్రనామకః। ఇతి కోశాత్।

తథా చ క్ష్మ్రీమితి బీజమ్। త్రయోవింశత్యర్ణః కౌలినీమన్త్రః। యత్పక్షే ద్వావింశత్యర్ణస్తదా పూర్వమన్త్రస్త్రయోవింశత్యర్ణో జ్ఞేయః॥౧౦౦॥ ౧౦౧ ॥

ఏవం వాగ్దేవతామన్త్రాటకోపసంహారపూర్వకం
త్రైలోక్యమోహనాదిచక్రేశ్వరీమన్త్రాన్ప్రతిజానీతే—

ఏవమేతాని బీజాని క్రమాదృష్టౌ మహేశ్వరి॥౧౦౨॥

కథితాని మయేదానీం శృణు విద్యాఙ్గరూపిణీః।

కరశుద్ధికరీ విద్యా తథాఽఙ్గన్యాసరూపిణీ॥౧౦౩॥

ఆత్మాసనగతా చాపి తథా చక్రాసనస్థితా।

సర్వమన్త్రాసనగతా సాధ్యసిద్ధాసనస్థితా॥౧౦౪॥

దేవ్యావాహనవిద్యాఽపి మూలవిద్యాం శృణు ప్రియే॥

విద్యాయాః పఞ్చదశ్యాః ప్రధానదేవతామన్త్రస్యాఙ్గరూపిణీరష్టౌ విద్యాః శృణు నవమీం మూలవిద్యాం ప్రధానవిద్యాం చ శృణ్విత్వితి సంబన్ధః। అష్టావితిపదస్య కాకాక్షిన్యాయేనాన్వయాత్। ఏవమేతద్విద్యాష్టకం మహామాయాదేవ్యఙ్గభూతమాచక్షత ఇతి శ్రుతేః। అఙ్గరూపిణీరిత్యనేన ప్రధానజపాన్తేఽఙ్గమన్త్రా అపి జప్తవ్యా ఇతి ధ్వనితమ్। కరశుద్ధికరీత్యాదీని మన్త్రాణాం క్రమేణ నామాని। అఙ్గన్యాసరూపిణీత్యనేన మూలవిద్యాషడఙ్గన్యాసే తస్యా వినియోగ ఇతి ధ్వనితమ్। ఏతాసు నవసు సప్తమీ విద్యా మూర్తివిద్యేత్యుచ్యతే। సా చేహైవ వక్తవ్యాఽపి స్వతన్త్రత్వాత్ప్రయోజనాన్తరధ్వననార్థం వోత్తరతన్త్రే వక్ష్యత ఇతి నాత్ర పరిగణితా నాప్యుద్ధృతేతి ద్రష్టవ్యమ్॥౧౦౨॥౧౦౩॥౧౦౪॥

వాగ్భవం ప్రథమం దేవి కామరాజం ద్వితీయకమ్॥౧౦౫॥

శాన్తాన్తం కాదిసంయుక్తమైకారాన్తాన్తయోజితమ్।

ఏషా విద్యా మహేశాని కరశుద్ధికరీ స్మృతా॥౧౦౬॥

అత్రోద్ధరిష్యమాణా నవ మన్త్రాః ప్రత్యేకం త్రిత్రిబీజాః। తత్ర ప్రథమానాం బీజానాం వాగ్భవమితి నియతా సంజ్ఞా। ద్వితీయానాం కామరాజమితి పురాణేషు తన్త్రేషు చ తథావ్యవహారదర్శనాత్। తత్ర యథా దేవీభాగవతే చతుర్థస్కన్ధే—

వాగ్భవం కామరాజం చ మాయాబీజం తృతీయకమ్।

చిత్తే యస్య భవేత్తం తు న కశ్చిద్బాధితుం క్షమః॥ ఇత్యాది।

జ్ఞానార్ణవేఽపి ద్వితీయపటలే—

వాగ్భవేనేన్దుమహసా వాగీశత్వప్రదాయినీ।

కామరాజేన బీజేన శక్రగోపస్ఫురత్త్విషా॥

త్రైలోక్యం మోహయన్తీయం శక్తిబీజేన సువ్రతే। ఇత్యాది।

తృతీయానాం తు మాయా శక్తిరిత్యాదిరనియతా సంజ్ఞా। తత్ర నియతే ద్వే సంజ్ఞే విధాతుమాహ—వాగ్భవమితి। ప్రథమబీజోద్దేశేన వాగ్భవసంజ్ఞావిధిః। ఏవముత్తరత్ర। వాక్, భవత్యస్మాదితి వాగ్భవం, కామో రాజతే యత్ర తత్కామరాజం, తృతీయబీజస్య సంజ్ఞాద్వయం తు మూలవిద్యోద్ధారదశాయాం వ్యక్తీ కరిష్యతి। అథవా వాగ్భవోద్దేశేన మాతృకాప్రథమాక్షరవిధిః। కామరాజముద్దిశ్య మాతృకాద్వితీయాక్షరవిధిః। తే చాక్షరే సంప్రదాయాత్సబిన్దుకే। శుద్ధమాతృకాయా అపి సంప్రదాయాత్సబిన్దుకతయా తత ఏవ తత్సిద్ధ్యభిప్రాయేణ బిన్దోరనుక్తిః। సంప్రదాయైకసిద్ధత్వేన స్వశాస్త్రే సబిన్దుకాయా ఏవ శుద్ధమాతృకాత్వమితి కణ్ఠరవేణాకథనాత్తదభిప్రాయేణ తత్ర తత్ర బిన్దోరుక్తిశ్చ। తేన తాదృశస్థలే బిన్దుయుతమాతృకాన్యాస ఇవ బిన్దుద్వయోచ్చారణమితి తు న భ్రమితవ్యమ్। శక్తిపదమధ్యాహృత్య తదుద్దేశేన తృతీయం బీజముద్ధరతి–శాన్తాన్తమితి। శకారస్యాన్తః షకారస్తదన్తం సకారాక్షరమైకారస్యాన్త ఓకారస్తదన్త ఔకారస్తేన యోజితం తతః కాదినా కకారాత్పూర్వేణ విసర్గేణ యోజితం చేత్సౌః, ఇతి భవతి। త్రయాణాం పాఠక్రమేణ క్రమః। తేన—అం ఆం సౌః, ఇతి త్ర్యక్షరీ విద్యా ప్రథమచక్రాధీశత్రిపురాదేవ్యా అనేన కరశుద్ధిం కృత్వేతితాపనీయానుసారేణ కరశుద్ధౌ వినియోక్ష్యమాణా సంపద్యతే॥౧౦౫॥౧౦౬॥

ఏఓమధ్యగతం బీజం వాగ్విధానాయ కేవలమ్।

రుద్రయామలతన్త్రే తు నిర్దిష్టం పరమాక్షరమ్॥౧౦౭॥

మాదనం శక్రసంయుక్తం చతుర్థస్వరసంయుతమ్।

ఊర్ధ్వమర్ధేన్దుబిన్ద్వాఢ్యం కామరాజం సముద్ధృతమ్॥౧౦౮॥

శాన్తాన్తం కాదిసంయుక్తమైకారాన్తాన్తయోజితమ్।

ఏషా విద్యా మహావిద్యా యోగినీనాం మహోదయా॥౧౦౯॥

కులవిద్యా మహేశాని సర్వకార్యార్థసాధినీ।

అనయా విద్యయా గౌరి రక్షామాత్మని కారయేత్॥౧౧౦॥

ఏకారస్య, ఓకారస్య చ మధ్యే పఠ్యమానం ద్వాదశస్వరరూపం బీజం సబిన్దుకమైమితి వాగ్భవమ్। ఏఓజితిమాహేశ్వరసూత్ర ఇవాత్రాపి ప్రకృతిభావః। తదిదం కేవలం బిన్దుహీనమపి వాచః సారస్వతస్య కవిత్వస్య విధానాయ ప్రాప్తయే భవతి కిముత సబిన్దుకమితి భావః। తథా చ దేవీభాగవతే తృతీయస్కన్ధే నవమేఽధ్యాయే—

అస్పష్టమపి యన్నామ ప్రసఙ్గేనాపి భాషితమ్।

దదాతి వాఞ్ఛితానర్థాన్దుర్లభానపి సర్వథా॥

ఐ ఐ ఇతి భయార్తేన దృష్ట్వా వ్యాఘ్రాదికం వనే।

బిన్దుహీనమపి ప్రోక్తం వాఞ్ఛితం ప్రదదాతి వై॥

అనక్షరో మహామూర్ఖో నామ్నా సత్యవతో ద్విజః।

శ్రుత్వాఽక్షరం కోలముఖాత్సముచ్చార్య స్వయం తతః॥

బిన్దుహీనం ప్రసఙ్గేన జాతోఽసౌ విబుధోత్తమః।

ఐకారోచ్చారణాదేవ తుష్టా భగవతీ తదా॥

చకార కవిరాజం తం దయార్ద్రా పరమేశ్వరీ।

త్రైలోక్యే విశ్రుతశ్చాఽఽసీత్కవిః సత్యవ్రతో ద్విజః॥

అనారాధ్య మహాకాలీం శుష్కార్ద్రాభ్యాం మహేశ్వరీమ్। ఇత్యాది।

అథవా కేవలం బీజాన్తరాసహకృతమ్। అత ఏవ వాగ్భజమాత్రస్యైవ పురశ్చర్యాదికం రుద్రయామలాఖ్యే తన్త్రే స్వేనైవ నిర్దిష్టమ్।

కరశుద్ధ్యాదివిద్యానామేకైకం పరమేశ్వరి।

రుద్రయామలతన్త్రే తు కర్మ ప్రోక్తం మయా పురా॥

ఇతి చతుర్థే పటలే వక్ష్యమాణత్వాత్। మాదనం మదనసంబన్ధి, కకారః। కకారో మదనో బ్రహ్మా క్రోధీశః కులపాలినీ। ఇతి కోశాత్।

శక్రో లకారస్తేన సంయుక్తమ్। చతుర్థస్వర ఈకారః। తదిదం కామరాజాఖ్యం క్లీమితి బీజమ్। కామరాజమిత్యనేన రాజ్యప్రదత్వముక్తం భవతి। ఏతదపి తత్రైవ సప్తదశేఽధ్యాయే—

ఏకస్మిన్సమయే తత్ర విదల్లం సముపాగతమ్।

క్లీబేతి మునిపుత్రస్తమాజుహావ తదన్తికే॥

సుదర్శనస్తు తచ్ఛ్రుత్వా దధారైకాక్షరం స్ఫుటమ్।

అనుస్వారయుతం తచ్చ ప్రోవాచ స పునః పునః॥

బీజం వై కామరాజాఖ్యం గృహీతం మనసా తదా।

జజాప బాలకోఽత్యర్థం ధృత్వా చేతసి సాదరమ్॥

ఋషిచ్ఛన్దోవిహీనం చ న్యాసధ్యానాదివర్జితమ్। ఇత్యాది।

శాన్తాన్తమిత్యాది పూర్వవత్। తేన—ఐం క్లీం సౌః, ఇత్యాకారకో బాలామన్త్రః సిద్ధః। కులవిద్యేత్యేతస్యా ఏవ సంజ్ఞాన్తరమ్। తథా చ ప్రయోక్ష్యతే—

తతో రక్షాం ప్రకుర్వీత పూర్వోక్తకులవిద్యయా। ఇతి।

ఏతస్యా వినియోగం విధత్తే—అనయేతి। ఆత్మని రక్షామాత్మవిషయకరక్షణమ్। విద్యేయం రక్షాకరీతి శ్రుతేః। ఉత్తరత్ర వక్ష్యమాణో విధిస్తు క్రమవిధానార్థ ఇతి నాన్యతరవైయర్థ్యమ్॥౧౦౭॥౧౦౮॥౧౦౯॥౧౧౦॥

ఏతస్యా ఏవ విద్యాయాః శివమాయాగ్నివిన్దుమత్।

బీజమాదిపదే యుక్తం తదాఽఽత్మాసనరూపిణీ॥౧౧౧॥

ఏతస్యాః కులవిద్యాయా ఏవాఽఽదిపద ఆద్యబీజస్య స్థానే యదా శివో హకారః, మాయేకారః, అగ్ని రేఫః, బిన్దురనుస్వార ఏతైర్యుక్తం హ్రీమితి హృల్లేఖాం బీజం యోజ్యతే, ఇతరద్బీజద్వయమవికృతమేవ తదా హ్రీం క్లీం సౌః, ఇతి విద్యా తస్యా దేవ్యా ఆత్మాసనస్వరూపా భవతి। అత్ర మాయాగ్న్యోర్వ్యత్యయేన యోగః। బిన్దోరవ్యవహితాపూ(చ్పూ)ర్వతాయాః స్వరేష్వన్యతఃసిద్ధత్వాత్। హః శివో గగనం హంస ఇతి, ఈ త్రిమూర్తిర్మహామాయేతి చ కోశః॥౧౧౧॥

పునర్విద్యాద్యమస్యోర్ధ్వమన్తరం తు శివాన్వితమ్।

త్రైలోక్యమోహనీయం సా విద్యా చక్రాసనస్థితా॥౧౧౨॥

పునర్విద్యాశబ్దేన తృతీయవిద్యైవోచ్యతే। ద్వితీయవిద్యాయా ఏవ పునరుచ్చరితత్వాత్। ఏకదేశవికృతమనన్యవద్భవతీతి న్యాయాత్। తేన పునర్విద్యాయా ఆత్మాసనవిద్యాయా యదాద్యం పూర్వపఠితం బాలావిద్యాత్మకం తదేవాస్యాఽఽత్మాసనమన్త్రస్యోర్ధ్వముత్తరత్ర పఠనీయమ్। ద్వితీయవిద్యైవేషద్వైలక్షణ్యేన చతుర్థవిద్యా భవతీత్యర్థః। అన్తరం తు వైలక్షణ్యం తు శివాన్వితం హకారయోగ ఏవ। సేయం చక్రాసనవిద్యా సంపద్యతే। హకారయోగస్తు వినిగమనావిరహాత్ప్రతిబీజం కార్యః। తత్రాపి స్వరాన్తే వ్యఞ్జనయోగాసంభవాత్క్లృప్తక్రమాణాం చ వ్యఞ్జనానాం విశ్లేషే ప్రమాణాభావాత్ప్రతిబీజమాదౌ హకారో యోజ్య ఇతి ఫలతి। తథా చ హ్రైం హ్క్లీం హ్సౌః, ఇతి మన్త్రో భవతి। కేచిత్తు విద్యాయా బాలాయా ఆద్యం బీజమస్యోర్ధ్వం ద్వితీయం బీజమ్। అస్యాన్తరమేతద్వహిర్విద్యాశబ్దేన బాలైవ చ కథం లబ్ధేతి చిన్త్యమ్। అన్యే తు పునర్విద్యాదిమస్యోర్ధ్వమన్తమన్తం శివాన్వితమితి పఠిత్వా విద్యాదిమస్య మూలవిద్యాయా ఆదిభూతస్య వాగ్భవస్యోర్ధ్వమన్తం సకారం కుర్యాత్। హంసమన్త్రే

సకారస్యాన్త్యత్వాభిప్రాయేణేహ తథా నిర్దేశః। అన్తం తృతీయబీజం తు శివాన్వితం కుర్యాదితి వ్యాచఖ్యుః। తక్లిష్టమఖిలతన్త్రవిరుద్ధం యద్వా తద్వా చేత్యుపేక్ష్యమ్॥౧౧౨॥

పునరాద్యాం మహావిద్యాం శివచన్ద్రసమన్వితామ్।

కృత్వా కామప్రదా విద్యా సర్వమన్త్రానస్థితా॥౧౧౩॥

పూర్వశ్లోక ఆద్యపదేన యా విద్యా నిర్దిష్టా తామేవ బాలాఖ్యాం మహావిద్యాం పునరప్యస్య చతుర్థస్యాపూర్ర్వం పఠేత్। అస్యోర్ధ్వపదయోరనువృత్తిః। క్రియాయా అధ్యాహారశ్చ। యదనయోరన్తరం తదాహ—శివచన్ద్రేతి। శివో హకారశ్చన్ద్రః సకారస్తాభ్యాం ప్రతిబీజం ప్రథమభాగే సమన్వితాం కృత్వేత్యర్థః। తేన హ్సైం హ్స్క్లీం హ్సౌః, ఇతి పఞ్చమో మన్త్రః సిధ్యతి।

సో హంసః సహజా విష్ణుర్భృగ్వీశశ్చన్ద్రసంజ్ఞకః। ఇతి నన్దనకోశః।

చరమబీజే సకారాన్తరయోగో నాస్తీతి సంప్రదాయః। మతాన్తరయోస్త్వాద్యపదేన వాలైవ కథం పరామృశ్యత ఇతి చిన్త్యమ్। సేయం సర్వమన్త్రాసనవిద్యా భవతి॥౧౧౩॥

దేవ్యాత్మాసనవిద్యాయాః పూర్వోక్తాయా యథాక్రమమ్।

అన్తదేశే తోయబిన్దుశక్రశక్తీరనుక్రమాత్॥౧౧౪॥

సంయోజ్య పరమేశాని సాకమర్ధేన్దునాదతః।

కేవలాక్షరభేదేన సాధ్యసిద్ధాసనస్థితా॥౧౧౫॥

దేవీసంబన్ధిన్యా ఆత్మాసనవిద్యాయాః పూర్వం తృతీయస్థానే కథితాయా యథాక్రమం ప్రథమద్వితీయబీజయోః క్రమమనతిక్రమ్యాన్తదేశే తృతీయబీజస్థానే తోయం వకారః శక్రో లకారః శక్తిరేకారో బిన్దుశ్చేత్యేతానర్ధచన్ద్రేణ నాదేన రోధిన్యాదిసప్తకేన చ సాకమనుక్రమాత్ప్రసిద్ధక్రమానుసారేణ సంయోజ్య పఠేత్। సేయం షష్ఠీ విద్యా తృతీయవిద్యాతః కేవలాక్షరభేదేనైవ భిన్నా సతీ సాధ్యసిద్ధాసనస్థితా భవతి। న

పునర్ద్వితీయతురీయపఞ్చమవిద్యానామివాస్వతన్త్రవ్యఞ్జనమాత్రభేదకృతో భేద ఇతి భావః। అత్ర తోయశబ్దేన జలబీజం దన్తోష్ఠస్థానకం న తు వశిన్యామివ పవర్గతృతీయమ్। వకారాధికారే—

ఖడ్గీశో జ్వాలినీ చక్రం కలశో వారినామకః। ఇతి కోశాత్॥

ఏకారో వాగ్భవః శక్తిర్ఝిణ్టీశోష్ఠౌ భగం మరుత్॥ ఇతి చ।

తేన హ్రీం క్లీం వ్లేమితి మన్త్రః సిధ్యతి॥౧౧౪॥౧౧౫॥

సప్తమ్యా విద్యాయా ఉత్తరతన్త్రే వక్ష్యమాణత్వాదష్టమీమేవోద్ధరతి—

హంసబీజసమారూఢామాద్యామగ్న్యాసనస్థితామ్।

సర్వార్థసాధికా విద్యా దేవ్యావాహనకర్మణి॥౧౧౬॥

హంసో హకారః। సమస్య సర్వస్య బీజం బీజసమమ్। రాజదన్తాదిత్వాత్పరనిపాతః। తస్యాఽఽకృతిగణత్వాత్। జగద్బీజమితి యావత్। తచ్చ సకార ఏవ। సకారాధికారే—

జగద్బీజం శక్తినామా సోఽహంవేగవతీ భృగుః। ఇతి నన్దనోక్తేః।

ప్రాఞ్చస్తు—హంసమన్త్రఘటకం వ్యఞ్జనద్వయమిత్యేవ హంసపదార్థః। తేన హకారసకారౌ ద్వావపి సిధ్యత ఇత్యాహుః। యే తు హంసేతి స్వరూపమేవ న బీజనామేతి వ్యాచక్షతే తేషాం మతే గుహా హసా మాతరిశ్వాఽభ్రమిన్ద్ర ఇతి శ్రుతావివ ప్రకృతేఽపి బిన్దుపాఠో న స్యాత్। వస్తుతస్తు హంసశబ్దోఽయం నానార్థః। తథా చ కోశః—హః శివో గగనం హంసః ఇతి । సో హంసః సహజా విష్ణురితి చ। పరం త్వేతత్పక్ష ఏకపదోపాత్తయోర్ద్వయోర్బీజయోః క్రమే సంప్రదాయ ఏవ శరణమ్। హకారసకారావారుఢౌ ప్రతిబీజం యస్యాం తామాద్యాం బాలావిద్యామగ్నిరూపే రేఫాత్మక ఆసనే ప్రతిబీజం స్థితాం కృత్వా పఠేత్। అయం భావః– మన్త్రఘటకస్వరత్రయస్యాఙ్గభూతాని తేభ్యః పూర్వం పఠ్యమానాని యాని వ్యఞ్జనాని తేభ్యః పూర్వం హకారసకారౌ కుర్యాత్। తేభ్యః పరం రేఫం కుర్యాదితి। హకారసకారాభ్యాం పరతో

రేఫాత్పూర్వం పూర్వసిద్ధవ్యఞ్జనానాం నివేశ ఇతి యావత్। తేన వాగ్భవే పూర్వసిద్ధవ్యఞ్జనస్యైవాభావాద్ధకారసకారరేఫాణామవ్యవధానమ్। కామరాజే తు హసయోః పరతః కకారలకారౌ తత్పరతో రేఫః। తృతీయబీజే తు హసయోః పరతః పూర్వసిద్ధసకారస్తతో రేఫ ఇతి క్రమః సిధ్యతి। ఋజవస్తు—ఈదృశం క్రమం మూలానుక్తం మన్యమానాస్తదర్థం సంప్రదాయమేవ శరణీ కుర్వన్తి। తేన హ్సైం హస్క్లీం హస్రౌః, ఇత్యష్టమో మన్త్రః సిద్ధః। సేయం విద్యా ప్రధానదేవ్యా ఆవాహనాఖ్యే కర్మణి వినియోక్ష్యతే। విద్యేయమాహ్వానకర్మణి సర్వతోఽధికేతి శ్రుతేః॥౧౧౬॥

ఉక్తోపసంహారపూర్వకం ప్రధానవిద్యోద్ధారం ప్రతిజానీతే—

ఏవమేతా మహావిద్యా దేవి సర్వార్థసిద్ధిదాః।

మహాత్రిపురసున్దర్యా మూలవిద్యాం శృణు ప్రియే॥౧౧౭॥

స్పష్టోఽర్థః॥౧౧౭॥

మాదనం తదధః శక్తిస్తదధో బిన్దుమాలినీ।

ఐన్ద్రమాకాశబీజస్థమధస్తాజ్జ్వలనాక్షరమ్॥౧౧౮॥

మాయాబిన్ద్వీశ్వరయుతం సర్వోపరినియోజితమ్।

అయం స వాగ్భవో దేవి వాగీశత్వప్రవర్తకః॥౧౧౯॥

యద్యపి ప్రధానవిద్యా అపి తన్త్రాన్తరే శ్రుతిషు చ మనుచన్ద్రాదిభేదేన బహువిధా ఉపలభ్యన్తే। తాసు చ న పరస్పరమఙ్గాఙ్గిభావః। మానాభావాత్। అత ఏవ నోత్కర్షాపకర్షౌ। తయోస్తాత్త్వికభేదవ్యాప్యత్వేన విద్యానాం తాదృశభేదాభావేన తదయోగాచ్చ। తత్ర న తావచ్ఛబ్దాన్తరాద్భేదః। విదిధాతోరేకత్వాత్। నాప్యభ్యాసాత్। తత్త్వమసీత్యస్య నవకృత్వోఽభ్యాసేఽపి బ్రహ్మవిద్యాయా ఏకత్వాత్। మన్వాద్యుపాసితత్వరూపగుణాన్తరవిధానేన పునఃశ్రుతేరన్యపరత్వాచ్చ। అపః ప్రణయతీత్యస్యార్థవాదభేదార్థం షడ్వారం శ్రవణేఽపి ప్రణయనభేదాభావాత్। నాపి

సంఖ్యయా। ద్వాదశ మహావిద్యా ఇతి సంఖ్యాబోధకవాక్య ఉపాసకనిష్ఠసంఖ్యాయా ఏవ స్వాశ్రయోపాస్యత్వసంబన్ధే తత్ర కీర్తనోపపత్తౌ వాస్తవికసంఖ్యాసద్భావే మానాభావాత్। బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాస్త్రయ ఇతి సంఖ్యాయాః సృష్ట్యాదికృత్యనిష్ఠసంఖ్యయైవ సంఖ్యావత్త్వబోధకతయా తేషాం వాస్తవికాభేదవిఘటనాభావాత్। నాపి మనుచన్ద్రాదిసంజ్ఞాభిః। తాసామప్యుపాసకనిష్ఠానామేవ తత్ర భానాత్। క్వచిత్తన్త్రే హాదివిద్యాయాః పఞ్చదశ్యా లోపాముద్రేతి సంజ్ఞా, తన్త్రాన్తరే కాదివిద్యాయాః సప్తదశ్యాః సేతి దర్శనేన తాసామవ్యవస్థితత్వాచ్చ। ఏకస్యా ఏవాగస్త్యలోపాముద్రాసంజ్ఞాద్వయదర్శనేన వ్యభిచరితత్వాచ్చ। నాపి గుణాత్। పరస్పరానన్వయినాం గుణానామదర్శనాత్। యే తు తన్త్రభేదాదఙ్గభేదా న తే భేదకాః। అగ్నిహోత్రాదీనాం శాఖాభేదేనాఙ్గవైలక్షణ్యదర్శనేఽపి తదభేదస్య శాఖాన్తరాధికరణసిద్ధత్వాత్। యదాహుః—సర్వశాఖాప్రత్యయమేకం కర్మేతి। ఉత్తరమీమాంసాయామపి సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాదిత్యధికరణ ఉపనిషద్భేదేనోక్తానాం దహరాదివిద్యానామఙ్గవైలక్షణ్యేఽప్యభేద ఏవ హి సాధితః। అత ఏవ పరస్పరం గుణోపసంహారో యుజ్యతే। న చ తాసాం విద్యానాం మానసక్రియారూపాణాం తదధికరణన్యాయేనైకజాతీయత్వసంభవేఽపి ప్రకృతే మన్త్రాత్మకావయవిద్రవ్యరూపాణాం విద్యానాం తదవయవాక్షరవైలక్షణ్యేన భేదో దురపహ్నవ ఇతి వాచ్యమ్। సర్వాసాం విద్యానాం మేరుసముద్భవత్వేనావయవభేదస్యాప్యభావాత్।

భూమిశ్చన్ద్రః శివో మాయా శక్తిః కృష్ణాధ్వమాదనౌ।

అర్ధచన్ద్రశ్చ బిన్దుశ్చ నవార్ణో మేరురుచ్యతే॥

ఇతి జ్ఞానార్ణవోక్త్యా సర్వాసాం నవావయవాతిరిక్తావయవఘటితత్వామావాత్। క్వచిదీషదవయవభేదేన పరిమాణభేదేఽపి ద్రవ్యభేదే మానాభావాత్। యోఽహం బాల్యే పితరావన్వభూవం సోఽహం స్థావిరే ప్రణప్తౄననుభవామీతిప్రత్యభిరాద్యనుసారేణ తథా సిద్ధాన్తితత్వాత్। శివవిష్ణ్వాదిశరీరరూపద్రవ్యభేదేఽపి తయోరభేదదర్శనాచ్చ। యుఞ్జన్తి హరీ ఇషిరస్యేత్యృచ ఋక్సామయోః పాఠభేదేఽప్యైక్యస్య నిదానసూత్రాద్యనుసారేణ వృత్తచన్ద్రోదయేఽస్మాభిః సమర్థితత్వాచ్చ। అత ఏవ న విరుద్ధధర్మాధికరణత్వమపి తాత్త్వికాభేదే విరుద్ధమ్। వ్యావహారికం భేదమాదాయైవేన్ద్రార్జునయోరివోపపత్తేః। ఏతేనైకవిద్యోపాస్తావన్యాసాం త్రివిద్యానామఙ్గపూజాసు వినియోగదర్శనాత్తారతమ్యమిత్యపాస్తమ్। ఏకస్యా ఏవ విద్యాయాః స్థానభేదేన పూజాయా దర్శనేఽప్యభేదానపలాపాత్। అత ఏవ కల్పసూత్రమ్—కామేశ్వర్యాదిచతుర్థీ నిత్యానాం షోడశీ యోగినీచక్రదేవీనాం నవమీ బిన్దుచక్రస్థా చేత్యేకైవ న తత్ర మన్త్రదేవతాభేదః కార్యస్తన్మహాదేవ్యా ఏవ చతుర్షు స్థలేషు విశేషార్చనమావర్తత ఇతి। తేన హాదివిద్యా నిష్కలా

కాదివిద్యా తు సకీలేత్యాదిరీత్యా హాదివిద్యాయా ఉత్కృష్టత్వోక్తిః పక్షపాతమాత్రమేవ। నిష్కీలీకరణమన్త్రస్య హాదివిద్యాధికారే పాఠేఽపి గుణోపసంహారన్యాయేన సర్వాఙ్గతానపాయాత్। శ్రీవిద్యేవ తు మన్త్రాణాం తత్ర కాదిర్యథా పరేత్యాదివచనం తు రహస్యనామసాహస్రోత్కీర్తనవిధిశేషరూపత్వాన్నామకీర్తనప్రాశస్త్యైకతాత్పర్యకం న స్వార్థేఽపి తాత్పర్యశాలి। విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తర ఇత్యాదేరన్యతాత్పర్యకాన్మన్త్రాదిన్ద్రస్య సర్వోత్తమత్వసిద్ధేరభావాత్। కాదిరేవోత్తమా న హాదిరిత్యాదివచనానాం తత్తత్ప్రకరణే విద్యమానానామపి న హి నిన్దాన్యాయేన విధేయస్తావకమాత్రత్వేన తత ఉత్కర్షాసిద్ధేః। ఏతేన విద్యాద్వయమిదం భద్రే దుర్లభం భువనత్రయ ఇతి జ్ఞానార్ణవాదివచనాత్కాదిహాదిపఞ్చదశ్యావేవోత్తమే। తయోరపి మధ్యే కామరాజోపాసితత్వాత్కాదిపఞ్చదశ్యేవోత్తమోత్తమేత్యాదయ ఉక్తయో భక్తిపారవశ్యనిమిత్తకా విజ్ఞేయాః। తథాఽపి త్రిపురోపనిషదాదావితరవిద్యాప్రకృతిత్వేన కాదివిద్యాయా ఏవ ప్రథమముద్ధృతత్వాద్విద్యాద్వయైకపరమహోపనిషద్యపి కామో యోనిః కమలేత్యాదిశ్రుత్యా తస్యా ఏవ ప్రథమముద్ధారాచ్చత్వార ఈం బిభ్రతి క్షేమయన్త ఇత్యస్యామృచ్యపి కాదేరేవోద్ధారాత్తాదృశబహుశ్రుత్యానుగుణ్యాయ తామీకారాక్షరోద్ధారామితి శ్లోకే తస్యా ఏవోపక్రాన్తత్వాచ్చ తామేవ విద్యాముపదిశతి మాదనమిత్యాదినా।

కామో యోనిః కమలా వజ్రపాణిర్గుహా హసా మాతరిశ్వాఽభ్రమిన్ద్రః।

పునర్గుహా సకలా మాయయా చ పురూచ్యేషా విశ్వమాతాఽఽదివిద్యా॥

ఇత్యాథర్వణే శౌనకశాఖీయా శ్రుతిః। తత్రత్యకామాదిపదచతుష్టయం మాదనాదిపదైః క్రమేణ వ్యాచష్టే। మదనసంబన్ధి బీజం మాదనం కకారః। స చాకారస్వరవిశిష్ట ఏవ। ఉక్తశ్రుతౌ హసాః సకలా ఇత్యేషామకారవిశిష్టానామనువాదాజ్జ్ఞాపకాద్ధృల్లేఖానన్తర్గతహసకలానామకారయోగస్యాఽఽవశ్యకత్వసిద్ధేః। అస్మిన్నేవ తన్త్రే షట్కృత్యాం పఞ్చకూటపఞ్చమీవిద్యోద్ధారే—

కామో విష్ణుయుతః శక్తిర్మాయా శక్రశ్చ పార్వతి।

పశ్చాద్దేవి మహామాయాబీజం చాన్త్యే నియోజయేత్॥

ఇతి వాగ్భవకూటశ్లోకే కామస్య విష్ణుయుతత్వవిశేషణాచ్చ। అస్మాదేవ జ్ఞాపకాచ్ఛ్రీవిద్యాకూటేషు సర్వేషు సస్వరా ఏవ వర్ణాః పఠనీయా ఇతి సౌభాగ్యరత్నాకరోక్తేశ్చ।

తేషు చ హసౌ ద్వౌ ద్వౌ కలాస్త్రయస్త్రయ ఇతి దశస్వకారయోగః। తథా చ సంప్రదాయార్థప్రకరణే వక్ష్యతి—

శ్రీకణ్ఠదశకం తదవ్యక్తస్య హి వాచకమ్। ఇతి।

శక్తిరేకాదశస్వరః। బిన్దుమాలినీ చతుర్థస్వరః। ఈకారాధికారే-

శివోత్తమః శివా తుష్టిశ్చతుర్థీ బిన్దుమాలినీ। ఇతి కోశాత్।

కమలేతి తస్యా ఏవ సంజ్ఞా। రససారసంగ్రహే తు—

మాదనం ప్రాణరూపం తు వికాసః శివ ఉచ్యత ఇత్యాద్యుక్తమ్।

హంసపారమేశ్వరేఽపి—

మా శక్తిస్తు సమాఖ్యాతా దనం స్వీకారకృచ్ఛివః।

సైవ మాదనమిత్యుక్త్యా హకారః శివసంజ్ఞకః॥ ఇత్యాద్యుక్తమ్।

ఋజువిమర్శిన్యామపి—మాదయతి హర్షయతీతి మాదనః ప్రాణో హకారః ప్రాణస్యైవ వృత్త్యన్తరేఽపానే ప్రాణో వాగ్రసోఽపానో మదన ఇతి శ్రుతేశ్చ। తస్య హకారస్యాధః శక్తిః పూర్వోచ్చార్యం బీజం సకారః। బిన్దుమాలినీశబ్దేన కకార ఏవ గృహ్యతే సంప్రదాయాదితి వ్యాఖ్యాతమ్। తత్సర్వం ప్రమాణపథాతీతం రాజాజ్ఞాకల్పమితి శిష్యదన్ధనాయైవాలం న పునర్న్యాయవిదాం ప్రామాణికానాం తోషాయేత్యుపేక్ష్యమ్। కౌలికార్థప్రకరణే వ్యోమబీజత్రయాత్పార్థక్యేన మాదనత్రయస్య నిర్దేక్ష్యమాణత్వాత్తద్విరుద్ధం చ। తస్మాన్మాదనః కకార ఏవ। అత ఏవ సౌభాగ్యరత్నాకరేణాస్య గ్రన్థస్య కామరాజపక్షే స్ఫుటోఽర్థః। లోపాముద్రాపక్షే త్విత్యాదినోక్తవచనాన్యేవ లిఖితా పక్షాన్తరమస్ఫుటార్థకమితి ధ్వనితమ్। నచోత్తరతన్త్రే వక్ష్యమాణాయాః షడర్థ్యా హాదివిద్యానుగుణత్వేన ప్రకృతశ్లోకస్య కాదివిద్యాపరస్యాప్యన్యథా నయనముచితమితి వాచ్యమ్। తస్యామాద్యయోరర్థయోః

కాదివిద్యానుగుణ్య ఏవ స్వారస్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్।
అసందిగ్ధార్థకోపక్రమానుసారేణైవోపసంహారపఠితవాక్యేఽర్థవర్ణనస్య న్యాయసిద్ధత్వాచ్చ।
తస్మాన్మహతామపి వాక్యమిదం స్వోపాస్యవిద్యాపక్షపాతమూలకతయా
లోభమూలస్మృతివదప్రమాణమేవేత్యవధేయమ్। ఇన్ద్రం వజ్రపాణిలకారః। ఆకాశబీజే
హకారశిరసి తిష్ఠతి। అధస్తాత్, హకారాధో జ్వలనస్యాగ్నేరక్షరం రేఫః। మాయా, ఈకారః।
బిన్దురనుస్వారః। ఈశ్వరోఽర్ధచన్ద్రః। తైర్యుతం, సర్వోపరిశబ్దేన రోజిన్యాదిసప్తకం తస్య
సర్వోపరి పఠ్యమానత్వాత్। తైరపి నితరాం యోజితం కృత్వోద్ధరేత్। సోఽయం వాగ్భవో భవతి।
వేదే గుహామాయాశబ్దౌ లజ్జాబీజపరౌ। యది హాదివిద్యాపరత్వేనాప్యేష గ్రన్థో యోజనీయ
ఇత్యాగ్రహస్తదైవముచ్యతామ్—మాదనం కకార ఏవ। తదధః, తదేవ మాదనమేవాధో యస్య
తత్। తాదృశమక్షరం శక్తిః సకారః। జగద్బీజం శక్తినామేతి సకారపర్యాయే కోశాత్। తదధఃశబ్దే
పునః పూర్వవద్బహువ్రీహిః। బిన్దుమాలినీ బిన్దుమాలావతీ బిన్దుద్వంద్వప్రియేత్యర్థః। హకార
ఇతి యావత్। తథా చ హకారాధికారే కోశః—

బిన్దుద్వంద్వప్రియా దేవీ మేఘశ్యామేశ్వరః పుమాన్॥ ఇతి।

తతశ్చ కసహ వైపరీత్యేన పఠనీయా ఇతి ఫలితార్థ ఇతి। అస్మిన్నర్థే తాత్పర్యగ్రాహకం
తృతీయకూటస్థం ప్రాగుద్ధారక్రమేణేతి పదం సువచమితి వక్ష్యతే। పరం త్వష్టమే పటలే
జపాఙ్గసుషుప్త్యవస్థావిభావనకథనావసరే పూర్వార్ణానాం విలోమేనేత్యనేన
ప్రాతిలోమ్యేనోద్ధృతపూర్వత్వం తృతీయకూటస్యాసాధారణవిశేషణత్వేనానూద్యమానం
విరుధ్యేత। ప్రథమకూటస్యాపి ప్రాతిలోమ్యేనోద్ధారే సత్యసాధారణ్యభఙ్గాపత్తేః॥౧౧౮॥౧౧౯॥

ఏవం ప్రథమకూటముద్ధృత్య ద్వితీయకూటముద్ధరతి—

శివబీజం త్రిధా కృత్వా సృష్టిస్థితిలయక్రమాత్।

ద్వయమాద్యేన రహితమాద్యాధో మదనాక్షరమ్॥౧౨౦॥

పునః స్థితిశివాధస్తాదిన్ద్రబీజం నియోజయేత్।

తథా లయశివాధోఽపి జ్వలనార్ణం మహేశ్వరి॥౧౨౧॥

చతుర్థస్వరసంయుక్తం బిన్దుఖణ్డేన్దుసంయుతమ్।

ఏవమేతన్మహాబీజం కామరాజం మహోదయమ్॥౧౨౨॥

శివబీజం హకారం త్రిషు స్థానేష్వధోఽధో నిక్షిపేత్। తేషాం ప్రథమాదిక్రమేణ సృష్టిః స్థితిర్లయశ్చేతి సంజ్ఞా ఉతరత్ర వ్యవహారార్థం ప్రయోజనాన్తరార్థం చ కృతాః। ఆద్యేన రహితమితిపదద్వయస్య ద్వివారమన్వయస్తేషాం హకారాణాం మధ్య ఆద్యేన రహితం ద్వయమాద్యేన రహితం కుర్యాదితి। ప్రథమహకారేణ భిన్నం హకారద్వయం ద్వితీయతృతీయోభయమాద్యేన హకారాద్యేన సకారేణ రహితం కుర్యాదిత్యర్థః। అనేన ద్వితీయతృతీయహకారయోరప్రసక్తస్య సకారసాహిత్యస్య నిషేధేన తదితరస్య ప్రథమహకారస్య సకారసాహిత్యమావశ్యకమితి సిధ్యతి। ఏకం వృణీతే ద్వౌ వృణీతే త్రీన్వృణీతే న చతురో వృణీతే న పఞ్చాతివృణీత ఇత్యత్ర చతుఃషడాద్యార్షేయవరణనిషేధేన పఞ్చార్షేయవరణప్రాతిదర్శనాత్। న తు కాంస్యస్య తాపనమితిశఙ్ఖస్మృతావీదృశనిషేధాదేవ కాంస్యేతరతాపనప్రాప్తేరపరార్కేణ వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ। తచ్చ సకారసాహిత్యం ప్రథమహకారస్య పూర్వప్రదేశావచ్ఛేదేన న భవత్యపి తు పరత్రైవేతి తు తస్య సృష్టిసంజ్ఞాబలలభ్యం సృష్టేః పూర్వం కృత్యాన్తరస్యాభావాత్। లయాత్పరతస్తిరోధానానుగ్రహయోః సత్త్వాత్। తేన లయశివాత్పరతో జ్వలనార్ణనివేశానాఙ్గస్యం నిరస్తమ్। ఇదమేవ హి సృష్ట్యాదిసంజ్ఞానాం ప్రయోజనమ్। వ్యవహారమాత్రస్య ప్రథమద్వితీయాదిపదైరప్యుపపత్తేః। స్థితిశివో ద్వితీయో హకారస్తదధ ఇన్ద్రబీజం లకారః। లయశివస్తృతీయో హకారస్తదధో జ్వలనార్ణం రేఫమీకారబిన్ద్వర్ధచన్ద్రాదియుక్తం నియోజయేత్। తదిదం కామరాజకూటం భవతి॥౧౨౦॥౧౨౧॥౧౨॥

తృతీయం కూటముద్ధరతి—

మాయాబీజం మహేశాని మాదనం శక్రసంయుతమ్।

చన్ద్రబీజం కేవలం తు వినియోజ్య వరాననే॥౧౨౩॥

త్యక్త్వా సృష్టిక్రమం దేవి ప్రాగుద్ధారక్రమేణ తు।

సంహారకమయాగేణ శక్తిబీజం సముద్ధరేత్॥౧౨౪॥

అత్ర మాయాబీజశక్తిబీజయోరన్యతరోద్దేశేనేతరసంజ్ఞావిధిరిత్యేకః పక్షః। అస్మిన్పక్షే మహేశానీతి న సంబుద్ధిః కింతు బీజవిశేషణత్వాన్నపుంసకం సద్ధృల్లేఖాపరమ్। అథవా మాయాబీజం హృల్లేఖా। ఉక్తశ్రుత్యనుసారాత్। ఇదమేకమక్షరమ్। మాదనం శక్రసంయుతం లకారయుక్తః కకారః కల, ఇతి ద్వితీయమ్। చన్ద్రబీజం సకారః కేవల నాదనవదక్షరాన్తరేణ యుక్తం న భవతి। ఇదం తృతీయమ్। యే తు శక్రతంయుతమితి మాయాబీజవిశేషణత్వేన వ్యాచక్షతే తేషామనుస్వారోత్తరం హలన్తరయోగస్యాప్రసక్తత్వాదేవ పూర్వం యోగ ఇత్యస్య సుసమర్థత్వేఽపి చన్ద్రబీజే కేవలవిశేషణస్వారస్యహానిః। అస్మన్మతే తు మాదనచన్ద్రబీజయోర్మధ్యపఠితస్య విశేషణస్యోభయత్రాపి పక్షతోఽన్వయప్రాప్తేస్తన్నిరాసాయ కేవలమితివిశేషణేనార్థాత్పూర్వత్రైవాన్వయ ఇతి సిధ్యతి। కించ, మాదనపదేన వ్యవహితస్య విశేషణస్య దూరాన్వయో వ్యుత్పత్తివిరుద్ధః। న చ భవత్పక్షే మాదనాత్పూర్వమపి శక్రయోగాపత్తిరితి వాచ్యమ్। పాఠక్రమేణ తన్నిరాససంభవాత్। కులవిద్యోద్ధారే మాదనం శక్రసంయుక్తమిత్యత్ర సర్వైరపి పాఠక్రమస్యైవ శరణీకారాత్। అథవా శక్రసంయుతమితి మాయామాదనయోరుభయోరపి విశేషణమ్। తేన తయోర్మధ్యే శక్రో లేఖ్యః। తథా సత్యేవోభయత్ర తద్యోగనిష్పత్తేరితి। ఏతత్త్రితయం వైపరీత్యేన పఠేదిత్యాహ—త్యక్త్వేతి। ప్రాచోఽవ్యవహితపూర్వస్య కామరాజకూటస్యోద్ధారే యః క్రమ అనులోమ్యరూపోఽవలమ్బితస్తం సృష్టిక్రమం త్యక్త్వా సంహారక్రమస్య ప్రాతిలోమ్యరూపస్య యోగేనేదముద్ధరేదిత్యర్థః। హాదివిద్యాపక్షే ప్రాచః ప్రథమకూటస్యోద్ధారకమేణేతి సంహారక్రమయోగేణేత్యస్య విశేషణం సువచమ్॥౧౨౩॥౧౨౪॥

ఏవమేషా మహావిద్యా మహాత్రిపురసున్దరీ।

సంస్మృతైవ మహేశాని త్రైలోక్యవశకారిణీ॥౧౨౫॥

మహాత్రిపురసున్దరీదేవత్యాయాః శ్రీవిద్యాయాస్తదభేదేన నిర్దేశో వాచ్యవాచకయోరభేదవివక్షయా మన్త్రస్య దేవతాసూక్ష్మరూపత్వాభిప్రాయేణ వా। సేయం విద్యా సంస్మృతైవ జపితైవ త్రైలోక్యం వశయతి। లోకత్రయవశీకారస్య పరాశివైకధర్మత్వాత్పరశివభావఫలకోఽయం విద్యాజప ఇతి యావత్। తథా చ సున్దరీతాపిన్యాం శ్రూయతే—పఞ్చదశాక్షరం త్రైపురం యోఽధీతే స సర్వాన్కామానాప్నోతి స సర్వాన్భోగానాప్నోతి స సర్వాల్లోకాన్సృజతి స సర్వా వాచో జృమ్భయతి స రుద్రత్వం ప్రాప్నోతి స వైష్ణవం భిత్త్వా పరబ్రహ్మ వ్యాప్నోతి య ఏవం వేదేతి। ఇత్థం చ సర్వేభ్యః కామేభ్యో దర్శపూర్ణమాసావిత్యత్ర కరణభావ్యయోః కీర్తనేన భావనాయా ఇవ ప్రకృతేఽపి తదాక్షేపాచ్ఛ్రీవిద్యాజపేన పరశివ భావాదికం భావయేదిత్యర్థః। తతశ్చ ఫలసంయోగాజ్జపస్య

ప్రాధాన్యే సిద్ధే ఫలవదఫలన్యాయేన వశిన్యాదిమన్త్రాణాం శ్రీవిద్యాఙ్గత్వం సిధ్యతి। తేన చ తత్ర తత్సంనిధిపఠితానామర్చితాః పురుషస్యాఽఽశు ప్రకుర్వన్తి వశం జగదిత్యాదిఫలబోధకవాక్యానామామనహోమార్థవాదన్యాయేన ప్రాశస్త్యమాత్రబోధకత్వం సంపద్యతే న ఫలవిధిత్వమ్। నచ వినిగమనావిరహః।

శృణు దేవి మహానిత్యామాదౌ త్రిపురసున్దరీమ్ ।

యయా విజ్ఞాతయా గౌరి జగత్క్షోభః ప్రజాయతే॥ ఇత్యుపక్రమాత్ ।

త్వమేవ తాసాం రూపేణ క్రీడసే విశ్వమోహినీ। ఇతి తన్త్రాన్త ఉపసంహారాత్।

సంస్థితాఽత్ర మహాచక్రే మహాత్రిపురసున్దరీ॥

ఇత్యాదినా మధ్యే పునః పునః పరామర్శాచ్చాస్య తన్త్రస్య ప్రాధాన్యేన త్రిపురసున్దర్యుపాసనావిధాన ఏవ తాత్పర్యావగమాత్। సా చోపాసనా మానసక్రియావిశేషరూపా। జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేన్నోపాసాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాదితిబ్రహ్మసూత్రాదౌ తథావ్యాఖ్యాదర్శనాత్। దేవతావిషయకోఽనురాగ ఏవోపాసనేతి కేచిత్। తన్న। భక్తిమానుపాసీతేత్యాదివిధౌ భక్తేరుపాసనాతో భేదేన నిర్దేశానుపపత్తేః। అనురాగస్యైవ భక్తిపదవాచ్యత్వాత్। అథాతో భక్తిజిజ్ఞాసా, సా పరాఽనురక్తిరీశ్వరే, ఇతి శాణ్డిల్యసూత్రాత్। తస్మాదనురాగవ్యావృత్తా క్రియైవోపాసనా। సా చ ద్వివిధా తన్మన్త్రజపరూపా తద్యన్త్రపూజారూపా చేతి। జప మానసే చేతిధాతుపాఠస్మృత్యా జపస్య మానస క్రియారూపత్వావగమాత్। పూజాయా అపి ధ్యానాదిరూపాయాస్తథాత్వాత్। ఉపచారసమర్పణరూపాయా అపి న మమేత్యాకారకమానససంకల్పైకరూపత్వాత్। తతశ్చ త్రిపురసున్దరీయన్త్రపూజనస్య సప్తదశభిః శ్లోకైః ఫలరాశేః పూర్వం కథనే జాగరూకే సతి కథం ఫలవదఫలన్యాయస్య వినిగమనావిరహేణ పరాహతిః। నచైవం సతి జపస్య పూజాఙ్గత్వాపత్తిః।

జప్యేనైవ తు సంసిధ్యేద్బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః।

కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥

ఇతిమనుస్మృత్యాదౌ సిద్ధికరణతాయా నిరపేక్షజప ఏవ కథనాచ్చక్రరాజార్చనం విద్యాజపో నామ్నాం చ కీర్తనమిత్యాదౌ యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మీత్యాదౌ చ జపాచ్ఛ్రాన్తః పునర్ధ్యాయేద్ధ్యానాచ్ఛ్రాన్తః పునర్జపేదిత్యాదౌ చ ప్రధానప్రాయే పాఠాచ్చోపాంశుయాజాదేరివ జపస్య ప్రాధాన్యసిద్ధేః। తేనోత్తరతన్త్రే చక్రపూజాం విధాయేత్థం జపం కుర్యాత్సమాహిత ఇతి

వచనే కాలార్థ ఏవ సంయోగః। దర్శసోమయోరివ ద్వయోరపి కృతార్థత్వాత్। అన్యత్ర స్వతన్త్రస్యాపి జపస్య పూజాయాం కరణే తదఙ్గత్వమేవం వపనాదివదితి తు సాంప్రదాయికాః।అస్మిన్నేవార్థే జ్ఞాపకముత్తరపటలే స్పష్టీ భవిష్యతి॥౧౨౫॥

ఏవం సపాదశతశ్లోకైశ్చక్రోద్ధారమన్త్రోద్ధారాన్తముపదిశ్యేదానీం ప్రథమపటలసమాప్తిపర్యన్తమేకోనాశీత్యా శ్లోకైశ్చక్రపూజాముపదిశతి ఏతయైతస్య చక్రస్యేత్యారభ్య క్షమస్వేతి విసర్జయేదిత్యన్తేన—

ఏతయైతస్య చక్రస్య సాధకోఽర్చనమారభేత్॥

ఏతయా కాదివిద్యయా హాదివిద్యయా వా, ఏతస్య పూర్వోద్ధృతస్యం చక్రస్య శ్రీచక్రం శివయోర్వపురితి వచనాచ్చక్రాభిన్నాయాస్త్రిపురసున్దర్యా ఇత్యర్థః। తతశ్చ మహాదేవ్యర్చన ఏవాస్యా వినియోగో నాన్యదేవతార్చన ఇత్యర్థః।

అథ పూజారమ్భే ఆవశ్యకాని సాధకే కతిచిద్విశేషణాని విధత్తే—

కుఙ్కుమారుణదేహస్తు రక్తవస్త్రాదిసంయుతః॥౧౨౬॥

తామ్బూలపూరితముఖో నః నం చేదితరాదమ।

కర్పూరక్షోదదిగ్ధాఙ్గో రక్తాభరణమణ్డితః॥౧౨౭॥

రక్తపుష్పావృతో యోగీ రక్తగన్ధానులేపనః।

రక్తాస్తరోపవిష్టస్తు లాక్షారుణగృహే స్థితః॥౧౨౮॥

సర్వశృఙ్గారవేషాఢ్యస్త్రిపురీకృతవిగ్రహః।

మనఃసంకల్పరక్తో వా సాధకః స్థిరమానసః॥౧౨౯॥

వస్త్రాదీత్యాదిపదేన రక్తకుసుమస్య స్త్రీవేషస్య వా పరిగ్రహః। యత్తు రక్తపుష్పావృత ఇత్యుత్తరత్ర విశేషణం తస్య ప్రాథ(పాఇ౼) మికకుణ్డగోలోత్థపరతయా సాంప్రదాయికైర్వ్యాఖ్యానాన్న పౌనరుక్త్యమ్। అత్ర తురీయచరణేనాఽఽత్మపూజాధ్వనిః। స చ చరణో వ్యాకులాక్షరః। తద్వాచనసంకేతస్తూత్తరతన్త్ర ఉద్ఘాటయిష్యతేఽస్మాభిః। క్షోదశ్చూర్ణః। త్రిపురీకృతో న్యాసాదినా విగ్రహో దేహో యేన సః। ఈదృశపదార్థాలాభే త్వాహ— మనఃసంకల్పరక్త ఇతి। పూర్వోక్తవిశేషణానాం భావనామాత్రం కుర్యాదిత్యర్థః। తతశ్చ క్లృప్తాకవ్యః సంకల్పాకల్పో వేతి కల్పసూత్రే వాశబ్దో వ్యవస్థితవికల్పపరః। స్థిరమానస ఇతి। భూయాదితి శేషః। పునః సాధకపదం విశేషణవిధిషూద్దేశ్యసమర్పణార్థమ్॥౧౨౬॥౧౨౭॥౧౨౮॥౧౨౯॥

భూప్రదేశే సమే శుద్ధే గోమయేనోపలేపితే।

పుష్పప్రకరసంకీర్ణే ధూపామోదసుగన్ధితే॥౧౩౦॥

సిన్దూరరజసా దేవి కుఙ్కుమేనాథవా పునః।

ఆలిఖేత్ప్రథమం చక్రం సమరేఖం మనోహరమ్॥౧౩౧॥

సమత్రికోణశక్త్యగ్రం సమాస్రం చాతిసున్దరమ్।

సమే సమీకృతే। తత్కరణప్రకారస్తు కుణ్డోద్యోతాదిషు ద్రష్టవ్యః। అత్ర సమ ఇతి పదేన భూప్రస్తార ఏవాభిమతో గమ్యతే।

జ్ఞానార్ణవేఽప్యుక్తం—

భూప్రదేశే సమే శుద్ధే సిన్దూరరజసాఽపి వా।

కుఙ్కుమస్య రజోభిర్వా భూమౌ చక్రం సమాలిఖేత్॥ ఇతి।

అత్రాసమ ఇతి పదచ్ఛేదమాహుర్నవ్యాః। తదుత్తరతన్త్రే నిరసిష్యతే। శుద్ధే పిపీలికాద్యశుచిసంచారరహితే।

అఙ్గారతుషకేశాస్థికృమిహీనా భవేచ్ఛుచిః।

భూశుద్ధిర్మార్జనాద్దాహాత్కాలాద్గోక్రమణాదపి॥

ఇత్యాదిప్రయోగసారయాజ్ఞవల్క్యాద్యుక్తేః। గోమయేన న తు మాహిషేణ। పుష్పప్రకరః పుష్పాఞ్జలిః। తేన సంకీర్ణే యుక్తే। కల్పసూత్రోక్తమన్త్రేణ పుష్పాఞ్జలిం దత్త్వేతి యావత్। ఉత్తరతన్త్రే గోరోచనాదిమేలనం వక్ష్యతి। తదలాభే సిన్దూరకుఙ్కుమయోర్నిరపేక్షకరణత్వమ్। ప్రథమం పాత్రాసాదనతః పూర్వమ్।

అత ఏవ వక్ష్యతి—

శ్రీచక్రస్యాఽఽత్మనశ్చైవ మధ్యే త్వర్ధ్యం ప్రతిష్ఠయేత్। ఇతి।

న్యాసాత్పూర్వమితి వా। కల్పసూత్రానుగుణ్యాత్। పాత్రాసాదనపూర్వతాయాః పాఠాదేవ లాభాత్। సమాన్యృజుబ్రహ్మసూత్రానతిక్రాన్తాని త్రికోణానాం చతుర్వహ్నీనాం పఞ్చశక్తీనాం చాగ్రాణి యస్మింస్తత్తథా। సమాన్యన్యూనానధికాని అస్రాణి త్రిచత్వారింశత్సంఖ్యాని యత్ర తత్। అతిసున్దరం సంధిమర్మలక్షణైర్యథోక్తైర్లక్షితమ్॥౧౩౦॥౧౩౧॥

హేమాదిపాత్రే సాధారే స్థాపయేదర్ఘ్యమమ్బునా॥౧౩౨॥

రోచనాచన్ద్రకాశ్మీరలఘుకస్తూరికాయుతమ్।

భావయేద్వహ్నిసూర్యేన్దుభూతాని పరమేశ్వరి॥౧౩౩॥

జపేచ్చ దశవారం తత్తర్పయేత్తేన యోగినీః।

సామాన్యార్ఘ్యం విదధాతి—హేమాదీతి। ఆదినా రూప్యాదిపరిగ్రహః।

తాని చ కులార్ణవే—

స్వర్ణరూప్యశిలాకూర్మకపాలాలాబుమృన్మయమ్।
నారికేలం శఙ్ఖముక్తాశుక్తికాచసముద్భవమ్॥

పుణ్యవృక్షకృతం రమ్యం పాత్రం కుర్యాద్విచక్షణః।
అతిసూక్ష్మమతిస్థూలం భిన్నం ఛిద్రం వివర్జయేత్॥

తామ్రకాంస్యాదిభిర్లోహైః పాత్రం నైవ తు కారయేత్॥ఇతి।

అత్ర కపాలం మహాశఙ్ఖమ్।

మహాశఙ్ఖం విశేషేణ ముక్తిముక్తిఫలప్రదమ్॥
ఇతి సంహితైకవాక్యత్వాత్।

ముక్తాశుక్తిశబ్దేన ముక్తాఫలాజనకశుక్తివ్యావృత్తిః। పుణ్యవృక్షపదేనాశ్వత్థపలాశాదికతిపయవృక్షేతరేషాం స్నుహీవిభీతకాదీనాం వ్యావృత్తిః। అతిసూక్ష్మపదేన చతురఙ్గులోత్సేధాత్తావద్విస్తారాచ్చ న్యూనముచ్యతే।

వస్వఙ్గులవిహీనం తు న పాత్రం కారయేద్బుధః॥

ఇతి తన్త్రాన్తరే నిషేధదర్శనాత్। ఉత్సేధవిస్తారౌ చతుశ్చతురఙ్గులావేవం వస్వఙ్గులతేతి సాంప్రదాయికైస్తద్వ్యాఖ్యానాత్। చక్రే తర్పణపూజనార్థం హస్తవ్యాపారో యావతా ప్రతిబధ్యతే తదతిస్థూలమ్। తదాకారస్తు విశేషార్ఘ్యాతిరిక్త ఐచ్ఛికః। విశేషే తు భగాకారతేతి భూతభైరవతన్త్రే దృశ్యతే।

యద్యపి—

సువర్ణరౌప్యపాత్రాణి సర్వసిద్ధికరాణి చ।

శాన్తికే చ శిలాపాత్రం స్తమ్భనే చైవ మృన్మయమ్॥

నారికేలం తు వశ్యాదావభిచారే తు కూర్మజమ్ ।

శఙ్ఖం జ్ఞానప్రదం ముక్తాశుక్తిర్విద్యాప్రదాయినీ॥

కపాలాలాబుపాత్రాణి యోగసిద్ధికరాణి చ।

పుణ్యవృక్షజపాత్రాణి సర్వపాపహరాణి చ॥

ఇతివచనైర్ద్వాదశవిధానామపి పాత్రాణాం కామ్యత్వం ప్రతీయతే, తథాఽపి ఖాదివదుభయార్థత్వం సంయోగపృథక్త్వావిశేషాద్వక్తవ్యమ్।

తథా చ స్మర్యతే—

ఉక్తేష్వేతేషు దేవేశి పాత్రమేకం ప్రకల్పయేత్। ఇతి।

సాధారే, ఆధారం త్రిపదం ప్రాహుః షట్పదం వా చతుష్పదమ్।

అథవా వర్తులాకారం కుర్యాద్దేవి మనోహరమ్॥

ఇత్యుక్తలక్షణలక్షితాధారసహితే। అత్ర త్రిపదాదిపక్షత్రయే క్రమేణ త్రిషట్చతుష్కోణతాఽఽవశ్యకీ। వర్తులపక్షే పాదాభావ ఇతి సంప్రదాయః। వర్తులపక్షేఽపి త్రిచతుఃషట్పదానాం వికల్ప ఇత్యప్యాహుః। తచ్చాఽఽధారం(?)సువర్ణరూప్యతామ్రాదిమయమితి జ్ఞానార్ణవే। తత్ర్పమాణం తు యావద్విశేషదర్శనమైచ్ఛికమేవ। పాత్రప్రమాణమేవ తత్ర్పమాణమిత్యపి కేచిత్। అమ్భునా నతు కారణేన। తస్యైవ నిరపేక్షకరణతాప్రతీతేః। యత్త్వాదిమబిన్దుమిశ్రణం తన్త్రాన్తరే స్మర్యతే తత్సంస్కారమాత్రం మైత్రావరుణం పయసా శ్రీణాతీత్యాదివత్। అతో న నైరపేక్ష్యభఙ్గ।

ఏతేన—

శఙ్ఖం తత్ర తు సంస్థాప్య జలపూర్ణం సహేతుకమ్।

ఇతి సంహితావచనం వ్యాఖ్యాతమ్। రోచనా గోరోచనమ్। చన్ద్రః కర్పూరమ్। కాశ్మీరం కేసరమ్। లఘురగురుః। రోచనాదిపఞ్చకం ధృష్ట్వా జలే మిశ్రయేదిత్యర్థః। వహ్నిసూర్యేన్దుభ్యో భూతాని తదుత్థాన్కిరణానితి యావత్। ధూమ్రార్చిరాద్యా దశ వహ్నికలా ఆధారే తపిన్యాద్యా ద్వాదశ సూర్యకలాః పాత్రేఽమృతాద్యాః షోడశ చన్ద్రకలా అమ్బుని విభావయేదిత్యర్థః। మనోరమాయాం తు ఆధారపాత్రజలాని వహ్నిసూర్యసోమత్వేన రోచనాదిపఞ్చకం పృథివ్యాదిపఞ్చభూతాత్మకత్వేన భావయేదితి వ్యాఖ్యాతమ్। రోచనాదిపీతవర్ణాద్యానుగుణ్యాదిదమేవ యుక్తమ్। తదిత్యవ్యయం మూలవిద్యాం పరామృశతి। జలం స్పృష్ట్వా తాం దశవారం జపేదిత్యర్థః। విద్యాతృతీయఖణ్డమాత్రపరం తత్పదమితి తు మనోరమాయామ్। యోగినీః, త్రిపురసున్దర్యాః షడఙ్గదేవతాః। తేన సామాన్యార్ఘ్యజలేన తస్మిన్నేవ తర్పయేదితి తు తత్సంస్కారః।

శుద్ధోదకేన సంపూర్య పూజయేత్కారణాన్వితమ్।

షడఙ్గం పూజయేత్తత్ర సామాన్యార్ఘ్యమిదం ప్రియే॥ ఇతి జ్ఞానార్ణవాత్।

యోగినీపదం డాకిన్యాదిధాతుదేవతాపరం వా। ఉత్తరతన్త్రే తత్రైవ వక్ష్యమాణత్వాత్। దేవీపరివారభూతనిఖిలశక్తిపరమితి తు మనోరమాయామ్। ఏవం సామాన్యార్ఘ్యే సిద్ధే తద్వినియోగోఽష్టమే పటలే సామాన్యార్ఘ్యేణ దేవేశి మార్తణ్డం పరిపూజయేదిత్యాదిర్వక్ష్యతే। యత్తు తత్రైవ శ్రీచక్రస్యాఽఽత్మనశ్చైవ మధ్యే త్వర్ఘ్యం ప్రతిష్ఠయేదిత్యాదినాఽర్ఘ్యసాధనముచ్యతే తద్విశేషార్ఘ్యస్య, తస్య ద్రవ్యైకకరణకత్వాత్। అత ఏవ తత్ర విధృతే తు పునర్ద్రవ్యే షోడశేన్దుకలా యజేదితి ద్రవ్యధారణస్య సిద్ధవత్కృత్యానువాదః సంగచ్ఛతే। యదపి తదన్తే వచనం తత్రైవార్ఘ్యం విశేషేణ సాధయేత్సాధకోత్తమ ఇతి తదాత్మపాత్రగురుపాత్రాన్యతరవిధానపరమ్। యత్రైవ సామాన్యార్ఘ్యం తత్రైవేదం సాధయేత్। విశేషేణేతి తు విశేష ఇతి తదర్థాత్। అత ఏవ తదుత్తరమేవ గురు- పాదాలిమాపూజ్యేత్యాదినాఽఽత్మపూజావిధానం సంగచ్ఛతే। అత ఏవ చ జ్ఞానార్ణవే—ఆత్మానం తు సమభ్యర్చ్య భూతాన్సంత్రాసయేత్తత ఇతి

వచనేనాఽఽత్మపూజావిధానాదేవాఽఽత్మపాత్రాసాదనస్యాఽఽక్షేపః। అన్యథా విశేషార్ఘ్యద్రవ్యేణైవాఽఽత్మపూజనే ప్రధానదేవ్యై నివేదనాత్పూర్వముచ్ఛిష్టకరణదోషాపత్తేరిత్యాహుః శంకరానన్దనాథాదయః। ఏతేన యదమృతానన్దైర్వ్యాఖ్యాతం శ్రీచక్రస్యాఽఽత్మనశ్చైవేత్యాదినా సామాన్యార్ఘ్యస్యైవ విధిః, విధృతే తు పునర్ద్రవ్య ఇత్యారభ్య తథైవార్ఘ్యం విశేషేణేత్యభివ్యాప్య విశేషార్ఘ్యస్య విధిరితి తదనాదేయమ్। సామాన్యార్ఘ్యేతికర్తవ్యతాయాం సూర్యకలాపూజోత్తరాంశస్య లోపాపత్త్యా పరముఖనిరీక్షణాపత్తేః। అర్ఘ్యద్వయమధ్యే పూర్వస్య పూర్వాంశమాత్రముత్తరస్యోత్తరాంశమాత్రం ద్వయమపి మిలిత్వా పూర్ణేతికర్తవ్యతా కీర్తితేతి వర్ణనస్య గ్రన్థసందర్భవిరుద్ధత్వాచ్చ। పూర్వోత్తరచతుఃశత్యోరైకతన్త్ర్యస్య భవతామపి సంమతత్వేనైకస్మింస్తన్త్రే ద్విఃసామాన్యార్ఘ్యవిధానస్య వైయర్థ్యాపత్తేశ్చేతి న కించిదేతత్। ఏవం ప్రకృతచతుఃశత్యామమ్బుపదస్యోత్తరచతుఃశత్యాం ద్రవ్యపదస్య చ స్వారస్యమవలమ్బ్యాయం గ్రన్థో యోజితః। యది పునరిత్థమాలోచ్యతే సంహితార్ణవకల్పసూత్రాదిషు సామాన్యార్ఘ్యే శఙ్ఖస్యైవ విధానాద్ధేమాదివికల్పస్య విశేషార్ఘ్యాదావేవ విధానదర్శనాత్ప్రకృతశ్లోకేఽపి తర్పయేత్తేన యోగినీరిత్యనేన పరదేవతాదితర్పణకరణత్వప్రతీతేశ్చ లిఙ్గాదయం గ్రన్థోఽపి విశేషార్ఘ్యపర ఏవేతి తదాఽమ్బునేతి సహార్థే తృతీయా। ఆష్టమికగ్రన్థే ద్రవ్యేణ విశేషార్ఘ్యవిధిః ప్రకృతగ్రన్థే తత్రైవ జలమిశ్రణవిధిరితి వివేకః। తత్పరిమాణం తు దక్షిణామూర్తిసంహితాయామ్— భాగత్రయం విశేషస్య భాగమాత్రం జలం క్షిపేదితి। సామాన్యార్ఘ్యస్థాపనం తు మార్తణ్డపూజాయాం తస్య కరణత్వేన విధానాదేవాఽఽక్షిప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్। అమ్బున ఏవ కరణత్వమితి తు మనోరమాశయః। ముఖ్యాలాభే ప్రతినిధివిధిరేష ఇతి తు లలితార్చనచన్ద్రికాకారః॥౧౩౨॥౧౩౩॥

ధ్యాత్వా పురత్రయం దేవి బీజత్రయసమన్వితమ్॥౧౩౪॥

సర్వాద్యవిద్యయా దేవి కరశుద్ధిం తు కారయేత్॥

పురత్రయం సూర్యసోమానలత్రయరూపం శ్రీచక్రం విద్యాబీజత్రయయుక్తం ధ్యాయేదిత్యర్థ ఇతి ప్రాఞ్చః। పురత్రయమిత్యస్య త్రిపురమిత్యర్థో బీజత్రయేత్యస్య కరశుద్ధిన్యాసేఽన్వయోఽపి సువచః। వస్తుతస్తు తన్త్రరాజే పూర్వోక్తశ్లోకద్వయోత్తరమేతదర్థసమానార్థకః శ్లోకః పఠ్యతే—

ఆధారే హృదయే రన్ధ్రే విద్యాఖణ్డత్రయం స్మరేత్।

లోహితం తత్ప్రభావేధాల్లోహితం చ నిజం వపుః। ఇతి॥

తస్యార్థో మనోరమాయాముక్తః—ఆధారస్థప్రథమకూటవహ్నితేజసా ఖచితం హృదయగతం తద్ద్వితీయకూటసూర్యతేజఃప్రసరం తేనానుషక్తం బహ్మరన్ధ్రగతతృతీయఖణ్డచన్ద్రతేజఃప్రసరం చేత్యవిభక్తాకారమిలితరూపమన్తర్బహిశ్చ తేజస్త్రయం ప్రాణాయామం కుర్వన్భావయేదితి। ఆద్యవిద్యాశబ్దేన పూర్వం బాలావిద్యాయా ఏవ పరామర్శః కృతః సోఽత్ర మా ప్రసాఙ్క్షీదిత్యత ఆహ–సర్వాద్యేతి। సర్వాసు పూర్వోక్తాస్వష్టవిధవిద్యాస్వాదిభూతయా కరశుద్ధికర్యాఖ్యయా విద్యయా కరశుద్ధిం కారయేత్కుర్యాత్। ఏతయా నిషాదస్థపతిం యాజయేదిత్యత్రేవాఽఽచార్యాభిప్రాయేణ ణిజన్తకీర్తనమ్। తత్ప్రకారశ్చ కల్పసూత్రే శ్రీకణ్ఠానన్తతార్తీయైర్మధ్యమాదితలపర్యన్తం కృతకరశుద్ధిరిత్యుక్తః। బీజత్రయం దణ్డకలితన్యాయేన ద్విరావర్త్య మధ్యమాభ్యాం నమ ఇత్యాది జాతిత్రయోత్తరమఙ్గుష్ఠాదిద్వయం పఠిత్వా తతః కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం నమ ఇతి క్రమేణ పల్లవషట్కం బీజషట్కాన్తే సంయోజ్య కరశుద్ధిం కుర్యాదిత్యర్థః। సోఽయం కరశుద్ధిన్యాస ఇత్యుచ్యతే। యత్తు పద్ధతికారైః శిఖాద్యస్త్రాన్తమప్యేతైరేవ బీజైర్న్యాసో లిఖ్యతే తత్ర మూలం త ఏవ జానతే। కరశుద్ధ్యాదిన్యాసానాం క్రమః కాలశోత్తరతన్త్రే వక్ష్యతే॥౧౩౪॥

తత ఆత్మాసనం దద్యాఞ్చక్రాసనమథేశ్వరి॥౧౩౫॥

సర్వమన్త్రాసనం దేవి సాధ్యసిద్ధాసనం తథా।

ఆత్మాసనాదిపదాని తృతీయాదిషష్ఠాన్తవిద్యానాం నామధేయాని। తాసాం వినియోగస్తు ద్వేధోపలక్ష్యతే। తత్ర కల్పసూత్రే తావదుక్తమ్—మాయాకామశక్తీరుచ్చార్య దేవ్యాత్మాసనాయ నమ ఇతి స్వస్యాఽఽసనం దత్త్వా శివయుగ్బాలాముచ్చార్య శ్రీచక్రాసనాయ నమః శివభృగుయుగ్బాలాముచ్చార్య సర్వమన్త్రాసనాయ నమో భువనామదనౌ క్లేముచ్చార్య సాధ్యసిద్ధాసనాయ నమ ఇతి చక్రమన్త్రదేవతాసనం త్రిభిర్మన్త్రైశ్చక్రే కృత్వేతి।

సంహితాయాం తు—

కరశుద్ధివిధిం కృత్వా చతురాసనదేవతాః।

పాదయోర్జఙ్ఘయోర్జాన్వోర్మూలాధారే చ విన్యసేత్। ఇత్యుక్తమ్॥

జ్ఞానార్ణవే చానయోః ప్రకారయోః సముచ్చయో దృశ్యతే। మూలే త్వాత్మాసనస్య [దాతినా విధానాదవశిష్టాసనత్రయస్య చ తతో రక్షాం ప్రకుర్వీతేత్యుత్తరశ్లో- కస్థకరోతినా విధానేన చ కల్పసూత్రైకవాక్యతాయామేవ స్వారసికం తాత్పర్యమున్నీయతే॥౧౩౫॥

తతో రక్షాం ప్రకుర్వీత పూర్వోక్తకులవిద్యయా॥౧౩౬॥

షడఙ్గన్యాసయోగేన నమస్కారాదియుక్తయా॥

తతశ్చతురాసనన్యాసానన్తరం పూర్వోక్తయా కులవిద్యయా బాలావిద్యయా త్ర్యక్షర్యా షడఙ్గానాం హృదయశిరఃశిఖాకవచనేత్రత్రయాస్త్రాణాం న్యాసయోగేన న్యాసదశాయాం యాదృశో యోగస్తేన చతుర్థ్యన్తహృదయాదిపదాని బీజాన్తే ప్రయుజ్యేతి యావత్। తదన్తే నమస్కారః। నమః శబ్ద ఆదిర్యేషాం త్రైర్నమఃస్వాహావషట్హుంవౌషట్ఫడ్భిర్జాతిపదవాచ్యత్వేన ప్రసిద్ధైర్యుక్తయా తయా రక్షాం కుర్వీతేత్యర్థః। షడఙ్గయోగేనైవ బీజత్రయస్య ద్విరావృత్తిరాక్షిప్యతే। తతశ్చ-ఐం హృదయాయ నమః। క్లీం శిరసే స్వాహా। సౌః శిఖాయై వషట్। ఐం కవచాయ హుమ్। క్లీం నేత్రత్రయాయ వౌషట్। సౌః, అస్త్రాయ ఫట్। ఇతి షడ్భిర్మన్త్రైర్హృదయాదిషు తత్తన్ముద్రయా న్యసేదితి ఫలితార్థః। తథా చ చతురాసనన్యాసాన్తే కల్పసూత్రమ్—బాలాద్విరావృత్త్యా త్రిద్వ్యేకదశత్రిద్విసంఖ్యాఙ్గులివిన్యాసైః క్లృప్తషడఙ్గ ఇతి। దక్షిణామూర్తిసంహితాయామపి—

కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠరహితైస్త్రిభిస్తు హృది విన్యసేత్।

మధ్యమానామికాభ్యాం తు న్యసేచ్ఛిరసిం మన్త్రవిత్॥

శిఖాఽఙ్గుష్ఠేన విన్యస్య దశభిః కవచం న్యసేత్।

హృదుక్తైర్నేత్రవిన్యాసం విన్యసేత్పరమేశ్వరి॥

తర్జనీమధ్యమాభ్యాం తు తతోఽస్త్రం విన్యసేత్ప్రియే।

ఆత్మరక్షాకరీం విద్యాం ద్విరుచ్చార్య న్యసేద్బుధః॥ ఇతి।

ఏతేన—కుమార్యా త్రిపురేశాన్యా షడఙ్గాని చ పూర్వవత్।

ఇతి జ్ఞానార్ణవే పూర్వపదేన యద్యపి కరన్యాసో హృదయాదిన్యాసశ్చేతి ద్వివిధోఽపి షడఙ్గన్యాసః పరామ్రష్టుం శక్యతే। బాలాప్రకరణే ద్వివిధస్యాప్యామ్నానాత్। పఞ్చకామన్యాసాన్తే—

ఏతాన్విన్యస్య దేవేశి కరన్యాసమతః పరమ్।
మూలవిద్యాద్విరావృత్త్యా సర్వాఙ్గులితలేషు చ॥

షడఙ్గక్రమయోగేణేత్యుక్తేః। తథా నవయోనిన్యాసాన్తేఽపి—

షడఙ్గమాచరేద్దేవి ద్విరావృత్త్యా క్రమేణ చ।
త్రిద్వ్యేకదశకత్రిద్విసంఖ్యయా శైలసంభవే॥

అఙ్గులీనామిత్యుక్తేశ్చ। తథాఽపి తన్త్రాన్తరసంవాదాయ హృదయాదిషడఙ్గాన్యేవ పరామృశ్యన్తే। అత ఏవ ప్రకృతతన్త్రేఽపి షడఙ్గపదం హృదయాదిపరమేవ। నమస్కారాదీత్యాదిపదస్వారస్యాచ్చ। కేచిత్తు నమస్కారనియుక్తయేతి మూలం పఠన్తః ప్రత్యఙ్గమన్త్రం దేవతానామసంబోధనాన్తే నమఃపదం ప్రయోజ్యమితి వ్యాచక్షతే। అన్యే తు నమస్కారాదీత్యేవ పఠన్తోఽపి

సర్వజ్ఞతా తృప్తిరనాదిబోధః స్వతన్త్రతా నిత్యమలుప్తశక్తిః।
అనన్తశక్తిశ్చ విభోర్విధిజ్ఞాః షడాహురఙ్గాని మహేశ్వరస్య॥

ఇతి వచనాత్సర్వజ్ఞతాశక్తిధామ్నే, ఇత్యాదిపదాన్యపి యోజనీయానీత్యాహుః। పరే తు—బాలాం సంపూర్ణాముక్త్వా శ్రీమహాత్రిపురసున్దరి మాం రక్ష రక్షేత్యేకమేవ మన్త్రం జాతియుక్తం హృదయాదిషు యోజయన్తి। తదేతత్త్రయమపి తన్త్రాన్తరసంవాద ఏవ విశ్వసితుం యోగ్యమ్। అన్యథా పరస్పరవైమత్యాదేవ పరాహతం వేదితవ్యమ్। యత్తు కరశుద్ధిన్యాసాన్తే

కల్పసూత్రమ్–కుమారీముచ్చార్య మహాత్రిపురసున్దరిపదమాత్మానం రక్ష రక్షేతి హృదయేఽఞ్జలిం కృత్వేతి న తత్ర షడఙ్గచర్చాఽపీతి పూర్వోక్త ఏవేహ న్యాసో వివక్షిత ఇతి। అత్ర నవ్యాః–జ్ఞానార్ణవతన్త్రే హి బాలాయామేవ నిఖిలాఙ్గోపదేశాత్సైవ ప్రకృతిః। తదనన్తరామ్నాతాస్త్రిపురభైరవ్యాదిశ్రీవిద్యాన్తాస్తద్వికృతయః। తతశ్చ చోదకేన ప్రాతఃకృత్యాదినిఖిలాఙ్గవత్షడఙ్గన్యాసస్యాపి తత ఏవ ప్రాప్తిః। ప్రకృతౌ చ బాలాబీజానాం ద్విరావృత్తావపి వికృతావూహప్రాపకన్యాయైః కూటద్విరావృత్తిరేవ న్యాయ్యా। యత్తు ప్రాఞ్చః–న్యాయేన ప్రాప్తస్యోహస్య బాధనార్థం కుమార్యా త్రిపురేశాన్యా షడఙ్గాని చ పూర్వవదితి వచనం మన్యన్తే, తన్న। ప్రకృతితః ప్రాకృతన్యాసకాణ్డమధ్యస్థత్వేన షడఙ్గన్యాసప్రాప్తావపి ప్రాకృతన్యాసోత్తరభావివైకృతన్యాసాన్తర్గతచతురాసనన్యాసోత్తరం తత్రాప్రాప్తౌ ప్రమాణాభావేన తన్మాత్రపరత్వేన వచనోపపత్తావూహబాధనేఽపి తస్య వ్యాపార ఇతి కల్పనాయోగాదితి వదన్తి। తదసత్। షడఙ్గాని చ పూర్వవదిత్యంశేనాపి భవదభీష్టసిద్ధౌ కుమార్యా త్రిపురేశాన్యా, ఇత్యంశస్యోహబాధకత్వమన్తరేణ సార్థక్యాయోగ ఇత్యేవ ప్రాచామాశయాత్। సంహితాసూత్రాదివిరోధస్య స్పష్టత్వాచ్చ॥౧౩౬॥

వశిన్యాదిన్యాసమాహ—

శిరోలలాటభ్రూమధ్యకణ్ఠహృన్నాభిగోచరే॥౧౩౭॥

ఆధారే వ్యాపకం యావన్న్యసమష్టభిరాచరేత్॥

అత్ర గోచరశబ్దేన స్వాధిష్ఠానం చక్రముచ్యతే। ప్రాణ్యఙ్గత్వాదేకవద్భావః। ఆధారే మూలాధారే। వ్యాపకం యావదిత్యస్యాఽఽధారాత్పాదాగ్రాన్తమిత్యర్థమాహుః సాంప్రదాయికాః। అష్టభిర్వశిన్యాదివాగ్దేవతామన్త్రైరితి యావత్। సూత్రే రక్షాషడఙ్గన్యాసోత్తరం వశిన్యాద్యష్టన్యాసస్యైవ విధానాచ్చిర్ఘాదిస్థానైక్యదర్శనాచ్చ ప్రకృతశ్లోకేఽపి స ఏవేతి నిశ్చీయతే। ఉత్తరతన్త్రే తు ద్వివారం కరశుద్ధ్యాదిన్యాసచతుష్టయం కర్తవ్యత్వేన విధాయ ద్వితీయవారకరణదశాయాం రక్షాషడఙ్గవాగ్దేవతాన్యాసయోర్మధ్యే శ్రీకణ్ఠాదిన్యాస ఆమ్నాయత ఇతి విశేషః। నవ్యాస్తు—గోచరపదస్య లిఙ్గార్థకత్వం ప్రాచీనైరుక్తం ప్రమాణాభావపరాహతమభిప్రేత్య మూలాధారే సప్తమీం వాగ్దేవతామష్టమీం తు పాదమూలాదిపాదాగ్రాన్తం న్యసేదిత్యాహుః। తన్న। గోచరశబ్దస్య జలసంచారస్థానపరత్వేనోపస్థపరత్వసంభవాత్। మణిపూరోత్తరముపస్థితస్య స్వాధిష్ఠానస్య త్యాగాయోగాచ్చ। సంహితార్ణవవామకేశ్వరతన్త్రాదిష్వేకకణ్ఠయేన పఠితస్య గోచరపదస్య కల్పసూత్రోపబృంహణవశేన లిఙ్గపరతయా సార్థక్యే సంభవతి వైయర్థ్యాయోగాచ్చ। తథా చ

సూత్రమ్—యాదిచతుష్కం ఇమ్న్యూముచ్చార్య సర్వేశ్వరీవాగ్దేవతాయై నమ ఇతి లిఙ్గ ఇతి। వ్యూహకం యావదితి తు న స్థానాన్తరపరమ్, అపి తు శిరోలలాటాద్యుక్తస్థానసమూహపరమేవ। శీర్షాదిలలాటాన్తం లలాటాదిభ్రూమధ్యాన్తం భ్రూమధ్యాదికణ్ఠాన్తమిత్యాదిరీత్యాఽఽధారాదిప్రపదాన్తమిత్యేవముత్తరోత్తరాఙ్గావధికత్వబోధనార్థమిత్యపి సువ్యాఖ్యమ్। సూత్రే త్వేతన్న దృశ్యతే। అయం చ న్యాసో వశిన్యాదీనాం మానసపూజాం కృత్వా కార్య ఇతి నవ్యాః। జ్ఞానార్ణవే న్యాసప్రకరణే వశిన్యాదిమన్త్రోద్ధారశ్లోకేషు—

వశినీం పూజయేద్వాచాం దేవతాం దేవి సువ్రతే।

ఇత్యాదేః స్మరణాదితి తదాకూతమ్। తదసత్। తేషాం వచనానాం మన్త్రోద్ధార ఏవ తాత్పర్యేణ పూజావిధావపి తాత్పర్యకల్పనే వాక్యభేదాత్। మన్త్రాణాం పూజాకరణత్వస్య సప్తమావరణార్చనవిధావుక్తస్యానువాదమాత్రత్వేన పూజయేదిత్యాదేరుపపత్తేః।

టవర్గాన్తే వాయుబీజం భూమిసంస్థం మహేశ్వరి।

వామకర్ణేన్దుబిన్ద్వాఢ్యం విమలా వాగధీశ్వరీ॥

ఇతి విమలామన్త్రోద్ధారశ్లోకే పూజ నామ్నా నేన తత్పూజానాపత్తేశ్చ। తన్త్రాన్తరే క్వాపి న్యాసదశాయాం తత్పూజానుక్తేశ్చ। పూజాయా మానసత్వాంశే సాధకానుపన్యాసాఙ్చేతి న కించిదేతత్॥౧౩౭॥

ఇత ఉత్తరమావశ్యకానాం షోఢాన్యాసాదీనాముత్తరార్ధే వక్ష్యమాణత్వాత్తనపహాయ తత్రావక్ష్యమాణం సగుణధ్యానమాహ—తత ఇత్యాదిభిర్ద్వావింశత్యా। తత్ర శ్రుతౌ సర్వలక్ష్మీమయీమిత్యస్యాగ్రే సర్వలక్షణసంపన్నామితి యద్విశేషణం తదాదౌ వివృణోతి–

తతః పద్మనిభాం దేవీం బాలార్కకిరణారుణామ్॥౧౩౮॥

జపాకుసుమసంకాశాం దాడిమీకుసుమోపమామ్।

పద్మరాగప్రతీకాశాం కుఙ్కుమోదకసంనిభామ్ ॥౧౩౯॥

స్ఫురన్మకుటమాణిక్యకిఙ్కిణీజాలమణ్డితామ్ ।
కాలాలికులసంకాశకురలాలకసంకులామ్ ॥౧౪౦॥

ప్రత్యగ్రారుణ సంకాశవదనామ్భోజమణ్డలామ్ ।
కించిదర్ధేన్దుకుటిలలలాటమృదుపద్దికామ్ ॥౧౪౧॥

పినాకధనురాకారభ్రూలతాం పరమేశ్వరీమ్ ।
ఆనన్దముదితోల్లోలలీలాన్దోలితలోచనామ్ ॥౧౪౨॥

స్ఫురన్మయూఖసంఘాతవిలసద్ధేమకుణ్డలామ్ ।
సుగణ్డమణ్డలాభోగజితేన్ద్వమృతమణ్డలామ్ ॥౧౪౩॥

విశ్వకర్మాదినిర్మాణసూత్రవిస్పష్టనాసికామ్ ।
తామ్రవిద్రుమబిమ్బాభరక్తోష్ఠీమమృతోపమామ్ ॥౧౪౪॥

స్మితమాధుర్యవిజితమాధుర్యరససాగరామ్ ।
దాడిమీబీజవజ్రాభదన్తపఙ్కివిరాజితామ్ ॥౧౪౫॥

రత్నబీజజగద్భాసిజిహ్వామలసభాషిణీమ్ ।
అనౌపమ్యగుణోపేతచిబుకోద్దేశశోభితామ్ ॥౧౪౬॥

కమ్బుగ్రీవాం మహాదేవీం మృణాలలలితైర్భుజైః ।
రక్తోత్పలదలాకారసుకుమారకరామ్బుజామ్ ॥౧౪౭॥

కరామ్బుజనఖజ్యోత్స్నావితానితనభస్థలామ్।
ముక్తాహారలతోపేతసమున్నతపయోధరామ్॥౧౪౮॥

త్రివలీవలసంయుక్తమధ్యదేశసుశోభితామ్।
లావణ్యసరిదావర్తాకారనాభివిభూషితామ్॥౧౪౯॥

అనర్ఘ్యరత్నఘటితకాఞ్చీయుక్తనితమ్బినీమ్।
నితమ్బబిమ్బద్విరదరోమరాజివరాఙ్కుశామ్॥౧౫౦॥

కదలీలలితస్తమ్భసుకుమారోరుమీశ్వరీమ్।
మాణిక్యముకుటాకారజానుద్వయవిరాజితామ్॥౧౫౧॥

లావణ్యకదలీతుల్యజఙ్ఘాయుగలమణ్డితామ్।
గూఢగుల్ఫపదద్వంద్వాం ప్రపదాజితకచ్ఛపామ్॥౧౫౨॥

తనుదీర్ఘాఙ్గులీభాస్వన్నఖచన్ద్రవిరాజితామ్।
శీతాంశుశతసంకాశకాన్తిసంతానహాసినీమ్॥౧౫౩॥

లౌహిత్యజితసిన్దూరజపాదాడిమరాగిణీమ్।
రక్తవస్త్రపరీధానాం పాశాఙ్కుశకరోద్యతామ్॥౧౫౪॥

రక్తపుష్పనివిష్టాం తాం రక్తాభరణభూషితామ్।
చతుర్భుజాం త్రినయనాం పఞ్చబాణధనుర్ధరామ్॥౧౫౫॥

కర్పూరశకలోన్మిశ్రతామ్బూలాపూరితాననామ్।
కరణ్డవాహినేన్ద్రేణ దత్తతామ్బూలపత్రికామ్॥౧౫౬॥

మహామృగమదోద్దామకుఙ్కుమారుణవిగ్రహామ్।
సర్వశృఙ్గారవేషాఢ్యాం సర్వాలంకారభూషితామ్॥౧౫౭॥

బ్రహ్మవిష్ణుశిరోరత్ననిఘృష్టచరణామ్బుజామ్।
జగదాహ్లాదజననీం జగద్రఞ్జనకారిణీమ్॥౧౫౮॥

జగదాకర్షణకరీం జగత్కారణరూపిణీమ్।
సర్వమన్త్రమయీం దేవీం సర్వసౌభాగ్యసున్దరీమ్॥౧౫౯॥

సర్వలక్ష్మీమయీం నిత్యాం పరమానన్దనన్దితామ్।

పద్మనిభాం సంకోచవికాసాత్మకరూపద్వయవతీమ్। బాలార్కకిరణాద్యైః పఞ్చమిరుమానైరేత్ల్లభ్యతే-యద్విలక్షణరక్తిమా భిన్నప్రకాశాత్మకస్నిగ్ధబహులలావణ్యం దేవ్యా ఇతి। కాలైర్నీలైరలికులతుల్యైః కురలైః సంకుచితాగ్రైరలకైః సంకులాం వ్యాప్తామ్। ప్రత్యగ్రారుణ ఉద్యత్సూర్యః। కించిదర్ధేన్దురష్టమీచన్ద్రో న తు ద్వితీయాదిస్థః। పినాకాఖ్యం ధనుః శైవమ్। విశ్వకర్మకృత ఆదినిర్మాణే యత్సూత్రం తన్తుస్తద్వద్విస్పష్టా, ఋజ్వీ నాసా యస్యాస్తామ్। గృహాదినిర్మాణే ప్రథమత ఋజుబ్రహ్మసూత్రనిక్షేపస్య దర్శనాత్। యద్వా విశ్వమేవ కర్మ కార్యం తస్యాఽఽదినిర్మాణే యాని సూత్రాణి సూచకవాక్యాని వేదాస్తే శ్వాసరూపేణ విస్పష్టా యస్యాం తాదృశీ నాసా యస్యాస్తామ్। యస్య నిఃశ్వసితం వేదా ఇతి శ్రుతేః। వేదానాదౌ నిర్మాయ తత స్తైరేవ సృష్టిరుత్పాదితేత్యపి సిద్ధాన్తాచ్చ। తామ్రం నేపాలదేశోత్థమ్। తస్యైవోత్తమత్వాత్। ఓష్ఠావచ్ఛేదేనామృతోపమామ్। స్మితమాధుర్యేణ మన్దహాసలక్ష్మీధౌరేయేణ। దాడిమీబీజమేవ యది వజ్రం హీరకాఖ్యం రత్నం స్యాత్తదా తత్తుల్యా దన్తాః స్యుః। యద్వా వజ్రం కులిశం దార్ఢ్యార్థమేషోపమా। అపి సంచలితా దన్తా జాయన్తే వజ్రసంనిభా ఇతి వైద్యకే ప్రయోగదర్శనాత్। భుజైర్లక్షితామ్। ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయా। వితానముల్లోచాఖ్యం వస్త్రమస్య సంజాతం వితానితమ్। త్రివలీనాం బలేనైవ సమాయుక్తో యో మధ్యదేశః కటిభాగస్తేన సుశోభితామ్। ఏతేన మధ్యస్య సౌక్ష్మ్యం త్రివలీనాం

కనకపట్టికారూపత్వం చ ధ్వన్యమ్। ఆవర్తోఽమ్భసాం భ్రమః। నితమ్బస్య బిమ్బం మణ్డలమేవ స్థూలత్వాద్ద్విరదస్తస్య రోమరాజిరేవ వరోఽఙ్కుశో యస్యాస్తామ్। మాణిక్యమయం ముకుటం టోపికా। ప్రపదేన పాదాగ్రేణాఽఽసమన్తాజ్జితః కచ్ఛపః కూర్మో యయా। పాశాఙ్కుశాభ్యాం లసన్తౌ కరావూర్ధ్వస్థితౌ వామదక్షౌ యస్యాః। పఞ్చ బాణాన్ధనుశ్చ దక్షవామాభ్యామధఃకరాభ్యాం ధారయతీతి తథా।

తదుక్తం సంహితాయాం —

కమలాకారసంపన్నాః పఞ్చ బాణా మనోహరాః।

మధులిడ్గుణసంపన్నమైక్షవం హి శరాసనమ్॥

ప్రవాలవల్లీఘటితః పాశః క్షౌమగుణాన్వితః।

చన్ద్రరేఖాసమః స్వచ్ఛః సృణిరాకర్షణక్షమః॥

దక్షిణాధఃకరే బాణాన్వామాధస్తు శరాసనమ్।

వామోర్ధ్వే పాశమారక్తం దక్షోర్ధ్వే తు సృణిం పరమ్॥ఇతి ।

పఞ్చ బాణాస్తు కాదిమతే—

కమలం కైరవం రక్తం కహ్లారేన్దీవరే తథా।

సహకారకమిత్యుక్తం పుష్పపఞ్చకమీశ్వరి॥ఇతి ।

తేన కమలాన్యేవాఽఽకారా ఇతి సంహితావాక్యే విగ్రహః। అఙ్కుశస్తు సౌవర్ణ ఇతి గురుముఖాగమః। స్పష్టమన్యత్। ఈదృశీం నిత్యాం మహానిత్యాం త్రిపురసున్దరీనామ్నీం స్మృత్వేత్యుత్తరేణాన్వయః॥౧౩౮॥౧౩౯॥౧౪౦॥౧౪౧॥॥౧౪౨॥౧౪౩॥౧౪౪॥౧౪౫॥౧౪౬॥౧౪౭॥౧౪౮॥౧౪౯॥౧౫౦॥౧౫౧॥౧౫౨॥॥౧౫౩॥౧౫౪॥౧౫౫॥౧౫౬॥౧౫౭॥॥౧౫౮॥౧౫౯॥

మహాత్రిపురముద్రాం తు స్మృత్వాఽఽవాహనరూపయా॥౧౬౦॥

విద్యయాऽऽవాహ్య సుభగే నమస్కారాదియుక్తయా।

పూర్వోక్తయా సాధకేన్ద్రో మహాత్రిపురసున్దరీమ్॥౧౬౧॥

చక్రమధ్యే తు సంచిన్త్య తతః పూజాం సమారభేత్।

మహాత్రిపురముద్రాం త్రిఖణ్డాఖ్యాం ముద్రాం బద్ధ్వేతి శేషః। పూర్వోక్తావాహనవిద్యయాऽన్తే నమస్కారాదేర్నమ ఇహాऽऽగచ్ఛాऽऽగచ్ఛేతి వాక్యస్య యోజనం కృత్వా చక్రస్య మధ్యే బిన్దుస్థానే దేవీమావాహ్య బిన్దుస్థాం పునరపి ధ్యాత్వా పూజామారభేతేతి యథాశ్రుతం కేచిద్వ్యాచక్షతే। అన్యే తు—మహాత్రిపురముద్రాం సంక్షోభిణ్యాదియోన్యన్తముద్రానవకం మూలాధారాదిబ్రహ్మరన్ధ్రాన్తస్థాననవకే స్మృత్వాऽऽవాహనవిద్యాయా అన్తే సుభగే నమ ఇతి పఞ్చాక్షరీం సంయోజ్య దేవీమావాహ్య పూజయేదిత్యర్థ ఇత్యాహుః। నవ్యాస్తు—

ఆవాహ్య చక్రమధ్యే తు విద్యయా హి త్రిఖణ్డయా।

ఇతి జ్ఞానార్ణవే చక్రమధ్య ఇతి పదేన పుష్పసంచయగర్భితాఞ్జలినిర్మితత్రిఖణ్డాముద్రామధ్యఖణ్డాత్మకత్రికోణచక్రమధ్యముచ్యతే। తేన పుష్పేష్వాహూయ తత్ర మూర్తిం ప్రకల్ప్య తాం పీఠే పుష్పాఞ్జలిదానేన నివిష్టాం సంచిన్త్య పూజయేదితి వదన్తి। యుక్తం చైతత్। ఆవాహనస్య పరిచ్ఛిద్యావేక్షణరూపత్వేన పరిచ్ఛేదకమూర్తిసాపేక్షత్వాత్। మూర్తికల్పనస్య చ మూర్తివిద్యాకరణకత్వస్య మూర్తివిద్యామ్నానాన్యథానుపపత్త్యాऽऽవశ్యకతయా హృదన్తఃస్థితచైతన్యమహసో బహిర్నిఃసారణేన మన్త్రేణ మూర్తిం పరిచ్ఛిన్నతామాపాద్య పీఠే నివేశనస్యైవాऽऽవాహనపదార్థత్వాత్। అవదానాదిప్రదానాన్తస్య బహ్వవయవకస్యాప్యేకపదార్థత్వదర్శనాత్। తతశ్చ పూర్వైః పురాతనైర్గురుభిరుక్తయా వక్ష్యమాణమూర్తివిద్యయా చక్రమధ్యేऽఞ్జలిమధ్యస్థత్రికోణచక్రే సంచిన్త్య మూర్తిం ప్రకల్ప్యాऽऽవాహనవిద్యయా బిన్దావావాహ్య పూజయేదిత్యన్వయః। పాఠక్రమస్యార్థక్రమేణ బాధాదితి వ్యాఖ్యేయమ్। తేన కల్పసూత్రైకవాక్యతాऽపి సంపద్యతే। వస్తుతస్తు–సర్వతో వ్యాప్తాయా అపి పరశివదీప్తేః స్వబుద్ధ్యనుసారేణైకదేశమాత్రగ్రహణస్యాపి పరిచ్ఛిన్నతాపాదనరూపత్వేనాऽऽవాహనపదవాచ్యత్వసంభవేన న మూర్తికల్పనమావాహనపదార్థస్యావయవః। తతశ్చ త్రిఖణ్డాయామాన్తరం తేజో

నమోన్తయాఽఽవాహనవిద్యయాఽఽనీయ పుష్పద్వారా బిన్దో నిక్షిప్య తత్ర ధ్యానశ్లోకోక్తరూపాం మూర్తిం సంచిన్త్య పూజయేదిత్యేవాక్లిష్టోఽర్థః। మూర్తివిద్యాయా స్త్వేతత్తన్త్రరీత్యా న సంచిన్తనాఙ్గత్వమ్। అత ఏవ తస్యాః పూర్వమనుద్ధారః సంగచ్ఛతే। ఉత్తరతన్త్రే తదుద్ధారస్తు న్యాసే వినియోగార్థః। నచోత్తరతన్త్రే తాముద్ధృత్య

మూర్తివిద్యా చ సా దేవి సప్తమీ పరికీర్తితా।

ఇతి సంజ్ఞాకరణం మూర్తికల్పనే వినియోగజ్ఞాపనైకఫలకం వక్తవ్యమితి వాచ్యమ్। ఆధారే విన్యసేన్మూర్తిమిత్యాదియదేశేషు వ్యవహారార్థత్వేన సంజ్ఞాయాః సాఫల్యేనాన్యథాసిద్ధేః। తస్మాదర్థరత్నావలీకృదుక్తో నమస్కారేణ యుక్తయేతి పాఠ ఏవం స్వీకార్యః। ఇహ పూజాశబ్దేన పఞ్చ వా దశ వా షోడశ వా చతుఃషష్టిర్వోపచారాః సముదితా అభిధీయన్తే। తేన శక్తిభేదేన వ్యవస్థితో వికల్పః। ధ్యానావాహనాదికతిపయపదార్థాన్తర్భావానన్తర్భావాభ్యాం తన్త్రభేదేన షాోడశాదిసంఖ్యాయా బహురూపత్వేఽపి సంచిన్త్యాఽఽవాహ్యేతిపదాభ్యాం ధ్యానావాహనయోః పూజాతః పృథఙ్నిర్దేశాదేవ జ్ఞాపకాత్తన్త్రరాజాదిషు గణితః పాద్యార్ఘ్యాదిక్రమ ఏవేహాఽఽదర్తవ్యః। జ్ఞాపకాన్తరం చేహ పటలాన్తే వక్ష్యామః॥౧౬౦॥౧౬౧॥

శివాగ్నిబిన్దవో దేవి దినకృద్వహ్నిబిన్దవః॥౧౬౨॥

యుగపత్క్రమరూపేణ యోజనీయా మహేశ్వరి।

మాయార్ధేన్దుకలాయుక్తం బీజయుగ్మం యదుత్థితమ్॥౧౬౩॥

మాయాలక్ష్మీమయం తేన యావత్పూజ్యాస్తు మాతరః॥

శివో హకారః। అగ్నిర్వహ్నిశ్చ రేఫః। దినకృచ్ఛబ్దేన శకారః। శకారాధికారే—

దినకృచ్ఛయనం శాస్తా సుభగా విస్ఫులిఙ్గినీ।

ఇతి కోశాత్। మాయా తుర్యస్వరః। స శివాగ్న్యోర్దినకుద్వహ్న్యోశ్చ పరతో దేయస్తతో బిన్ద్వార్ధేన్దుకలాః। ఈదృశక్రమేణోత్పన్నం యద్బీజయుగ్మం మాయాలక్ష్మీనామకం హ్రీం

శ్రీమిత్యాకారకం తేన సర్వా మాతరః పూజ్యాః। యావదితి సాకల్యార్థకమవ్యయమ్। ఇదం చ బీజద్వయం తారద్వయమితి తాన్త్రికైర్వ్యవహ్రియతే। అస్యా ద్వితార్యాః శక్తిపూజామాత్రే వినియోగాత్పుందేవతాపూజాయాం స్త్రీదేవత్యన్యాసాదౌ వా న వినియోగః। శక్తిపూజాయామపి యత్ర విశిష్య మన్త్రాన్తరవిధిర్యథా వశిన్యాదీనాం కామేశ్వర్యాదీనాం చ పూజాయాం తత్రాపి న తారద్వయప్రవృత్తిః। అనాకాఙ్క్షితత్వాదేవ। విశేషవిహితేన సామాన్యస్య బాధాచ్చ। అత ఏవ కామాకర్షిణ్యాదౌ స్వరాణాం విధానేన తారద్వయబాధే ప్రాప్తే పునర్విధానం సముచ్చయార్థముపపద్యత ఇతి తు న్యాయసిద్ధోఽర్థః। తన్త్రాన్తరే పద్ధతికారాస్తు సర్వత్ర ద్వితారం వినియుఞ్జతే। కల్పసూత్రే తు సర్వేషాం మన్త్రాణామాదౌ త్రితారీసంయోగస్త్రితారీ చ వాఙ్మాయాకమలా ఇత్యుక్తమ్। తత్రాపి యాగమన్దిరప్రవేశోత్తరమేవాస్య పాఠస్తతః ప్రాక్కృత్యమన్త్రేషు న తద్యోగ ఆవశ్యక ఇతి మన్తవ్యమ్॥౧౬౨॥౧౬౩॥

పూజనీయా దేవతా మన్త్రశేషం చాఽఽహ—

త్రిపురా త్రిపురేశీ చ సున్దరీ పురవాసినీ॥౧౬౪॥

శ్రీర్మాలినీ చ సిద్ధాఽమ్బా మహాత్రిపురసున్దరీ।

ప్రకటాశ్చ తథా గుప్తాస్తథా గుప్తతరాః పరాః॥౧౬౫॥

నవధా చక్రయోగిన్యో నామభిస్తాః సమర్చయేత్।

త్రిపురాదీని నవ పదాని త్రైలోక్యమోహనాదిచక్రేశ్వరీణాం నామధేయాని। త్రిపురేశీత్యత్ర త్రిపురేతి భిన్నం పదమ్।తదిదమీశీత్యాదిషు సప్తసు పదేషు విశేషణత్వేనాన్వితం సమస్యతే। తేన పూర్వనిపాతః పుంవద్భావశ్చ। శ్రీపదేన సహ సమాసే తు న పుంవద్భావః। ప్రియాదిగణే తస్య పాఠాఙ్గీకారాత్। పురవాసినీపదే విశేషణత్వేనాన్వితమపి న సమస్యతే। త్రిశబ్దః పురా పూర్వభాగే యస్యాః సా త్రిపురేతి తదర్థాత్। తేన త్రిపురవాసినీతి నామధేయం సిధ్యతి। తేనాయమర్థః సంపన్నః—త్రిపురా ౧ త్రిపురేశీ ౨ త్రిపురసున్దరీ ౩ త్రిపురవాసినీ ౪ త్రిపురాశ్రీః ౫ త్రిపురమాలినీ ౬ త్రిపురసిద్ధా ౭ త్రిపురామ్బా ౮ మహాత్రిపురసున్దరీతి నవ చక్రేశ్వరీణాం నామాని। ప్రకటా ఇత్యాదికం తు తత్తచ్చక్రస్థితావరణదేవతానామణిమాసిద్ధ్యాదియోగినీనాం సమష్టిరూపం నామ। పరా ఇతి పదేన సంప్రదాయాః కులకౌలా నిగర్భా రహస్యా అతిరహస్యాః పరాపరరహస్యా ఇతి షణ్ణాం నామ్నాం సంగ్రహః। తన్త్రాన్తరేఽష్టమనవమావరణదేవతానాం

పరాపరరహస్యాః పరాపరాతిరహస్యా ఇతి నామద్వయం స్మర్యతే। తేన వికల్పః। చక్రయోగిన్య ఇత్యత్ర సమూహవాచకచక్రపదేనైతద్ధ్వనితమ్—యోగినీసమష్టివాచకప్రకటాదిపదోత్తరమేవ యోగినీపదస్య ప్రయోగో నైకైకవ్యక్తివాచకాణిమాదిపదోత్తరమితి। తాశ్చక్రేశ్వరీశ్చక్రయోగినీశ్చ। నామభిరితి త్రిపురాదినామభిః ప్రకటాదినామభిరణిమాదినామభిశ్చేత్యర్థః। తతశ్చాఽఽదౌ తారద్వయం తతస్తత్తన్నామ తదన్తే సప్తాక్షరీతి మన్త్రకల్పనాప్రకారః। త్రిపురాదిపదోత్తరం చక్రేశ్వరీపదం ప్రకటాదిపదోత్తరం యోగినీపదమణిమాదిపదోత్తరం సిద్ధిపదం కామాకర్షిణ్యాదిపదోత్తరం కలాపదం చ ప్రయోక్తవ్యమిత్యాదికం తు సంప్రదాయసిద్ధం జ్ఞాపకసిద్ధం చేత్యపి తత్ర తత్ర వ్యక్తీ భవిష్యతి॥౧౬౪॥౧౬౫॥

అథ ప్రకటాదియోగినీనాం విశిష్య నామధేయాని మన్త్రఘటనార్థముద్దిశన్నఖిలోపసంహారేణ స్వాత్మావశేషవిభావనాం ప్రత్యనుగుణత్వాత్ప్రథమం చక్రం త్రైలోక్యమోహనం భవతీత్యాదిశ్రుతిగతప్రథమాదిపదానుగుణత్వాత్సంహారక్రమేణాఽఽవరణపూజాయా ముఖ్యత్వం చ ధ్వనయన్నాహ—

అణిమాం పశ్చిమద్వారే లఘిమామపి చోత్తరే॥౧౬౬॥

పూర్వద్వారే తు మహిమామీశిత్వాఖ్యాం తు దక్షిణే।

వశిత్వాఖ్యాం తు వాయవ్యే ప్రాకామ్యామీశదేశకే॥౧౬౭॥

భుక్తిసిద్ధిం తథాఽఽగ్నేయ్యామిచ్ఛాసిద్ధిం తు నైర్ఋతే।

అధస్తాత్ప్రాప్తిసిద్ధిం తు సర్వకామాం తథోర్ధ్వతః॥౧౬౮॥

ఏవమేతా మహాదేవ్యో దేవి సర్వార్థసిద్ధిదాః।

చతురశ్రప్రథమరేఖాయామణిమాదయో దశ సిద్ధయః పూజ్యాః। తాస్వణిమాదిచతుష్టయమాద్యం పశ్చిమాదిదక్షిణాన్తదిక్షు వశిత్వాదికమన్త్యం చతుష్టయం తు వాయ్వాదినిర్ఋత్యన్తవిదిక్షు। అవశిష్టయనధరోర్ధ్వయోర్ధిశోరితి వివేకః। అత్ర దేవతాన్తరపూజాయాం సిద్ధం పూజ్యపూజకయోర్మధ్యం ప్రాచీతి నియమమేవ క్లృప్తత్వాదిహాపి కేచిదాద్రియన్తే। అన్యే తు లోకసిద్ధామేవ ప్రాచీమాశ్రయన్తో వదన్తి—యదా పశ్చిమాభిముఖః

పూజకస్తదా దేవీపృష్ఠతః పశ్చిమం తత్పురతః పూర్వమ్। యదా తు పూర్వాభిముఖస్తదా దేవీపురతః పశ్చిమం తత్పృష్ఠతః పూర్వమితరదిఙ్ముఖపక్షే పూర్వాభిముఖపూజావదేవ దిగ్వ్యవస్థేతి గురుముఖామ్నాయః। తతశ్చ పశ్చిమాభిముఖపూజాయాం దేవ్యాః పృష్ఠభాగేఽణిమాసిద్ధిర్దేవ్యా వామభాగే లఘిమాసిద్ధిరిత్యాది। తయోర్మధ్యకోణే వశిత్వా। లఘిమామహిమయోర్మధ్యే ప్రాకామ్యేత్యాదిరీత్యా పూజనమితరదిగభిముఖపూజాయాం తు దేవ్యాః పురతోఽణిమా దక్షిణభాగే లఘిమా తయోర్మధ్యే వశిత్వేత్యాదిక్రమేణ పూజనమితి। తదుభయం తన్త్రాన్తరాదర్శనప్రయుక్తస్య నిజదోషస్య శ్రీదేశికచరణేష్వారోపమాత్రమ్। తథా చ జ్ఞానార్ణవే స్మర్యతే—

ఉత్తరాశాముఖో దేవి యదా చక్రం సముద్ధరేత్।

ఉత్తరాశా తదా దేవి పూర్వాశైవ నిగద్యతే॥

ఈశానకోణం దేవేశి తదాఽఽగ్నేయం న సంశయః।

పశ్చిమాభిముఖో మన్త్రీ యదా చక్రం సముద్ధరేత్॥

పశ్చిమాశా తదా జ్ఞేయా పూర్వాశైవ న సంశయః।

వాయుకోణం తదాఽఽగ్నేయమీశానం రాక్షసం భవేత్॥

దక్షిణాభిముఖో మన్త్రీ యదా చక్రం సముద్ధరేత్।

పూర్వాశైవ తదా దక్షా రక్షఃకోణం తు వహ్నిదిక్॥ఇతి।

కులార్ణవేఽపి—

యదాశాభిముఖో మన్త్రీ త్రిపురాం పరిపూజయేత్॥

దేవీపశ్చాత్తదా ప్రాచీ ప్రతీచీ త్రిపురాపురః॥ఇతి।

తేన నిత్యకామ్యోభయరూపపూర్వాభిముఖ్యేన వా ద్వితీయపటలే వక్ష్యమాణేన కామనాభేదప్రయుక్తదిగన్తరాభిముఖ్యేన వా క్రియమాణాయాం సర్వస్యామపి త్రిపురసున్దరీపూజాయాం పూజ్యపూజకయోర్మధ్యం ప్రతీచీతి నియమః పర్యవసన్నః। తతశ్చ దేవ్యాః పురతోఽణిమాసిద్ధిః। దేవీ దక్షిణభాగే లఘిమా। అనయోర్మధ్యకోణే వశిత్వేత్యాద్యాకారక ఏకరూప ఏవ నియమో జ్ఞేయః। అధస్తాత్, నిర్ఋతివరుణయోర్మధ్యే। ఊర్ధ్వతః, ఈశానపూర్వయోర్మధ్యే। తదుక్తం తత్త్వవిమర్శిన్యామ్—

ఇన్ద్రేశానదిశోర్మధ్యే స్థానమూర్ధ్వస్య కీర్తితమ్।

నిర్ఋత్యమ్బుపయోర్మధ్యే స్థానమన్యస్య కీర్తితమ్॥ఇతి।

తతశ్చ పశ్చిమనిరృత్యోర్మధ్యే ప్రాప్తిసిద్ధిం సంపూజ్యేన్ద్రేశానయోర్మధ్యే సర్వకామాం సిద్ధిం పూజయేదితి పర్యవస్యతి। యే తు పద్ధతికారా అనయోః సిద్ధ్యోః స్థానవ్యుత్క్రమమిచ్ఛన్తి తేషాం మూలదేవ్యాదికన్యాసే ముద్రాన్యాసవిధాయకం వాక్యం భ్రమమూలమ్।

పురః సవ్యే చ వంశే చ వామే చైవాన్తరాలకే।

ఊర్ధ్వాధో దశ ముద్రాశ్చ। ఇతి విధావూర్ధ్వదిశః ప్రథమం కీర్తనాత్। పూర్వదక్షపశ్చిమోత్తరేష్వన్తరాలచతుష్కే చోర్ధ్వమధశ్చ దశ ముద్రా న్యసేదితి తదర్థాత్। నచైతావతా వికల్ప ఇతి భ్రమితవ్యమ్। వచనబలాన్ముద్రాన్యాస ఏవ తాదృశక్రమస్యాఙ్గీకారేఽపి పూజాయాం తదాశ్రయణే మానాభావాత్। ఊర్ధ్వాధోదిశోః క్రమవ్యుత్క్రమయోర్వ్యవస్థితవికల్పస్య ప్రపఞ్చసారాదౌ దృష్టత్వాచ్చ। తస్మాదిహ తన్త్రే భూగృహతృతీయరేఖాయాం కణ్ఠరవేణ పూజానామ్నా న్యేఽపి న్యాసజ్ఞాపితాయాం తత్పూజాయాం సిద్ధిషు క్లృప్త ఏవ క్రమో యుక్తః। అస్తు వా ధర్మిగ్రాహకమానేనైవ దిశోః క్రమస్య సిద్ధత్వాన్ముద్రాపూజాయామపి న్యాసక్రమ ఏవ। సిద్ధిపూజాయాం త్వధోదిశ్యేవ ప్రాప్తిసిద్ధిరితి। అత్రాణిమాదిశబ్దత్రయం డాబన్తం నేమన్నన్తమ్। సిద్ధిపదేన సహ సమాసేఽపి న పుంవద్భావః సంప్రదాయాత్। ఈశిత్వావశిత్వాశబ్దావపి ప్రాకామ్యాశబ్దవద్టాబన్తావేవేత్యప్యాహుః। భుక్తిసిద్ధిం తథాఽఽగ్నేయ్యామిత్యాదిజ్ఞాపకాత్సిద్ధ్యన్తా ఇతి కల్పసూత్రాచ్చ సిద్ధిశబ్దో మన్త్రావయవ ఏవ ॥౧౬౬॥౧౬౭॥౧౬౮॥

చతురశ్రద్వితీయరేఖాయాం పూజనీయా అష్టౌ మాతృూరుద్దిశతి—

బ్రహ్మాణీం పశ్చిమద్వారే మాహేశీమపి చోత్తరే ॥౧౬౯॥

పూర్వద్వారే తు కౌమారీం దక్షిణే వైష్ణవీమపి।
వారాహీమపి వాయవ్యే తథైన్ద్రీమైశదేశకే॥౧౭౦॥

చాముణ్డామపి చాఽఽగ్నేయే మహాలక్ష్మీం చ నైర్ఋతే।
మాతౄరష్టౌ మహేశాని పూజయేత్సర్వకామదాః॥౧౭౧॥

పూర్వవదేవ దిగ్భేదేన ద్వే చతుష్కే పూజ్యే। ఊర్ధ్వాధోదేవతే తు న స్తః। తథా చ మూలదేవ్యాదిన్యాసప్రకరణే వక్ష్యతి—ఊర్ధ్వాధోవర్జితం పునః।

బ్రహ్మాణ్యాద్యష్టకం దక్షజఙ్ఘాయాం తాశ్చ పూర్వవత్॥ ఇతి।

అత్ర పూజనం నామ సంప్రదాయాత్పుష్పాదేర్బిన్దోశ్చ ప్రక్షేపః। తత్ర పుష్పాదేః సకృత్ప్రక్షేపస్త్రిభిస్త్రిభిర్బిన్దుభిరేకైకం తర్పణమిత్యేవ బహువచనం త్రిధా యజేదితి జ్ఞానార్ణవే బహువచనత్రిధాశబ్దద్వయే తర్పణాని ముఖే దేవ్యాస్త్రివారం మూలవిద్యయేతి స్వతన్త్రతన్త్రవచనమప్యుపష్టమ్భకం సంభవతి। సోఽయముభయప్రక్షేపః పూజనతర్పణోభయాత్మక ఇతి తన్మన్త్రే ద్వయోరప్యుల్లేఖః। హ్రీం శ్రీం బ్రహ్మాణీపాదుకాం పూజయామి తర్పయామీత్యాదయో మన్త్రా భవన్తి। కర్మకారకవాచకస్య పదస్య తన్త్రేణ క్రియాద్వయేనాన్వయోపపత్తేః। అత ఏవ స్మార్తకర్మసు గౌరీమావాహయామి స్థాపయామి పూజయామి నమ ఇత్యాదీన్మన్త్రాన్కల్పయన్తి శిష్టాః। నవ్యాస్తు బ్రహ్మాణీపాదుకాం పూజయామి బ్రహ్మాణీపాదుకాం తర్పయామీతి ప్రయోగమాహుః। తత్పక్షే కిమేతౌ ద్వౌ మన్త్రావుత సర్వోఽయమేకో మన్త్ర ఇతి విచార్యమ్। ఆద్యే మానాభావః। ద్వితీయాద్యః ప్రత్యేకం యోజనాపత్తిశ్చ। దక్షిణహస్తస్యాన్యత్ర వ్యాపృతతాదశాయామేవ వామహస్తస్య ప్రాప్తత్వాదిహ మన్త్రభేదేన పూజాతర్పణయోః కాలభేదే సిద్ధే తర్పణేఽపి దక్షిణేత[ర]స్యా [ప్రాప్తిః। నచ తర్పణే తవముద్రాయా] ఏవ కరణత్వేన విధానాద్వామహస్తప్రసక్తిరితి వాచ్యమ్।

తర్పణం పూర్వవద్దద్యాత్త్రివారం తత్త్వముద్రయా।

అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం తు తత్త్వముద్ధేయమీరితా॥

ఇతి తన్త్రాన్తరే వచనదర్శనేన తదప్రసక్తేః। నచాఙ్గుష్ఠానామికాయోగాద్వామహస్తస్య పార్వతి। తర్పయేత్పరమేశానీమితి స్వతన్త్రతన్త్రవచనేన తస్యోపసంహార ఇతి వాచ్యమ్। అస్య పూజనతర్పణయౌగపద్యే న్యాయప్రాప్తస్య వామహస్తస్యానువాదకత్వేనోపపత్తేరుపసంహారకత్వాయోగాత్। అత ఏవ సవ్యైః పాణిభిస్తృణాని నిరస్యన్తీతి చ్ఛన్దోగానాం సూత్రే బహిష్పవమానీయప్రసర్పణేఽధ్వర్య్వాద్యన్వారమ్భణే దక్షిణపాణీనాం వ్యాపృతత్వాదేవ సవ్యప్రాప్తేః సవ్యైరిత్యనువాదమాత్రమ్। తేన తాత్కాలికప్రవృత్తహోమోఽపి సవ్యపాణినైవేతి సామవేదికానాం సిద్ధాన్తః సంగచ్ఛతే। అపి చ తర్పయామీత్యేతదాకాఙ్క్షయైవ కల్ప్యమానో ద్వితీయాన్తపదస్య ప్రక్షేపో హి బ్రహ్మణీమిత్యాకారకస్యైవాఽఽపద్యేత, న పాదుకాపదగర్భితో మానాభావాత్। పాదుకాం పూజయామీతి వోచ్చరేదితి సంహితావచనేన క్రియామాత్రస్యైవ తర్పణమన్త్రే లాభాత్। అన్త్యే సకృదుచ్చరితస్యైవోభయాకాఙ్క్షాపూరకత్వేన తదావృత్తౌ మానాభావః। వస్తుతస్తు–ఉక్తసంహితావాక్యే హోమసమభివ్యాహారాత్పురశ్చరణాఙ్గతర్పణ ఏవ తర్పయామీతిపదప్రక్షేపః। అస్య తు తర్పణస్య పూజయతినైవ నిర్దేశస్య జాతత్వాన్న పునస్తద్వాచకపదాపేక్షా। అత ఏవ పూజయేదిత్యేవ విధివాక్యాని దృశ్యన్తే న పునస్తర్పయేచ్చేతి। యత్తు నవ్యాః పుష్పం సమర్పయేద్దేవి ముద్రయా జ్ఞానసంజ్ఞయేతి వచనస్యానయా పుష్పపూజా స్యాత్తథా తర్పణపూజనమిత్యనేనోపసంహారాత్పుష్పపూజాయాం తర్పణసాహిత్యలాభ ఇత్యాహుస్తత్ర పుష్పతర్పణపూజనయోర్ద్వయోరపి మూలవిద్యాకరణకత్వమాత్రవిధానాత్కథముపసంహార ఇతి విచార్యమ్। అస్తు సంప్రదాయాదేవ సాహిత్యప్రాప్తిస్తథాఽపి సాహిత్యస్యైకకాలికత్వరూపతయా సమానకాలికాఙ్గత్వబోధనే తద్వాక్యస్య పర్యవసానాత్ప్రధానభూతపుష్పపూజాబోధకపూజయామిపదస్యైవ ప్రయోగో న తర్పయామీత్యస్య। అత ఏవ నవ్యైరేవ కేవలతర్పణమధికృత్యోక్తమ్—విద్యమానేఽపి పుష్పాక్షతసాహిత్యే తర్పణోపసర్జనత్వేన తర్పణైకప్రయోజనకత్వేన స్వతన్త్రపూజాత్వాభావాన్న తర్పయామీతి ప్రయోగే పూజయామిపదసాహిత్యమితి। కించ తర్పణమర్యాదయేదం పూజావయవత్వాత్పూజయతినైవ నిర్దేష్టుం శక్యమ్। తథా చ కల్పసూత్రం సర్వచక్రదేవతార్చనాని వామకరాఙ్గుష్ఠానామికాసందష్టాద్వితీయశకలగృహీతశ్రీపాత్రమథమబిన్దుసహపతితైర్దక్షిణకరాక్షతపుష్పక్షేపైః కుర్యాదితి। నచాస్య శ్యామాప్రకరణే పాఠాన్న లలితాపరత్వమ్। ఏతదుత్తరత్ర లలితాజాపీ నేక్షుదణ్డం భక్షయేదిత్యాదినా లలితోపాస్త్యఙ్గానాం కతిపయానాం విధాస్యమానతయా లలితాప్రకరణస్యోత్తరత్రాప్యనువృత్తేః। నచ తథాఽప్యవాన్తరప్రకరణేన తద్బాధ ఇతి వాచ్యమ్। అసంకుచితసర్వపదశ్రుత్యనుగృహీతవాక్యేన తస్యాపి బాధసంభవాత్। కించ తథా తర్పణపూజనమిత్యుక్తవాక్యేఽపి తర్పణస్యాపి పూజారూపత్వేన

కీర్తనాత్పూజయామిపదప్రయోగేణైవోభయలాభో ధ్వనితః। అన్యథా పుష్పైః పూజయామి బిన్దుభిస్తర్పయామీతి భవన్మతే ప్రయోగ ఆపద్యేత। తృప్తికరణార్థకతర్పణపదస్య బిన్దుపరత్వసంభవాత్। ముఖ్యద్రవ్యప్రతినిధ్యుభయసాధారణ్యేన సంస్కారాదివిధీనాం సామానవిధ్యసిద్ధ్యై కారణాదిపదపరిత్యాగేన తర్పణపదప్రయోగ ఇతి సువచత్వాత్। అత ఏవ తర్పణైః పూజయామీత్యేవ వా ప్రయోగః స్యాదితి యత్కించిదేతత్। తస్మాద్ద్వైధపదానుగ్రహాయ బ్రహ్మాణీపాదుక పూజయామీత్యేతావన్మాత్రమేవోక్త్వా పుష్పం బిన్దుం చ యథాసంప్రదాయం ప్రక్షి పేదితి యుక్తమ్। యది పునరిత్థమాలోచ్యతే—అత్యుపహ్వరమేవేదం జ్ఞాత్వా చక్రం సమర్చయేదిత్యధికృత్య స్వాహా హోమ ఇత్యస్య పాఠాదర్చనాఙ్గహోమస్యాపి నైవేద్యమధ్యే విధానాత్తత్రాపాఠోఽప్యర్చనాఙ్గతర్పణస్యైవోపస్థాపక ఇతి తదాఽపి యత్ర తర్పయేత్తేన యోగినీభి (రి) త్యాదినా తర్పయతిధాతునైవ తర్పణవిధానం తత్రైవ వా తర్పణాఖ్యస్వతన్త్రోపచార ఏవ వాఽస్య విధేః ప్రసరః। నచ సంప్రదాయాదిహాపి తత్ప్రసరః। పూజయతేః పుష్పప్రక్షేపమాత్రవాచకత్వనిరాసపూర్వకం బిన్దుప్రక్షేపసముచ్చయార్థకత్వబోధనేనాన్యథాసిద్ధేఽ(ద్ధ)స్య సంప్రదాయస్య తదగ(ఙ్గ)మన్త్ర(న్త్రే) పదాన్తరప్రక్షేపబోధనేఽపి వ్యాపారకల్పనే మానాభావాత్। అత ఏవ కల్పసూత్రే ప్రకృతిభూతమహాగణపత్యావరణ ఏతావానేవ మన్త్ర ఉద్ధృతః। యదాహ—సర్వత్ర దేవతానామసు శ్రీపూర్వం పాదుకాముచ్చార్య పూజయామీత్యష్టాక్షరం యోజయేదితి। శ్రీపూర్వపాదుకోత్తరం పూజయామీతి యోజనే యదష్టాక్షరం వాక్యం నిష్పద్యతే తద్దేవతానామసు యోజయేదిత్యర్థః। ఏతేనోచ్చార్యేత్యన్తేన చతురక్షర్యా విధానాత్తదుత్తరం పునర్విధీయమానమష్టాక్షరం తర్పయామిపదసహితమేవ సంపద్యేత ఇతి శఙ్కా పరాస్తా। అత ఏవ కల్పసూత్రే రశ్మిమాలాఖణ్డే లలితాఙ్గపాదుకామన్త్రోద్ధారసూత్రావయవః స్వగురునామతోఽష్టాక్షరీత్యుపపద్యతే। అష్టాక్షరపదస్య పూజయామి తర్పయామీత్యాకారకత్వేనేహ పరిభాషితత్వపక్షే పాదుకామన్త్రే శ్రీపాదుకాం పూజయామీత్యస్య గ్రహణానాపత్తేః। తేన నామస్విత్యస్యోచ్చార్యేత్యనేనాన్వయ ఇత్యుత్ప్రేక్షణమపి పాదుకామన్త్రవిరోధాదేవ పరాస్తమిత్యలం విస్తరేణ। పరం తు బ్రహ్మాణ్యాదిపదోత్తరం మాతృపదస్య ప్రక్షేపో యథాసంప్రదాయం నిర్ణేయః। ఇతి ప్రథమావరణమ్।

తన్త్రాన్తరే ముద్రాణామిహైవ పూజనస్య కథనేఽపి ప్రకృతతన్త్రే తత్ర త్రేధావికల్పస్యాష్టమే పటలే వక్ష్యమాణత్వేన తయా రీత్యా సిద్ధిమాతృగణాభ్యామేవాఽఽవరణసమాప్తేః సువచత్వాత్। ఏతేన శ్రుతౌ ప్రథమం చక్రం ప్రకృత్య సాణిమాద్యష్టకం భవతి సమాత్రష్టకం భవతి సప్రకటం భవతీతి గణద్వయస్యైవ కీర్తనముపపద్యతే। నను రేఖాద్వయాత్మకభూపురపక్ష ఏవైతత్సమఞ్జసమ్। ఏకరేఖాపక్షే తు సిద్ధిమాతృముద్రాగణానామేకస్యామేవ రేఖాయామనన్యగతికత్వాత్పునః పునః పూజనం సమఞ్జసమేవ। రేఖాత్రయగణత్రయపక్షే యథాసంఖ్యాన్యాయేన నిర్ణయో యుక్తః।

రేఖాత్రయం గణద్వయమితి భవత్పక్షే తు గణద్వయపూజాయాః స్థాననిర్ణయానాపత్తిః। యథాసంఖ్యన్యాయాభావాత్। అన్యతమరేఖాద్వయగ్రహణ ఆదిమధ్యే మధ్యాన్త్య ఆద్యన్త్యే వా రేఖే గ్రాహ్యే ఇత్యత్ర వినిగమనావిరహః। చక్రన్యాసే నిర్ణీతత్వాదాదిమధ్యయోర్గ్రహణే తూపస్థితత్వావిశేషాముద్రాగణస్యాపి తృతీయరేఖాయాం పూజనాపత్తిరితి చేత్। న, రేఖాత్రయమధ్యవీథీద్వయే సిద్ధి[మాతృ]గణయోః పూజనే దోషాభావాత్। యథాసంఖ్యన్యాయానుగుణ్యాత్। అత ఏవోక్తం సౌభాగ్యరత్నాకరే పూర్ణాభిషేకప్రరణే— చతురస్రరేఖాత్రయన్తిరాలగతవీథీద్వయస్థేషు సిద్ధిదశకస్థానేషు బ్రాహ్మ్యద్యష్టకస్థానేష్విత్యాది। నచైవం సతి షోడశాష్టదలపద్మయోర్దలద్వయమధ్యావకాశానామపి షోడశాష్టసంఖ్యాకత్వావిశేషాద్వక్ష్యమాణదేవతాపూజనే స్థానసందేహాపత్తిరితి వాచ్యమ్। అత ఏవ జ్ఞాపకాద్దలద్వయమధ్యేఽవకాశో న కార్య ఇతి కల్పనాత్। ఏతేన యోఽస్మిన్యన్త్రే మహేశాని కేసరాణి ప్రకల్పయేత్, ఇత్యాదినా భూతభైరవతన్త్రోక్తో నిషేధోఽప్యుపపద్యతే। యది పునర్మూలే సిద్ధిగణే మాతృగణే చ ద్వయోర్ద్వయోరేవ ద్వారయోరనువాదాత్తన్వరాజసంమతం ద్విరేఖమేవ భూపురం ప్రకృతతన్త్రకృతామిష్టమిత్యేవోచ్యతే తదా తన్త్రరాజోక్తరీత్యైవ రేఖాద్వయే గణద్వయం పూజయేత్। తయోశ్చ మధ్య ఏకైకో గణ ఏవైతత్తన్త్రరీత్యా ప్రత్యేకమావరణమిత్యపి వక్ష్యామ ఇత్యవధేయమ్॥౧౬౯॥౧౭౦॥౧౭౧॥

అథ షోడశదలే పూజనీయా దేవతా ఉద్దిశతి—

కామాకర్షణరూపాం చ బుద్ధ్యాకర్షణరూపిణీమ్।
అహంకారాకర్షిణీం చ శబ్దాకర్షణరూపిణీమ్॥౧౭౨॥

స్పర్శాకర్షణరూపాం చ రూపాకర్షణరూపిణీమ్।
రసాకర్షణరూపాం చ గన్ధాకర్షణరూపిణీమ్॥౧౭౩॥

చిత్తాకర్షణరూపాం చ ధైర్యాకర్షణరూపిణీమ్।
స్మృత్యాకర్షణరూపాం చ నామాకర్షణరూపిణీమ్॥౧౭౪॥

బీజాకర్షణరూపాం చ తథాऽऽత్మాకర్షిణీం పరామ్।
అమృతాకర్షిణీం దేవీం శరీరాకర్షిణీం తథా॥౧౭౫॥

షోడశారే మహాదేవి వామావర్తేన పూజయేత్।
మాయాలక్ష్మీకలాభిస్తు కలాషోడశకం త్విదమ్॥౧౭౬॥

అత్ర రూపా రూపిణీత్యాదయః శబ్దాః శ్లోకపూరణార్థా నామ్నోऽనర్థకత్వద్యోతనార్థా వా న పునర్నామావయవాః। కామాకర్షిణీత్యేతావన్మాత్రమేవ నామధేయమ్। వామావర్తేనేతి అప్రాదక్షిణ్యేనేత్యర్థః। దేవ్యగ్రదలమారమ్యేతి తు తన్త్రాన్తరసిద్ధోऽర్థః। చతుర్దశారప్రకరణే పశ్చిమాదేవేతి వక్ష్యమాణమప్యత్ర జ్ఞాపకమ్। అత ఏవ పూర్వదలమారభ్యేతి వ్యాఖ్యాऽప్యసాధ్వీ। సంప్రదాయాదివిరోధాత్। వామమార్గేణేతి క్వచిత్పాఠః। తత్పక్షేऽప్యయమేవార్థః। యే త్వర్థరత్నావలీకృత ఈదృశాత్త్రత్ర తత్రానువాదాత్సున్దరీపూజనం వామమార్గేణైవ ప్రశస్తం న దక్షిణమార్గేణేత్యాహుస్తే మానాభావాదుపేక్ష్యాః। సవ్యాపసవ్యమార్గస్థా
దక్షిణాదక్షిణారాధ్యేతిలలితాసహస్రనామవిరోధాచ్చ। జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిర్ఋణవా జాయత ఇత్యాదిశ్రుత్యా నిత్యస్య ఋణాపాకరణస్య వామమార్గే విరహేణ నిన్దితతయా ముక్తౌ విలమ్బేన చ శిష్టానాం తత్ర నిష్కమ్పప్రవృత్త్యయోగాచ్చ। యదపి వీరద్రవ్యకరణకం పూజనమేవ వామాే మార్గ ఇతి వ్యవహరన్తి తదపి తన్త్రానాలోకనజనితభ్రమవిలసితం దక్షిణమార్గార్చనేऽపి కారణాదేరేవ కరణత్వాత్। బ్రీహియవయోరివ వైకల్పికద్రవ్యాన్తరవిధానాభావాత్। గుడోదాదీనాం ప్రతినిధిత్వేన ముఖ్యాలాభ ఏవ తత్రాధికారాత్। శక్తః ప్రథమకల్పస్య నానుకల్పం సమాచరేదితి నిషేధబలేన ప్రథమాధికారిణ ఇతరానుష్ఠానాయోగాత్। కస్తర్హి వామో మార్గ ఇతి చేత్। సౌభాగ్యభాస్కరేऽస్మాభిర్నిర్ణీత ఏవేతి గృహాణ। మాయాలక్ష్మీకలాభిరితి। మాయాలక్ష్మ్యౌ పూర్వోక్తం తారద్వయమ్। తస్య పునః కీర్తనం కలాభిర్మా బాధీత్యేతదర్థమ్। కలాతః పూర్వోచ్చారణలాభార్థం చ। కలాశబ్ద ఇహ షోడశసంఖ్యాకస్వరపర ఇతి వృద్ధాః। కలాషోడశకమితి। కలేత్యేతాసాం దేవీనాం నామ। తచ్చ సంప్రదాయాన్నిత్యాపదపూర్వకమ్। షోడశపదం యథాసంఖ్యన్యాయేనైకైకస్యాం దేవ్యామేకైకమక్షరం క్రమేణ యోజయేదితిద్యోతనార్థమ్। తథా చ హ్రీం శ్రీమ్, అం కామాకర్షిణీనిత్యాకలాపాదుకాం పూజయామీత్యాద్యాకారకా మన్త్రా భవన్తి। కేచిత్తు కలాపదోత్తరం దేవీపదమపి యోజయన్తి। తత్రామృతాకర్షిణీం దేవీమితి మూలస్థం దేవీపదం జ్ఞాపకమిత్యపి సువచమ్॥
౧౭౨॥౧౭౩॥౧౭౪॥౧౭౫॥౧౭౬॥

అథాష్టదలే పూజనీయా దేవతా ఉపదిశతి—

అనఙ్గకుసుమాం పూర్వే దక్షిణేఽనఙ్గమేఖలామ్ ।
పశ్చిమేఽనఙ్గమదనాముత్తరే మదనాతురామ్ ॥౧౭౭॥

అనఙ్గరేఖామాగ్నేయే నైర్ఋతేఽనఙ్గవేగినీమ్ ।
అనఙ్గాఙ్కుశాం వాయవ్య ఈశానేఽనఙ్గమాలినీమ్ ॥౧౭౮॥

అష్టపత్రే మహాపద్మవేష్టితే వై ప్రపూజయేత్ ॥

మహాపద్మవేష్టితే షోడశదలపద్మాన్తర్గతేఽష్టపత్రే పద్మే । హ్రీం శ్రీమనఙ్గకుసుమాపాదుకాం పూజయామీత్యాదయో మన్త్రాః । ఇతి తృతీయావరణమ్ ॥౧౭౭॥౧౭౮॥

అథ చతుర్దశారచక్రే పూజనీయా దేవతా ఆహ—

సర్వసంక్షోభిణీం శక్తిం సర్వవిద్రావిణీం తథా ॥౧౭౯॥

సర్వాకర్షణశక్తిం చ సర్వాహ్లాదనకారిణీమ్ ।
సర్వసంమోహినీ శక్తిం సర్వస్తమ్భనకారిణీమ్ ॥౧౮౦॥

సర్వజమ్భనశక్తిం చ తథా సర్వవశంకరీమ్ ।
సర్వరఞ్జనశక్తిం చ సర్వోన్మాదనరూపిణీమ్ ॥౧౮౧॥

సర్వార్థసాధనీం శక్తిం సర్వసంపత్తిపూరిణీమ్ ।
సర్వమన్త్రమయీం శక్తిం సర్వద్వంద్వక్షయంకరీమ్ ॥౧౮౨॥

వామావర్తక్రమేణైవ పశ్చిమాదేవ దక్షిణమ్।

గృహీత్వా పూజయేదేతా దేవీస్త్రిభువనేశ్వరీః॥౧౮౩॥

పశ్చిమాద్దేవ్యగ్రమారభ్య। ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ। దక్షిణం గృహీత్వా స్వదక్షిణపూర్వాదిక్రమేణ, అప్రాదక్షిణ్యేనేతి తు పర్యవసితోఽర్థః। యే తు పశ్చిమాభిముఖపూజాయాం దేవీపృష్ఠాదారభ్య దేవీదక్షిణం గృహీత్వా పూజయేత్। పూర్వాభిముఖపూజాయాం దేవీపురత ఆరభ్య దక్షిణం గృహీత్వా పూజయేదితి వ్యాచక్షతే। తేషాం మహాన్ప్రమాదః। ఇహ పూజ్యపూజకయోర్మధ్యం ప్రతీచీతి నియమస్య పూర్వముక్తత్వేన
సర్వత్రైకరూప్యసంభవాత్॥౧౭౯॥౧౮౦॥౧౮౧॥౧౮౨॥౧౮౩॥

అథ బహిర్దశారచక్రే పూజనీయా దేవతా ఉపదిశతి —

సర్వసిద్ధిప్రదా దేవీ సర్వసంపత్ప్రదా తథా।

సర్వప్రియంకరీ చాపి సర్వమఙ్గలకారిణీ॥౧౮౪॥

సర్వకామప్రదా దేవీ సర్వసౌభాగ్యదాయినీ।

సర్వమృత్యుప్రశమనీ సర్వవిఘ్ననివారిణీ॥౧౮౫॥

సర్వాఙ్గసున్దరీ దేవీ సర్వదుఃఖవిమోచినీ।

తథైవ దేవదేవేశి పునరేవాఽఽద్యవిద్యయా॥౧౮౬॥

ద్వితీయావరణే దేవి దేవీదశకమర్చయేత్।

అత్ర సర్వసిద్ధిప్రదేత్యాదిభిః ప్రథమాన్తైః పదైర్గణయిత్వా, ఇత్యాకారకం యద్దేవీదశకం తదర్చయేదిత్యన్వయః। తథైవ వామావర్తేనైవ। ఆద్యవిద్యయా
మన్త్రాన్తరావయవత్వేనాఽఽదిభాగ ఏవ నివిశమానయా ద్వితార్యా న తు కరశుద్ధికర్యా బాలయా

వేత్యర్థం ఇతి భ్రమితవ్యమ్। తత్ర్పకరణస్య విచ్ఛిన్నత్వేన తదనుపస్థితేః। పునరస్యాః కథనం తు తన్త్రాన్తరోక్తైర్న్యాసనావసరే జ్ఞాపయిష్యమాణైర్ణకారాదివర్ణరూపైర్మన్త్రైర్ద్వితారీ మా బాధీత్యేతదర్థమ్। తేనాస్మాదేవ జ్ఞాపకాత్సర్వత్ర తన్త్రాన్తరోక్తమాతృకాయోగ ఆవశ్యక ఇతి ధ్వనితమ్। ద్వితీయావరణ ఇతి। ఏవం సిధ్యతి దేవేశి సర్వచక్రం మనోహరమితిపూర్వోక్తశ్లోకే సర్వచక్రపదేన మన్వస్రాదిబిన్ద్వన్తచక్రసమూహస్యైవ పరామృష్టత్వాత్తత్ర సంహారక్రమేణ బహిర్దశారస్యైవ ద్వితీయత్వాదిత్థముక్తిః। ఏతేనోత్తరచక్రస్యాన్తర్దశారస్య తృతీయత్వేన కరిష్యమాణో నిర్దేశోఽపి వ్యాఖ్యాతః। నన్వనయా రీత్యా బహిరన్తర్దశారయోర్ద్వితీయతృతీయచక్రత్వోపపత్తావపి ద్వితీయతృతీయావరణత్వం నోపపద్యత ఇతి చేత్। అత్ర మౌనతుల్యమేవ వ్యాచక్షతే ప్రాఞ్చః। వయం తు బ్రూమః- నవావరణమర్చనమిదమితి తు తన్త్రేషు ఘణ్టాఘోషః। తాని చాఽఽవరణాని పురాదిబిన్ద్వన్తచక్రస్థదేవతారూపాణీతి బహవః। తదనుపపన్నమ్। బిన్దుదేవతాయాః ప్రధానత్వేన స్వస్య స్వావరణత్వాయోగాత్। నచైవం సతి తస్యా నవమయోగినీత్వం బిన్దోర్నవమచక్రత్వం చ కథమితి శఙ్క్యమ్। యోగినీత్వావరణదేవతాత్వచక్రాధిష్ఠాతృత్వానాం సమనియతత్వే మానాభావాత్। అత ఏవ షడఙ్గయువతిదేవతా ఏవ ప్రథమావరణమితి జ్ఞానార్ణవానుయాయినో నవ్యాః। ఏతత్తన్త్రే తు భూపురే రేఖాద్వయదేవతాగణయుగలస్య పార్థక్యేన గణనయా బిన్దుచక్రానన్తర్భావేనైవ నవావరణసంఖ్యోపపద్యతే। వృత్తత్రయే కేరలసంప్రదాయే కాసాంచిద్దేవతానాం పృథక్పూజనదర్శనాత్తదభిప్రాయేణ నవాఽఽవరణానీత్యపి కేచిత్। ఆయుధదేవతానాం పార్థక్యేనాఽఽవరణత్వకల్పనయా వా సూపపాదమ్। ఋజువిమర్శిన్యామాయుధావరణపూజామాహేత్యవతారికావాక్యే ప్రయోగదర్శనాత్।అనయాఽపి రీత్యాఽఽవరణేషు ప్రథమత్వాదేరనియతత్వద్యోతనార్థం మన్వస్రస్యైవప్రాథమ్యే బహిర్దశారాదేర్ద్వితీయత్వానుపపత్తిరిత్యాశయేన ద్వితీయావరణ ఇత్యుక్తిః। యద్వా చతుర్థపటలాన్తే సంక్షేపార్చనప్రకారస్య మన్వస్రాదిబిన్ద్వన్తార్చనపక్షస్యాపి కథనేన తదభిప్రాయేణేయముక్తిః। తేనాఽఽవరణ పూజాసమర్పణమన్త్రే—

అభీష్టసిద్ధిం మే దేహి శరణాగతవత్సలే।

భక్త్యా సమర్పయే తుభ్యమముకావరణార్చనమ్॥

ఇత్యత్రాముకపదస్థానే తత్తదావరణసంఖ్యాపదస్య ప్రథమద్వితీయాదిరూపస్య నివేశనీయతయా భూపురాదిగణనయా చతుర్థస్యాపి మన్వస్రస్య సంక్షేపార్చనే ప్రథమత్వాత్ప్రథమాదిశబ్దా ఏవోహనీయత్వేన ధ్వనితా ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥౧౮౪॥ ॥౧౮౫॥౧౮౬॥

అథాన్తర్దశారదేవతా ఆహ—

సర్వజ్ఞా సర్వశక్తిశ్చ స్వైశ్వర్యప్రదా తథా॥౧౮౭॥

సర్వజ్ఞానమయీ దేవీ సర్వవ్యాధివినాశినీ।
సర్వాధారస్వరూపా చ సర్వపాపహరా తథా॥౧౮౮॥

సర్వానన్దమయీ దేవీ సర్వరక్షాస్వరూపిణీ।
పునరేవ మహేశాని సర్వేప్సితఫలప్రదా॥౧౮౯॥

దశైవ దేవతాః ఖ్యాతాః స్వనామసదృశోదయాః।
ఏవమేతా మహాదేవ్యో దేవి సర్వార్థసిద్ధిదాః॥౧౯౦॥

పూర్వోక్తేన విధానేన తృతీయావరణేఽర్చయేత్।

స్వమాత్మీయం యన్నామ తత్సదృశ ఉదయ ఉద్యోగో యాసాం తాః స్వనామసదృశోదయాః। ఇదం చ పూర్వోత్తరావరణదేవతాసు సర్వాసు యథాయోగ్యమన్వేతి। నామ్నా యాదృశార్థప్రతిపాదకత్వం తాదృశార్థవిషయకోద్యోగశాలిన్య ఇతి యావత్। పూర్వోక్తేన వామావర్తద్వితారీయోగాదిరూపేణ విధానేన ప్రకారేణ। తృతీయావరణే, అణిమాదితో గణనయా విస్తృతార్చనే సప్తమేఽపి చతుర్దశారాదిసంక్షిప్తార్చనే తృతీయాత్మకే॥౧౮౭॥౧౮౮॥౧౮౯॥౧౯౦॥

అథాష్టారదేవతాపూజామాహ—

మధ్యచక్రే మహేశాని శృణు పూజాం యథాక్రమమ్॥౧౯౧॥

వశినీమపి కామేశీం మోదినీం విమలామపి।
అరుణాం జయినీం చాపి సర్వేశీం కౌలినీమపి॥౧౯౨॥

ఏకైకం దేవతానామ ప్రోక్తబీజసమన్వితమ్।
అధస్తాద్దేవదేవేశి వామావర్తేన పూజయేత్॥౧౯౩॥

యావద్దక్షిణమార్గం తు రక్తపుష్పైర్మహేశ్వరి।

చక్రోద్ధారదశాయాం హి శక్త్యా శక్తిం వినిర్భిద్య భూయో వహ్నిపురేణ తే సంపుటీకృత్యేత్యనేన నవయోనిచక్రమాదాబుద్ధృత్య తత్పరితస్తత్తత్పరితశ్చాన్యాని చక్రాణ్యుద్ధృతాని। అతః సర్వమధ్యస్థత్వాదష్టకోణమేవ మధ్యచక్ర ఇత్యనేన కథ్యతే। తత్ర వశిన్యాదికాః శక్తీః పూజయేదితి యత్తాం పూజాం శృణ్విత్యన్వయః। ప్రతిజ్ఞాన్తరం చ తత్తన్మన్త్రోద్ధారస్య బహుగ్రన్థాన్తరితత్వేన తత్స్మరణాయ సావధానీకర్తుమ్। అధస్తాత్పూర్వగ్రన్థే ప్రోక్తాని యాని బీజాని తైః సమన్వితమిత్యర్థః। ఏకైకం దేవతానామ స్వస్వాధస్తాద్భాగే స్వస్వబీజసమన్వితమితి రీత్యైవాధస్తాత్పదం యోజయన్తి కేచిత్। పరే తు పరత్రైవ యోజయన్తోఽధస్తాద్దేవీపురత ఆరభ్య వామావర్తేన దక్షిణాన్తం పూజయేత్। అత్ర పూర్వాదిదిక్కల్పనా నాస్తీతి భావ ఇతి వ్యాచక్షతే। రక్తపుష్పైరితి త్వనువాదమాత్రమితి ప్రాచామాశయః। వాగ్దేవతాపూజాయాం రక్తపుష్పావశ్యకతాద్యోతనాయేయముక్తిరితి తు యుక్తమ్॥౧౯౧॥ ౧౯౨॥ ౧౯౩॥

అథాష్టకోణత్రికోణమధ్యవీథ్యాం చతుర్దిక్ష్వాయుధపూజాముపదిశతి—

పశ్చిమోత్తరపూర్వాశాదక్షిణాశాక్రమేణ తు॥౧౯౪॥

చక్రమధ్యే చతుష్కే తు క్రమేణ పరిపూజయేత్।
కామబాణాన్మహేశాని ధనుస్తత్పాశమేవ చ॥౧౯౫॥

జమ్భమోహవశస్తమ్భపదైః సహితమఙ్కుశమ్।

పశ్చిమోత్తరపూర్వేషు ప్రత్యేకమాశాపదస్యాన్వయః। ద్వంద్వాన్తే శ్రూయమాణత్వాత్। చక్రయోర్మధ్యం చక్రమధ్యమ్। ఉపస్థితత్వాత్పూర్వోత్తరయోరష్టకోణత్రికోణయోర్మధ్యావకాశ ఇత్యర్థః। కామస్య కామేశ్వరస్య బాణాన్। తత్పాశం కామేశపాశమ్। తత్రాప్యయపాఠాద్ధనురఙ్కుశం చ కామేశ్వరసంబన్ధ్యేవేహ పరామృశ్యతే। పరం తు చకారాత్కామేశ్వర్యా అప్యాయుధానీహ పూజ్యాని। ఉత్తరతన్త్రే ఆయుధాన్యుపక్రమ్య

త్వదీయాశ్చ మదీయాశ్చ పుంస్త్రీవశ్యవిధాయినః।

ఇత్యుక్తేర్వాసనాప్రకరణే—

ఆశ్రయాశ్రయిభేదేన అష్టధాభిన్న హేతిమత్। ఇత్యుక్తేశ్చ।

కామయోర్బాణాంస్తయోః పాశమిత్యేవ వా విగ్రహః। కామశ్చ కామీ చేతి విగ్రహే పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషః। మన్త్రానుద్ధరతి–జమ్భేతి। జమ్భాదిభిశ్చతుర్భిః పదైః సహితం యథా తథా పూజయేత్। సాహిత్యం చ మన్త్రద్వారకమేవ। తత్రప్రకారో యథా కల్పసూత్రే— బాణబీజాన్యుచ్చార్య సర్వజమ్భనేభ్యో బాణేభ్యో ధం సర్వమోహనాయ ధనుషే హ్రీం సర్వవశీకరణాయ పాశాయ క్రోం సర్వస్తమ్భనాయాఙ్కుశాయ నమ ఇతి మహాత్ర్యస్రబాహ్యచతుర్దిక్షు బాణాద్యాయుధపూజేతి।

ఉత్తరతన్త్రే—

త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జార్ణాన్తాః సురేశ్వరి।
ద్వితీయస్వరసంయుక్తా ఏతే బాణాస్త్వదీయకాః॥

ఇతి శక్తిబాణబీజానాముద్ధారాదేకదేశజ్ఞాపకాత్సర్వాయుధేషు తత్తద్బీజయోగ ఆవశ్యక ఇతి ధ్వన్యతే। తత్ర పద్ధతికారాస్తావ చ్ఛివశక్త్యాయుధబీజాని సముచ్చిత్యాఽఽదాదుచ్చార్య సర్వజమ్మనేభ్యః కామేశ్వరకామేశ్వరీబాణేభ్యో నమ ఇత్యాదిరీత్యా

మన్త్రాన్కల్పయన్తస్తన్త్రేణాఽఽయుధయోః పూజాం లిఖన్తి। తత్ర కామేశ్వరపదయోః పుమాన్స్త్రియేత్యేకశేషో దుర్వారః। యుక్తం తు ప్రతిప్రధానం గుణావృత్తేర్దేవతాభేదాన్మన్త్రభేదేన పృథక్పూజనమ్। అత ఏవ కల్పసూత్రే ధనురాదిపదేష్వేకవచనాని సంగచ్ఛన్తే। తతశ్చ హ్రీం శ్రీం యాం రాం లాం వాం సాం సర్వజమ్భనేభ్యః కామేశ్వరీబాణేభ్యో నమః। హ్రీం శ్రీం ద్రాం ద్రీం క్లీం బ్లూం సః సర్వజమ్భనేభ్యః కామేశ్వరబాణేభ్యో నమ ఇత్యాద్యాకారకా మన్త్రా భవన్తి। ఇదం చ కల్పసూత్రానుగుణ్యేనోక్తమ్। వస్తుతస్తు బాణశక్తిపాదుకాం పూజయామీత్యాద్యన్త్యాకారకా ఏవ।

ఉత్తరతన్త్రే—

ఆయుధా అపి రక్తాభాః స్వాయుధోజ్జ్వలమస్తకాః।

వరదాభయహస్తాశ్చ పూజ్యా ధ్యాతృఫలప్రదాః॥

ఇత్యత్ర స్త్రీత్వేన నిర్దేశాత్। ద్వితారయోగోఽపి శక్తిదేవత్యత్వాదేవాఽఽవశ్యకః సంపద్యతే। అథవా, ఏతత్పక్షే కల్పసూత్రోక్తమన్త్రేణ సహాస్య వికల్పాపత్తిః। స చాయుక్తః। కల్పస్య తన్త్రమూలకత్వేనైవ ప్రామాణ్యాత్। ఆమ్నాయానుపక్రమ్యైవ తస్య ప్రవృత్తేః। మూలిమూలయోశ్చ విరోధే సమబలత్వాభావేన వికల్పాయోగాత్। నచ కల్పస్యాపి తన్త్రత్వేనైవ ప్రామాణ్యమ్। కల్పసూత్రాధికరణవిరోధాత్। నచ మూలిత్వాత్కల్పస్య మూలవిరోధేఽననుష్ఠానమ్। మూలమన్త్రస్య కల్ప్యత్వేన మూలిమన్త్రస్య క్లృప్తత్వేన వైషమ్యాత్। అత ఏవ న రాణకోక్తప్రవర్గ్యవిధిని షేధన్యాయేన సమబలత్వమ్। అనుష్ఠేయపదార్థస్య స్మారకాకాఙ్క్షాయాం క్లృప్తస్యైవ ఝటిత్యన్వయే సతి కల్పనామూలోచ్ఛేదేన కల్ప్యస్యాఽఽత్మలాభాభావాత్। తస్మాత్కలృప్తః కల్పసూత్రమన్త్ర ఏవ ప్రయోజ్యః। నచ బాణమన్త్రే బహువచనస్య బాణదశకపరత్వసంభవేఽపి పాశాదిమన్త్రేష్వేకవచనస్య కథం పాశద్వయే ప్రవృత్తిః। పాశాధికరణన్యాయేన లక్షణయా ద్విత్వబోధసంభవాత్। ఆవృత్తిరేవ వా మన్త్రస్యాస్తు। ప్రతిప్రధానన్యాయాత్। సంప్రతిపన్నదేవతాకత్వాత్తన్త్రేణ వా ద్వయోః పూజా। దేవతాశరీరే పాశత్వమాత్రస్యైవ నివేశాత్। కామేశ్వరాదిసంబన్ధస్య తత్రానివేశాదిత్యాది న్యాయవిద్భిరుహ్యమ్॥౧౯౪॥ ౧౯౫॥

అథోత్తరచక్రయోః పూజనమాహ—

సర్వమధ్యే త్రికోణే చ పూజయేన్మూలవిద్యయా॥౧౯౬॥

కేవలాక్షరభేదేన సమస్తవ్యస్తయేశ్వరి।

కామేశ్వరీమగ్రకోణే వజ్రేశీం దక్షిణే తథా॥౧౯౭॥

భగమాలాం తథా వామే మధ్యే త్రిపురసున్దరీమ్।

సర్వమధ్యే బిన్దౌ। కేవలం సమస్తయాఽక్షరభేదేన వ్యస్తయా మూలవిద్యయా కామేశ్యాదిదేవతాచతుష్టయం పూజయేదిత్యన్వయః। ఏవం పూజాం విధాయ క్రమం పాఠేనాఽఽహ—కామేశ్వరీమితి। తథా చ కల్పసూత్రమ్—త్రికోణే వాక్కామశక్తిసమస్తపూర్వాః కామేశ్వరీ వజ్రేశ్వరీభగమాలినీమహాదేవ్యో బిన్దౌ చతుర్థీతి। మూలేఽక్షరశబ్దేన వాగ్భవాదికూటత్రయముచ్యతే। సమస్తశబ్దేన పఞ్చదశీ। తురీయకూటమేవ సమస్తపదేనోచ్యత ఇత్యతిరహస్యమితి కేచిత్॥౧౯౬॥౧౯౭॥

ఏవం పూజావిధానం తు కృత్వాఽఽదౌ సాధకోత్తమః॥౧౯౮॥

ధూపదీపౌ చ నైవేద్యతర్పణాది నివేదయేత్।

ప్రధానదేవతాయాః షోడశోపచారైస్తన్త్రభేదేనోపచారేషు షోడశాదిసంఖ్యానాం తర్పణానన్తర్భావేనాపి పరిపూర్తిదర్శనాత్తదన్తర్భావేనైవ తన్త్రరాజకల్పసూత్రాద్యుక్త ఉపచారక్రమ ఇహ స్వీకార్య ఇతిద్యోతనాయ తర్పణగ్రహణమ్। పూజోత్తరమేవం రీత్యాఽఽవరణాని సంపూజ్య పునర్ధూపాదికం దద్యాత్। ఆదిపదేన బలిజపాదిపరామర్శః। ధూపాదీనాం వాసనాస్తర్పణద్రవ్యనిష్కర్షశ్చ ప్రాచాం టీకాసు ద్రష్టవ్యః॥౧౯౮॥

సంక్షోభద్రావణాకర్షవశ్యోన్మాదమహాఙ్కుశాః॥౧౯౯॥

ఖేచరీబీజయోన్యాఖ్యా నవ ముద్రాస్త్వనుక్రమాత్।

విరచ్య సాధకేన్ద్రస్తు ధ్యానం కుర్యాత్సమాహితః॥౨౦౦॥

నవముద్రాసు ప్రత్యావరణాన్తమేకైకాం ముద్రాం విరచయేదిత్యర్థ ఇతి కేచిత్। ఇహైవ నవాపి ప్రదర్శయేదిత్యర్థ ఇత్యన్యే। ప్రథమపక్షేఽనుక్రమాదితిపదమర్థసాధకం ద్వితీయపక్షే ధూపాదివిధేః పూర్వమస్య పాఠాభావః సాధక ఇతి తయోర్భావః। యే తు దశానాం ముద్రాణాం మధ్యే త్రిఖణ్డాయా ఆవాహనే వినియుక్తత్వాన్నవైవేహ ప్రదర్శ్యా ఇతి హేతుం వర్ణయన్తి తేషాం ఖేచర్యా విసర్జనే వినియోగాదష్టానామేవ ప్రదర్శనీయతాపత్తిః। యోనిముద్రాయాః ప్రణామే వినియోగాత్సప్తానామేవ వా। ధ్యానం కుర్యాత్కామకలాం విభావయేత్॥౧౯౯॥౨౦౦॥

బిన్దుం సంకల్ప్య వక్త్రం తు తదధస్థం కుచద్వయమ్।

తదధః సపరార్ధం తు చిన్తయేత్తదధోముఖమ్॥౨౦౧॥

ఏవం కామకలారూపమక్షరం యత్సముత్థితమ్।

కామాదివిషమోక్షాణామాలయం పరమేశ్వరి॥౨౦౨॥

తదేవ తత్త్వప్రవరం నిజదేహం విచిన్తయేత్।

విభావనప్రకారమేవాఽఽహ-బిన్దుమితి। శాస్త్రారమ్భే శ్రీవిద్యాయాం యన్ముఖ్యం రహస్యమక్షరం కామకలాఖ్యముక్తం తత్ర త్రయోఽవయవాః। ఊర్ధ్వం కామాఖ్యో బిన్దురేకః। తదధోఽగ్నిషోమాత్మకబిన్దుద్వితయరూపోఽన్యః। తదధో హకారార్ధేరూపః కలాఖ్యస్తృతీయః। తదిదం ప్రత్యాహారన్యాయేన కామకలేత్యుచ్యతే। శరీరేఽపి త్రయ ఏవావయవాః। శీర్షాదిఘటికాన్తః కణ్ఠాదిస్తనాన్తో హృదయాదిసీవన్యన్తశ్చ। కేశపాణిపాదం తు తత్తచ్ఛాఖా ఇత్యుక్తమ్। తతశ్చ యథాక్రమమక్షరావయవాన్దేవ్యవయవత్వేన పరిణతాన్విభావ్య దేవ్యక్షరయోరభేదం విచిన్తయేత్। వక్త్రాద్యేకైకావయవోక్తిస్తు తత్తత్సమస్తావయవోపలక్షణమ్। బిన్దుతదధస్థతదధఃశబ్దైరక్షరావయవత్రయపరామర్శః। సకారాత్పరో హకారస్తదర్ధం సపరార్ధమ్। అధోముఖశబ్దో యోనిపర ఇతి సంప్రదాయః। దేవ్యాః స్వస్య చాభేదం భావయేదిత్యాహ-ఏవమితి। అక్షరం నాశరహితం వ్యాపకం బ్రహ్మ। ఏవం సముత్థితం దేవీశరీరతయా పరిణతమ్। నిత్యాషోడశికార్ణవమథనాదుద్ధృతమిత్యర్థ ఇత్యన్యే। కామ ఆదిర్యేషాం తాని కామార్థధర్మరూపాణి త్రీణి విషాణి చ మోక్షోఽమృతం చ తేషామాలయం జనకమ్। ఏవం ధ్యాతం సచ్చతుర్విధపురుషార్థప్రదమిత్యర్థః। తత్ర చతుర్థస్యామృతత్వప్రసిద్ధ్యైవ తద్విరుద్ధస్య త్రివర్గస్య విషత్వం ప్రసిద్ధమేవ। తస్యేహ

కీర్తనం తు తేషాం లఘుఫలరూపత్వాన్ముముక్షుభిస్తాని ఫలాని నోద్దేష్టవ్యానీతి ధ్వనయితుమ్। త్రివర్గేష్వపి కామస్య ప్రథమతః కీర్తనం తు తేష్వపి తస్యాతిలఘుఫలత్వద్యోతనార్థమ్। తదిదం స్పష్టముక్తం శ్రీమదాచార్యభగవత్పాదైః—

ముఖం బిన్దుం కృత్వా కుచయుగమధస్తస్య తదధో

హరార్ధం ధ్యాయేద్యో హరమహిషి తే మన్మథకలామ్।

స సద్యః సంక్షోభం నయతి వనితా ఇత్యతిలఘు

త్రిలోకీమప్యాశు భ్రమయతి రవీన్దుస్తనయుగామ్॥ఇతి ।

ఈదృశం యదక్షరం తదేవ తత్త్వేషు సపదార్థేషు ప్రవరం శ్రేష్ఠం పారమార్థికసత్యం షట్త్రింశత్తత్త్వాతీతమితి యావత్। నిజం స్వకీయం దేహం స్వరూపమపి తదభిన్నం చిన్తయేదిత్యర్థః। విషశబ్దోఽమృతపరః। విషజలామృతపదానాం పర్యాయత్వాత్। తచ్చ మోక్షస్య విశేషణమితి ప్రాఞ్చో వ్యాచక్షతే। రూపమేవాస్యైతన్మహిమానం వ్యాచష్టే। కామః కామకూటమ్। ఆదిర్వాగ్భవకూటమ్। విషమోక్షః శక్తికూటమితి తు తతోఽపి ప్రాఞ్చః। శక్తికూటమాత్రస్య సాధనే గరుడతుల్యో విషహరో భవతీత్యస్య చతుర్థే పటలే వక్ష్యమాణత్వాదితి తదాశయః॥౨౦౧॥౨౦౨॥

ధ్యాత్వా చక్రేణ సహితాం తతస్త్రిపురసున్దరీమ్॥౨౦౩॥

స్వముద్రయా శక్తిచక్రం ఖేచర్యాద్యాశ్చ యోజయేత్।

ఖేచర్యా శక్తిచక్రం తు క్షమస్వేతి విసర్జయేత్॥౨౦౪॥

ఇతి శ్రీనిత్యాషోడశికార్ణవస్య ప్రథమః పటలః।

తతః కామకలాదేవీసాధకానామభేదభావనోత్తరం చక్రేణ సంపూర్ణేన శ్రీచక్రేణ సహితాం త్రిపురసున్దరీం ధ్యాత్వా సమూహాలమ్బనాత్మకమానసజ్ఞానవిషయతాం ప్రాపయ్య తత్ర స్థితం శక్తిచక్రమణిమాదిశక్తికదమ్బం స్వముద్రయా యోజయేత్। యతస్తా నిసృతాస్తత్రైవ తా ముద్రయేదాచ్ఛాదయేద్విలాపయేదిత్యర్థః। అణిమాదీనాం మహాదేవీమయూస్వరూపతయా తాసాం కరచరణాదిరూపాణి కిరణాకారతయా పరిణమయ్య తేజోమాత్రరూపాణి విభావ్య తాని తేజాంసి త్రిపురసుదర్యా దేహే ప్రవిష్టాని విభావయేదితి యావత్। అత్ర సుభగార్చారత్నాదిపద్ధతికారాః ఖేచరీబీజముద్రాభ్యాం ప్రణమేదితి లిఖన్తి। తదిదమాహ– ఖేచర్యాద్యాశ్చ యోజయేదితి। ఆద్యశబ్దేన బీజయోనిముద్రే గృహ్యేతే। ఉక్తముద్రాక్రమేణ తయోరేవోపస్థితేః। తేన ఖేచరీబీజాభ్యాం ప్రణమ్య యోనిముద్రాయాఽపి ప్రణమేదిత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు స్వాం ముదమానన్దం రాతి విషయీ కరోతీతి స్వముద్రా స్వసంవిత్। ఖేచర్యాద్యా నవ ముద్రా అణిమాదిశక్తిచక్రం చ స్వస్వసంవిదా యోజయేత్, శుద్ధచైతన్యమాత్రరూపం భావయేదితి వ్యాచక్షతే। అన్యే తు స్వముద్రయేతి సహార్థే తృతీయా। ప్రత్యావరణమేకైకస్యా ఏవ ముద్రాయాః పూజనద్యోతనాయ స్వస్వముద్రయా సహితం తత్తదావరణశక్తిచక్రం ఖేచర్యాధ్యాస్తత్తన్ముద్రాశ్చ యోజయేత, ఏకీ కుర్యాదిత్యర్థ ఇత్యాహుః। పక్షద్వయేఽపి ఖేచర్యా ఆద్యత్వేన నిర్దేశే ఖేచర్యాదియోజనస్య పార్థక్యేన నిర్దేశే చ బీజం చిన్త్యమ్। తతస్త్రిపురసున్దర్యైక్యమాపితం తిసృభిర్ముద్రాభిః ప్రణతం చ శక్తిచక్రం క్షమస్వేతి మన్త్రేణ ఖేచరీముద్రయా చ విసర్జయేత్। ఖే పరమే వ్యోమ్ని చరతీతి ఖేచరీపదార్థవశాత్తచ్ఛక్తిచక్రం కవలితవతీం దేవీం చిదాకాశరూపాం విభావ్య స్వాత్మని యోజయేదితి సిధ్యతి। తథా చ కల్పసూత్రం —ఖేచరీం బద్ధ్వా క్షమస్వేతి విసృజ్య తామాత్మని యోజయేదితి శివమితి। తన్త్రాన్తరేష్వేతదగ్రేఽపి పూజావిస్తారస్య దర్శనేఽప్యేతత్తన్త్రజ్ఞానార్ణవకల్పసూత్రాదిరీత్యాఽత్రైవ పూజాసమాప్తిర్మన్తవ్యా। తేన తేషామఙ్గానాం కృతాకృతతా ధ్వనితా। యాని తు హవిప్రపతిపత్త్యాదిరూపాణి కతిపయకర్మాణ్యపేక్షితాని తాని తూత్తరతన్త్రే మూల ఏవ వ్యక్తీ భవిష్యన్తీతి సర్వ శివమ్॥౨౦౩॥౨౦౪॥

ఇతి శ్రీభాస్కరానన్నితే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః।

వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామః ప్రథమోఽభవత్॥౧॥

అథ ద్వితీయాః విశ్రామః।

శ్రీగురుపాదుకాభ్యాం నమః। ఏవం ప్రథమపటలేన చతురధికద్విశతశ్లోకేన సున్దర్యుపాసకానామాహ్నికం వర్ణితమ్। ఏతేషాం చ ముముక్షుత్వేన నిత్యనైమిత్తికైరేవ కుర్వాణో దురితక్షయమితి వచనేన కామ్యకర్మానాదర ఏవాఽఽవశ్యకః। ప్రారబ్ధవశతో జాతాయామపి కామనాయాం మనసస్తతః పరావర్తనమేవ యుక్తమ్।

యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చఞ్చలమస్థిరమ్।

తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేత్॥

ఇతి భగవద్వచనాత్। అథాపి బహుశః కామ్యపదార్థేభ్యః పునః పునః ప్రత్యాహ్రియమాణం మనః కదాచిద్విక్షేపవశాత్స్వాధీనతాం జహ్యాదపి। అతః ప్రత్యాహారపరమ్పరాయామపి కతిపయకామితార్థప్రదానేన బాలస్యేవ సమాధానమప్యావశ్యకమ్। అత ఏవోక్తం గీతాసు—శనైః శనైరుపరమేదితి। జ్ఞానవాసిష్ఠేఽపి—

అశుభేషు సమావిష్టం శుభేష్వేవావతారయేత్।

స్వం మనః పురుషార్థేన బలేన బలినాం వర॥

అశుభాచ్చాలితం యాతి శుభం తస్మాదపీతరత్।

జన్తోశ్చిత్తం తు శిశువత్తస్మాత్తచ్చాలయేద్బలాత్॥

సమతాసాన్త్వనేనాఽఽశు న ద్రాగతిశనైః శనైః।

పౌరుషేణ ప్రయత్నేన లాలయేచిత్తబాలకమ్॥ ఇతి।

అత్రాతిశనైరిత్యనేన శిశూపమయా చ మధ్యే మధ్యే కదాచిచిత్తామిలషితం పూరయతాఽపి ప్రత్యాహర్తవ్యమితి ధ్వనితమ్। తస్మాత్కేనాప్యుపాయేన మనః కృష్ణే నివేశయేదితి వచనాత్తు నిషిద్ధమప్యనుజ్ఞాయత ఇతి భక్తితన్త్రవిదాం సిద్ధాన్తః। ఉత్తరత్ర సిషాధయిషితపరతత్త్వాత్మసాత్కరణేనోపాయదశాయాం జాతస్యాపరాధజాతస్య సర్వస్యాపి మహాభాష్యోక్తకూపఖానకన్యాయేన పరిహర్తుం శక్యత్వాదితి తదాశయః। తస్మాజ్జ్ఞానీయభూమికాసు కతిపయభూమికారూపస్య ముముక్షోరపి కదాచిత్కామ్యకర్మాణి

ప్రసజ్యన్త ఏవేతి కతిచితాని వర్ణయితుముత్తరో గ్రన్థసందర్భః। తాని చ చతుర్విధాని। సాధనచాతుర్విధ్యాత్। శ్రీచక్రం కరశుద్ధ్యాదిమన్త్రాః ప్రధానబీజత్రయం తత్సమష్టిరూపామూలవిద్యా చేతి చత్వార్యేవ హి సాధనాని పూర్వం నిరూపితాని।

తేషు—

కరశుద్ధ్యాదివిద్యానామేకైకం పరమేశ్వరి।

రుద్రయామలతన్త్రే తు కర్మ ప్రోక్తం మయా పురా॥

ఇతి చతుర్థపటలే వక్ష్యమాణత్వాదస్మింస్తన్త్రే న తన్నిరూపణమ్। ఇతరేషు తు చక్రస్యార్చనద్వారా ఫలజనకత్వమన్యయోః శబ్దరూపత్వాజ్జపద్వారేతి విశేషః। చక్రస్య మన్త్రాణాం చ కామ్యకర్మసు వినియోగస్తత్తత్సిద్ధిమన్తరా న సంఘటతే। తాదృశవినియోగయోగ్యతాయా ఏవ సిద్ధిపదార్థత్వాత్। తదాపాదకానాం చ కర్మణాం చక్రసాధనం బీజసాధనం మన్త్రసాధనమితి క్రమేణ నామధేయాని త్రీణ్యపి పురశ్చరణపదేనోచ్యన్తే। యత్తు వాయుసంహితాయాం—

సాధనం మూలమన్త్రస్య పురశ్చరణముచ్యతే।

పురతశ్చర్యమాణత్వాద్వినియోగాద్ధి కర్మణామ్॥

పురతో వినియోగస్య చరణాద్వా తథోదితమ్।

ఇతి వచనం తత్ర మన్త్రపదం యన్త్రస్యాప్యుపలక్షణమ్। తదుక్తనిర్వచనస్యోభయసాధారణ్యాత్। విశ్వాలయకతన్త్రే చ కథితస్య నవగ్రయన్త్రస్య సపాదలక్షవారం చమ్పకలేఖన్యా విలిఖ్య విలిఖ్య పూజనం యన్త్రపురశ్చరణం భవతీత్యర్థస్య తత్రైవ ప్రసిద్ధత్వాత్।

సపాదలక్షమేతస్య పురశ్చరణముచ్యతే।

ఇత్యాదిశివతాణ్డవాదావప్యయమర్థః ప్రసిద్ధః॥

ఏతేన—ధర్మార్థకామమోక్షాణాం శాస్త్రమార్గేణ యోజనమ్।

సిద్ధమన్త్రస్య సంప్రోక్తో వినియోగో విచక్షణైః॥

ఇతిమన్త్రతన్త్రప్రకాశోక్తవినియోగలక్షణే మన్త్రపదం వ్యాఖ్యాతమ్। అత ఏవ కామ్యకర్మఫలసిద్ధిజనకక్రియాత్వం పురశ్చరణలక్షణముక్తం సౌభాగ్యరత్నాకరే। తచ్చ చక్రసాధనేఽప్యవిశిష్టమ్। అత్ర లక్షణే కామ్యపదనివేశా న్నిత్యనైమిత్తికకర్మవినియోగయోగ్యతాపాదకే గురుముఖాన్మన్త్రగ్రహణే నాతివ్యాప్తిః। తతశ్చ కామ్యమనిచ్ఛతో ముముక్షోర్గురూపదేశమాత్రేణ నిత్యనైమిత్తికయోరధికారాత్పురశ్చరణమనావశ్యకమేవ। తదిదం ద్యోతయితుమేవ మూలే చక్రమన్త్రోద్ధారమాత్రోత్తరమేవాఽఽహ్నికవర్ణనం కామ్యకర్మరమ్భ ఏవ పురశ్చరణవర్ణనమ్। యత్తు వైశంపాయనేనోక్తమ్—

పురశ్చరణసంపన్నో మన్త్రో హి ఫలదాయకః।

కిం హోమైః కిం జపైశ్చైవ కిం మన్త్రన్యాసవిస్తరైః॥

రహస్యానాం హి మన్త్రాణాం యది న స్యాత్పురస్క్రియా।

వీర్యహీనో యథా దేహీ సర్వకర్మసు న క్షమః॥

పురశ్చరణహీనోఽపి తథా మన్త్రః ప్రకీర్తితః।

ఇత్యాది, తత్రాపి ఫలాదిశబ్దాః కామ్యధర్మానధికారితావచ్ఛేదకత్వాత్। తత్ర చక్రసాధనాఖ్యం పురశ్చరణం తావల్లక్షత్రయాత్మకవిద్యాజపాఙ్గకం చక్రపూజనమ్। తథాహి—జ్ఞానార్ణవే త్రయోదశపటలాన్తం శ్రీచక్రపూజేతికర్తవ్యతాభుక్త్వా చతుర్దశపటలారమ్భే చక్రసాధనబీజసాధనమన్త్రసాధనాని బ్రూహీతి దేవీప్రశ్నే తేషు ప్రథమం వక్తుం శృణు సర్వాఙ్గసుభగే శ్రీచక్రవిధిముత్తమమితి ప్రతిజ్ఞాయ—

అనేన విధినా యస్తు శ్రీచక్రక్రమముత్తమమ్।

పూజయేత్తత్ర సకలం వశీ కుర్యాన్న సంశయః॥

ఇతిశ్లోకేన పూర్వోక్తవిధినా చక్రరాజస్య క్రమపూజనమేవ పునర్విధాయ వక్ష్యమాణవశ్యకర్మాదిఫలాన్యేవ సకలం వశీ కుర్యాదితి సామాన్యేన ఫలత్వేన కీర్తితాని। తదుత్తరం చాక్షమాలాం సమాశ్రిత్యేత్యాదినా మాలాభేదానుక్త్వా విద్యాజపస్య ప్రథమద్వితీయతృతీయలక్షసంఖ్యాః క్రమేణ విధాయ తత్తత్సంఖ్యాకజపసిద్ధౌ మానుషీదేవాఙ్గనానాగకన్యాకృతచిత్తక్షోభరూపాన్విఘ్నానప్యుక్త్వా–

ఏవం లక్షత్రయం జప్త్వా వ్రతస్థః స్వస్థమానసః।

సంక్షోభయతి భూర్లోకస్వర్లోకతలవాసినః॥

పురుషా యోషితో వశ్యాశ్చరాచరమయాః ప్రియే॥ ఇత్యుపసంహృతమ్।

అత్ర చరాచరమయపదేన సర్వాణి ఫలాని సంగృహీతాని చరాచరాతిరిక్తస్య తృతీయస్యాభావాత్। తేనైతదవిరోధేనోపక్రమస్థస్య సకలం వశీ కుర్యాదితి వాక్యస్య సర్వాణి ఫలాని స్వాత్మసాత్కుర్యాదిత్యర్థః సందిగ్ధేషు వాక్యశేషాదితి న్యాయేన సిద్ధః। తాని చ ఫలాని వక్ష్యమాణకామ్యకర్మజన్యఫలాన్యేవ సకలపదేనానూద్యన్తే న తదితరాణి। ఏకస్మై వా అన్యే యజ్ఞక్రతవః కామాయాఽఽహ్రియన్తే సర్వేభ్యః కామేభ్యో జ్యోతిష్టోమ ఇతి వాక్యే సర్వకామపదేన సర్వజ్ఞత్వాకాశగమనాదిఫలానామనభిధాన-సిద్ధాన్తాత్। ఇయాంస్తు విశేషః–తత్ర వాక్యశేషేణ సర్వక్రతుఫలసాంనిధ్యమత్ర తు పాఠత ఏవేతి। ఇదం తు కర్మ పురశ్చరణాత్మకమేవ। తదుక్తం సౌభాగ్యరత్నాకరే—ఏతదుత్తరం వక్ష్యమాణానాం కర్మణాం కామ్యప్రయోగత్వాత్కామ్యప్రయోగస్య విద్యాసిద్ధేరపేక్షితత్వాద్విద్యాసిద్ధేః పురశ్చరణమూలకత్వాత్పురశ్చరణమనుక్త్వా కామ్యప్రయోగకథనానౌచిత్యాదక్షమాలాభేదనిరూపణాదక్షమాలాయాః పురశ్చరణప్రకరణ ఏవ వక్తవ్యత్వాద్విఘ్నబాహుల్యకథనాదేవంవిధవిఘ్నానాం సిద్ధిప్రతిబన్ధకతయా పురశ్చరణకాల ఏవానిష్టత్వాత్కామ్యకర్మసు తూక్తవిఘ్నానామేవ ఫలత్వేనాభిధానాద్వ్రతస్థః స్వస్థమానస ఇతి నియమమనః స్థైర్యయోః పురశ్చరణకాల ఏవాత్యన్తమావశ్యకత్వేనాత్రైవ కథనస్యౌచిత్యాదిత్యాది। సున్దరీమహోదయేఽపి—వ్రతస్థ ఇత్యనేన చాయం పురశ్చరణజప ఇతి సూచ్యతే। అనన్తరం చ తదఙ్గభూతదేశహోమాద్యనభిధాయైవ యత్కామ్యప్రయోగాభిధానం తత్తేషాం పురశ్చరణానన్తరమేవ కర్తవ్యతాద్యోతనార్థమిత్యుక్తమ్। తతశ్చాస్య కర్మణః పురశ్చరణరూపత్వేన కామ్యకర్మవినియోగయోగ్యతాపాదకత్వసామర్థ్యేనైవ ఫలాకాఙ్క్షాయాః శాన్తేః సకలం వశీ కుర్యాదిత్యస్య సకలకామ్యకర్మక్షమో భవతీత్యేవార్థః పర్యవస్యతి। తతశ్చ క్రమపూజనేన తాదృశయోగ్యతాం భావయేదితి ప్రాథమికవిధేరర్థః।

ఏవం ఫలసంయోగేన క్రమపూజాయా ఏవ ప్రాధాన్యేన సాంగ్రహణీవత్ప్రకరణిత్వే సిద్ధే తత్ప్రకరణపఠితేషు–

సమాశ్రిత్య జపేద్విద్యాం లక్షమాత్రం సదా శుచిః।
యోషితో ద్రావయన్త్యేవ మనస్తస్య సునిశ్చితమ్।

ఇత్యాదివిధిషు ఫలాశ్రవణాత్ఫలవదఫలన్యాయేనాఽఽమనహోమానామివ లక్షత్రయజపస్యాఙ్గత్వమ్। ఏవం చ ప్రత్యహం చక్రరాజార్చనపూర్వకం కయాచిత్సంఖ్యయా జపం కుర్వన్నిరన్తరమైకరూప్యేణ లక్షత్రయసమాప్తిపర్యాప్తదివసానభివ్యాప్యార్చనానుష్ఠానం చక్రసాధనపదేనోచ్యత ఇతి సిద్ధమ్। ఏతదుత్తరం చోచ్చావచాని కామ్యపూజనాని కథయిత్వా తదన్తే పటలసమాప్తిపర్యన్తం ప్రాయశ్చిత్తాత్మకాని పుష్పవిశేషకరణకపూజనాన్యుక్త్వా పఞ్చదశే పటలే రత్ననిర్మితపుష్పపూజావిశేషాన్ఫలవిశేషార్థముక్త్వా షోడశే పటలే క్రమప్రాప్తం త్రిబీజసాధనం తత్సాధ్యకామ్యకర్మాణి చోక్త్వా సప్తదశే పటలే మన్త్రసాధనముక్తమ్। తత్స్వరూపం చార్చనాఙ్గకో నవలక్షసంఖ్యాకో విద్యాజపః।

చక్రం సమర్చయేద్దేవి సకలం నియతవ్రతః।
బాహ్యమధ్యగతం వాఽపి మధ్యం వా చక్రమర్చయేత్॥

ఉపచారైః సమారాధ్య సహస్రం ప్రజపేద్బుధః।
తదగ్రే సంస్థితో మన్త్రీ తతోఽనన్తఫలం లభేత్॥

ధ్యాత్వాఽథవా చక్రరాజం మనఃపూజాసమన్వితః।
జపారమ్భం సుధీః కుర్యాన్మహాపాతకహా భవేత్॥

ఇత్యుపక్రమ్య మానసోపాంశ్వాదిజపభేదే ఫలభేదముక్త్వా నవలక్షజపం విధాయ–

నవలక్షప్రమాణం హి జపేత్త్రిపురసున్దరీమ్।

రుద్రమూర్తిః స్వయం కర్తా హర్తా సాక్షాన్న సంశయః॥

సర్వవన్ద్యః సదా సుస్థః సర్వసౌభాగ్యవాన్భవేత్॥

ఇత్యుక్త్వా దేశహోమాదేరభిధానాత్। అత్రార్చనస్య జపారమ్భమాత్రాఙ్గత్వమేవం గణపతిమిష్ట్వా లలితోపాస్తిమారభేతేతి కల్పసూత్రవాక్య ఇవ స్పష్టం ప్రతీయతే। అత ఏవాల్పారమ్భః క్షేమకర ఇతి న్యాయేన సహస్రం ప్రజపేదిత్యుక్తిః, నవచక్రాణాం సంహారచక్రస్యైవ వా స్థితిచక్రస్యైవ వా బాహ్యపూజాయా మానసపూజాయాశ్చ వికల్పః సంగచ్ఛతే। తతశ్చ ప్రథమదివస ఏవ క్షేత్రపరిగ్రహాదిరూపం పూర్వం పూర్వాఙ్గజాతం సంపాద్య పశ్చాదుక్తాన్యతమరీత్యా చక్రార్చనమవకాశానుసారేణాఽఽరచ్య సహస్రమాత్రాం విద్యాం జప్త్వా ద్వితీయదినమారభ్యాఽఽమధ్యాహ్నం త్రిచతురాద్యన్యతమనియతసంఖ్యయా నవలక్షసమాప్తిపర్యన్తం తత్పర్యాప్తదివసేషు పూజనం వినైవ జయం కృత్వా హోమాదికం కుర్యాత్। తదిదం మన్త్రసాధనమర్చనాఙ్గకే భవతి। చక్రసాధనే తు జయస్య ప్రాధాన్యాభావాదేవ తదఙ్గహోమాద్యభావాత్తత్ప్రకరణే తదకథనం సంగచ్ఛతే। మన్త్రసాధనే జపారమ్భ ఏవార్చనవిధానాల్లిఙ్గాదేతద్విపరీతే చక్రసాధనేఽర్చనస్య ప్రాత్యహికత్వం లభ్యతే। అనేన విధినా యస్త్వితివచనేన నిత్యార్చనస్యైవ సేతికర్తవ్యతాకస్య పరామర్శాన్నిత్యార్చనస్య చ ప్రాత్యహికత్వాత్తల్లాభః। అస్తు వా మన్త్రసాధనేఽప్యర్చనస్య ప్రాత్యహికత్వమ్। పరం తు మధ్యచక్రాదిభేదేన వికల్పితత్వమ్। చక్రసాధనే తు సకలచక్రపూజైవ కార్యా న సంక్షిప్తేత్యేవ విశేషః। అత ఏవ మూలే సకలచక్రార్చనమాత్రమేకముక్త్వా తద్భేదాననభిధాయైవ చక్రసాధనవర్ణనమ్, అర్చనభేదానాం తు చతుర్థపటలాన్తే కథనం సంగచ్ఛతే। తస్మాచ్చక్రసాధనమన్త్రసాధనయోరర్చనజపయోరఙ్గాఙ్గిభావవైపరీత్యాద్ధోమాదిసదసద్భావాచ్చ వైలక్షణ్యమితి జ్ఞానార్ణవస్వరసతః సిద్ధమ్। ప్రకృతతన్త్రమప్యస్మిన్నర్థ ఏవ స్వరసమితి స్ఫుటీభవిష్యతి। యది పరం సంహితాదితన్త్రాన్తరేషు లక్షత్రయజపాఙ్గత్వేనాపి హోమాదివిధానమస్తీత్యాలోచ్యతే తదా వాచనికం హోమస్యాఙ్గత్వం స్వీక్రియతామ్। మన్త్రసాధనే హోమస్య సాక్షాత్ప్రధానాఙ్గత్వేఽపి చక్రసాధనే తస్యాఙ్గాఙ్గత్వం వచనబలాద్వైమృధాఙ్గప్రయాజాదీనామివ భవిష్యతి। సంహితాయాం చక్రసాధనప్రకరణాద్బహిర్లక్షత్రయజపవిధానాత్ప్రకరణాన్తరన్యాయేన తస్య కర్మాన్తరత్వం వా సువచమితి సిద్ధమ్। ప్రాచీనాస్త్విత్థం మన్యన్తే-చక్రసాధనాఖ్యం కర్మైవ నాస్తి। పురశ్చరణమితి సంజ్ఞా తు పరిశేషాన్మన్త్రసాధనస్యైవ। యత్తు జ్ఞానార్ణవే చక్రసాధనకథనప్రతిజ్ఞానం తత్ర చక్రసాధనమితిపదం లక్షత్రయజపోత్తరవక్ష్యమాణకామ్యపూజానామేవ వాచకమ్। ప్రతిజ్ఞావ్యవహితోత్తరం కథ్యమానో జపస్తు మన్త్రసాధనమేవ। స చ సప్తదశే పటలే వక్తుం యుక్తోఽపి

స్వతన్త్రత్వాదిహైవ కథితః। అత ఏవ సౌభాగ్యరత్నాకరేచక్రసాధనప్రకరణాల్లక్షత్రయజపముత్కృష్య నవలక్షజపకథనప్రకరణే సంఖ్యాంశే వికల్పేనాస్య నివేశః కృతః। సున్దరీమహోదయకృతా తు తదుత్కర్షమసహమానేన లక్షత్రయజపస్య మన్త్రసాధనత్వమఙ్గీకృత్యైవ కామ్యపూజాధికారసిద్ధ్యర్థమిహైవ కథనమిత్యుక్తమ్। పరం తు తత్పక్షే వైకల్పికనవలక్షజపస్యాప్యత్రైవ కథనాపత్తిరితి చోద్యే కామ్యపూజాస్వేతావన్మాత్రేణాప్యధికార ఇతి ధ్వననాయ తదకథనమిత్యుత్తరమిత్యాది। తదిదం జ్ఞానార్ణవవామకేశ్వరతన్త్రస్వారసికార్థవిరుద్ధకల్పనమితి స్పష్టమేవ। నన్వేవం సతి భవన్మతే దక్షిణామూర్తిసంహితాస్వరసవిరోధః। తత్ర హి ఏకోనత్రింశే పటలే శృణు దేవి ప్రవక్ష్యామి శ్రీవిద్యామన్త్రసాధనమితి ప్రతిజ్ఞాయ రత్నపుష్పపూజాం, పూజయేద్రత్నస్వచిత్రైశ్చమ్పకైః స్వర్ణజైః ప్రియే, ఇత్యాదినా సంక్షిప్యోక్త్వా మన్త్రసాధనాఙ్గదేశం మాలాశ్చాభిధాయ లక్షత్రయజపం తద్దశాంశహోమాదికం చోక్త్వా పశ్చాత్, అథవా నవలక్షం తు జపేద్విద్యాం సమాహిత ఇత్యాదినా నవలక్షజపతద్దశాంశహోమాదివిధిం విస్తరేణ పటలసమాప్తిపర్యన్తముక్త్వా తదుత్తరపటలే—

అథాతః సంప్రవక్ష్యామి చక్రరాజస్య సాధనమ్।

ఏవం సంసిద్ధవిద్యాయా వినియోగక్రమం శృణు॥

ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ కామ్యపూజాః కథయిత్వా తదన్త ఏవం సంక్షిప్య త్రిబీజసాధనముక్త్వా పటలః సమాపితః। అత్ర చ లక్షత్రయజపస్య మన్త్రసాధనత్వం కామ్యపూజానామేవ చక్రసాధనత్వమితి స్పష్టం ప్రతీయత ఇతి చేత్। సత్యమ్। తన్త్రకర్తుః స్వతన్త్రేచ్ఛత్వేన పర్యనుయోగానర్హత్వమేవేహ సమాధానం కథమన్యథా రత్నపూజాయా మన్త్రసాధనప్రకరణే కథనం కామ్యపూజాప్రాయే బీజసాధనకథనం నవలక్షత్రిలక్షజపయోరైచ్ఛికవికల్పాయోగేన శక్తాశక్తభేదేన వ్యవస్థాయామావశ్యక్యాం సత్యామాదౌ నవలక్షజపస్య పశ్చాత్త్రిలక్షజపస్య కథనే యుక్తేఽపి వైపరీత్యేన తత్కథనం చ సందర్భశుద్ధిమురీ కుర్యాత్। ఈదృశైకతన్త్రావలమ్బనేన సందర్భశుద్ధిమతోర్ద్వయోరన్యథా కరణమయుక్తం చ। లక్షత్రయజపశ్చ చక్రసాధనాత్మకాత్తస్మాత్కర్మాన్తరమితి తూక్తమేవ। యస్తు చక్రరాజసాధనప్రతిజ్ఞాశ్లోకస్తత్ర పూర్వార్ధోత్తరం తత్కథనప్రకారస్తుటితః సర్వజ్ఞత్వాన్మనసైవ వోపస్థాపితః। అత ఏవోత్తరార్ధే చక్రసాధనకథనోపసంహారచిహ్నమేవం సంసిద్ధచక్రస్య వినియోగక్రమం శృణ్వితి। సంసిద్ధచక్రస్యేతి వక్తవ్యే విద్యాయా ఇత్యుక్తిస్తు విద్యాచక్రదేవీనామభేదాభిప్రాయేణ బహుశో వ్యవహారదర్శనాదవిరుద్ధైవ। అథవా పూర్వోక్తలక్షత్రయమాత్రస్యాత్రత్యైవంపదేనోత్కృష్య పరామర్శ ఇతి తన్త్రాన్తరావిరోధాయ వ్యాఖ్యేయమ్। యద్వా మాఽస్తు సంహితాతన్త్రస్యైవం వ్యాఖ్యా। నహి సర్వేషాం తన్త్రాణామవిరోధేనైకవాక్యతా కేనాపి సుకరా।

జ్ఞానార్ణవవామకేశ్వరతన్త్రయోస్తు పూర్వవర్ణితోఽర్థో యుక్తియుక్త ఏవేతి। నను త్రిలక్షజపస్య చక్రసాధనాఙ్గత్వే తదుత్తరసాధ్యకామ్యార్చనానామివ నవలక్షజపరూపమన్త్రసాధనోత్తరం కామ్యజపానామానానం కుతస్తన్త్రేషు న దృశ్యత ఇతి చేత్। దృశ్యత ఏవ సౌభాగ్యరత్నాకరమతే పఞ్చచత్వారింశల్లక్షజపరూపం కామ్యమ్। అస్మన్మతే తు జ్ఞానార్ణవే సప్తదశపటల ఏవ హోమేతికర్తవ్యతాకథనోత్తరం నిత్యహోమం పురా కృత్వా కామ్యహోమమథాఽఽచరేదిత్యాదినోచ్చావచద్రవ్యకరణ-కహోమానారచ్చావచఫలార్థతయా విధానదర్శనాత్తాన్యేవం మన్త్రసాధనోత్తరక్రియమాణకామ్యకర్మణి జపరూపమేవ కామ్యమపేక్షితమితి నిర్బన్ధే మానాభావాత్। నవలక్షజపవిధానోత్తరం తదుపర్యుక్తదేశాన్విధాయ యత్పునః స్మర్యతే—

తత్ర స్థిత్వా జపేల్లక్షం సాక్షాద్దేవీస్వరూపకః।

తతో భవతి విద్యేయం త్రైలోక్యవశకారిణీ॥

ఇతి తత్కామ్యజపవిధానపరమితి సువచత్వాద్వా। యత్తు సౌభాగ్యరత్నాకరేణోక్తమ్-అత్రత్యలక్షశబ్దశ్చక్రసాధనప్రకరణోక్తలక్షత్రయస్మారకః, దక్షిణామూర్తిసంహితైకవాక్యత్వాదితి, తన్న। అవ్యవహితపూర్వోక్తనవలక్షస్మారకత్వం విహాయాతిదూరస్య స్మారకత్వోక్తేరతిసాహసత్వాత్। సంఖ్యానిర్దేశాభావేనైకవచనాన్యథాభావస్య పక్షద్వయేఽప్యవిశేషాత్। యద్యపి తన్మతే పూర్వగ్రన్థో న నవలక్షజపపరః కిం తు పఞ్చచత్వారింశలక్షకామ్యజపపరః। స చ నాత్ర పరామ్రష్టుం శక్యతే। పునఃస్మారణే ప్రయోజనాభావాత్। దూరస్థస్మారణస్య త్వనుపదవక్ష్యమాణహోమాదిసంబన్ధలాభః ప్రయోజనమితి భవతి దక్షిణామూర్తిసంహితైకవాక్యత్వమితి తథాఽపి శ్రీక్రమసంహితాయాం—

లక్షమేకమిమాం జప్త్వా సర్వపాపహరో భవేత్।

ఇత్యాదినైకలక్షజపస్యైవ పురశ్చరణత్వముక్తమితి భవద్భిరేవ పూర్వమభిహితత్వాత్తదేకవాక్యత్వాచ్చైకవచనభఙ్గమన్తరేణైవైకలక్షజప ఏవాత్ర పురశ్చర్యాత్వేనోక్త ఇతి భవన్మతరీత్యా సువచమితి న కించిదేతత్। సున్దరీమహోదయమతే తు పూర్వగ్రన్థో నవలక్షజపపర ఏవ। పరం తు న స జపో విద్యాసిద్ధిఫలకః కింతు శివసారూప్యఫలకః। చతుర్దశపటలోక్తలక్షత్రయజప ఏవేహ పునః సింహావలోకనన్యాయేనోచ్యతే। తస్య ఫలం విద్యాసిద్ధిః। ఏకలక్షజపపురశ్చరణస్యైవ సతో

యోషితో ద్రావయన్త్యేవ మనస్తస్య సునిశ్చలమిత్యాదినా విఘ్నే సతి ద్వితీయలక్షతాతృతీయలక్షతాపర్యన్తత్వవిధానాన్న లక్షమిత్యేకవచనాన్తతానుపపత్తిః। అగ్రే చ కింశుకైర్ల్వవనం కుర్యాద్దశాంశేన వరానన ఇత్యాదినా విధీయమానా నిష్కామసకామహోమాస్తు ఉభయవిధపురశ్చరణాఙ్గభూతా జ్ఞేయాః। ఏవం చ త్రిలక్షం విద్యాసిద్ధ్యై పురశ్చరణం కృత్వాఽనన్తరం నవలక్షపురశ్చరణం కార్యమితి సిద్ధం పురశ్చరణద్వయమ్। ఏవం చ దక్షిణామూర్తిసంహితైకవాక్యతాఽపి లభ్యత ఇతి, తదపి శ్రీక్రమసంహితైకవాక్యత్వాయైకలక్షజపస్యైవ విధానసంభవాదయుక్తమేవ। యత్తు ఏకలక్షస్యైవ సతో విఘ్నే సత్యుత్తరలక్షపర్యన్తత్వవిధానమితి, తన్న। తథా సతి విఘ్నాభావే సత్యేకలక్షస్యైవ ద్విలక్షస్యైవ వా పురశ్చర్యాత్వాపత్తేః। తథాచ త్వదభిలషితైకవాక్యత్వభఙ్గస్తదవస్థః। కించ నవలక్షత్రిలక్షయోర్వికల్పో హి దక్షిణామూర్తేరభిమతః। త్వయా చ సముచ్చయః కథిత ఇతి కీదృశమేకవాక్యత్వమితి విచారయంతరాం కామ్యజపాన్తరపరత్వేన లక్షజపవిధివ్యాఖ్యానే తు న కోఽపి దోషః। నచాస్మిన్పక్షే నవలక్షజపాఙ్గహోమాదికథనోత్తరమస్య కథనాపత్తిరితి వాచ్యమ్। తథాత్వే తద్దశాంశహోమాదిప్రాప్త్యర్థం నవలక్షవికృతిత్వస్వీకారాపత్తిః। ఇష్టాపత్తౌ తు హోమాశ్రితగుణకామానామష్టమికన్యాయేన ప్రాప్తిర్న స్యాత్। అతో జపద్వయస్య సమానవిధ్యలాభాయేహైవ తత్కథనస్యాఽఽవశ్యకత్వాదిత్యాదికం న్యాయవిద్భిరుహ్యామిత్యలం విస్తరేణ।

ప్రథమపటలే చ చక్రోద్ధారస్య పూర్వం వర్ణితత్వాత్తత్పూజాయాశ్చావ్యవహితపూర్వముపస్థితత్వాచ్చకపూజా ఏవ కతిచిత్కామ్యాః ప్రథమం వివక్షుస్తదధికారసిద్ధయే చక్రసాధనం ప్రథమముపదిశతి సప్తభిః శ్లోకైః—

శ్రీభైరవ ఉవాచ—

శృణు దేవి ప్రవక్ష్యామి మన్త్రయోగం యథావిధి।

యత్రానేన విధానేన సాధకేన ప్రపూజ్యతే॥౧॥

దేశే వా నగరే గ్రామే తత్ర క్షోభః ప్రజాయతే।

మన్త్రయోగే చక్రసంనాహమ్ । మన్త్రచక్రయోరభేదాభిప్రాయేణైవముక్తిః । యోగః సంనహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిష్విత్యమరః । చక్రసాధనమితి యావత్ । అనేన పూర్వోక్తేన, విధానేన ప్రకారేణ, సాధకేన చక్రసిద్ధీచ్ఛునా । యత్ర ప్రపూజ్యతే తత్ర క్షోభో విఘ్నో జాయతే । ప్రపూజ్యత ఇత్యనేనాఽఽపూజనమేవ చకసాధనస్వరూపమితి దర్శితమ్ । ఇదం చ మన్త్రసాధనమేవేతి ప్రాచీనపక్షే మన్త్రయోగశబ్దో యథాస్థితః । ప్రపూజ్యత ఇత్యస్య ప్రజప్యత ఇత్యర్థో వర్ణనీయః । పూజారమ్భమాత్రేణ గ్రామీణానాం స్త్రీణాం మనఃక్షోమాత్తత్కటాక్షపాతాదిభిః సాధకస్య చిత్తవ్యామోహాద్ధేతుభఙ్గో భవతి । తతో ధైర్యేణ తదగణనే నాగరీభిర్విఘ్నః । తస్యాప్యవహేలనే తద్దేశవర్తినీభిర్దూరస్థాభిరేతత్సమీపమాయాతాభిర్విఘ్నో భవతీత్యర్థః । ప్రాఞ్చస్తు- దేశాదిగ్రహణేన స్వేచ్ఛయా యత్ర కుత్రాపి పురశ్చరణార్థమవస్థాతవ్యమితి ధ్వన్యతే । తేన చ పశుశాస్త్రోక్తాయాః పర్వతాప్రనదీతీరతీర్థాయతనాద్యావశ్యకతాయా బాధ ఇతి వ్యాచక్షతే । తన్న । యత్ర వా కుత్రచిద్దేశే లిఙ్గం వై పశ్చిమాముఖమిత్యాదినాఽస్మిన్నేవ తన్త్రేఽన్యత్ర చ దేశనియమవిధానస్య బహులముపలమ్భాత్ ॥౧॥

లోభప్రకారమేవాఽఽహ—

జ్వలత్కామాగ్నిసంతాపప్రతాపోత్తప్తమానసాః ॥౨॥

పిపీలికాస్థిన్యాయేన దూరాదాయాన్తి యోషితః ।

మన్త్రసంమూఢహృదయాః స్ఫురజ్జఘనమణ్డలాః ॥3॥

తద్దర్శనాన్మహాదేవి జాయన్తే సర్వయోషితః ।

త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జాఖ్యా హి ధాతవః పూర్వపూర్వస్యాన్తస్తిష్ఠన్తి । ఏవమతిగుప్తతయాఽవస్థితోఽపి మృతశరీరస్థో మజ్జధాతుః పిపీలికాభిరస్థ్నామన్తరాక్రమ్య భుజ్యత ఏవ । సోఽయం పిపీలికాస్థిన్యాయః । అనయా రీత్యా సాధకో గిరిగుహాన్తరవస్థితోఽపి యోషిద్భిరాక్రమ్య మోహయిత్వా భుజ్యత ఇత్యర్థః । స్పష్టమన్యత్ ॥౨॥3॥

జప్తే లక్షైకమాత్రే తు క్షుభ్యన్తే భూతలాఙ్గనాః ॥౪॥

యది న క్షుభ్యతీత్థం హి సాధకస్య మనో మనాక్।

సంక్షుభ్యన్తి తతః సర్వాః పాతాలే నాగకన్యకాః॥౫॥

పూర్వోక్తా హి పూజా నిత్యం కార్యా। కౌలాచారసుసంయుక్తైర్వీరైస్తు సహ పూజయేత్॥ నిత్యమిత్యుత్తరతన్త్రే వచనాత్। ఏవం చ చక్రసాధనాఖ్యపూజాయాస్తదభేదే తద్వికృతిరూపకర్మాన్తరత్వే వా ప్రాత్యహికతాయాస్తదఙ్గజపస్య చ తత ఏవ ప్రాప్తిః। తతశ్చోక్తరీత్యాఽర్చనే క్రియమాణే యద్యేకలక్షవిద్యాజపపర్యాప్తకాలపర్యన్తమర్చనమవిఘ్నం స్యాత్తదా భూమణ్డలవాసిన్యః సర్వా అపి యోషితః క్షోభయన్తి। లక్షైకమాత్ర ఇత్యత్ర పూర్వకాలైకేతి సమాసేఽపి బాహులకః పూర్వనిపాతాభావః। ఏకమాత్రశబ్దేనైవ వా లక్షశబ్దస్య సమాసః। తథాఽపి సాధక ఈషదప్యక్షుబ్ధో యది ద్వితీయలక్షసమాప్తిపర్యన్తమర్చయేదితి శేషః। తదా నాగకన్యా భువమాగత్య విఘ్నమాచరన్తి। అత్ర జపస్యార్చనాఙ్గత్వేన ప్రాప్తిద్యోతనాయైవ జప్త ఇతి సిద్ధవన్నిర్దేశః। ద్వితీయలక్షజపస్య కణ్ఠరవేణాకథనేఽప్యుత్తరత్రైవం లక్షత్రయం జప్త్వేత్యుపసంహారాల్లిఙ్గాద్ద్వితీయతృతీయలక్షపదాదేరధ్యాహారః।

స్పష్టం చ జ్ఞానార్ణవే–

తదా ద్వితీయలక్షం తు ప్రజపేత్సాధకోత్తమః।

తృతీయలక్షే సంప్రాప్తే భ్రామయన్తి సురాఙ్గనాః। ఇత్యాది॥

ఏతేన లక్షైకమాత్ర ఇతి మాత్రపదస్వారస్యాద్ద్వితీయతృతీయలక్షయోరనుపాదానాచ్చైకలక్షాత్మకమేవేదం కర్మ। తత్రైవ లోకత్రయాఙ్గనాకృతా విఘ్నాః క్రమేణ భవన్తి। ఏవం లక్షత్రయమితి కర్మాన్తరమితి వ్యాఖ్యా నోపాదేయా। ఏకా దీక్షా తిస్రో దీక్షా ఏకం వృణీతే ద్వౌ వృణీత ఇత్యాదావివ సంభవత్యేకవాక్యత్వే వాక్యభేదాయోగాత్। తత్రాన్తరవిసంవాదాచ్చ। యదపి వ్యాఖ్యానమిమాని త్రీణి కర్మాణ్యేకద్విత్రిలక్షరూపాణీతి తదప్యత ఏవం నాఽఽదర్తవ్యమ్। ఏవం సతి యత్సౌభాగ్యరత్నాకరేణోక్తం వామకేశ్వరతన్త్ర ఏకలక్షాత్మకమపి పురశ్చరణముక్తమస్తీతి వదన్తీతి, తద్యద్యేతద్వ్యాఖ్యాభిప్రాయేణ తదా తదపి చిన్త్యమేవ। పఞ్చమపటలే వక్ష్యమాణయుక్త్యభిప్రాయేణ చేద్యుక్తమేవ॥౪॥౫॥

తాసామపి యదా నాసౌ క్షోభం యాతి మనాగపి।

తతః స్వర్గనివాసిన్యో విద్రవన్తి సురాఙ్గనాః॥౬॥

ఏవం లక్షత్రయం జప్త్వా వ్రతస్థః సాధకోత్తమః।

సంక్షోభయతి దేవేశి త్రైలోక్యం సచరాచరమ్॥౭॥

తాసామపి నాగకన్యాభిరపి। సంబన్ధసామాన్యే షష్ఠీ। దర్శనేనేతి శేష ఇత్యన్యే। తతస్తృతీయలక్షజపారమ్భోత్తరమ్। ఏవముక్తరీత్యా లక్షత్రయం జప్త్వా లక్షత్రయజపసమాప్తిపర్యన్తం క్రమపూజాం కృత్వా। వ్రతస్థో బలవత్తరవిఘ్నసమూహేఽప్యస్ఖలితబ్రహ్మచర్యః। అత ఏవ సాధకోత్తమశ్చక్రసాధనకర్మఠేష్వగ్రగణ్యః సంక్షోభయతి స్వాయత్తీ కురుతే। మనోరమాయాం తు త్రైలోక్యక్షోభణక్షమానితిపదమశేషభువనప్రథాకరానితి వ్యాఖ్యాతమ్ ॥౬॥౭॥

ఏవం సిద్ధచక్రస్య కామ్యార్చనాద్యాత్మకాంస్త్రిచత్వారింశత్ప్రయోగానాహ లిఖిత్వేత్యాదినా పటలసమాప్తిపర్యన్తమ్। తత్ర కామనీయఫలషాడ్విధ్యాత్తత్సాధనాని కర్మాణ్యపి షడ్భవన్తి। శాన్తివశ్యస్తమ్భనవిద్వేషణోచ్చాటనమారణభేదాత్। తత్ర శాన్తిరుపద్రవనివృత్తిః। వశ్యం రాజాదీనాం స్వాయత్తీకరణమ్। స్తమ్భనం ప్రవృత్తినిరోధః। విద్వేషణం స్నేహభఙ్గః। ఉచ్చాటనం స్థానాన్తరప్రాపణమ్। ప్రసిద్ధమన్యత్। పరే తు రక్షాశాన్తిజయలాభనిగ్రహనిధనభేదాత్షాడ్విధ్యమాహుః। ప్రసజ్యమానోపద్రవప్రాగభావపరిపాలనం రక్షా। ప్రసక్తోపద్రవధ్వంసః శాన్తిః। రణద్యూతాదివిజయో జయః। వాణిజ్యాదిభిరిష్టప్రాప్తిర్లాభః। వ్యాధ్యుత్పాదనం నిగ్రహః। శేషం ప్రసిద్ధమ్। అత్ర స్తమ్భనస్య రక్షాయాం వశ్యాకర్షయోర్జయే విద్వేషోచ్చాటనయోర్నిగ్రహేఽన్తర్భావమిచ్ఛన్తి। యద్యపి కామన నన్త్యాత్తత్సాధనానన్త్యేన షట్సంఖ్యాతిక్రమేఽపి న తార్కికాణామివ క్వాపి హానిస్తథాఽపి షట్స్వేవ కర్మసు ప్రాతిస్వికమఙ్గవిశేషాణాం తన్త్రాన్తరే విధానాత్తత్తత్కర్మాన్తర్భావే తత్తదఙ్గప్రాప్తిః ఫలమ్। తాని చాఙ్గాని సౌభాగ్యరత్నాకరే త్రయోవింశే తరఙ్గే ద్రష్టవ్యాని।

తత్ర వశ్యప్రయోగమాహ ద్వాభ్యామ్—

లిఖిత్వా విపులం చక్రం తన్మధ్యే ప్రతిమాం యదా।
నామ్నా లిఖతి సంయుక్తాం జ్వలన్తీం చిన్తయేత్తతః॥౮॥

శతయోజనమాత్రస్థా త్వదృష్టాఽపి చ యా భవేత్।
భయలజ్జావినిర్ముక్తా సాఽప్యాయాతి విమోహితా॥౯॥

బిన్దుస్థానే వశకర్మభూతాయాః ప్రతికృతేర్లేఖనాయ బిన్దువిరహితం విపులం శ్రీచక్రం లిఖేత్। తత్ర లేఖనకరణద్రవ్యాకాఙ్క్షాయాం వశ్యే సిన్దూరాదిరక్తద్రవ్యేణ లేఖ్యమితి సామాన్యవిధినా వా సిన్దూరరజసా దేవి కుఙ్కుమేనాథవా పునరితి ప్రకృతౌ విహితస్య చోదకాద్వా కృత్వా సిన్దూరరజసా చక్రం తత్ర విచిన్తయేదితిదక్షిణామూర్తిసంహితాయామస్మిన్నేవ కర్మణి సిన్దూరవిధానాచ్ఛాఖాన్తరాధికరణన్యాయేన కర్మైక్యే సతి గుణోపసంహారాద్వా సిన్దూరాదేరేవ ప్రాప్తిః సంభవతీత్యాశయేన మూలే తదనుక్తిః। యత్తు గోరోచనాదిభిర్ద్రవ్యైశ్చక్రరాజం సమాలిఖేదితి జ్ఞానార్ణవేఽస్యైవ కర్మణః ప్రకరణే వచనం తద్యద్యపి స్తమ్భనకర్మణ ఏవానుగుణం పీతద్రవ్యత్వాత్తథాఽపి వాచనికత్వాత్తదపి వైకల్పికం లేఖనద్రవ్యమ్। అత ఏవ జ్ఞాపకాద్వశ్యాదిషట్కర్మభేదేన నియతానామఙ్గానాం తన్త్రాన్తరేషు ప్రకరణాన్తరే కథితానామిహ న ప్రాప్తిరిత్యపి సువచమ్। ఏతేన షట్కర్మభూతకామ్యచక్రార్చనవిశేషాణాం చక్రసాధనాన్తరాధికారకకామ్యచక్రార్చనానాం చ త్రయోవింశద్వాత్రింశతరఙ్గయోర్భేదేన లేఖనం సౌభాగ్యరత్నాకరే సంగచ్ఛతే। నామ్నా సంయుక్తామితి ప్రతిమావిశేషణమ్। నామ్నశ్చ కామరాజకూటేన విదర్భణమావశ్యకమ్। జ్వలన్తీం నామసహితాం మహాబీజవిదర్భితామితి తన్త్రాన్తరాత్। మహాబీజశబ్దేన కామరాజబీజముచ్యత ఇతి శ్రీవిద్యానన్దనాథో వ్యాచఖ్యౌ। విదర్భప్రకారస్తు శారదాతిలకే-మన్త్రార్ణద్వంద్వమధ్యస్థం సాధ్యనామాక్షరం లిఖేత్। విదర్భ ఏష విజ్ఞేయ ఇతి। తద్యథా షడక్షరస్య కూటస్య ద్వితీయతృతీయాక్షరయోర్మధ్యే లక్ష్మీతి సాధ్యనామ్నః ప్రథమాక్షరం చతుర్థపఞ్చమాక్షరయోర్మధ్యే సాధ్యద్వితీయాక్షరం లేఖ్యమితి। సాధ్యనామాక్షరాధిక్యే తు ప్రతిప్రధానమితి న్యాయేన మన్త్రం పునః పునరావర్త్య సాధ్యనామాక్షరాణి సర్వాణి విదర్భయేత్। మన్త్రవిదర్భణస్య నామసంస్కారరూపత్వాత్। అర్థరత్నావలీకారాస్తు-ప్రతిమాయా హృద్దేశే మూలవిద్యాం లిఖిత్వా తస్యా హృల్లేఖాయా హకారమధ్యే సాధకనామ షష్ఠ్యన్తం విలిఖ్య తదధో రేఫహకారయోర్మధ్యే సాధ్యనామ ద్వితీయాన్తమాకర్షయేతి క్రియాపదం చ లిఖేదితి వ్యాచక్షతే। తత్ర మూలం త ఏవం జానతే। యన్త్రసామాన్యవిధితస్తతోఽప్యధికానాం లేఖనీయాక్షరాణాం లాభాత్।

తదుక్తమ్—

జీవః ప్రాణో జీవమన్త్రాత్మమన్త్రౌ
  శక్తిర్నేత్రే శ్రోత్రయుగ్మం చ జిహ్వా।
సాధ్యః కర్తా కర్మ తత్తత్క్రియా చ
  ద్వే గాయత్ర్యౌ మన్త్రయన్త్రప్రభేదాత్॥
ప్రాణక్షేపో యన్త్రహృద్బీజ(త్సూర్య) బీజం
  రక్షావర్ణో మాతృకాభూతవర్ణాః।

ఇత్యఙ్గానాం వింశతిర్లేఖనీయా
  యన్త్రే యన్త్రే సంప్రదాయానుసారాత్॥ ఇతి।

అనయోః శ్లోకయోరర్థస్తు తృచభాస్కరే సవిస్తరం వర్ణితోఽస్మాభిః। ఏతస్యాపి యన్త్రత్వాద్వింశతిలేఖనస్యేష్టత్వే తు నిత్యార్చనేఽపి చక్రరాజే తల్లేఖనాపత్తిరుద్ధరా। తత్రాపీష్టాపత్తౌ సంప్రదాయ ఏవ శరణమితి దిక్। జ్వలన్తీం కామాగ్నినా దహ్యమానాం విచిన్తయేత్। మన్త్రపావకశిఖావిమోహితామిత్యేకే। సా చ శిఖా తద్యోన్యన్తరాలోదితా చిన్త్యేత్యపి కేచిత్। తత్సర్వం తన్త్రాన్తరసంవాద ఏవ విశ్రమ్భణీయమ్। శతయోజనేతి శతశబ్దోఽనేకపరః। యోజనానాం సహస్రం త ఇతి తన్త్రాన్తరాత్। స్పష్టమన్యత్। నచాస్మిన్ప్రయోగే చిన్తయేదితివిధివశాచ్చిన్తనమాత్రమేవ ఫలసంబన్ధాత్ప్రధానం నార్చనమశ్రవణాదితి వాచ్యమ్। చక్రలేఖనోక్త్యైవ తదర్చనలాభాత్। యథా తావత్సౌర్యాదివాక్యేషు నిర్వపతిశ్రవణం వాయవ్యాదివాక్యేష్వాలభతిశ్రవణం చ యజతేర్లక్షకం దర్శద్రైక్షప్రకృతికత్వే లిఙ్గం చ తథేహ చక్రపదమాత్రేణ తదర్చనస్య నిత్యార్చనప్రకృతికత్వస్య చ లాభ ఇతి సంప్రదాయాత్। ఏవముత్తరత్రాపి। ఏతే చ సర్వే ప్రయోగాః సప్తదినావధికా ఇతి కేచిత్। సకృదేవ వా యావత్ఫలోదయమావృత్తిర్వేతి తు యుక్తమ్। క్వచిత్ప్రయోగే సప్తాహాద్దాసవత్కింకరో భవేదిత్యుక్తమస్తీతి చేత్। కిం తావతా షణ్మాసాన్ధ్యానయోగేనేత్యప్యుక్తమస్త్యేవేతి॥౮॥౯॥

ప్రయోగాన్తరమాహ ద్వాభ్యామ్—

తన్మధ్యగోఽథవా భూత్వా మన్త్రీ సంచిన్తయేద్యదా।

సర్వమాత్మానమరుణం సాధ్యమప్యరుణీకృతమ్॥౧౦॥

తతః సంజాయతే దేవి సర్వసౌభాగ్యసున్దరః।

వల్లభః సర్వలోకస్య సాధకః పరమేశ్వరి॥౧౧॥

అథేతి ప్రయోగాన్తరారమ్భే, వేతి వికల్పే। తన్మధ్యగః, చక్రమధ్యే స్థితః। అరుణగుత్సూర్యసహస్రతుల్యమ్। సాధ్యం వశక్రియాకర్మభూతమ్। అరుణీకృతం స్వతేజసో వ్యాప్త్యేతి చ్విప్రత్యయలభ్యోఽర్థః।

తన్త్రాన్తరేఽపి–

ఉద్యత్సూర్యసహస్రాభమాత్మానమరుణప్రభమ్।

సాధ్యమప్యరుణీభూతం చిన్తయేత్పరమేశ్వరి॥ ఇతి।

అర్థరత్నావలీకారాస్తు—స్వీయాం కుణ్డలినీం వహన్నాడ్యా బహిరానీయ సాధ్యనాసికాద్వారా ప్రవేశ్య తత్కుణ్డలిన్యైకీకృత్య తయా కవలీకృతం సాధ్యజీవం స్వాసన(భిన్న)తాం నీత్వా స్వబ్రహ్మరన్ధ్రేన్దుమణ్డలాదారక్తామేవ సుధాధారా నిఃసార్య తథా సర్వమాత్మానం సాధ్యసహితమాప్లావయేదితి వర్ణయన్తి। తదర్ణవసంహితయోర్న దృశ్యతే। సాధ్యవశీకారాంశే పూర్వప్రయోగేణ సహాస్య వికల్పః। సౌన్దర్యాదికమప్యస్య ఫలమ్॥౧౦॥౧౧॥

సర్వరక్తోపచారైస్తు పూజయేన్ముద్రయా యుతమ్।

యస్య నామ్నైవ సంయుక్తం స భవేద్దాసవద్వశీ॥౧౨॥

ముద్రాశబ్దో యద్యపి నానార్థస్తథాఽపి ప్రకృతే గురుముఖైకవేద్యం యద్యోనిముద్రాబన్ధనాఖ్యం మన్త్రదోషనిరాసాయ యత్సాంప్రదాయికైరనుష్ఠీయతే తదేవేహ గ్రాహ్యమ్। ముద్రాసంనద్ధవిగ్రహ ఇతి తన్త్రాన్తరే స్వశరీరే ముద్రయా సంనాహవిధానాల్లిఙ్గాత్। వ్యాఖ్యాతం చ తథైవ ఋజువిమర్శిన్యాం నామ్నైవ సంయుక్తం విదర్భితం యథా తథా। తత్రప్రకారశ్చ పూర్వముక్తః। యస్య నామ విదర్భితమితి జ్ఞానార్ణవాదియమేవ వ్యాఖ్యోచితా। యే

తు సాధ్యసాధకయోర్నామద్వయం వశీ కుర్వితి క్రియాపదం చ లేఖ్యమితి వ్యాచక్షతే తేషాం మూలం మృగ్యమ్॥౧౨॥

ప్రయోగాన్తరమాహ త్రిభిః—

అదృష్టాయాస్తు సంయోజ్య నామ చక్రస్య మధ్యగమ్।
విరచ్య యోనిముద్రాం చ తామాకర్షయతి క్షణాత్॥౧౩॥

యక్షిణీం వాఽథ గన్ధర్వీం కింనరీం వా సురేశ్వరీమ్।
సిద్ధకన్యాం నాగకన్యాం యక్షకన్యాం చ ఖేచరీమ్॥౧౪॥

విద్యాధరీమప్సరసమృషికన్యామథోర్వశీమ్।
మదనోద్భవవిక్షోభస్ఫురజ్జవనమణ్డలామ్॥౧౫॥

అదృష్టాయా యక్షిణ్యాద్యన్యతమరూపాయా యన్నామ వ్యవహారయోగ్యం తచ్చక్రస్య మధ్యగం యథా తథా సంయోజ్య చక్రమధ్యే తద్వాచకప్రాతిపదికమాత్రం విలిఖ్య న తు మన్త్రేణ సహ విదర్భాత్మక ఇహ సంయోగః। అదృశ్యస్త్రీనామవర్ణాశ్చక్రమధ్యే విలిఖ్య త్వితి సంహితోక్తేః। ఏతావానేవ చ పూర్వప్రయోగాదస్యవిశేషః। యోనిముద్రావిరచనే తు తన్త్రాన్తరే విశేషో న శ్రూయతే। యే తు మన్త్రదోషనిరాసే కథితం యోనిముద్రాబన్ధనమపి ప్రోక్తసంక్షోభిణ్యాదిదశకాన్తర్గతమేవేతి మన్యన్తే తే త్వసాంప్రదాయికా ఇత్యుక్తం శ్రీహర్షదీక్షితైః। తస్మాదిహ సంప్రదాయ ఏవ యావద్విశేషదర్శనం శరణమ్। యక్షిణీ యక్షతో భిన్నైవ జాతిః। అతో న యక్షకన్యాపదేన పౌనరుక్త్యమ్। అప్సరసమిత్యనేనేవ సిద్ధేఽప్యుర్వశీగ్రహణం గోబలీవర్దన్యాయేన। ఇదం చ యక్షిణీత్యాదిశ్లోకద్వయస్థం పదజాతం తామిత్యేకవచనాన్తస్య విశేషణమ్। కేచిత్తు వక్ష్యమాణప్రయోగస్థస్య సర్వయోషిత ఇత్యస్య విశేషణం మన్యమానా ఇమం ప్రయోగం మానుషీమాత్రవిషయం మన్యన్తే తత్తన్త్రాన్తరవిరుద్ధమ్॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥

శ్లోకార్ధేనైవ ప్రయోగాన్తరమాహ—

మహాకామకలాధ్యానాత్క్షోభయేత్సర్వయోషితః।

యదేవ కామకలాధ్యానం క్రత్వర్థత్వేన పూర్వం విహితం తదేవ కామనోద్దేశేన క్రియమాణం కామ్యమపి భవతి। తతశ్చ సంయోగపృథక్త్వన్యాయేనోభయార్థమిదం ధ్యానమ్। సర్వయోషితో లోకత్రయస్థాఙ్గనాః।

మహాకామకలాధ్యానయోగాత్తు సురవన్దితే।
క్షోభయేత్స్వర్గభూర్లోకపాతాలతలయోషితః॥

ఇతి జ్ఞానార్ణవాత్। అత్ర తుశబ్దబలాత్ప్రథమప్రయోగాదేతస్య భిన్నతా సూచితా, తేన ప్రకృతతన్త్రేఽధ్యుష్టశ్లోకైరేక ఏవ ప్రయోగ ఇతి భ్రమో గలహస్తితః।

అథార్చనమన్తరేణైవ కతిచిత్ప్రయోగాన్వక్తుమారభతే—

రోచనాకుఙ్కుమాభ్యాం వా సప్తభాగం తు చన్దనమ్॥౧౬॥

అష్టోత్తరశతం జప్త్వా తిలకం ధారయేద్బుధః।
తతో యమీక్షతే వక్తి స్పృశతే చిన్తయేచ్చ యమ్॥౧౭॥

అర్ధేన చ శరీరేణ స వశం యాతి దాసవత్।

రోచనా గోరోచనం కుఙ్కుమం కేసరమ్। అనయోరన్యోన్యం భాగసామ్యం సమం స్యాదశ్రుతత్వాదితి న్యాయాత్। చన్దనం తు మిలితాభ్యామేతాభ్యాం సమభాగమ్।

రోచనాభాగమేకం తు భాగమేకం తు కుఙ్కుమమ్।

అథ భాగద్వయం దేవి చన్దనం మర్దయేత్సమమ్। ఇతి తన్త్రాన్తరాత్।

యే తు రోచనాకుఙ్కుమయోర్భాగద్వయం చన్దనభాగమేకమేవ యోజయేదితి వ్యాచక్షతే తే నిర్మూలత్వాదుపేక్ష్యాః। అర్ధేనేతి సహార్థే తృతీయా॥౧౬॥౧౭॥

తథా పుష్పం ఫలం గన్ధం పానం వస్త్రం మహేశ్వరి॥౧౮॥

అష్టోత్తరశతం జప్త్వా యస్యాః సంప్రేష్యతే స్త్రియాః।

సద్య ఆకృష్యతే సా తు విమూఢహృదయా సతీ॥౧౯॥

హఠాకుష్టిరియం భద్రే న క్వచిత్ప్రతిహన్యతే।

పుష్పమితి పత్రాదేరుపలక్షణమ్। ఫలమన్నతామ్బూలాదేః। గన్ధం కర్పూరాదేః। పానం దధిదుగ్ధాదేః। వస్త్రం భూషణాదేః। యస్యా ఇత్యత్ర లిఙ్గమవివక్షితమ్। ఏవం పూర్వప్రయోగేఽపి యమీక్షత ఇత్యత్ర। హఠాకుష్టిరితి। యది సాధ్యేన పరమన్త్రస్తమ్భనాః ప్రయోగా అనుష్ఠీయన్తే తదా తత్సిద్ధిప్రాబల్యాత్సాధకప్రయోగస్య ప్రతిహతిః స్యాదేవ। అయం తు ప్రయోగో బలవతాఽపి న ప్రతిహన్యత ఇత్యర్థః। భద్ర ఇతి సంబుద్ధిః సప్తమీ వా॥౧౮॥౧౯॥

అథ సార్ధైరేకాదశభిః శ్లోకైరేకం ప్రయోగముపదిశతి—

లిఖేద్రోచనయైకాన్తే ప్రతిమామవనీతలే॥౨౦॥

సురూపాం చారుశృఙ్గారవేషాభరణభూషితామ్।

తద్భాలగలహృన్నాభిజన్మమణ్డలయోజితామ్॥౨౧॥

జన్మనామమహావిద్యామఙ్కుశాన్తర్విదర్భితామ్।

సర్వాఙ్గసంధిసంలీనమాలిఖ్య మహనాక్షరమ్ ॥౨౨॥

తదాశాభిముఖో భూత్వా త్రిపురీకృతవిగ్రహః।
బద్ధ్వా తు క్షోభిణీముద్రాం విద్యామష్టశతం జపేత్॥౨౩॥

నియోజ్య దహనాగారే చన్ద్రసూర్యకలాలయే।

గోమయేన రహఃస్థానే భూమిముపలిప్య తత్ర గోరోచనేన సాధ్యస్త్రీప్రతిమాం శృఙ్గారరసానుగుణైర్వేషేణాఽఽభరణైశ్చ యుక్తాం సమ్యగ్విలిఖ్య తస్యా భాలమారభ్య యోనిపర్యన్తం తదీయజన్మనామసహితాం శ్రీవిద్యాం కోమిత్యఙ్కుశబీజవిదర్భితాం కృత్వా లిఖేత్। అఙ్కుశబీజం జన్మనామాద్యాక్షరం విద్యాక్షరద్వయం పునరఙ్కుశం జన్మనామద్వితీయాక్షరం విద్యాతృతీయచతుర్థాక్షరే ఇత్యాదిరీత్యా లిఖేత్। తతస్తత్ప్రతిమాయా దేహే యావన్తి సంధిస్థానాని తావస్తు స్థలేషు పునః పునర్ద్వితీయకూటమేవ విలిఖ్య తద్బీజం దాడిమీపుష్పాయం తత్తత్సంధిషు లీనం విభావ్య సాధ్యస్త్రీ యస్యాం దిశి తిష్ఠతి తదాభిముఖ్యేన దేవతాభావాపాదకాన్న్యాసాన్కృత్వా వక్ష్యమాణలక్షణాం క్షోభిణీముద్రాం [వద్ధ్వా] తద్బీజం [చన్ద్రసూర్యకలాలయే దహనాగారే నియోజ్య విద్యామష్టశతం జపేదితి స] ముదాయార్థః। అత్ర గోమయలేపః సంహితోక్తః—

లిప్తగోమయభూమౌ తు లిఖేద్రోచనయా తతః॥ఇతి।

జన్మమణ్డలశబ్దో యోనిపరః। కేచిత్తు భాలపదమాజ్ఞాచక్రోపలక్షకం [జన్మ]మణ్డలపదం మూలాధారపరభితి వదన్తః షట్చక్రేషు విద్యాం లిఖేదిత్యాహుః। తదయథాక్షరమ్। యే త్వఙ్కుశోత్తరం విద్యాక్షరద్వయం తతో జన్మనామాక్షరమితి వ్యాచక్షతే తేషాం పాఠక్రమపరిత్యాగే మూలం చిన్త్యమ్। దాడిమీపుష్పప్రభత్వం స్వర్ణవోక్తమ్—లీనం దాడిమపుష్పాభే చిన్తయేద్దేహసంధిష్వితి। మదనాక్షరపదస్య క్లీం బీజపరత్వేన వ్యాఖ్యానమనాదేయమ్। సర్వాఙ్గసంధిసంలీనం కామకూటం సమాలిఖేత్। ఇతిసంహితావిరోధాత్।

ఏవం -

క్షోభిణీబీజముద్రాభ్యాం విద్యామష్టశతం జపేత్।
యోజయేత్తాం కామగేహే చన్ద్రసూర్యకలావృతే॥

ఇతివచనాన్మూలస్థో దహనాగారశబ్దో మదనమన్దిరపరః। తత్ర యోజనం తు ముద్రాయా ఏవ యోగ్యతాబలాత్। కేచిత్తు—దహనాగారశబ్దేన సాధకస్య మూలాధారముచ్యతే। తత్ర యోజనం సాధ్యాయా ఇత్యాహు। పరే తు చన్ద్రసూర్యకలాయుక్తాగ్నిమణ్డలం శ్రీచక్రమేవేత్యాహుః। తదుభయమపి సంహితావిరుద్ధమ్॥౨౦॥॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥

అథాఽఽకృష్యమాణాం సాధ్యాం వర్ణయతి—

తతో విచలితాపాఙ్గామనఙ్గశరపీడితామ్॥౨౪॥

దూరీకృతస్వచారిత్రభయలజ్జానయాఙ్కుశామ్।
ఆకుష్టహృదయాం నష్టధైర్యాముడ్డీనజీవితామ్॥౨౫॥

వప్రప్రాసాదనిగడనదీయన్త్రసురక్షితామ్।
ప్రోచ్చలన్మట్కల్లో బనస్థలీమ్॥౨౬॥

శక్తిచక్రోధరుచ్చక్తిబలనాకబలీకృతామ్।
నవానురాగసంధానవేపమానహృదమ్బుజామ్॥౨౭॥

మనోధికమహామన్త్రపవనాపహృతాంశుకామ్।
విమూఢామివ విక్షుబ్ధామివ శ్రన్తాసివ ద్రుతామ్॥౨౮॥

లిఖితామివ నిఃసంజ్ఞామివ ప్రమథితామివ।

గలితామివ సంభ్రాన్తామివోడ్డామరితామివ॥౨౯॥

విహస్తామివ సంకీర్ణామివాఽఽకులితమానసామ్ ।
నిలీనామివ నిశ్చేష్టామివాన్యత్వం గతామివ॥౩౦॥

భ్రమన్మహానిలోద్ధూతయన్త్రాకారాం నభస్థలే।
భ్రమన్తీమానయేన్నారీం యోజనానాం శతైరపి॥౩౧॥

విచలితావపాఙ్గౌ నేత్రయోరన్తౌ యస్యాస్తామ్। స్వే, ఆత్మీయా జనాః। చారిత్రామాచారః। నయో నీతిః। దూరీకృతా ఆత్మీయాదినయాన్తాః పఞ్చాఙ్కుశా యయా తామ్। ఉడ్డీనం జీవితం దేహభానం యస్యాస్తామ్। వప్రః ప్రాకారః। ప్రాసాదో భూభుజాం గృహమ్। నిగడః శృఙ్ఖలాదణ్డో ద్వారనిరోధకః। నదీయమన్త్రమన్తర్గర్తితనదీకా పరిఖా। ఏతైః సురక్షితామపి ప్రోచ్ఛద్భిర్మదమయైః కల్లోలైర్మహాతరఙ్గైః ప్రస్ఫురన్తీ జవనస్థలీ యస్యాస్తామ్। శక్తిచక్రాత్సాధకోపాస్యదేవీపరివారాదుచ్ఛలన్త్యాః శక్తేశ్చకాన్తర్గతాన్యతమాయా వలనయా వ్యాప్త్యా కవలీకృతాం స్వాయత్తీకృతాం, శక్తిచక్రం తదీయమూలాధారం తస్మాదుచ్ఛలన్త్యాః శక్తేః కుణ్డలిన్యా ఇతి కేచిత్। మనసోఽప్యధికవేగేన మన్త్రవాయునాఽపహృతమాకృష్టమంశుకం యస్యాస్తామ్। విమూఢామివేత్యాదయశ్చతుర్దశైవకారాశ్చతుర్దశధోత్ప్రేక్షార్థాః।

మన్యే శఙ్కే ధ్రువం ప్రాయో నూనమిత్యేవమాదిభిః॥
ఉత్ప్రేక్షా వ్యజ్యతే శబ్దైరివశబ్దోఽపి తాదృశః॥

ఇత్యాలంకారికవచనేన తస్యోత్ప్రేక్షావ్యఞ్జకత్వాత్। ఉడ్డామరితాం భూతావిష్టాం, విహస్తాం వ్యాకులామ్। విహస్తవ్యాకులౌ సమావిత్యమరః। అన్యత్వం గతామివ, అన్యాదృశీమివ। స్పష్టమన్యత్॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥

అథ ద్వౌ రక్షాకరప్రయోగావాహ—

అథవా మాతృకాం సర్వాం లిఖిత్వా చక్రవాహ్యతః।
ధారాయేద్బాహుమూలే యః సోఽయధ్వః సర్వజన్తుషు॥3౨॥

భూర్జాదిపత్రే చక్రం విలిఖ్య మానుకావిర్వహిరానేష్టయ సంపూజ్య యో ధారయేత్స వ్యాఘ్రాదిదుష్టజన్తుష్వవధ్యో ే భవతి। ఉక్తం చ జ్ఞానార్ణవే—

మాతృకా విలిఖేచ్చక్రబాహ్యతః సకలాః ప్రియే।
భూర్జపత్రే స్వర్ణపత్రే రౌప్యపత్రేఽథ తామ్రకే॥
సోఽవధ్యః సర్వజన్తూనాం వ్యాఘ్రాదీనాం విశేషతః। ఇతి॥

సంహితాయామపి—

అథవా మాతృకాశ్చక్రబాహ్యే సంవేష్ట్య మన్త్రవిత్।
తచ్చకం పూజయేత్సమ్యగిత్యాది॥3౨॥

అథ నికాయిన్యాయేన పూర్వపూర్వవికారానుత్తరోత్తరాన్ప్రయోగాన్కతిచిదాహ—

తథైవ హి మహేశాని స్వసంజ్ఞాక్రమయోగతః।
చన్దనాగురుకర్పూరైరజరామరతాం వ్రజేత్॥33॥

తథైవ పూర్వప్రయోగవదేవ। స్వనామయోజనం చన్దనాద్యైరేవ లేఖనమితి తు విశేషః। సంహితాయాం తు కస్తూరీకేసరయోరపి మేలనముక్తమ్। అత్ర నామలేఖనాదీతికర్తవ్యతావిస్తరో గ్రన్థవిస్తరైకప్రయోజనకోఽర్ధరత్నావల్యాం ద్రష్టవ్యః॥33॥

పునర్వశ్యప్రయోగానేవాఽఽహ—

ఏవం దేవి విధానేన రాచనాగురుకుఙ్కుమైః।
లిఖితం చక్రయోగేన (ణ) యస్మిన్కస్మిన్నపి స్థితమ్॥౩౪॥

సాధ్యనామ స్వనామ్నా తు చక్రస్యాన్తర్విదర్భితమ్।
కరోతి సకలాల్లోకానచిరాత్పాదవర్తినః॥౩౫॥

పూర్వోక్తరీత్యా మాతృకావేష్టితం చక్రం రోచనాద్యైర్విలిఖ్య తన్మధ్యే స్వనామ్నా విదర్భితం సాధ్యనామ విలిఖ్య పూజయేత్। సర్వే జనాః పాదసమీపవర్తినో భవన్తి। చక్రయోగేన(ణ) లేఖనోపాయేన భూర్జాద్యాధారనియమో దేహే ధారణం చ కృతాకృతమిత్యాహ— యస్మిన్నితి॥౩౪॥౩౫॥

మధ్యం గతేన బీజేన మహాకామకలాత్మనా।
ఏకమేకమభ్య సాధ్యనామాక్షరం ప్రియే॥౩౬॥

బాహిరణ్యఖిలైరేవ వేష్టయేన్మాతృకాక్షరైః।
హేమమధ్యగతం కృత్వా ధారయేద్వామకే భుజే॥౩౭॥

శిఖాయామథవా వస్త్రే ధారయేద్యత్ర తత్ర వా।
కరోతి దాసభూతం హి త్రైలోక్యం సచరాచరమ్॥౩౮॥

సంమోహయతి రాజానం వాజినం దుష్టకుఞ్జరమ్।
చోరం కేసరిణం సర్వం పరచకం మహాగ్రహమ్॥౩౯॥

శత్రూన్వజ్రాశనిం శస్త్రం వేతాలం రాక్షసం తథా।
భూతప్రేతపిశాంశ్చ ధారితా చక్రరూపిణీ॥౪౦॥

మహాకామకలాత్మకం బీజం చతుర్థస్వరస్థేన మధ్యంగతేన త్రికోణాన్తర్లిఖితేన సాధ్యనామాక్షరమేకమేకమవష్టభ్య సంపుటీకృత్య వహిశ్చక్రార్ధాన్నవయోనిచక్రాద్బహిర్మాతృకాభిర్వేష్టయేదితి తు విమర్శిన్యాం వ్యాఖ్యాతమ్। రత్నావలీకారస్తు—మధ్యంగతేన మూల విద్యామధ్య స్థేన బీజేన కామరాజకూటేన సాధ్యనామాక్షరాణి గ్రథయిత్వా త్రికోణాన్తర్విలిఖ్య బహిః కామకూటాద్బహిస్త్రి—కోణమధ్య ఏవ మాతృకాభిః సాధ్యనామాక్షరగ్రథనరీత్యైవ వేష్టయేదితి వ్యాచఖ్యౌ। వస్తుతస్త–మూలే చక్రస్యేతిపదాభావేఽపి నికాయిన్యాయేన పూర్వయాగప్రకృతికత్వాద్ధారితా చక్రరూపిణీత్యుపసంహారాచ్చ చక్రస్యేత్యస్యోపస్థితౌ తస్య మధ్యం తస్య బహిరిత్యేవార్థః। యత్తు సంహితాయాం వచనమ్ —

కామకూటేన దేవేశి సందర్భ్య పృథగక్షరమ్-

సాధ్యానామ్నాం త్రికోణాన్తర్వేష్టయేన్మాతృకాబహిః॥ఇతి,

తత్రాపి చక్రం విలిఖ్యేత్యస్య పూర్వశ్లోకాదనువృత్తేస్తదవిరోధేనైవ చక్రాద్బహిరిత్యేవ వ్యాఖ్యేయమ్। తేన ప్రకృతితః ప్రాప్తస్య బాధో న కృతో భవతి। చతుర్థస్వరావష్టమ్భో మాతృకావష్టమ్భశ్చ మానాభావాత్సంహితావిరోధాచ్చ నోపాదేయ ఇతి యుక్తమ్। అత్రాఽఽదౌ కామకూటం తతో దేవదత్తప్రథమాక్షరం పునః కూటం వకారః పునః కూటం దకారః కూటం త్తకారః కూటమితి గ్రథనక్రమః। సంహితాయం సాధ్యనామ్నామితిబహువచననిర్దేశాదనేకసాధ్యోద్దేశేన సకృదేవాయం ప్రయోగ ఇతి ధ్వనితమ్। తదనుసారేణ సాధ్యనామ్నామక్షరమిత్యేవ ప్రకృతే విగ్రహః। సచరాచరమిత్యత్ర తచ్ఛబ్దశ్చక్రం పరామృశతీతి విమర్శిన్యాముక్తం తద్యుక్తమితి స్పష్టమ్॥౩౬॥౩౭॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥

తేన క్రమేణ సందర్భ్య పురాణాం నామ సున్దరి।

మధ్యే చతుష్పథే చాపి చతుర్దిక్షు నిధాపయేత్॥౪౧॥

మహాన్కోలాహలస్తత్ర తతో లోకస్య జాయతే।

యోషితాం చ విశేషేణ విద్విష్టానామపీశ్వరి॥౪౨॥

పూర్వోక్త ఏవ ప్రయోగే సాధ్యనామాక్షరాణాం స్థానే సుఘ్నుపాటలిపుత్రాదినగరనామాక్షరాణీతి విశేషః। నన్వేవం సతి నగరస్యైవ సాధ్యత్వాత్పూర్వేణైవ సిద్ధమిత్యత ఆహ—మధ్యే చేతి। నగరస్య మధ్యభాగే చతుష్పథే పూర్వాదిదిక్చతుష్టయే చ నిఖననార్థం షట్చక్రాణి కార్యాగీతి విశేషాన్న గతార్థతేతి భావః। అత్ర సంహితాయాం దిక్షు పూర్వాదిషు క్రమాదిత్యుక్తేః ప్రకృతే చకారశ్రవణాచ్చ షణ్ణాం సముచ్చయ ఏవ న వికల్పః। సర్వం నగరమేవ స్వవశే తిష్ఠతీతి తాత్పర్యార్థః॥౪౧॥౪౨॥

ఏతన్మధ్యగతాం పృథ్వీం సశైలవనకాననామ్।

చతుఃసముద్రపర్యన్తాం జ్వలన్తీం చిన్తయేత్ప్రియే॥౪౩॥

షణ్మాసాన్ధ్యానయోగేన జాయతే మదనోఽపరః।

దృష్ట్వైవాఽఽకర్షయేల్లోకాన్దృష్ట్వైవ కురుతే వశే॥౪౪॥

దృష్ట్వా సంక్షోభయేన్నారీం దృష్ట్వైవాపహరేద్విషమ్।

దృష్ట్వా కరోతి వాగీశం దృష్ట్వా సర్వం విమోహయేత్॥౪౫॥

దృష్ట్వా కరోతి చాఽఽవేశం దృష్ట్వా సర్వం విమోచయేత్।

దృష్ట్వా చాతుర్థికాదీంశ్చ నాశయేద్విషమజ్వరాన్॥౪౬॥

ఏతస్య చక్రస్య మధ్యగతాం సర్వాం పృథ్వీం చిన్తయేత్। షణ్మాసానిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా। జ్వరపదమసాధ్యరోగమాత్రోపలక్షణమ్॥౪౩॥౪౪॥॥౪౫॥౪౬॥

ఏతత్ప్రపూజితం రాత్రౌ చక్రం సిన్దూరరఞ్జితమ్।

కరోతి మహదాకర్షం సుదూరాదపి యోషితామ్॥౪౭॥

సిన్దూరేణ రఞ్జితం లిఖితమ్। రాత్రౌ సిన్దూరలిఖితం పూజయేదేకచిత్తత ఇతిసంహితైకవాక్యత్వాత్। తేన హరిద్రాదినా విలిఖ్య సిన్దూరం పూరయేదితి

వ్యాఖ్యానమనాదేయమ్। మహదితి చక్రవిశేషణమ్। మహతామాకర్షమితి వా। మహముత్సవం దదాతీతి మహః। స చాసావాకర్ష ఇతి వా॥౪౭॥

సదా దిక్షు విదిక్ష్వేవం యదా దేవి ప్రపూజ్యతే।

దిగనుక్రమయోగేన (ఐ) తదా సర్వం జగద్వశే॥౪౮॥

యాం దిశం సర్వాం వశయితుమిచ్ఛుస్తద్దిగభిముఖః సదాఽఖణ్డం పూజయేత్॥ఏవం క్రమేణ సర్వం జగద్వశయతి। అత్ర దిఙ్నామైవ సాధ్యానామేత్యాహుః॥౪౮॥

భూర్జపత్రే విలిఖ్యైతన్నవే నిర్వివరాేదరే।

రోచనాగురుకాశ్మీరర్మధ్యే సందర్భయేత్పురమ్॥౪౯॥

విపులం దేశమథవా విషయం మణ్డలం తథా।

స్వనామసహితం కృత్వా యది భూమౌ నిధాపయేత్॥౫౦॥

ధారయేదథవా హస్తే కణ్ఠే వా బాహుమూలతః।

శిఖాయామథవా వస్త్రే యత్ర తత్ర స్థితం చ వా॥౫౧॥

చక్రమేతన్మహాభాగే పురక్షోభణముత్తమమ్।

నూతనే నిశ్ఛిద్రే భూర్జే చక్రం విలిఖ్య తన్మధ్యే స్వనామ్నా విదర్భితం నగరదేశమణ్డలఖణ్డాన్యతమం కృత్వా విలిఖ్య సంపూజ్య నిఖననధారణాద్యన్యతమం కుర్యాదిత్యర్థః॥౪౯॥౫౦॥౫౧॥

అర్కక్షీరం కుఙ్కుమం చ ధత్తూరకరసం తథా॥౫౨॥

రోచనాలక్తకం లాక్షారసం మృగమదోత్కటమ్।
ఏకీకృత్వా చక్రమేతల్లిఖ్యతే యస్య సంజ్ఞయా॥౫౩॥

తస్య చోరగ్రహవ్యాధిరిపుసింహాహివాజిజమ్।
యక్షరాక్షసవేతాలభూతప్రేతపిశాచజమ్॥౫౪॥

లూతావృశ్చికకీటానాం కామలాశీతికోద్భవమ్।
భయం న విద్యతే తస్య పరమన్త్రాభిచారజమ్॥౫౫॥

నిత్యం సంధారణాద్దేవి కాలమృత్యుయమాదయః।
న శక్తా హింసితుం సమ్యగ్రోమైకమపి సర్వథా॥౫౬॥

అర్కక్షీరాదిద్రవ్యసప్తకం మేలయిత్వా తేన చక్రం విలిఖ్య యస్య నామ మధ్యే లిఖ్యతే తస్య సర్వోపద్రవనివృత్తిః। తేన తస్య నిత్యం ధారణే తు యావచ్ఛరీరసంపర్కస్తావత్కాలమృత్యురపి తం న బాధత ఇత్యర్థః। ఇహాలక్తకపదేన బర్బూరత్వగాదిద్రవ్యయోగజన్యో రసః। లాక్షారసస్య పృథగుపాదానాత్। తయోః సామానాధికరణ్యేనాన్వయస్తు నోపాదేయః।

ఉన్మత్తరసలాక్షార్కక్షీరకుఙ్కుమరోచనాః।
కస్తూర్యలక్తసహితా ఏకీకృత్య తు సంలిఖేత్॥

ఇతి సంహితావిరోధాత్।

కామలా జ్వరపత్నీ। శీతికా శీతజ్వరః। అకారప్రశ్లేషేణ కో బ్రహ్మాత్మానిలార్కేష్వితికోశాద్వాయువాచకకకారేణ చాశీతిసంఖ్యా వాతజన్యా రోగా వా గృహ్యన్తే॥౫౨॥౫౩॥౫౪॥౫౫॥౫౬॥

అథవా మధ్యగో దేవీం త్రికోణోభయగాం తథా।

అధస్తాన్నామసంయుక్తాం రోచనాకుఙ్కుమాఙ్కితామ్॥౫౭॥

నిధాపయేచ్ఛ సప్తాహాద్దాసవత్కింకరో భవేత్।

త్రికోణస్య కోణత్రయే మధ్యే చేతి చతుర్వారం విద్యాం విలిఖ్య తదధః స్థానచతుష్కే సాధ్యనామాపి పునః పునర్లిఖేదితి వ్యాచక్షతే। కామకూటం చతుర్వారం లిఖేదిత్యపి కేచిత్। పక్షద్వయేఽపి మూలాక్షరారూఢతా చిన్త్యా। త్రికోణోదరగామితి క్వచిత్కః పాఠః। తత్పక్షే త్రయః కోణా ఉదరం చేతి సమాసః సువచః। త్రికోణోభవణాభిత్యేవ తు తన్త్రాన్తరసంవాదీ పాఠః॥౫౭॥

అఙ్కితాం లిఖితాం నిత్యం ధారయేదుజ్జిఘృక్షతామ్॥౫౮॥

నామ్నా సర్వజ్ఞభూతోఽపి మూకో భవతి తత్క్షణాత్।

యే తావత్స్వేన సహోజ్జిఘృక్షన్తి ఉద్గ్రాహం కర్తుమిచ్ఛన్తి శాస్త్రీయే లౌకికే వ్యవహారే చా వివదితుమిచ్ఛన్తి తన్నామసహితం చక్రం పీతద్రవ్యేణ భూర్జాదౌ విలిఖ్య పూర్వాభిముఖః పీతైరేవ పుష్పైః పూజయిత్వా ధారయేత్। ప్రతివాదిముఖస్తమ్భో భవతి। తదుక్తం జ్ఞానార్ణవే—

పీతద్రవ్యైః సమాలిఖ్య పీతపుష్పైః సమర్చయేత్।

పూర్వాశాభిముఖో భూత్వా స్తమ్భయేత్సర్వవాదినః॥

సహస్రవదనో దేవి మూకో భవతి తత్క్షణాత్।

నామ్నా యస్య స వాగ్మీ హి పాషాణ ఇవ జాయతే॥ఇతి ।

క్వచిదిన్ద్రదిఙ్ముఖ ఇతి మూలపాఠః॥౫౮॥

మారణప్రయోగమాహ—

మహానీలీరసేనాపి నామ సంయోజ్య పూర్వవత్॥౫౯॥

దక్షిణాభిముఖో వహ్నౌ దగ్ధ్వా మారయతే క్షణాత్।

నీలీరసేన చక్రం విలిఖ్య బ్రాహ్మణభిన్నస్యాధార్మికస్య ద్వేష్యస్య నామ పూర్వోక్తరీత్యా సంయోజ్య దక్షిణాభిముఖోఽభ్యర్చ్య వహ్నౌ దహేత్, రిపుర్మ్రియతే॥౫౯॥

మహిషాశ్వపురీషాభ్యాం గోమూత్రేణాఙ్కితం లిఖేత్॥౬౦॥

నామ్నాఽఽరనాలమధ్యస్థం విద్విష్టః సర్వజన్తుషు।

మహిషపురీషాశ్వపురీషయో రసం గోమూత్రేణ సంమేల్య తేన చక్రం విలిఖ్య తంత్ర దేవదత్తయజ్ఞదత్తౌ విద్వేషయేత్యాది విలిఖ్యాభ్యర్చ్య తచ్చక్రం సౌవీరమధ్యే నిక్షిపేత్। అథ కాఞ్జికే। ఆరనాలకసౌవీరేత్యమరః। యస్య నామ్నాఽఙ్కితం స సర్వజన్తుషు విద్విష్టో భవతీత్యన్వయః। మహిషాశ్వేతి తు మిథోవైరస్య గోవ్యాఘ్రాదేరుపలక్షణమిత్యన్యే। పురీషద్వయమేవ లేఖనద్రవ్యే। గోమూత్రేణ తు చక్రస్య సేచనమాత్రమిత్యపి కేచిత్। తదుభయమపి సంహితాదివిరుద్ధమ్॥౬౦॥

యుక్త్వా రోచనయా నామ కాకపక్షేణ సంలిఖేత్॥౬౧॥

నీలకర్పటకే సమ్యగ్నీలసూత్రేణ వేష్టయేత్।

లమ్బమానం తదాకాశే పరముచ్చాటనం భవేత్॥౬౨॥

నీలవస్త్రే గోరోచనద్రవ్యేణ కాకపక్షోత్థలేఖన్యా చక్రం విలిఖ్య తత్ర సాధ్యనామ సంయోజ్య పూజయిత్వా తద్వస్త్రం నీలసూత్రేణాఽఽవేష్ట్య యష్టౌ బద్ధ్వాఽఽకాశే లమ్బయేత। ఉచ్చాటనం భవతి॥౬౧॥౬౨॥

దుగ్ధలాక్షారోచనాభిర్మహానీలీరసేన చ।

లిఖిత్వా ధారయేచ్చక్రం చతుర్వర్ణ్యం వశం భవేత్॥౬౩॥

దుగ్ధాదిద్రవ్యస్యేతరేతరయోగద్వంద్వవశాచ్చకారాచ్చ పరస్పరమిశ్రితమేకమేవ లేఖనద్రవ్యమ్। తదుక్తం సంహితాయామ్—

మహానీలీరసోద్భిన్నారోచనాదుగ్ధమిశ్రితైః।

లాక్షారసైర్లిఖేఞ్చక్రం చతుర్వర్ణాన్వశం నయేత్॥ ఇతి।

అత్రోద్భిన్నా పఞ్చమం ద్రవ్యం యోజనీయం విధీయతే। మహానీలీరోచనాభ్యాం దుగ్ధలాక్షారసాదిభిరిత్యత్రాఽఽదిపదేనాప్యేతదేవ ద్రవ్యం జ్ఞానార్ణవేఽప్యభిప్రేతం దృశ్యతే। తదనురోధేన మూలే చకారోఽపి తత్సముచ్చయార్థ ఏవ వ్యాఖ్యేయః। సురేశ్వరకృతశబ్దప్రదీపాఖ్యే భిషక్కోశే—ఔద్భిన్నం క్షారికాయాం స్యాత్కడాహలవణేఽపి చేతి। ఏతేన చత్వారి ద్రవ్యాణి చతుర్ణాం వర్ణానాం వశీకరణే యథాసంఖ్యమన్వియన్తీతి విమర్శినీకారోక్తిర్నిరస్తా। శ్వేతరక్తపీతనీల—వర్ణానాం మృదాదీనాం స్మృత్యాదిషు విప్రాదిభేదేన వ్యవస్థాదర్శనం తేషాం భ్రమమూలం, తత్తు తన్త్రాన్తరే విశేషదర్శనాన్నివర్త్యమ్॥౬౩॥

ఏతేనైవ విధానేన జలమధ్యే వినిక్షిపేత్।

సౌభాగ్యమతులం తస్య స్నానపానాదినా భవేత్॥౬౪॥

ఏతేనైవ దుగ్ధాదిద్రవ్యపఞ్చకకరణకలేఖనాదిరూపేణైవ। ఆదిపదేన ముఖప్రక్షాలనం యే యే పిబన్తి తే తే వశగా భవన్తీతి తు తన్త్రాన్తరసిద్ధోఽర్థః। యత్తు విమర్శిన్యాముక్తం దీక్షాభిషేకసమయే కనకణ్వచక్రం కుమ్భే నిక్షేప్యమ్। అభిషేకోత్తరం చ తచ్చక్రం గురవే దేయమిత్యయమర్థోఽనేన లబ్ధ ఇతి తత్తన్త్రాన్తరే న దృష్టమ్॥౬౪॥

ఏతన్మధ్యగతాం దేవీం నాగరీం వా సురాఙ్గనామ్।

సప్తాహాత్క్షోభయేత్సత్యం జ్వలమానాం విచిన్త్య తామ్॥౬౫॥

దేవీం రాజమహిషీమ్। నాగరీం నగరే భవాం యాం కాంచిత్। తాం చకాన్తర్జ్వలితాం చిన్తయేదిత్యాదిరుక్తచర ఏవార్థః॥౬౫॥

మహాపాతకయుక్తాత్మా యది దేవీం ప్రపూజయేత్।

శమీదూర్వాసహాశ్వత్థపల్లవైరథ వాఽర్కజైః॥౬౬॥

మాసేన హన్తి కలుషం సప్తజన్మకృతం నరః।

శమ్యాదిపల్లవచతుష్టయం మిలితమేవ పూజాయాం కరణమ్। ద్వంద్వావగతసాహిత్యస్యోపాదేయవిశేషణత్వేన వివక్షితత్వాత్। అత ఏవ మల్లికామాలతీజాతీ కున్దైశ్చ శతపత్రకైరితిజ్ఞానార్ణవశ్లోకవ్యాఖ్యావసరే మల్లికాదీనాం సముదితానాం పూజాసాధనత్వమిత్యుక్తం శంకరానన్దైః। సహా కుమారీ తరణిరిత్యమరః। అర్కజైరితి తు తత్పుష్పస్యాప్యుపలక్షణమితి వదన్తి॥ ౬౬॥

అథ సార్ధైః సప్తభిః శ్లోకైస్త్రయోదశ ప్రయోగానాహ—

లిఖిత్వా పీతవర్ణేన చక్రమేతద్యదాఽర్చయేత్॥౬౭॥

పూర్వాశాభిముఖో భూత్వా స్తమ్భయేత్సర్వవాదినః।

సిన్దూరేణాప్యుల్లిఖితం పూజయేదుత్తరాముఖః॥౬౮॥

యదా తదాఽస్య వశగో లోకో భవతి సర్వథా।

గైరికేణ తదాలిఖ్య పూజయేత్పశ్చిమాముఖః॥౬౯॥

సోఽపి సర్వాఙ్గనాకర్షవశ్యక్షోభకరో భవేత్।

దక్షిణాభిముఖో భూత్వా కృష్ణం చక్రే సమర్చయేత్ ॥౨౦॥

యస్య నానా తస్య నిత్యం మన్త్రహానిస్తు జాయతే।
తద్వద్ధిగన్తరాలేషు పూజితం పరమేశ్వరి ॥౨౧॥

స్తమ్భవిద్వేషణవ్యాధిశత్రూచ్చాటనకారకమ్।
రోచనాలిఖితం దేవి దుగ్ధమధ్యే వశంకరమ్ ॥౨౨॥

క్షిప్తం గోమూత్రమధ్యే తు శత్రూచ్చాటనకారకమ్।
తైలమధ్యగతం చక్రం విద్వేషణకరం పరమ్ ॥౨౩॥

తక్రమధ్యగతం చాపి విద్వేషణకరం భవేత్।
జ్వలజ్జ్వలనమధ్యస్థం సర్వశత్రువినాశనమ్ ॥౨౪॥

అత్ర పీతపుష్పైరేవార్చనం, దిగన్తరాలేషు విదిక్షు, అగ్నిరాక్షసవాయవ్యశంభుకోణేషు పూజితమిత్యర్ణవవాక్యాల్లోకే కౢప్తత్వాచ్చానేనైవ క్రమేణ స్తమ్భనాదిఫలాని యోజ్యాని। తేన పూర్వోత్తరాపరదక్షిణక్రమస్య పూర్వం కౢప్తత్వాదీశానాద్యాగ్నేయాన్తః క్రమ ఇతి కల్పనా పరాస్తా। ఈశానాదివాయవ్యాన్తః క్రమ ఇతి రత్నావలీకారస్య తు మహాన్ప్రమాదః, నిర్యుక్తికత్వాత్। తద్వదిత్యనేన స్తమ్భనాదికర్మానుగుణం పీతద్రవ్యాదికం లేఖనే కరణముక్తమ్। తదనిర్ణయే ప్రకృతితః ప్రాప్తం రోచనాదికమేవ జ్ఞేయమ్ ॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥ ॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥

అథవా దేవదేవేశి యదేకాన్తే చతుష్పథమ్।
తత్సమీపే లిఖేచ్చక్రం సిన్దూరేణ మహాప్రభమ్ ॥౨౫॥

సర్వబాహ్యత ఆరభ్య యావన్మధ్యం మహేశ్వరి।
అకారాదిక్షకారాన్తాం మాతృకాం తత్ర విన్యసేత్ ॥౨౬॥

పూజయేద్రాత్సమయే కులాచారక్రమేణ యః।

తత్క్షణాత్స మహేశాని సాధకః ఖేచరో భవేత్॥౭౭॥

ఏకాన్తే పశుజనవర్జితే చతుష్పథసమీపదేశే సిన్దూరరజసా చక్రం విలిఖ్య తత్ర మాతృకా అపి బాహ్యమారభ్య మధ్యపర్యన్తం లిఖిత్వా కులాచారరీత్యా మపఞ్చకసాహిత్యేన రాత్రౌ పూజనేన ఖేచరత్వసిద్ధిర్భవతి। మాతృకాలేఖస్తు–అణిమాయాః స్థానే స్వాభిముఖాగ్రం కోణం కృత్వేశానాగ్న్యభిముఖ్యేన ద్వే వామదక్షిణరేఖే విభావ్య మధ్యబిన్దోరుపరి యథా తిర్యగ్రేఖా పతతి తథా పూర్వరేఖాం విభావ్యం తాసాం స్థానేఽకథాదిషోడశషోడశ మాతృకా విలిఖ్య కోణత్రయే హళక్షాల్లిఖేదితి కేచిత్। అణిమాద్యఖిలదేవతానామాసనస్థానే ప్రత్యేకం వాగురాకారేణ సర్వమాతృకాః పునః పునర్లేఖ్యా ఇత్యన్యే। వస్తుతస్తు—చతురస్రం మాతృకార్ణైర్మణ్డితం సిద్ధిహేతవే త్రివృత్తం మాతృకాన్వితమిత్యాదిజ్ఞానార్ణవాదిజ్ఞాపకాత్కేరలసంప్రదాయసిద్ధః శ్రీచక్రే మాతృకాలేఖ ప్రకారోఽస్తి, తస్యాయం విధిరితి యుక్తమ్। స చ ప్రకారః సున్దరీమహోదయే ద్రష్టవ్యః॥౭౫॥౭౬॥౭౭॥

పూజయిత్వా మహేశాని తద్వదేకతరౌ గిరౌ।

అజరామరతాం సత్యం లభతే నాత్ర సంశయః॥౭౮॥

ఏక ఏవ తరుర్యస్మింస్తాదృశే పర్వతే ప్రాగుక్తరీత్యైవ పూజనాదజరామరత్వం భవతి। ఏకతర ఇతి పాఠం స్వీకృత్యాసహాయ ఇతి వ్యాఖ్యానమర్ణవాదితన్త్రాన్తరవిరుద్ధమ్॥౭౮॥

అథ సమస్తసిద్ధీనాం సాధకమేకమేవ ప్రయోగమాహ—

మహాభూతదినే వాఽపి శ్మశానే యది పూజయేత్।

పూర్వవన్నిశి దేవేశి సాధకః స్థిరమానసః॥౭౯॥

పాదుకాఖడ్గవేతాలసిద్ధద్రవ్యమనఃశిలాః।

అఞ్జనం వివరం చేటీ యక్షీ దూరగతిస్తథా॥౮౦॥

యత్కించిత్సిద్ధిసంతానం విద్యతే భువనత్రయే।
తత్సర్వమేవ సహసా సాధయేత్సాధకోత్తమః॥౮౧॥

ఇతి శ్రీనిత్యాషోడశికార్ణవస్య ద్వితీయః పటలః।

మహాభూతదినం చతుర్దశీ। సాఽపి కృష్ణైవేతి కేచిత్। సాఽపి భౌమయుక్తైవేత్యపరే। స్థిరమానసో నిర్భయః। పాదుకారూఢస్య జలోపర్యపి గమనమ్। ఖడ్గే స్వయమేవ ప్రహృత్య పునః స్వాయత్తతా। వేతాలవశీకారః। సిద్ధానాం సహవాసః। ఇచ్ఛామాత్రేణ ద్రవ్యాణామనర్ఘ్యాణాం నిర్మాణమ్। మనసో నిగ్రహః। శిలా చిన్తామణిలాభః। అఞ్జనం వ్యవహితదర్శనదమ్। వివరం పాతాలాబిలాదిప్రవేశః। చేటీయక్ష్యోర్దేవతావిశేషయోః స్వాధీనీకరణమ్। దూరదేశే క్షణేన గమనమ్। అన్యదపి యత్సిద్ధిసంతానమణిమాదిరూపమనన్తవిధం భువనత్రయవర్తి తత్సర్వమనేనైవ ప్రయోగేణ సాధయేత్। అత ఏవ స సాధకేషూత్తమః। సంహితాయాం త్వస్మిన్నేవ ప్రయోగే మాసషట్కపర్యన్తమావృత్తిరుక్తా। తన్త్రాన్తరేష్వేతదుత్తరం బహుజన్మకృతపాపక్షయఫలకాని ప్రాయశ్చిత్తాత్మకాని పూజనాన్యుక్తాని తాన్యప్యనేనైవ ప్రయోగేణ సాధనీయానీత్యాశయేన యత్కించిదిత్యుక్తమ్। అనుక్తం సర్వమిత్యర్థః। యత్కించిత్ప్రాచీనమగ్నీషోమీయాదిత్యత్ర యత్కించిత్పదస్య తథార్థవర్ణనదర్శనాదితి సర్వం శివమ్॥౭౯॥౮౦॥౮౧॥

ఇతి శ్రీభాస్కరోన్నీతే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః।
వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామోఽభూద్వితీయకః॥౨॥

ఏవమేకాశీతిశ్లోకాత్మకేన ద్వితీయపటలేన చక్రసాధనం తత్సాధ్యాంస్త్రిచత్వారింశత్ప్రయోగాంశ్చ నిర్వర్ణ్య ముద్రాణామపి ఫలస్య చక్రసాధనోత్తరమేవ సిద్ధిం దిధ్వనయిషురిహైవ తాసాం విరచనప్రకారం దిదర్శయిషుః పరమశివో విమర్శాంశేన ప్రశ్నమవతారయతి— శ్రీదేవ్యువాచ—

భగవంస్త్రిపురాముద్రాః సూచితా న ప్రకాశితాః।
కథం విరచనం తాసాం క్రియతే వద శంకర॥౧॥

సూచితాః ప్రథమపటలే పూజాయాం కర్తవ్యత్వేన విహితాః॥౧॥

శ్రీభైరవ ఉవాచ—

శృణు దేవి ప్రవక్ష్యామి ముద్రాః సర్వార్థసిద్ధిదాః।
యాభివరచితాభిస్తు సంముఖా త్రిపురా మవేత్॥౨॥

సంముఖతి స్వాఙ్గాఙ్గోపసర్జనాదిత్యనేన పక్షే టాప్॥౨॥

ఆవాహనస్య పూజాయాం ప్రథమముపస్థితత్వేన తదుపయోగినీం వక్ష్యమాణనవముద్రాసమష్టిరూపాం త్రిఖణ్డాముద్రాం ప్రథమమాహ—

పరివర్త్య కరౌ స్పృష్టావఙ్గుష్ఠౌ కారయేత్సమౌ।
అనామాన్తర్గతే కృత్వా తర్జన్యౌ కుటిలాకృతీ॥౩॥

కనిష్ఠికే నియుఞ్జీత నిజస్థానే మహేశ్వరి।
త్రిఖణ్డేయం మహాముద్రా త్రిపురాహ్వానకర్మణి॥౪॥

పరస్పరాన్తః ప్రవేశితాఙ్గులికౌ హస్తౌ మిథః సముఖౌ కృత్వా దక్షతర్జన్యా వామానామికాగ్రం వామతర్జన్యా దక్షానామికాగ్రం చ గృహ్ణీయాత్। తతః కనిష్ఠికాయుగలం మధ్యమాయుగలమఙ్గుష్ఠయుగలం చ పరస్పరాభిముఖ్యేన సరలం కుర్యాత్। సేయం యుగలాత్మకఖణ్డత్రయేణ యుక్తా త్రిఖణ్డా త్రిపురాయా ఆహ్వానే వినియుక్తాః। అత్ర

పరస్పరాన్తరఙ్గులీనాం ప్రవేశ ఏవ పరివర్తనపదేనోక్తః। స్పృష్టౌ సంయుక్తావఙ్గుష్ఠౌ సమౌ సరలప్రసరౌ। అనామే అన్తర్గతే యయోస్తే తర్జన్యౌ కుటిలాకృతీ ఆకుఞ్చితాగ్రే కృత్వా కనిష్ఠికే ద్వే నియుఞ్జీత పరస్పరం యోజయేత్। అత్ర నిజస్థానపదం లక్షణయా మధ్యస్థానస్థితమధ్యమాఙ్గులిపరమ్। మధ్యమే అపి నియుఞ్జీతేత్యర్థః। త్రిఖణ్డాపదస్య యౌగికతయా వా తల్లాభః।

అత ఏవోక్తం జ్ఞానార్ణవే—

పాణిద్వయే మహేశాని పరివర్తనయోగతః।

కారేజరివ తర్జనీభ్యామనామే ధారయేత్ప్రియే॥

మధ్యమే యోజయేన్మధ్యే కనిష్ఠే తదధస్తతః।

అవపి సంయోజ్య త్రిధా యుగ్మక్రమేణ తు॥

త్రిఖణ్డా నామ ముద్రేయం త్రిపురాహ్వానకర్మణి। ఇతి ॥

నచ ప్రకృతతన్త్రరీత్యా మధ్యమాయోగస్య స్పష్టమకథనాద్విఖణ్డాయా ఏవం వామాదికలాత్రితయస్వరూపతాయా వక్ష్యమాణత్వాత్త్రిఖణ్డేతి నామాస్తు। తన్త్రభేదేన మన్త్రయన్త్రముద్రాదేర్భేదస్య బహుశో దర్శనాదితి వాచ్యమ్। అవిరోధే సంభవతి విరోధవికల్పయోరన్యాయ్యత్వాత్। అత ఏవానామాన్తర్గతే ఇత్యత్ర బహువ్రీహిః। అనామాభ్యామన్తర్గతే ఇత్యపి కేచిత్॥౩॥౪॥

మధ్యమే మధ్యమే కృత్వా కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠరోధితే।

తర్జన్యౌ దణ్డవత్కృత్వా మధ్యమోపర్యనామికే॥౫॥

ఏషా తు ప్రథమా ముద్రా సర్వసంక్షోభకారిణీ।

కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠయోరగ్రపర్వణీ పరస్పరాభిముఖ్యేన సంమేల్య తదుభయపర్వమధ్యభాగే మధ్యమాగ్రపర్వాపి యోజయేత్। కనిష్ఠామధ్యమాఙ్గుష్ఠానామగ్రపర్వత్రయం పరస్పరసంలగ్నం కుర్యాదితి యావత్। తాదృశం హస్తద్వయం సంలగ్నం కృత్వా దక్షానామికాం వామమధ్యమామధ్యపర్వోపరి వామానామికాం దక్షమధ్యమామధ్యపర్వోపరి ప్రవేశయేత్। తర్జన్యౌ తు సరలే ఏవ శూన్య(భూమ్య)భిముఖాగ్రే కృత్వా సంస్థాపయేత్। ఇదం చ మధ్యమోపరీతిపదస్వారస్యాల్లబ్ధమ్। సేయం ముద్రా సర్వసంక్షోభిణ్యాఖ్యా భవతి। ఏషా తు ప్రథమేత్యనేన యత్ర ముద్రాణాం ప్రదర్శనం విధీయతే తత్రైత ఆరమ్యైవ ప్రదర్శయేన్న త్రిఖణ్డామారభ్యేతి ధ్వన్యతే। ఇదం చ ముద్రావిరచనమక్షరస్వారస్యలబ్ధముక్తమ్। జ్ఞానార్ణవోఽప్యస్మిన్నేవార్థేఽనుకూలః—

విముఖౌ తు కరౌ కృత్వా మధ్యమే మధ్యగే కురు।

అఙ్గుష్ఠాభ్యాం కనిష్ఠాభ్యాం చాఽఽపీడ్య సరలే తతః॥

తర్జన్యౌ దణ్డవత్కుర్యాన్మధ్యమస్థే హ్యనామికే।

సర్వసంక్షోభిణీ ముద్రా త్రైలోక్యక్షోభకారిణీ॥ ఇతి

తన్త్రరాజే త్వన్యథోక్తమ్—

కనిష్ఠానామికామధ్యా నఖైరన్యోన్యసంగతాః।

కృత్వాఽఙ్గుష్ఠౌ కనిష్ఠాస్థావృజూ కుర్యాచ్చ తర్జనీ॥

సర్వసంక్షోభిణీ ముద్రా త్రైలోక్యక్షోభకారిణీ॥ ఇతి॥

ప్రాఞ్చస్తు మధ్యమే మధ్యగే ఏవ న తు స్థానాన్తరగతే కుర్యాత్। విజస్థాన ఏవ తే వసత ఇతి యావత్। కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠరోధితే ఇత్యనామికాి। తర్జన్యౌ మధ్యమోపరి దణ్డవత్కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే। ఏతత్పక్షే దూరాన్వయః కతిపయపదవైయర్థ్యం తన్త్రాన్తరవిసంవాదశ్చేతి స్పష్టమ్॥౫॥

ఏతస్యా ఏవ ముద్రాయా మధ్యమే సరలే యది॥౬॥

క్రియేతే చేన్మహేశాని సర్వవిద్రావిణీ తదా।

ఏతస్యాః సర్వసంక్షోభిణ్యా మధ్యమే అపి తర్జనీవత్సరలే భవతశ్చేతిత్యర్థః। న తు మధ్యమే ఏవ సరలే ఇతి।

మధ్యమే తర్జనీయుక్తే సరలే చేతరా(త్తదా) భవేత్।
సర్వవిద్రావిణీ ముద్రా ద్రావయేత్తు చరాచరమ్॥

ఇతి తన్త్రాన్తరాత్ ॥౬॥

మధ్యమాతర్జనీభ్యాం తు కనిష్ఠానామికే సమే॥౭॥

అఙ్కుశాకారరూపాభ్యాం మధ్యమేం పరమేశ్వరి।
ఇయమాకర్షిణీ ముద్రా త్రైలోక్యాకర్షకారిణీ॥౮॥

సర్వవిద్రావిణ్యామేవ తర్జన్యోర్మధ్యమయోశ్చాఽఽకుఞ్చితాగ్రత్వే సర్వాకర్షిణీ ముద్రా భవతి।

తదుక్తమ్—

మధ్యమాతర్జనీయుగ్మే వక్రే కుర్యాత్సులోచనే।
ఏతస్యా ఏవ ముద్రాయాస్తదాఽఽకర్షణకారిణీ॥ ఇతి ।

అత్ర మధ్యమాతర్జనీభ్యామితి తృతీయేత్థంభూతలక్షణే। వక్రాభ్యాం తాభ్యాముపలక్షితా త్యన్వయః। కనిష్ఠానామికే తు సమే। పూర్వముద్రాస్థాభ్యాం స్వాభ్యామేవ తుల్యే। మధ్యమ ఇతి తు పరమేశ్వర్యా విశేషణమ్। ఏతాసాం ముద్రాణాం మధ్యే వాసనారూపేణ

వామాదిశక్తిరూపతయాఽవస్థిత ఇత్యర్థః। అన్యే తు ఏతస్యా ఏవ ముద్రాయా ఇత్యనువర్త్య కనిష్ఠానామికే ముద్రామధ్యగే మధ్యమాతర్జనీభ్యాం సమే చ కార్యే ఇతి యోజయన్తి। అత్ర సామ్యం ప్రమేయత్వాదినైవ నిర్వాహ్యం వక్రత్వేన సామ్యే తు కనిష్ఠానామికే అప్యాకుఞ్చయేదితి విధ్యర్థః స్యాత్। తథా చ తన్త్రాన్తరవిరోధోఽనువృత్తివిరోధవైపర్త్యే చ॥౭॥౮॥

పుటాకారౌ కరౌ కృత్వా తర్జన్యావఙ్కుశాకృతీ।

పరివర్త్య క్రమేణైవ మధ్యమే తదధోగతే॥౯॥

క్రమేణ దేవి తేనైవ కనిష్ఠానామికే అపి।

సంయోజ్య నిబిడాః సర్వా అఙ్గుష్ఠావగ్రదేశతః॥౧౦॥

ముద్రేయం పరమేశాని సర్వావేశకరీ స్మృతా।

కరయోః పుటాకారతోక్తిః పరస్పరపరాఙ్ముఖత్వసిద్ధ్యర్థా। అన్యథాఽదృష్టార్థతాపత్తేః। తేన సంప్రదాయాదేవ పరాఙ్ముఖత్వలాభ ఇత్యుక్తమపాస్తమ్। ఏవం పరాఙ్ముఖ పరివర్తయేత్పరస్పరాన్తః ప్రవేశితాఙ్గులికౌ కుర్యాత్। తతస్తర్జన్యౌ పరస్పరాభిముఖ్యేన కుఞ్చితాగ్రే కార్యే। తదధో మధ్యమే తదధోఽనామికే తదధః కనిష్ఠికే అపి తేనైవ క్రమేణాఙ్కుశాకారతాక్రమేణ సంయోజ్య నిబిడాః సాన్ద్రా నిరవకాశా అఙ్గులీః కృత్వా సర్వోర్ధ్వమఙ్గుష్ఠౌ న్యఙ్గౌ నిదధ్యాత్। కనిష్ఠానామికే ఇత్యత్రాల్పాచ్తరమితి కనిష్ఠాయాః పూర్వనిపాతః। సేయం ముద్రా సర్వావేశకరీ సర్వవశంకరీత్యప్యుచ్యతే॥౯॥౧౦॥

సంముఖౌ తు కరౌ కృత్వా మధ్యమామధ్యగేఽనుజే॥౧౧॥

అనామికే తు సరలే తద్బహిస్తర్జనీద్వయమ్।

దణ్డాకారౌ తతోఽఙ్గుష్ఠౌ మధ్యమానఖదేశగౌ॥౧౨॥

ముద్రైషోన్మాదినీ నామ క్లేదినీ సర్వయోషితామ్।

దక్షకనిష్ఠాం వామమధ్యమా వామకనిష్ఠాం చ దక్షమధ్యమయా దృఢం గృహ్ణీయాత్। తద్గ్రహణం చ ద్వేధా సంభవతి అనామికయోరుత్తానకనిష్ఠికోర్ధ్వమవస్థాపనేన తదధోఽవస్థాపనేన చేతి। తత్ర ద్వితీయపక్షానుమతిద్యోతనాయ కరౌ సంముఖౌ కృత్వేత్యుక్తమ్। అనామికయోః పరస్పరాభిముఖ్యేన సంలగ్నతాయా అస్మిన్నేవ పక్షే సంరక్షణాత్। మధ్యగేఽనుజే ఇత్యత్ర సంధిరార్షః। అనుజే కనిష్ఠికే। అనుజశబ్దః సతీసప్తమ్యేకవచనాన్తో వా। తతోఽనామాద్వయం సరలం, తద్బహిస్తత్పార్శ్వయోర్ధారేతనీద్వయమపి సరలమ్। మధ్యమయోరాకుఞ్చితాగ్రయోర్నఖోపరి న్యుబ్జౌ దణ్డాకారావఙ్గుష్ఠౌ చేదేషా సర్వోన్మాదినీ నామ ముద్రా భవతి॥౧౧॥౧౨॥

అస్యాస్త్వనామికాయుగ్మమధః కృత్వాఽఙ్కుశాకృతి॥౧౩॥

తర్జన్యావపి తేనైవ క్రమేణ వినియోజయేత్।

ఇయం మహాఙ్కుశా ముద్రా సర్వకార్యార్థసాధినీ॥౧౪॥

అస్యా ఉన్మాదినీముద్రాయా అనామికాయుగ్మమఙ్కుశాకరం కృత్వా తర్జన్యావపి తేనైవాఙ్కుశాకారరూపేణైవ క్రమేణ యోజయేత్। సేయం మహాఙ్కుశా నామ ముద్రా భవతి॥౧౩॥౧౪॥

అథ నవభిః ఖేచరీముద్రామాహ

సవ్యం దక్షిణహస్తే తు దక్షిణం సవ్యహస్తతః।

బాహూ కృత్వా మహేశాని హస్తౌ సంపరివర్త్య చ॥౧౫॥

కనిష్ఠానామికే దేవి యువత్వా తేన క్రమేణ తు।

తర్జనీభ్యాం సమాక్రాన్తే సర్వోర్ధ్వమపి మధ్యమే॥౧౬॥

అఙ్గుష్ఠౌ తు మహేశాని కారయేత్సరలావపి।
ఇయం సా ఖేచరీ నామ ముద్రా సర్వోత్తమా ప్రియే॥౧౭॥

వామబాహుం దక్షభుజాోపరి దక్షం హస్తపరివేష్టనక్రమేణ వామహస్తోపర్యానీయ మిథఃప్రవేశితాఙ్గులికౌ కృత్వా దక్షతర్జన్యా వామే కనిష్ఠానామే వామతర్జన్యా దక్షే కనిష్ఠానామే గృహ్ణీయాత్। మధ్యమే తు సర్వోర్ధ్వం సరలే ఏవ స్థాపయేత్। సేయం ఖేచరీ నామ ముద్రా భవతి। తదుక్తం జ్ఞానార్ణవే—

వామం భుజం దక్షభుజే దక్షిణం వామదేశతః।
నివేశ్య యోజయేత్పశ్చాత్పరివర్త్య క్రమేణ హి॥

కనిష్ఠానామికాయుగ్మే తర్జనీభ్యాం నిరోధయేత్।
మధ్యమే సరలే కృత్వా యోనివత్సరలౌ తతః॥

అఙ్గుష్ఠౌ ఖేచరీముద్రా పార్థివస్థానయోజితా। ఇతి।

తన్త్రరాజే తు—

సవ్యదక్షకరౌ సమ్యగ్వ్యత్యసేత్కూర్పరౌ తతః॥

మణిబన్ధౌ చ బధ్నీయాదఞ్జలిం మధ్యపృష్ఠయోః।
విధాయ భుగ్నే తర్జన్యావఙ్గుష్ఠౌ కారయేదధః॥

కనిష్ఠానామికే కుర్యాద్వ్యత్యస్తే కరపృష్ఠగే।
ఇయం సా ఖేచరీ ముద్రా లలితాప్రీతికారిణీ॥ఇతి।

వామబాహుం దక్షిణబాహ్వోరధో యోజయేదిత్యర్థరత్నావలీవ్యాఖ్యానం త్వర్ణవవిరోధాదుపేక్ష్యమ్। యదపి తర్జనీభ్యాం మధ్యమే సమాక్రాన్తే సర్వోర్ధ్వే కుర్యాత్। అఙ్గుష్ఠౌ తు సరలౌ నవ్యమాఙ్గులీభ్యాం సంస్పృష్టౌ దణ్డవత్కుర్యాదితి, తదపి జ్ఞానార్ణవవిరుద్ధమేవ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥

ముద్రామహిమానం వర్ణయతి

రచితేయం మహాదేవి సర్వతేజోపహారిణా।

బద్ధయైవైతయా దేవి దృశ్యతే సాధకోత్తమః॥౧౮॥

యోగినీసర్వవృన్దైస్తు జ్వలత్పావకసంనిభః।

డాకినీరాకిణీవృన్దైర్లాకినీకాకినీగణైః॥౧౯॥

సాకినీహాకినీభిస్తు ధ్యాతేయం పరమేశ్వరి।

ఏతయా జ్ఞాతయా దేవి యోగినీనాం భవేత్ప్రియః॥౨౦॥

యతః సమయముద్రేయం సర్వాసాం పరికీర్తితా।

ఏష ఖేచరీముద్రాబన్ధో యతః సర్వాసాం శక్తీనాం సమయబన్ధరూపస్తస్మాదేతద్బవనేన సర్వతేజోపహారాదికమేతజ్జ్ఞానేన దేవతావల్లభత్వాదికం చ భవతీత్యర్థః। సమయః సఙ్కేతః। యో యత్సఙ్కేతజ్ఞః స తత్కూటాన్తర్భావీతి వ్యాప్తేరితి భావః॥౧౮॥౧౯॥ ౨౦॥

అథైతామేవాశ్రిత్య గుణఫలసంబన్ధమాహ—

ప్రయతోఽప్రయతో వాఽపి శుచౌ దేశేఽథవాఽశుచౌ॥౨౧॥

ఉత్థితో వోపవిష్టస్తు చంక్రమన్నిశ్చలోఽపి వా।

ఉచ్ఛిటో వా శుచిర్భూత్వా భుఞ్జానో మైథునే రతః॥౨౨॥

ముద్రాయా మధ్యమాఙ్గుల్యౌ పరివర్త్య క్రమేణ తు।

పార్థివే స్థానకే యుక్త్వా సద్యః ఖేచరతాం వ్రజేత్॥౨౩॥

అస్యా ఏవ ముద్రాయా మధ్యమయోః సరలతాం నిరస్య పరివర్తనం కృత్వా పార్థివస్థానే యోజయేత్। తావతైవ ఖేచరత్వసిద్ధిః। అత్రాధికారితావేదకం ప్రాయత్యాదికమధికరణతావచ్ఛేదకం శుచిత్వాదికం కాలనియమాదయశ్చ ప్రయోగాన్తర ఇవ నాఽఽవశ్యకాఙ్గానీత్యర్థః। జ్ఞానార్ణవమతే తు పార్థివస్థానయోగః ఖేచరీశరీరఘటకత్వాన్నిత్యో వామకేశ్వరమతే తు కామ్య ఇతి విశేషః। పార్థివస్థానం నామ మూర్ధస్థితమహాబిన్దుస్థానమిత్యాహుః। యత్తు ప్రాచాం టీకాసు ఖేచరీత్రైవిధ్యమిహ వర్ణ్యతే। తత్తదనుసారేణ ముద్రాయా ఇతి శ్లోకోఽపి యోజ్యతే తత్ప్రకృతానుపయోగాన్నోక్తమస్మాభిః। ఖేచరీశబ్దస్య నానార్థత్వేన తేష్వర్థేష్వేకస్య ఖేచరీత్వస్య సైన్ధవత్వాదేరివాభావేన మనోనిరోధవిశేషాదేస్తద్విభాజకధర్మత్వాభావాచ్చ॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥

పరివర్త్య కరౌ స్పృష్టావర్ధచన్ద్రాకృతి ప్రియే।

తర్జన్యఙ్గుష్ఠయుగులం యుగపత్కారయేత్తతః॥౨౪॥

అధః కనిష్ఠావష్టబ్ధే మధ్యమే వినియోజయేత్।

తథైవ కుటిలే యోజ్యే సర్వాధస్తాదనామికే॥౨౫॥

బీజముద్రేయమచిరాత్సర్వసిద్ధిప్రవర్తినీ।

ఆదౌ మిథః స్పృష్టయోః కరయోః పరస్పరాన్తఃప్రవేశితాఙ్గులికత్వరూపం పరివర్తనం కుర్యాత్। తతస్తర్జన్యఙ్గుష్ఠయుగలమర్ధచన్ద్రాకృతి కుర్యాత్, గలహస్తితవదితి యావత్। యుగపదిత్యనేన యుగలద్వయమపి తథా రచయేదితి లభ్యతే। తతః స్వాధోభాగే కనిష్ఠికాభ్యామవష్టబ్ధే కృత్వా మధ్యమే అర్థాదగ్రభాగే యోజయేత్।

మధ్యమానామికాసంధిద్వయే కనిష్ఠికాగ్రద్వయం వినిమయేన ప్రవేశ్య మధ్యమయోః పరస్పరనఖాగ్రస్పర్శం కారయేదితి యావత్। తతః సర్వాధస్తాద్భాగేఽనామికే వక్రే కృత్వా యథా సౌఖ్యం భవతి తథైవ వ్యత్యస్తే యోజ్యే। సేయం బీజాఖ్యా ముద్రా। అస్యామేవ తర్జన్యోరఙ్కుశాకారతాఽఙ్గుష్ఠయోర్నఖాగ్రయోగశ్చోక్తస్తన్త్రరాజే—

మధ్యమామధ్యపార్శ్వాధః కనిష్ఠాగ్రే విపర్యయాత్।

అనామికేఽధో వ్యత్యస్తే తర్జన్యావఙ్కుశాకృతీ॥

ఇతరే తన్నఖాగ్రాగ్రే బీజముద్రేయమీరితా।ఇతి।

కేచిత్తు—కనిష్ఠికాభ్యామవష్టబ్ధే మధ్యమే అధో వినియోజయేదితి వదన్తస్తర్జనీమధ్యమయోః సంధౌ కనిష్ఠికాప్రవేశనం మన్యన్తే। పరే తు—మధ్యమావష్టబ్ధే కనిష్ఠికే ఇతి వ్యాచక్షాణాః కనిష్ఠావష్టబ్ధపదే బహువ్రీహిం మన్యమానా మధ్యమాద్వయేనాఽఽకుఞ్చితేన కనిష్ఠికాయుగులం గర్భే కుర్యాదితి మేనిరే। తదుభయమపి తన్త్రాన్తరవిసంవాదాదనాదృత్యమ్। సంభవతః సంవాదస్య త్యాగాయోగాత్। జ్ఞానార్ణవే తు భూయోవిసంవాదాద్భిన్న ఏవ ప్రకారః।

యథా—

పరివర్త్యాఞ్జలిం కృత్వా కనిష్ఠాగ్రగతే తతః।

మధ్యమే స్థాపయేద్దేవి కనిష్ఠే ధారయేత్తతః॥

అనామికాభ్యాం సుదృఢం తర్జనీమధ్యమాయుగమ్।

అఙ్గుష్ఠాభ్యాం సమాయోజ్యమర్ధచన్ద్రాకృతి ప్రియే॥

బీజముద్రేయమాఖ్యాతా సర్వానన్దకరీ శివే। ఇతి॥౨౪॥౨౫॥

చరమాం యోనిముద్రామాహ—

మధ్యమే కుటిలాకారతర్జన్యుపరిసంస్థితే॥౨౬॥

అనామికామధ్యగతే తథైవ హి కనిష్ఠికే।
సర్వా ఏకత్ర సంయోజ్యా అఙ్గుష్ఠపరిపీడితాః॥౨౭॥

ఏషా తు ప్రథమా ముద్రా యోనిముద్రేతి యా స్థితా।

తర్జన్యౌ కుటిలాకారావఙ్కుశావివ కృత్వా తాదృశతర్జన్యగ్రయోరుపరి మధ్యమే ఉత్తానే నిక్షిపేత్। తతః కనిష్ఠికే వ్యత్యస్తే కృత్వాఽనామికాభ్యాం గృహ్ణీయాత్। ఏవమనామాకనిష్ఠాచతుష్టయమేకీకృత్యాఙ్గుష్ఠాభ్యాం నిరున్ధ్యాత్। అనామికయోర్నఖోపర్యఙ్గుష్ఠౌ న్యుబ్జౌ నిదధ్యాదితి యావత్। యద్యప్యక్షరస్వారస్యాదీదృశ ఏవార్థో లభ్యతే, తన్త్రభేదాన్ముద్రాభేదో న దోషాయేత్యపి సువచం తథాపి తన్త్రాన్తరసంవాదాయానామికే మధ్యగతే యయోస్తే ఇతి బహువ్రీహిరేవ యుక్తః। తతశ్చానామికే వ్యత్యస్తే కృత్వాఽఙ్కుశాకారతర్జన్యుత్తానమధ్యమయోర్మధ్యే ప్రవేశయేత్। తయోరధః కనిష్ఠికే వ్యత్యస్తే అనామికాపృష్ఠసంలగ్నే స్థాపయేత్। అఙ్గుష్ఠపీడనం తు మధ్యమామధ్యపర్వణోరితి సిధ్యతి। తదుక్తం తన్త్రరాజే—

కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠసంశ్లేషాన్మహాయోనిస్త్రిఖణ్డికా। ఇతి।

సేయం యోనిముద్రా భవతి। అస్యా నవమ్యాః ప్రథమత్వేన కీర్తనం కథమిత్యాశఙ్క్య బహుధా సమాదధతే—తత్ర ప్రథమా ప్రథమకీర్తనీయా। సర్వోత్తమత్వాదిత్యర్థ ఇతి కేచిత్। పరే తు బహిర్యాగే సర్వసంక్షోభిణీముద్రాయాః ప్రాథమ్యమన్తర్యాగే తు యోనిముద్రాయా ఏవేతి వ్యవస్థాప్రదర్శనార్థమిత్యాహుః। తత్ర వినిగమనావిరహేణ వైపరీత్యం కుతో నేతి విచార్యమ్। యద్వా—చక్రనిర్మాణే బిన్దోః ప్రథమముత్పన్నత్వాద్బిన్దుచక్రే ప్రదర్శనీయత్వాదస్యాః ప్రాథమ్యమ్।

అథవా —

ఏకా చషా మహాముద్రా యోనిముద్రాత్వమాగతా।

తయా విభక్తః స్వాత్మా తు సంక్షోభాదిప్రభేదతః॥

ఇత్యభియుక్తోక్త్యా స్వేతరముద్రాజనకత్వాత్ప్రాథమ్యమిత్యప్యాహుః। అథవాప్రథమపదేన దేవ్యేవ కథ్యతే। అహమస్మి ప్రథమజా ఋుతస్యేతి శ్రుతేః। పూర్వజా త్రిపురామ్బికేతి స్మృతేశ్చ। తత్ర జననాంశే గౌణత్వాత్సర్వకారణార్థకం ప్రథమాదిపదమేవ తద్వాచకమితి నిర్వివాదమ్। తతశ్చైషా ముద్రా ప్రథమైవ దేవీస్వరూపైవేత్యర్థః। యద్వా-పూర్వోక్తాసు దశసు ముద్రాసు త్రిఖణ్డాయా ఏవ ప్రథమకీర్తనాత్ప్రథమశబ్దేన త్రిఖణ్డోచ్యతే। తతశ్చైషా యోనిముద్రా త్రిఖణ్డైవ తతః కించిద్విలక్షణేత్యర్థః। మహాయోనిస్త్రిఖణ్డికేతి తన్త్రరాజోక్తేః। ఇత్థముక్తిశ్చానామికామధ్యగతే ఇతి పదే బహువ్రీహౌ తాత్పర్యగ్రాహికా, తేన తత్పురుషలఘీయస్త్వన్యాయస్య నాత్ర ప్రసరః। అథవా—చక్రపూజాయాః సంహారక్రమ ఇవ సృష్టిక్రమోఽపి తన్త్రాన్తరసిద్ధోఽస్త్యేవ। నహి సృష్టిక్రమేణ పూజనేఽపి సంక్షోభిణ్యాదిక్రమేణైవ ముద్రాః ప్రదర్శనీయా ఇతి నియన్తుం యుక్తం, నవసు చక్రేషు నవముద్రాణాం నియమితత్వాత్। అత ఏవ మధ్యచక్రమాత్రపూజాదిసంక్షేపపక్షే న సంక్షోభిణ్యాదిక్రమేణైవ ముద్రాప్రదర్శనమ్। అపి తు వశ్యముద్రాదిక్రమేణైవ। తథా చ సృష్టిక్రమాభిప్రాయేణ ప్రాథమ్యోక్తిః। తయా చ సృష్టిక్రమేణార్చనధ్వననమితి తత్త్వమ్॥౨౬॥౨౭॥

ద్రుద్రానిరూపణముపసంహరతి—

ఏతా ముద్రా మహేశాని త్రిపురాయా మయోదితాః॥౨౮॥

పూజాకాలే ప్రయోక్తవ్యా యథానుక్రమయోగతః।

ఇతి నిత్యాషోడశికార్ణవస్య తృతీయః పటలః।

యథానుక్రమపదేన సంహారక్రమే సంక్షోభిణ్యాదిక్రమేణ సృష్టిక్రమే యోన్యాదిక్రమేణ సంక్షేపాత్పురుషార్థత్వమాత్రే తా మా భూదిత్యేతదర్థః। తేన సంయోగపృథక్త్వన్యాయేనాऽऽసాముభయార్థత్వసిద్ధిః। తత్ర ఫలకామప్రయోగస్తు సిద్ధచక్రస్యైవ నాన్యస్య చక్రసాధనోత్తరమస్యాऽऽమ్నానాత్। నచ సమిదాదిఫలశ్రవణస్యేవ ముద్రాఫలశ్రుతిరర్థవాద ఇతి మన్తవ్యమ్। ప్రకరణపాఠబహిఃపాఠాభ్యాం వైషమ్యాత్। సున్దరీతాపిన్యామపి తృతీయోపనిషది స్వాతన్త్ర్యేణ ముద్రాణాం కథనాదితి శివమ్॥౨౮॥

ఇతి శ్రీభాస్కరోన్నీతే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః।

వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామోऽభూత్తృతీయకః॥3॥

చతుర్థో విశ్రామః।

శ్రీగురుపాదుకా విజయతేతరామ్। ఏవం సార్ధాష్టావింశత్యా శ్లోకైర్ఘటితేన తృతీయపటలేన ముద్రాస్వరూపం నిర్వర్ణ్య చక్రసాధనే సపరికరే సమాప్తేऽవసరప్రాప్తం మన్త్రసాధనం వివక్షుస్తస్య కూటత్రయాత్మకతయా తతః పూర్వం విశేషణజ్ఞానవిధయోపస్థితానాం కూటానాం ప్రాతిస్వికం సాధనం వక్తుకామస్తేషాం సాధనవిషయే తత్స్వరూపనిరూపణాయాన్యేష్వపి విషయేషు ప్రశ్నమవతారయతి ద్వాభ్యామ్—

శ్రీదేవ్యువాచ—

భగవన్సర్వమాఖ్యాతం ముద్రాణాం జ్ఞానముత్తమమ్।

వదేదానీ మహాదేవ్యా ఏకైకాక్షరసాధనమ్॥౧॥

మహాజ్ఞానం ప్రభావం చ వ్యాప్తిం స్థానం భవం లయమ్।

స్థూలసూక్ష్మవిభేదేన శరీరే పరమేశ్వర॥౨॥

జ్ఞానమితి కరణే ల్యుట్। మహాదేవ్యాః శ్రీమహావిద్యాయాః। ఏకకస్థాక్షరస్య కూటస్య సాధనం ప్రత్యేకసిద్ధిప్రకారమ్। మహచ్చ తజ్జ్ఞానం చ మహాజ్ఞానమ్। జ్ఞానజ్ఞేయయోరభేదాభిప్రాయేణేత్థముక్తమ్। మహజ్జ్ఞానం యస్య తమితి వా। జ్ఞానే మహత్త్వం చ స్వసిద్ధ్యుత్తరం జ్ఞాతవ్యాంశానవశేషాత్। యస్మిన్విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం స్యాదితి శ్రుతేః। ప్రభావం జ్ఞానమాహాత్మ్యమ్। వ్యాప్తిం విశ్వాత్మనా పరిణామమ్। స్థానం జగతః స్థితిమ్। భవం జన్మ। లయం సంహారమ్। భవస్థానయోశ్ఛన్దోనురోధేన వైపరీత్యేనోక్తిః। శరీరే ఇతి ద్వివచనమ్। తేనైత ఏకాదశ ప్రశ్నాః। చకారోఽనుక్తసముచ్చాయకః। తేన కరశుద్ధ్యాదివిద్యానాం సాధనాదికమాయుధమన్త్రాదికం చ కథయేత్యర్థః। అత్రేదం బోధ్యమ్— ధౌతాఽతిశ్వేతః సుసూక్ష్మతమో మహార్ఘో మహాపట ఇవ నిర్గుణః పరశివః। తస్యైవాతిశ్వేతేనాన్నరసేన సర్వాంశే లేపేన ఘనతాపాదనే స ఏవ ఘటిత ఇత్యుచ్యతే। తత్తుల్యః శక్తియుక్త ఉచ్యతే। తత్రైవ కరిష్యమాణచిత్రానుగుణ్యేన సూక్ష్మాకారేణ లాఞ్ఛనాలాఞ్ఛితో భవతి। తత్తుల్యః సూక్ష్మసృష్టివిశిష్టః పరశివః సూత్రాత్మేత్యుచ్యతే। తతో వివిధరఞ్జనేన యోగాద్రఞ్జితః పటో విరాట్పురుషో భవతి। అత్ర పరశివాఖ్యం పరబ్రహ్మ స్వభావాదనన్తశక్తికమ్। తదుక్తం జ్ఞానవాసిష్ఠే–సర్వశక్తి పరం బ్రహ్మ నిత్యమాపూర్ణమవ్యయమిత్యాది। తద్గతశక్తికదమ్బసమష్టిరేవ త్రిపురసున్దరీ। దేవాత్మశక్తిం స్వగుణైర్నిగూఢామిత్యాదిశ్రుతిభిః శక్తిశక్తిమతోరభేదాచ్చ న బ్రహ్మణో నిర్ధర్మకత్వభఙ్గః। తదుక్తం శ్రీపద్మపాదాచార్యైః–ఆనన్దో విషయానుభవో నిత్యత్వం చేతి సన్తి ధర్మాః। అపృథక్త్వేఽపి చైతన్యాత్పృథగివావభాసన్త ఇతి। అత ఏవ తాదృశశక్తివిశిష్టమేవ పరం బ్రహ్మేతి తాన్త్రికసిద్ధాన్తః। తేన శక్తేరపి బ్రహ్మకోటావేవ నివేశః। సంక్షేపశారీరకేఽపి—

చిచ్ఛక్తిః పరమేశ్వరస్య విమలా చైతన్యమేవోచ్యతే। ఇతి।

తతశ్చ శుద్ధపటస్యేవ లాఞ్ఛనాద్యసంభవాత్సాన్ద్రత్వాపాదికాయా అన్నరసస్థానీయాయాః శక్తేరేవ సృష్టిజనకత్వమ్। పరశివస్య సాంనిధ్యమాత్రేణైవ కారణత్వం తత్తు కారణతావచ్ఛేదకతాయాః పర్యాయ ఏవ। తతశ్చ శివనిష్ఠా శక్తిరేవ సృష్ట్యాత్మనా పరిణమతే। యథా చాస్మిన్పక్షే వివర్తవాదిభిరుద్భావిత్తాని దూషణాన్యలగ్నకాని స్యుస్తథా వరివస్యారహస్యాదౌ విస్తరః। అత్రాన్నరసస్య పటే సర్వాంశేన సంబన్ధో జనిష్యమాణసృష్టిద్వయాత్మనా పరిణామశ్చ వ్యాప్తిః। లాఞ్ఛనం సూక్ష్మం శరీరమ్। రఞ్జనం స్థూలమ్। ద్వయోః శరీరయోరాద్యక్షణం సంబన్ధో భవః। తయోః కించిత్కాలమవస్థానమ్। సూక్ష్మశరీరమేవోత్పత్తిః స్థూలశరీరమేవ స్థితిరితి వా। చిత్రస్య క్షాలనేన పునః

పటస్యాన్నరసగన్ధమాత్రవిశిష్టత్వేనావస్థానం లయః। ఏవంప్రకారేణ తత్త్వానుభవో మహాజ్ఞానమ్। తత్ఫలరూపో మోక్షః ప్రభావ ఇతి వివేకః। కేచిత్తు మహాజ్ఞానం ప్రకాశః। ప్రభావో విమర్శః। వ్యాప్తిస్తయోః సామరస్యమ్। స్థానం పరా వాక్। భవః పశ్యన్తీ। లయో మధ్యమా। స్థూలశరీరం వైఖరీతి వ్యాచక్షతే। తత్ర మూలం మృగ్యమ్॥౧॥౨॥

శ్రీభైరవ ఉవాచ–

శృణు దేవి మహాజ్ఞానం సర్వజ్ఞానోత్తమం పరమ్।

యేనానుష్ఠితమాత్రేణ భవాబ్ధౌ న నిమజ్జతి॥౩॥

సర్వేషాం పరిణామానాం జ్ఞానాన్యపేక్ష్యోత్తమం పరిణాభివిషయకం మహాజ్ఞానమ్। పరం పరతత్త్వవిషయకం శృణు। యేన జ్ఞానేన। అనుష్ఠితమాత్రేణ, ఉదితమాత్రేణ। తాదృశజ్ఞానస్య సహకార్యన్తరానపేక్షణాదితి భావః॥౩॥

త్రిపురా పరమా శక్తిరాద్యా జ్ఞానాదితః ప్రియే।

స్థూలసూక్ష్మవిభేదేన త్రైలోక్యోత్పత్తిమాతృకా॥౪॥

సర్వస్య జగతః ప్రలయకాలస్యావధిపర్యన్తం హి వినష్టప్రాణినాం కర్మాణి సూక్ష్మరూపేణాన్తర్నిగీర్యైకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ తిష్ఠతి। తత్పరిపాకవైచిత్ర్యవశాదేవ హి సిసృక్షాదిరూపా బ్రహ్మశక్తిః పూర్వమవ్యక్తతయా స్థితాఽపి తదా వ్యక్తీ భవతి। సేయమేవ త్రిపురాఖ్యా పరమా శక్తిః సృష్టేరాద్యా ప్రథమా కారణభూతేతి యావత్। తతోఽప్యాద్యం యద్యపి పరం బ్రహ్మాస్తి తథాఽపి తత్ప్రలయప్రథమక్షణమారభ్య తచ్చరమక్షణపర్యన్తం విద్యమానమపి న సృష్టిక్షమమాసీత్। ఇయం తు సిసృక్షాదిరూపా శక్తిః స్వయం వ్యక్తా సత్యుత్తరోత్తరం సృష్టిం వ్యధాదిత్యాశయేనాస్యా ఏవాఽఽద్యత్వేన వ్యపదేశః కృతః। ఇయం శక్తిరిచ్ఛారూపాఽపి నిర్విషయకచిన్మాత్రభవత్వాత్తద్రూపాఽపి భవతి। ఇయమేవ హి జ్ఞేయజ్ఞాత్రాదిత్రిపుటీకల్పనక్షమేత్యత ఉక్తం జ్ఞానాదిత ఇతి। జ్ఞానజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపత్రిపుటీత ఇత్యర్థః। అత ఏవ త్రిభ్యః పురేతివ్యుత్పత్తిధ్వననాయ త్రిపురాపదేన విశేష్యనిర్దేశః। జ్ఞానేతి భిన్నం పదం త్రిపురాయా విశేషణమ్। జ్ఞానరూపేతి తదర్థః। ఆదిత ఇత్యస్య సర్వాదిభూతాద్బ్రహ్మణః సకాశాదిత్యర్థ ఇతి తు కేచిత్। జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాత్మకశక్తిత్రితయస్యాఽఽద్యా తత్సమష్టిరూపశాన్తాత్మికేత్యర్థ ఇత్యన్యే। సేయం

శక్తిః సక్ష్యమాణసూక్ష్మత్రైలోక్యస్థూలత్రైలోక్యయోరుత్పత్తౌ మాతృకా మాతా తజ్జనికేతి యావత్। కేచిత్తు త్రైలోక్యం విద్యాకూటత్రయం తదుత్పాదికా మాతృకా స్థూలసూక్ష్మభేదేన వైఖరీమధ్యమాదిభేదేన ద్వివిధా జ్ఞానాదితో హకారరూపశివాజ్ఞాతేత్యర్థ ఇత్యాహుః॥౪॥

నను ప్రలయకాలేఽనుపలభ్యమానయోస్త్రైలోక్యయోరుత్పత్తిర్న సంభవతి। సంభవే వా శశశృఙ్గాదేరపి తథాత్వావిశేషాదుత్పత్త్యాపత్తిరిత్యత ఆహ—

కవలీకృతనిఃశేషతత్త్వగ్రామస్వరూపిణీ।

ప్రలయకాలే కవలీకృతా నిగీర్ణా నిఃశేషాస్తత్త్వగ్రామాః షట్త్రింశత్తత్వసమూహా యేన తాదృశస్వరూపవతీ। తతశ్చ సూక్ష్మరూపేణ స్వాన్తఃస్థితమేవ విశ్వం సృష్టికాలే ప్రకటయతి నాన్యత్। తదుక్తం భగవతా వసిష్ఠేన—

యథాఽణ్డాన్తర్జలే బ(మ)హీ సర్వాఽస్తీదం తథాఽఽత్మని।

ఫలపత్రలతాపుష్పశాఖావిటపమూలవాన్॥

వృక్షబీజే యథా వృక్షస్తథేదం బ్రహ్మణి స్థితమ్। ఇతి ।

తథా చ ఫలవశేన శశశృఙ్గాదేః సంస్కారరూపేణాప్యసత్త్వకల్పనయా న తదుత్పత్తిప్రసఙ్గ ఇతి భావః।

నను నిఖిలం విశ్వం కవలయన్త్యాః శక్తేరపి సూక్ష్మాకారేణ పరశివ ఏవ నిలీనతయా సశక్తికజగత్కారణత్వేనాభ్యుపగన్తవ్యేన పరేణైవోపపత్తేః కిమన్తర్గడునా శక్తికల్పనేన తద్ధేతోరేవాస్తు తద్ధేతుత్వం కిం తేనేతిన్యాయవిరుద్ధేనేత్యత ఆహ—

తస్యాం పరిణతాయాం తు న కశ్చిత్పర ఇష్యతే॥౫॥

తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యావర్తక ఆవశ్యకత్వవ్యఞ్జకశ్చ। శక్తిపరిణామకల్పనస్యాఽఽవశ్యకత్వేన తత ఏవోపపత్తేః ప్రత్యుత పరశివకల్పనమేవ వ్యర్థత్వాన్నేష్యత ఇత్యర్థః। అయం భావః— ఔపనిషదానాం పక్షస్తు పరస్య చిద్రూపస్య బ్రహ్మణః శక్తిర్మాయాఖ్యా। సా చ జడైవ। సైవ చ జగతః పరిణామ్యుపాదానమ్। పరం బ్రహ్మ తు వివర్తోపాదానమ్। అత ఏవ జగతోఽపి మాయికత్వాజ్జడత్వం మిథ్యాత్వం చ। అద్వైతశ్రుతయస్తు పారమార్థికవ్యక్తిరేకైవేత్యేవంపరాః। సర్వం బ్రహ్మేతిసామానాధికరణ్యం తు బాధాయామిత్యాదిః। తాన్త్రికాణాం పక్షస్తు— పరచిన్నిష్ఠా యా చిచ్ఛక్తిరౌపనిషదానామపి సంమతా సైవానన్తరూపత్వాన్మాయేత్యుచ్యతే। పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే। మాయా చావిద్యా చ స్వయమేవ భవతీత్యాదిశ్రుతేః। తత్పరిణామ ఏవ ప్రపఞ్చః। అత ఏవ చ చిద్రూపః। చిద్విలాసః ప్రపఞ్చోఽయమితి జ్ఞానవాసిష్ఠాత్। అత ఏవ చ సత్యోఽపి। సర్వం బ్రహ్మేతిసామానాధికరణ్యస్యాత్యన్తాభేద ఏవ స్వారస్యాత్। నచాద్వైతశ్రుతివిరోధః। విరోధాపాదకస్యైకస్య భేదస్యైవ మిథ్యాత్వాఙ్గీకారాదిత్యాదిః। ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్। ఆత్మకృతేః పరిణామాత్। తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్య ఇత్యాదివైయాసికసూత్రాణామప్యస్మిన్నేవార్థే స్వరస ఇతి స్పష్టమేవ। ఏవం చ పక్షద్వయేఽపి ప్రపఞ్చకారణతయా శక్తేరావశ్యకత్వే పరశివ ఏవాన్తర్గడుత్వాన్నౌపనిషద్రైః కల్ప్యః। నహి ఘటం ప్రతి పరిణామిమృత్తికాపేక్షయా వివర్తరూపం కించిత్కారణాన్తరముపలభామహే। అత ఏవైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ యథా సౌమ్యైకేన మృత్పిణ్డేన విజ్ఞాతేనేత్యాదిదృష్టాన్తప్రదర్శనం శ్రుతిషూపపద్యత ఇతి॥౫॥

నను దాహకత్వాదిశక్తేర్వహ్న్యాదినిష్ఠతాయా దర్శనేన ధర్మిణమన్తరేణ ధర్మరూపాయాః శక్తేరవస్థానాయోగేన శక్తిత్వనిర్వాహాయైవ ధర్మీ పరశివః కల్పనీయ ఇత్యత ఆహ—

పరో హి శక్తిరహితః శక్తః కర్తుం న కించన।

శక్తస్తు పరమేశాని శక్త్యా యుక్తో యదా భవేత్॥౬॥

అయం భావః–న వయం శక్తివ్యసనితయా కల్పయామః। అపి తు క్షిత్యాదిప్రపఞ్చస్య కార్యత్వేన కారణమన్తరేణ తదయోగాత్। తార్కికా అపి క్షిత్యాదేః సకర్తృకత్వం కార్యతయైవానుమిమతే। ఔపనిషదానామప్యయమేవార్థః సంమతః। యదాహుర్భూతపఞ్చకవివేకే విద్యారణ్యశ్రీపాదాః—

నిస్తత్త్వా కార్యగమ్యాఽస్య శక్తిర్మాయాఽగ్నిశక్తివత్।

నహి శక్తిం క్వచిత్కశ్చిదుప్పధ్యతే కార్యతః పురా। ఇతి ॥

తతశ్చ కార్యత్వాన్యథానుపపత్త్యా కల్ప్యమానః పరశివో నిర్ధర్మకశ్చేదనుపపత్తేరపరిక్షయాత్త్రైకా శక్తిరపి తత్పరిక్షయాయ కల్పనీయైవ। ఉక్తం చ దేవీభాగవతే—

శక్తిః కరోతి బ్రహ్మాణ్డం సా వై పాలయతేఽఖిలమ్।

ఇచ్ఛయా సంహరత్యేషా జగదేతచ్చరాచరమ్॥

న విష్ణుర్న హరః శక్రో న బ్రహ్మా న చ పావకః।

న సూర్యో వరుణః శక్తాః స్వే స్వే కార్యే కథంచన॥

తయా యుక్తా హి కుర్వన్తి స్వాని కార్యాణి తే సురాః।

కారణం సైవ కార్యేషు ప్రత్యక్షేణావగమ్యతే॥ ఇత్యాది।

చితిః స్వతన్త్రా విశ్వసిద్ధిహేతురితి శక్తిసూత్రం చ। నైవం శక్తికారణతావాదినామస్మాకం పరశివస్యాకల్పనే కార్యత్వానుపపత్తేరపరిక్షయోఽస్తి। ధర్మత్వానుపపత్తిస్త్వేకస్యైవ వస్తునో ధర్మధర్మ్యుభయాత్మకత్వకల్పనయాఽపి సుపరిహరా। శక్తిశక్తిమతోరభేదస్యాపనిషద్భిరప్యఙ్గీకారాదితి। పరః శక్తిరహితశ్చేన్న కార్యం కర్తుం శక్తో భవతి। ఉపాదానగోచరాపరోక్షచికీర్షాకృతిమత్త్వస్యైవ కర్తృత్వరూపతయా తస్యేచ్ఛాజ్ఞానాక్రియాత్మకశక్తిత్రయఘటితత్వాత్।తాదృశశక్తిసహితశ్చేత్కార్యక్షమో భవతి। నైవం శక్తేః శివసాహిత్యేఽన్వయవ్యతిరేకౌ సంభవతః। అతో న పరస్యాఽఽవశ్యకతేత్యర్థః॥౬॥

నను జగత్కర్తృత్వస్యాన్యథోపపత్తావపి కర్మతానాం కర్మఫలదానార్థం జ్ఞానినాం మోక్షార్థముపాసకానాముపాస్త్యర్థం చ పరశివః కల్ప్యః। కర్మణాం జడత్వేన ఫలదాతృత్వాయోగాత్, నిర్గుణస్యైవ ముక్తోపసృప్యత్వాత్, ఉపాస్యమన్తరేణోపాసనాయోగాదిత్యాశఙ్క్య నిరస్యతి—

శక్త్యా వినా శివే సూక్ష్మే నామ ధామ న విద్యతే।

జ్ఞాతేనాపి మహాదేవి శర్మ కర్మ న కించన॥౭॥

ధ్యానావష్టమ్భకాలే తు న రతిర్న మనఃస్థితిః।

ఉపాసనా హి నామకీర్తనాదిరూపా నిర్ధర్మకస్య న సంగచ్ఛతే। శక్యతావచ్ఛేదకలక్ష్యతావచ్ఛేదకయోర్ధర్మరూపత్వేన తదభావవతి నామ్నామప్రవృత్తేః। పదే బోధకత్వశక్తేరివార్థే బోధ్యత్వస్యాపి శక్తివిశేషరూపతయా తదఙ్గీకారేణైవ తన్నిర్వాహే లాఘవాచ్ఛక్త్యైవోక్తరీత్యోపపత్తౌ కృతం పరశివేన। శక్త్యా శక్యతావచ్ఛేదకాదిరూపేణ ధర్మేణ। సూక్ష్మే ప్రవృత్తినిమిత్తశూన్యత్వాద్దుర్జ్ఞేయే, నామ వాచకలక్షకశబ్దజాతమ్। ధామ ప్రకాశః పదజన్యం జ్ఞానమ్। న విద్యతే న సంభవతీత్యర్థః। ఏతేన చక్రరాజమధ్యే యో బిన్దుర్లిఖ్యతే స కామేశ్వరస్య స్వరూపమితి రహస్యం ధ్వనితమ్। తదఙ్కే దేవ్యా యన్త్రణం గురుముఖైకవేద్యమన్తరేణ కేవలస్య కామేశ్వరస్య న పృథక్పూజనమ్। కామేశ్వరస్య సూక్ష్మత్వేన నామధామోభయాభావాదేవ। నేతి నేతీతిశ్రుత్యా సర్వనిషేధశేషత్వేనైవ తస్య జ్ఞేయతయా సగుణత్వాభావాత్। అత ఏవ కామేశ్వరాయుధానాం గత్యన్తరాభావేన దేవ్యాయుధైః సహైవ పూజనమష్టమపటలే వక్ష్యతి।

త్రికోణరూపా యోనిస్తు బిన్దునా బైన్దవం భవేత్।

కామేశ్వరస్వరూపం తద్విశ్వాధారస్వరూపకమ్।

ఇత్యాదీని తన్త్రాన్తరవచనాన్యముమేవార్థం ప్రతిపాదయన్తీత్యన్యదేతత్। నను కల్పితధర్మసాహిత్యేన శబ్దానాం ప్రవృత్తిస్తజ్జన్యజ్ఞానవిషయతా చ సంభవత్యేవ। ధర్మేషు ధర్మిసమానసత్తాకత్వస్యానావశ్యకత్వాదిత్యత ఆహ-జ్ఞాతేనాపీతి। పరేణేతి శేషః। యథాకథంచిత్పరశివస్య జ్ఞానోపపాదనేఽపి తాదృశజ్ఞానే మోక్షజనకతాయాః కర్మోపయోగస్య చాయోగః। తాదృశజ్ఞానస్య సార్వదికత్వేనాతిసులభత్వాత్। తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వమితిశ్రుతేరితి భావః। తథా జ్ఞాతేన పరేణ శర్మ సుఖం మోక్షః కర్మ చ కిమపి న భవతీత్యర్థః।

అత ఏవ–

శివోఽపి శవతాం యాతి కుణ్డలిన్యా వివర్జితః।

శక్తిహీనో హి యః కశ్చిదసమర్థః స్మృతో బుధైః॥

ఇతి దేవీభాగవతముపపద్యతే। నను ఘటమహం జానామీత్యాదిజ్ఞానేషు బ్రహ్మణో మానేఽపి సవికల్పకజ్ఞానస్య పురుషార్థసాధనతాం [న]బ్రూమః। కిం తు సకలధర్మశూన్యైకవిషయకనిర్వికల్పకస్యేత్యత ఆహ—ధ్యానేతి। శుభాశుభధర్మహీనస్యాసున్దరత్వేన తత్ర మనసో రతేరయోగాన్న ధ్యానం సంభవతి। బలాత్కారాద్వినా తత్ర మనసః ప్రవర్తనేఽపి కతిపయక్షణస్థాయిత్వమేవ స్యాన్న చిరకాలస్థితిస్తేన న ధ్యానస్యావష్టమ్భరూపం స్థైర్యం నిర్వికల్పసమాధ్యపరపర్యాయం స్యాత్। తదభావే తు న పురుషార్థసిద్ధిరితి భావః। శక్తేస్తు ధర్మధర్మ్యుభయాత్మకత్వేన నామ ధామ శర్మ కర్మ రతిః స్థితిశ్చేతి సర్వమప్యుపపద్యత ఇత్యర్థాదుక్తం భవతి। అత ఏవ భాగవతే—

ఏవం సర్వగతా శక్తిః సా బ్రహ్మేతి వివిచ్యతే।

సగుణా నిర్గుణా చేతి ద్వివిధోక్తా మనీషిభిః॥

సగుణా రాగిభిః సేవ్యా నిర్గుణా తు విరాగిభిః।

ధర్మార్థకామమోక్షాణాం స్వామినీ సా నిరాకులా॥

దదాతి వాఞ్ఛితానర్థానర్చితా విధిపూర్వకమ్॥ఇతి॥౭॥

ఏవం పరశివమన్తరేణ పరా శక్తిర్నాస్త్యేవేతి ప్రత్యవస్థాతారం జల్పకథయా నిరస్యేదానీం వాదకథామనుసృత్య వ్యాప్తిభవశరీరద్వయప్రశ్నాన్సమాధత్తే—

ప్రవిశ్య పరమార్గాన్తః సూక్ష్మాకారస్వరూపిణీ॥౮॥

కవలీకృతనిఃశేషబీజాఙ్కురతయా స్థితా॥

వామా శివేతిపదద్వయముత్తరశ్లోకస్థమిహైవాన్వేతి। పరః పరశివ ఏవ మార్గః। స్వవ్యాప్త్యాధారత్వాత్। పరస్య మార్గ ఇతి వా। పరశివస్య యావాన్మార్గో వ్యాప్తిస్థానం తావతః సర్వస్యాప్యన్తః ప్రవేశేన శూన్యాకారమపి పరశివేన్దుముచ్ఛూనతాపాదనేన విద్వతరమివ కృత్వా సూక్ష్మాభ్యామాకారస్వరూపాభ్యాం యుక్తా సతీ కవలీకృతానాం నిఃశేషాణాం షట్త్రింశతస్తత్త్వానాం యాని బీజాని సూక్ష్మశరీరరూపాణి యాని చ స్థూలశరీరాణి తత్తదఙ్కురాణి తత్తద్రూపతయా స్థితా సతీయం శివా వామేత్యుచ్యతే। వామా విశ్వస్య వమనాదితి వ్యుత్పత్తిః। అత్రాఽఽకారోఽవయవసంస్థానమ్। యథా వృక్షస్య పత్రపుష్పఫలశాఖాదిమత్తా। స్వరూపం వృక్షత్వమిత్యనయోర్భేదః। పటే గన్ధాత్మనాఽవస్థితోఽన్నరసో ఘనతయా సర్వం పటం వ్యాప్య పశ్చాదుత్పత్స్యమానచిత్రబిన్దుభావేన తత్పశ్చాల్లాఞ్ఛనరూపేణ చ పరిణత ఇవేతి భావః॥౮॥

ఏవం వ్యాప్తిం భవం సూక్ష్మస్థూలే శరీరే చ కథయిత్వా స్థానలయప్రశ్నౌ సమాధత్తే—

వామా శివా తథా జ్యేష్ఠా శృఙ్గాటాకారతాం గతా॥౯॥

రౌద్రీ తు పరమేశాని జగద్గ్రసనరూపిణీ॥

అఙ్కురాదిఫలాన్తావయవకం యద్రూపం షడ్భావవికారేషు విపరిణామాన్తమేతదాత్మనా పరిణామ ఏవ స్థితిః। ఇదం చ రూపం ప్రధానత్వాద్వా శిఖరవత్త్వవత్త్వాద్వా దలద్వయరూపాఙ్కురస్య విషాణసామ్యాద్వా శృఙ్గపదేన వ్యపదిశ్యతే। ఈదృశే రూపేఽటతీతి శృఙ్గాటా దేవీ। యత్తు శృఙ్గాటపదేన త్రికోణం వ్యపదిశ్యతే తత్రాప్యేషైవ వ్యుత్పత్తిః। విషాణాకారరేఖాద్వయే తిర్యగ్రేఖయా అటనాత్।చతుర్ణాం పథాం మేలనే జలోద్భవఫలవిశేషేఽప్యేవమాకారవత్త్వాదేవ నిరూఢలక్షణేత్యన్యదేతత్। ఈదృశదశాప్రవృత్తినిమిత్తవతీ దేవీ జ్యేష్ఠేత్యుచ్యతే। ఏవం ప్రపఞ్చస్థితికాలే సమాప్తే జగతో గ్రాసేన యా సంహారం కురుతే సా తాదృశప్రవృత్తినిమిత్తకత్వాద్రౌద్రీపదేన త్రిపురైవ వ్యవహ్రియత ఇత్యర్థః। దీపకాచార్యాస్తు—స్వాగ్రమారమ్యేశానాగ్నేయాన్తం ప్రసృప్తే రేఖే వామాజ్యేష్ఠే। బిన్దోః పూర్వస్యాం తిర్యగ్రేఖా రౌద్రీ। ఏతత్త్రితయసమష్టిరమ్బికా శృఙ్గాటాకారతాం త్రికోణాకారతాం యాతేతి వ్యాచక్షతే॥౯॥

నను ప్రపఞ్చోత్పత్తేః పూర్వమేవ త్రిపుటీతః పూర్వత్వాదస్యా యుక్తం త్రిపురాత్వం న స్థిత్యాదిదశాయామిత్యాశఙ్క్య సర్వదైవ మహాదేవ్యాస్త్రిపురాత్వమనపనోద్యమిత్యాహ ద్వాభ్యామ్

ఏషా సా పరమా శక్తిరేకైవ పరమేశ్వరీ॥౧౦॥

త్రిపురా త్రివిధా దేవి బ్రహ్మవిష్ణ్వీశరూపిణీ॥

జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిరిచ్ఛాశక్త్యాత్మికా ప్రియే॥౧౧॥

త్రైలోక్యం సంసృజత్యేషా త్రిపురా పరికీర్త్యతే॥

వామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్య ఏవ పుంవేషేణాఽఽవిష్టా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రా భవన్తి। తచ్ఛక్తిభూతా భారతీపృథివీరుద్రాణ్య ఏవ జ్ఞానేచ్ఛాక్రియా ఇత్యుచ్యన్తే। కర్తృత్వశరీరఘటకా అప్యేతా ఏవ తిస్రః।

తదుక్తమ్ –

యా సా శక్తిర్జగద్ధాతుః కథితా బ్రహ్మణః పరా।

ఇచ్ఛాత్వం తస్య సా దేవీ సిసృక్షోః ప్రతిపద్యతే॥

ఏవమేతదితి జ్ఞేయం నాన్యథేతి సునిశ్చితమ్।

జ్ఞాపయన్తీ ఝటిత్యన్తర్జ్ఞానశక్తిర్నిగద్యతే॥

ఏవంభూతమిదం వస్తు భవత్వితి యథా పునః।

జ్ఞాత్వా తదేవ తద్వస్తు కుర్వత్యత్ర క్రియోచ్యతే॥

ఇతి మాలినీవిజయతన్త్రే। స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేతి శ్రుతిరపి। అత్ర బలమిచ్ఛేతి తద్వ్యాఖ్యాతారః। ఏతాస్తిస్రోఽపి బ్రహ్మణః స్వభావ ఏవ న తతో భిన్నా ఇత్యర్థః। తతశ్చ సృష్టిసమయే జ్ఞానాదిత్రయరూపత్వాదితరకాలేష్వపి వామాదిబ్రహ్మాదిత్రయరూపత్వాత్త్రిపురాత్వమస్యా న వ్యాహన్యత ఇతి భావః। పురశబ్దః శరీరార్థః। త్రీణి పురాణి యస్యాః సేతి విగ్రహః॥౧౦॥౧౧॥

లయకాలేఽప్యేషా త్రిపురైవేతి ద్యోతయల్లయప్రకారమాహ సార్ధైశ్చతుర్భిః—

యదోల్లసతి శృఙ్గాటపీఠాత్కుటిలరూపిణీ॥౧౨॥

శివార్కమణ్డలం భిత్త్వా ద్రావయన్తీన్దుమణ్డలమ్।
తదుద్భవామృతస్యన్దపరమానన్దనన్దితా॥౧౩॥

కులయోషిత్కులం త్యక్త్వా పరం పురుషమేతి సా।
నిర్లక్షణం నిర్గుణం చ కులరూపవివర్జితమ్॥౧౪॥

తతః స్వచ్ఛన్దరూపా తు పరిభ్రామ్య జగత్పునః।
తేనాఽఽచారేణ సంతుష్టా పునరేకాకినీ సతీ॥౧౫॥

రమతే స్వయమవ్యక్తా త్రిపురాఖ్యాతిమాగతా।
తత్త్వత్రయవినిర్దిష్టా వర్ణశక్తిత్రయాత్మికా॥౧౬॥

యదా స్థితికాలావధేః సమాప్తిస్తదా క్షిత్యాదిప్రపఞ్చస్య స్థూలరూపతయా ప్రథనరూపాచ్ఛృఙ్గాటపీఠాత్కుటిలరూపిణీ పరావర్తమానతయా ప్రత్యఙ్ముఖత్వారూపిణీ సతీ శివా దేవీ శివరూపం చార్కమణ్డలముచ్ఛ్వనబిన్దుకామాఖ్యం రవిమపి భిత్త్వా తద్రూపం పరిహృత్య తతోఽపి ప్రాక్తనం శూన్యాకారం బిన్దుమమృతమయత్వాదిన్దుమణ్డలమపి విద్రావ్య తత్ర విద్యమానో యః పీయూషస్రావనిభః పరమానన్దస్తేన నన్దితా

తత్సమరసభావమాపద్యతే। ఏతావాన్హి ప్రపఞ్చస్య లయప్రకారః। కామకలాస్వరూపే హి యో ముఖత్వేన పరిణమమానో బిన్దుః స సూర్యరూపః। తతోఽపి సూక్ష్మస్తురీయబిన్దుస్తు చన్ద్రరూప ఇతి తాన్త్రికాణాం సమయరహస్యమ్। ఇమమేవార్థం సమాసోక్త్యలంకారేణ స్వైరిణీవృత్తాన్తం స్మారయన్పునర్వర్ణయతి—కులయోషిదితి। కులం సజాతీయసమూహః। సాజాత్యం చైకజ్ఞానవిషయత్వేన త్రిపుట్యాః। తత్సంబన్ధినీ యోషిత్। స్థూలప్రపఞ్చాత్మనా పరిణతేతి యావత్। పక్షే కులీనా స్త్రీ, కులం ప్రపఞ్చం త్యక్త్వా, పక్షే స్వకీయం సద్వంశమవిగణయ్య, పరం పురుషం పరశివమ్। పక్షే జారమ్। నిర్లక్షణమసాధారణధర్మహీనం, పక్షే సాముద్రికోక్తసులక్షణహీనమ్। నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణత్రయాతీతం, పక్షే చాతుర్యాదిగుణరహితమ్। కులం మాతృమేయాది తత్త్రయయుక్తం రూపం గ్రవియపత్వం తేన వివర్జితం నిర్విషయచిద్రూపమితి యావత్। పక్షే దుష్టవంశోత్పన్నమసున్దరం చ। ఏతి అభేదేన ప్రాప్నోతి। పక్షే తేన సహ రమతే। సృష్టిప్రలయయోర్ముహుర్ముహురావర్తనమాహ—తత ఇతి। తతః శివశక్త్యోః సమరసభావరూపా నన్దైకనికేతనస్య ప్రలయస్యానన్తరమ్। పునరపి స్వచ్ఛన్దరూపా స్వైరవృత్తిశీలా, స్వేచ్ఛయా స్వభిత్తౌ విశ్వమున్మీలయతీతి శక్తిసూత్రాత్। అత్ర స్వపదం చిచ్ఛక్తిపరమ్। చితిః స్వతన్త్రా విశ్వసిద్ధిహేతురితి పూర్వసూత్రే తస్యా ఏవోపక్రాన్తత్వాత్। జగత్పరిభ్రామ్య ప్రపఞ్చాత్మనాఽనేకధా పరిణతా। పునస్తేనాఽఽచారేణ స్వైరిణ్యాచారేణ సంతుష్టా స్వయమేకాకినీ త్యక్తానేకరూపా। పక్షే త్యక్తదాస్యాదిజనా। అవ్యక్తా వాఙ్మనసయోరగమ్యా, పక్షే జనైరనాలోకితా సతీ రమతే సృష్ట్యాదిక్రీడాః కురుతే। అవ్యక్తత్వమేవ స్ఫుటయతి-తత్త్వేతి। షట్త్రింశత్తత్త్వాని వ్యక్తాని। తాని తత్త్వత్రయరూపేణాఽఽత్మవిద్యాశివనామకేన ప్రవిలాపయతి।

తదుక్తమ్—

మాయాన్తమాత్మతత్త్వం విద్యాతత్త్వం సదాశివాన్తం స్యాత్।
శక్తిశివౌ శివతత్త్వం తురీయతత్త్వం సమష్టిరేతేషామ్॥ ఇతి।

తథా శబ్దసృష్టిమేకపఞ్చాశన్మాతృకారూపాం స్వాభిన్నవిద్యాకూటత్రయే ప్రవిలాపయతి। కూటానాం క్రమేణాకథాదిహళక్షరూపత్వాత్। తథా చక్రసృష్టిం శక్తివృన్దరూపామిచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపసూక్ష్మశక్తిత్రయే ప్రవిలాపయతి। ఏవం వ్యక్తతాపరిహారదశాయామపి త్రిత్రిరూపత్వాత్త్రిపురేతిఖ్యాతిమాగతా। ఇహ గ్రన్థే మూలాధారపీఠస్థత్రికోణగా కులకుణ్డలినీ సూక్ష్మరూపేణ సుషుమ్ణామార్గాన్తః ప్రవిశ్యానాహతమణ్డలస్థం రవిం భిత్త్వా సహస్రారస్థేను మణ్డలం విద్రావ్యాకులకుణ్డలిన్యా

సంగతా తదుత్థామృతధారాభిరాప్యాయితా పరావృత్య స్వస్థానమాయాతీత్యప్యర్థ ఉత్తరతన్త్రే వక్ష్యమాణః శ్లేషేణోక్తః ॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥ ౧౬ ॥

ఈదృశ్యా త్రిపురయా సహాభేదం ప్రకృతవిద్యాయా ఉపదిశతి—

వాగీశ్వరీ జ్ఞానశక్తిర్వాగ్భవే మోక్షరూపిణీ।

కామరాజే కామకలా కామరూపా క్రియాత్మికా॥౧౭॥

శక్తిబీజే పరా శక్తిరిచ్ఛైవ శివరూపిణీ।

ఏవం దేవీ త్ర్యక్షరీ తు మహాత్రిపురసున్దరీ॥౧౮॥

వాగ్భవకామరాజశక్తిబీజేషు త్రిషు జ్ఞానశక్త్యాత్మికా వాగీశ్వరీ మోక్షప్రదా, క్రియాశక్త్యాత్మికా కామకలా కామప్రదా, ఇచ్ఛాశక్త్యాత్మికా పరా శక్తిర్ధర్మప్రదా క్రమేణ తిష్ఠతి। శివరూపిణీ ధర్మప్రదా। ఏవంప్రకారేణ శ్రీమహాత్రిపురసున్దర్యేవ శ్రీవిద్యారూపేత్యర్థః॥౧౭॥౧౮॥

ఇదానీం మహాజ్ఞానప్రభావప్రశ్నే సమాధత్తే-

పారమ్పర్యేణ విజ్ఞాతా భవబన్ధవిమోచనీ।

సంస్మృతా పాపహరణీ జప్తా మృత్యువినాశినీ॥౧౯॥

పూజితా దుఃఖదౌర్భాగ్యవ్యాధిదారిద్ర్యఘాతినీ।

హుతా విఘ్నౌఘశమనీ ధ్యాతా సర్వార్థసాధికా॥౨౦॥

ఈదృశం దేవీతత్త్వవిషయకం మహాజ్ఞానం పరమశివాదిస్వగురుపర్యన్తావిచ్ఛిన్నపారమ్పర్యోపదేశక్రమేణ లబ్ధం చేదేవ భవబన్ధం మోచయతి। పుస్తకావలోకనాదినోపాయాన్తరేణ లబ్ధం తు న ఫలతి। ప్రత్యుతానర్థాయైవ।

పారమ్పర్యవిహీనా యే జ్ఞానమాత్రేణ గర్వితాః।

తేషాం సమయలోపేన వికుర్వన్తి మరీచయః॥

ఇత్యుత్తరతన్త్రే వక్ష్యమాణత్వాత్। పారమ్పర్యేణేత్యుక్త్యా విద్యాయా గురుముఖాత్సప్తవిధాన్యతమదీక్షాపురఃసరమేవోపదేశో గ్రాహ్య ఇతి ధ్వనితమ్। ఏవం గురుముఖాద్విజ్ఞాయ తతః సంస్మృతా పునః పునశ్చిన్తితా పాపం హరతి। జపపూజాహోమధ్యానైర్మృత్యునాశాదిఫలప్రదా భవతీత్యర్థః। జ్ఞానార్ణవేఽప్యుక్తమ్–

ఏషా విద్యా వరారోహే పారమ్పర్యక్రమాగతా।

భవబన్ధం నాశయతి స్మృతా పాపాపహారిణీ॥

జప్తా మృత్యుంజయేశాని ధ్యాతా సర్వార్థసాధినీ।

దుఃఖదౌర్భాగ్యదారిద్ర్యభయఘ్నా పూజితా భవేత్॥

మహావిఘ్నౌఘశమనీ హవనాన్నాత్ర సంశయః॥ ఇతి।

అత్ర విధీయమానా జపహోమాదయః స్వతన్త్రా ఏవం। ప్రత్యేకం ఫలాన్వయాత్। పురశ్చర్యాహోమాదయస్తు జపాఙ్గమితి సిద్ధాన్తః। తత్రాపి సమప్రధానత్వం స్వీకృత్య రాజసూయాదివత్పరస్పరసాహిత్యమాత్రమఙ్గమిత్యపి సువచమ్। అత్ర ప్రాఞ్చష్టీకాకారా వింశతేః శ్లోకానాం వ్యాఖ్యామతీవ విస్తృత్య యథేచ్ఛమేవ స్వాతన్త్ర్యేణ వర్ణయన్తోఽత్రత్యపారమ్పర్యపదేన లోపాముద్రాసంతానకామరాజసంతానదివ్యసిద్ధమానవౌఘతద్భేదాదికం బహు విస్తృత్య లిఖన్తః స్వోత్ప్రేక్షితార్థ ఈదృశపరమ్పరాయాత ఇతి వదన్తి। తత్సర్వం ప్రామాణికమప్యక్షరస్వారస్యానాక్రాన్తత్వాన్మూలానుపయుక్తత్వాద్గ్రన్థగౌరవభయాచ్చోపేక్షిత మస్మాభిః॥౧౯॥౨౦॥

ఏవమష్టౌ ప్రశ్నాన్సమాధాయావశిష్టప్రశ్నత్రయం సమాధిత్సుః శిష్యావధానాయాఽఽహ—

ఏతస్యాః శృణు దేవేశి బీజత్రితయసాధనమ్।

స్పష్టోఽర్థః।

తత్రాఽఽదౌ వాగ్భవబీజసాధనం పురశ్చరణమాహ—

ధవలామ్బరసంవీతో ధవలావాసమధ్యగః॥౨౧॥

పూజయేద్ధవలైః పుష్పైర్బ్రహ్మచర్యరతో నరః।

ధవలైరేవ నైవేద్యైర్దధిక్షీరౌదనాదిభిః॥౨౨॥

సంకల్పధవలైర్వాఽపి యథాకామఫలప్రదామ్।

సంపూజ్య పరమేశాని ధ్యాయేద్వాగీశ్వరీం పరామ్॥౨౩॥

ధవలావాసః సౌధగృహమ్। ఇదముపలక్షణం శుక్లాకల్పాదేః। అత ఏవోక్తం తన్త్రాన్తరే—

శుక్లామ్బరపరీధానో గన్ధకస్తూరికాయుతః।

ముక్తాఫలస్ఫురద్ధారభూషణః శుక్లమాల్యధృత్। ఇతి।

బ్రహ్మచర్యరతః, అష్టవిధమైథునత్యాగీ। క్షీరౌదనాదిభిరిత్యాదిపదేన ఘృతగోలకనారికేలోదకాదిపరిగ్రహః। ధవలపదార్థసంగ్రహాసమర్థస్య త్వాహ—సంకల్పేతి। యథోపపన్నానేవ పదార్థాన్ధవలత్వేన విభావయేదిత్యర్థః। ధ్యాయేదితి। ధ్యాయఞ్జపేదిత్యర్థః। అత్ర ప్రాఞ్చః–ద్విభుజా శ్వేతవర్ణా బాలారూపా పుస్తకాక్షమాలాధారిణీ ధ్యేయేత్యాహుః। తదిదం స్వకపోలకల్పితం తన్త్రాన్తరానవలోకనకృతమిత్యుపేక్ష్యమ్। తథాచ జ్ఞానార్ణవే—

వాగ్భవాఖ్యాం జపేద్విద్యాం వాగీశీం సంస్మరన్బుధః।

కర్పూరధవలాం శుభ్రపుష్పాభరణభూషితామ్॥

అత్యన్తశుభ్రవసనాం వజ్రమౌక్తికభూషణామ్।
ముక్తాఫలామలమణిజపమాలాలసత్కరామ్॥

పుస్తకం వరదానం చ దధతీమభయప్రదామ్।
ఏవం ధ్యాయేన్మహేశాని సర్వవిద్యాధిపో భవేత్॥ ఇతి।

జపసంఖ్యా తు విశేషాదర్శనాదక్షరలక్షన్యాయేనైకలక్షరూపా యావద్విశేషదర్శనం నిర్ణేయా॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥

ఏవం సిద్ధమన్త్రస్య కామ్యప్రయోగమాహ—

బీజరూపాముల్లసన్తీం తతోఽనఙ్గపదావధి।
బ్రహ్మగ్రన్థిం వినిర్భిద్య జిహ్వాగ్రే దీపరూపిణీమ్॥౨౪॥

తతో మన్త్రసిద్ధ్యుత్తరం వాగ్భవబీజాభిన్నాం కుణ్డలినీరూపాం వాగీశ్వరీం బ్రహ్మగ్రన్థిం మూలాధారచక్రోపరి విద్యమానం గ్రన్థిం వినిర్భిద్య, అనఙ్గాేశరీరః కామేశాత్మా పరశివస్తస్య పదం బ్రహ్మరన్ధ్రం తదవధ్యుల్లసన్తీమూర్ధ్వం యాన్తీం తతోఽమృతం సంస్రావ్య జిహ్వాగ్రే జ్యోతీరూపతయా స్థితాం చిన్తయేదిత్యుత్తరశ్లోకస్థేనాన్వయః। యద్యపి జ్ఞానార్ణవే–

మూలాదిబ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం స్రవత్పీయూషవర్షిణీమ్।
తస్మాజ్జ్యోతిర్మయీం ధ్యాయేజ్జిహ్వాగ్రేఽమృతధారిణీమ్॥

పాషాణేన సమో వాఽపి మూర్ఖో జీవసమో భవేత్।

ఇత్యత్ర ప్రకృతతన్త్రే వా కుణ్డలినీ న శ్రూయతే తథాఽపి మూలే బ్రహ్మగ్రన్థివిభేదనాల్లిఙ్గాత్తన్త్రాన్తరేఽనుతన్త్రాపోక్త్యా చ సాఽనుమీయతే। బ్రహ్మగ్రన్థిపందం బ్రహ్మరన్ధ్రపరమితి తు కేచిత్। ప్రాఞ్చస్తు పురశ్చరణకామ్యప్రయోగయోరసంసర్గాగ్రహాదిదం సర్వమేకప్రయోగత్వేన వ్యాచక్షతే। తత్తన్త్రాన్తరానాకలనాదుపేక్ష్యమ్॥౨౪॥

అథ నవభిః శ్లోకైరస్య ప్రయోగస్య ఫలం వర్ణయతి—

చిన్తయేన్నష్టహృదయో గ్రామ్యో మూర్ఖోఽతిపాతకీ।

శఠోఽపి యః పదం స్పష్టమక్షరం వక్తుమక్షమః॥౨౫॥

జడో మూకోఽతిదుర్మేధా గతప్రజ్ఞో వినష్టధీః।

సోఽపి సంజాయతే వాగ్మీ వాచస్పతిరివాపరః॥౨౬॥

నష్టం కలుషితం హృదయం చిత్తం యస్య సః। త్యక్తధైర్య ఇత్యన్యే। గ్రామ్యో నాగరికచాతుర్యహీనః। అతిపాతకీ పాతకకృతప్రతిబన్ధవాన్। జడః, అలసః। అతిదుర్మేధా దుఃసాధతరధారణః। గతప్రజ్ఞః ప్రతిమాశూన్యః। వినష్టధీర్భ్రాన్తబుద్ధిరప్యపరో వాచస్పతిరివ వాగ్మీ సమ్యగ్జాయతే॥౨౫॥౨౬॥

సత్పణ్డితఘటాటోపజేతాఽప్రతిహతప్రభః।

సత్తర్కపదవాక్యార్థశబ్దాలంకారసారవిత్॥౨౭॥

వాతాహతసముద్రోర్మిమాలాతుల్యైరుపన్యసేత్।

సుకుమారతరస్ఫారవృత్తాలంకారపూర్వకమ్॥౨౮॥

పదగుమ్ఫైర్మహాకావ్యకర్తా దేవేశి జాయతే।

సత్పణ్డితానాం పణ్డితోత్తమదిగ్గజానాం ఘటా సమూహస్తస్యాఽఽటోపో గర్వస్తస్య జేతా హర్తా। స్వయమప్రతిహతాఽకుణ్ఠితాఽమ్లానా వా ప్రభా ప్రతిభా ముఖశ్రీర్వా యస్య సః। శాస్త్రం చతుర్విధం పదశాస్త్రం పదార్థశాస్త్రం వాక్యశాస్త్రం వాక్యార్థశాస్త్రం చేతి। అన్యేషాం శాస్త్రాణామిహైవాన్తర్భావ ఇతి తు వృత్తచన్ద్రోదయాదౌ వివేచితమస్మాభిః। తేషామిహ పదవాక్యార్థపదేన గ్రహణమ్। తేషాం సత్తర్కత్వం విశేషణమ్। వేదావిరుద్ధాబాధితయుక్తిమన్త్వీతి తదర్థః। అథవా పదవాక్యపదేనైవ తేషాం పరామర్శః। అర్థశబ్ద ఉత్తరత్రాన్వయీ, అర్థాలంకారశబ్దాలంకారావితి। ఏతేషాం సారం నిష్కర్షం వేత్తీతి తథా। సత్పదం తర్కాదిషట్కే కేచిదన్వియన్తి। తత్పక్షే పదవాక్యాతిరేకేణ శబ్దః కీదృశ ఇతి ప్రశ్నే ధ్వన్యాత్మకగీతరూప ఇత్యుత్తరం వాచ్యమ్। వాతేతి। చణ్డవాతనిర్ధూతోదధితరఙ్గసమూహతుల్యైః శబ్దైరుపన్యసేత్। శాస్త్రనిర్మాణముక్త్వా కావ్యనిర్మాణమప్యాహ–సుకుమారేతి। సౌకుమార్యం శబ్దగతో గుణవిశేషః। వృత్తం గురులఘ్వానుపూర్వీవిశేషః। అలంకారా యమకోపమాదయః। పదానాం గుమ్ఫైర్గ్రథనవిశేషైః। మహాకావ్యమితి దశానాం రూపకాణామష్టాదశానాముపరూపకాణాం సంకీర్ణాదీనామప్యుపలక్షణమ్॥౨౭॥౨౮॥

వేదవేదాఙ్గవేదాన్తసిద్ధాన్తజ్ఞానపారగః॥౨౯॥

జ్యోతిఃశాస్త్రేతిహాసాదిమీమాంసాస్మృతివాక్యవిత్।

పురాణరసవాదాదిగారుడానేకమన్త్రవిత్॥౩౦॥

పాతాలశాస్త్రవిజ్ఞానభూతతన్త్రార్థతత్త్వవిత్।

విచిత్రచిత్రకర్మాదిశిల్పానేకవిచక్షణః॥౩౧॥

మహావ్యాకరణోదారశబ్దసంస్కృతసర్వగీః।

సర్వభాషారుతజ్ఞానీ సమస్తలిపికర్మకృత్॥౩౨॥

నానాశాస్త్రార్థశిక్షాదివేత్తా భువనవిశ్రుతః।

సర్వవాఙ్మయవేత్తా చ సర్వజ్ఞో దేవి జాయతే॥౩౩॥

వేదా ఋగ్వేదాదయః కర్మకాణ్డాః। వేదాఙ్గాని ఛన్దఃకల్పనిరుక్తాని త్రీణి। అన్యేషాం పృథగ్గ్రహణాత్। వేదాన్తా ఉపనిషదః। సిద్ధాన్తః పఞ్చాన్నాయాత్మకం శాస్త్రమ్। జ్యోతిఃశాస్త్రం గర్గాద్యష్టాదశసిద్ధాన్తరూపమ్। ఇతిహాసో భారతాదిః। ఆదినా రామాయణవాసిష్ఠాదికావ్యాని। మీమాంసాః పూర్వోత్తరభక్తిభేదేన తిస్రః। స్మృతయో మన్వాదిప్రణీతాః। వాక్యం వరరుచికృతం లౌకికం వా। పురాణాని షట్త్రింశత్। రసవాదః పారదాదివిషయకః। ఆదినా చరకసుశ్రుతాది। గారుడమైన్ద్రజాలమ్। పాతాలశాస్త్రం బిలద్వారప్రవేశవిషయకమ్। చిత్రకర్మ చిత్రలేఖః। ఆదినా గృహనిర్మాణాదివిషయకం విశ్వకర్మశాస్త్రమ్। శిల్పానేకేత్యత్ర విశేషణస్య బాహులకః పరనిపాతః। మహావ్యాకరణం మహాభాష్యాది। సర్వభాషా మహారాష్ట్రాద్యా భాగధ్యాద్యాశ్చ। రుతాని పశుపక్షిభాషాః। సమస్తలిపయో యవనాన్యాదయోఽటాదశ లిపయః। నానాశాస్త్రాణి జైనబౌద్ధచార్వాకాదీని। తదర్థం శిక్షాదిః అధ్యాపనోద్గ్రహణాదిః పాణిన్యాదిశిక్షాప్రాతిశాఖ్యాదిర్వా। సర్వవాఙ్మయాని యావనాదీని। సర్వజ్ఞస్త్రికాలజ్ఞః॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥ ॥౩౨॥౩౩॥

వాగ్భవసాధనోపసంహారపూర్వకం కామరాజసాధనం ప్రతిజానీతే—

ఏవమేతన్మహాదేవి వాగ్భవస్య తు సాధనమ్।

తతస్తు శృణు వక్ష్యామి కామరాజస్య సాధనమ్॥౩౪॥

స్పష్టమ్॥౩౪॥

తథా కామకలారూపా మదనాఙ్కురగోచరే।

ఉద్యదాదిత్యవిమ్బాభా సముజ్జ్వలవపుః ప్రియే॥౩౫॥

స్ఫురద్దీపశిఖాకారా బిన్దుధారాప్రవర్షిణీ।

అత్ర ప్రాఞ్చః సార్ధైః సప్తభిః శ్లోకైరేక ప్రయోగమాహుః। అన్యే తు తథేత్యేకేన పదేనైవ వాగ్భవసాధనధర్మాతిదేశం వదన్తస్తావతైవ కామరాజసాధనముక్తప్రాయం మన్యమానా ఇతరాంశ సర్వమేకకామ్యప్రయోగపరత్వేన యోజయన్తి। వస్తుతస్తు–ఆదౌ సార్ధశ్లోకేన

పురశ్చరణం తతః షడ్భిః శ్లోకైః కామ్యప్రయోగౌ ద్వౌ వర్ణ్యేతే ఇతి యుక్తమ్।
జ్ఞానార్ణవైకవాక్యత్వలాభాత్।

తద్యథా—

అథ కామకలాసక్తః సాధకః పరమేశ్వరి।

రక్తాలంకార ఁభగో రక్తగన్ధానులేపనః॥

రక్తవస్త్రావృతః సమ్యఙ్మధ్యకామకలాత్మనా।

రక్తపుష్పైశ్చ వివిధైః కుఙ్కుమాదిభిరర్చయేత్॥

మూలాదిబ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం స్ఫురద్దీపస్వరూపిణీమ్।

బన్ధూకకుసుమాకారకాన్తిభూషణభూషితామ్॥

ఇక్షుకోదణ్డపుష్పేషువరదాభయసత్కరామ్।

ఇతి జ్ఞానార్ణవోక్తః పురశ్చర్యాప్రకారః। స ఏవేహోచ్యతే। మదనాఙ్కురో గోచరో యత్ర తన్మదనాఙ్కురగోచరం కామబీజమ్। అథవా మదనాఙ్కురః కామబీజమ్। బీజస్యాఙ్కురరూపత్వాత్। తద్విషయే కామకలాఽపి తథా వాగీశ్వరీవత్సాధనీయా। సా యథా స్వవర్ణసమానవసనాభరణగన్ధపుష్పనైవేద్యాదిభిః సాధితా తథేయమపి స్వవర్ణానుగుణైరేవ సాధ్యేతి యావత్।మదనమన్దిరాన్తర్వర్తిమాంసవిశేషో మదనాఙ్కుర ఇతి ప్రాచాం వ్యాఖ్యానమమూలకత్వాదనాదృత్యమ్। పురశ్చరణే వనితామూలాధారే రక్తధారావర్షణవిభావనాయా అప్రస్తుతత్వాచ్చ। తన్త్రాన్తరే ప్రకృతబీజవిషయకకామ్యప్రయోగేఽపి తదనుక్తేశ్చ। ప్రకృతదేవ్యాశ్చ కో వర్ణ ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ—ఉద్యదాదిత్యేతి। బిమ్బం పక్వతుణ్డీఫలమ్। తాభ్యాం సదృశీ। సాదృశ్యం తు రక్తిమ్నైవ బిమ్బపదస్సమభివ్యాహారాత్। తేనోద్యదాదిత్యబిమ్బమిత్యేకమేవోపమానం మన్యమానానాం ప్రాచామాదిత్యదీపశిఖయోః పరస్పరవిరుద్ధత్వాదుభయతుల్యతా కథమిత్యాక్షిప్య తత్సమాధానార్థం వ్యవస్థాదికల్పనమపాస్తమ్। స్ఫురన్త్యా మూలాదిబ్రహ్మరన్ధ్రపర్యన్తం వ్యాప్తాయా దీపకలికాయా

ఇవాऽऽకారో యస్యాః। అన్తర్యాగే విభావ్యమానతేజస్తన్తువదితి యావత్। బిన్దోరమృతస్య ధారాం ప్రవర్షతీతి తథా। అనయా భఙ్గ్యా తన్త్రాన్తరోక్తమిహైవ సూచితమితి ద్రష్టవ్యమ్॥౩౫॥

ఏవం సిద్ధమన్త్రస్య కామ్యే వినియోగమాహ—

సమస్తభువనాభోగకవలీకృతజీవితా॥౩౬॥

మహాస్వమహిమాక్రాన్తిస్వస్థాహంకృతిభూమికా।
క్రమేణ తు తతోऽనఙ్గపర్యన్తం ప్రోల్లసన్త్యపి॥౩౭॥

శరీరానఙ్గపర్యన్తమేకైవముభయాత్మికా।

సమస్తభువనేషు త్రైలోక్య ఆభోగో విస్తారః స్వకీయారక్తకాన్తిభరితతా। తాదృశధ్యానమితి యావత్। తేన కవలీకృతాని స్వవశే కృతాని జీవితాని సమస్తప్రాణినాం యయా సా। తత్రోపపత్తిమాహ—మహేతి। మహత్యా స్వమహిమాక్రన్త్యా స్వీయమహత్త్వవ్యాప్త్యా స్వస్థాయా యథాస్థానస్థితాయా అచఞ్చలాయా వాऽహంకృతేః పరాహంతాయా భూమికాऽऽధారః। అయం భావః—పురశ్చరణదశాయాం మూలాదిబ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం యో ధ్యాతః సావయవో రక్తతేజస్తన్తుస్తన్మహసా సర్వం జగదరుణీకృతం భావయేత్। తేన త్రైలోక్యం వశం భవతి। కుతః। స్వవిభుత్వస్య సర్వత్రాऽऽక్రాన్త్యా సర్వస్యాపి స్వశరీరత్వేన సర్వత్రాహంతాబుద్ధేరుదయేన స్వశరీరస్యేవ సర్వశరీరాణాం స్వవశంవదత్వావశ్యంభావాత్। ధ్వస్తాహంకృతీతి పాఠేऽహంకృతిశబ్దేన తత్తత్ప్రాణినామహంకారా గ్రాహ్యా న పరాహంతా। అహం స్వతన్త్రో నాన్యాధీన ఇత్యభిమానస్యాగలితత్వాదిత్యర్థః। అయం త్రైలోక్యవశీకారఫలక ఏకః ప్రయోగః। తథాచ జ్ఞానార్ణవే—

తదీయకాన్తిసిన్దూరభరితం భువనత్రయమ్।
చిన్తయేత్పరమేశాని త్రైలోక్యం మోహయేత్క్షణాత్॥

రాజానో వశమాయాన్తి పన్నగా రాక్షసాః సురాః।

కన్దర్ప ఇవ దేవేశి యోషితాం మానహారకః॥

మనసా చిన్తయేద్యోషిద్దాసీవ వశగా భవేత్। ఇతి ।

అత్ర తదీయేత్యస్య పూర్వోపక్రాన్తతేజస్తన్తురూపదేవీసంబన్ధీత్యర్థః। రాజాన ఇతి భూలోకస్య పన్నగా రాక్షసా ఇతి పాతాలస్య సురా ఇతి స్వర్గస్యోపలక్షణం సత్త్రైలోక్యపదవివరణమ్। కన్దర్ప ఇత్యాది చిన్తయేదిత్యన్తేన ప్రయోగాన్తరమ్। తస్య ఫలం యోషిదిత్యాదినోక్తమ్। తత్ర చిన్తనీయార్థస్య స్పష్టమకథనేఽపి ప్రకృతతన్త్రే తత్కథయతి—క్రమేణేతి। తుశబ్దః పూర్వప్రయోగవ్యావృత్త్యర్థః। తతో మూలాధారమారభ్యానఙ్గపర్యన్తమశరీరకామేశ్వరశివపర్యన్తం క్రమేణ స్వాధిష్ఠానాదిచక్రక్రమేణ ప్రోల్లసన్త్యపి ప్రకర్షేణోర్ధ్వం గచ్ఛన్తీ పునరపి బ్రహ్మరన్ధ్రాచ్ఛరీరానఙ్గపర్యన్తమాయాన్తీ చిన్తనీయేతి। స్వాభిలషితాయాః స్త్రియాః శరీరే మూలాద్బ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం తస్మాత్పునర్మూలాన్తమేవం పునః పునర్యాతాయాతం కుర్వతా కామకలాదేవీ చిన్తనీయేతి యావత్। అత్ర శరీరానఙ్గపదేన మదనశరీరం శరీరవాన్మదన ఇతి వా ప్రతిపాద్యతే। తచ్చ యోనిమణ్డలమేవేత్యేతద్బలాదిదం చిన్తనం స్త్రీశరీర ఏవేతి లభ్యతే। ఏవంప్రకారేణైకైవ దేవీ, ఉభయాత్మికా ప్రయోగభేదేన ద్వివిధా, చిన్తనీయేతి శేషః। ప్రాఞ్చస్తు—పురశ్చరణం ప్రయోగద్వయం చ వివిచ్యాజానానా ఇమాఞ్శ్లోకాన్ప్రకారాన్తరేణ వ్యాచక్షతే। తద్విస్తరభయాదనుపయోగాచ్చ న ప్రదర్శితమ్। అస్మదుక్తోఽర్థః క్లిష్టోఽపి తన్త్రాన్తరసంవాదాదాదర్తవ్య ఇతి॥౩౬॥౩౭॥

అథ ద్వితీయప్రయోగస్య ఫలమాహ—

తతో భవతి దేవేశి సర్వశృఙ్గారమానినామ్॥౩౮॥

రాగిణాం సాధకో దేవి బాధకో మదనాధికః।

తద్దృష్టిపథగా నారీ సురీ వాఽప్యథవాఽఽసురీ॥౩౯॥

విద్యాధరీ కింనరీ వా యక్షీ నాగాఙ్గనాఽథవా।

ప్రచణ్డతరభూపాలకన్యకా సిద్ధకన్యకా॥౪౦॥

జ్వలన్మదనదుఃప్రేక్ష్యదహనోత్తప్తమానసా।

క్లిన్నా ప్రచలితాపాఙ్గా విమూఢా మదవిహ్వలా॥౪౧ ॥

నివేదితాత్మసర్వస్వా వశగా దేవి జాయతే।

కామబీజస్య సాధకో రాగిణాం సౌన్దర్యాద్యభిమానవతాం బాధకో భవతి। యతోఽయం మదనాదప్యధికః సౌన్దర్యాదిగుణవిశిష్టః, అత ఏవ సురాసురాదికన్యకాః సర్వా అపి సాధకధ్యానోపనీతమదనజ్వాలాదుఃసహదహనాతితప్తమానసాః సత్యః స్ఖలనేన క్లిన్నవస్త్రా విమూఢహృదయా మద్వ్యాకులాః సత్యః సర్వస్వమాత్మానం చ సాధకాయ సమర్ప్య దాసీభూయ వశే తిష్ఠన్తీత్యర్థః॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥

ప్రయోగాన్తరమాహ—

చలజ్జలేన్దుసదృశీ బాలార్కకిరణారుణా॥౪౨॥

చిన్తితా యోషితాం యోనౌ సంక్షోభయతి తత్క్షణాత్।

చఞ్చలోదకాన్తః ప్రతిబిమ్బితారక్తచన్ద్రమణ్డలవదేషైవ దేవీ సాధ్యాయా యోనౌ చిన్త్యేత్యర్థః॥౪౨॥

ప్రయోగాన్తరమాహ—

సైవ సిన్దూరవర్ణాభా హృదయే చిన్తితా సతీ॥౪౩॥

సంమోహోన్మాదనావిష్టచిత్తాకర్షకరీ స్మృతా।

యోషితామిత్యనువర్తతే। [తచ్చ] హృదయ ఇత్యనేనాన్వీయతే। సంమోహోన్మాదనా విష్టం చిత్తం యస్యాస్తాదృశీం కృత్వా తదాకర్షికేత్యర్థః॥౪౩॥

ప్రయోగాన్తరమాహ—

నియోజితాఽథవా మూర్ధ్ని వర్షన్తీ రక్తబిన్దుభిః ॥౪౪॥

యోషితాం మూర్ధ్ని శోణితబిన్దూన్వర్షన్తీ స్థితేవ చిన్తితాఽప్యాకర్షణకరీ భవతి ॥౪౪॥

ధారణాసంప్రయోగేణ కరోతి వశగం జగత్।

ఉక్తరూపాయా దేవ్యా దృఢధ్యానాభ్యాసమాత్రేణాపి విశ్వవశీకార ఇత్యపి ప్రయోగాన్తరమ్। ప్రాఞ్చస్తు—అనేనార్ధద్వయేనైకం ప్రయోగం వ్యాచక్షాణాః స్వమూర్ధన్యేవ స్థితాం రక్తబిన్దువర్షిణీం దృఢం ధ్యాయేదిత్యాహుః। తత్తస్యా మూర్ధ్ని స్మరేద్బీజమితిజ్ఞానార్ణవవిరోధాదుపేక్ష్యమ్।

అథ రహస్యతరం ప్రయోగం వక్తుం ప్రతిజానీతే—

అథాన్యం శృణు వక్ష్యామి ప్రయోగం భువి దుర్లభమ్ ॥౪౫॥

యేన విజ్ఞాతమాత్రేణ సాధకో యద్వతాయతే।

జ్ఞాతమాత్రేణ కిముతానుష్ఠితేనేత్యర్థః ॥౪౫॥

సున్దరీతాపిన్యాం తృతీయోపనిషద్యుక్తం కామకలాచక్రముపదిశతి—

కామస్థం కామమధ్యస్థం కామోదరపుటీకృతమ్ ॥౪౬॥

కామేన కామయేత్కామం కామం కామేషు నిక్షిపేత్।
కామేన కామితం కృత్వా కామస్థం క్షోభయేద్ధ్రువమ్॥४८॥

పఞ్చకామేశ్వరీమన్త్రే యాని పఞ్చ బీజాని హృల్లేఖా కామబీజం వాగ్భవం చతుర్థబాణః స్త్రీబీజం చేతి। తేషాం క్రమేణ సంజ్ఞా జ్ఞానార్ణవే బాలాన్యాసప్రకరణే కథితాః కామో మన్మథః కందర్పో మకరధ్వజో మీనకేతుశ్చేతి। దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం తు మీనకేతురితి మకరధ్వజస్యైవ సంజ్ఞాన్తరమ్। స్త్రీబీజస్య తు మహాకామ ఇతి సంజ్ఞా। అస్యైవ తన్త్రాన్తరే మోహన ఇతి సంజ్ఞా। ఏవం స్థితే కామరాజబీజసాధనప్రకరణే పఠితస్య

కామం మన్మథమధ్యస్థం కుర్యాత్కందర్పవేశ్మగమ్।
తత్పుటస్థం మీనకేతుం మహాకామే సమస్తకమ్॥

ఇతిసంహితాశ్లోకస్యాయమర్థః—పూర్వపూర్వబీజముత్తరోత్తరబీజేనాఽఽవేష్టయేదితి। ఇదమేవ చ స్పష్టముక్తం తన్త్రాన్తరే—

కామం ప్రాణం ప్రకుర్వీత మన్మథం కారయేత్తనుమ్।
కందర్పం మన్దిరం కృత్వా ద్విధాభూతం చ పార్వతి॥

మకరధ్వజం న్యసేద్దేవి షట్స్వానేష్వస్య సువ్రతే।
మోహనాభ్యన్తరే కృత్వాఽఽవేష్టయేత్తస్య మాయయా॥ ఇతి।

అస్యార్థః-ఆదౌ కామం హృల్లేఖాబీజం విలిఖ్య తదభితో మన్మథం క్లీంకారం లిఖేత్। తథా సతి కామోఽన్తః స్థితత్వాత్ప్రాణస్థానీయో మన్మథస్తు బహిష్ఠత్వాచ్ఛరీరస్థానీయో భవతి। తత్పరితో ద్విధాభూతం కందర్పమే(మైం) కారం లిఖేత్। ఐంకారస్య త్రికోణాకారత్వేన తద్ద్వైగుణ్యే షట్కోణతా ఫలతి। తతశ్చ మన్మథం గర్భే సంస్థాప్య షట్కోణం లిఖేదితి సిధ్యతి। తదిదం ప్రాణినో మన్దిరస్థానీయం భవతి। తతోఽస్య షట్కోణేషు మకరధ్వజం బ్రూం(బ్లూం) బీజం షడ్వారం లిఖేత్। తచ్చ వచనాన్తరాత్కోణానాం గర్భ ఏవం లేఖ్యం న బహిర్భాగే తదిదం సర్వం మోహనస్య స్త్రీమితిబీజస్యాభ్యన్తరే కుర్యాత్।

స్త్రీబీజాభ్యన్తరేఽపీకారీయరేఖాద్వయమధ్య ఏవ లేఖ్యమిత్యత్ర ఉక్తం తస్య మాయయాఽఽవేష్టయేదితి। కేచిత్తు- ఏతద్బహిర్మాయయాఽధ్యుష్ట్వారం వేష్టయేదితి వ్యాఖ్యన్। తంత్ర ప్రమాణం మృగ్యమ్। సౌభాగ్యరత్నాకరకారాస్తు-అత్ర పఞ్చమకూటాక్షరలేఖనే తదక్షరవహ్నిస్థానగం సకలయన్త్రం యథా భవతి తథా గురుముఖాద్విజ్ఞాయ సమాలేఖ్యమితి తు సంప్రదాయరహస్యమిత్యాహుః। తేనైతేషాం పక్షే తకారరేఫమధ్యావకాశ ఏవ మకరధ్వజాన్తం సమస్తయన్త్రం లేఖ్యం భవతి। జ్ఞానార్ణవే తు విశేషః కామరాజకూటసాధనం ప్రస్తుత్య

ఏతత్కామకలాధ్యానాత్పఞ్చ కామా వరాననే।

మోహయన్తి జగత్సర్వం ప్రయోగం శృణు పార్వతి॥

పూర్వోక్తాః కామా దేవేశి జ్ఞాతవ్యాః పఞ్చసంజ్ఞకాః।

విదర్భ్యాఽఽద్యేన కామేన మన్మథాన్తర్గతం కురు॥

కందర్పసంపుటం కృత్వా కోణగర్భగతం తతః।

మకరధ్వజసంజ్ఞార్ణం సర్వమేతద్వరాననే॥

మీనకేతుగతం కుర్యాన్మోహయేజ్జగతీమిమామ్।

త్రైలోక్యమోహనో నామ ప్రయోగోఽయం ప్రకీర్తితః॥ ఇతి।

అత్ర ప్రాథమికకామబీజేన యో విదర్భ ఉక్తః స యద్యపి విదర్భో ద్వ్యన్తరః ప్రోక్త ఇతిలక్షణలక్షితో ద్వితీయపటలే కథితస్తథాఽపి ప్రకృతే మమాముకం వశం కుర్వితివాక్యస్యైవ భువనేశ్వరీగర్భే లేఖనమితి సంప్రదాయ ఇతి ధ్వనితం రత్నాకరే। తల్లేఖనే తు యద్యపి చత్వారః పక్షాః పురశ్చరణకౌస్తుభే పరమగురుచరణైః ప్రపఞ్చితాస్తథాఽపి పక్షద్వయ ఏవ తే పర్యవస్యన్తీతి నిరూపితం తృచభాస్కరేఽస్మాభిః। ఏవం చ బహుతన్త్రసంమతైతద్యన్త్రపరత్వేనైవ మూలస్థో గ్రన్థసందర్భో యోజనీయః। యథా, కామేన కామనయోపలక్షితః సాధకో యం కామం కామనీయం దేవదత్తాదికం కామయేద్వశీకర్తుమిచ్ఛేత్తం కామం సాధ్యం కామస్థం కుర్యాత్। పఞ్చసు కామేషు ప్రథమోపస్థితహృల్లేఖాగర్భ ఉక్తాన్యతరరీత్యా లిఖేత్। తతస్తం హృల్లేఖార్ణం ద్వితీయస్య

కామస్య మన్మథబీజస్య మధ్యస్థం కుర్యాత్। అథ తం మన్మథార్ణం తృతీయకామయోః కందర్పయోః షట్కోణతామాపన్నయోరుదరే గర్భే పుటీకృతం సంపుటితం కుర్యాత్। తతస్తస్య కందర్పస్య కామేషు మదనమన్దిరేషు షట్సు యోనిషు చతుర్థం కామం మకరధ్వజం నిక్షిపేత్। తతస్తం షట్కోణం కామేన మీనకేతునా పఞ్చమబీజేన కామితం వేష్టితం కుర్యాత్। స్రక్చన్దనాదీనాం హి కామనాగర్భేఽవస్థానమేవేచ్ఛావిషయత్వమతః కామితపదస్య వేష్టితమిత్యర్థో యుజ్యతే। ఏవం కృత్వా సాధకః కామస్థం ప్రథమకామాన్తర్లిఖితం సాధ్యం ధ్రువం నిశ్చలమపి క్షోభయేద్వశయేదితి। అత్ర పఞ్చానామపి కామానాం విశేషసంజ్ఞాన్తరసత్త్వేఽపి యః సామాన్యసంజ్ఞయైవ దుర్బోధో వ్యవహారః స పునరస్య యన్త్రస్య క ఇదం కస్మా అదాదితిశ్రుతిగమ్యతాధ్వననేన తస్యా అర్థవివరణార్థః। ఇదం సాధ్యత్వేనాభిమతం వస్తు కః కస్మా అదాదితి ప్రశ్నః। కామః కామాయ, ప్రథమకామో ద్వితీయకామాయాదాదిత్యుత్తరమ్। హ్రీంబీజే స్థితం సాధ్యం క్లీంబీజే స్థితం భవతీతి యావత్। కామో దాతా, అయం కామః స్వయమప్యస్మై దత్తవాన్। కామః ప్రతిగ్రహీతా, తద్దత్తమిదం తృతీయకామస్త్రికోణరూపః స్వయమేవ స్వస్య ప్రతికూలో భూత్వా గృహీతవాన్। ప్రత్యగ్రస్య ప్రాగగ్రత్వమేవ ప్రాతికూల్యమ్। ఏకాేఽప్యైంకారో ద్విధా భూత్వా ప్రాతికూల్యం చావలమ్బ్య షట్కోణో భూత్వా స్వగర్భే సర్వమస్థాపయదితి యావత్। కామం సముద్రమావిశ। బహుకోణత్వాత్తృతీయకామ ఏవ సముద్రః। తదన్తః ప్రవిశేతి చతుర్థం కామం ప్రతి వక్ష్యమాణసంబోధనపూర్వకముక్తిః। కామేన త్వా ప్రతిగృహ్ణామి కామైతత్తే। హే కామ బ్లూంకార, ఏతత్తే కృత్యమ్। యత్సముద్రమావిశ్య త్వమపి బహురూపః సముద్ర ఏవాజాయథాః। నేవ హి కామస్యాన్తోఽస్తి న సముద్రస్యేతి శ్రుత్యన్తరాత్। అతః సముద్రే మర్యాదాయా ఆవశ్యకత్వాత్త్వామహం కామేన స్త్రీంబీజేన ప్రతిబధ్నామి। ఏషా తే కామ దక్షిణా, హే కామ కాముక సాధక, ఏషా, ఏతద్యన్త్రేణ సాధితా స్త్రీవ్యక్తిర్వా తవ దక్షిణాఽనుకూలాఽస్త్వితిశ్రుత్యర్థాత్। కేచిత్తు–కామం సాధ్యం కామస్థం మూలాధారస్థం విభావ్యం తతః కామమధ్యస్థం స్వాధిష్ఠానస్థం విభావ్య పశ్చాత్కామోదరేణ మణిపూరోదరేణ పుటితం విచిన్త్య తదను కామేనానాహతేన వేష్టితం కామయేచ్చిన్తయేత్। తతః కామేషు కణ్ఠవదనభ్రూమధ్యలలాటబ్రహ్మరన్ధ్రేషు కామం యథేచ్ఛం సాధ్యం క్రమేణ నిక్షితం విభావయేత్। ఇతి నవసు స్థలేషు సాధ్యవిభావనమేకః ప్రయోగః। ప్రయోగాన్తరమాహ—కామేన కామితమితి। కామేన స్వేచ్ఛయోక్తనవకాన్యతమస్థలే కామితం చిన్తితం కృత్వా కామస్థం స్వేచ్ఛావిషయం క్షోభయేదిత్యర్థ ఇత్యాహుః। పరే తు కామం హ్రీంకారం మూలాధారే, బ్రహ్మరన్ధ్రే చ సంచిన్త్యాధస్థేన జ్వాలాభిర్దహ్యమానం సాధ్యముపరిస్థేనామృతధారాభిః ప్లావ్యమానం చిన్తయేత్। ఏవమేవ మన్మథకందర్పాభ్యాం ప్రత్యేకం దహ్యమానం ప్లావ్యమానం చ చిన్తయేత్। సోఽయం కామస్థమిత్యాదిపదత్రయస్యార్థః। కామేన కామయేత్కామమ్। పూర్వోక్తబీజత్రయేణ సాధ్యముక్తరీత్యా వశయేత్। కామం కామేషు నిక్షిపేత్। మకరధ్వజం షడాధారేష్వపి నిక్షిప్య దహనాప్లావనే కుర్యాత్। మీనకేతునాఽనాహత ఏవ సాధ్యం వేష్టితం కృత్వా కామస్థవిషయం క్షోభయేదిత్యర్థ ఇతి వదన్తి। తదుభయం శిష్యప్రతారణమాత్రమితి

మనీషిణ ఏవ జానన్తు। అన్యే తు-కామరాజకూటసాధనప్రకరణే పాఠాల్లిఙ్గాదన్యత్ర కామపదైః ప్రకృతవిద్యాద్వితీయకూటమేవ గ్రాహ్యమిత్యాహుః। తత్పూర్వోపదర్శితస్పష్టతరజ్ఞానార్ణవవచనవిరోధాదనాదేయమ్। శ్రుతివిరోధోఽపి యథా – అథాతః కామకలాచక్రం వ్యాఖ్యాస్యామో హ్రీం క్లీం ఐం బ్లూం స్త్రీం ఏతే పఞ్చ కామాః సర్వచక్రం వ్యాప్య వర్తన్తే మధ్యమం కామం సర్వావసానే సంపుటీకృత్య బ్లూంకారేణ వ్యాప్తం సంపుటషట్చక్రం కృత్వాఽఽదిమద్వయేన మధ్యవర్తినం సాధ్యం బద్ధ్వా భూర్జే యజతి తచ్చక్రం యో వేత్తి స సకలలోకం కర్షతి స సర్వవిషం స్తమ్భయతి నీలీయుతం చ శత్రూన్మారయతి గతిం స్తమ్భయతి లాక్షాయుతం కృత్వా సకలలోకం వశీ కరోతీతి। తతశ్చ మూలే క్షోభయేదితి పదమాకర్షణాదిఫలోపలక్షణం వ్యాఖ్యేయమ్॥౪౬॥౪౭॥

కామరాజబీజసాధనోపసంహారపూర్వకం శక్తిబీజసాధనం ప్రతిజానీతే—

ఏతద్ధి దేవదేవేశి కామరాజస్య సాధనమ్।

ప్రవక్ష్యామి సమాసేన శక్తిబీజస్య సాధనమ్॥౪౮॥

స్పష్టమ్॥౪౮॥

వాగ్భవాదిసాధన ఇవ శక్తిసాధనే రూపాదికృతవిశేషాభావాన్మన్త్రసాధనసామాన్యప్రకార ఏవాస్యాః సాధనే ప్రకార ఇత్యభిప్రేత్య పురశ్చరణే ధ్యేయదేవ్యా ఇచ్చాశక్తేః స్వరూపనిష్కర్షమాత్రమాహ—

శక్తిబీజస్వరూపా తు సృష్ట్వా సంహరతే యదా।

త్రిపురసున్దరీ సర్వం జగత్సృష్ట్వా పరిపాల్య సంహారోన్ముఖీ యదా భవతి తదా తాదృశసంజిహీర్షాం ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య శక్తిబీజపదవాచ్యతాం సైవ ప్రతిపద్యత ఇత్యర్థః। పురశ్చరణకాలేఽస్యా ధ్యానముక్తం జ్ఞానార్ణవే—

సృష్టిసంహారపర్యన్తం శరీరే చిన్తయేత్పరామ్।

స్రవత్పీయూషధారాభిర్వర్షన్తీం విషహారిణీమ్॥

హేమప్రభాసమానాం విద్యున్నికరసుప్రభామ్।
స్ఫురచ్చన్ద్రకలాపూర్ణం కలశం వరదాభయే॥

జ్ఞానముద్రాం చ దధతీం సాక్షాదమృతరూపిణీమ్।ఇతి।

అత్ర తన్త్రే కూటత్రయేఽపి ధ్యానానుక్తిరుక్తధ్యానమాత్రేణ నిర్వాహం ధ్వనయతి।
ఏవం పురశ్చరణముక్త్వా సిద్ధమన్త్రస్య కామ్యప్రయోగమాహ—

సృష్టిసంహారపర్యన్తం శరీరే పరిచిన్తయేత్॥౪౯॥

కులపద్మాదకులపద్మపర్యన్తం కుణ్డలిన్యాః ప్రయాణం సృష్టిః।
అకులపద్మా#లపద్మపర్యన్తం పరావర్తనం సంహారః। తయోరవధిం స్వశరీరే చిన్తయేత్॥౪౯॥

ఏతస్య ఫలమాహ త్రిభిః—

తతో భవతి దేవేశి వైనతేయ ఇవాపరః।
నాగానాం దర్శనాదేవ జడీకరణకారకః॥౫౦॥

దేహినామమృతాసారధీరధారాధరోపమః।
స్థిరకృత్రిమశఙ్కాదివిషోపవిషనాశనః॥౫౧॥

దుష్టవ్యాధిగ్రహానీకడాకినీరూపికాగణైః।
భూతప్రేతపిశాచాద్యైస్త్రినేత్ర ఇవ దృశ్యతే॥౫౨॥

జఙ్గమవిషవత్స్థావరాదీన్యపి హరతీత్యాహ—స్థిరేతి। స్థిరం కాకోలాది, కృత్రిమం ద్రవ్యయోగోద్భవం, శఙ్కా మద్భేదం భక్షితమితి భ్రమః। తస్యాప్యుపద్రవకారిత్వాద్విషత్వమ్। నాగాదివిషాణి మహావిషాణి, కృమ్యన్తరభవాన్యుపవిషాణి। త్రినేత్ర ఇవేతి తు పరికరాఙ్కురాలంకారేణ ప్రలయకాలాగ్నిసాహిత్యాభిప్రాయగర్భం సత్తన్నాశకత్వం ధ్వనయతి। సుగమమన్యత్॥౫౦॥ ॥౫౧॥౫౨॥

అథ కూటత్రయసాధ్యం ప్రయోగమాహ—

అథవా యేన విధేయం పరిపూర్ణా విచిన్త్యతే।

జన్మమణ్డలహృత్పద్మముఖమణ్డలమధ్యగా॥౫౩॥

కేవలైవ మహేశాని పద్మరాగసమప్రభా।

తస్యాష్టగుణమైశ్వర్యమచిరాత్సంప్రవర్తతే॥౫౪॥

కూటత్రయస్య ప్రాతిస్వికసాధనోత్తరం క్రియమాణాః పూర్వోక్తాః ప్రయోగా ఏకైకకూటేనైవ భవన్తి। అయం తు ప్రయోగస్త్రయాణాం కూటానాం మేలనేన భవతి। అత ఏవ చైకైకకూటస్యోక్తరీత్యా ప్రత్యేకం కృతపురశ్చరణత్రయస్యైవాత్రాధికారః। న పునః సంపూర్ణవిద్యాపురశ్చరణోత్తరమేవాత్రాధికార ఇతి భ్రమితవ్యమ్। తథాత్వ ఉత్తరపటల ఏవ తత్పురశ్చరణస్య కథనీయతాపత్తేః। అత ఏవాత్రాథవేత్యుక్తిః కేవలైవేత్యుక్తిశ్చ సంగచ్ఛతే। పరిపూర్ణా విద్యేత్యుక్తిస్తు కూటత్రయసముచ్చయే సత్యర్థాత్పరిపూర్ణైవ భవతీత్యాశయేనేతి జ్ఞేయమ్। అత ఏవార్ణవేఽథ త్రికూటా సంపూర్ణేత్యత్ర త్రికూటేతి విశేషణముక్తార్థద్యోతకం సత్సార్థకమ్। ఏతేన పఞ్చమపటలే వక్తుం యోగ్యోఽపి ప్రసఙ్గాత్స్వతన్త్రత్వాచ్చేహైవ పరశివేనోక్త ఇతి సమాధానమపాస్తమ్। అథవేతి। ప్రత్యేకం కూటత్రయం సాధితవతా ప్రత్యేకం వోక్తరీత్యా కూటాని కామనాయాం వినియోజనీయాని వక్ష్యమాణరీత్యా సముచ్చిత్యైవ వా వినియోజ్యానీత్యర్థః। పరిపూర్ణా పరస్పరసముఞ్చితకూటత్రయా। జన్మమణ్డలం మూలాధారపద్మమ్। హృత్పద్మమనాహతపద్మమ్। ముఖమణ్డలమధ్యమాజ్ఞాపద్మమ్। ఏతాని త్రీణి స్థానాని గచ్ఛతీతి తథా। త్రిషు స్థలేషు క్రమేణ త్రీణి కుటాని పద్మరాగప్రమాణ్యేవ చిన్తనీయానీత్యర్థః। పరం తు పూర్వకూటసాధనానన్తరం స్మ(స్వ) స్థనా(లా)వధి స్పష్టం చిన్తనీయమ్। తృతీయం తు బ్రహ్మరన్ధ్రావధి। అత ఏవ జ్ఞానార్ణవే ప్రత్యేకకూటముత్తరోత్తరకూటసాధనానన్తరం స్మర్యతే—

అథ త్రికూటా సంపూర్ణా మహాత్రిపురసున్దరీ।
చిన్తితా సాధకస్యాఽఽశు త్రైలోక్యవశకారిణీ॥

క్రమేణ నాభిహృద్వక్త్రమణ్డలస్థాఽరుణప్రభా।
పద్మరాగమణిస్వచ్ఛా చిన్తనాత్సురవన్దితే॥
తస్యాష్టగుణమైశ్వర్యం సౌభాగ్యం చ ప్రజాయతే॥ఇతి ।

అత్ర నాభిమణ్డలే వాగ్భవచిన్తనోక్తిరుక్తరీత్యా మూలాధారచిన్తనోక్త్యా న విరుధ్యతే। ఇదం చ ఋజువిమర్శిన్యనుసారేణోక్తమ్। అర్థరత్నావల్యాం తు మూలేఽపి నాభిమణ్డలేత్యేవ పాఠ ఆదృతః। కేవలైవేతి పూర్ణవిద్యాపురశ్చరణం వక్ష్యమాణం వినైవేత్యర్థః। అష్టగుణమణిమాదివశిత్వాన్తమ్। యే తు కూటత్రయస్య చిన్తనే రూపభేదమాహుస్తే తన్త్రాన్తరావిరోధేఽపి ప్రకృతప్రయోగే తథాత్వే మానాభావాదుపేక్ష్యాః॥౫౩॥౫౪॥

అథ త్రికూటాబీజాని ప్రత్యేకం సాధితవతామతిసులభసాధ్యాని కతిచిత్ఫలాని పఞ్చభిరాహ—

మనసా సంస్మరత్యస్థా యది నామాపి సాధకః।
తదైవ మాతృకాచక్రే విదితో భవతి ప్రియే॥౫౫॥

యదైవ జపతే విద్యాం మహాత్రిపురసున్దరీమ్।
తదైవ మాతృచక్రాజ్ఞా సంక్రామత్యస్య విగ్రహే॥౫౬॥

సర్వాసాం సర్వసంస్థానాం యోగినీనాం భవేత్ప్రియః।
#త్రవత్పరమేశాని ధ్యానాదేవ హి సాధకః॥౫౭॥

యదా తు పరమేశాని పరిపూర్ణాం ప్రపూజయేత్।

ప్రయచ్ఛన్తి తదైవాస్య ఖేచరీం సిద్ధిముత్తమామ్॥౫౮॥

చతుఃషష్టిర్యతః కోట్యో యోగినీనాం మహౌజసామ్।

చక్రమేతత్సమాశ్రిత్య సంస్థితా వీరవన్దితే॥౫౯॥

ఏతన్నామ్నో మానసస్మరణమాత్రేణ మాతృకాచక్రసారస్వతసమూహవిషయే విదితో జ్ఞానవాన్। అథ వా మాతౄణాం మణ్డలే ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః। అస్యా జపమాత్రేణ మాతౄణామాజ్ఞా సాధకే సంక్రామతి। ఆజ్ఞా కలేతి కేచిత్।మన్త్రసిద్ధిరిత్యన్యే। మాతౄణామాజ్ఞా యథా లోకేష్వప్రతిహతా తథాఽస్యాపీత్యపరే। వస్తుతస్తు–జ్ఞానార్ణవే దీక్షాప్రకరణే—

దృష్ట్యాఽవలోకయేత్తం తు దృష్టయా దృష్టిం ప్రమేలయేత్।

ఆజ్ఞాసంక్రమణం .ర్యాద్యావన్నిశ్చలతా భవేత్॥

ఇత్యత్రోక్తమాజ్ఞాసంక్రమణనామకం యద్గురోః కృత్యం తన్మాతర ఏవ స్వయం కుర్వన్తీత్యర్థః। శ్రీగురుః శిష్యదృష్ట్యన్తః స్వదృష్ట్యా పశ్యన్యోగమహిమ్నా స్వతనోః సకాశాత్స్వచైతన్యం స్వనేత్రద్వారా బహిర్నిష్కాశ్య శిష్యనేత్రద్వారా తచ్చైతన్యరూపః స్వయం శిష్యస్య మనో వేధయేత్। తదిదమాజ్ఞాసంక్రమణం గురుముఖైకవేద్యం రహస్యమ్। అస్యా ధ్యానమాత్రాత్సర్వాసాం యోగినీనామస్మిన్పుత్రవాత్సల్యం భవతి। సర్వసంస్థానాం భూజలాకాశపాతాలాదినివాసినీనామ్। అస్యాశ్చక్రపూజనమాత్రేణ ఖేచరీసిద్ధిః। పరిపూర్ణాం ప్రపూజయేదిత్యనేన తత్రప్రతిమాయాః పూజా మా ప్రసాక్షీదత ఆహ—చతుఃషష్టిరితి। ఏకైకమితి శేషః। త్రైలోక్యమోహనాదిసర్వానన్దమయాన్త#నవకే ప్రతిచక్రం చతుఃషష్టిః కోట్యో యోగిన్యః సన్తీత్యర్థస్య తన్త్రరాజే స్పష్టత్వాత్ ॥౫౫॥౫౬॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥

ఈదృశస్యైవ ప్రయోగాన్తరమాహ—

ఆదౌ సంబన్ధిని పదే మధ్యే బీజాష్టకం బహిః।

కలాం ధ్యాత్వాఽఙ్గనారఙ్గే జాయతేఽనఙ్గవత్ప్రియః॥౬౦॥

అత్ర యద్యప్యాదిమధ్యాన్తేషు వ్యవస్థయా కించిద్విధీయత ఇతి వాక్యచ్ఛాయయా భాసతే తథాఽపి వృద్ధైరన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్। ఆదౌ సంబన్ధిని పదే ప్రథమనిష్పన్నే చక్రే నవయోనిచక్ర ఇతి యావత్। శ్రీచక్రలేఖనావ#రే తావత ఏవాఽఽదౌ నిష్పన్నత్వాత్। మధ్యే బిన్దుస్థానే। కలాం కామకలామ్। బహిరష్టయోనిషు బీజాష్టకం వశిన్యాదిబీజాష్టకం చేత్యేవమఙ్గనాయా రఙ్గే యోనిమధ్యే విచిన్త్య స్వయం తస్యా అనఙ్గవత్ప్రియో భవతీత్యర్థః। జ్ఞానార్ణవే త్వత్రైవ శ్లోకే కామరాజ ఇవాపర ఇతి చతుర్థశ్చరణః పఠ్యత ఇత్యేవ విశేషః। అత్ర బిన్దుచిన్తనం నాస్తి। కామకలయా తస్యాపోదితత్వాత్॥౬౦॥

ఏవం కణ్ఠరవేణోక్తానేకాదశ ప్రశ్నాన్సమాధాయ చకారేణ కోడీ#తానన్యాన్ప్రశ్నాన్సమాధత్తే—

కరశుద్ధ్యాదివిద్యానామేకైకం పరమేశ్వరి।

రుద్రయామలతన్త్రే తు కర్మ ప్రోక్తం మయా పురా॥౬౧॥

పూర్వమస్మిన్నేవ తన్త్ర ఉద్ధృతానామపి కరశుద్ధ్యాదివిద్యానాం పురశ్చరణం కామ్యకర్మాణి చ నాత్ర కథనీయాని। అస్య తన్త్రస్య ప్రధానవిద్యార్థమేవ ప్రవృత్తేః। అన్యాసాముద్ధారమాత్రం త్వావశ్యకం తాసామిహాఙ్గత్వేన వినియోగాత్। రుద్రయామలతన్త్రస్య తు బహుదేవతావిషయకత్వాత్తత్రైవైతాసాం విద్యానాం సాధనాదికం కర్మ మయా ప్రత్యేకం పురైవ కథితం తావన్మాత్రాోపాసకైస్తదేవ తన్త్రం ద్రష్టవ్యమితి భావః। ఏకైకపదం ప్రత్యేకార్థకమ్। రుద్రయామలోక్తస్తాసాం సాధనప్రకారః సున్దర్యుపాస్తావనుపయుక్తత్వాద్విస్తృతత్వాచ్చాస్మాభిరపి నేహ ప్రదర్శితః॥౬౧॥

అథ శివశక్త్యోరాయుధబీజాన్యుద్ధీర్షుస్తత్ప్రభావం వర్ణయతి—

మాదనైర్మదనో భూత్వా పాశాఙ్కుశధనుఃశరైః।

క్షోభయేత్స్వర్గభూర్లోకపాతాలతలయోషితః॥౬౨॥

తథైవ శాక్తైర్దేవేశి త్రిపురీకృతవిగ్రహః।

సాధయేత్సిద్ధగన్ధర్వదేవవిద్యాధరానపి॥౬౩॥

మదనః శివకామేశ్వరః। తత్సంబన్ధిభిర్మాదనైః। శక్తిస్త్రిపురసున్దరీ తత్సంబన్ధిభిః శాక్తైః। శైవాయుధమన్త్రసాధనాత్స్త్రియో వశ్యా భవన్తి। శాక్తాయుధమన్త్రసాధనాత్పురుషా ఇతి భావః॥౬౨॥౬౩॥

తత్ర శాక్తా మహావజ్రప్రస్తారే జనితాః శరాః।

మాదనాస్త్వాదిపరతః సర్వాధస్తాన్నియోజితాః॥౬౪॥

మహావజ్రప్రస్తారనామా తన్త్రవిశేషః। తస్మింస్తన్త్రే, సర్వాధస్తాత్సర్వమన్త్రోద్ధారాన్తే, ఆదిపరతః శాక్తా మాదనాశ్చ శరా జనితాః। ఆదౌ శక్తిబాణబీజాన్యుద్ధృత్య పశ్చాచ్ఛివబాణబీజాన్యుద్ధృతానీత్యర్థ ఇతి ప్రాఞ్చో వ్యాచక్షతే। వస్తుతస్తు—ప్రకృతతన్త్ర ఆదిచతుఃశతీతః పరా యా చతుఃశతీ తస్యాం సర్వాన్తే శాక్తాః శరా ఉద్ధృతా ఇత్యర్థః। ఉత్త ఉత్తరతన్త్రాన్త ఉద్ధరిష్యన్త ఇతి యావత్। మాదనాస్తు తన్త్రాన్తర ఉద్ధృతాస్తత్రైవ ద్రష్టవ్యా ఇతి వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమ్। ఉత్తరతన్త్రాన్తే శక్తిబాణబీజానాముద్ధారదర్శనాత్। తన్త్రాన్తరే తదుద్ధారో యథా—

ధాన్తద్వయం సమాలిఖ్య వహ్నిసంస్థం క్రమేణ తు।

ముఖవృత్తేన నేత్రేణ బిన్దునోపరిభూషితమ్॥

బాణద్వయమిదం ప్రోక్తం మాదనం భూమిసంస్థితమ్।

చతుర్థస్వరబిన్ద్వాఢ్యం నాదరూపం వరాననే।

ఫాన్తం శక్రేణ సంయుక్తం వామకర్ణవిభూషితమ్॥

బిన్దునాదసమాయుక్తం సర్గవాంశ్చన్ద్రమాః ప్రియే।

పఞ్చ బాణానిమాన్విద్ధి నామాని శృణు పార్వతి॥

క్షోభణో ద్రావణో దేవి తథాఽకర్షణసంజ్ఞకః।

వశ్యోన్మాదౌ క్రమేణైవ నామాని పరమేశ్వరి॥ ఇతి।

అస్యార్థః—థాన్తో దకారస్తద్ద్వయం వహ్నిసంస్థం రేఫారూఢం కృత్వా తయోరాద్యం ముఖవృతేనాఽఽకారేణ ద్వితీయం తు నేత్రేణ వామనేత్రేణ దీర్ఘేకారేణ యోజయిత్వా సబిన్దుకౌ కుర్యాత్। ద్రాం ద్రీమితి సిద్ధం బీజద్వయమ్। మాదనం కకారో భూమిసంస్థితం లకారారూఢం తుర్యస్వరబిన్దునాదైర్యుతం క్లీమ్। ఫాన్తం బకారః। శక్రేణ లకారేణ వామకర్ణేన షష్ఠస్వరేణ బిన్దునాదాభ్యాం చ యుక్తం బ్లూమ్। చన్ద్రమాః సకారః సర్గవాన్విసర్గసహితః సః। ఏవం పఞ్చ బీజాని॥౬౪॥

శివశక్త్యోః పాశబీజే ఉద్ధరతి—

ఆద్యన్తగో మహాపాశః పౌరుషేయః ప్రకీర్తితః।

రుద్రశక్తిః కుణ్డలాఖ్యా మాయా స్త్రీపాశ ఉచ్యతే॥౬౫॥

ఆదిర్మాతృకాప్రథమోఽకారస్తస్యాన్తగ ఆకారః పౌరుషేయః పురుషసంబన్ధీ మహాపాశః। బిన్దుయోగప్రాప్తిస్తు పూర్వమేవోక్తా న విస్మర్తవ్యా। రుద్రః శివ ఏవ శక్తిః సామర్థ్యం యస్య స హకార ఇతి కేచిత్। రుద్రే శక్తిర్యస్య వర్ణస్య స రుద్రవాచకో హకార ఇతి యుక్తమ్। కుణ్డలవాన్కుణ్డలః। మత్వర్థీయోఽచ్ప్రత్యయః। తేన కుణ్డలీ సర్ప ఇత్యర్థః। తస్యాఖ్యా యస్య తాదృశో భుజంగేశో భుజంగేశో రేఫః। శ్రీకణ్ఠాదిన్యాసే హి రేఫస్థానే భుజంగేశో న్యస్యతే। తేన కుణ్డలాఖ్యశబ్దేన రేఫో గృహ్యతే। మాయా, ఈకారః। తేన భువనేశ్వరీబీజమేవ స్త్రీపాశ ఇత్యర్థ ఇతి ప్రాఞ్చః। వస్తుతస్తు–మాయాపదేనైవ సంపూర్ణబీజస్య లాభసంభవాన్నేయం కుసృష్టిర్యుక్తా। కుణ్డలాఖ్యేతిస్త్రీలిఙ్గానుపపత్తిశ్చ స్యాత్। అతో రుద్రస్యైవాపరా శక్తిః కుణ్డలినీత్యుచ్యతే। తదభిన్నేతి మాయాయాః స్తుతిః। అథవా కుణ్డలం దూరీకరణమ్। సంహార ఇతి యావత్। విషమా కుణ్డలనామివాపితా। తదా విధిః కుణ్డలనాం విధేరపీతి ప్రయోగాత్। తేన శివనిష్ఠా సంహారాఖ్యా శక్తిరిత్యర్థః। హృఞ్హరణ ఇతి ధాతోరేవ హ్రీంబీజనిష్పత్తేరితి॥౬౫॥

చాపాఙ్కుశావుద్ధరతి—

తురీయమరుణావర్గే ద్వితీయమపి పార్వతి।
పుంస్త్రీకోదణ్డయుగలం కామోఽగ్నిర్వ్యాపకోఽఙ్కుశః॥౬౬॥

వశిన్యాద్యష్టకేఽరుణావర్గస్తవర్గః। తత్ర చతుర్థమక్షరం ధం శివధనుః। ద్వితీయం థం శక్తిధనుః। కామః కకారః। అగ్నీ రేఫః। వ్యాపకస్త్రయోదశస్వరః సంప్రదాయాదిన్దుశ్చేత్యర్థ ఇతి ప్రాఞ్చః। అత్ర వ్యాపకశబ్దస్య త్రయోదశస్వరబోధకత్వే కోశో మృగ్యః। వస్తుతస్తు-ప్రణవాధికారే సర్వబీజోత్పాదకం చేతి నన్దనీయమాతృకాకోశదర్శనాత్ప్రణవ ఏవేహ సర్వోత్పాదకత్వాద్వ్యాపకశబ్దేన పరామృశ్యతే। తేన బిన్ద్వర్థం సంప్రదాయోఽపి న ప్రార్థనీయ ఇతి। ఏకమేవ చేదమఙ్కుశబీజం స్త్రీపుంసయోరుభయోరపి విశేషానుక్తేరితి ప్రామాణికాః। తేన షష్ఠస్వరత్రయోదశస్వరభేదేనాత్రాపి ద్వైవిధ్యం వదన్విద్యానన్దనాథః కింమూలక ఇతి విచార్యమ్॥౬౬॥

అథాఽఽయుధబీజవన్ముద్రాణామపి బీజాని కుతో నోద్ధృతానీత్యాశఙ్క్యాఽఽహ—

ముద్రా యాస్త్రిపురాయాస్తు దేవి సిద్ధ్యష్టకాన్వితాః।
తా ఏవ సర్వచక్రేషు పూజాకాలే ప్రదర్శయేత్॥౬౭॥

త్రిపురాసంబన్ధిన్యో యా ముద్రాస్తాః స్వరూపేణైవ సిద్ధ్యష్టకప్రదా న పునర్మన్త్రసాధనాదిసాపేక్షతయా। అతః పూజాకాలే ప్రతిచక్రం తా ఏవ ప్రదర్శయేత్। ఏవకారేణ మన్త్రానావశ్యకత్వధ్వననాదమన్త్రకమేవ ప్రదర్శయేదిత్యర్థః। కేచిత్తుముద్రాప్రదర్శనవిధిమాత్రమేతదితి వ్యాచక్షాణా మన్త్రరాహిత్యసాహిత్యయోరుదాసీన ఏవాయం శ్లోక ఇతి మన్యన్తే। పరే తు సిద్ధయోఽణిమాదిదశకమ్। అష్టకం బ్రాహ్మ్యాద్యష్టకమ్। ఆభ్యామన్వితా ఇత్యనేన తత్పూజనోత్తరకాల ఉచ్యతే। ప్రపూజయేదిత్యేవ తు పాఠః। తేన కాలవిశిష్టముద్రాపూజావిధిరేవాయమిత్యాహుః। పరం తు ప్రకృతపటలే మన్త్రసాధనకథనప్రకరణే ముద్రాదర్శనపూజనవిధ్యోరసంగతత్వస్య కః పరిహార ఇతి విచార్యమ్। సిద్ధ్యష్టకాన్వితా ఇత్యనేన కాలబోధనం క్లిష్టం చ। ప్రథమపటలాన్తే ముద్రాప్రదర్శనస్యాష్టమపటలాన్తే తత్పూజనస్య చ కథనాత్పునరుక్తం చ॥౬౭॥

నను కరశుద్ధ్యాదివిద్యానాం సాధనాదిప్రకారస్తన్త్రాన్తర ఇవేహాపి కుతో న వర్ణ్యత ఇత్యత ఆహ—

అతః ప్రధానవిద్యేయం త్రిపురా పరమేశ్వరీ।
నైతస్యాః సదృశీ కాచిద్విద్యా దేవేశి విద్యతే॥౬౮॥

అత ఇతి నిర్ధారణషష్ఠ్యాస్తసిః। ఏతత్తన్త్ర ఉద్ధృతానామాసాం విద్యానాం మధ్య ఇయం త్రిపురా ప్రధానవిద్యా। అన్యా అఙ్గభూతాః। తేన ప్రధానవిద్యోపాస్తిప్రకరణేఽఙ్గవిద్యోపాస్తికథనస్యాసంగతత్వాపత్తేస్తా ఇహ న వర్ణితా ఇతి భావః। న కేవలమియమాస్వేవ ప్రధానా, అపి తు సర్వమన్త్రేష్వపీత్యాహనైతస్యా ఇతి॥౬౮॥

అత ఏవ హరిస్మరయోరేతదుపాస్తికృతమేవ మోహినీరూపధారణకర్తృత్వాదిరూపం మాహాత్మ్యం బ్రహ్మాణ్డపురాణకాలికాపురాణయోః క్రమేణ స్మర్యత ఇత్యాహ—

ఏతామేవ పురాఽఽరాధ్య విద్యాం త్రైలోక్యమోహినీమ్।
త్రైలోక్యమోహనం రూపమకార్షీద్భగవాన్హరిః॥౬౯॥

కామదేవోఽపి దేవేశి మహాత్రిపురసున్దరీమ్।
సమారాధ్యాభవల్లోకే సర్వసౌభాగ్యసున్దరః॥౭౦॥

ఏతచ్చ్ఛ్లోకద్వయవివరణపర ఏవ భగవత్పాదైః సౌన్దర్యలహర్యాం హరిస్త్వామారాధ్య ప్రణతజనసౌభాగ్యజననీమితి శ్లోక ఉక్తః। ఉక్తం చ జ్ఞానార్ణవే—

ఏతామారాధ్య దేవేశి కామః సౌభాగ్యసున్దరః।
హరిశ్చ పరమేశాని త్రిపురారాధనాత్ప్రియే।

త్రైలోక్యమోహనో భూత్వా స్థితికర్తాఽభవత్సదా।
ఏతత్సమారాధనాత్తు బ్రహ్మా సృష్టికరోఽభవత్॥
చన్ద్రసూర్యౌ వరారోహే సృష్టిసంహారకారకౌ॥ ఇతి॥౬౯॥౭౦॥

ఏతస్యా విద్యాయా అత్యుత్తమత్వాదేవాత్యుత్తమోఽప్యహమస్యా ఉపాసకోఽస్మీత్యాహ—

మయాఽప్యేతద్వ్రతస్థేన క్రియతేఽద్యాపి సువ్రతే।
జప్యం త్రిసంధ్యమేతస్యాస్తదేతత్పదసిద్ధయే॥౭౧॥

త్రిసంధ్యం సంధ్యావన్దనాఖ్యకర్మత్రయకాలే। ఏతద్వ్రతస్థేన ప్రత్యక్షపరిదృశ్యమానస్నానాదినియమయుక్తేన మయాఽపి కర్మపాశవినిర్ముక్తేనాపి లోకసంగ్రహార్థం జప్యం క్రియతేఽతోఽన్యేన కర్మపాశబద్ధేన లోకేనేదృశవ్రతగ్రహణపూర్వకం సంధ్యావన్దనాదికర్మాణి జపవిశిష్టాని యావజ్జీవం కర్తవ్యాని। తద్బ్రహ్మరూపం యదేతత్పదం మదభిన్నం స్థానం తస్య సిద్ధయే ప్రాప్త్యర్థమ్। అస్మింస్తన్త్రేఽయమేవ స్నానసంధ్యాదికర్మవిధిః। తదితికర్తవ్యతా తు కల్పసూత్రాద్గ్రాహ్యేత్యుక్తం ప్రాక్॥౭౧॥

ఇదానీం చక్రరాజస్యార్చనభేదాన్ఫలసహితానాహ—

మధ్యత్రపూజనాద్దేవి వాక్పతిర్జాయతే నరః।
తథైవాపరకందర్పో బాహ్యమధ్యాన్తపూజనాత్॥౭౨॥

సర్వేణ సర్వదా సర్వదేవీయుక్తేన పార్వతి।
సాధయేత్ఖేచరీం సిద్ధిమణిమాదిగుణాన్వితామ్॥౭౩॥

ఇతి నిత్యాషోడశికార్ణవస్య చతుర్థః పటలః।

తన్త్రరాజే హి పూజాభేదః పఞ్చవిధ ఉక్తః—

పూజావిశేషాన్దేవేశి శృణు నిత్య#మోదితాన్।
అశక్తానాం తు విస్తారే తథాఽఽపత్సు చ శస్యతే॥

అన్యథాఽనర్థకారి స్యాత్సంకోచార్చనమీశ్వరి।
హేతిభిర్మధ్యమాద్యం స్యాద్ద్వితీయం నవయోనిషు॥

చతుర్దశారాన్మధ్యాన్తా చతుర్థం ప్రోక్తరూపతః।
పఞ్చమం సర్వదుఃఖార్తినాశనం వాఞ్ఛితప్రదమ్।
తత్ప్రకారం తు దేవేశి కురుకుల్లార్చనే శృణు॥
ఇతి పఞ్చప్రకారాఽర్చా ప్రోక్తా సర్వార్థసిద్ధిదా॥ ఇతి।

ఆయుధాదిబిన్ద్వన్తా ౧ వశిన్యాదిబిన్ద్వన్తా ౨ చతుర్దశారాదిబిన్ద్వన్తా ౩ భూగృహాదిబిన్ద్వన్తా చేతి చతుర్వింధా పూజా। పఞ్చమీ పూజా తు కురుకుల్లాపటలే వక్ష్యతే। సా చ భూగృహాష్టదలనవయోనిపూజారూపా। ఆస్వేకా సంపూర్ణైవ। అన్యాశ్చతస్రః సంక్షిప్తాః। విస్తృతపూజాసమర్థస్య సంక్షిప్తార్చనేన న ఫలం ప్రత్యుతానర్థాయేతి సముదాయార్థః। ఏవం సతి మూలే విధీయమానే మధ్యచక్రార్చనబాహ్యమధ్యార్చనసర్వార్చనభేదేన త్రైవిధ్యే మధ్యార్చనపదేనాఽఽయుధార్చనం నవయోన్యర్చనం వా ప్రతిపాద్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమ్। తేన యదృజువిమర్శిన్యాముక్తం త్రికోణబిన్దుగతదేవతాచతుష్టయమాత్రపూజనమేవ మధ్యపదేనోచ్యత ఇతి తన్మానాభావాదనాదేయమ్। వస్తుతస్తు షష్ఠే పటలే—

నవయోన్యాత్మకమిదం చిదానన్దఘనం మహత్।
చక్రం నవాత్మకమిదం నవధాభిన్నమన్త్రకమ్॥

ఇతివచనేన నవయోనిచక్రమాత్రస్యైవ త్రైలోక్యమోహనాదిసర్వానన్దమయాన్తచక్రాత్మకతాయా వక్ష్యమాణత్వాదిహత్యమధ్యపదేన నవయోన్యాత్మకం చక్రమేద గ్రాహ్యమ్। ఏవం బాహ్యమధ్యార్చనపదేన మన్వస్త్రాదిబిన్ద్వన్తపూజా వివక్షితా। మధ్యపదేన నవయోనిరూపసంహారచక్రస్య బాహ్యపదేన తద్బహిః స్థితస్థితిచక్రస్య చోపాదాతుం యుక్తత్వాత్।

త్రికోణే బైన్దవం శ్లిష్టమష్టారేఽష్టదలామ్బుజమ్।

దశారయోః షోడశారం భూగృహం భువనాస్రకే॥

ఇతి వచనానుగుణ్యేనాస్యైవ సర్వచక్రత్వేన పూర్వం వ్యవహృతత్వాచ్చ। తేన యత్సున్దరీమహోదయకారేణోక్తం బాహ్యమధ్యగతపదేన స్థితిచక్రమాత్రముచ్యత ఇతి, యదపి రత్నావల్యాముక్తం షోడశారాద్యన్తర్దశారాన్తవిహితం చక్రం మధ్యపదేనోచ్యతే షోడశదలాష్టదలపద్మమాత్రవినిర్ముక్తం తు బాహ్యమధ్యగతపదేనోచ్యత ఇతి, తదుభయమపి పరాస్తమ్। షష్ఠే పటలే వక్ష్యమాణస్య చక్రత్రైవిధ్యస్యాజ్ఞానేనైవేదృశోక్తేః। తస్య పదస్య తావన్మాత్రే రూఢౌ స్వేనాపి ప్రమాణాన్తరస్యాలేఖనాచ్చ। ప్రథమపక్షే ప్రధానదేవతాపూజానాపత్తేశ్చ। మధ్యాన్తేత్యత్రాన్తపదమవధ్యర్థకమ్। బాహ్యాన్మధ్యపర్యన్తమిత్యర్థః। సర్వదేవీయుక్తేన, అణిమాదిశక్తియుక్తేన। స్పష్టమన్యత్। జ్ఞానార్ణవేఽపి వైవిధ్యమేవోక్తమ్-

చక్రం సమర్చయేద్దేవి సకలం నియతవ్రతః।

బాహ్యమధ్యగతం వాఽపి మధ్యం వా చక్రమర్చయేత్॥ ఇతి।

అత్రాఽఽదౌ నవాఽఽవరణాని ముఖ్యాని। తదభావే మన్వస్రాదిషడావరణాని। తదయోగే త్రీణ్యావరణాని పూజయేదిత్యర్థః। ఇదం చ సంక్షిప్తార్చనద్వయం ప్రథమపటలాన్త ఏవ సంగతమపి నోక్తమ్। తత్రోక్తౌ హి చక్రసాధనాదిష్వపి తదుత్తరం కథ్యమానత్వాదర్చన ఆవరణవికల్పః ప్రాప్యతే। అతో ముఖ్యపక్ష ఏవ చక్రసాధనాదిషు యథా స్యాదిత్యేవమర్థం తావన్మాత్రస్యైవ తత్రోక్తౌ ముఖ్యార్చనసాపేక్షేషు కర్మసామాన్యేషు గౌణార్చనకథనస్యావసర ఇత్యాశయేనాత్రైవార్చనవిభాగః కృత ఇతి సర్వం శివమ్॥౭౨॥ ౭౩॥

ఇతి శ్రీభాస్కరోన్నీతే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః।
వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామోఽభూచ్చతుర్థకః॥౪॥
శ్రీగురుచరణారవిన్దమిలిన్దోఽహమ్॥ శ్రీః॥

అథ పఞ్చమో విశ్రామః।

ఏవం త్రిసప్తత్యా శ్లోకైశ్చతుర్థపటలేన బీజసాధనాదిరహస్యజాతం ప్రాతపాద్యావసరప్రాప్తం మన్త్రసాధనాదికం వివక్షుర్వృత్తకథనపూర్వకం వర్తిష్యమాణప్రశ్నమవతారయతి—

శ్రీదేవ్యువాచ –

సర్వమేతత్త్వయా ప్రోక్తం త్రిపురాజ్ఞానముత్తమమ్।
కామతత్త్వవిధిజ్ఞానం మోక్షతత్త్వపదావధి॥౧॥

ఇదానీం జపహోమానాం విధానం వద శంకర।
యేనానుష్ఠితమాత్రేణ మన్దభాగ్యోఽపి సిధ్యతి॥౨॥

కామః పరశివస్తస్య తత్త్వం వాస్తవస్వరూపం తస్య విధిః ప్రకారః సోపపత్తికమితి యావత్। మోక్షాత్మకం తత్త్వం తస్య భావో బ్రహ్మభావః। స ఏవ పదం తదవధి। అథవా కామ ఇతి త్రివర్గోపలక్షణమ్। చతుర్విధపురుషార్థసాధనజ్ఞానముక్తమ్। సాంప్రతం జపహోమాదిప్రకారం వద। యేన పురశ్చరణేన దైవహీనస్యాపి మన్త్రసిద్ధిర్భవతి కిముతాన్యేషాం వక్తవ్యమ్॥౧॥౨॥

శ్రీభైరవ ఉవాచ—

శృణు దేవి ప్రవక్ష్యామి త్రిపురామన్త్రసాధనమ్।
జపహోమవిధానం చ సమీహితఫలప్రదమ్॥౩॥

మన్త్రసాధనే హి ద్వావుపాయౌ యావజ్జీవం నియతో జపః పురశ్చరణరూపశ్చ। ఐహికే కామ్యప్రయోగే తు పురశ్చరణం వినా నాధికారః। ఆముష్మికమాత్రార్థే పురశ్చరణం వినాఽపి నిత్యజపమాత్రేణ నిర్వాహ ఇతి స్థితిః॥౩॥

తత్రాఽఽద్యమాహ—

చక్రమభ్యర్చ్య సకలం విధివత్పరమేశ్వరి।
మధ్యం వా కేవలం దేవి బాహ్యమధ్యగతం చ వా॥౪॥

తదగ్రసంస్థితో మన్త్రీ సహస్రం యది వా జపేత్।
వ్రతస్థః పరమేశాని తతోఽనన్తఫలం భవేత్॥౫॥

త్రివిధచక్రార్చనేషు పూర్వోక్తేషు శక్త్యనుసారేణైకం కృత్వా ప్రత్యహం సహస్రం నియమవిశిష్టో జపేదిత్యర్థః। అత్ర శ్లోకే యది వేత్యుక్తిస్వారస్యాదిత్థం వ్యాఖ్యాతమ్। యది తు వ్రతస్థ ఇతిపదస్యోత్తరశ్లోక ఆరభేతేతిపదస్య చ స్వారస్యమవలోక్యతే తదా జ్ఞానార్ణవైకవాక్యత్వాయ పురశ్చరణజపారమ్భమాత్రపరమితి తు ద్వితీయపటలోక్తమాస్థేయమ్। కేచిత్తు యోనిముద్రామాబధ్య యో జపో మన్త్రదోషనిరాసార్థత్వేన సకృత్సహస్రసంఖ్యాకస్తన్త్రేషు విహితో దృశ్యతే స తావన్మాత్ర ఏవేహ పురశ్చరణత్వేన విధీయత ఇత్యాహుః। తద్బహూనామసంమతం నిర్మానత్వాత్॥౪॥౫॥

మధ్యచక్రమాత్రపూజనేఽప్యసమర్థస్యాఽఽహ—

ధ్యాత్వా వా హృద్గతం చక్రం తత్రస్థాం పరమేశ్వరీమ్।
పూర్వోక్తధ్యానయోగేన సంచిన్త్య జపమారభేత్॥౬॥

పూర్వం ప్రథమపటల ఉక్తం తతః పద్మనిభామిత్యాదినాఽభిహితమ్॥౬॥

స్వరభేదేన జపభేదానాహ—

నిగదేనోపాంశునా వా మానసేనాపి సువ్రతే।
పూర్వోక్తన్యాససంయుక్తో ముద్రాసంనద్ధవిగ్రహః॥౭॥

నితరాం గద్యత ఇతి నిగదః। ఉచ్చైర్నిగదేనేతిశ్రుతివిహితోచ్చారణేనేత్యర్థః। ఉపాంశునా స్వకర్ణమాత్రగోచరేణ, మానసేన మనసైవోచారితైరక్షరైః।

తదుక్తం జ్ఞానార్ణవే—

నిగదః పరమేశాని స్పష్టవాచా నిగద్యతే।
అవ్యక్తస్తు స్ఫురద్వక్త్ర ఉపాంశుః పరికీర్తితః॥
మానసస్తు వరారోహే చిత్తాన్తర్గతరూపవాన్॥ ఇతి।

ఏతేషు త్రిషూత్తరోత్తరమధికఫలమ్। ఉక్తం చ—

విధియజ్ఞాజ్జపో యజ్ఞో విశిష్టో దశభిర్గుణైః।
ఉపాంశుః స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రో మానసః స్మృతః॥ ఇతి।

జయ మానస ఇతిధాత్వర్థానుగుణ్యాదన్త్యో ముఖ్యోఽన్యో తు గౌణావితి దృష్టవ్యమ్। పూర్వోక్తా న్యాసా వశిన్యాదయః। ముద్రా యోనిముద్రా గురుముఖైకవేద్యా॥౭॥

జపోపయోగినీం మాలామాహ—

ముక్తాఫలామలమణిస్ఫటితవైదూర్యసంభవామ్।

పుత్రజీవకపద్మాక్షరుద్రాక్షస్ఫటికోద్భవామ్॥౮॥

ప్రవాలప#రాగాదిరక్తచన్దననిర్మితామ్।

కుఙ్కుమాగురుకర్పూరమృగనాభివిభావితామ్॥౯॥

అక్షమాలాం సమాహృత్య త్రిపురీకృతవిగ్రహః।

పద్మరాగాదీత్యాదిపదేన మాణిక్యహీరకాదిపరిగ్రహః। కుఙ్కుమాదినా విభావనం తు మాలాసంస్కారోపలక్షణమ్। అక్షమాలాం ప్రపూజ్యాథ చన్దనేన విలేపయేదితి జ్ఞానార్ణవాత్। ఏతేషాం మణిభేదానాం ఫలభేదస్యాఽఽగమాన్తరేషు కథనేఽపి సంయోగపృథక్త్వార్థత్వం జ్ఞేయమ్। తథా చ జ్ఞానార్ణవే—

అథ ముక్తాఫలమయీ సామ్రాజ్యఫలదాయినీ।

తథా ముక్తాఫలమయీ తథా స్ఫటికనిర్మితా॥

రుద్రాక్షమాలికా మోక్షే భవేత్సర్వసమృద్ధిదా।

ప్రవాలమాలికా వశ్యే సర్వకార్యార్థసాధికా॥

మాణిక్యమాలా విమలా సామ్రాజ్యఫలదాయినీ।

పుత్రజీవకమాలా తు లక్ష్మీవిద్యాప్రదాయినీ॥

పద్మాక్షమాలయా లక్ష్మీర్ధాయతే చ మహద్యశః।
రక్తచన్దనమ లా తు భోగదా వశ్యదా భవేత్॥ ఇత్యాది।

అక్షమాలాపదేనాకారదిక్షకారాన్తమాతృకామాలోచ్యతే। అక్షమాలాం సమాశ్రిత్య మాతృకావర్ణరూపిణీమితి జ్ఞానార్ణవాత్। ఏతేన మాలామణిసంఖ్యాయాం వికల్పస్తత్సంస్కారాదిజాతం చ తన్త్రాన్తరాద్గ్రాహ్యమిత్యుక్తం భవతి॥౮॥౯॥

ఇదానీం నవలక్షజపాత్మకం పురశ్చరణమాహ సార్ధైః సప్తభిః—

లక్షమేకం జపేద్దేవి మహాపాపైః ప్రముచ్యతే॥౧౦॥

లక్షద్వయేన పాపాని సప్తజన్మకృతాన్యపి।
నాశయేత్త్రిపురా దేవీ సాధకస్య న సంశయః॥౧౧॥

జప్త్వా లక్షత్రయం మన్త్రీ యన్త్రితో మన్త్రవిగ్రహః।
పాతకం నాశయేదాశు యది జన్మసహస్రగమ్॥౧౨॥

జప్త్వా విద్యాం చతుర్లక్షం మహావాగీశ్వరో భవేత్।
పఞ్చలక్షాద్దరిద్రోఽపి సాక్షాద్వైశ్రవణో భవేత్॥౧౩॥

జప్త్వా షడ్లక్షమేతస్యా మహావిద్యాధరేశ్వరః।
జప్త్వైవ సప్త లక్షాణి ఖేచరీమేలకో భవేత్॥౧౪॥

అష్టలక్షప్రమాణం చ జప్త్వా విద్యాం మహేశ్వరి।

అణిమాద్యష్టసిద్ధీశో జాయతే దేవపూజితః॥౧౫॥

నవలక్షప్రమాణం తు జప్త్వా త్రిపురసున్దరీమ్।
విధివజ్జాయతే మన్త్రీ రుద్రమూర్తిరివాపరః॥౧౬॥

కర్తా హర్తా స్వయం గౌరి లోకేఽప్రతిహతప్రభః।
ప్రసన్నో ముదితో ధీరః స్వచ్ఛన్దగతిరీశ్వరః॥౧౭॥

యన్త్రితో యన్త్రాత్మకశరీరవాన్। అత ఏవ జ్ఞానార్ణవే—తతో లక్షత్రయం జప్త్వా మన్త్రయన్త్రకలేవర ఇత్యుక్తమ్। ఖేచరీణాం యోగినీనాం మేలక ఏకీకరణసమర్థః। నవలక్షజపం కృత్వా రుద్రత్వం ప్రాప్నోతీతి శ్రుతిం వ్యాచష్టే–రుద్రమూర్తిరితి। స్వచ్ఛన్దగతిర్నిఖిల బ్రహ్మాణ్డేష్వప్రతిహృతగతిః॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥

అథ నిగదాదిషు ఫలతారతమ్యమాహ—

నిగదేన తు యజ్జప్తం లక్షం చోపాంశునా సమమ్।
మానసేన మహేశాని కోటిజాప్యఫలం భవేత్॥౧౮॥

ఏక ఉపాంశుజపో నిగదలక్షజపేన సమః। ఏకో మానసజప ఉపాంశుకోటిజపేన తుల్య ఇత్యర్థః। మానసజపేతికర్తవ్యతా త్వష్టమపటలే మూల ఏవోద్దేక్ష్యతే॥౧౮॥

క్షేత్రవిశేషే జపమాహ—

యత్ర వా కుత్రచిద్దేశే లిఙ్గం వై పశ్చిమాముఖమ్।
స్వయంభు బాణలిఙ్గం వా ఇతరద్వాఽపి సువ్రతే॥౧౯॥

తత్ర స్థిత్వా జపేల్లక్షం త్రిపురీకృతవిగ్రహః।
తతో భవతి దేవేశి త్రైలోక్యక్షోభకారకః॥౨౦॥

బ్రహ్మాణ్డ ఇవ పిణ్డాణ్డేఽపి స్వయంభ్వాదిలిఙ్గాన్యుత్తరపటలే వక్ష్యన్తే। తత్పరత్వేనైతద్గ్రన్థవ్యాఖ్యానం రత్నావలీకారస్య వ్యామోహ ఏవ। తత్ర స్థిత్వేత్యంశస్వారస్యహానేః। ఇతోఽప్యధికానాం స్థలానామాగమాన్తరేఽస్మిన్నేవ ప్రకరణే కథనస్యానుపపత్తేశ్చ। తదుక్తమర్ణవే—

యత్ర వా కుత్రచిద్భాగే లిఙ్గం వై పశ్చిమాముఖమ్।
స్వయంభు బాణలిఙ్గం వా వృషశూన్యం జలే స్థితమ్॥

పశ్చిమాయతనం వాఽత్ర ఇతరద్వాఽపి సువ్రతే।
శక్తిక్షేత్రేషు గఙ్గాయాం నద్యాం పర్వతమస్తకే॥

పవిత్రే సుస్థలే దేవి జపేద్విద్యాం ప్రసన్నధీః।
తత్ర స్థిత్వా జపేల్లక్షం సాక్షాద్దేవీస్వరూపకః॥
తతో భవతి విద్యేయం త్రైలోక్యవశకారిణీ। ఇతి॥ ౧౯॥ ౨౦॥

జపవిధిముపసంహృత్య హోమం విధత్తే—

ఏవం జపం యథాశక్తి కృత్వాఽఽదౌ సాధకోత్తమః।
హోమం కుర్యాద్దశాంశేన కుసుమైర్బ్రహ్మవృక్షజైః॥౨౧॥

అత్ర కృత్వేతిత్వాప్రత్యయేన హోమస్య జపాఙ్గత్వం బోధ్యతే। వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేతేత్యత్ర వాజపేయాఙ్గతాయా బృహస్పతిసవే బోధనాత్। నచ హోమస్యాపి విఘ్ననాశాదిఫలార్థత్వాన్నాఙ్గత్వమితి వాచ్యమ్। ఫలశ్రవణస్య

బృహస్పతిసవేఽపి తుల్యత్వాత్। నచ పౌరోహిత్యఫలకబృహస్పతిసవో ఽఙ్గభూతాత్తస్మాద్భిన్న ఏవేతి వాచ్యమ్। ప్రకృతేఽపి తథాకల్పనోపపత్తేః। ప్రకరణాన్తరన్యాయలభ్యభేదస్య మాసాగ్ని హోత్రాదావుత్తరమీమాంసకైర్నిరస్తత్వాచ్చ। అత ఏవాఙ్గమన్త్రేషు ఫలశ్రవణమపి నార్థవాద ఇతి పక్షః కామేశ్వరీబీజోద్ధారే ప్రాక్ప్రతిపాదితః। హోమస్యాపి ప్రాధాన్యమేవ। సాహిత్యమాత్రం త్వఙ్గమిత్యపి పక్ష ఉక్త ఏవ। పఞ్చాఙ్గం పురశ్చరణమిత్యాదివచనాన్యప్యత్రైవ సాధకాని। జపహోమతర్పణమార్జనబ్రాహ్మణభోజనరూపపఞ్చావయవకమితి తదర్థాత్। హృదయముపాంశుయాజ ఇత్యవయవప్రాయపాఠాదుపాంశుయాజస్య ప్రాధాన్యమితి సిద్ధాన్తాత్। యథాశక్తి సామర్థ్యమనతిక్రమ్య। ఆదౌ జపః పశ్చాద్ధోమః। స చ బ్రహ్మవృక్షజైః కుసుమైః పలాశపుష్పైర్జపదశాంశః కార్య ఇత్యర్థః। అత్రేదం విచార్యం పురశ్చరణజపస్య కియతీ సంఖ్యా యద్దశాంశో హోమ ఉచ్యతే, కిం ప్రథమం విహితః సహస్రజపో మధ్యే విహిత ఏకాదినవలక్షాన్తజపోఽన్తే విహితో లక్షజపశ్చేతి త్రయమపి మిలిత్వైకం పురశ్చరణముతత్రీణ్యపి ప్రత్యేకం పురశ్చరణాని అథవైతేషాం మధ్యేఽన్యతమమేకమేవ ద్వయమేవ వా పురశ్చరణముతైతేభ్యోఽన్యదేవ పురశ్చరణమితి। తత్ర చరమః పక్షః సౌభాగ్యరత్నాకరేణావలమ్బితః। తన్మతే లక్షత్రయస్య పురశ్చర్యాత్వాత్। మధ్యే విహితస్తు ఏకాదినవలక్షాన్తః। సంభూయ పఞ్చచత్వారింశల్లక్షపరిమితః కామ్యజప ఇత్యాహుః। నవ్యాస్తు—ఏకాదిలక్షాణాం ప్రత్యేకం ఫలవత్త్వకీర్తనం త్వవయవద్వారాఽవయవినో నవలక్షజపస్య స్తుత్యర్థం, ద్వాదశకపాలపురోడాశవిధేరర్థవాదత్వేన యదష్టాకపాలో భవతీత్యాదేర్వైశ్వానరాధికరణ ఉపపాదనాత్। నవలక్షప్రజప్తాఽపి తస్య విద్యా న సిధ్యతీత్యాదితత్తత్స్తోత్రవిధివాక్యశేషే నవలక్షజపస్య మన్త్రసిద్ధిఫలకత్వానువాదదర్శనాత్। అతో నవలక్షజప ఏవ పురశ్చరణమిత్యాహుః। తచ్చిన్త్యం వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాత ఇత్యుపక్రమ్య యదష్టాకపాలో భవతీత్యాదిభిరష్టాదిద్వాదశకపాలానాం పృథక్పృథక్పఞ్చ ఫలాన్యుక్త్వా యస్మిఞ్జాత ఏతామిష్టిం నిర్వపతీత్యుపసంహారవాక్యే పఞ్చాపి ఫలాని వైశ్వానరేష్టేర్భవన్తీత్యుక్త్యోపక్రమోపసంహారాభ్యామేకవాక్యతాప్రతీతేస్తన్నిర్వాహ[యోపక్రమోప సంహా]రయోరదర్శనేన సర్వేషాం భిన్నవాక్యత్వోపపత్తేః। తతశ్చైకలక్షద్విలక్షాదిజపాః సర్వేఽపి భిన్నాని కర్మాణి భవన్తు। ఏతేషు చరమస్య నవలక్షజపస్య సర్వవ్యాపకత్వేన తతోఽపి ప్రకృతస్తోత్రాభావే సిద్ధ్యభావః కిము తత్ర న్యూనజపైః కర్మభిరిత్యేవంపరతయాఽప్యుక్తవాక్యశేషోపపత్తేః। కించ భిన్నకర్మనవకపక్ష ఉత్తరత్రైవం జపం యథాశక్తి కృత్వాఽదౌ సాధకోత్తమ ఇతి యథాశక్తివచనముపపద్యతే। సర్వస్యైకకర్మత్వే తు న తత్సమఞ్జసం పరం తు పఞ్చచత్వారింశల్లక్షాత్మకమేకం కర్మేతి వదతామేకవాక్యత్వస్యావశ్యమఙ్గీకార్యత్వాద్వైశ్వానరన్యాయవిరోధో నవ్యైరుద్భావయితుం యుజ్యత ఏవ। కర్మభేదపక్షే తు న తద్విరోధః। వస్తుతస్తు—కర్మనవకపక్షేఽన్తే

పునర్లక్షజపవిధానం ప్రథమకర్మణా పునరుక్తం స్యాత్। అన్తే లక్షత్రయస్య విధానమితి రత్నాకరాదివ్యాఖ్యానేఽపి తృతీయకర్మణా పునరుక్తిః। అతో మధ్యే నవలక్షజపాత్మకమేకమేవ పురశ్చరణరూపమ్। అన్తే స్థలనియమవిశిష్టమేకలక్షజపాత్మకమేవ పురశ్చరణత్వేన విధీయత ఇతి యుక్తమ్। అస్మిన్నపి పక్షే యథాశక్తివచనస్యోపపత్తేఏ(రే)తదనుపపత్త్యైవాఽఽదిమధ్యాన్తవిధిభిరేకం కర్మేత్యుత్ప్రేక్షణం పరాస్తమ్। త్రీణ్యపి భిన్నాని పురశ్చరణానీతి రత్నావలీపక్షస్తు సహస్రస్య పురశ్చరణతాయా నిరస్తత్వాదేవ నిరస్తః। అన్త్యో విధిర్లక్షత్రయస్యేతి స్వీకారస్తు శంకరానన్దనాథాదేర్మహత్సాహసమిత్యుక్తమ్। ఏకలక్షజపః కామ్య ఇతి పక్షేఽపి యథాశక్తివచనానుపపత్తిః। ఏతేన శ్రీక్రమసంహితైకవాక్యత్వమపి లభ్యత ఇత్యాదికం తు ద్వితీయపటలారమ్భ ఏవోక్తం, దక్షిణామూర్తిసంహితాయాం లక్షత్రయజప ఉక్త ఇతి చేత్। తన్త్రరాజ ఏకవింశతిలక్షజపోఽప్యుక్త ఏవేతి కిం తేన। ప్రకృతతన్త్రరీత్యా తు ద్వివిధం పురశ్చరణమనాబాధమేవేతి। జ్ఞానార్ణవోఽప్యస్మదుక్తార్థ ఏవ స్వరస ఇతి తూక్తమేవ॥౨౧॥

పలాశకుసుమాలాభే త్వాహ—

కుసుమ్భకుసుమైర్వాపి త్రిమధ్వక్తైర్యథావిధి।

తతో భవతి విద్యేయం మహావిఘ్నౌఘఘాతికా॥౨౨॥

సర్వకామప్రదా దేవి భుక్తిముక్తిఫలప్రదా।

త్రిమధుపదేన క్షీరమధ్వాజ్యముచ్యతే శర్కరామధ్వాజ్యం వా। ఇదం చ పలాశపుష్పపక్షేఽప్యన్వేతి। యథావిధీత్యనేన హోమేతికర్తవ్యతాఽన్యతో గ్రాహ్యేతి ధ్వనితమ్। బహుదినసాధ్యజపేషు విఘ్నానామావశ్యకత్వాత్తత్పరిహారాయ కయాచిత్సంఖ్యయా జపం సంస్థాప్య తావద్దశాంశహోమాదికం సమాప్య పునరవశిష్టజపం సమాపయేదితి శిష్టసంమతోఽర్థః। సోఽయం మహావిఘ్నౌఘవాతికేత్యనేన సూచితః॥౨౨॥

అథ హోమోపయుక్తాని కుణ్డాని తేషాం సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన క్రత్వర్థపురుషార్థోభయరూపతాం చ దర్శయతి—

యోనికుణ్డే భగాకారే వర్తులే వాఽర్ధచన్ద్రకే॥౨౩॥

నవత్రికోణకుణ్డే వా చతురశ్రేఽష్టపత్రకే।
యోనికుణ్డే భవేద్వాగ్మీ భగే చాఽఽకృష్టిరుత్తమా॥౨౪॥

వర్తులే తు భవేల్లక్ష్మీరర్ధచన్ద్రే త్రయం భవేత్।
నవత్రికోణకుణ్డే తు ఖేచరత్వం ప్రజాయతే॥౨౫॥

చతురశ్రే భవేచ్ఛాన్తిర్లక్ష్మీః పుష్టిరరోగతా।
పద్మాభే సర్వసంపత్తిరచిరాదేవ జాయతే॥౨౬॥

అష్టకోణే తు సుభగే సమీహితఫలం భవేత్।

ఖాతనాభిభుజకోటిమేఖలాయోన్యాదిభిః సలక్షణైర్యుతం కుణ్డమిత్యుచ్యతే। తచ్చాష్టవిధమ్। యోనికుణ్డాదిభేదాత్। భగాకారమశ్వత్థపత్రాకారం యోనికుణ్డం త్రికోణమితి తయోర్భేదః। అష్టపత్రకపదే కకారః కోణనామైకదేశః। తేనాష్టపత్రమష్టకోణం చేతి కుణ్డద్వయపరమ్। ఉత్తరత్ర ద్వయోః పార్థక్యేన ఫలవిధిదర్శనాత్। గ్రన్థాన్తరే తు పఞ్చషట్సప్తాస్రాణి కుణ్డాన్యప్యుపలభ్యన్తే। త్రికోణే మేధావీ భవతీతి శ్రుతిమనుసృత్యాఽఽహ—వాగ్మీతి।ఆకృష్టిరాకర్షణమ్। శ్రుతౌ తు భగాఙ్కం కుణ్డం కృత్వాఽగ్నిమాధాయ హుత్వా వశీకరోతీత్యుక్తమ్। తేన భగే చాఽఽకృష్టిరితి స్మృతిః శ్రత్యన్తరమూలికాఽవసేయా। వర్తులే హుత్వా శ్రియమతులాం ప్రాప్నోతీతి శ్రుతిం వ్యాచష్టే—వర్తులే త్వితి। అర్ధచన్ద్రే వయం వాగ్మిత్వమాకర్షణం లక్ష్మీశ్చ। పద్మాభం చతుష్పత్రమష్టపత్రం చేతి ద్వివిధం గ్రన్థాన్తరే। ఏతన్నిర్మాణప్రకారస్తేషామాహుతిసంఖ్యాభేదేన పరిమాణభేదః ఖాతనాభ్యాదిలక్షణాని చ జ్ఞానార్ణవే శారదాతిలకాదౌ చ ద్రష్టవ్యాని॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥౨౬॥

ఇదానీం పురశ్చరణాఙ్గహోమమాశ్రిత్యైవ గుణకామానాహ—

మల్లికామాలతీజాతిపుష్పైరాజ్యమధుప్లుతైః॥౨౭॥

హుతైర్భవతి వాగీశో మూకోఽపి పరమేశ్వరి।

అత్ర పుష్పాణి హుత్వా విజయీ భవతీతి శ్రుతౌ పుష్పపదం మల్లికాదిత్రయపరమ్। విజయపదం పరవాదిజయపరమిత్యర్థః। మల్లికాదికుసుమత్రయస్య ద్వంద్వావగతం సాహిత్యముపాదేయవిశేషత్వాద్వివక్షితమ్। తతశ్చైకైకో హోమస్త్రిపుష్పకరణకః। హోమసంఖ్యా తు పురశ్చరణజపదశాంశరూపైవ। నిఖిలకామ్యద్రవ్యవిధానాన్తే యథాశక్తి జపం కృత్వా తద్దశాంశేన హోమయేదితిజ్ఞానార్ణవవచనాత్। తేన నిత్యద్రవ్యస్య కింశుకకౌసుమ్భాన్యతరస్య బాధః। గోదోహనేనేవ చమసస్య కామ్యం నిత్యస్య బాధకమితిన్యాయాత్। యత్తు నిత్యహోమం పురా కృత్వా కామ్యహోమం సమాచరేదిత్యర్ణవవచనం తత్తు నైవేద్యాన్తర్గత హోమోత్తరకాలవిధానపరం న పునర్నిత్యద్రవ్యకరణకహోమసముచ్చాయకమ్। ఆజ్యమధుప్లుతైరితి తు క్షీరశర్కరయోర్బాధనాయ। ఏవం సతి యావదపేక్షితస్య కామ్యద్రవ్యస్య యద్యలాభస్తదా కామ్యే ప్రతినిధేర్యథాశక్త్యుపబన్ధస్య చ షాష్ఠన్యాయవిరుద్ధత్వాదప్రాప్తౌ వాచనికోఽపవాదః। తథాచ కామ్యహోమప్రకరణాన్తే జ్ఞానార్ణవవచనం—

నానాద్రవ్యైః పృథగ్భూతైర్మిశ్రితైర్వా వరాననే।

యథాశక్త్యా తు మిలితైర్హోమం కుర్యాద్విచక్షణః॥ ఇతి।

ఏవం చ మల్లికామాలతీభిశ్చ త్రిమధ్వక్తైర్వచఃపతిరితి సంహితాయాం ద్రవ్యద్వయస్యైవ గ్రహణమలాభాభిప్రాయేణేతి జ్ఞేయమ్। ఏవముత్తరత్రాప్యున్నేయమ్॥॥౨౭॥

కరవీరజపాపుష్పాణ్యాజ్యయుక్తాని పార్వతి॥౨౮॥

హుత్వాఽఽకర్షయతే మన్త్రీ స్వర్భూపాతాలయోషితః।

చన్దనం కస్తూరికామిశ్రం హుత్వా కుఙ్కుమమీశ్వరి॥౨౯॥

తతః కందర్పసౌభాగ్యోల్లాససామర్థ్యవాన్భవేత్।

అత్రాపి జపాకరవీరయోరుక్తన్యాయేన సముచ్చిత్య కరణత్వమ్। ద్వంద్వసమాసబలాత్। జ్ఞానార్ణవే జపాపుష్పైరాజ్యయుక్తైః కరవీరైస్తథావిధైరిత్యత్ర ద్వంద్వాభావేఽపి ప్రకృతతన్త్రవచనేనోపసంహారాత్సాహిత్యవివక్షా। అత్ర జ్ఞాపకం క్షీరం మధు చ దధ్యాజ్యం ప్రథగ్ఘుత్వా వరానన ఇతి వచనే పృథక్పదే। తత్రాపి ద్వంద్వాభావేనైవ పార్థక్యే తిద్ధే పునః పృథగిత్యుక్తేః కణ్ఠరవేణ పార్థక్యానుక్తౌ మిశ్రణానుమితిజ్ఞాపనార్థత్వాత్। తేన సంహితాయాం కరవీరజపాపుష్పైరాజ్యాక్తైర్భువనత్రయ ఇత్యుపపన్నమ్। ఏతేన జ్ఞానార్ణవీయవచనే ద్వంద్వాభావే సర్వత్రావిశేషేణ పృథక్త్వాధనత్వమితి తు శంకరానన్దనాథస్య భ్రమ ఏవ। తన్త్రాన్తరాదివిరోధాత్। చన్ద్రం కర్పూరం కుఙ్కుమం కేసరమ్। ఏతదుభయమేవ కామ్యద్రవ్యమ్। కస్తూరికా తు సంస్కారికా। కందర్పస్య యాని సౌభాగ్యోల్లాససామర్థ్యానే తద్వానితి విగ్రహః। ఉక్తం చ జ్ఞానార్ణవే —

కర్పూరం కుఙ్కుమం దేవి మిశ్రం మృగమదేన హి।

హవనాన్మదనో దేవి మన్త్రిణా విజితో భవేత్॥

సౌభాగ్యేన విలాసేన సామర్థ్యేనాపి సువ్రతే॥ ఇతి॥౨౮॥౨౯॥

చమ్పకం పాటలాదీని హుత్వా వై శ్రియమాప్నుయాత్॥౩౦॥

పాటలాదీత్యాదిపదేన సంహితోక్తానాం చామ్పేయకుసుమానాం పాటలాదిఫలానాం చ పరిగ్రహః। చామ్పేయస్య చమ్పకాద్భిన్నత్వాత్। జ్ఞానార్ణవే తు జగతీస్తమ్భనమపి ఫలముక్తమ్। సున్దరీమహోదయే తు చమ్పకైః శ్రీః పాటలైః స్తమ్భ ఇతి వ్యాఖ్యాతం తదేతత్తన్త్రవిరోధాదనాదేయమ్॥౩౦॥

శ్రీఖణ్డమగురుం చాపి కర్పూరం పురసంయుతమ్।

హుత్వాఽమరపురంధ్రీణాం దేవి క్షోభకరో భవేత్॥౩౧॥

పురో గుగ్గులుః। స చ సంస్కారః శ్రీఖణ్డాదిత్రయస్య। జ్ఞానార్ణవే తు తస్య పార్థక్యేన ద్రవ్యత్వముక్తమ్। ఏతేషామపి పార్థక్యేన వా మిలితానాం వా సాధనత్వమ్।

నానాద్రవ్యైరిత్యుక్తవచనాత్। ఏకఫలార్థత్వేనానేకద్రవ్యాణామేకేన విధినా విధానస్థలే సర్వత్ర తస్య ప్రవృత్తేః। ద్వంద్వావగతసాహిత్యాపవాదకమాత్రం తదితి సున్దరీమహోదయకారాశయస్తు తన్త్రాన్తరానవలోకనాత్స్వకీయతన్త్రస్థపృథక్పదస్వారస్య దర్శనాచ్చేత్యుక్తమ్॥౩౧॥

దాసోఽపి లభతే సద్యో లక్షామ్భోరుహహోమతః।

దుర్భగః సుభగో భూయాల్లక్షకహలారహోమతః॥౩౨॥

అమ్భోరుహం కమలం సకణ్టకనాలమ్। కహ్లారం నిష్కణ్టకనాలమితి భేదః। అనయా లక్షసంఖ్యయా దశాంశసంఖ్యా న్యూనాఽధికా వా బాధ్యతే॥౩౨॥

హుత్వా పలం త్రిమధ్వక్తం కృత్వా స్మృత్వా మహేశ్వరీమ్।

ఖేచరో జాయతే దేవి గత్వా రాత్రౌ చతుష్పథే॥౩౩॥

రాత్రౌ చతుష్పథే గత్వా పలం మాంసం తన్త్రాన్తరవశాచ్ఛాగసంబన్ధి త్రిమధ్వక్తం కృత్వా మన్త్రేణ మహేశ్వరీం స్మృత్వా హుత్వా ఖేచరో జాయత ఇత్యన్వయః॥౩౩॥

తథా దధిమధుక్షీరమిశ్రాల్లాజాన్మహేశ్వరి।

హుత్వా న బాధ్యతే రోగః కాలమృత్యుయమాదిభిః॥౩౪॥

అత్ర లాజా హోమకరణద్రవ్యమ్। దధ్యాదిత్రయం ద్రవ్యసంస్కారః। తేనాఽఽజ్యస్య వైకల్పికశర్కరాయాశ్చ బాధః। జ్ఞానార్ణవ తు—

హోమో దధిమధుక్షీరలాజాభిర్వీరవన్దితే।

రోగహన్తా కాలహన్తా మృత్యుహన్తా న సంశయః॥

ఇత్యుక్తత్వాచ్చతుర్ణామపి ద్రవ్యత్వమేవేత్యుక్తం సున్దరీమహోదయే। వస్తుతస్త్రాపి దధిమధుక్షీరైర్లాజా ఇతి తృతీయతత్పురుష ఏవ న చతుష్పదో ద్వంద్వః। భక్ష్యేణ మిశ్రీకరణమితి సూత్రేణ సమాసః। ప్రకృతతన్త్రావిరోధాయ తథైవ వ్యాఖ్యాతుం యుక్తత్వాత్। ఏతేన మధుసర్పిర్దధిక్షీరలాజైర్హోమాదరోగతేతి దక్షిణామూర్తిసంహితాయామపి సమాసో వ్యాఖ్యాతః। ఏతత్పక్షే తు న ఘృతబాధ ఇత్యేవ విశేషః। యమాదిభిరిత్యాదిపదేన పరకృత్యాదిగ్రహణమ్। వ్యాధిగ్రహణమితి ప్రాచాం వ్యాఖ్యానే రోగవ్యాధ్యోర్భేదశ్చిన్త్యః। కాలమృత్యుయమస్తు దేవతావిశేషరూపత్వాద్భిన్నా ఏవం॥౩౪॥

ఏవం ముముక్షుజనాధికార కే గ్రన్థే కామ్యకర్మవిస్తరస్యానుచితత్వం మన్యమానస్తన్త్రాన్తరేషుక్తానితోఽప్యనవధికాన్ప్రయోగాన్సంక్షిప్యాఽఽహ—

సమస్తమన్త్రకల్పోక్తైర్ధ్యానహోమజపాదిభిః।

ప్రయోగాః కథితా దేవి సిధ్యన్త్యేవ న సంశయః॥౩౫॥

సమస్తానాం సప్తకోట్యాదిసంఖ్యానాం మన్త్రాణాం యే యే కల్పాస్తన్త్రాణి తేషూక్తా యే యే ధ్యానైకసాధ్యా హోమైకసాధ్యా జపైకసాధ్యా ఆదిపదాదర్చనాదిసాధ్యాశ్చ కామ్యప్రయోగాస్తే సర్వేఽప్యనేన సిధ్యన్తీత్యత్ర కియత్ప్రాతిస్వికం వక్తవ్యమత్ర చ న సంశయః కార్య ఇత్యర్థః॥౩౫॥

అన్యమన్త్రకరణకాః ప్రయోగా అనయా విద్యయా కథం సిధ్యన్తీత్యాశఙ్క్యాఽఽహ—

తత్తన్మన్త్రాక్షరస్థానే విద్యామేతాం తు విన్యసేత్।

ఏతస్యాం సాధితాయాం తు సిద్ధా స్యాన్మాతృకా యతః॥౩౬॥

తన్త్రాన్తరోక్తేష్వన్యమన్త్రకరణకప్రయోగేషు యత్ర మన్త్రాన్తరస్య వినియోగస్త్రత సర్వత్రేమామేవ పఞ్చదశీం విద్యాం విన్యసేత్। తం మన్త్రం నిష్కాస్యేమం మన్త్రం తత్స్థానే ప్రయుఞ్జీత। అథవా మన్త్రాన్తరైరేవ తే ప్రయోగా అనుష్ఠీయన్తామ్। న తన్నిష్కాసనేనాయం మన్త్రస్తత్స్థానే నిధీయతామ్। న చ మన్త్రాన్తరాణాం పురశ్చర్యాభావేన కథం తదీయకామ్యప్రయోగేష్వేతదుపాసకస్యాధికార ఇతి వాచ్యమ్। సర్వేషాం మన్త్రాణాం

మాతృకాసరస్వతీప్రకృతికత్వేన ప్రకృతిభూతనిఖిలాక్షరసిద్ధౌ వికృతిసిద్ధేరావశ్యకత్వాత్। శ్రీవిద్యాయాశ్చ మాతృకయా సహాభేదేనైతత్సిద్ధౌ తస్యా అపి సిద్ధత్వాదిత్యాహ-ఏతస్యామితి। తతశ్చైతత్సిద్ధ్యైవ సర్వమన్త్రాణాం సిద్ధత్వాత్సర్వేఽపి ప్రయోగా విద్యోపాసకానాం ఫలదా ఏవేతి విశిష్య తత్తత్కథనం వ్యర్థమేవేతి భావః॥౩౬॥

యద్యనయా విద్యయైవ తే ప్రయోగాః సాధనీయా ఇత్యాగ్రహస్తదా మన్త్రాన్తరాణాం స్థానేష్వేషా విద్యా న కేవలా నిధేయాఽపి తు మాతృకాపుటితైవ ప్రయోజ్యేత్యాహ—

గురూపదిష్టమార్గేణ మాతృకాన్తరితాం న్యసేత్।

కర్తవ్యం పరమేశాని సర్వసిద్ధిప్రదాయకమ్॥౩౭॥

మాతృకాభిః సంపుటీకరణమానులోమ్యేనైవ వాఽనులోమప్రతిలోమతయా వేత్యేతత్స్వగురుముఖాద్విజ్ఞాయ తదాజ్ఞయా సర్వం కర్తవ్యం సిద్ధిరవశ్యం భవత్యేవేత్యర్థః॥౩౭॥

నను దేవతాభేదేన ధ్యానజపహోమానాం పరస్పరవిలక్షణానాం వ్యవస్థితత్వేనైకేనాన్యస్య సాధనే సర్వసాంకర్యాపత్త్యా వ్యవస్థాపకశాస్త్రాణామానర్థక్యాపత్త్యా బహు వ్యాకులీ స్యాదిత్యాశఙ్క్య స్థూలధ్యానజపహోమాదిప్రవీణైః స్థూలదృగ్వ్యవస్థామన్తరేణైవ ప్రయోక్తుం యుజ్యతే సూక్ష్మదృశా సర్వస్యైకరూపత్వాదితి సమాధాతుకామో గూఢాభిసంధిః సూక్ష్మాణి ధ్యానాదీన్యాహ—

న ధ్యానం ముఖముద్రాదికలానాం పరికల్పనమ్।

ధ్యానం శక్తిసమావేశాత్సుమహత్సామరస్యకమ్॥౩౮॥

ముఖాదీనాం వరాభయముద్రాదీనాం రక్తాదివర్ణానాం చ కలానామవయవానాం పరికల్పనం న ధ్యానం, న తాత్త్వికమిత్యవివక్షితం వాచ్యమ్। మనసా పరికల్పితత్వేన కృత్రిమత్వాదేవేతి భావః। ఇదం చ నహి నిన్దాన్యాయేన వాస్తవస్తుత్యర్థమ్। బ్రహ్మస్వరూపం యచ్ఛుద్ధచైతన్యం తదేవాఽఽణవకార్మణమాయీయాఖ్యమలత్రయరూపావిద్యకబన్ధేన యుక్తం జీవ ఇత్యుచ్యతే। తేన జీవేఽపి బ్రహ్మణి విద్యమానా నిఖిలాః శక్తయః సన్త్యేవ, పరం తు తాస్తిరోహితాః।

తిరోధానాపాకరణే చోపాయా ఆణవశాంభవశాక్తభేదేన త్రివిధాః శివసూత్రే వర్ణితాః। తదన్యతమోపాయేన స్వనిష్ఠానాం శక్తీనాం సర్వాసాముల్లాసే సతి బ్రహ్మైవ భవతి। తదిదం స్వశక్తిప్రచయో విశ్వమ్। శక్తిచక్రానుసంధానాద్విశ్వసంహారః। మహాహ్రదానుసంధానాన్మన్త్రవీర్యానుభవః। శివతుల్యో జాయతే। భూయః స్యాత్ప్రోక్తమిలనమిత్యాదిసూత్రేషు క్షేమరాజాదిభిః సవిస్తరం నిరూపితమ్। తదిదమాహ— ధ్యానమితి। శక్తిసమావేశాత్, స్వశక్తిచక్రోల్లాసాత్। సుమహతో మహతో మహీయసో బ్రహ్మణః సామరస్యమేకీభావః। అజ్ఞాతే కప్రత్యయః। తదేవ ధ్యానమకృత్రిమమిత్యర్థః॥౩౮॥

అథ సూక్ష్మజపమాహ—

సంయతేన్ద్రియసంచారం ప్రోచ్చరేన్నాదమాన్తరమ్।

ఏష ఏవ జపః ప్రోక్తో న చ బాహ్యజపో జపః॥౩౯॥

సంయతో నిరుద్ధ ఇన్ద్రియాణాం జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం సంచారః స్వస్వవిషయాభిముఖీ ప్రవృత్తిర్యస్మిన్కర్మణి తద్యథా భవతి తథాఽఽన్తరమన్తరకృత్రిమతయా ప్రసరన్తం నాదమనాహతం ప్రోచ్చరేత్। ఏష ఏవ జపః సర్వవర్ణప్రకృతిభూతనాదాభ్యాసేన సర్వమన్త్రాణాం యుగపదేవ సిద్ధిజనకత్వాత్। బాహ్యో వైఖరీరూపవర్ణానుపూర్వీవిశేషోచ్చారణరూపో జపో న జపో నాఖిలమన్త్రసిద్ధిదాయకః। తత్తదానుపూర్వీమాత్రసిద్ధిజనకత్వాదితి భావః॥౩౯॥

అథ సూక్ష్మహోమమాహ—

తావదగ్నౌ న హోతవ్యం తత్తత్తన్త్రోదితం యథా।

యావదాత్మమహావహ్నౌ మనఃపూర్ణాహుతిం హునేత్॥౪౦॥

సంకల్పవికల్పాత్మకస్య మనస ఏవ సర్వజగత్కల్పకతాయా జ్ఞానవాసిష్ఠాదౌ సవిస్తరం ప్రతిపాదనాన్మన ఏవ విశ్వరూపం హవిః। ఆత్మైవ సర్వభక్షకత్వాదగ్నిః। అత ఏవ శక్తిసూత్రం చిద్వహ్నిరవరోహపదే ఛన్నోఽపి చిన్మాత్రయా మేయేన్ధనం ప్రుష్యతీతి। తతశ్చ యావదాత్మాగ్నౌ విశ్వస్య పూర్ణాహుతిర్న హుతా తావత్తత్తత్తన్త్రోక్తమగ్నౌ హోతవ్యం

యత్తద్ధోతవ్యం న భవతి। హవిషోఽప్రక్షీణత్వాత్। మనస్యాత్మని హుతే తు బాహ్యహోమోఽపి హోమ ఏవేత్యర్థః। తదుక్తమ్—

అన్తర్నిరన్తరమనిన్ధనమేధమానే
హోమాన్ధకారపరిపన్థిని సంవిదగ్నౌ।
కస్మింశ్చిదద్భుతమరీచివికాసభూమౌ
విశ్వం జుహోమి వసుధాదిశివావసానమ్॥ ఇతి।

పూర్ణాహుతిపదేన విశ్వవిషయకా మనోవికల్పా వృత్తిరూపా యావన్తస్తావతాం సర్వేషాం విలాపనముచ్యతే।

హోమో విశ్వవికల్పానామాత్మన్యస్తమయో మతః।

ఇతి తన్త్రరాజోక్తేః। ఆన్తరహోమస్యాన్యోఽపి ప్రకారో జ్ఞానార్ణవే దృష్టవ్యః॥౪౦॥

నన్వీదృశాత్మోపాసకానాం సర్వప్రయోగసాంకర్యస్య యుక్తత్వే త్రిపురోపాసకానాం కిమాయాతమిత్యత ఆహ—

స్వసంవిత్త్రిపురా దేవీ లౌహిత్యం తద్విమర్శనమ్।
పాశాఙ్కుశౌ తదీయౌ తు రాగద్వేషాత్మకౌ స్మృతౌ॥౪౧॥

శబ్దస్పర్శాదయో బాణా మనస్తస్యాభవద్ధనుః।
విశ్వప్రతీతిజనికాః శక్తయశ్చ క్రమేణ యాః॥౪౨॥

స్వసంవిత్త్వాత్త్మైవ త్రిపురా దేవీ। త్రిపుటీతః పూర్వకాలీనత్వాద్యోతమానత్వాచ్చ। తస్య స్వాత్మనో విమర్శనమితరావిషయకత్వే సతి తదేకవిషయకమనుసంధానమ్। తచ్చ స్వాత్మభ్యనురాగరూపమేవేతి లౌహిత్యముచ్యతే। ఉక్తం చ తన్త్రరాజే—

స్వాత్మైవ దేవతా ప్రోక్తా లలితా విశ్వవిగ్రహా।

లౌహిత్యం తద్విమర్శః స్యాదుపాస్తిరితి భావనా॥ ఇతి।

షట్త్రింశత్తత్త్వేషు రాగాత్మకం తత్త్వం పాశస్య సూక్ష్మం రూపమ్। బన్ధకత్వావిశేషాత్। అఙ్కుశస్య వాసనాత్మకం రూపం ద్వేషః క్రోధః। ద్వేష్యాద్వారకత్వాత్। యత్తూత్తరపటలేఽఙ్కుశస్య జ్ఞానరూపత్వం వక్ష్యతే తద్విరోధస్తత్రైవ పరిహరిష్యతే। శబ్దస్పర్శాదయ ఇత్యాదిపదేన రూపరసగన్ధాః। ఏతే పఞ్చ తత్త్వాత్మకా విషయా బాణాః పుష్పసాయకాత్మకాః। ముఖే సురూపత్వే సతి పరిణామే పరుషత్వాత్।తస్య స్వాత్మనో ధనురిక్షుకోదణ్డం తు మనస్తత్త్వం, విషయపరమార్థస్వరూపాణామిన్ద్రియాణాం తత్తద్విషయేషు ప్రేరకత్వాత్। తథాచోక్తం రహస్యనామసాహస్రే—

రాగస్వరూపపాశాఢ్యా క్రోధాకారాఙ్కుశోజ్జ్వలా।

మనోరూపేక్షుకోదణ్డా పఞ్చతన్మాత్రసాయకా॥ ఇతి।

విశ్వవిషయకస్ఫూర్తిజనికా యా మనోవృత్తయస్తా ఏవ క్రమేణ చతురస్రాదిబిన్దుకాన్తక్రమేణ విద్యమానాః శక్తయో జ్ఞేయాః। తదుక్తం వాసనాపటలే—

అన్యాస్తు శక్తయశ్చక్రగామిన్యో యాః సమన్తతః।

తాస్తు విశ్వవికల్పానాం హేతవః సముదీరితాః॥ ఇతి।

పఞ్చాశాని సప్తార్బుదాని షట్కోటయశ్చ గుప్తనామికాః శక్తయశ్చక్రనవకే విద్యమానత్వేన మన్త్రవైభవపటలే ప్రతిపాదితాః। తా ఏవం మనోవృత్తిరూపా ఇత్యర్థః।

లలితాచక్రనవకే ప్రత్యేకం శక్తయః ప్రియే।

చతుఃషష్టిర్మతాః కోట్యస్తాః సంభూయ పురోదితాః॥ ఇతి।

నత్వేతా వృత్తయోఽణిమాద్యావరణశక్తయ ఇతి భ్రమితవ్యమ్॥౪౧॥౪౨॥

పూర్వపశ్చిమకౌ ద్వారౌ ప్రాణాపానాత్మకౌ స్మృతౌ।
కాలో ధామాని భూతాని నవ చక్రాణ్యనుక్రమాత్॥౪౩॥

చక్రోద్ధారావసరే భూగృహే ద్వారచతుష్టయకథనేఽపి పూజాప్రకరణేఽణిమాం పశ్చిమద్వార ఇత్యాదినా పూర్వపశ్చిమదిశాంరేవ ద్వారానువాదాద్ద్విద్వారకపక్షాభిప్రాయేణ వాసనేయమ్। ప్రాణవాయుః పూర్వద్వారమపానవాయుః పశ్చిమద్వారమితి। కాల ఏకో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యం ధామత్రయం పఞ్చ భూతాని చేతి క్రమేణ నవ చక్రాణి। అథవా ధామాని తుర్యావస్థయా సహ చత్వారి। కాలశబ్దేనాణిమాదిషణ్ణవతిశక్తివాసనోక్తా। ఏకవింశతిః సహస్రాణి షట్శతానీత్యేతావత్సంఖ్యాకశ్వాససమష్టిరూపస్యాహోరాత్రాత్మకకాలస్య సపాదశతద్వయశ్వాసరూపాః కాలఖణ్డాః షణ్ణవతిర్భవన్తి। తే క్రమేణాణిమాదిశక్తిరూపా ఇతి రహస్యం సప్తవింశే పటలే మనోరమాయాం స్పష్టమ్। తన్త్రరాజే కాలాదినవాత్మకత్వస్య చక్రాణామనుక్తావపి తద్వ్యాఖ్యాతృభిః పఞ్చత్రింశే పటలే యన్త్రాణి మన్త్రాః సర్వత్రేతిశ్లోకవ్యాఖ్యావసరే చక్రనవకవాసనామేతామేవ కథయిత్వా తత్సంమత్యర్థం నిత్యాషోడశికార్ణవే ప్రోక్తమితి గ్రన్థేన కాలో ధామాని భూతానీత్యర్ధమేవ లిఖితమ్। ఏవం సతి యత్త్రాచీనైర్విమర్శిన్యాదిటీకాకారైః సర్వైరైకకణ్ఠ్యేన మూలస్థపఞ్చమపటలస్య చతుఃత్రింశతా శ్లోకైరేవ సమాప్తిం మన్యమానైరుత్తరత్ర పఠ్యమానాన్దశ శ్లోకాన్పుస్తకేషూపలభ్యమానాన్సంగతానపేక్షితానపి పరిత్యజద్భిః కిమభిప్రేతమితి త ఏవ ద్ర(ప్ర)ష్టవ్యాః। యది పునః సార్ధత్రింశదధికచతుఃశతశ్లోకఘటితాయా అస్యాః పఞ్చపటల్యాః పూర్వచతుఃశతీతిసమాఖ్యాసమర్థనార్థమిదం సాహసమ్। ప్రథమచక్రోద్ధారాన్తే సార్ధత్రయాణాం ద్వితీయచక్రోద్ధారరూపాణాం సప్తదశానామత్రత్యానాం దశానాం చ శ్లోకానాం త్యాగ ఇత్యాశయః స్యాత్। తదాఽప్యయుక్తమేవ। అతిప్రాచీనైర్మనోరమాకారైరేతత్త్రన్త్రీయత్వేన లిఖితశ్లోకాల్లిఙ్గాత్పుస్తకేషూపలమ్భాచ్చ కతిపయానామప్రక్షిప్తత్వే నిశ్చితే సతి సమాఖ్యాయా ఏవాల్పన్యూనాధికభావావివక్షయా గౌణత్వేన నిర్వోఢుం యుక్తత్వాత్। శారదాతిలకప్రథమశ్లోకే పఞ్చాశదర్ణైరితిపదస్య సంఖ్యాయా నైకట్యాదేకపఞ్చాశత్పరతేతి శ్రీహర్షదీక్షితైర్వ్యాఖ్యాతత్వదర్శనాత్।సూతసంహితాస్థద్వాత్రింశచ్ఛబ్దస్య

ఏకధా చ ద్విధా చైవ తథా షోడశధా స్థితా।

ద్వాత్రింశద్భేదభిన్నా వా యా తాం వన్దే పరాత్పరామ్॥

ఇత్యత్రత్యస్య పఞ్చత్రింశద్వ్యఞ్జనపరత్వేన వ్యాఖ్యానాచ్చ। షడష్టచరణాద్యాత్మకగాథాశ్లోకత్వస్యాపి కతిపయేషు సంభవాచ్చ। ప్రతిపటలం శతమేవ శ్లోకా ఇతి నియమరక్షణాయేదృశన్యాయస్యైవ మనోరమాయామాశ్రితత్వాచ్చ। అస్మాభిస్తు తన్నిష్కర్షో నిరర్థకత్వాదుపేక్షితః॥౪౩॥

అథ దేవీపూజనవాసనామాహ —

కరణేన్ద్రియచక్రస్థాం దేవీం సంవిత్స్వరూపిణీమ్।

విశ్వాహంకృతిపుష్పైస్తు పూజయేత్సర్వసిద్ధయే॥౪౪॥

ఇతి నిత్యాషోడశికార్ణవస్య పఞ్చమః పటలః।

——— ———

కరణానామాన్తరాణామిన్ద్రియాణాం జ్ఞానకర్మభేదభిన్నానాం చక్రం సమూహ ఏవ శ్లేషాచ్ఛక్తిచక్రం తన్మధ్యస్థాం దేవీం త్రిపురసున్దరీం సంవిత్స్వరూపిణీం నిర్విషయజ్ఞానైకరూపాం సర్వసిద్ధయే సర్వాత్మత్వలాభాయ తద్ద్వారా సమస్తతన్త్రోక్తైహికప్రయోగసిద్ధ్యర్థం పూజయేత్। పుష్పైరిత్యుపచారమాత్రోపలక్షణమ్। తే చోపచారా విశ్వాహంకృతిరూపాః। విశ్వస్మిన్షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకే సర్వత్రాహంభావో బ్రహ్మైవాహమిత్యాకారికా సార్వదికీ పరాహంతాభావనేతి యావత్। తదుక్తం తన్త్రరాజే—

ఉపచారాశ్చలత్వేఽపి తన్మయత్వాప్రమత్తతా॥ ఇతి।

అననుసంధానావశ్యంభావసమయే స్వప్నాదావపి బ్రహ్మమయత్వభావనావిషయే ప్రమాదాభావ ఏక ఏవ సర్వేఽప్యుపచారాః కిముత జాగ్రద్దశాయామితి తదర్థః। అన్యదప్యుక్తం తత్రైవ—

జ్ఞాతా స్వాత్మా భవేజ్జ్ఞానమర్ఘ్యం జ్ఞేయం బహిః స్థితమ్।

శ్రీచక్రం పూజనం తేషామేకీకరణమీరితమ్॥ ఇతి।

అత్ర కామాకర్షిణ్యాదికతిపయనిత్యాకలావాసనారూపకరణేన్ద్రియమాత్రస్యావయుత్యానువాదబలాత్త న్త్రరాజే గురురాద్యా భవేచ్ఛక్తిరిత్యారభ్యేతి ప్రోక్తాస్తు వాసనా ఇత్యన్తైరేకవింశత్యా శ్లోకైరుక్తానాం వాసనానాం గ్రహణమితి ధ్వనితమ్। తత్ప్రకారశ్చ తత్రైవ ద్రష్టవ్యో విస్తరభయాన్నేహ ప్రపఞ్చ్యతేఽస్మాభిః। ఏవం చతుశ్చత్వారింశతా శ్లోకైర్మన్త్రసాధనస్యైవ ప్రకారో బాహ్య ఆన్తరశ్చ సంక్షిప్యోక్తః। ఇత ఉత్తరో గ్రన్థసందర్భస్తు ప్రాయేణాఽఽన్తరైకవిషయకో భవిష్యతీతి సర్వం శివమ్॥౪౪॥

ఇతి శ్రీభాస్కరోన్నీతే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః।

వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామః పఞ్చమోఽభవత్॥౫॥

——

అథ షష్ఠో విశ్రామః।

——

ఏవం సార్ధత్రింశదధికచతుఃశతైః శ్లోకైర్బాహ్యమేవ యాగం ప్రపఞ్చ్యాన్తర్యాగం ప్రపఞ్చేనోపదేష్టుకామః పరశివస్తద్విషయకం దేవీప్రశ్నమవతారయతి —

శ్రీదేవ్యువాచ—

దేవదేవ మహాదేవ పరిపూర్ణప్రథామయ।

వామకేశ్వరతన్త్రేఽస్మిన్నజ్ఞాతార్థాస్త్వనేకశః॥౧॥

తాంస్తానర్థానశేషేణ వక్తుమర్హసి భైరవ।

ద్యోతత ఇతి దేవః ప్రకాశైకస్వభావ ఇతి యావత్। తత్త్వం చ జీవమాత్రేష్వవిశిష్టమత స్తేష్వపి దేవేత్యుక్తమ్। తేష్వనుస్యూతతయా క్రీడమాన ఇత్యర్థః। ఏకో దేవః సర్వభూతేషు గూఢ ఇత్యాదిశ్రుతేః। అత ఏవ మహాదేవో మహాప్రకాశరూపః। ఏక ఏవ మహానాత్మా దేవతేతి నిరుక్తాత్। ఆన్మహత ఇత్యాత్వమ్। మహాప్రకాశత్వాదేవ పరిపూర్ణప్రథామయః పరితః సర్వవిషయావచ్ఛేదేన పూర్ణా వ్యాప్తా ప్రథా విస్తారో జ్ఞప్తిస్తన్మయ తద్రూప। బ్రహ్మమయం జగదిత్యాదావభేదేఽపి మయటః ప్రయోగాత్। జ్ఞానైకశరీరత్వే సతి సర్వవిషయకత్వస్య రహస్యజాతవిషయకత్వవ్యాప్యత్వాత్ప్రకటార్థానామివ రహస్యార్థానామప్యుపదేశే తవైవాధికార ఇతి త్రిభిర్విశేషణైర్ధ్వన్యోఽర్థ ఇతి పరికరాలంకారః। వామాః సున్దరా అర్థాస్త ఏవాజ్ఞాతా వామకాస్తేషు ఈశ్వరం తద్విషయజ్ఞాపనే సమర్థం యత్తన్త్రం పూర్వోత్తరచతుఃశతీద్వితీయాత్మకం తత్ర। అజ్ఞాతే కప్రత్యయః। అస్మిన్నితిపదేనోత్తరచతుఃశత్యా అపి వామకేశ్వరాన్తర్గతత్వద్వారా పూర్వోత్తరభాగయోరైకశాస్త్ర్యమితి ధ్వనితమ్। తేన ప్రకటరహస్యార్థరూపావాన్తరవిషయభేదేఽపి త్రిపురసున్దర్యుపాస్తిరూపేణ విషయైక్యాన్న శాస్త్రభేద ఇతి భావః।అత ఏవ కర్మకాణ్డబ్రహ్మకాణ్డార్థప్రతిపాదకయోరపి పూర్వోత్తరమీమాంసయోర్వేదార్థవిషయకత్వావిశేషాదైకశాస్త్ర్యమితి ధ్వనితమేక ఆత్మనః శరీరే భావాదిత్యధికరణే శంకరభగవత్పాదైః। సున్దరా అర్థా బహిర్యాగాన్తర్యాగభేదేన ద్వివిధా అప్యజ్ఞాతా ఏవ స్థితాః। తేష్వేకవిధా యద్యపి జ్ఞాపితాస్తథాఽప్యనేకశోఽద్యాప్యజ్ఞాతార్థాః సన్తీతి తుశబ్దేన ధ్వనితమ్। అనేకశ ఇతి శస్ప్రత్యయేన రహస్యార్థస్య బాహుల్యముచితమిత్యప్యుక్తం భవతి। బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్కారకాదితి సూత్రే వార్తికకృతౌచిత్యార్థ ఏవ శసో నియమితత్వాత్। యే తు పూర్వపటలాన్తే కతిపయే రహస్యార్థా ఉక్తాస్తే త్వల్పా ఇత్యప్యనేకశ ఇత్యనేనైవ వ్యఞ్జితమ్। ఏవమధునాఽపి యే యే తావదజ్ఞాతార్థాస్తాంస్తానర్థాన్నిఃశేషాన్వక్తుం యోగ్యోఽసి। అజ్ఞాతార్థాస్త్రివిధాః। చక్రసంకేత మన్త్రసంకేతపూజాసంకేతభేదాత్। తేష్వేకైకోఽపి పునరవాన్తరవిషయభేదాద్వైకల్పికపక్షబాహుల్యాచ్చ బహువిధః। తత్ర తాంస్తానితివీప్సయా త్రివిధా అర్థా అపి వక్తవ్యా ఇతి కథితమ్। అశేషేణేతిపదేనావాన్తరవిషయసాకల్యముక్తమ్। తేన సర్వేఽపి సాంకేతికార్థాః ప్రత్యేకం సర్వాంశేన వక్తవ్యా ఇత్యర్థః। భైరవః సర్వశక్తిభరితః। తథాచ శివసూత్ర ఉద్యమో భైరవ ఇతి। వార్తికమపి –

ఉద్యమోఽన్తః పరిస్పన్దః పూర్ణాహంభావనామకః।

స ఏవ సర్వశక్తీనాం సామరస్యాదశేషతః॥

విశ్వతోభరితత్వేన వికల్పానాం విభేదినామ్।
అలం కవలనేనాపీత్యన్వర్థాదేవ భైరవః॥ ఇతి।

యద్వా భైరవ భయంకరః సర్వనియన్తోచ్యతే। భీషాఽస్మాద్వాతః పవత ఇతి శ్రుతేః। మహద్భయం వజ్రముద్యతమిత్యాదిశ్రుతావుపాత్తస్య భయంకరత్వస్య పరబ్రహ్మలిఙ్గతాయాః కమ్పనాధికరణే వర్ణనాత్। భైరవత్వాదేవ విధ్యాద్యర్థకం వదేతిలోటం విహాయ వక్తుమర్హసీత్యేవోక్తమ్। బ్రూయాచ్ఛిష్యాయ భక్తాయ రహస్యమపి దేశిక ఇతి వచనేన యోగ్యగురూణాం యోగ్యశిష్యాయోపదేశస్యాఽఽవశ్యకత్వాద్వదేతి ధ్వన్యః॥౧॥

శ్రీభైరవ ఉవాచ —

శృణు దేవి మహాగుహ్యం యోగినీహృదయం పరమ్॥౨॥

త్వత్ప్రీత్యా కథయామ్యద్య గోపితవ్యం విశేషతః।

గుహాయాం భవం గుహ్యం జీవాత్మపరమాత్మనోరైక్యమ్। ఋతం పివన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే। యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నిత్యాదిశ్రుతేః। తత్ఫలకత్వాదుపాసనమపి గుహ్యమ్। తచ్చ బాహ్యాభ్యన్తరభేదేన ద్వివిధమపి రహస్యమేవ। తయోర్మధ్యేఽప్యతీవ రహస్యత్వాన్మహాగుహ్యమ్। అత ఏవ పరం చతుఃశతీతః పరత్ర కథనీయమ్। బహిర్యాగానుష్ఠానపరమ్పరయా శుద్ధచిత్తస్యైవాత్రాధికారాత్। అత ఏవ వేదేఽప్యుపనిషద్ ఉపాసనాకాణ్డస్య వేదాన్తసంజ్ఞా। తదర్థప్రతిపాదకశాస్త్రస్యోత్తరమీమాంసేతి చ। యోగినీహృదయనామకం యోగిన్యాస్త్రిపురసున్దర్యా హృచ్చిత్తం ప్రత్యయతే గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి దేవీమనోగతమితి యావత్। దేవ్యుపదేశమన్తరేణ జ్ఞాతుమశక్యమితి తు ధ్వనిః। అతిరహస్యత్వాదేవాద్యావధి న కస్యాపి కథితమ్। అద్యైవ తు త్వత్ప్రీత్యా త్వయి స్నేహవశేన మదిచ్ఛాశక్తిరూపాయాస్తవాఽఽజ్ఞాయా అనతిక్రమణీయతయా వా।

ఏవం త్వయాఽహమాజ్ఞప్తో మదిచ్ఛారూపయా ప్రభో।

ఇతి తన్త్రాన్తే వక్ష్యమాణత్వాత్। అహం కథయామి త్వం శృణు విషయాన్తరవ్యాపృతం మనో మా కృథాః। తాదృశానాం దురవగాహత్వాదితి ధ్వనిః। అకథనీయస్యాప్యస్య కథనే హేత్వన్తరమాహ—గోపితవ్యమితి। విశేషేభ్యో గోపనీయమ్। అవిశేషేణ సర్వేభ్యో న వక్తుమర్థం కతిపయేభ్య ఏవ తు వక్తుం యోగ్యమిత్యర్థః। తవ సచ్ఛిష్యత్వేన త్వయ్యగోపనీయత్వాత్। బ్రూయాచ్ఛిష్యాయ భక్తాయ రహస్యమపి దేశిక ఇతి వచనాదితి భావః। ప్రాఞ్చస్తు యతో రహస్యం కథయామ్యతస్త్వయాఽపి విశేషతో గోపనీయమితి హేతుహేతుమద్భావవైపరీత్యేన వ్యాచక్షతే॥౨॥

ఇదానీమేతత్తన్త్రం యోగ్యేభ్యః ప్రచారయితుమాజ్ఞాపయతి—

కర్ణాత్కర్ణోపదేశేన సంప్రాప్తమవనీతలమ్॥౩॥

కర్ణాకర్ణికయైవేదం తన్త్రమవనీతలం ప్రతి సమ్యక్ప్రాప్తం కుర్వితి శేషః। సంప్రాప్తం యథా స్యాత్తథా గోపితవ్యం త్వయేతి పూర్వేణాన్వయో వా। అవనీ చ తలం చ తయోః సమాహారోఽవనీతలమ్। అవనీ మధ్యభువనమ్। తలం తదధోభువనమ్। ఊర్ధ్వభువనే స్థిత్వైవ త్వియముక్తిః। అత ఏవ స్వచ్ఛన్దతన్త్రే ప్రశ్నోత్తరపరైర్వాక్యైస్తన్త్రం సమవతారయదితి ప్రయోగః। ఊర్ధ్వదేశాపాదానకాధోదేశప్రాప్తేరేవావతారపదార్థత్వాత్। తేన భువనత్రయేఽప్యేతస్య ప్రచారం కుర్విత్యర్థః। కర్ణాదితి ల్యపో లోపే పఞ్చమీ। త్వత్కర్ణం ప్రాప్య త్వన్ముఖాన్నిఃసృతం త్వచ్ఛిష్యకర్ణం ప్రాప్నోతు। ఏవముత్తరత్ర। తేన పుస్తకాద్యుపాయాన్తరేణ గ్రహణనిషేధో ధ్వనితః। కుర్విత్యస్యాధ్యాహారాదిమన్తరేణైవ పూర్వమేవ సంప్రాప్తమస్తీతి వ్యాఖ్యానం త్వద్యేతిపదస్వారసికార్థవిరుద్ధమ్॥౩॥

తే కే కే విశేషజనా యేభ్యో న దేయం యేభ్యశ్చ దేయం తానసాధారణైర్ధర్మైర్విశినష్టి—

న దేయం పరశిష్యేభ్యో నాస్తికానాం న చేశ్వరి।
న శుశ్రూషాలసానాం చ నైవానర్థప్రదాయినామ్॥౪॥

అత్ర దేయమిత్యస్యోత్తరత్ర త్రిష్వపి చరణేషు ప్రత్యేకమన్వయః। నఞశ్చతుర్వారం ప్రయోగదర్శనాత్। తేనైతే చత్వారో నిషేధాః। తతశ్చ పరశిష్యత్వనాస్తికత్వాశుశ్రూషుత్వానర్థప్రదాతృత్వాఖ్యాశ్చత్వారో ధర్మాః ప్రత్యేకమనుపదేశ్యతావచ్ఛేదకా ఇతి సిధ్యతి। అన్యథా ధర్మచతుష్క ఏకద్వ్యాదిన్యూనతాయామపి తస్యోపదేశగ్రహణేఽధికారః స్యాత్। ఏతేన విద్యా హ వై బ్రాహ్మణమాజగామ। గోపాయ మా శేవధిష్టేఽహమస్మి। అసూయకాయానృజవేఽయతాయ న మా బ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యామితియాస్కలిఖితశ్రుతౌ నకారస్య ప్రత్యేకమన్వయః కార్య ఇత్యుపబృంహితం భవతి। విద్యా శ్రీవిద్యా బ్రాహ్మణం బ్రహ్మాధీతే బ్రహ్మ వేద వా బ్రాహ్మణస్తం ప్రత్యాజగామ। ఆగత్యోవాచ। బ్రహ్మశబ్దాత్తదధీతే తద్వేదేత్యణ్।

న శిల్పాదిజ్ఞానయుక్తే విద్వచ్ఛబ్దః ప్రయుజ్యతే।

మోక్షైకహేతువిద్యా చ శ్రీవిద్యా నాత్ర సంశయః॥

ఇతి బ్రహ్మాణ్డపురాణాద్విద్యాపదేన ప్రకృతవిద్యైవ ముఖ్యతయోచ్యతే। ఏతత్ప్రతిపాదకత్వాద్వేదాదివిద్యా గౌణ్య ఉచ్యన్తే। సా విద్యా కిమువాచేత్యత ఆహ—గోపేతి। మాం గోపాయ త్వం తవ నిధిరస్మ్యహమ్। మద్గోపనమాత్రేణ తుభ్యం సకలపురుషార్థాన్దాస్యామీత్యర్థః। గోపనం నామ కీదృశం తదాహ-అసూయేతి। శాస్త్రగుప్తశ్చ యోఽభ్యసూయతి। అస్తి నాస్తి దిష్టం మతిరితి ఠక్(?)। అనృజుః శుశ్రూషాయాం వక్రః। అయతః అసంయతారిషడ్వర్గః క్రోధలోభాద్యధీన ఇతి యావత్। ఈదృశేభ్యో మాం న బ్రూయాః। తాన్ప్రత్యనుక్తౌ కిం స్యాదత ఆహ—వీర్యేతి। తథా చేద్వీర్యవతీ యథోక్తఫలదానసమర్థా స్యాం తదభావే న స్యామిత్యర్థః। ఉపబృంహితం చేదమాత్మపురాణే—

బ్రహ్మవిద్యాఽతిసంఖిన్నా బహ్మిష్ఠం బ్రాహ్మణం యయౌ।

వారాఙ్గనాసమాం మా హి మా కృథాః సర్వసేవితామ్।

గోపాయ మాం సహైవ త్వం కులజామివ యోషితమ్।

శేవధిస్త్వక్షయస్తేఽహమిహ లోకే పరత్ర చ॥

ఇత్యారభ్య

నిన్దా గుణవతాం తద్వత్సర్వదాऽऽర్జవశూన్యతా।

ఇన్ద్రియాధీనతా నిత్యం స్త్రీసఙ్గశ్చావినీతతా॥

కర్మణా మనసా వాచా గురౌ భక్తివివర్జనమ్।

ఏవమాద్యా యేషు దోషాస్తేభ్యో వర్జయ మాం సదా॥

ఏవం హి కుర్వతో నిత్యం కామధేనురివాస్మి తే।

వన్ధ్యాऽన్యథా భవిష్యామి లతేవ ఫలవర్జితా॥ ఇత్యన్తేన।

ఏవం చ నాస్తికాదిసంబన్ధమాత్రేణ గురోరపి విద్యానైష్ఫల్యే నాస్తికాదీనాం తు విద్యాప్రాప్తావపి సుతరాం ఫలాభావ ఉక్తః। తతశ్చ నాస్తికాదేరుపదేశే ఫలాభావ ఏవ దూషకతాబీజమితి యావత్। అత ఏవ తేషామనధికారవ్యవహారః సంగచ్ఛతే। ఫలభోక్తృత్వస్యైవాధికారపదవాచ్యత్వాత్। కాదిమతేऽపి సచ్ఛిష్యలక్షణాన్త ఏవంవిధో భవేచ్ఛిష్య ఇతరో దుఃఖకృద్గురోరిత్యుక్త్వా గురుదుఃఖదత్వం దూషకతాబీజముక్తమ్।

కులార్ణవేऽపి—దుష్టాన్వవాయజం దుష్టమిత్యాదినా త్యాజ్యశిష్యానుక్త్వోపసంహృతమ్ —

తస్మాదేవంవిధం శిష్యం న గృహ్ణీయాత్కథంచన।

యది గృహ్ణాతి మోహేన తత్పాపైర్వ్యాప్యతే గురుః॥ ఇతి।

తేన శిష్యపాపప్రాప్తిదూషకతాబీజముక్తం భవతి। ఇత్థం చ సతి యః పరశిష్యోऽపి సన్నన్యస్మిన్సద్గురావపి భక్తియుక్తః శుశ్రూషయా వత్సరాధికముషిత ఆస్తికత్వాదిగుణవిశిష్టశ్చ తస్య పరిత్యాగే కిం దూషకతాబీజం కథం వా తస్యానధికారః। నచోక్తశ్రుతిస్మృతిబలాదేవేతి వాచ్యమ్। అనసూయత్వాచ్ఛుశ్రూషుత్వాదపాపత్వాచ్చ।

కించ—మధులుబ్ధో యథా భృఙ్గః పుష్పాత్పుష్పాన్తరం వ్రజేత్।

జ్ఞానలుబ్ధస్తథా శిష్యో గురోర్గుర్వన్తరం శ్రయేత్॥

ఇతి వచనవిరోధః। పరశిష్యత్వస్యైవానధికారితావచ్ఛేదకత్వే గుర్వన్తరాశ్రయణవిధ్యసంభవాత్। న చ భవన్మతేఽపి —

లబ్ధ్వా కులగురుం సమ్యఙ్న గుర్వన్తరమాశ్రయేత్।

ఇతి వచనవిరోధ ఇతి వాచ్యమ్। తస్య కౌలధర్మలాభే వైష్ణవాదిధర్మోపదేష్టారం నాఽఽశ్రయేదిత్యేవంపరత్వేనాప్యుపపత్తేః। అథవా కౌలధర్మాణామతిగహనత్వేన తేషాం సర్వేషామేకస్మాదేవ గురోర్లాభసంభవేఽపి తతః కించిదన్యస్మాత్కించిదేవం బహుగురూపాస్తిర్న కార్యేత్యర్థః। ఏకస్మాదురోస్తేషాం సర్వాంశేనాలాభే తు గుర్వన్తరాదపి జ్ఞానం సంపాద్యమేవ మధులుబ్ధ ఇతి వచనాత్। అత ఏవ శక్తిరహస్యే—కౌలికే గురవోఽనన్తా ఇతి। ఏకగురూపాస్తిరితి కల్పసూత్రమపి జ్ఞానపూర్ణగురులాభపరమేవ। న చ వైష్ణవాదిమతాన్తరప్రవీణగురోః శిష్యః పరశిష్యపదేనోచ్యత ఇతి వాచ్యమ్। దేవతాన్తరభక్తేః ప్రత్యుత సున్దరీభక్త్యాధాయకత్వేన సున్దరీభక్త్యుదయే తస్యాపి గ్రహీతుం యుక్తత్వాత్। వస్తుతస్తు సున్దరీదీక్షావతో బహిర్యాగప్రవీణస్యాన్తర్యాగాధికారవిచారే కథం దేవతాన్తరభక్తః పరశిష్యపదేన గ్రహీతుం యుక్తః। న చ కులార్ణవే పరశిష్యం చ పాఖణ్డం ధూర్తం పణ్డితమానినమిత్యాదినా పరిత్యాగం విధాయ తస్మిన్గురౌ సశిష్యే తు దేవతాశాప ఆపతేదితి విపక్షే దణ్డవిధానాదేవ తత్త్యాగ ఇతి వాచ్యం, దూషకతాబీజాభావే శాపస్యాపి వక్తుమయుక్తత్వాత్। మధులబ్ధ ఇతి వచనస్యానవకాశాపత్తేరుక్తత్వాచ్చేతి చేత్। మైవమ్। ఇహ పరశిష్యపదేన పరస్మిన్నేవ గురౌ యస్య దృఢతరా భక్తిర్న స్వస్మింస్తస్య గ్రహణాత్। న చ తస్య గురుభక్త్యభావాదేవానధికారః। పూర్వగురౌ భక్తిసత్త్వేన గురుభక్తిసామాన్యాభావాభావాత్। అథవా పరస్య గురోరభిమానదార్ఢ్యాద్గుర్వన్తరాశ్రయణే యది పూర్వగురాశ్చిత్తక్షోభః స్యాత్తాదృశశిష్యస్యేహ పరశిష్యపదేన గ్రహణమ్।

హరౌ రుష్టే గురుస్త్రాతా గురౌ రుష్టే న కశ్చన।

ఇతి వచనేన గురుకోపాత్మకప్రతిబన్ధే సతి ప్రకృతజ్ఞానేనాపి ఫలానుదయస్య సువచత్వాత్। తతశ్చ పూర్వగురోర్యద్యనుమతిస్తదా తాదృశపరశిష్యాయాపి సగుణాయ వక్తవ్యమేవ। అత ఏవ కులార్ణవే—

మన్త్రాగమాద్యమన్యత్ర శ్రుతం నాథే నివేదయేత్।

గుర్వాజ్ఞయా తద్గృహ్ణీయాత్తదనిష్టం వివర్జయేత్॥

ఇతి వచనం సంగచ్ఛతే। న చ యదా పూర్వగురురల్పజ్ఞః పరగురుసేవాం చ శిష్యస్య సర్వథా నానుమన్యతే తాదృశశిష్యస్య కా గతిరితి వాచ్యమ్। తదా గురుద్వయజ్ఞానతారతమ్యనిశ్చయే సతి పూర్వగురోరుత్పథప్రతిపన్నత్వే తత్పరిత్యాగస్యైవారిమన్త్రత్యాగస్యేవ కర్తుం యుక్తత్వాత్।

గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః।

ఉత్పథప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే॥ ఇతి వచనాత్।

తారతమ్యనిశ్చయే స్వయమసమర్థశ్చేదిహ జన్మని మమ జ్ఞానాదృష్టం నాస్తీతి నిశ్చిత్య పూర్వగురుమేవోపాసీనస్తిష్ఠేత్। తదయం మథితోఽర్థః — యది పరశిష్యః సకలగుణసంపన్నః స్వముపాస్తే తదా తద్గురావజీవతి నిఃశఙ్కం తం పరిగృహ్ణీయాత్। జీవతి తు తస్మిన్నుత్పథప్రతిపన్నే సతి తదనుమతిం వినాఽపి పరిగృహ్ణీయాత్। ఉత్పథమప్రతిపన్నే తు తదనుమత్యైవ గృహ్ణీయాదితి। ఇయం చ వ్యవస్థా మూల ఏవ పరశిష్యేభ్య ఇతి సంప్రదానచతుర్థ్యాఽన్యత్ర షష్ఠ్యా చ సూచితా। పరస్వత్వోత్పాదన ఏవ చతుర్థీ। తదభావే షష్ఠీతి బ్రాహ్మణాయ వాసో దదాతి రజకస్య వాసో దదాతీతి ప్రయోగయోః సిద్ధత్వాత్। స్వత్వస్య స్వామిత్వనిరూపితత్వేన స్వామిత్వస్య తజ్జన్యఫలభోక్తృత్వరూపత్వేన చ సంప్రదానత్వతదభావయోరధికారానధికారస్వరూప ఏవ పర్యవసానాత్। తతశ్చ పరశిష్యాణాం స్వదీయమానజ్ఞానజన్యఫలభోక్తృత్వమస్త్యన్యేషాం నాస్తీతి విభక్తిద్వయేన సూచితే సతి న దేయమితినిషేధోఽత్ర గుర్వనుమతిరహితపర శిష్యవిశేషపరోఽన్యత్ర సర్వపర ఇతి సిధ్యతి। ప్రాఞ్చస్తు—యే విద్యాన్తరేషు పారమ్పర్యేణాధిగతాశేషరహస్యపరమార్థాః ప్రాప్తపూర్ణాభిషేకాశ్చ తే పరశిష్యా ఇహ వివక్షితా ఇత్యాహుః। తత్ర విద్యాన్తరపదేన కామరాజలోపాముద్రాదివిద్యావిభేదా వివక్షితా ఉత బగలాశ్యామలాదివిద్యాః। నాఽఽద్యః। తాసామభేదస్య విద్యోద్ధారావసర ఏవోపపాదితత్వేన తదీయపారమార్థికరహస్యస్యాప్యభేదేన తదధిగమే హేతవ్యార్థాభావేన గుర్వన్తరాపేక్షాయా ఏవాభావాత్। నాన్త్యః। బగలాదిశక్త్యుపాస్తేః సున్దర్యుపాస్తిపూర్వభూమికారూపత్వేన తదుపాస్త్యా సున్దరీభక్త్యుదయే సతి తస్యాపి గ్రాహ్యత్వాత్। అస్యామేవ విద్యాయాం పూర్ణాభిషేకసదసద్భావాభ్యాం వ్యవస్థా తు మానాభావపరాహతా। యత్తు పూర్ణాభిషేకకర్తా యో

గురుస్తస్యైవ పాదుకేతి వచనం తత్పాదుకామన్త్రాన్తే గురునామయోజనవిధౌ బహుగురుకస్య వికల్పప్రాప్తౌ నియామకం సన్న భవదభిమతవ్యవస్థాపనాయాలమ్। యదపి నాస్తికానాం న దేయమిత్యర్థే గీతావచనం లిఖ్యతే న బుద్ధిభేదం జనయేదజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామితి తదపి చిన్త్యమ్। నాస్తికకర్మఠయోరత్యన్తం భేదాత్। గురుశుశ్రూషా శ్రోతుమిచ్ఛా నిరూఢలక్షణయా గురుసేవోచ్యతే। తస్యాః ప్రాయేణ గుర్వాజ్ఞావాక్యశుశ్రూషాపూర్వకత్వాత్। తద్విషయేఽలసానాం విముఖానామ్। అనర్థోఽనిష్టం తత్ప్రదాయినాం రిపూణామ్। అత ఏవేన్ద్రేణ ప్రతర్దనాయ బ్రహ్మవిద్యోపదేశే సందేహః కృతః। యద్యప్యస్మిన్గుణాః సన్తి తథాఽప్యేష రిపుర్మే న ఇత్యుక్తమాత్మపురాణే। యద్వా, అర్థో ధనమ్। తత్ప్రదాయిభిన్నా అనర్థప్రదాయినస్తేషామ్। గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వేతి వచనాత్॥౪॥

పరీక్షితాయ దాతవ్యం వత్సరోర్ధ్వోషితాయ చ।

ఏతజ్జ్ఞాత్వా వరారోహే సద్యః ఖేచరతాం వ్రజేత్॥౫॥

వత్సరోర్ధ్వేతి పరీక్షాయోగ్యకాలోపలక్షణమ్। శీలం సంవసతా జ్ఞేయం తచ్చ కాలేన భూయసేతివచనాన్తరానుగుణ్యాత్। తేన తన్త్రాన్తరే వత్సరత్రయపరీక్షోక్తిర్వ్యాఖ్యాతా। ఏతద్వక్ష్యమాణం సంకేతత్రయమ్। ఖే పరమే వ్యోమ్ని చరతీతి ఖేచరీ దేవీ తథా భావః ఖేచరతా। త్వతలోర్గుణవచనస్యేతి పుంవద్భావః। తథా చ శివసూత్రం విద్యాసముత్థానే స్వాభావికే ఖేచరీముద్రా శివావస్థేతి। ఇదం చ వ్యాఖ్యాతం వార్తికకారైః —

విద్యాయాః ప్రాక్సమాఖ్యాతరూపాయాః శంకరేచ్ఛయా।

స్వాభావికే సముత్థానే సముల్లాసే స్వభావజే॥

అవస్థా యా శివస్యాన్తరవస్థాతురభేదినీ।

స్ఫురత్తామేవ సంపూర్ణస్యానన్దోచ్ఛలనాత్మికామ్॥

ముదం రాతీత్యతో ముద్రా ఖేచరీ చిన్నభశ్చరీ।

వ్యజ్యతే సాధకస్యాస్యా విశ్వోత్తీర్ణస్వరూపిణః॥ ఇతి।

యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమన్నితిశ్రుతిశ్చ। తతశ్చ య ఏవ తన్మహాగుహ్యం వేద స మహాగుహ్యమేవ భవతీత్యర్థః। బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతీతి శ్రుతేః॥౫॥

శాస్త్రోత్తరార్ధమారభతే —

చక్రసంకేతకో మన్త్రపూజాసంకేతకౌ తథా।

త్రివిధస్త్రిపురాదేవ్యాః సంకేతః పరమేశ్వరి॥౬॥

యావదేతన్న జానాతి సంకేతత్రయముత్తమమ్।

న తావత్త్రిపురాచక్రే పరమాజ్ఞాధరో భవేత్॥౭॥

చక్రం శక్తిసమూహస్తస్య సంకేతో రహస్యం రూపమ్। మన్త్రపూజయోః సంకేతకౌ మన్త్రసంకేతకః పూజాసంకేతకశ్చేత్యర్థః। ద్వంద్వాన్తే శ్రూయమాణం పదం ప్రత్యేకమభిసంబధ్యతే। త్రిషు కప్రత్యయస్త్వజ్ఞాతార్థకః। సంకేతత్రయజ్ఞానే బ్రహ్మ భవతీత్యన్వయముక్త్వా వ్యతిరేకమాహ—యావదితి। త్రిపురాచక్రే త్రైపురశక్తిసమూహమధ్యే। పరమా చ సాఽఽజ్ఞా చ పరమాజ్ఞా వేదాన్తర్గతవిధినిషేధాత్మకలిఙాదివాచ్యా యాం శబ్దభావనేతి మీమాంసకా మన్యన్తే। సా హి త్రిపురసున్దర్యాజ్ఞారూపైతి సమర్థితం మీమాంసావాదకౌతూహలేఽస్మాభిః। ఉక్తం చ కూర్మపురాణే హిమవన్తం ప్రతి భగవత్యా —

మమైవాఽఽజ్ఞా పరా శక్తిర్వేదసంజ్ఞా పురాతనీ।

ఋగ్యజుఃసామరూపేణ సర్గాదౌ సంప్రవర్తతే॥ ఇతి।

తస్యా ధర ఆశ్రయో దేవ్యేవ। ఏతదజ్ఞానే దేవీస్వరూపో న భవేదిత్యర్థః। నిజసంవిద్దేవతాచక్రేశ్వరత్వప్రాప్తిరితి శక్తిసూత్రే। శుద్ధవిద్యోదయాచ్చక్రేశత్వసిద్ధిరితి శివసూత్రేఽప్యయమేవార్థః ప్రతిపాదితః॥౬॥౭॥

తత్రాఽఽదౌ చక్రవాసనాం వక్తుం పూర్వవర్ణితం చక్రమనూద్య శిష్యావధానాయ ప్రతిజానీతే—

తచ్ఛక్తిపఞ్చకం సృష్ట్యా లయేనాగ్నిచతుష్టయమ్।

పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్నిసంయోగాచ్చక్రసంభవః॥౮॥

ఏతచ్చక్రావతారం తు కథయామి తవానఘే।

శక్తిత్రికోణైః పఞ్చభిర్వహ్నిత్రికోణైశ్చతుర్భిశ్చ మిలితైర్మధ్యచక్రమాత్రముత్పన్నం తాసాం నవయోనీనాం సంవేష్టనరూపాత్సంయోగాదర్థాత్పద్మద్వయభూగృహైః। తేన పూర్ణచక్రస్య నవావయవకస్య యస్య సంభవస్తదేతచ్చక్రావతారం రేఖారూపచక్రస్య మూలభూతం తాత్వికం రూపం తవ కథయామీత్యర్థః। శక్తిసృష్టిలయవహ్నిశబ్దానామర్థాః పూర్వమేవోక్తాః। ప్రాఞ్చస్తు శక్తివహ్నీనామేవ పరస్పరసంశ్లేషపరత్వేన సంయోగపదం వ్యాచక్షతే। తన్మతే మధ్యచక్రమాత్రస్య సంభవ ఇత్యేవ పర్యవసానాదుత్తరత్ర బాహ్యచక్రస్యాపి వాసనానాం వర్ణనీయతయా సందర్భవిరోధాపత్తిః। న చ తథాऽపి బిన్దువాసనానామపి వర్ణయిష్యమాణత్వాత్తత్సంభవస్యేహానుక్తౌ సందర్భవిరోధతాదవస్థ్యమితి వాచ్యమ్। బిన్దోః కామేశ్వరాభిన్నస్య నిర్గుణపరశివరూపతాయాః పూర్వముక్తత్వేన తస్యోత్పత్త్యభావాత్। చక్రోద్ధారదశాయామేవ కర్కాటకేన వృత్తలేఖనదశాయామర్థతో బిన్దుసిద్ధ్యభిప్రాయేణ తదనుక్తేర్వా॥౮॥

ఇదానీం బిన్ద్వాదిభూగృహాన్తచక్రసమష్టిసంభవం సామాన్యేనాऽऽహ—

యదా సా పరమా శక్తిః స్వేచ్ఛయా విశ్వరూపిణీ॥౯॥

స్ఫురత్తామాత్మనః పశ్యేత్తదా చక్రస్య సంభవః॥

పూర్వతన్త్రే హి సృష్టిక్రమః కథితః। తత్ర త్రిపురా పరమా శక్తిరాద్యా జ్ఞానాదితః ప్రియే, ఇత్యనేన జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాతః పూర్వం సృష్టిప్రాగభావస్య వినశ్యవస్థతారూపా దశాऽపి కాచిత్త్రిపురానామ్నీ పరా శక్తిః కథితైవ తాం స్మారయితుం యదా సా పరమా శక్తిరితి సిద్ధవత్కృత్యేహ నిర్దేశః కృతః। సా దేవీ స్వేచ్ఛయా స్వనిష్ఠాం స్ఫురత్తాం యదా పశ్యతి తదా చక్రస్య విశ్వాభిన్నస్య త్రికోణాదిచక్రస్య సంభవ ఉత్పత్తిర్భవతీత్యర్థః। అయం భావః—

మన్త్రార్థవాదేతిహాసపురాణాదిప్రామాణ్యాజ్జగతః సృష్టిప్రలయౌ వర్తేతే ఏవేత్యవివాదః। తయోశ్చ వ్యక్తిభేదేన పరస్పరానన్తర్య ఘటీయన్త్రస్థఘటానామివ పునఃపునరావృత్తిరనాదిసిద్ధేత్యప్యవివాదమేవ। తతశ్చ సృష్టిం వర్ణయతా యం కంచిత్ప్రలయమారభ్యైవ వర్ణనీయా। తత్ర ప్రలయో నామానన్తశక్తికస్య బ్రహ్మణః స్వరూపమాత్రేణ కంచిత్కాలమవస్థానం సుషుప్తికాలే జీవస్యేవ పూర్వసృష్టిదశాయాం యే తావజ్జ్ఞానానుయాన్న ముక్తిమాపన్నా జీవరాశయస్తే తత్తదదృష్టాని చ పఞ్చ మహాభూతాని స్థూలసూక్ష్మాణి చ కార్పాసబీజే పటా ఇవ సూక్ష్మరూపేణ ప్రలయకాలీనబ్రహ్మణి తిష్ఠన్తి। యథాఽఽడాన్తర్జలే బర్హీ(మహీ)త్యాదిపూర్వలిఖితవచనాత్। అత ఏవ చిద్వహ్నిరవరోహపదే ఛన్నోఽపి చిన్మాత్రయా మేయేన్ధనం ప్రుష్యతీతిశక్తిసూత్రే భాష్యం మాత్రాపదస్యేదమాకూతం యత్కవలయన్నపి న సార్వాత్మ్యేన గ్రసతేఽపి త్వంశేన సంస్కారాత్మనా తత్స్థాపయతీతి। తతశ్చ సుప్తస్య జీవస్య స్వత ఏవోత్థానే తదీయం కర్మైవ యథా కారణం

సుషుప్తికాలే సకలే విలీనే తమోభిభూతః సుఖరూపమేతి।

పునశ్చ జన్మాన్తరకర్మయోగాత్స ఏవ జీవః స్వపితి ప్రబుద్ధః॥

ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధం తథా పూర్వసృష్టికాలప్రాణ్యదృష్టవశాదేవతా(?)సశక్తికే బ్రహ్మణి ప్రాథమికవృత్త్యుద్గమ ఇతి న తత్ర కారణాన్తరం మృగ్యమ్। నచాదృష్టస్యైవ ప్రథమవృత్తిం ప్రతి కారణత్వే ప్రలయారమ్భమధ్యకాలయోరపి తదాపత్తిరితి వాచ్యమ్। అస్య పర్యనుయోగస్య సుషుప్తావపి తుల్యత్వాత్। అభిఘాతాదేః కాలాన్తరే వేదనాజనకత్వస్యాపి దర్శనేన కారణవైచిత్ర్యాదేవోపపత్తేశ్చ। సా చ వృత్తిరిచ్ఛారూపా స్వనిష్ఠరపురత్తా దర్శనవిషయిణీ స్వేచ్ఛయాఽఽత్మనః స్పురత్తాం పశ్యేదితిమూలస్వరసాత్। యది పునరాత్మనః స్ఫురత్తామహం పశ్యేయమిత్యాకారకేచ్ఛాం ప్రతి స్ఫురత్తాజ్ఞానస్య కారణత్వాదిచ్ఛాతః పూర్వం జ్ఞానస్యాఽఽవశ్యకత్వాన్నేచ్ఛావృత్తేః ప్రాథమ్యమిత్యుచ్యతే తదా పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలవత్త్వాదాత్మనః స్ఫురత్తాం దృశ్యేచ్ఛేదితి వైపరీత్యేన వ్యాఖ్యేయమ్। ఉక్తశ్రుతౌ స్వపితి ప్రబుద్ధ ఇత్యస్య సుప్తః ప్రబుధ్యతీతివ్యాఖ్యానవత్। వస్తుతస్తు తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతిశ్రుతావీక్షణస్య బహు స్యామిత్యాకారకతాప్రదర్శనాత్ప్రాథమికీ వృత్తిరిచ్ఛాజ్ఞానోభయరూపా। సోఽకామయత బహు స్యామితివాక్యాన్తరైకవాక్యత్వాచ్చ। కిం బహునా తత్తమోఽకురుతేత్యాదిశ్రుత్యన్తరపర్యాలోచనయా సైవ చ కృతిరూపాఽపి। ఇచ్ఛాత్వజ్ఞానత్వకృతిత్వానాం సాంకర్యస్యాపి శ్రుతిబలాదఙ్గీకారే బాధకాభావాత్। సాంకర్యభియా తేషామజాతిత్వాద్వా సాంకర్యస్య జాత్యబాధకత్వాద్వేత్యన్యదేతత్। ఏతేన స్వాభావిక జ్ఞానబలక్రియా చేతి శ్రుతిరప్యుపపద్యతే। తత్ర బలశబ్దస్యేచ్ఛాపరత్వేన ప్రాచీనైర్వ్యాఖ్యానాత్। ఇచ్ఛాజ్ఞానకృతీనాం ధర్మిణా సహాభేదే తత్రోత్పద్యమానాయా

వృత్తేరపి త్రిరూపత్వస్య న్యాయసిద్ధత్వాత్। ఏకవచనేన కర్మధారయధ్వననాదన్యోన్యాభేదసిద్ధేశ్చ।స్వేచ్ఛయేత్యభేదే తృతీయా।ఇచ్ఛాభిన్నేక్షణవతీత్యర్థః। తస్యాం వృత్తౌ విషయం ప్రదర్శయతి—స్ఫురత్తామాత్మన ఇతి। ఆత్మనిష్ఠాం స్ఫురత్తామిత్యర్థః। సా చ సృష్టిరేవ। తథాహి ప్రకాశస్య హ్యేష స్వభావో విషయవ్యాప్త్యైవ స్వస్ఫూర్తిరితి। దీపప్రభాతపచన్ద్రికాణాం గృహాఙ్గణాదిసంబన్ధ ఇవాన్తరిక్షేఽపి తృణపర్ణపక్షాదివ్యాప్తిమన్తరేణైవ స్ఫూర్త్యభావాత్। న చ దీపస్య విషయసంబన్ధమన్తరేణాపి స్ఫుర్తిదర్శనేన తత్రోక్తనియమవ్యభిచార ఇతి వాచ్యమ్। దీపస్య ప్రభాపటలాశ్రయరత్న స్యేవ ప్రకాశాద్భిన్నత్వాత్। న చ తస్య తద్భిన్నత్వే తేజస్యన్తర్భావానాపత్తిః। రత్నవదేవ తస్యాపీష్టత్వాత్। న చ రత్నే గురుత్వధనత్వయోర్దర్శనేన తస్య పార్థివత్వేఽపి దీపే తయోరభావేన పార్థివత్వానుపపత్తిరితి వాచ్యమ్। ధూమపటలే తయోరదర్శనేన తయోః పార్థివత్వవ్యాప్యత్వాభావాత్। పఞ్చీకరణప్రక్రియాయాః సర్వత్రావిశేషేఽపి పార్థివాంశాధిక్యేనైవ పార్థివత్వవ్యవహారస్య నిర్వోఢతయా దీపే ఘనతావిశేషదర్శనేన ప్రభాపేక్షయా పార్థివాంశాధిక్యస్య స్వీకర్తుం యుక్తత్వాచ్చ। తైజసత్వవ్యవహారస్య కాంస్యాదావివ ప్రకాశాశ్రయత్వేనోపపత్తేశ్చ। ఏతేన చన్ద్రసూర్యావపి వ్యాఖ్యాతౌ। తతశ్చ ప్రకాశమాత్రస్య విషయాధీనస్ఫూర్తికత్వాద్విషయస్యాపి ప్రకాశసంబన్ధేనైవ స్ఫుర[ణాత్స్ఫుర]ణజ్ఞానస్యాపి ప్రకాశస్వరూపత్వాత్తస్య విషయైః సహ యః సంబన్ధో విషయవిషయిభావాఖ్యస్తత్త్వమేవ స్ఫురణలక్షణమ్। తద్వత్త్వం చ ప్రతియోగిత్వానుయోగిత్వతాదాత్మ్యాన్యతమసంబన్ధేన। తేన జ్ఞానం స్ఫురతి ఘటః స్ఫురతి తయోః సంబన్ధః స్ఫురతీతిత్రివిధవ్యవహారస్యాప్యుపపత్తిః। ఏవం బ్రహ్మణోఽపి ప్రకాశైకరూపత్వేన తన్నిష్ఠస్ఫురత్తాయా విషయితాసంబన్ధేన సృష్టిరూపవిషయత్వైకస్వరూపత్వాత్స్ఫురత్తాపదస్య సృష్టిరిత్యర్థో యుజ్యత ఏవ। విషయతత్సంసర్గనిష్ఠయోః స్ఫురత్తయోర్నిరాసాయాఽఽత్మన ఇతి పదమ్। సేయం స్ఫురత్తారూపా సృష్టిరేవ క్రియా। కృతిః క్రియా యత్నః సృష్టిరిత్యేతేషాం పదానామనర్థాన్తరత్వాత్। యత్నతద్విషయయోరభేదోపచారాద్వా। అత ఏవ వ్యాసేన కృతేఽపి పురాణాదౌ వ్యాసస్య కృతిరితి వ్యవహారః।తేనేచ్ఛయా స్ఫురత్తాం పశ్యేదితిపదత్రయేణేచ్ఛాకృతిజ్ఞానానామైక్యధ్వననాదిచ్ఛాదిత్రయసమష్టిరూపశాన్తాదేవీస్వరూపమీక్షణమిత్యుక్తం భవతి। తదయం నిష్కర్షః—సృష్టిమహం వితనుయామిత్యాకారికీ ప్రాథమికీ వృత్తిరిచ్ఛాజ్ఞానక్రియాత్మికా శాన్తానామ్నీ యదా జాతా తదా తత్కాల ఏవ చక్రస్య సంభవః। ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోః సృష్టిరితివచనేన విలమ్బాభావాత్। వృత్తేరపి సృష్ట్యన్తర్గతత్వేన తదాతనత్వస్యావిరోధాచ్చేతి॥౯॥

అథేదృశీ శాన్తాత్మికా ప్రథమా వృత్తిరేవ బిన్దుచక్రస్య వాసనేతి ప్రతిపాదయతి—

శూన్యాకారాద్విసర్గాన్తాద్బిన్దుప్రస్పన్దసంవిదః॥౧౦॥

ప్రకాశపరమార్థత్వాత్స్ఫురత్తాలహరీయుతాత్।
ప్రసృతం విశ్వలహరీస్థానం మాతృత్రయాత్మకమ్॥౧౧॥

శూన్యాకారత్వాదిభిః పఞ్చభిర్విశేషణైరాక్షిప్తం పరబ్రహ్మ విశేష్యమ్। తాదృశవిశేషణపఞ్చకవిశిష్టబ్రహ్మణః సకాశాత్ప్రసృతం చక్రం బైన్దవం భవతీత్యుత్తరశ్లోకస్థపదద్వయాకర్షణేనాన్వయః। ప్రాఞ్చస్తు బిన్దోర్జాతం బైన్దవం తత్ర జాత ఇత్యణ్। బిన్దుసంభూతం త్రికోణచక్రమిత్యర్థ ఇత్యాహుః। ఏతత్పక్షే త్రికోణచక్రమితి వక్తవ్యే బైన్దవమిత్యుక్తిస్తు క్వచిద్వాసనాయాం బిన్దుత్రికోణయోరభేదధ్వననార్థేతి వక్తవ్యమ్। త్రికోణే బైన్దవం శ్లిష్టమితి బ్రహ్మాణ్డపురాణాత్। తత్ప్రయోజనం చ మన్త్రాంసే వ్యక్తీ భవిష్యతి। చక్రస్య స్వరూపమాహ—మాతృత్రయాత్మకమితి। మాతరో విశ్వజనన్య ఇచ్ఛాజ్ఞానాక్రియానామికా దేవ్యస్త్రితయసమష్టిరేవాఽఽత్మా స్వరూపం యస్య తత్। ఉక్తాయాః ప్రాథమికవృత్తేరిచ్ఛాదిత్రయరూపత్వాత్। మాతృపదేనైవేచ్ఛాదిపరామర్శస్తు వామాదిత్రయసమష్టిరూపతాయాః శ్లేషేణ పశ్యన్త్యాదిమాతృకాత్రయసమష్టిరూపతాయాశ్చ ధ్వననార్థమ్। మాతృరూపత్వాదేవ విశ్వలహరీస్థానం చ విశ్వం షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకమేవ లహర్యస్తరఙ్గాస్తేషాం స్థానమాధారః। విశ్వస్య లహరీత్వోక్త్యా తాదృశవృత్తేః సముద్రతుల్యతా ధ్వనితా। తాదృశవృత్త్యుద్గమోత్తరమేవ క్రమేణ సర్వసృష్టీనాం జాయమానత్వాద్విశ్వజనకమిత్యర్థః। బైన్దవపదస్య త్రికోణపరత్వపక్షే త్రికోణస్య బైన్దవత్వవిధానం త్వేతత్కారణం పరబ్రహ్మైవ బిన్దోర్వాసనేతి ధ్వనయితుమ్। తేన పరబ్రహ్మైవ బిన్దుస్తస్యేక్షణాత్మా వృత్తిరేవ త్రికోణమితి ప్రాచాం మతస్థితిః। వస్తుతస్తు ప్రథమోపస్థితత్వాద్బైన్దవపదాన్స్వరస్యాచ్చుత్యానుగుణ్యాచ్చాయం గ్రన్థో బిన్దుచక్రవాసనాప్రతిపాదనపర ఏవ యుక్తః। నచైవం సత్యుత్తరగ్రన్థే త్రికోణవాసనాయా అకథనేన సందర్భవిరోధః త్రికోణవసుకోణయోర్మైలనేన నవయోనిచక్రస్యైకవాసనావర్ణనేన తదభావాత్। త్రికోణమాత్రావాసనాయా అతివిస్తృతత్వేన బ్రహ్మాణ్డపిణ్డాణ్డయోరైక్యభావనాసిద్ధ్యుత్తరకాలైకవిభావనీయతయోత్తమాధికారికత్వేనాఽఽత్మనః స్ఫురణం పశ్యేదిత్యాదినా పార్థక్యేనాగ్రే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ। తస్మాదిచ్ఛా జ్ఞానా క్రియేతి త్ర్యాయాత్మకమీక్షణమేవ బిన్దుచక్రస్య వాసనా। తస్మిన్పూజనీయం యత్తదేవ పరం బ్రహ్మ। తథాచాఽఽథర్వణాః శౌనకశాఖీయా ఆమనన్తి—అష్టాచక్రా నవద్వారా। దేవానాం పూరయోధ్యా। తస్యాం హిరణ్మయః కోశః। స్వర్గో లోకో జ్యోతిషాఽఽవృతః। తస్మిన్హిరణ్మయే కోశే త్ర్యరే త్రిప్రతిష్ఠితే। తస్మిన్యద్యక్షమాత్మన్వత్తద్వై బ్రహ్మ। తైత్తిరీయశాఖాయాం తు ప్రథమాన్తమితి విశేషః।త్రైలోక్యమోహనాదిసర్వసిద్ధిప్రదాన్తచక్రాష్టకయుక్తం నవయోనిఘటితమన్యేషామసాధ్యం దేవతావాసభూతం శ్రీచక్రనగరం యత్తత్రాప్యుత్తమః కోశో

జ్యోతిర్మయః స్వర్గతుల్యత్రికోణనామకోఽస్తి తస్మిన్కోణే త్రిధా ప్రతిష్ఠితం త్రిసమష్టిస్వరూపం బిన్దుచక్రమస్తి। తస్మిన్బిన్దుచక్రే స్వాత్మనీవ యద్యక్షం మహాభూతం పూజనీయం తద్బ్రహ్మైవేతి వాసనామజ్ఞా జానన్తి। భ్రాజనాదివిశేషణవిశిష్టామపరాజితాఖ్యాం నగరీం ప్రతి బ్రహ్మైవ యస్మాదావివేశేతి సముదాయార్థః। బ్రహ్మోపాసకానాం గన్తవ్యా పునరావృత్తివర్జితాఽపరాజితాఖ్యా నగరీ కాచిదస్తి। యస్యామరనామకో ణ్యనామకశ్చేతి ద్వౌ హ్రదౌ సుధామయౌ వర్తేతే ఇత్యాదికం తు శ్రీశంకరభగవత్పాదైః సూత్రభాష్యాన్తే వర్ణితమ్। తన్నగరాభిన్నమిదం శ్రీచక్రమ్। అత్ర త్రిప్రతిష్ఠిత ఇతి శబ్దో న త్ర్యరస్య విశేషణం తథాత్వే తస్మిన్నితిపదద్వయస్య వైయర్థ్యాపత్తేః। అతో బిన్దుపర ఏవ। తేన బిన్దుక్వస్య త్ర్యాత్మకత్వవాసనా సిద్ధా భవతీతి ద్రష్టవ్యమ్। బిన్దుచక్రస్య మూలభూతమీక్షితృ పరం బ్రహ్మ విశినష్టి—శూన్యాకారాదిత్యాదినా। శూన్యా అవిద్యమానా ఆకారా ఆకృతయోఽవయవసంస్థానవిశేషా యస్మింస్తచ్ఛూన్యాకారం తస్మాన్నిరాకారాదితి యావత్। వివిధః సర్గే విసర్గే నానావిధా సృష్టిస్తస్యాన్తో లయో యస్మింస్తద్విసర్గాన్తమ్। తస్మాత్ప్రలయకాలీనాదితి యావత్। స్పది కించిచ్చలన ఇతి ధాతోరల్పచలనార్థకః స్పన్దశబ్దః। స చ ప్రకృష్టః ప్రస్పన్దః, అత్యల్పతరచలనమ్। బిన్దూనాం ప్రస్పన్దా బిన్దుప్రస్పన్దాస్తాదృశాః సంవిదో జ్ఞానస్వరూపా జీవరాశయో యస్మింస్తస్మాద్బిన్దుప్రస్పన్దసంవిదః। యస్య చిదమ్భోధేర్బిన్దుతుల్యా అంశా ఈషద్భిన్నా జీవా ఇత్యర్థః।

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః। ఇతి వచనాత్।

భేదస్యాత్యల్పత్వోక్త్యా తస్య భానమాత్రం నతు తత్త్వతః సోఽస్తీతి ధ్వనితమ్। స్యన్దూ ప్రస్రవణ ఇతి ధాతుతో నిష్పన్నమస్యన్దపదపాఠేఽపి బిన్దుప్రస్రావా జీవా ఇత్యర్థోఽపి న విరుధ్యతే। పరమార్థస్య సత్యస్య భావః పరమార్థత్వం పారమార్థికం రూపమితి యావత్। ప్రకాశ ఏవ పరమార్థత్వం యస్య తస్మాత్ప్రకాశరమార్థత్వాత్। ప్రకాశైకస్వరూపాదిత్యర్థః। స్ఫురత్తాః సృష్టయ ఏవ లహర్య ఊర్మయస్తాభిర్యుతాత్స్ఫురతాలహరీయుతాత్। సృష్టేస్తరఙ్గస్థానీయత్వోక్త్యా చిదమ్భోధేస్తస్యాశ్చాత్యన్తాభేదో భాసమానో భేదస్తు కల్పిత ఇతి సూచితమ్। అత ఏవ నానారూపం బ్రహ్మ మా ప్రసాఙ్క్షీదతః ప్రకాశైకరూపత్వముక్తమ్। తేనేతరేషాం రూపాణాం విశ్వసంబన్ధితోక్తా।

అస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామ చేత్యంశపఞ్చకే।

ఆద్యం త్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతో ద్వయమ్॥

ఇత్యభియుక్తోక్తేరితి। అథ రహస్యార్థో యథా—
అర్థసృష్టిశబ్దసృష్ట్యోర్యుగపదేవాఙ్కురతచ్ఛాయయోరివ పరస్పరసంపృక్తయోరుత్పత్తిః। పదార్థమాత్రస్య శబ్దానువిద్ధత్వాత్। వాగర్థావివ సంపృక్తావిత్యభియుక్తోక్తేః। తతశ్చ సృష్టికారణే బ్రహ్మణి శివశక్తిరూపేఽర్థత్వవచ్ఛన్దత్వమప్యస్తీతి వక్తవ్యమ్। తత్ర చాకారః శివస్య రూపం హకారః శక్తిరూపమ్। తదుక్తం సంకేతపద్ధత్యామ్—

అకారః సర్వవర్ణాగ్ర్యః ప్రకాశః పరమః శివః।

హకారోఽన్త్యః కలారూపో విమర్శాఖ్యః ప్రకీర్తితః॥ ఇతి।

తౌ చాకారహకారౌ న వైఖరీరూపావివాతిస్పష్టస్వరూపౌ। కిం తు సూక్ష్మతమస్వరూపౌ। వైఖరీతోఽపి సూక్ష్మసూక్ష్మతరసూక్ష్మతమానాం మధ్యమాపశ్యన్తీపరారూపాణాం త్రివిధవర్ణానాం సత్త్వాత్। గుహా త్రీణి నిహితా నేఙ్గయన్తి తురీయం వాచో మనుష్యా వదన్తీతి శ్రుతేః। అన్యోఽప్యస్య రహస్యతరః ప్రపఞ్చో వరివస్యారహస్యవ్యాఖ్యానే స్ఫుటీకృతోఽస్మాభిః। తదిదం ద్యోతయితుమాహ—శూన్యాకారాదితి। శూన్యశ్చాసావకారశ్చేతి కర్మధారయః। విసర్గో హకార ఏవాన్తశ్చరమావయవో వా బన్ధకో వా యస్య స విసర్గాన్తః। అతి అది బన్ధన ఇతి ధాతుపాఠాదన్తపదస్య బన్ధకార్థకతా। హకారానుబద్ధోఽకారః శక్తిరూపధర్మానుబద్ధః శివరూపో ధర్మీత్యర్థః। విసర్గాన్తపదేనైవ వా షోడశః స్వర ఉచ్యతే। స చాకారహకారోభయరూప ఏవ। తస్య శూన్యాకారాదితి విశేషణమ్। నిరాకారాదిత్యేవ పూర్వవదర్థః। ప్రథమపక్షే శూన్యపదస్యాకార ఏవాన్వితత్వేన హకారే శూన్యత్వం న భాయాదస్మిన్పక్షే తు ద్వయోరపి శూన్యరూపతా లభ్యత ఇతి విశేషః। కించ, విసర్గాన్తో హ్యేకమఖణ్డమకారహకారోభయరూపస్యాప్యఖణ్డతాప్రతీత్యా తాదృశస్య నిర్గుణబ్రహ్మరూపతా ప్రతీయతే। ప్రథమపక్షే తు స్వభిన్నవర్ణాన్తరవైశిష్ట్యేన శబలబ్రహ్మతాప్రతీతిః స్యాదితి చ విశేషః। తేన ప్రథమపక్షాదరః ప్రాచాం నాఽఽదర్తవ్యః। నిరాకారాదిత్యనుక్త్వా శూన్యాకారాదిత్యుక్త్యాఽకారస్యైకబిన్ద్వాకారతా విసర్గరూపహకారస్య బిన్దుద్వయాకారతా చ ధ్వనితా। విసర్గపదేనైవ షోడశస్య స్వరస్య లాభేఽప్యన్తపదం విమర్శానుబద్ధః ప్రకాశ ఇత్యర్థలాభాయ। తేనాయమర్థో ధ్వనితః—యథా లోకే స్త్రీపుంసయోః సామరస్యదశాయాం యదా బ్రహ్మరన్ధ్రస్థితః శుక్లబిన్దుః కామమన్దిరం ప్రవిష్టః శోణబిన్దునైకీ భవతి తదైవ బాహ్యాన్తరమానవిహీనమానన్దమాత్రావశేషబ్రహ్మైవ భాసత ఇత్యనుభవసిద్ధమ్। శ్రుతిరపి —యథా ప్రియయా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాఽఽన్తరమితి।సుషుప్తిదశాయామజ్ఞానవృత్తిరస్తి సామరస్యే తు న సాఽపి తిష్ఠతి। ఏవం సతి తాదృశసామరస్యనిష్ఠస్యాఽఽనన్దాత్మకత్వే సతి గర్భోత్పాదకత్వరూపసాధారణధర్మస్య సృష్టిప్రాక్కాలీనశివశక్తిసామరస్యేఽపి దర్శనాల్లౌకికప్రక్రియయైవాలౌకికప్రక్రియాఽప్యూహ్యా।

తత్ర యో బ్రహ్మరన్ధ్రస్థితో బిన్దుః స నిఃశేషేణ న కామాలయం ప్రవిశతి కిన్త్వంశేన। అన్యథా పునః సామరస్యానాపత్తేః। తతశ్చ విధివిలస్థితో బిన్దుస్తురీయబిన్దురనామా। తదంశో మన్దిరస్థితస్తు కామాఖ్యో బిన్దుర్యః కామేశ్వర ఇత్యుపాసకైశ్చిన్త్యతే। అత ఏవ కామమన్దిరనామధేయాదీని సంభవన్తి। న తతః పూర్వమ్।

శక్త్యా వినా శివే సూక్ష్మే నామ ధామ న విద్యతే। ఇతి పూర్వముక్తత్వాత్।

కామబిన్దోః శోణబిన్దునా సహ పరస్పరానుప్రవిష్టత్వే సతి విస్పష్టత్వే బిన్దుద్వయం విసర్గో హకారో విమర్శ ఇత్యాదిసంజ్ఞా, కేవలశివస్యేవ కేవలశక్తేరపి సృష్ట్యాదిజనకత్వాయోగాత్। అన్యథా పరశివాఙ్గీకారస్యైవ వైయర్థ్యాపత్తేః। పూర్వం కృతః పరశివనిరాసస్తు శక్తినిరాసవాదినో జల్పకథయా ముఖముద్రణమాత్రార్థో నతు వాదకథయేత్యుక్తమ్। ఇయం హకారరూపా శక్తిరేవ చ కలేత్యుచ్యతే। హకారోఽన్త్యః కలారూప ఇతి సంకేతపద్ధత్యాదివచనాత్। సేయం కామకలా భవతి। కామవిశిష్టా కలేతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। కామశ్చాసౌ కలా చేతి కర్మధారయో వా నిర్ధర్మకేఽపి బ్రహ్మణి తదభిన్నశక్తేరఙ్గీకారాచ్ఛక్త్యన్తర్భూతస్వరూపమాత్రం నిష్కృష్య కేవలే తురీయబిన్దుతా। తస్యైవ శక్తిసంబన్ధమాత్రం శక్యతావచ్ఛేదకీకృత్య వివక్షాయాం కామబిన్దుపదవాచ్యతా। తస్యైవ సంబన్ధస్యాభేదాత్మకసామరస్యత్వేన వివక్షాయాం విసర్గాదిపదవాచ్యతా। తస్యైవ సామరస్యస్యాఽఽనన్దాన్తర్భావేన వివక్షాయాం కలాపదవాచ్యతా। ఈదృశసమష్టిరూపకామకలాయామీకారస్య శక్తిః। ఈకారస్య కామకలేత్యప్యత ఏవ నామ। యస్తు వృద్ధానామీకారలేఖనే కామవిసర్గకలానామవయవభావేన ప్రదర్శనోపదేశః స మన్దప్రజ్ఞానాం బుద్ధ్యారోహాయ కల్పితో న వాస్తవికః।

ఉపాయాః శిక్షమాణానాం బాలానాముపలాలనాః।

అసత్యే వర్త్మని స్థిత్వా తతః సత్యం సమీహతే। ఇతి భర్తృహరిణోక్తేః।

అత ఏవ కామకలాలేఖనస్య కాలచక్రాదౌ యత్ర విధిస్తత్రాఽఽదౌ బిన్దుస్తదధస్తిర్యగ్బిన్దుద్వయం తదధో హంసపదమితి లిఖన్తి సాంప్రదాయికాః। ఆనన్దస్య లేఖనాసంభవాత్తత్కలాభివ్యక్తిస్థానత్వాత్కామాలయస్య ద్యోతకో హంసపదాకారలేఖః। ఇదమేవ చ భగవత్పాదైః—

ముఖం బిన్దుం కృత్వా కుచయుగమధస్తస్య తదధో

హరార్ధం ధ్యాయేద్యో హరమహిషి తే మన్మథకలామ్। ఇత్యత్రోక్తమ్।

తత్ర ముఖబిన్దుః కామబిన్దుః కుచయుగం విమర్శబిన్దుద్వయమ్। హరస్యార్ధనారీశ్వరరూపస్యార్ధముత్తరార్ధం యోనిరితి తదర్థః। హకారార్ధమిత్యాదావపి హకారస్య విమర్శస్యార్ధం శక్తిసంబన్ధ్యర్ధమితి తదర్థః। సపరార్ధమిత్యస్యాపి స ఏవ। సకారాత్పరో హకార ఇతి తదర్థాత్। తేన హకారలేఖనతత్ప్రదర్శనమపి గురూణాం మన్దప్రజ్ఞానుగ్రహార్థమేవ। తదిదం సర్వం ద్యోతయితుం విమర్శానుబద్ధప్రకాశాదిత్యుక్తమ్। బన్ధనస్యోక్తసామరస్యరూపత్వాత్। ఈదృశమన్త్రపదేన ధ్వనితమేవార్థం స్పష్టమాహ— బిన్దుప్రస్యన్దసంవిద ఇతి। బిన్ద్వోః సితశోణయోః ప్రస్యన్దః స్వస్థానాచ్చలనం ప్రస్రావో వా సంవిద్రహస్యరూపభూతం సారం యస్య తస్మాదిత్యర్థః। తత్రత్యప్రక్రియాతుల్యప్రక్రియాపాకాదితి యావత్। మానుషాదిశరీరేషు పాషాణాదిభ్యో విశేషభూతం రహస్యం సారం సంవిదేవ। అతః సంవిత్పదం రహస్యసారే గౌణమ్। ఇత్థం చ యస్మాద్బిన్ద్వోస్త్రికోణముత్పన్నం స కామకలారూప ఇతి ధ్వన్యోఽర్థః। అత ఏవోపసంహారే వక్ష్యతి—

చక్రం కామకలారూపం ప్రసారపరమార్థతః॥ ఇతి।

బిన్దుప్రస్పన్దాత్మకమప్యేతన్న బాహ్యదృష్టాన్తమనుసృత్య జడం మన్తవ్యమిత్యాహ— ప్రకాశేతి। ప్రకాశైకస్వభావత్వే వివిధస్వభావా సృష్టిః కస్మాదుత్పన్నేత్యత ఆహ—స్ఫురత్తేతి। సముద్రలహరీణాం జలైకరూపత్వవద్విశ్వమపి ప్రకాశైకరూపమేవ।

చిద్విలాసః ప్రపఞ్చోఽయం సఖే తే దుఃఖదుః కథమ్।

కిమిన్ద్రవారుణీ రామ సితయా కటుకీ కృతా॥ ఇతి వాసిష్ఠాత్।

సితయా కృతేన్ద్రవారుణీ కటుకీ కిమిత్యన్వయః। తతశ్చ ప్రకాశైకస్వభావాతిరిక్తం భాసమానం సర్వం భ్రమ ఏవేతి భావః। సోఽయమతిరహస్యరూపోఽర్థః శిష్యానుజిఘృక్షయా భగవతీప్రేరణయా చేహ లిఖితః। యస్తు కామకలావిలాసచిద్వల్లీకారాదిభిః

కామకలాస్వరూపనిష్కర్షప్రకారో లిఖ్యతే సోఽపి ఫలతోఽచైవ పర్యవస్యతి। ఉపపాదనే పరం విసంవాదః। సోఽప్యుపేయప్రతిపత్త్యర్థా ఉపాయా అవ్యవస్థితా ఇతి భాణాన్నాతీవ దుష్యతీతి మన్తవ్యమ్। ప్రాఞ్చస్తు— విసర్గసహితాచ్ఛూన్యాదకారాత్కామబిన్దురుత్పన్నస్తస్మాత్ప్రస్పన్దో బిన్దుద్వయముత్పన్నమ్। తస్మాత్సంవిత్, హార్ధకలోత్పన్నా।ప్రకాశపరమార్థత్వాత్, ప్రకాశసంపర్కేణ విమర్శే స్రావస్య జాతత్వాత్।స్ఫురత్తాలహరీయుతాత్, స్ఫురతా విమర్శశక్తిస్తస్యా లహరీ బిన్దుద్వయాన్తరాలాన్నిఃసృతా హార్ధకలా తద్యుక్తాత్కామకలాక్షరాన్మాతృత్రయాత్మకం పశ్యన్తీమధ్యమావైఖరీరూపం బైన్దవయం సదాశివాఖ్యతురీయబిన్దోరుత్పన్నం మధ్యత్రికోణచక్రం ప్రసృతమితి వ్యాచక్షతే। తదిదం నిరర్థకమేవ లక్షణాధ్యాహారవ్యవాయవిపరిణామవ్యవధారణాదినిఖిలదోషదుష్టం సృష్టిక్రమాననుగుణం సిద్ధాన్తవిరుద్ధం చేత్యుపేక్ష్యమ్॥౧౦॥౧౧॥

ఇదానీం క్రమప్రాప్తమపి త్రికోణచక్రవాసనాముత్తమాధికారికత్వద్యోతనాయోత్తరత్రైవ వక్ష్యమాణత్వాత్పరిత్యజ్య ప్రకృతవిభావనాధికారిమాత్రోపయోగితయా వసుకోణచక్రసంమేలనేనైవ త్రికోణచక్రభావనావశ్యకత్వధ్వననాయ ద్వే అపి చక్రే సంమేల్య నవయోనిచక్రస్య వాసనామాహ—

బైన్దవం చక్రమేతస్య త్రిరూపత్వం పునర్భవేత్।

ధర్మాధర్మౌ తథాఽఽత్మానో మాతృమేయౌ తథా ప్రమా॥౧౨॥

నవయోన్యాత్మకమిదం చిదానన్దఘనం మహత్।

చక్రం నవాత్మకమిదం నవధాభిన్నమన్త్రకమ్॥౧౩॥

బైన్దవాసనసంరూఢసంవర్తానలచిత్కలమ్।

అమ్బికారూపమేవేదమష్టారస్థం స్వరావృతమ్॥౧౪॥

ఏతస్య త్రిరూపస్య బిన్దుచక్రస్యైవ పునః పునస్త్రిరూపత్వమ్, ఏకైకరూపస్య త్రిత్రిరూపత్వం భవేదిత్యర్థః। నవరూపత్వమితి యావత్। కేచిత్తు—ఏకమేవ త్రికోణం పునరపి సృష్టిలయభేదేన శక్తివహ్నిత్రికోణతాం ప్రాప్య త్రిధాఽమవదిత్యర్థ ఇత్యాహుః। త్రిరూపత్వమిత్యనేన బిన్దోస్త్రికోణోత్పత్తిరుక్తేతి భ్రమ మా ప్రసాఙ్క్షీదిత్యత ఆహ—ధర్మేతి।

ధర్మాధర్మౌ పుణ్యపాపే। ఆత్మానశ్చత్వార ఆత్మాఽన్తరాత్మా పరమాత్మా జ్ఞానాత్మేతి భేదాత్। ఏతే చ పీఠన్యాసే పరస్పరభిన్నదేవతాత్వేన ప్రసిద్ధాః। తేషు త్రయాణాం లక్షణాని తావదాత్మోపనిషద్యాథర్వణైరామ్నాతాని। దేహే బ్రహ్మాఽఽత్మా భోక్తాఽన్తరాత్మా సూక్ష్మ జీవః పరమాత్మేతి తన్నిష్కర్షః। జ్ఞానాత్మా తు బ్రహ్మైవ జీవాభిన్నమితి బోధ్యమ్। యద్యపి జీవాత్మాన ఇత్యేవం వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమ్। నవయోనిచక్రస్య వాసనాయా అపి నవాత్మకత్వమేవాఽఽవశ్యకమితినియమాభావాత్। వక్ష్యమాణషోడశదలాష్టదలభూగృహవాసనాసు వ్యభిచారాత్తథాఽపి సంభవతః సంఖ్యైక్యస్య స్థూలదృశాం చమత్కారాధాయకతయా భక్త్యతిశయోత్పాదకత్వేన త్యాగాయోగ ఇతి న్యాయేన ప్రాచీనైరిత్యేవ వ్యాఖ్యాతమ్।నవాత్మకమితి విశేషణమప్యస్యార్థస్యాత్మతే(?)జ్ఞాపకమ్। మాతృమేయప్రమాస్త్రిపుటీ, అజ్ఞాయి, జ్ఞాతౄణాం జీవానామానన్త్యేఽపి మాతృత్వేనైక్యమ్। ఏవం మేయప్రమయోరపి। ఉక్తప్రాథమికవృత్తౌ ధర్మాధర్మౌ క్రియాంశేనాఽఽత్మానో మాతారశ్చేచ్ఛాంశేన మేయప్రమే జ్ఞానాంశేనేతి వివేకః। ఏవం వసుకోణేషు వశిన్యాదిక్రమేణ ధర్మాదయో మధ్యత్రికోణే ప్రమేతి వివేకః। ఏకైకస్మిన్కోణే తిస్రస్తిస్రో దేవతా ఇతి వా తథేతిపదద్వయేన [ద్వి] షడేకేత్యేవం కోణత్రయదేవతా ఇతి వా భ్రమస్తథాఽపి స్యాదేవేత్యతః కణ్ఠరవేణ నామ్నా నిర్దిశతి—నవయోన్యాత్మకమితి। ఇదం నవయోన్యాత్మకం చక్రం నవాత్మకం వాసనయాఽపి నవరూపమ్। నవధాభిన్నమన్త్రకం వశిన్యాదిమన్త్రాష్టకం మూలవిద్యా చేతిమన్త్రనవకయుక్తమ్। త్రికోణస్థదేవతాత్రయేఽప్యేకస్య మూలస్యైవ త్రేధా విభజ్య వినియోగాన్న నవత్వహానిః। త్రైస్త్రైర్మన్త్రైః సహ తత్తదుత్పత్తిధ్వననాయైవముక్తిః। బిన్దురేవ బైన్దవం స్వార్థికోఽణ్। తదేవాఽఽసనమీక్షణాత్మకవృత్తిరూపం తస్మిన్నారూఢే సంవర్తానలః ప్రలయకాలీనాగ్నిః సర్వజగద్భక్షకః కాలాగ్నిరుద్రశ్చిత్కలా త్రిపురసున్దరీ చ యస్మిన్నవయోనిచక్రే తిష్ఠతస్తత్తథా। ప్రాఞ్చస్తు బైన్దవం సదాశివాత్మకతురీయబిన్దురూపమ్। అత్రైవ వక్ష్యతి సదాశివాసనం దేవి మహాబిన్దుమయం పరమితి క్షిత్యాదిసదాశివాన్తతత్త్వోపర్యేవ శివశక్త్యోః స్థితత్వాదిత్యాహుః। అస్మిన్పక్ష ఇదం చ విశేషణం నవయోనిచక్రగ్రహణే బిన్దుసహితస్య గ్రహణం యథా స్యాదిత్యేవమర్థమితి వక్తవ్యమ్। వామాజ్యేష్ఠారౌద్రీసమష్టిరమ్బికాశక్తిః। ఇదముపలక్షణమిచ్ఛాజ్ఞానాక్రియాసమష్టేః శాన్తాయాః పశ్యన్తీమధ్యమావైఖరీసమష్టేః పరాయా అపి। సా చేక్షణాత్మకవృత్తిరూపా। తజ్జన్యత్వాన్నవయోన్యాత్మకచక్రమప్యమ్బికాశాన్తాపరారూపమ్। నవ యోనయః కాః కా ఇత్యత ఆహ—అష్టేతి। అష్టారస్థం వసుకోణేషు స్థితం సత్స్వరావృతం మధ్యత్రికోణమ్। తద్ధ్యకారాదిబిన్ద్వన్తైః పఞ్చదశభిః స్వరైస్త్రిధా విభక్తైరాకలితత్రిరేఖం విసర్గస్వరాక్రాన్తమధ్యభాగం చ। ఏవమేతాని నవ యోనయ ఇత్యర్థః। త్రికోణమితి విహాయ స్వరావృతమిత్యుక్తిస్త్రికోణచక్రేణ సహైవ స్వరాణాముత్పత్తిరితి స్ఫోరణాయ। వస్తుతస్తు త్రికోణసహితమిదమష్టారమమ్బికారూపమేవ బిన్దూత్పన్నమేవ నతు బిన్దుతస్త్రికోణం తస్మాదష్టారమితి క్రమేణేతి త్రికోణపార్థక్యస్య నిరాసార్థోఽయం గ్రన్థః। ప్రాఞ్చస్తు చక్రం నవాత్మకమిత్యర్థం త్రైలోక్యమోహనాదిసర్వానన్దమయాన్తచక్రనవకపరత్వేన

కరశుద్ధ్యాదిచక్రేశ్వరీమన్త్రనవకపరత్వేన చ వ్యాఖ్యాయ బైన్దవాసనేతిశ్లోకం త్రికోణమాత్రపరత్వేన వ్యాచక్షతే। తన్నవయోనిచక్రప్రకరణాసంగతత్వాదనాదేయమ్। అస్తు వా ప్రకరణసాంగత్యాయ నవయోన్యాత్మకచక్రస్యైవ భూగృహాదినవచక్రాత్మకత్వేన స్తుతిః। ఉపపద్యతే చ।

త్రికోణే బైన్దవం శ్లిష్టమష్టారేఽష్టదలామ్బుజమ్।

దశారయోః షోడశారం భూగృహం భువనాస్రకే॥

ఇతి బ్రహ్మాణ్డపురాణాచ్చక్ష్యనలాత్మకనవయోనిచకే ఏవ నవచక్రీ। సా చ నవయోనిత్వావిశేషాత్మకతయా నవయోనిచక్రేఽప్యస్తీత్యర్థః। అత ఏవ చక్రీ ప్రతినిధిత్వేన బాహ్యమధ్యగతం తదసంభవే మధ్యగతమేవ వా చక్రం పూజయేదిత్యుక్తం ప్రాక్॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥

అథాన్తర్దశారస్య వాసనామాహ—

నవత్రికోణస్ఫురితప్రభారూపదశారకమ్।

శక్త్యాదినవపర్యన్తదశార్ణస్ఫూర్తికారకమ్॥౧౫॥

నవసంఖ్యాని త్రికోణాని యస్మింస్తన్నవత్రికోణమితి బహువ్రీహిః। ద్విగుపక్షే జీవాపత్తేః। తేన బిన్దుత్రికోణవసుకోణాత్మకం సంహారచక్రమర్థః। నవయోన్యాత్మకచక్రగ్రహణే బిన్దుసాహిత్యస్యానుపదమేవ జ్ఞాపితత్వాత్। అన్యే తు నవపదేనైవ నవ యోనయస్త్రికోణపదేన లక్షణయా బిన్దుస్తయోశ్చ పదయోర్ద్వంద్వ ఇతి మన్యన్తే। తదిదుభిహత్యత్రికోణపదస్య బిన్దుపరత్వేన పూర్వతనబైన్దవపదస్య చ త్రికోణపరత్వేన వ్యాఖ్యానమపూర్వమ్। వస్తుతస్తు నవావయవకాని త్రికోణానీతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। న చైవం నవానాం దశప్రభాకథనమసంగతమితి వాచ్యమ్। వాసనావిషయే సంఖ్యాసామ్యస్యాప్రయోజకత్వోక్తేః। ప్రయోజకత్వే వా షట్త్రింశదక్షరాణాం హాదివిద్యాయాం సమష్టిపార్థక్యకల్పనయా ప్రాచాం మతే సప్తత్రింశత్తాయాః కామకలావిలాసకారసంమతాయా ఇవ ప్రకృతే నవానాం సమష్ట్యా సహ దశసంఖ్యాకత్వమిత్యస్య సువచత్వాద్వా। యుక్తం చైతత్। బిన్దోః సూర్యత్వేన తచ్ఛాయాయా అసంభవాత్। ఏవం చ నవత్రికోణాన్యేకా సమష్టిరిత్యేవం దశానాం స్ఫురితా యాః ప్రభాస్తద్రూపం దశారకం ప్రథమదశారచక్రం

శక్త్యాదివర్ణదశకస్ఫూర్తికారకం భవతీత్యర్థః। ప్రకాశాంశేన తత్ప్రభారూపం విమర్శాంశేన మకారాద్యక్షరస్వరూపం చ విభావయేదితి యావత్। ప్రపూర్వశ్లోకస్థం చక్రపదమేవ విశేష్యత్వేన సుదూరమనువర్తతే। శక్తిర్మకారః। పఞ్చామ్బా నవ నాథాశ్చేతిచరణాదిన్యాసక్రమే పఠితానాం నవానాం హసక్షమలవరయఊమితినవాక్షరస్వరూపాణామున్మన్యాకాశానన్దనాథాదీనాం మధ్యే చతుర్థస్థానే పఠితస్య శక్త్యాకాశానన్దనాథస్య మకారస్వరూపత్వాత్। స ఆదిర్యేషాం తే నవ మకారాదిహకారాన్తాః, పర్యన్తో మాతృకాన్త్యః క్షకార ఏక ఏవం దశార్ణానాం స్ఫోరకమిత్యర్థః। ళకారస్య లకారేణ సహాభేదాభిప్రాయేణాన్తర్మాతృకాన్యగ్రహన్యాసాదిషు బహుషు నిరాసదర్శనాత్, మధ్యత్రికోణే స్వరస్ఫూర్తేరుక్తత్వేన ద్వితీయదశారే కకారాదిదశకస్య మన్వస్రే టకారాదిచతుర్దశానాం చ స్ఫూర్తేర్వక్ష్యమాణత్వేన తదుత్తరోపస్థితమకారాదేరస్మింశ్చక్రే స్ఫురణస్య వక్తుం యుక్తత్వాచ్చ। సుభగార్చాపారిజాతాదిషు సర్వజ్ఞాదిదేవతాసు మకారాదియోగస్య లేఖనాచ్చ। ఏతేన క్వచిత్తన్త్రే రమాశక్తిబీజోద్ధారే చన్ద్రః శక్తిర్మహాశక్తిర్బ్రహ్మణీ కామికాదికమితి శ్లోకే రేఫే శక్తిపదప్రయోగదర్శనాదిహ శక్తిపదేన రేఫో గృహ్యతే తస్యాఽఽదిర్యకారస్తదాద్యా నవ తేషాం పర్యన్తః క్షకార ఏక ఇతి ప్రాచాం వ్యాఖ్యానం పరాస్తమ్। శక్త్యాదిశబ్దేనైవ యకారగ్రహణే ప్రభృతివాచకాదిపదాన్తరస్యాభావాచ్చ। కించ యకారాదినవకస్య దశమస్య చ పార్థక్యేన నిర్దేశస్వారస్యం విరుధ్యేత యకారాదిదశకస్యైవ నిర్దేష్టుం యుక్తత్వాత్। అస్మత్పక్షే తు ళకారపరిత్యాగాయ తథోక్తేరేవ యుక్తత్వాదిత్యవధేయమ్॥౧౫॥

అథ బహిర్దశారస్య వాసనామాహ—

భూతతన్మాత్రదశకప్రకాశాలమ్బనత్వతః।

ద్విదశారస్ఫురద్రూపం క్రోధీశాదిదశార్ణకమ్॥౧౬॥

వ్యోమాదిభూతపఞ్చకం శబ్దాదితన్మాత్రపఞ్చకం చైవం యద్దశకం తత్ప్రకాశస్తదభివ్యక్తిస్తదాలమ్బనత్వరూపధర్మేణ తత్సాధనత్వేనోపలక్షితమ్। క్రోధీశః కకారః, శ్రీకణ్ఠాదిన్యాసే క్రోధీశకకారయోరేకస్థానకత్వాత్। తత్ప్రభృతిదశవర్ణయుక్తం చక్రం ద్వితీయదశారం స్ఫురద్రూపం ప్రకటితరూపమాసీదిత్యర్థః। కేచిత్తు యథా సూర్యస్యాఽఽతపోఽగ్నిణే, ఆతపస్య ప్రకాశో గృహాన్తః స్ఫురతీతి తత్సూర్యస్యైవ చ్ఛాయాద్వయం తథా సంహారచక్రచ్ఛాయాద్వయం దశారద్వయమితి మూలస్థద్విదశారపదస్వారస్యమనుసరన్తో మన్యన్తే। తదుక్తం కామకలావిలాసే—

నవకోణం మధ్యం చేత్యస్మింశ్చిద్దీపదీపితే దశకే।

తచ్ఛాయాద్వితయమిదం దశారచక్రద్వయాత్మనా దృష్టమ్॥ ఇతి।

తదనుయాయినస్తు—భూతతన్మాత్రేత్యర్థం ప్రథమదశారపరత్వేన యోజయన్తో ద్వితీయదశారే స్ఫురద్రూపపదేనేన్ద్రియదశకవిషయాన్వచనాదిశబ్దాదిరూపాన్స్పృష్టాన్తః ప్రథమదశారస్థశబ్దాదిభిః పౌనరుక్త్యమాశఙ్క్య శబ్దాదిపఞ్చకస్య సూక్ష్మస్థూలభేదేన ద్వైవిధ్యమాశ్రిత్యాన్తర్దశారే తన్మాత్రశబ్దేన సూక్ష్మశబ్దాదీనాం బహిర్దశారే స్థూలశబ్దాదీనాం గ్రహణేన సమాదధిరే। తదిదం ప్రథమపక్షవ్యాఖ్యానవ్యాజేన ప్రత్యాఖ్యానమేవ ధ్వనయతి మూలలాపనక్లేశస్య తైరేవ ప్రదర్శనాత్॥౧౬॥

అథ చతుర్దశారచక్రదాసనామాహ—

చతుశ్చక్రప్రభారూపసంయుక్తపరిణామతః।

చతుర్దశారరూపేణ సంవిత్తికరణాత్మనా॥౧౭॥

ఖేచర్యాదిజయాన్తార్ణపరమార్థప్రథామయమ్।

చతురవయవకాని చక్రాణి చతుశ్చక్రాణి। త్రిగుణసచివస్త్ర్యక్షరమయ ఇత్యాదావివ మధ్యమపదలోపీ సమాసః। అతో న ద్విగోరితి జీప్। తాని చావ్యవహితాని త్రికోణాదివహిర్దశారాన్తాన్యేవ। బిన్దుస్తు సూర్యస్థానీయ ఏవేతి న తస్య గ్రహణమ్। నహి వృక్షాధః శాఖాఫలపత్రాణామివ సూర్యస్యాపి ఛ్చాయా పతతి। ఏతేషు చక్రేషు సంహత్య యద్యపి ఏకోనత్రింశత్రికోణాని తథాఽపి త్రికోణస్య బిన్ద్వభేదవివక్షాయా జ్ఞాపితత్వాదృష్టావింశతిరేవ భవన్తి। వస్తుతస్తు త్రికోణచక్రస్య పార్థక్యేనేహ వాసనాయా అకథనాత్తత్పార్థక్యాభావస్యామ్బికారూపమేవేదమిత్యత్ర కణ్ఠరవేణోక్తత్వాచ్చ। తదుక్తేరష్టావింశతియోన్యాత్మకతాపాదనస్యై[వ]ప్రయోజనత్వాచ్చ। ప్రథమదశారోత్పత్తౌ నవత్రికోణేతిపదేన కణ్ఠరవేణ మధ్యత్రికోణస్యోట్టఙ్కనేన తత్ర గ్రహణేఽపి ప్రకృతే తదగ్రహణం చ। చతుశ్చకేత్యుక్తిరపి బిన్దురష్టారం దశారద్వయమిత్యేతత్పరైవ। త్రికోణస్య పూర్వమకథనాత్। ఈదృశచతుశ్చక్రపదస్వారస్యవిరోధాదపి బైన్దవపదస్య త్రికోణపరత్వేన

వ్యాఖ్యానం ప్రాగుక్తం నాఽఽదర్తవ్యమ్। తతశ్చాష్టావింశతియోనీనాం యాః ప్రభాశ్ఛాయాస్తాసాం రూపం యత్సంయుక్తం పరస్పరసంయుక్తం స్వరూపమిత్యర్థః। విశేషణం విశేష్యేణ బహులమితి బాహులకో విశేష్యస్య పూర్వనిపాతః। ద్వయోర్ద్వయోస్త్రికోణచ్ఛాయయోరేకైకః సంయోగ ఇతి యావత్। సంయోగస్య ద్వినిష్ఠత్వేన ద్వయోరేవ మేలనస్య సంయుక్తపదస్వరసలబ్ధత్వాత్। వృక్షాధశ్ఛాయానాం మేలనస్య బహుశో దర్శనాత్। తాదృశస్వరూపాత్మకో యః పరిణామః కార్యం తేనేతి తృతీయార్థే తసిః। ప్రభారూపాణాం సంయుక్తో యః పరిణామస్తేనేతి వా। సంవిత్తిర్జ్ఞానం కరణఫలమితి యావత్। తేన కర్మేన్ద్రియఫలానామపి సంగ్రహః। తేషాం ఫలానాం యాని కరణానీన్ద్రియాణి తాని చ జ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకం కర్మేన్ద్రియపఞ్చకమన్తఃకరణచతుష్కం చేతి చతుర్దశ। తదాత్మనా తదభిన్నేన చతుర్దశారస్వరూపేణోపలక్షితం చక్రం ఖేచర్యాదిచతుర్దశవర్ణానాం పారమార్థికీ యా ప్రథా విస్తారస్తన్మయం తద్వికారరూపమాసీదిత్యర్థః। టష్టంకారః కపాలీ చ సోమవాః ఖేచరీ ధ్వనిరితి కోశాత్। టకారాదివర్ణవికార ఏవేదం చక్రమితి యావత్। యద్యపి శ్రీకణ్ఠాదిశక్తిషు టకారస్థానే ఖేచర్యా మకారస్థానేం జయాయాశ్చ న్యాసేన పఞ్చదశాక్షరాణ్యుక్తానీతి ప్రతీయతే తథాఽపి మకారోత్పత్తేః పూర్వముక్తత్వాచ్చతుర్దశారసంఖ్యాధిక్యాపాతాజ్జయాఽన్తే యేషామిత్యతద్గుణసంజ్ఞానో బహువ్రీహిరుపేయః। అథవా జయాఽన్తే యస్య జయాన్తో భకారః। ఖేచర్యాదయస్త్రయోదశ జయాన్త ఏకశ్చేతి ద్వంద్వః। జయాశబ్దేనైవ భకార ఇతి ప్రాచాం వ్యాఖ్యానే తు మూలం మృగ్యమ్। కాలభద్రో జయా వేధా ఇతి నన్దనాదిబహుకోశవిరోధాత్। కేచిత్తు బిన్ద్వాద్యన్తర్దశారాన్తాని చక్రాణి చత్వారి బహిర్దశారస్థత్రికోణాని దశేత్యేవం చతుర్దశానామేషా ఛాయా। చతుశ్చక్రప్రభారూపైశ్చతుర్భిః సంయుక్తాని బహిర్దశారస్థత్రికోణాని తేషాం పరిణామత ఇతి మూలార్థః। తేషాం దూరస్థత్వాదేకైకచక్రస్యైకైకా ఛాయా బహిర్దశారస్య సంనిహితత్వాదవయవశశ్ఛాయా పతితేత్యుపపత్తిరిత్యాహుః॥౧౭॥

అథ బిన్ద్వాదిచక్రాణాం వ్యష్టివేషేణోక్తాం వాసనాముపసంహరంస్తత్సముచ్చితం సమష్టివాసనాన్తరమాహ—

ఏవం శక్త్యనలాకారస్ఫురద్రౌద్రీప్రభామయమ్॥౧౮॥

పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్న్యాకారతయా స్ఫురచ్చక్రమేవంరూపం పూర్వోక్తనానారూపం సదపి రౌద్రప్రభామయం సమష్టివేషేణ రౌద్ర్యాః శక్తే రూపాన్తరం భవతి। ఏవమితిపదేన పూర్వవాసనావైశిష్ట్యేనోద్దిశ్య వాసనాన్తరవిధానాదుద్దేశ్యతావచ్ఛేదకస్య విధేయవ్యాప్యత్వనియమాద్వ్యష్టిసమష్టివాసనయోరనుష్ఠానే సముచ్చయః సూచితః॥౧౮॥

అథావశిష్టచక్రత్రయస్య వాసనామాహ—

జ్యేష్ఠారూపం చతుష్కోణం వామారూపం భ్రమిత్రయమ్।

అత్ర భ్రమిత్రయమిత్యనేన వృత్తత్రయగర్భీకృతమష్టదలషోడశదలపద్మద్వయం లక్ష్యతే। తచ్చ వామాశక్తిరూపం, భూగృహం తు జ్యేష్ఠారూపమ్। రౌద్రశక్త్యనన్తరం జ్యేష్ఠాయా ఉపస్థితత్వాదాదౌ భూగృహస్యైవ వాసనోక్తా మూలే। నైతావతా విభావనదశాయాం స ఏవ క్రమ ఆదర్తవ్య ఇతి మన్తవ్యమ్।

ఇదానీమిదృశ్యాం విస్తృతభావనాయామశక్తం ప్రతి సంక్షిప్తం వాసనాన్తరమాహ—

చిదంశోఽన్తస్త్రికోణం చ శాన్త్యతీతాఽష్టకోణకమ్॥౧౯॥

శాన్త్యంశా ద్విదశారం చ తథైవ భువనారకమ్।

విద్యాకలాప్రభారూపదలాష్టకసమావృతమ్॥౨౦॥

ప్రతిష్ఠావపుషా స్పష్టస్వరాద్యష్టదలామ్బుజమ్।

నివృత్త్యాకారవిలసచ్చతుష్కోణవిరాజితమ్॥౨౧॥

ఆకాశాద్వాయురిత్యాదిక్రమేణ వాయ్వాద్యోషధ్యన్తజనకతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకశక్తివిశేషా గగనాదిభూతపఞ్చకస్థాః శాన్త్యతీతా శాన్తిర్విద్యా ప్రతిష్ఠా నివృత్తిశ్చేత్యేతన్నామికాః కలాః సన్తీతి తు గురుముఖాగమః। అన్తఃశబ్దేన బిన్దురిత్యుచ్యతే। స చ త్రికోణం చేత్యేతద్ద్వయం చిద్రూపమ్। బిన్దుత్రికోణయోరభేదస్య పూర్వం జ్ఞాపితత్వాత్। అన్తః స్థితం యత్త్రికోణమితి వ్యాఖ్యానే తు బిన్దువాసనాయా అలాభాదనువృత్తిరాదరణీయాస్యాత్। త్రయోదశశ్లోకస్థస్య చక్రమిత్యస్యైతావత్పర్యన్తమధికారః। స్పష్టమన్యత్॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥

అస్యా అపి వాసనాయాః క్వచిదేకైకం క్వచిద్ద్వయం క్వచిత్త్రయమిత్యాకారకవిషమసంఖ్యాకచక్రవిషయకత్వేన గహనత్వాదిహాశక్తస్యాతిసులభం వాసనాన్తరమాహ—

త్రైలోక్యమోహనాద్యే తు నవ చక్రే సురేశ్వరి।

నాదో బిన్దుః కలా జ్యేష్ఠా రౌద్రీ వామా తథా పునః॥౨౨॥

విషఘ్నీ దూతరీ చైవ సర్వానన్దా క్రమాత్స్థితాః।

భూగృహమారభ్యైవ పూజనస్య పూర్వముక్తత్వాత్తదనురోధేనైవ ఝటిత్యుపస్థితయే వాసనా ఉక్తాః। నవేతి భిన్నం పదమ్। నాదాదయో నవ దేవతావిశేషాశ్చక్రే క్రమాత్స్థితా ఇత్యన్వయః। నవచక్ర ఇత్యేకం పదం స్వీకృత్య జాతావేకవచనమితి ప్రాఞ్చః। తన్న। సుబుపాత్తైకత్వసంఖ్యాన్వయాయ ప్రాతిపదికస్యైకజాతిపరత్వే విశేషణోపాత్తనవత్వసంఖ్యయా జాతావన్వయాయోగాత్॥౨౨॥

ఇదానీం లాఘవాదేతద్వాసనాదేవతానామభిరేవ చక్రాణ్యనుద్యేతోఽపి సులభం వాసనాన్తరమాహ—

నిరంశౌ నాదబిన్దూ చ కలా చేచ్ఛాస్వరూపకమ్॥౨౩॥

జ్యేష్ఠా జ్ఞానం క్రియా శేషమిత్యేవం త్రితయాత్మకమ్।

నిరంశోఽవయవవివక్షాశూన్యః సమష్టిరూపః। స చాత్ర పూర్వోక్తేక్షణాత్మకః। తద్రూపౌ నాదబిన్దూ భూగృహషోడశారపద్మే భావనీయౌ। కలాఽష్టదలపద్మమిచ్ఛారూపం, జ్యేష్ఠా చతుర్దశారం జ్ఞానశక్తిరూపమ్। శేషం రౌద్రాదిసర్వానన్దాన్తం బహిర్దశారాదిబిన్దుచక్రాన్తం క్రియాశక్తిరూపం భావయేత్। ఏతాసు చతసృషు వాసనాసు శిష్యాయ యథాధికారమేకైకాం వాసనాముపదిశేత్। స చ తథైవ భావయేత్, న తు వాసనాన్తరసాంకర్యం కుర్యాత్। అతో వ్యవస్థితో వికల్పః। అన్యథా కస్యా అపి వాసనాయా దృఢాభ్యాసాభావేన చిత్తజయరూపఫలానుదయాపత్తేః। యోగవాసిష్ఠాదావేకతత్త్వదృఢాభ్యాసస్యైవ

తదుపాయత్వకథనాత్।ఉపాస్తీనాం చిత్తజయద్వారైవ పురుషార్థత్వాత్।
అఙ్గావబద్ధానాముద్గీథాద్యుపాసనానామపి కల్పసూత్రకారైః
క్రతుప్రయోగమధ్యేఽఙ్గాన్తరవదనిబన్ధనేనానారభ్యాధీతపర్ణతాదేరివ న
క్రత్వర్థత్వమిత్యస్యోపనిషద్రైః సిద్ధాన్తితత్వాత్। అత ఏవ తాసాముపాస్తీనాం
కతుప్రకరణాద్బహిరథర్వవేదే వేదశిరోభాగే చ పాఠః। క్రత్వర్థత్వే హి వ్రీహియవవదేచ్ఛికో
వికల్పః స్యాత్। తస్మాదధికారానుసారేణ యాం
కాంచిదేకామేవోపాసనామవలమ్బ్యాఽఽజన్మాభ్యసేదిత్యుపాసనాకాణ్డవిదాం సిద్ధాన్తః। స చ
న్యాయః సర్వోఽప్యత్ర సంచారణీయః। కల్పసూత్రకారైరనిబన్ధనస్య పూర్వచతుఃశత్యాం
పూజాప్రకరణే విధానాభావస్య తచ్ఛిరోభాగే పాఠస్య చ తుల్యత్వాత్। ఇయాంస్తు విశేషః
ప్రాతరనువాకాదికాలేఽధ్వర్య్వాదిభిః క్రియమాణా ఉపాస్తయః క్రతుమధ్య ఏవ న
సార్వకాలిక్యః। మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాదయస్తు క్రతుబహిర్భూతాః సార్వకాలిక్యః।
అత్రత్యా ఉపాస్తయస్తు పూజామధ్యే తద్బహిశ్చ భవన్తి, పూజాయాః కాణ్డభేదేన
ద్విఃకథనాల్లిఙ్గాత్। తద్ధి ప్రకరణబహిర్భావాన్తర్భావోభయసిద్ధ్యర్థమ్। అత ఏవాత్ర
పూజాసంకేతస్య సర్వాన్తే నిబన్ధనమ్। సర్వాదౌ నిబన్ధనే హీతరయోః సంకేతయోస్తత్ప్రకరణే
పాఠాపత్త్యోపాస్తీనాం క్రతుమధ్య ఏవ ప్రయోగః సిధ్యేత్। నచాత్ర వక్ష్యమాణా పూజా
మాసాగ్నిహోత్రన్యాయేన పూర్వచతుఃశతీవిహితపూజాతః కర్మాన్తరమితి వక్తుం శక్యమ్।
అనుపాదేయగుణసాచివ్యాభావేన ప్రకరణాన్తరలక్షణాభావాత్। కించ కర్మభేదే హి
ప్రకృతివికృతిభావో నామాతిదేశాదిభిః కల్పనీయః। స న చాత్ర సంభవతి।
అర్ఘ్యస్థాపనాద్యైకైకపదార్థరూపాణామప్యఙ్గానామవయవశో విభజ్యోభయత్ర కథనాల్లిఙ్గాత్।
ఏకత్ర సర్వాఙ్గోపదేశో యత్ర తత్రైవ ప్రకృతిత్వేన ప్రకృతే తదభావాత్। అత ఏవ చ
గ్రహమేధీయసోమవదన్యతరస్యాపూర్వత్వమ్। ఏతేన
చక్రసంకేతమన్త్రసంకేతవిహితోపాస్తీనామేవ ప్రకరణిత్వకల్పనయోత్తరత్ర విహితపూజాయా
ఏతదఙ్గత్వమస్త్విత్యపాస్తమ్। పూర్వం విహితాయాః పూజాయాః ప్రధానభూతాయా ఏవేహ
విభజ్యాఙ్గకథనప్రత్యభిజ్ఞాదిభిరైక్యసిద్ధేర్భావ్యాన్తరాకాఙ్క్షాభావేఽన్యాఙ్గత్వకల్పనానుదయాత్।
అత్రత్యోపాస్తీనాం ఫలశ్రవణాభావేన ప్రకరణిత్వాయోగాచ్చ। సద్యః ఖేచరతాం
వ్రజేదితిఫలశ్రుతేస్తు సంకేతత్రయోద్దేశేన కథితతయాఽత్రత్యోపాస్తిమాత్రస్య
ప్రధానత్వనిర్ణాయకత్వాభావాత్। తస్మాత్పూర్వోత్తరకాణ్డభేదేన విభజ్య కథితం
చక్రార్చనమేకమేవ కర్మ। తస్య చ ద్వౌ ప్రయోగౌ—ఉపాస్తిరహిత ఏకస్తత్సహితోఽన్యః।
వేదేఽపి త్రయ్యాం విహితానామేవ కర్మణామథర్వణవేదే గోపథబ్రాహ్మణేఽథాతో
దేవయజనాన్యాత్మా దేవయజనం శ్రద్ధా
దేవయజనమిత్యాదినాఽఽధానాదివిశ్వసృజామయనాన్తకర్మణాం ప్రత్యఙ్గం ప్రాయేణ
వాసనానాం భూయసీనాం కథనేఽపి తేషాం కల్పసూత్రకారైరనుపసంహారేణ
తద్రాహిత్యసాహిత్యాభ్యామేకైకస్య కర్మణో ద్వౌ ద్వౌ ప్రయోగావిష్టావేవ। తౌ చాధికారిభేదేన
వ్యవస్థితౌ। అధికారస్తు చిత్తశుద్ధితారతమ్యప్రయుక్తో భిన్నో భిన్న ఇతి తు గ్రన్థారమ్భ
ఏవోక్తమ్। తయోరాద్యస్య తు ద్వితీయోఽశక్య ఏవ। ద్వితీయస్య స్వాద్యః ప్రయోగః

సుశకత్వాద్వైచిచ్చికో నతూత్తరాశ్రమిణాం పూర్వాశ్రమధర్మ ఇవ నిషిద్ధః। తతశ్చ యది ద్వితీయాధికారవాన్ప్రథమం ద్వితీయం వా ప్రయోగం చికీర్షతి తదాఽత్ర కథితైరల్పైరేవాఙ్గైః కర్మపూర్తిః। అత ఏవాస్య తన్త్రస్య తాదృశాధికారిత్వాత్తం ప్రతి పఞ్చపఞ్చికాదిపూజావిస్తారస్యానపేక్షితత్వాదిహాకథనం, ప్రథమాధికారికతన్త్రేష్వేవ తదావశ్యకత్వధ్వననాయ తత్కథనమ్। అస్య తన్త్రస్య స్వతన్త్రత్వమపి తాదృశాధికారిధౌరేయం ప్రత్యేవ నోపాసకసామాన్యం ప్రతి। తన్త్రరాజం త్వాద్యాధికారిణం ప్రత్యేవ స్వతన్త్రం ద్వితీయాధికారిణం ప్రతి త్వేతత్తన్త్రాపేక్షమేవ। ద్వితీయాధికారిణామపి శక్తితారతమ్యేనానేకవిధత్వాద్వాసనావికల్పాః కథ్యమానా నానుపపన్నాః। తస్మాద్యో యో యాదృశోపాస్తావధికారీ స తాదృశీమేవ గురుముఖాద్విజ్ఞాయాఽఽసుప్తేరా మృతేర్ద్రుఢతరమభ్యస్యేదితి సిద్ధమ్। అధికం పూర్వోత్తరమీమాంసాన్యాయవిద్భిరుహనీయమితి దిక్॥౨౩॥

ఇదానీముక్తాసు చతసృష్వపి వాసనాస్వావశ్యకమంశం పూరయితుమాహ—

చక్రం కామకలారూపం ప్రసారపరమార్థతః॥౨౪॥

ఉక్తరీత్యా కామకలాయాః సకాశాత్సంపూర్ణస్య చక్రస్యోత్పన్నత్వాత్సర్వం చక్రం కామకలారూపమేవ, యో యత్ప్రసరః స తదీయపారమార్థికస్వరూపః। యథా ఘటో మృత్ప్రసరస్తస్య పారమార్థికం స్వరూపం మృదేవ। వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి శ్రుతేః। అయమేవ చార్థస్తృతీయకూటేఽపి కథిత ఇతి ప్రదర్శితం వరివస్యారహస్యే। తస్మాత్సర్వం కామకలాత్వేన విభావయేదిత్యర్థః॥౨౪॥

ఏవం బహిశ్చక్రపూజాధికారికా వాసనాః కథయిత్వా తతోఽప్యుత్తమాధికారిణో బ్రహ్మాణ్డపిణ్డాణ్డయోరైక్యభావనాదార్ఢ్యశీలాన్యతి తద్దేహ ఏవ త్రివిధామాన్తరచక్రభావనామాహ—

అకులే విషుసంజ్ఞే చ శాక్తే వహ్నౌ తథా పునః।

నాభావనాహతే శుద్ధౌ లమ్బికాగ్రే భ్రూవోఽన్తరే॥౨౫॥

ఇన్దౌ తదర్ధే రోధిన్యాం నాదే నాదాన్త ఏవ చ।

శక్తౌ పునర్వ్యాపికాయాం సమనోన్మనగోచరే॥౨౬॥

మహాబిన్దౌ పునశ్చైవం త్రిధా చక్రం తు భావయేత్॥

అత్రాకులాదీని మహాబిన్ద్వన్తాన్యేకోనవింశతిః స్థానాన్యుక్తాని। సమనోన్మనగోచర ఇత్యస్య సమనగోచర ఉన్మనగోచరే చేత్యర్థాత్। ఉత్తరత్ర మూల ఏవ తయోః స్వరూపభేదస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। లిఙ్గశరీరే హి సుషుమ్నా నాడీమాశ్రిత్య ద్వాత్రింశత్పద్మాని తేష్వాద్యన్తయోః సహస్రారే పద్మే ద్వే ఊర్ధ్వాధోముఖే వర్తేతే। సర్వాధః స్థితసహస్రదలకమలోపర్యష్టదలం తదుపరి షడ్దలం తదుపరి మూలాధారాదీని చక్రాణీతి స్థితిః। తత్ర మూలాధారాధః స్థితం షడ్దలమేవ కులపద్మం, తదధఃస్థితే అష్టదలసహస్రదలే అకులే కులపద్మాద్భిన్నత్వాత్। ఏవం చాకులపదేన ద్వయోరపి గ్రహణే ప్రసక్తేఽష్టదలవ్యావర్తనాయ విషసంజ్ఞ ఇత్యకులస్య విశేషణమ్। విష్లృ వ్యాప్తావితి ధాతోర్వ్యాపక ఇత్యర్థః। వ్యాపకత్వం సర్వాధఃస్థితత్వమితి యావత్। తేనాకులవిషపదాభ్యామేకమేవాధః స్థితసహస్రారపద్మాఖ్యం స్థానముచ్యత ఇతి ప్రాఞ్చః। తచ్చిన్త్యమ్। భవల్లిఖితస్వచ్ఛన్దసంగ్రహవచన ఏవాధఃసహస్రారస్య కులపద్మత్వోక్తేః। అధశ్చోర్ధ్వం సుషుమ్నాయాః సహస్రదలసంయుతమితి ప్రకృత్య

శక్తిరూపం మహాదేవి కులాకులమయం శుభమ్।

పఙ్కజద్వయమీశాని స్థితం శాశ్వతమధ్యయమ్॥

తయోర్మధ్యే సుషుమ్నాన్తస్త్రిదశాఽఽధారపద్మకాః। ఇతి వచనాత్।

అధస్థం పఙ్కజం కులమయముపరిస్థమకులమయమితి యథాక్రమమన్వయస్య స్పష్టత్వాత్। కించ, తత్రైవాధః పద్మం సహస్రారం కర్ణికాకేసరాన్వితమితి ప్రకృత్య కర్ణికామధ్యతో దేవి కులదేవీ చ సంస్థితేత్యుక్తిరపి తస్య కులపద్మత్వమేవ గమయతి। యదప్యష్టదలపద్మమకులమిత్యుక్తమ్। తదపి న। తత్రైవ తత్పద్మోర్ధ్వం సుషుమ్నాయా మధ్యే త్వేకాఙ్గులోపరి। పద్మమష్టదలైర్యుక్తమితి ప్రకృత్య తన్మధ్యే కౌలశక్త్యా తు సంచితం చ స్మరేత్తత ఇత్యాద్యుక్తేః। ఏకాఙ్గులప్రమాణోర్ధ్వం షడ్దలం కులపఙ్కజమితి వచనాత్షడ్దలస్యాపి కులరూపత్వమ్। అత ఏవ

కులయోషిత్కులం త్యక్త్వా పరం పురుషమేతి సా।

నిర్లక్షణం నిర్గుణం చ కులరూపవివర్జితమ్॥

ఇతి పూర్వచతుఃశత్యామధః స్థితపద్మాని సర్వాణి త్యక్త్వా బ్రహ్మరన్ధ్రస్థితసహస్రారపద్మమేతీత్యేవ పూర్వాచార్యాణాం వ్యాఖ్యోపపద్యతే। తస్మాదేవం వ్యాఖ్యేయం కులభిన్నమకులమితి న తత్పురుషః। అపి తు న విద్యతే కులం యస్మాదితి బహువ్రీహిః। యదపేక్షయా స్థూలమధో వా కులపద్మాన్తరం నాస్తి సర్వాధః స్థితం సర్వాధికం చ కులపద్మమిత్యర్థః। తాదృశం చ కులపద్మమధఃస్థితం సహస్రారమేవ। అన్యేషాం తదుపర్యేవ స్థితత్వాదల్పదలత్వాచ్చ। ఏవం చాకులపదేనైవేతరవ్యావృత్తౌ విషుసంజ్ఞ ఇతి న తస్య విశేషణం, విషుపదస్య సర్వాధారార్థకత్వాభావాచ్చ, సంజ్ఞాపదస్యాలగ్నకత్వాచ్చ। తేనాష్టదలషడ్దలయోరన్యతరస్య విషురితి సంజ్ఞైవ తన్త్రాన్తరే స్యాదిత్యనుమీయతే। తదుపరిస్థమూలాధారాదీనాం పార్థక్యేన నిర్దేశాత్సహస్రారమూలాధారమధ్యస్థితవాచకత్వావసాయాత్। ప్రసిద్ధపదసమభివ్యాహారస్యాపి శక్తిగ్రాహకత్వాత్। అన్యతరయోరేకతరనిశ్చయస్తు విశేషదర్శిభిః కార్యః। ఏతేనాకులే విషుసంజ్ఞే చేతి చకారోఽప్యుపపద్యతే। నచైవం సత్యాజ్ఞాచక్ర ఇన్దౌ చేతి ద్విర్బిన్దువిభావనాపత్తిః। అకులాదిమహాబిన్ద్వన్తస్థానకైకవిభావనపక్షే తదాపత్తావపి భావనాభేదవాదినామస్మాకం తదనాపత్తేర్వక్ష్యమాణత్వాత్। కించ, చరమపటలే జపప్రకరణ ఏకైకకూటస్య త్రిత్రిచక్రాభేదేన విభావనముక్త్వా కూటాన్త్యకామకలావయవసపరార్ధకలాత్రయస్యాఽఽధారహృదాజ్ఞాస్థితకుణ్డలినీత్రయస్య చాభేదేన విభావనం విధీయత ఇతి భవద్భిరేవ వ్యాఖ్యాస్యతే। తదిదమస్మత్పక్షే కూటాన్త్యస్వరత్రయస్య కుణ్డలినీత్రయస్య చైకస్థాననిపాతితత్వాదుపపద్యతే। కులవిష్వోరేకత్వే తు స్వాధిష్ఠానవిశుద్ధిలలాటమధ్యస్థానేష్వేవ కూటత్రయాన్త్యస్వరపాతావశ్యంభావాత్తత్తదధశ్చక్రస్థితవహ్న్యాదికుణ్డలినీత్రయస్య వైయధికరణ్యాదభేదవిభావనమసమఞ్జసం స్యాత్। కిం చ, మూలాధారాదుత్థితస్య నాదస్య మన్త్రవిషువాదిభావనఘటకతా వక్ష్యతే। సా చాఽఽద్యకూటస్యాఽఽధారే సమాప్తావేవం తదీయనాదస్య తత ఉత్థానముపపద్యతే। స్వాధిష్ఠానాన్తమపకర్షే తు న తత్సమఞ్జసమితి। శాక్తే మూలాధారస్థచతుర్దలే, శక్తిరూపాయాః కుణ్డలిన్యాః స్థానత్వాత్। వహ్నౌ స్వాధిష్ఠానస్థషడ్దలే, తత్ర వహ్నేర్విద్యమానత్వాత్। తదుక్తమాచార్యభగవత్పాదైః—

మహీం మూలాధారే కమపి మణిపూరే హుతవహం

స్థితం స్వాధిష్ఠానే హృది మరుతమాకాశముపరి॥ ఇతి।

యత్తు ప్రాఞ్చః—స్వచ్ఛన్దతన్త్రే మూలాధారే కర్ణికాయాం వహ్నిబిమ్బస్య కథనాత్స్వాధిష్ఠానకర్ణికాయాం హృల్లేఖారూపశక్తేరవస్థానకథనాచ్చైతే ఏవ క్రమేణ వహ్నిశాక్తపదవాచ్యే। తేన మూలే వహ్నౌ శాక్త ఇతి వ్యత్యయేన పఠితవ్యమిత్యాహుః। తదతీవ సాహసమ్। వ్యత్యయమన్తరేణాప్యుపపాదనాత్। నాభౌ మణిపూరాఖ్యే దశదలే। అనాహతే హృదయస్థే ద్వాదశదలే। శుద్ధౌ కణ్ఠస్థషోడశదలే విశుద్ధినామకే। లమ్బికాగ్రే। అన్తరేణ తాలుకే య ఏష స్తన ఇవావలమ్బత ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధేర్యోనిపదవాచ్యే సూక్ష్మజిహ్వాస్థానీయాష్టదలపద్మే। భ్రువోఽన్తరే భ్రువోర్మధ్యస్థే ద్విదల ఆజ్ఞానామకే। అత్ర సర్వత్ర ప్రమాణభూతాని వచనాని ప్రాచాం టీకాసు ద్రష్టవ్యాని। ఇన్దౌ బిన్దౌ, తదర్ధేఽర్ధచన్ద్రే। బిన్ద్వాదీనాం స్థానాదీని మూల ఏవానుపదం వక్ష్యతి। ఏతే చ బిన్ద్వాద్యున్మన్యన్తా భాగా దేహే మన్త్రే చ సాధారణాః। చక్రేఽపి సాధారణా ఏవేతి ప్రాఞ్చః। మాత్రార్ధమాత్రాకాలవిధానాదాజ్ఞాచక్రోర్ధ్వం స్థలవిధానాచ్చ మన్త్రదేహావయవత్వేఽపి చక్రావయవత్వే కిం మానమ్। కిం చ బిన్ద్వాద్యున్మన్యన్తస్థలే భావనీయాని కిం త్రైలోక్యమోహనాదిచకాణ్యేవ కిం వా తతో భిన్నాని। ఆద్యే తాన్యేవ పునర్గణితానీతి కీదృశం చక్రసాధారణ్యమ్। అన్త్యే నవాత్మకత్వనవమన్త్రకత్వవిరోధః। బిన్ద్వాద్యున్మన్యన్తావయవకమేకమేవ చక్రమితి కల్పనాఽపి ప్రమాణదార్ఢ్య ఏవ విశ్రమ్భణీయా। బిన్దుమపేక్ష్య కాలతః స్థానతశ్చ భిన్నానామర్ధచన్ద్రాదీనాం బిన్ద్వావన్తర్భావస్యాయుక్తత్వాచ్చ। అర్ధచన్ద్రాద్యష్టకస్య తు నాదనాంమైకాక్షరావయవత్వం హృల్లేఖాత్రయసంభూతైస్తిథిసంఖ్యైస్తథాఽక్షరైరిత్యాదిజ్ఞాపకాత్। అక్షరాష్టకత్వమపి సంభవతీతి తు వరివస్యారహస్యవ్యాఖ్యాయాం విస్తరః। మహాబిన్దుస్తు దేహ ఏవ న మన్త్రే। ఏవమేతేష్వేకోనవింశతౌ స్థానేషు శ్రీచక్రం త్రిప్రకారం పునశ్చ భావయేత్పూర్వస్థాననవకే భావితాన్యేవ చక్రాణ్యుత్తరస్థాననవకే తేనైవ క్రమేణ పునశ్చిన్తయేత్। పునరపి తాన్యేవైకోనవింశే స్థానే మహాబిన్దౌ చిన్తయేదిత్యర్థః॥౨౫॥౨౬॥

అథ తిసృణాం చక్రవిభావనానామధికారిభేదేన స్థానభేదం వ్యవస్థాపయతి—

ఆజ్ఞాన్తం సకలం ప్రోక్తం తతః సకలనిష్కలమ్॥౨౭॥

ఉన్మన్యన్తే పరే స్థానే నిష్కలం చ త్రిధా స్థితమ్।

అకులాద్యాజ్ఞాన్తస్థాననవకే త్రైలోక్యమోహనాదిబిన్ద్వన్తచక్రనవకం క్రమేణ భావయేత్। అత ఏవ గ్రహన్యాసే భ్రూమధ్యస్య బిన్దుస్థానే సుధాసూతిమితి నిర్దేశః కరిష్యమాణః సంగచ్ఛతే। తదిదం విభావనం సకలపదవాచ్యమ్।అత ఏవాత్ర సంకలనామకా అశుద్ధా ఉపాసకా అధికారిణః। తత ఆజ్ఞాచక్రానన్తరమ్। ఇన్దుమారభ్యేత్యర్థః। ఇన్ద్వాద్యున్మన్యన్తనవకే

త్రైలోక్యమోహనాదిబిన్ద్వన్తచక్రనవకస్య క్రమేణ విభావనం సకలనిష్కలమిత్యుచ్యతే। తత్ర న కేవలం శుద్ధా నాపి కేవలమశుద్ధా ఏతాదృశమిశ్రాః ప్రలయాకలనామకా ఉపాసకా అధికారిణః। పరే స్థానే మహాబిన్దౌ। తత్రోక్తచక్రనవకస్య పరస్పరభేదమన్తరేణ నిర్విషయకసంవిన్మాత్రాత్మకకామకలైకావశేషేణ విభావనం నిష్కలముచ్యతే। తత్ర శుద్ధా విజ్ఞానకేవలనామకా ఉపాసకా అధికారిణః। త్రివిధోపాసకానాం లక్షణాదీని తు సౌభాగ్యభాస్కరే పశుపాశవిమోచనీతినామవ్యాఖ్యానావసరే ప్రపఞ్చితాన్యస్మాభిః। ఇయం చ వ్యవస్థా సకలాదిసంజ్ఞాకరణేనైవ మూలకృతా సూచితా। అన్యథా తాసాం వైయర్థ్యాపత్తేః। ఉత్తరత్ర వ్యవహార ఉపయోగదర్శనాత్। కలయాంఽశేనాంశాంశిభావఘటకభేదభానేన స్థూలమాలిన్యేన సహితం సకలమిత్యాదివ్యుత్పత్తిభిరశుద్ధభిశ్రశుద్ధాధికారికత్వస్య యౌగికవృత్త్యాఽపి స్ఫోరణాచ్చ। సకలాదిపదాన్యేవ వా సకలాధికారికమిత్యాద్యర్థపరాణి న సంజ్ఞాపరాణీతి మన్తవ్యమ్। త్రిధా స్థితం పూర్వం యత్త్రైవిధ్యముక్తం తదనయా రీత్యా వ్యవస్థితమిత్యర్థః। అయం చ శ్రీముఖాగమలబ్ధోఽర్థో మూలారూఢీకరణేన విశదీకృతః। యేషాం తు మతే విషుసంజ్ఞత్వమకులవిశేషణం, తదనుయాయినస్తావదిన్దౌ సర్వానన్దమయచక్రస్య సకలభావనం త్రైలోక్యమోహనచక్రస్య మిశ్రభావనం చేత్యుభయోరేకమేవ స్థానమాహుః। అన్యథా తేషాం నిష్కలభావనాయా అనవకాశాపత్తేః। పరం త్వాజ్ఞాన్తం సకలమితిమూలవిరోధః కథం పరిహార్యః। ఇదం తు తైః సువచమ్—ఆజ్ఞాయా అన్త ఆజ్ఞాన్త ఇన్దుః। ఆజ్ఞాన్తపదాత్పూర్వమాఙః ప్రశ్లేషః। స చాభివిధ్యర్థకః। ఇన్దుమభివ్యాప్యేతి పర్యవసితోఽర్థః। తత ఇతి పదమపి నాఽనన్తర్యార్థమపి తు ఇన్దుమారభ్యేత్యర్థకమ్। ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ। తత్పద్మాజ్ఞాన్తపరామర్శితిస్వీకారసంభవాదితి। ప్రాఞ్చస్తు త్రైలోక్యమోహనాద్యున్మన్యన్తాన్స్థూలసూక్ష్మసూక్ష్మతరాంశ్చక్రభాగానకులాద్యున్మన్యన్తేషు స్థూలసూక్ష్మసూక్ష్మతరేషు భాగేషు మహాబిన్దౌ చ భావయేత్। తత్రాకులవిషుమారభ్యాఽఽజ్ఞాన్తం చతురస్రాదిత్రికోణాన్తస్థూలచక్రాష్టకభావనం సకలమ్।బిన్ద్వాద్యున్మన్యన్తస్థానేషు బిన్దుచక్రస్య సూక్ష్మసూక్ష్మతరభాగాణాం విభావనం సకలనిష్కలమ్। మహాబిన్దౌ శూన్యసంవిదో భావనం నిష్కలమితి వదన్తి। ఏతేషాం మతేఽష్టాశస్థానకమేకం విభావనం తదవయవానామేవ తు సకలాదిసంజ్ఞాత్రయమిత్యభిసంధిః। స చ మహాబిన్దౌ పునశ్చైవమితి పునఃపదస్య సకలాదిసంజ్ఞాకరణస్య చ స్వరసవిరుద్ధః। ఏతద్భ్రమమూలికైవ త్వకులే విషుసంజ్ఞకత్వస్య విశేషణతయా యోజనాయ ప్రవృత్తిరితి తదాకూతరహస్యమ్॥౨౭॥

ఇదానీం బిన్ద్వాద్యున్మన్యన్తానాం ప్రాతిస్వికం స్థానాకృతిరూపకాలానాహ—

దీపాకారోఽర్ధమాత్రశ్చ లలాటే వృత్త ఇష్యతే॥౨౮॥

దీపస్యైవాఽఽకారః కాన్తిర్యస్య స దీపాకారః। అర్ధా మాత్రా యస్య సోఽర్ధమాత్రః। మాత్రా నామ హ్రస్వస్యోచ్చారణకాలః। స చ షట్పఞ్చాశదుత్తరశతద్వయలవైర్భవతి। లవో నామ కాలపరమాణుః।

నలినీపత్రసంహత్యాః సూక్ష్మసూచ్యభివేధనే।

దలే దలే తు యః కాలః స కాలో లవసంజ్ఞితః॥

అతః సూక్ష్మతమః కాలో నోపలభ్యో భృగూద్వహ। ఇతి వచనాత్।

అత ఏవోక్తం వృత్తచన్ద్రోదయే–లవానాం కాలపీలూనాం షట్పఞ్చాశచ్ఛతద్వయమ్। మాత్రైకేతి। తేనాష్టావింశత్యుత్తరాః శతం లవా బిన్దోరనుస్వారస్య కాలః। వ్యఞ్జనం త్వర్ధమాత్రాకమితి వచనాత్। లలాటే లలాటమధ్యే వృత్తో వర్తులాకృతిః। ఇన్దురితి శేషః॥౨౮॥

అర్ధచన్ద్రస్తథాకారః పాదమాత్రస్తదూర్ధ్వతః।

జ్యోత్స్నాకారా తథాఽష్టాంశా రోధినీ అస్రవిగ్రహా॥౨౯॥

తథా స్వనామసమానావేవాఽఽకారౌ కాన్త్యాకృతీ యస్య సః। కాన్త్యా కృత్యా నామ్నాఽప్యర్ధచన్ద్ర ఇత్యర్థః। తథా దీపవదాకారో యస్యేతి తు కేచిత్। పాదమాత్రశ్చతుఃషష్టిలవకాలోఽర్ధచన్ద్రః। తదూర్ధ్వతో బిన్దోరుపరి। ఇదం చ పదమున్మనాన్తే శబ్దే వికారన్యాయేనానువర్తన్తే(?)। జ్యోత్స్నాకారా చన్ద్రికాకాన్తిః। అష్టాంశా ద్వాత్రింశల్లవకాలా। సంప్రదాయాచ్ఛక్తిరూపోఽస్రస్త్రికోణో విగ్రహో దేహో యస్యాః। అశ్రిశబ్దవదస్రశబ్దోఽపి రుధిరాశ్రుణోరివ కోణేఽపి నిరూఢః। తేన సుప్రాతసుశ్వేత్యాదిసూత్రే చతురస్రపదస్యైవాస్రపదస్య నిపాతనాభావేఽప్యదోషః। రోధినీనామనిర్వచనం తన్త్రాన్తరే— బ్రహ్మాదిపరమేశానాం పరప్రాప్తినిరోధనాత్। నిరోధినీతి సా ప్రోక్తేతి॥౨౯॥

బిన్దుద్వయాన్తరే దణ్డః శేవరూపో మణిప్రభః।

కలాంశో ద్విగుణాంశశ్చ నాదాన్తో విద్యుదుజ్జ్వః॥౩౦॥

దణ్డవదూర్ధ్వాధోవితతా రేఖా, తద్దక్షిణోత్తరపార్శ్వయోః సంలగ్నౌ ద్వౌ బిన్దూ। స చ దణ్డః శేషరూపః। శేవో నామ గోధూమపిష్టవికారః కేశాకారః పాయసాదిసాధనతయా ప్రసిద్ధః। తద్వత్సూక్ష్మో మృదుశ్చేత్యర్థః। వృషణద్వయమధ్యవర్తినీ శిర శేవ ఇత్యన్యే। మణిప్రభః సంప్రదాయాత్పద్మరాగమణికాన్తిః। పద్మకిఞ్జల్కసంకాశః సూర్యకోటిసమప్రభః। ఇతి తు తన్త్రాన్తరే।

కలాంశో మాత్రాయాః షోడశాంశః। అంశశబ్ద ఏవ వేహత్యో లవపరః। తేన షోడశలవకాల ఇత్యర్థః। నాద ఇతి విశేష్యస్యాధ్యాహారః। కలాంశపదస్యైవాఽఽవృత్త్యా కలశ్చాసావంశశ్చేతి విగ్రహేణ విశేష్యలాభః। ధ్వనౌ తు మధురాస్ఫుటే। కల ఇత్యమర ఇతి కేచిత్। నాదాన్తస్తు ద్విగుణాంశః కలాద్విగుణమాత్రాంశాంశో ద్వాత్రింశోఽష్టలవాత్మకకాలోచ్చార్య ఇతి యావత్॥౩౦॥

హలాకారస్తు సవ్యస్థబిన్దుయుక్తో విరాజతే।

శక్తిర్వామస్థబిన్ద్వాద్యచ్చిరాకారా తథా పునః॥౩౧॥

(?)బిన్దునా యుక్తశ్చ। సవ్యం దక్షిణవామయోః। ఉత్తరార్ధే వామపదేన వ్యవహారదర్శనేనేహత్యసవ్యశబ్దో దక్షిణపరః। ఊర్ధ్వాధః ప్రసృత ఈషాదణ్డః స్వభావామభాగేఽధోముఖాగ్రలాఙ్గలశుణ్డః స్వభాలదక్షిణభాగ ఈషాదణ్డమధ్యప్రదేశే బిన్దురీదృశాకారో నాదాన్త ఇతి తు నాథముఖావగప్తోఽర్థః। బిన్దుద్వయమధ్యే దక్షిణభాగస్థబిన్దుసహిత ఇతి ప్రాచాం వాక్యస్యాఽఽశయశ్చిన్త్యః। నాదస్యాన్తో లయో యత్ర స నాదాన్తః।

నాద్యాం బ్రహ్మబిలే లీనస్త్వవ్యక్తధ్వనిలక్షణః। ఇత్యాదితన్త్రాన్తరాత్।

ఏతదుత్తరం—బిన్దుర్వృత్తాత్మకో దేవి సర్గో బిన్దుద్వయాత్మకః।

ఇత్యర్థం క్వచిత్పుస్తకేషూపలభ్యతే। తస్యాయమర్థః — బిన్ద్వాదినవకశరీరఘటకా యావన్తో బిన్దవ ఏకైక ఉచ్యన్తే తే సర్వే కామాఖ్యముఖహృదబిన్దురూపా యావన్తి బిన్దుద్వయా ఉచ్యన్తే తాని సర్వాణి స్త్రీశోణవిసర్గరూపాణీతి వాసనా జ్ఞేయేతి। దక్షిణోత్తరయోర్బిన్దుద్వయమ్। తత్ర

వామబిన్దోః శిరస్యూర్ధ్వరేఖా। ఈదృశః శక్త్యాకారః। వామస్థబిన్ద్వి త్యనేన దక్షిణబిన్ద్వన్తరస్యాఽఽక్షేపః। వామస్థబిన్దోః సకాశాదుద్యన్త్యా ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్త్యాః శిరాయా ఇవాఽఽకారో యస్యా ఇతి విగ్రహః। ఇత ఆరభ్య రూపకాలానుత్తరత్ర వక్ష్యతి॥౩౧॥

వ్యాపికా బిన్దువిలసత్త్రికోణాకారతాం గతా।

బిన్దుద్వయాన్తరాలస్థఋజురేఖామయీ పునః॥౩౨॥

శక్తిత్రికోణస్య స్వాభిముఖకోణే బిన్దులేఖనేన వ్యాపికాయా ఆకారో భవతీతి సంప్రదాయః। ఊర్ధ్వాధఃప్రసృతా రేఖా తచ్ఛిరోమూలభాగయోః సంలగ్నౌ బిన్దూ, ఈదృశీ సమనేత్యుత్తరశ్లోకస్థేనాన్వయః। అన్తరాలస్థఋజురేఖేత్యత్ర ఋత్యక ఇతి ప్రకృతివద్భావః॥౩౨॥

సమనా బిన్దువిలసదృజురేఖా తథోన్మనా।

శక్త్యాదీనాం వపుః స్ఫూర్జద్ద్వాదశాదిత్యసంనిభమ్॥౩౩॥

బిన్దోః శిరస్యూర్ధ్వరేఖా లేఖ్యా। సోఽయమున్మనాయా ఆకారః। సమనాయాః శిరస్థితబిన్దోరపనయే సమనా భవతీతి యావత్। అత ఏవ సమనాతోఽతిసూక్ష్మత్వాదుత్క్రాన్తమనస్కా। యోగినామపి మనసా సంకటేన గమ్యేతి భావః। సమనాదయః శబ్దాః పృషోదరాదిత్వాదేవ సాధవః। శక్త్యాదీనామున్మనాన్తానాం చతసృణాం ద్వాదశసూర్యసముచ్చితకాన్తిమన్తి వపూంషి॥౩౩॥

చతుఃషష్టిస్తదూర్ధ్వం తు ద్విగుణం ద్విగుణం తతః।

శక్త్యాదీనాం తు మాత్రాంశో మనోన్మన్యాస్తథోన్మనీ॥౩౪॥

నాదాన్తపర్యన్తం కాలః పూర్వముక్తః। తదూర్ధ్వం నాదాన్తోర్ధ్వం శక్త్యాదీనాం మధ్యే ప్రథమస్యేత్యర్థః। చతుఃషష్టిశ్చతుఃషష్టితమో మాత్రాంశః, చతుర్లవాత్మకః శక్తేః కాల ఇత్యర్థః। తతశర(?)నన్తరాణాం తు ద్విగుణం ద్విగుణమితి వీప్సయా పూర్వపూర్వద్విగుణాంశో మాత్రాకాల ఇత్యర్థః। తతశ్చ వ్యాపికాయా ద్వౌ లవౌ సమానాయా ఏకో లవః। ఉన్మనాయాస్తు లవార్ధాత్మకః కాలః ప్రసక్తస్తమపవదతి—మనోన్మన్యా ఇతి। మనోన్మనీతి సమనాయా ఏవ

సంజ్ఞాన్తరమ్। యథా సమనాయాః కాలస్తథైవోన్మనోకాల ఇత్యర్థః। ఏకలవాత్మక ఏవ కాల ఇతి యావత్। సమనాతోఽస్యా రూపకాలకలామానమితి తత్తు సమనాత ఆకృత్యా సూక్ష్మత్వాద్విద్యమానోఽపి కాలో దుర్లక్ష్య ఇత్యేవంపరమ్। అత ఏవ మూలే దేశకాలానవచ్ఛిన్నం తదూర్ధ్వం పరమం మహదిత్యనేనైతదూర్ధ్వమేవ కాలానవచ్ఛేద ఉక్తః సంగచ్ఛతే। ప్రాఞ్చస్తు ద్విగుణం ద్విగుణమితి న వీప్సా కింతు శక్తేరూర్ధ్వం వ్యాపికాయాం ద్విగుణం తతో వ్యాపికానన్తరం సమనాయాం ద్విగుణమితి ప్రత్యేకమన్వితం పదద్వయం మనోన్మన్యా ఇత్యస్య సమనాపర్యన్తానామిత్యర్థః। తచ్చ శక్త్యాదీనామిత్యస్య విశేషణం తతశ్చోన్మనాయా ఇహ కాలవిధిర్నాస్త్యేవ। తథోన్మనీ। యథేదానీమియమకథితవిశేషణా తథైవ మిరాకారా నిరుచ్చారా చేతి యావదిత్యాహుః। తదిదం మనోన్మన్యాస్తథోన్మనీతి చరణస్య వైయర్థ్యేన క్లిష్టలాపనేన చ కలుషితముపరితనశ్లోకస్వారస్యవిరుద్ధం చేత్యుపేక్షితమ్। కించ, ఉత్తరపటలే విద్యాయాం పఞ్చదశస్వరాన్ప్రతిపాద్య స్వరవ్యఞ్జనభేదేన సప్తత్రింశత్ప్రభేదినీత్యుక్త్వా నాదత్రయేణ సహ సప్తత్రింశత్తా వివేచయిష్యతే, తేన జ్ఞాపకేన నాదస్య పఞ్చదశస్వరబహిర్భూతస్య వ్యఞ్జనత్వే సిద్ధే వ్యఞ్జనం త్వర్ధమాత్రికమితి వచనాదష్టావింశత్యధికశతలవాత్మకతాఽపి జ్ఞాపితైవ। నాదావయవస్యోన్మనాయాః కాలాభావే త్వేకలవన్యూనతాపత్త్యా తద్విరోధ ఇతి సమనోన్మనయోః సమానః కాల ఇత్యేవ వ్యాఖ్యా యుక్తేతి మన్తవ్యమ్। కించ, ఉన్మన్యాం నాదలయః కాలవిషువమితి వక్ష్యతే తస్యాః కాలాభావే తత్సంజ్ఞాస్వారస్యవిరోధః। తస్య పదస్య కాలవ్యాప్తిమదర్థకత్వాత్॥౩౪॥

దేశకాలానవచ్ఛిన్నం తదూర్ధ్వం పరమం మహత్।

నిసర్గసున్దరం తత్తు పరానన్దవిఘూర్ణితమ్॥౩౫॥

తదూర్ధ్వమున్మనాయా ఊర్ధ్వదేశోపలక్షితం మహాబిన్దుస్థానమితి యావత్।తద్దేశకాలాభ్యామనవచ్ఛిన్నం తత్కృతావచ్ఛిత్తిరహితమ్। అత ఏవ తదూర్ధ్వమితి దేశకథనం దేశస్యోపలక్షణపరతయా వ్యాఖ్యేయమ్। నిసర్గసున్దరం స్వభావత ఏవ చారు। పరానన్దేన శివశక్తిసామరస్యాత్మకేన విఘూర్ణితం వ్యాప్తమ్। ప్రాఞ్చస్తు—మహాబిన్దోః స్థానస్వరూపాదికమిహ తన్త్రే నోక్తమేవ, తస్య విశ్వోత్తీర్ణత్వేన వాఙ్మనసాగోచరత్వాత్। తేన తదూర్ధ్వం పదం హాదివిద్యాస్థహకారాదిమహాబిన్ద్వన్తాక్షరస్థానసమూహోర్ధ్వమిత్యర్థకమ్। త్రివిధభావనాస్థలేభ్యోఽప్యూర్ధ్వస్థానస్యైవముక్తిరితి వ్యాచక్షతే। తత్సందర్భవిరుద్ధం విశ్వోత్తీర్ణాదపి యత్పరతస్తత్ర వాఙ్మనసయోః కథం ప్రవృత్తిరితి విచార్యం చ। అత్రేన్ద్వాదిమహాబిన్ద్వన్తస్థాననిష్ఠదేవతానాం తత్తల్లోకానాం తత్తత్కలానాం చ విస్తారః ప్రాచాం టీకాతోఽవసేయః॥౩౫॥

అథేదానీం ప్రాథమికవిస్తృతవాసనావసరేఽనుక్తత్వేనావశేషితాం బ్రహ్మాణ్డపిణ్డాణ్డయోరైక్యభావనాదార్ఢ్యసిద్ధిమదుత్తమాధికారికత్వధ్వననాయ సకలాదిభావనాత్రయోత్తరమేవ వర్ణయితుం సంగతాం మధ్యత్రికోణవాసనాం విస్తరేణోపదిశతి ఆత్మనః స్ఫురణమిత్యాదిభిర్వింశత్యా శ్లొకైః —

ఆత్మనః స్ఫురణం పశ్యేద్యదా సా పరమా కలా।

అమ్బికారూపమాపన్నా పరా వాక్సముదీరితా॥౩౮॥

పూర్వం యదా సా పరమా శక్తిరితి శ్లోకే యా వృత్తిరీక్షణాత్మికా శాన్తానామ్నీ విశ్వకారణత్వేన వర్ణితా తయా హి శబ్దార్థసృష్టిద్వయముత్పాద్యతే, తత్రార్థసృష్టేర్బ్రహ్మావిష్ణురుద్రాః కారణాని। త ఏవ శక్తిం వినా కార్యాక్షమత్వాచ్ఛక్తివిశిష్టతయా విభావ్యమానా వామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్య ఇత్యుచ్యన్తే। తచ్ఛక్తయస్తు భారతీపృథివీరుద్రాణీత్వేన ప్రసిద్ధా ఇచ్ఛా జ్ఞానా క్రియా ఇత్యుచ్యన్తే। శబ్దసృష్టేః కారణాని పశ్యన్తీమధ్యమావైఖర్యః। కారణానామపి కారణమీక్షణం తతశ్చేక్షణ ఇచ్ఛాదిత్రయసమష్టిత్వవద్వామాదిత్రయసమష్టిత్వం పశ్యన్త్యాదిత్రయసమష్టిత్వం చ వక్తవ్యమేవ కారణత్వసమష్టిత్వయోరనతిభేదాత్। పత్రపుష్పఫలశాఖాదిసూక్ష్మరూపసమష్టేరేవ వటబీజత్వాత్। తతశ్చైకస్యామేవేక్షణవృత్తావిచ్ఛాదిత్రయజనకత్వం ప్రవృత్తినిమితీకృత్య యథా శాన్తాపదప్రవృత్తిస్తథా సైవ వృత్తిర్వామాదిత్రయజనకత్వాదమ్బికాపదవాచ్యత్వమప్యాపన్నా, పశ్యన్త్యాదిత్రయజనకత్వం శక్యతావచ్ఛేదకీకృత్య పరాపదేనాప్యుదీరితా। తాదృశవృత్త్యాశ్రయభూతా దేవ్యపి వృత్తిం ప్రతి పరిణామ్యుపాదానత్వాత్పరిణామపరిణామినోరభేదాచ్ఛాన్తాదిపదైర్వ్యవహ్రియత ఇత్యర్థః। అత్ర పరమేతిపదం శాన్తాపరమితి కేచిత్॥౩౮॥

బీజభావస్థితం విశ్వం స్ఫుటీకర్తుం యదోన్ముఖీ।

వామా విశ్వస్య వమనాదఙ్కుశాకారతాం గతా॥౩౯॥

ఇచ్ఛాశక్తిస్తదా సేయం పశ్యన్తీ వపుషా స్థితా।

బీజభావో బీజత్వం తద్ధర్మావచ్ఛిన్నతయా స్థితం స్వగర్భాన్తర్భూతం బీజావధానమితి శివసూత్రే స్ఫురత్తాత్మా పరాశక్తిర్బీజం విశ్వస్య కారణమితి టీకాకారోక్తం రూపం విశ్వం స్ఫుటీకర్తుం కార్యత్వావచ్ఛిన్నతయా స్థాపయితుం బహిర్నిఃసారయితుం యదోన్ముఖ్యుద్యుక్తా విశ్వం నిఃసారితవతీతి యావత్। తదా సైవ శక్తిర్విశ్వవమనకర్తృత్వాద్వాఽఙ్కుశవద్వక్రరూపత్వాద్వా వామేత్యుచ్యతే।వమనక్రియాదశాయాం హి తత్కర్తృకర్మకారకయోర్యోగాదఙ్కుశాకారతా భవతి। తతశ్చ వామాపదస్యేష్టసృష్టిజనకత్వం తాదృశసృష్టివ్యాప్యవక్రత్వవిశేషో వా శక్యతావచ్ఛేదక ఇత్యర్థః। వస్తుతస్త్వఙ్కుశాకారత్వకథనం త్రికోణస్య వామరేఖోపలక్ష, తతశ్చ వామాదిదేవీరూపతయా వామరేఖ్యా(ఖాం) భావయేదితి భావః। ఏవం సృష్టిజనకత్వం వా జనకతాసంబన్ధేన సృష్టిరేవ వేతి వినిగమనావిరహాదుభయస్యాపి శక్యతావచ్ఛేదకత్వే సిద్ధే సృష్టిం ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య వామాపదస్య బ్రహ్మాపరపర్యాయస్య ప్రవృత్తిః। జనకత్వరూపసామర్థ్యాత్మికాం శక్తిం ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య తు పితామహశక్తిభారతీపర్యాయేచ్ఛాపదస్య ప్రవృత్తిః। శబ్దసృష్టిజనకత్వాత్తు పశ్యన్తీపదస్యాపీత్యర్థః॥౩౭॥

జ్ఞానశక్తిస్తథా జ్యేష్ఠా మధ్యమా వాగుదీరితా॥౩౮॥

ఋజురేఖామయీ విశ్వస్థితౌ ప్రథితవిగ్రహా।

స్థితావితి నిమిత్తసప్తమీ చర్మణి ద్వీపినం హన్తీతివత్। ఉత్పన్నస్య విశ్వస్య స్థితిం ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య విష్ణుపర్యాయజ్యేష్ఠాపదస్య తచ్ఛక్తిపృథివీపర్యాయజ్ఞానశక్తిపదస్య శబ్దస్థితిం నిమిత్తీకృత్య మధ్యమాపదస్య చ పూర్వవత్ప్రవృత్తిః। కార్యస్య కారణాద్బహిః ప్రసరణాక్రియే ఇవ హి చక్రే ప్రసూతస్తాపసరణావధి కంచిత్కాలమవస్థానం త్వృజు। అతో జ్యేష్ఠాజ్ఞానామధ్యమాస్త్రికోణస్య ఋజురేఖామయ్యో భావనీయాః। స్థితౌ నిమిత్తే ప్రథితా జ్ఞానాదిశబ్దవాచ్యతామాపన్నా విగ్రహా విభిన్నతత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నశరీరాణి యస్యాః సేత్యర్థః॥౩౮॥

తత్సంహృతిదశాయాం తు బైన్దవం రూపమాస్థితా॥౩౯॥

ప్రత్యావృత్తిక్రమేణైవ శృఙ్గాటవపురుజ్జ్వలా।

క్రియాశక్తిస్తు రౌద్రయం వైఖరీ విశ్వవిగ్రహా॥౪౦॥

సైవ శక్తిర్భిన్నావృత్మకరూపాత్సృష్ట్యాత్మనా నిర్గత్య స్థిత్యాత్మనా కంచిత్కాలం స్థిత్వా పునర్విన్నవం రూపమాస్థాతుముద్యుక్తా యదా పరావర్తతే తదా విశ్వసంహారదశాం నిమిత్తీకృత్య పూర్వవద్రౌద్రీ క్రియా వైఖరీతి పదాని తస్యాం ప్రవర్తన్తే। తాదృశపదవాచ్యదేవీత్వేన సృష్టిరేఖోత్పత్తిస్థానాభిముఖ్యేన పరావృత్తదక్షిణరేఖాం భావయేత్। తేనైకైవ దేవీ నానాధర్మవైశిష్ట్యేన భిన్నా సతీ రేఖాత్రయాత్మకశృఙ్గాటవపుషా త్రికోణదేహేన శ్రీచక్రే శోభత ఇత్యర్థః। యథా హి లిపిసంకేతితరేఖాభిః కకారాదివర్ణానాం తైశ్చ తదర్థానాం స్మరణం తథా త్రికోణరేఖాభిః సృష్ట్యాదికృత్యానాం తత్కర్తృదేవీనాం చ స్మరణం యథా భవతి తథా దృఢమభ్యస్య పూజయేదితి తు పర్యవసితోఽర్థః॥౩౯॥౪౦॥

ఏవం త్రికోణస్య వామపూర్వదక్షరేఖాస్తిస్రో బిన్దురేక ఇత్యేవం చతుర్ణాం క్రమేణేచ్ఛాజ్ఞానాక్రియాశాన్తా వామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్యమ్బికాః పశ్యన్తీమధ్యమావైఖరీపరాశ్చతస్రశ్చతస్రో దేవతా ఇత్యేవం వాసనాత్రయం తన్త్రేణ సంకలితముక్తమ్। ఇదానీమనేనైవ క్రమేణ వాసనాన్తరాణి పార్థక్యేనాఽఽహ—

వాసనాద్విశ్వరూపస్య స్వరూపే బాహ్యతోఽపి చ।

ఏతాశ్చతస్రః శక్త్యస్తు కా పూజా ఓ ఇతి క్రమాత్॥౪౧॥

పీఠాః కన్దే పదే రూపే రుపాతీతే క్రమాత్స్థితాః।

యాదృశీ సృష్టిర్బ్రహ్మాణ్డాత్మికా తాదృశ్యేవ చ స్వదేహరూపాఽపి। బ్రహ్మాణ్డస్యాపి విరాట్రసంజ్ఞకజీవవిశేషశరీరత్వాత్। అతోఽస్మదాదిశరీరస్య తచ్ఛరీరస్య చైకైవ ప్రక్రియా। అల్పత్వమహత్త్వమాత్రకృత ఏవం తు భేదః। అత ఏవాస్మచ్ఛరీరస్యాపి చతుర్దశలోకాత్మకత్వం మహోపోఢాన్తర్గతే భువనన్యాసే ప్రసిద్ధమ్। తతశ్చైతాభిశ్చతసృభిరేవ శక్తిభిర్విశ్వస్య సంపూర్ణస్య సృష్ట్యాదికృత్యత్రయవిషయత్వేన ప్రకటనాదేతా ఏవ బాహ్యసృష్టౌ స్వరూపసృష్టౌ చ వర్తన్తే। తత్ర బాహ్యసృష్టౌ కామరుపం పూర్ణగిరిర్జాలన్ధరమోడ్యానమితి పీఠా ఏతద్దేవీరూపా లౌహిత్యనదాదితటేషు విద్యమానాః కాలికాపురాణాదిషువర్ణితాః ప్రసిద్ధా ఏవ। శరీరే త్వాహ—కన్ద ఇతి। కన్దః సుషుమ్నామూలం తేన మూలాధారం లక్ష్యతే। పదం హంసస్తేన

హృదయం రూపం బిన్దుస్తేన భ్రూమధ్యం, రూపాతీతం నిష్కలం తేన బ్రహ్మరన్ధమ్। తదుక్తం స్వచ్ఛన్దసంగ్రహే—

కన్దః కుణ్డలినీశక్తిః పదం హంసః ప్రకీర్తితః।

రూపం బిన్దురితి ఖ్యాతం రూపాతీతం తు నిష్కలమ్। ఇతి।

తత్తత్స్థానేషు కామరూపాదయశ్చత్వారః పీఠా ఇత్యర్థః। కా పూజా ఓ ఇత్యేకైకమక్షరమేకైకపీఠనామ్నైకదేశః। తస్య స్ఫుటత్వేన జ్ఞానాయ సన్ధ్యభావః। శక్తయ ఇత్యత్ర మధ్యాకారలోపో వృత్తానురపియచ్ఛన్దోవ్యాకరణయోర్విరోధే ఛన్దో బలీయ ఇతి పరిభాషాయాః నోఽచి లోపే చేదితి సూత్రే పాణినినా, ఇయాదిపూరణ ఇతి సూత్రే పిఙ్గలేన చ జ్ఞాపితత్వాదితి తు చ్ఛన్దఃకౌస్తుభే వర్ణితమస్మాభిః। కర్తరి క్తిచి కృదికారాదితి జీష్వా విధేయః॥౪౧॥

ఏతే ఏవ పీఠాః క్రమేణ క్షితిపవనజలాగ్నిమణ్డలరూపా ఇతి ధ్వనయన్నాహ—

చతురస్రం తథా బిన్దుషట్కయుక్తం చ వృత్తకమ్॥౪౨॥

అర్ధచన్ద్రం త్రికోణం చ రూపాణ్యేషాం క్రమాత్త్వితి।

పీతో ధూమ్రస్తథా శ్వేతో రక్తో రూపం చ కీర్తితమ్॥౪౩॥

భూతత్వం చతురస్రం పీతవర్ణం కామరూపం పీఠాత్మకం, వాయుతత్త్వం త్వభితః షడ్బిన్దులాఞ్ఛితం వర్తులం ధూమ్రవర్ణం పూర్ణగిరిపీఠాభిన్నం, జలతత్త్వమర్ధచన్ద్రాకారం శ్వేతం జాలన్ధపీఠాత్మకమ్। అగ్నితత్త్వం త్రికోణం రక్తమోడ్యానపీఠరూపమిత్యర్థః॥౪౨॥౪౩॥

అథ తత్తత్పరస్థితాని లిఙ్గాని సవిశేషణాన్యాహ—

స్వయంభు బాణలిఙ్గం చ ఇతరం చ పరం పునః।

పీఠేష్వేతాని లిఙ్గాని సంస్థితాని వరాననే॥౪౪॥

హేమబన్ధూకకుసుమశరచ్చన్ద్రనిభాని తు।
స్వరావృతం త్రికూటం చ మహాలిఙ్గం స్వయంభుకమ్॥౪౫॥

కాదితాన్తాక్షరవృతం బాణలిఙ్గం త్రికోణకమ్।
కదమ్బగోలకాకారం థాదిసాన్తాక్షరావృతమ్॥౪౬॥

సూక్ష్మరూపం సమస్తార్ణవృతం పరమలిఙ్గకమ్।
బిన్దురూపం పరానన్దకన్దం నిత్యపదోదితమ్॥౪౭॥

అత్ర లిఙ్గానీతిపదేన లీనమర్థం గమయతీతి వ్యుత్పత్త్యా మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాని చిత్స్ఫురణాధారత్వాదుచ్యన్తే। త్రికోణస్యాగ్రదక్షవామకోణేషు మధ్యే చైతాని చత్వారి లిఙ్గాని భావనీయానీతి వృద్ధాః। హేమవర్ణం పీతం బన్ధుజీవపుష్పవర్ణం రక్తమ్। స్వరావృతం షోడశస్వరయుక్తమ్। త్రికూటం శిఖరత్రయవత్। బిన్దుత్రయాత్మకకూటవదిత్యన్యే। స్పష్టమన్యత్। ఏవం లిఙ్గత్రయస్వరూపముక్త్వా పరలిఙ్గస్వరూపమాహ—సూక్ష్మేతి। సూక్ష్మరూపముక్తలిఙ్గత్రయసమష్టిరూపం, బిన్దురూపం బైన్దవచక్రవాసనాత్మకమ్। పరానన్దకన్దం పరాయా మాతృకాయాః సారభూతం, పదోదితం పదాన్తముముక్షుచిత్తాదుదితమితి తు ప్రాఞ్చః। వస్తుతస్తు రూపాతీతస్థానీయస్యాపి పరలిఙ్గస్య స్వయంభ్వాదిసమష్టిరూపతాద్యోతనాయ తత్తల్లిఙ్గసాధారణాధారేషు కన్దపదబిన్దుష్వప్యసాధ్యోదయోఽస్తీతి కథయితుం బిన్దురూపాదివిశేషణత్రయమితి వ్యాఖ్యేయమ్॥౪౪॥౪౫॥ ॥౪౬॥౪౭॥

బీజత్రితయయుక్తస్య సకలస్య మనోః పునః।
ఏతాని వాచ్యరూపాణి కులకౌలమయాని తు॥౪౮॥

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాఖ్యతుర్యరూపాణ్యమూని తు।

ఏతాని చత్వారి లిఙ్గాని బీజత్రితయేన కూటత్రయేణ యుక్తస్య సకలస్య త్రయోదశాక్షరస్య తూర్యస్య మనోర్వ్యాచ్యరూపాణి వాచ్యవాచకయోరభేదాత్తదభిన్నానీతి ప్రాఞ్చః। వస్తుతః సకలశబ్దేన పఞ్చదశాక్షర్యేవ వక్తుం యుక్తా। పూర్వత్రన్త్రే ప్రత్యేకబీజసాధనాన్యుక్త్వా సంపూర్ణమన్త్రసాధనకథనపరే గ్రన్థేఽస్యా ఏవ గ్రహణాచ్చ। తుర్యవిద్యాయా అనుద్వారేణాప్రకృతత్వాచ్చ। బీజత్రితయయుక్తస్యేతివిశేషణస్వారస్యాచ్చ। తేన ప్రత్యేకసాధనానాం ప్రాతిస్వికం తిస్రో వాసనాః, పఞ్చదశీసాధకస్య తు త్రితయసమష్టిత్వేన చతుర్థీ వాసనేతి ధ్యేయమ్। కులం సజాతీయసమూహః। సజాతీయైః కులం యూథమిత్యమరః। సాజాత్యం చైకజ్ఞానవిషయత్వేన। తేన మాతృమానమేయానీత్యర్థః। కౌలం తత్సమష్టిః। తన్మయాని తదభిన్నాని। ఏవం జాగ్రదాద్యవస్థారూపాణి। అవస్థాలక్షణాని తు శివసూత్రాదిషు ద్రష్టవ్యాని॥౪౮॥

ఏవం సంపూర్ణచక్రవాసనాముక్త్వా తదధిష్ఠితాయా దేవ్యా వాసనామాహ—

అతీతం తు పరం తేజః స్వసంవిదుదయాత్మకమ్॥౪౯॥

స్వేచ్ఛావిశ్వమయోల్లేఖఖచితం విశ్వరూపకమ్।

చైతన్యమాత్మనో రూపం నిసర్గానన్దసున్దరమ్॥౫౦॥

అతీతం తం బిన్దుమతిక్రమ్య స్థితమ్। పరం తేజస్తేజసాం ప్రకాశకానామపి సూర్యాదీనాం మనోన్తానాం ప్రకాశకం జ్యోతిషాం జ్యోతిరితి శ్రుతేః। స్వసంవిత్స్వేతరావిషయకం జ్ఞానమ్। ఉదయాత్మకముదయైకస్వరూపం షడ్భావవికారరహితమ్। స్వేచ్ఛయైవేక్షణవృత్తిమాత్రేణైవ సామగ్ర్యన్తరమనపేక్ష్యైవేతి యావత్। విశ్వమయోల్లేఖో జగదాత్మకం చిత్రం తేన ఖచితమ్। తదుక్తమభియుక్తైః—

నిరుపాదానసంభారమభిత్తావేవ తన్వతే।

జగచ్చిత్రం నమస్తస్మై కలాశ్లాఘ్యాయ శూలినే॥ ఇతి।

విశ్వరూపకం సర్వాత్మకం చైతన్యమాత్మనో రూపం చైతన్యమాత్మేతి శివసూత్రే ప్రసిద్ధం రూపం నిసర్గానన్దః స్వాభావికానన్దో నతు విషయసంపర్కోదితః। తేన సున్దరం రమణీయమ్॥౪౯॥౫౦॥

మేయమాతృప్రమామానప్రసరైః సంకుచత్త్రపభమ్।

శృఙ్గాటరూపమాపన్నమిచ్ఛాజ్ఞానక్రియాత్మకమ్॥౫౧॥

మేయాదిచతుష్టయాత్మనా పరిణతత్వేన వ్యయితత్వాదీషత్సంకుచితతేజస్కమ్। తథాచ శ్రుతిః — 'పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి' ఇతి। శృఙ్గాట త్రికోణరేఖాత్రయం తద్దేవతాసమూహశ్చ। ఏతేనైవ లబ్ధత్వాదిచ్ఛాజ్ఞానక్రియేత్యనేన తత్సమష్టిరూపో బిన్దురుచ్యతే। తేన యాని వామాదిచతుష్టయాని పూర్వముక్తాని తాని సర్వాణ్యస్యా ఏవ రూపాణీత్యుక్తం భవతి॥౫౧॥

విశ్వాకారప్రథాధారనిజరూపశివాశ్రయమ్।

కామేశ్వరాఙ్కపర్యఙ్కనివిష్టమతిసున్దరమ్॥౫౨॥

విశ్వాత్మనా ప్రథా పరిణామస్తస్యాఽఽధారః పరిణామ్యుపాదానం నిజం స్వయమేవ పరిణామితావచ్ఛేదకం రూపం తదాత్మకో యః శివః స ఏవాఽఽయో యస్య తత్। శివవిశిష్టశక్తేరేవ జగత్కారణత్వాచ్ఛివస్య కారణతావచ్ఛేదకత్వమితి భావః। స శివ ఏవ కామకలాన్తర్గతః కామాఖ్యో బిన్దురితిద్యోతనద్వారా శక్తేస్తదాశ్రితత్వస్వరూపనిష్కర్షమానాయ తదేవ పునః పదాన్తరేణాఽఽహ—కామేతి। అఙ్కస్య పర్యఙ్కత్వోక్తిరప్యానన్దశయనాధారత్వధ్వననద్వారా కామాఙ్కయన్త్రణవిశేషం ధ్వనయతి। అత ఏవాతిసున్దరమిత్యుక్తమితి రహస్యమ్॥౫౨॥

ఇచ్ఛాశక్తిమయం పాశమఙ్కుశం జ్ఞానరూపిణమ్।

క్రియాశక్తిమయే బాణధనుషీ దధదుజ్జ్వలమ్॥౫౩॥

ఇచ్ఛాయా ఏవాఽఽశాతృష్ణారాగాదిపర్యాయత్వేన బన్ధసాధనత్వాత్పాశరూపతా। తదుక్తమభియుక్తైః—

ఆశా నామ నృణాం కాచిదాశ్చర్యమయశృఙ్ఖలా।

యయా బద్ధాః ప్రధావన్తి ముక్తాస్తిష్ఠన్తి పఙ్గువత్॥ ఇతి।

జ్ఞానం విషయాచ్చిత్తస్య నివారకత్వాదఙ్కుశస్తన్నివారణం చ విషయవైరాగ్యం వినా న సంభవతి। తచ్చ ద్వేష ఏవ। విరక్తిర్విషయద్వేష ఇతి వచనాత్। తేన యత్పూర్వపటలాన్తే—

పాశాఙ్కుశౌ తదీయౌ తు రాగద్వేషాత్మకౌ స్మృతౌ।

శబ్దస్పర్శాదయో బాణా మనస్తస్యాభవద్ధనుః।

ఇత్యుక్తం తదవిరుద్ధమ్। బాణధనుషోః సంయోజనక్రియాయాః శబ్దాదివిషయమనోయోగరూపక్రియాయాశ్చైకరూపత్వాన్న పూర్వోత్తరోక్తవాసనయోర్విరోధః॥౩౩॥

ఆశ్రయాశ్రయిభేదేన అష్టధాభిన్న హేతిమత్।

అష్టారచక్రసంరూఢం నవచక్రాసనస్థితమ్॥౩౪॥

ఆశ్రయః కామేశ్వరస్తస్య న పార్థక్యేన పూజా తదాయుధానాం తు దేవ్యాయుధైః సహ సంమేలనేన పూజేతి ధ్వనినమ్। కామేశ్వరాయుధవైశిష్ట్యేనాపి త్రిపురసున్దర్యా ఏవ నిర్దేశాత్। తస్యా ఏవ శృఙ్గారరూపతోక్తేస్తద్రీత్యాఽష్టారచక్రే సంరూఢత్వం బిన్దుచక్రాతీతత్వేన తు రూపేణ నవచక్రీరూప ఆసనే స్థితస్వమ్॥౩౪॥

ఏవంప్రకారేణ సంపూర్ణస్య చక్రస్య దేవ్యాశ్చోక్తాం వాసనాముపసంహరన్నావరణదేవతానాం వాసనాముపదిశతి —

ఏవంరూపం పరం తేజః శ్రీచక్రవపుషా స్థితమ్।

తదీయశక్తినికరస్ఫురదూర్మిసమావృతమ్॥౩౩॥

ఏవముక్తప్రకారేణ పరం తేజ ఏవం చక్రశరీరకమభూత్। తదీయానాం చక్రసంబన్ధినీనాం శక్తీనామణిమాదీనాం నికరాత్మనా స్ఫురన్తీభిరూర్మిభిరత ఏవ కామేశ్వరీసరస్వత్యభిన్నాభిః సమావృతం భావయేదితి శేషః। అత్ర వాసనాసుభగోదయాదిగ్రన్థేషు తన్త్రరాజాదితన్త్రాన్తరేషూపనిషత్సు చ బహువిధా వాసనా ఉపలభ్యన్తే తాః సర్వా యద్యపి సర్వవేదాన్తప్రత్యయాధికరణన్యాయేన బ్రహ్మవిద్యాయా భేదాభావాదుపసంహర్తుం ప్రాచాం టీకాకారాణాం [వ్యాఖ్యానం తథాఽపి] గ్రన్థవిస్తరైకఫలకమిత్యుపేక్షితమస్మాభిః॥౫౫॥

అథేదానీం ప్రత్యావరణం భేదేన పూజనీయానాం దశముద్రాణాం వాసనా ఉపదిదిక్షుర్ముద్రాపదం నిర్వక్తి—

చిదాత్మభిత్తౌ విశ్వస్య ప్రకాశామర్శనే యదా।

కరోతి స్వేచ్ఛయా పూర్ణవిచికీర్షాసమన్వితా॥౫౬॥

క్రియాశక్తిస్తు విశ్వస్య మోదనాద్ద్రావణాత్తదా।

యదా తావచ్చిచ్ఛక్తిః స్వాత్మాభిన్నాయాం భిత్తావధికరణే స్వేచ్ఛయా పూర్వోక్తేక్షణానన్తరం వికారాన్స్ఫూర్ణానిచ్ఛన్తీ విశ్వమయోల్లేఖస్య ప్రకాశామర్శనే కరోతి। తథా చ శక్తిసూత్రమ్— స్వేచ్ఛయా స్వభిత్తౌ విశ్వమున్మీలయతీతి। అత్ర స్వేచ్ఛయేతిపదముపాదానాదినైరపేక్ష్యపరత్వేన తద్భాష్యే వ్యాఖ్యాతమ్। తచ్చేక్షణమాత్రేణేత్యత్రైవ పర్యవసితమ్। తదా సైవ క్రియాశక్తిర్భూత్వా విశ్వస్య మోదనద్రావణరూపధర్మద్వయవిశిష్టా సతీ ముద్రాఖ్యా భవతీత్యుత్తరార్ధస్థితపదద్వయాపకర్షేణాన్వయః। అయం భావః—విశ్వస్య హి షడ్భావవికారా యాస్కాదిభిః పరిగణితా అస్తి జాయతే వర్ధతే విపరిణమతేఽపక్షీయతే నశ్యతీతి। తేషు ప్రథమః సత్తారూపో భావవికారో విశ్వస్య సార్వకాలికః। ప్రలయకాలేఽపి బీజభావేన విశ్వస్య సత్త్వాత్।తతశ్చాన్యే పఞ్చైవ వికారాశ్చికీర్షితాః। తేషు ద్వితీయో వికారా (సా)త్మకో మి(వి)కారః ప్రకాశ ఇత్యుచ్యతే। అస్ఫుటస్ఫుటీకార ఇతి తల్లక్షణాత్। తృతీయో వికార ఏవాఽఽమర్శనమ్। ఇదంతయా హృదయంగమీభావ ఇతివృద్ధోక్తల్లక్షణస్యావయవశః సాకల్యేనేదమిత్థమిత్యాకారకజ్ఞానవిషయతావచ్ఛేదకధర్మే పర్యవస్రితాయాం కులాభివృద్ధావేవ సామఞ్జస్యాత్। తథా చ త్రిపురసున్దర్యాః స్వాన్తః స్థితసృష్టిసత్తాపర్యాలోచనోత్తరం విశ్వస్య ద్వితీయాదివికారవిషయిణీచ్ఛోత్పద్యతే। సేయం

విచికీర్షా। న చ వికారేచ్ఛయోర్భిన్నకర్తృకత్వేన సన్ప్రత్యయానాపత్తిః। సన్ప్రకృతేర్వ్యపసృష్టకరోతేరన్తర్భావితణ్యర్థత్వాత్। విశ్వాత్మనా స్వస్యా ఏవ పరిణామ ఇతి సిద్ధాన్తానుసారేణ సమానకర్తృకత్వస్యాప్యుపపత్తేర్వా। తతో విశ్వస్యోత్పత్త్యభివృద్ధీ క్రమేణ కరోతి। తే ఏతే ఏవ ప్రకాశామర్శనే అనుమోదతే తతో విశ్వం ద్రావయతి చ। అనుమోదనం నామ స్వేతరక్రియమాణక్రియానుకూల్యం, ద్రావణం నామ ఘనస్య సంకుచితస్య ప్రశిథిలావయవతాప్రసారః। సోఽయమేకరసీభూతస్య విశ్వస్య షట్త్రింశద్ధాకరణాత్మకః। తద్రైకరస్యం ద్రావణమితివృద్ధోక్త లక్షణస్యాప్యత్రైవ పర్యవసాయయితుం యుక్తత్వాత్। ఇత్థం చేదృశమోదనద్రావణాత్మకధర్మద్వయవిశిష్టోక్తరూపక్రియాశక్త్యభిన్నా త్రిపురసున్దర్యేవ ముద్రాపద్వాచ్యేతి॥౫౬॥

అథ ముద్రాసు సర్వసంక్షోభిణ్యా ఏవ ప్రథమావరణదర్శనీయత్వేన ప్రాథమ్యేఽపి సర్వవ్యాపకత్వాద్యభిప్రాయేణ త్రిఖణ్డాముద్రాయా ఏవ తృతీయపటలే పూర్వం వర్ణితత్వేన పూర్వక్ఌప్తక్రమానుసారేణైవ వాసనా ఉపదిదిక్షుస్త్రిఖణ్డాయా వాసనాం ప్రథమమాహ—

ముద్రాఖ్యా సా యదా సంవిదమ్బికా త్రికలామయీ॥౫౭॥

త్రిఖణ్డారూపమాపన్నా తదా సంనిధికారిణీ।

సర్వస్య చక్రరాజస్య వ్యాపికా పరికీర్తితా॥౫౮॥

తాదృశక్రియాశక్త్యభిన్నా సంవిదమ్బికా చిచ్ఛక్తిరూపా మాతా యదా త్రికలామయీ కలాత్రయప్రచురా జాతా, ఈక్షణవిశిష్టా జాతేతి యావత్। తదా త్రిఖణ్డారూపమాపన్నా। ముద్రాత్వసామాన్యధర్మ ఏవ సామానాధికరణ్యేనేక్షణస్యాపి మేలనేన తాదృశధర్మవిశిష్టా దేవీ త్రిఖణ్డేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః। సంనిధిర్దేవతాతేజఃసాంనిధ్యం, సర్వావరణశక్తిమరీచికాయా మహాదేవ్యా ఆహ్వానే వినియుక్తత్వాదేవ సర్వచక్రవ్యాపికా భవతి। అత్రేక్షణస్య వామాదిత్రయసమష్టిరూపత్వాత్తాః ప్రకాశాంశా దక్షిణాఙ్గులయః। ఇచ్ఛాదిత్రయసమష్టిరూపత్వాత్తా విమర్శాంశా వామాఙ్గులయః। తాసామేకత్ర సంయోజనాదీక్షణస్య తాదృశత్రితయయుగలైక్యరూపతా చేతి వాసనా ధ్వనితేత్యాహుః। వస్తుతస్తు తన్త్రభేదేనాఙ్గులివిన్యాసవైలక్షణ్యస్య బహులముపలమ్భాత్సర్వానుగమకదృష్టోపపత్తేరసంభవాత్క్వచిత్క్వచిత్సంభవన్త్యా అపి తస్యా మూలకృతాఽనుల్లిఖితత్వేనాప్రయోజకత్వాదఙ్గులివిన్యాసమారాదుపకారకం

కుర్వన్మూలోక్తాం వాసనాం సంస్మరేదిత్యేవ తు తత్త్వమ్। ఇతరన్మన్దజనవిశ్వాసాయైవేతి ధ్యేయమ్॥౪౭॥॥౪౮॥

సర్వసంక్షోభిణీముద్రావాసనామాహ—

యోనిప్రాచుర్యతః సైషా సర్వసంక్షోభికా పునః।

వామశక్తిప్రధానేయం ద్వారచక్రే స్థితా భవేత్॥౪౯॥

సా క్రియాశక్త్యభిన్నైషాఽమ్బికాశక్తిరేవ యదా యోనిప్రాచుర్యతః ప్రచురపదార్థనిష్ఠతత్తద్ధర్మావచ్ఛిన్నకార్యతానిరూపితకారణతావచ్ఛేదకధర్మబాహుల్యేనావలోక్యతే తదా సర్వసంక్షోభికా భవతి। సర్వజనికేతి యావత్। అత ఏవ వామాశక్తిప్రధానా వాఽవలోక్యతే తదా సర్వసంక్షోభికా భవతి। వామాయాః సర్జనాభిమానిత్వాత్। ఏకైకస్మిన్నఙ్గుష్ఠే కనిష్ఠికామధ్యమానామగ్రయోజననైకైకస్మిన్హస్తే యోనిత్రయమితి షడ్భిర్యోనిభిః కారణతాప్రాచుర్యం స్మర్తవ్యమితి భావః। మధ్యమయోరనామయోః కనిష్ఠయోశ్చ యోగాద్యోనిత్రయమేవేతి ప్రాచాముక్తిస్తు పూర్వచతుః శక్త్యుక్తముద్రోద్ధారవిరోధాదనాదీణయా॥౪౯॥

సర్వవిద్రావిణీముద్రావాసనామాహ—

క్షుబ్ధవిశ్వస్థితికరీ జ్యేష్ఠాప్రాచుర్యమాస్థితా।

స్థూలనాదకలారూపా సర్వానుగ్రహకారిణీ॥౬౦॥

సర్వాశాపూరకాఖ్యే తు సైషా స్ఫురితవిగ్రహా।

క్షుబ్ధస్యోత్పన్నస్య విశ్వస్య స్థితికర్త్రీ। అత ఏవ స్థిత్యభిమానిజ్యేష్ఠాప్రాచుర్యమాస్థితవతీ। అఙ్గులీచతుష్టయస్య ఋజుత్వాత్। త్రికోణ ఋజుభూతాయాః పూర్వరేఖాయాః స్థితిరూపత్వాత్। శబ్దస్య సూక్ష్మం రూపం నాదః, స్థూలం రూపమక్షరం తేన స్థూలనాదౌ, అకారాద్యాః స్వరాస్తే కలాసంఖ్యాః షోడశ। అకారాదిషోడశాక్షరరూపేతి యావత్। సైవేతిపదేన

ముద్రాశరీరఘటకసామాన్యధర్మవత్త్వముచ్యతే। ఈదృశవిశేషసామాంన్యధర్మయోర్యోగేన సర్వానుగ్రహకారిణీత్యుచ్యతే। అనుగ్రహో నామ విద్రావణమ్॥౬౦॥

సర్వాకర్షిణీముద్రావాసనామాహ—

జ్యేష్ఠావామాసమత్వేన సృష్టేః ప్రాధాన్యమాశ్రితా॥౬౧॥

ఆకర్షిణీ తు ముద్రేయం సర్వసంక్షోభిణి స్మృతా।

సంక్షోభద్రావణముద్రాపదశక్యతావచ్ఛేదకకోటిప్రవిష్టయోర్ధర్మయోరుభయోరపి సర్వాకర్షణముద్రాపదశక్యతావచ్ఛేదకకోటౌ ప్రవేశః। పరం తు న తయోః సమప్రాధాన్యమ్। నాపి విశేషణవిశేష్యభావే వినిగమనావిరహః। అపి తు జ్యేష్ఠావిశిష్టవామావత్త్వమేవ నివేశ్యమ్। తేన సృష్టేర్విశేష్యత్వేన నివేశ్యత్వాద్వామాచిహ్నస్యాఙ్గులిచతుష్టయవక్రత్వస్య సర్వోపరి ప్రదర్శనముపపద్యతే। సేయమాకర్షిణీతి ప్రసిద్ధా ముద్రా సర్వసంక్షోభిణి సర్వసంక్షోభణాఖ్యచక్రే స్మృతా స్థితా॥౬౧॥

సర్వావేశకరీముద్రావాసనామాహ—

వ్యోమద్వయాన్తరాలస్థబిన్దురూపా మహేశ్వరి॥౬౨॥

శివశక్త్యాత్మసంశ్లేషాద్వ్యావేశ్వరీ స్మృతా।

చతుర్దశారచక్రస్థా సంవిదానన్దవిగ్రహా॥౬౩॥

యావాన్వా అయమాకాశస్తావానేషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశ ఇతి శ్రుతౌ ప్రసిద్ధా బిన్దురూపేణ విద్యమానా పరస్పరగాఢాశ్లిష్టశివశక్త్యుభయాత్మికా ముద్రాఽత ఏవాఽఽనన్దవిగ్రహా సంవిద్వ్యావేశకరీత్యుచ్యతే। ప్రాఞ్చస్తు— షట్చక్రాన్తరాలస్థవ్యోమపఞ్చకే ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్య ఏకైకో బిన్దురస్తి తద్రూపేత్యర్థ ఇత్యాహుః॥౬౨॥౬౩॥

సర్వోన్మాదనముద్రావాసనామాహ—

బిన్ద్వన్తరాలవిలసత్సూక్ష్మరూపశిఖామయీ।

జ్యేష్ఠాశక్తిప్రధానా తు సర్వోన్మాదనకారిణీ॥౬౪॥

దశారచక్రమాస్థాయ సంస్థితా వీరవన్దితే।

ఉక్తబిన్ద్వోర్మధ్యే విలసన్తీ సూక్ష్మరూపా శిఖా తస్య మధ్యే వహ్నిశిఖా నీవారశూకవత్తన్వీతిశ్రుతౌ ప్రసిద్ధా। తన్మయీ జ్యేష్ఠాశక్తిప్రధానా। అత ఏవానామాతర్జనీయుగాభ్యామృజుభ్యాముపలక్షితా దేవ్యేవ సర్వోన్మాదనముద్రా బహిర్దశారే స్థితా॥౬౪॥

ఇయమేవ వామాశక్తిప్రధానా చేదనామాతర్జనీభిర్వక్రాభిరుపలక్షితా మహాఙ్కుశేత్యుచ్యత ఇత్యేవానయోర్భేద ఇత్యభిప్రేత్యాఽఽహ—

వామశక్తిప్రధానా తు మహాఙ్కుశమయీ పునః॥౬౫॥

తద్వద్విశ్వం వమన్తీ సా ద్వితీయే తు దశారకే।

సంస్థితా మోదనపరా ముద్రారూపత్వమాశ్రితా॥౬౬॥

బిన్ద్వన్తరాలవిలసత్సూక్ష్మరూపశిఖామయీ।

అత్ర మోదనపరేత్యవయుత్యానువాదో ముద్రాపదప్రవృత్తినిమిత్తస్య సామాన్యధర్మస్య విశేషధర్మైః సహ సామానాధికరణ్యేన వాచ్యతావచ్ఛేదకకోటౌ ప్రవేశ ఇత్యస్య స్మారణార్థః। సుగమమన్యత్। అత్ర బిన్ద్వన్తరాలేత్యర్ధం క్వచిత్పుస్తకే న దృశ్యతే। ప్రాఞ్చస్తు మూలాధారబ్రహ్మరన్ధ్రస్థపద్మకర్ణికయోర్మధ్యగతౌ స్వయంభూలిఙ్గపరలిఙ్గరూపౌ ద్వౌ బిన్దూ। తదన్తర్విలసన్త్యావమ్బికాశాన్తారూపే అమృతకుణ్డలిన్యావేవ శిఖే తన్త్రయీత్యర్థ ఇత్యాహుః॥౬౫॥౬౬॥

ఖేచరీముద్రావాసనామాహ—

ధర్మాధర్మస్య సంఘట్టాదుత్థితా విత్తిరూపిణీ॥౬౭॥

వికల్పోత్థక్రియాలోపరూపదోషవిఘాతినీ।

వికల్పరూపరోగాణాం హారిణీ ఖేచరీ పరా॥౬౮॥

సర్వరోగహరాఖ్యే తు చక్రే సంవిన్మయీ స్థితా।

ధర్మాధర్మౌ పుణ్యపాపాదృష్టజనకక్రియే తయోః సమాహారో ధర్మాధర్మం తస్య సంఘట్ట ఏకజ్ఞానీయైకధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపితప్రకారితా। తాదృశప్రకారితాకాదయం ధర్మో వాఽధర్మో వేతి సంశయాదితి యావత్। ఉత్థితా తాదృశసంశయోత్తరం జాతా, విత్తిరూపిణీ విశేషదర్శనాత్మకప్రమారూపా ధర్మత్వస్వవ్యాయ్యవిహితత్వానయమిత్యాకారికా, అయం ధర్మ ఏవేత్యాకారకనిశ్చయరూపా వా। సా చ గురుదయాలక్ష్యతన్త్రాధ్యయనజన్యా। వికల్పోఽసద్విషయకం జ్ఞానమ్। శబ్దమాత్రానుపాతీ వస్తుశూన్యో వికల్ప ఇతి యోగసూత్రాత్। పూర్వోక్తసంశయేఽధర్మకోటిరిత్యర్థః। అధర్మత్వవిశిష్టోపాస్తేః స్వపుష్పత్వాత్। తదుత్యస్తజ్జన్యో యః క్రియాలోపో వికల్పప్రయుక్తాశ్రద్ధయాఽనాదరేణాన్యథాకరణమ్। తేన రూప్యన్తే జన్యన్తే యే దోషాః పాపాదృష్టాన్యాముష్మికదుఃఖప్రదాని తేషాం విఘాతినీ వికల్పజన్యరోగాణామైహికదుఃఖప్రదానామాధివ్యాధీనాం చ హారిణీ తాదృశసంశయేఽధర్మకోట్యంశేన జన్యాని యాని పాపాని యే చ రోగాస్తేషాం సర్వేషాం నాశం కుర్వతీ యా విశేషదర్శనాత్మికా ప్రమా తద్భిన్నా సంవిన్మయీ నిర్విషయజ్ఞానపరాక్రియాశక్త్యభిన్నా త్రిపురసున్దర్యేవ ఖేచరీముద్రా భూత్వా సర్వరోగహరే చక్రే స్థితేత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు ధర్మః శివనిష్ఠత్వాచ్ఛక్తిః। అధర్మో నిర్ధర్మకత్వాచ్ఛివః। తత్సంఘట్టః సామరస్యం, వికల్పః సంశయస్తదుత్థాః క్రియా నిత్యనైమిత్తికకామ్యరూపాస్తాసాం లోపే యత్పాపం తద్విఘాతినీత్యర్థమాహుః। తేన బాహుద్వయపరివర్తనరూపసంఘట్టః శివశక్తిసామరస్యోక్తసంశయస్య వా స్మారకః సంస్తదీయాఙ్గులిసంయోగసచివ ఉక్తమర్థం సాకల్యేన యథా స్మారయతి తథాఽభ్యస్య ముద్రాం ప్రదర్శయేదితి భావః॥౬౭॥॥౬౮॥

బీజముద్రావాసనామాహ—

శివశక్తిసమాశ్లేషస్ఫురద్వ్యోమాన్తరే పునః॥౯॥

ప్రకాశయన్తీ విశ్వం సా సూక్ష్మరూపస్థితం సదా।
బీజరూపా మహాముద్రా సర్వసిద్ధిమయే స్థితా॥౨౦॥

వటబీజస్యాన్తరేఽపి కించిద్వ్యోమాస్త్యేవ। తస్య విభుత్వాత్। తస్మిన్సూక్ష్మతమేఽవకాశే వృక్షః సర్వోఽపి సూక్ష్మస్యస్తిష్ఠతీతి స్థితిః। తద్దృష్టాన్తానుగుణ్యాభిప్రాయేణ జగద్బీజస్య పరస్పరాభిన్నాశ్లేషశాలినః శివశక్తియుగులస్యాన్తః స్ఫురద్వ్యోమాన్తర ఇత్యుక్తమ్। వస్తుతో వ్యోమ్నోఽపి సృష్ట్యన్తర్గతత్వేన బీజదశాయాం తదుత్పత్తేరభావేన శివశక్త్యోర్గర్భ ఇత్యేవ వివక్షితమ్। విశ్వస్య ప్రాథమికో యః సత్తాత్మకో భావవికారస్తదభిమానవైశిష్ట్యేన దేవ్యేవ బీజముద్రేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః॥౯॥ ॥౨౦॥

యోనిముద్రావాసనామాహ—

సంపూర్ణస్య ప్రకాశస్య లాభభూమిరియం పునః।
యోనిముద్రా కలారూపా సర్వానన్దమయే స్థితా॥౨౧॥

కామకలాస్వరూపవర్ణనావసరే కలాపదవాచ్యత్వేన యా ప్రదర్శితా తద్రుపేయం యోనిముద్రా। అత ఏవ సంపూర్ణస్య ప్రకాశస్య పరశివస్య లాభభూమిః ప్రాప్తికారణమ్। అత ఏవ చ సర్వానన్దమయచక్రే స్థితా॥౨౧॥

అస్యా ఏవ యోనిదేవతాయా ముద్రారూపత్వే హేతుమాహ —

క్రియాచైతన్యరూపత్వాదేవం చక్రమయం స్థితమ్।
ఇచ్ఛారూపం పరం తేజః సర్వదా భావయేద్బుధః॥౨౨॥

పూర్వోక్తా యా క్రియాశక్తిర్మోదనద్రావణవిశిష్టా తద్రూపం యచ్చైతన్యం తత్త్వే సతి కలారూపత్వస్యైవ యోనిముద్రాపదవాచ్యత్వాదిత్యర్థః। ముద్రాత్వసామాన్యస్య సర్వముద్రాశరీరే నివిష్టత్వాదితి భావః। అత్రేదం బోధ్యమ్—వాసనా నామ సూక్ష్మం రూపాన్తరం యథాఽఙ్కుశస్య ద్వేషో జ్ఞానం వా। తచ్చాస్యైతాదృశమేవ రూపాన్తరమిత్యర్థే లౌకికప్రమాణానామప్రసరాదలౌకికార్షవచనప్రమాణకమేవాఽఽస్థేయమ్। దృశప్రమాణద్వయోపలమ్భే తు ద్వయోరపి ప్రామాణ్యావిశేషాదేవ ద్వే అపి వాసనే ఏవ। యత్తు వృద్ధైస్తత్ర తత్ర స్థూలరూపవాసనయోః సాధారణో ధర్మో హేతుత్వేన లిఖ్యతే। యథాఽఙ్కుశస్య జ్ఞానాత్మకత్వే మనోమయగజనివారకత్వాదిః। సోఽపి హేతూత్ప్రేక్షామాత్రం హేత్వధికరణన్యాయేన స్వార్థతాత్పర్యహీన ఏవ నతు వాస్తవికః। ఏవం సతి—

త్రిరాచామతి తద్ధృష్టోత్యస్తిభాతిప్రియత్రయమ్।

యత్పునః పరిమార్ష్టి ద్విర్నామరూపే జహాతి తత్॥

ఇత్యాదిరీత్యా స్మృత్యుక్తనిఖిలాహ్నికకర్మసు లీలావిశ్వంభరబోధసారాదిగ్రన్థేషు కవిభిః స్వకపోలకల్పనయా లిఖ్యమానా వాసనాః స్వరూపోత్ప్రేక్షామాత్రత్వేనాలంకారాన్తరవచ్చమత్కారాధాయికా అపి యథా నానుష్ఠానోపయోగిన్యస్తథా ప్రకృతేఽపి మూలే తన్త్రాన్తరే చాదృష్టాః ప్రాచీనైర్లిఖ్యమానా అపి వాసనా భూయస్యోఽస్మాభిరుపేక్షితా ఇతి న తత్ర శ్రద్ధాజాడ్యేన భ్రమితవ్యమ్। ఇదానీం యదా సా పరమా శక్తిరిత్యుపక్రాన్తాం చక్రవాసనాముపసంహరతి—ఏవమితి। పరజ్యోతిషో దేవ్యా ఇచ్ఛయైవ సర్వస్యాస్య చక్రస్యోత్పన్నత్వాదిచ్ఛావిశిష్టా దేవ్యేవ సర్వచక్రరూపేతి సర్వదాఽఽనుప్తేరా మృతేశ్చ బుధో భావయేదిత్యర్థః॥౬౨॥

పూర్వచతుఃశత్యాం సకలం బాహ్యగతం మధ్యగతం చేతి త్రివిధం చక్రం పూర్వపూర్వాశక్తస్యోత్తరోత్తరం పూజనీయత్వేన కథితమ్। తదిదం సవాసనం పూజయితురపి తుల్యమితిధ్వననాయ తత్త్రైవిధ్యం తత్ప్రసఙ్గాన్నవధాత్వం చోపదిశతి-

త్రిధా చ నవధా చైవ చక్రసంకేతకః పునః।

త్రికోణే బైన్దవం శ్లిష్టమితిబ్రహ్మాణ్డపురాణీయోక్తవచనరీత్యా సకలచక్రం మన్వస్రాదిచక్రే బాహ్యమధ్యగతపదవాచ్యేఽన్తర్భూతమ్। బాహ్యమధ్యగతస్యాపి శక్త్యలాత్మకయోనినవకత్వావిశేషాన్నవయోన్యాత్మకచః ఏవాన్తర్భవః।

ఈదృశార్థం మనసి నిధాయసందేహాయ సంక్షేపవిస్తరాభ్యాం త్రైవిధ్యం ద్వివారం వర్ణయతి —

వహ్నినైకేన శక్తిభ్యాం ద్వాభ్యాం చైకః పరః పునః॥౭౩॥

త్రైశ్చ వహ్నిత్రయేణాపి శక్తీనాం త్రితయేన చ।
పద్మద్వయేన చాన్యః స్యాద్భూగృహత్రితయేన చ॥౭౪॥

పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్నిపద్మద్వయమహీత్రయమ్।
ఇతి పూర్ణం మహాచక్రం తత్రప్రకారః ప్రదర్శ్యతే॥౭౫॥

తత్రాఽఽద్యం నవయోని స్యాత్తేన ద్విదశసంయుతమ్।
మనుయోని పరం విద్యాత్తృతీయం తదనన్తరమ్॥౭౬॥

అష్టద్వ్యష్టదలోపేతం చతురస్రత్రయాన్వితమ్।
చక్రస్య త్రిప్రకారత్వం కథితం పరమేశ్వరి॥౭౭॥

వహ్నిరేకో ద్వే శక్తీ చేత్యేకః। పరస్త్వేత్రైస్త్రిభిరన్యైః షడ్భిశ్చేతి మిలిత్వా నవభిర్భవతి। అన్యస్త్వేత్రైర్నవభిః పద్మద్వయభూత్రయాభ్యాం చ మిలితః। అస్యైవ వివరణం పఞ్చశక్తీతి। తేన నవయోనినా ద్విదశారాభ్యాం చ సంయుతం మనుయోని ద్వితీయమ్। సుగమమన్యత్। బిన్దుయోగస్త్వనుక్తత్వావిశేషాచ్చక్రత్రయేఽప్యన్వేతి॥౭౩॥౭౪॥౭౫॥౭౬॥౭౭॥

అస్మింశ్చక్రే ప్రథమం విన్దౌ ప్రధానదేవతాం పూజయిత్వాఽఽవరణదేవతాసు పూజనీయాసు ద్వౌ క్రమౌ। తత్ర నవయోన్యాదిభూగృహాన్తపూజనే సృష్టిక్రమః। సృష్టేరనేనైవ క్రమేణ వర్ణితత్వాత్। తద్విపరీతస్తు సంహారక్రమః। ఉభయవిధాఽపి పూజా యుక్తైవేతిద్యోతనాయ క్రమద్వైవిధ్యముపపాదయతి—

సృష్టిః స్యాన్నవయోన్యాదిపృథ్వ్యన్తం సంహృతిః పునః।
పృథ్వ్యాదినవయోన్యన్తమితి శాస్త్రస్య నిశ్చయః॥౭౮॥

ఏతత్సమష్టిరూపం తు త్రిపురాచక్రముచ్యతే।
యస్య విజ్ఞానమాత్రేణ త్రిపురాజ్ఞానవాన్భవేత్॥౭౯॥

॥౭౮॥౭౯॥

ఇదానీం క్రమప్రాప్తం నవవిధత్వం తన్నామాని చోపదిశతి—

చక్రస్య నవధాత్వం చ కథయామి తవ ప్రియే।
ఆదిమం భూత్రయేణ స్యాద్ద్వితీయం షోడశచ్ఛదమ్॥౮౦॥

అన్యదృష్టదలం ప్రోక్తం మనుకోణమనన్తరమ్।
పఞ్చమం దశకోణం స్యాత్షష్ఠం చాపి దశారకమ్॥౮౧॥

సప్తమం వసుకోణం స్యాన్మధ్యత్ర్యస్రమథాష్టమమ్।
నవమం త్ర్యస్రమధ్యం స్యాత్తేషాం నామాన్యతః శృణు॥౮౨॥

త్రైలోక్యమోహనం చక్రం సర్వాశాపరిపూరకమ్।
సర్వక్షోభకరం దేవి సర్వసౌభాగ్యదాయకమ్॥౮౩॥

సర్వార్థసాధకం చక్రం సర్వరక్షాకరం తథా।
సర్వరోగహరం గౌరి సర్వసిద్ధిమయం తథా॥౮౪॥

సర్వానన్దమయం చాపి నవమం శృణు సున్దరి।
అత్ర పూజ్యా మహాదేవీ మహాత్రిపురసున్దరీ॥౮౫॥

పరిపూర్ణం మహాచక్రమజరామరకారకమ్॥

అత్ర త్రైలోక్యమోహనాదయః సంజ్ఞా యోగరూఢాస్తాదృశార్థవిశిష్టత్వేన భావనీయానీత్యేతద్ధ్వననార్థం వక్ష్యమాణన్యాసోపయోగార్థం చోక్తాః। నిగదావ్యాఖ్యాతమేతత్॥౮౦॥౮౧॥౮౨॥౮౩॥౮౪॥౮౫॥

చక్రసంకేతముపసంహరతి—

ఏవమేష మహాచక్రసంకేతః పరమేశ్వరి॥౮౬॥

కథితస్త్రిపురాదేవ్యా జీవన్ముక్తిప్రవర్తకః।
ఇతి శ్రీనిత్యాషోడశికార్ణవస్య షష్ఠః పటలః।

స్వస్య త్రిపురాదేవ్యభేదాభిప్రాయేణ స్వకథితోఽప్యర్థస్తయైవ కథిత ఇత్యుక్తమ్। త్రిపురాదేవ్యా ఇతి షష్ఠీ వా। ఏతత్సంకేతజ్ఞానఫలం జీవన్ముక్తిరితి సర్వం శివమ్॥౮౬॥

ఇతి శ్రీభాస్కరోన్నీతే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః।

వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామః షష్ఠ ఈరితః॥౬॥

అథ సప్తమో విశ్రామః।

ఏవం సార్ధషడశీత్యా శ్లోకేశ్చకసంకేతముపదిశ్య క్రమప్రాప్తం మన్త్రసంకేతముపదిదిక్షుః శిష్యావధానాయ ప్రతిజానీతే—

శ్రీభైరవ ఉవాచ—

మన్త్రసంకేతకం దివ్యమధునా కథయామి తే।
యద్వేత్తా త్రిపురాకారో వీరచక్రేశ్వరో భవేత్॥౧॥

సకేతకమిత్యజ్ఞాతార్థే కప్రత్యయః। అద్యావధి కేనాప్యజ్ఞాతం తే త్వదీయం మన్త్రసంకేతం తే కథయామి। వీరా ఉపాసకాః। తే చ సకలాదిభేదేన త్రివిధాః। తేషు శుద్ధా ఉత్తమాః। అత ఏవ తే వీరసమూహస్యేశ్వరాః। తాదృశో మన్త్రసంకేతజ్ఞానేన భవతి। అత ఏవ చ స త్రిపురాకారస్త్రిపురాసారూప్యముక్తిమాన్। ఉపలక్షణమేతత్సాయుజ్యాదేరపి॥౧॥

ఏక ఏవ మన్త్రో నవచక్రేశ్వరీరూపోపాధిభేదాన్నవధా జాతః। తే చ మన్త్రాః ప్రథమపటల ఏవోద్ధృతాస్తాన్నామమాత్రేణోద్దిశతి—

కరశుద్ధికరీ త్వాద్యా ద్వితీయా చాఽఽత్మరక్షికా।
ఆత్మాసనగతా దేవీ తృతీయా తదనన్తరమ్॥౨॥

చక్రాసనగతా పశ్చాత్సర్వమన్త్రాసనస్థితా।
సాధ్యసిద్ధాసనా షష్ఠీ మాయాలక్ష్మీపరామయీ॥3॥

మూర్తివిద్యా చ సా దేవి సప్తమీ పరికీర్తితా।
అష్టమ్యావాహనీ విద్యా నవమీ భైరవీ పరా॥౪॥

మూలవిద్యా తథాఽఽఖ్యాతా త్రైలోక్యవశకారిణీ।

ఆసు సప్తమీ మూర్తివిద్యానామ్నీ తత్ర నోద్ధృతా। ఏకస్యా ఏవానుద్వారే బీజం తు తత్రైవాఽఽవాహనప్రకరణే వర్ణితమస్మాభిః। తామిహోద్ధరతి—మాయేతి। మాయా హృల్లేఖా। లక్ష్మీః శ్రీబీజమ్। పరా బాలాతృతీయబీజమ్। ఏవమక్షరత్రయాత్మికా మూర్తివిద్యా। భైరవీ భైరవస్య పరశివస్య పత్నీ త్రిపురసున్దరీరూపేత్యర్థః॥౨॥3॥౪॥

ఏతాసాం విద్యానాం న్యాసయోర్వినియోగమాహ—

ఏవం నవప్రకారాస్తు పూజాకాలే ప్రయత్నతః॥౫॥

ఏతాః క్రమేణ న్యస్తవ్యాః సాధకేన కులేశ్వరి।
పాదాగ్రజఙ్ఘాజానూరుగులిఙ్గాగ్రకేషు చ॥౬॥

ఆధారే విన్యసేన్మూర్తి తస్యామావాహనీం న్యసేత్।
మూలేన వ్యాపకన్యాసః కర్తవ్యః పరమేశ్వరి॥౭॥

అత్ర పూజాకాల ఇత్యనేన పూజామధ్యస్థో జపకాల ఉచ్యతే। ఉత్తరపటలే హి కాలభేదేన చతుర్విధో న్యాసో వక్ష్యతే। తత్ర జపకాలే చతుర్థశ్చతుర్దశావయవకః కరశుద్ధ్యాదికో న్యాసో విధాస్యతే। పరాన్యాసోత్తరం చక్రేశ్వరీన్యాసౌ కార్యో। అన్తే తు బాదరాయణ ఇతి న్యాయాత్। క్లృప్తక్రమేష్వక్లృప్తక్రమోఽభినవ ఆపతన్నన్తే నివేశ్య ఇతి తదర్థాత్। అత ఏవ చతుర్ణామపి

న్యాసానాం పూజాకాల ఏవ విధిరితిపక్షాన్తరేఽపి కరశుద్ధ్యాదిన్యాసాన్త ఏవ నివేశః। పూజాకాలశబ్దో యథాశ్రుత ఏవాస్తు న జపకాలోపలక్షక ఇత్యాగ్రహే త్వణిమాదిన్యాసోత్తరమేవైతయోర్ని వేశ ఇతి మన్తవ్యమ్। ఏవం పాదాగ్రయోర్జఙ్ఘయోర్జానునోరూర్వోర్గుదే లిఙ్గాగ్రే చేతిక్రమేణ షడ్విద్యా న్యస్య మూలాధారే సప్తమీం విద్యాం విన్యస్య సప్తమ్యా ఉపర్యష్టమీం విద్యాం విన్యస్య నవమ్యా మూలవిద్యయా సర్వాఙ్గే వ్యాపకన్యాసః కర్తవ్య ఇత్యర్థః॥౫॥౬॥౭॥

న్యాసాన్తరమాహ—

అకులాదిషు పూర్వోక్తస్థానేషు పరిచిన్తయేత్।

చక్రేశ్వరీసమాయుక్తం నవచక్రం పురోదితమ్॥౮॥

అకులం విషురాధారం స్వాధిష్ఠానం మణిపూరమనాహృతం విశుద్ధిరిన్ద్రయోనిరాజ్ఞా చేతి నవస్థానేష్వపి క్రమేణ తత్తద్విద్యాన్తే తత్తచ్చక్రేశ్వరీతత్తఇచ్చక్రనామనీ ఉల్లిఖ్య న్యసేత్। అమ్, ఆం, సౌః, త్రిపురాసహితాయ త్రైలోక్యమోహనచక్రాయ నమ ఇత్యాదయో మన్త్రా ఊహ్యాః। బాహ్యాఙ్గేషు తత్తన్మన్త్రాన్తేఽనామికాఙ్గుష్ఠాభ్యాం స్పర్శరూపో న్యాసః। ఆన్తరాఙ్గేషు తు స్పర్శాసంభవాచ్చిన్తనరూప ఏవేత్యాశయేన పరిచిన్తయేదిత్యుక్తమ్। ఉక్తం చ దక్షిణామూర్తిసంహితాయామ్ —

పుష్పైర్వాఽనామయా వాఽపి మనసా వా న్యసేదణుమ్। ఇతి।

అత్ర చ దేవతాశరీరే న్యాసదశాయాం పుష్పైః, స్వస్య బహిఃశరీరే న్యాసదశాయామనామయా, స్వస్యైవాన్తఃశరీరే న్యాసదశాయాం మనసేతివ్యవస్థితవికల్పార్థో వాశబ్ద ఇతి సంప్రదాయః। అనామాయామఙ్గుష్ఠయోగో వచనాన్తరోపసంహారసిద్ధః। నవావయవకం చక్రమితి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। శ్రీచక్రమిత్యర్థః। తేనైకవచనోపపత్తిః। ఏకవచననిర్దేశప్రయోజనం తు బిన్ద్వర్ధచన్ద్రాదిషు ద్వితీయచారం నవచక్రేశ్వరీమన్త్రాణాం న్యాసో మా ప్రసాఙ్క్షీదితి। అన్యథా తేషామపి త్రైలోక్యమోహనాదిచక్రవిభావనస్థలత్వావిశేషాదకులాదిష్విత్యాదిపదగ్రాహ్యత్వావిశేషాచ్చ పునర్న్యాసాన్తరప్రసక్తేః। ప్రాఞ్చస్త్వాహుః —నవచక్రమిత్యేకవచనమార్షమితి॥౮॥

తాసాం చక్రేశ్వరీణాం క్రమేణ నామాన్యాహ —

ఆసాం నామాని వక్ష్యామి యథానుక్రమయోగతః।
తత్రాఽఽద్యా త్రిపురా దేవీ ద్వితీయా త్రిపురేశ్వరీ॥౧౯॥

తృతీయా చ తథా ప్రోక్తా దేవీ త్రిపురసున్దరీ।
చతుర్థీ చ మహాదేవీ దేవి త్రిపురవాసినీ॥౧౦॥

పఞ్చమీ త్రిపురాశ్రీః స్యాత్షష్ఠీ త్రిపురమాలినీ।
సప్తమీ త్రిపురాసిద్ధిరష్టమీ త్రిపురామ్బికా॥౧౧॥

నవమీ తు మహాదేవీ మహాత్రిపురసున్దరీ।

తృతీయయా సద్రైక్యభ్రమో మా ప్రసఞ్జీతి నవమ్యాం మహత్పదం విశేషణమ్॥॥౯॥౧౦॥౧౧॥

ఏతాసాం చక్రేశ్వరీణాం శ్రీచక్రే క్రమేణ పూజాముపదిశతి —

పూజయేచ్చ క్రమాదేతా నవ చక్రే పురోదితే॥౧౨॥

నవేతి భిన్నం పదమ్। పురోదితే పూర్వతన్త్రే పూజనీయతయా కథితే శ్రీచక్రే త్రైలోక్యమోహనాదిచక్రక్రమాదేతా నవ చక్రేశ్వరీః పూజయేదిత్యర్థః। పురోదితపదేనాకులాదినవకం పరామృశ్యత ఇతి ప్రాఞ్చః। తన్న। అతిదేశేనైవ ప్రాప్త్యతోఽర్థస్య పునరుపదేశవైయర్థ్యాత్। ప్రత్యుతాపూర్వతాద్యనిష్టాపత్తేశ్చ॥౧౨॥

ఏవం నవప్రకారాఽఽద్యా పూజాకాలే తు పార్వతి।

ఏకాకారాం హ్యాద్యశక్తిరజరామరకారిణీ॥౧౩॥

ఆద్యస్య శివస్య శక్తిరణ్యాద్యా పూజాకాలే నవప్రకారాఽపి వస్తుత ఏకాకారైవ। ఏవం జ్ఞాతా సత్యజరామరత్వం దత్తే। అజరామరేతి భావప్రధానౌ నిర్దేశౌ॥౧౩॥

మన్త్రసంకేతకస్తస్యా నానాకారీ వ్యవస్థితః।

నానామన్త్రక్రమేణైవ పారమ్పర్యేణ లభ్యతే॥౧౪॥

తస్యా ఆదిశక్తేర్మన్త్రసంకేతకో నానాకారః। తదీయవిద్యాయాః సాంకేతికార్థః షట్ప్రకారః। పరం తు తస్యా మన్త్రోఽపి నైకః। యేనైకస్యైవ మన్త్రస్య షడర్థాః స్యుః। కిం తు నానావిధో మన్త్రో లోపాముద్రాకామరాజాదిభేదాత్। తతశ్చ కేచిదర్థాః కాదివిద్యాయా ఏవ। కేచిత్తు హాదివిద్యాయా ఏవ। కేచిత్తూభయసాధారణాః। సంహత్య షడ్విధః సంకేతః। తత్ర కస్యా విద్యాయాః కోఽర్థ ఇతి తు పారమ్పర్యక్రమేణైవ వ్యవస్థా లభ్యత ఇత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు హాదివిద్యాయా ఏవ షడర్థా ఇత్యభిమన్యమానా ఇహత్యం నానామన్త్రపదం చక్రేశ్వరీమన్త్రపరత్వేన వ్యాచక్షతే। తదయుక్తమ్। చక్రేశ్వరీమన్త్రాణాముత్తరత్రార్థవర్ణనాభావాత్, సంప్రదాయార్థాదేర్హాదివిద్యాయామలగ్నకతాయాః దర్శయిష్యమాణత్వాచ్చ। పూర్వతన్త్రే కాదివిద్యాయా ఏవోద్ధృతత్వేన హాదివిద్యాయా ఏవ షడర్థీత్యభిమానస్యోపక్రమవిరోధేన త్యాజ్యతయా వైపరీత్యాభిమానస్యైవాఽఽపత్తేశ్చ। పూర్వతన్త్రగ్రన్థస్యాపి హాదిపరత్వేన లాపనే క్లిష్టతాయాస్తత్రైవ ప్రదర్శితత్వాచ్చ। తస్మాదస్మదుక్తవ్యవస్థైవ నిష్పక్షపాతేతి మన్తవ్యమ్॥౧౪॥

వక్ష్యమాణార్థనికరస్య దుర్గమత్వాత్సావధానీకరణాయ పునః ప్రతిజానీతే—

షడ్విధం తం తు దేవేశి కథయామి తవానఘే।

తం మన్త్రార్థమ్।

అర్థం విభజతే—

భావార్థః సంప్రదాయార్థో నిగర్భార్థశ్చ కౌలికః ॥౧౫॥

తథా సర్వరహస్యార్థో మహాతత్త్వార్థ ఏవ చ ॥

॥౧౫॥

తత్ర ప్రథమోద్దిష్టం భావార్థం విశదయితుకామో భావార్థపదం నిర్వక్తి—

అక్షరార్థో హి భావార్థః కేవలః పరమేశ్వరి ॥౧౬॥

అక్షరాణాం హి తావదర్థప్రతిపాదకత్వం స్వభావః। తతశ్చ యః కేవలస్తార్యాదినాఽనవగతోఽక్షరాణాం వృత్త్యైవ లభ్యోఽక్షరార్థోఽక్షరస్వభావలభ్యత్వాత్స భావార్థ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ॥౧౬॥

అథ తమేవార్థం ప్రతిపాదయతి నవభిః శ్లోకైః—

యోగినీభిస్తథా వీరైర్వీరేన్ద్రైః సర్వదా ప్రియే।

శివశక్తిసమాయోగాజ్జనితో మన్త్రరాజకః ॥౧౭॥

యోగిన్యో విమర్శాంశభూతేచ్ఛాజ్ఞానక్రియాత్మికాః సరస్వతీపృథివీరుద్రాణ్యస్తిస్రః। బహువచనస్య కపిఞ్జలన్యాయేన త్రిసంఖ్యాపరత్వాత్। వీరా ఉపాసకా అశుద్ధమిశ్రశుద్ధభేదేన త్రయః। వీరేన్ద్రాః ప్రకాశాంశభూతవామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్యభిన్నా బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాస్త్రయః। త్రితయభోక్తా వీరేశ ఇతి శివసూత్రే జాగరాదిధామత్రయేఽప్యప్రచ్యుతస్వాత్మానుసంధానో వీరేశ ఇతిలక్షణకథనాత్। ఉపచారాశ్చలత్వేఽపి తన్మయత్వాప్రమత్తతేతి తన్త్రరాజేఽప్యయమేవార్థ ఉక్తః। తేన తాదృశవాసనాదార్ఢ్యశీలా వీరేన్ద్రాః। తాదృశవాసనాశైథిల్యాత్తారతమ్యేన త్రివిధా వీరా ఉచ్యన్త ఇత్యుక్తం భవతి। శివశక్త్యోః సమాయోగః సామరస్యం చైకమ్। ఏవం దశ। ఏతైరయం మన్త్రరాజో జనితః। ఏతద్వాచకాక్షరదశకఘటిత ఇత్యర్థః। అయం భావః —అస్యాం హి విద్యాయాం

పఞ్చదశాక్షరాణి తేషు హృల్లేఖాక్షరత్రయం దేవ్యా వాచకత్వేన ప్రసిద్ధార్థకమేవ। హ్రీంకారవాచ్యా హ్రీంకారవేద్యేతి నామత్రింశత్యాం కథనాత్। తత్పరత్వోపపాదనం చ తన్త్రరాజే—

వ్యోమ్నా ప్రకాశమానత్వం గ్రసమానత్వమగ్నినా।

తయోర్విమర్శ ఈకారో బిన్దునా తన్నిషాలనమ్॥ ఇతి।

ద్వితీయతృతీయకూటయోరేకైకమక్షరం హకారసకారరూపం త్వగ్రే మూల ఏవ వ్యాఖ్యాస్యతే। అతోఽవశిష్టాన్యక్షరాణి దశైవేత్యాశయేన దశభిరేవ మన్త్రఘటనముక్తమ్। ఏవం చైకైకస్మిన్కూటే యావన్త్యక్షరాణి తేషాం యోగిన్యాదయో యథాయథముక్తా యేఽర్థాస్తేషాం హృల్లేఖోపస్థితదేవ్యా సహ సామానాధికరణ్యవశాదభేద ఏకైకకూటార్థః। సామానాధికరణ్యం చేహ విరుద్ధవిభక్తిమత్త్వాభావరూపం దధిమధ్విత్యాదావివ। తత్ర కకారత్రయం బ్రహ్మాదిపరమ్। లకారత్రయం పృథివ్యాదిపరం, హకారసకారావీకారశ్చ వీరపరాః। ఏకాక్షరకోశాదినా లక్షణయా వా తత్తత్పరతాయా విద్వద్భిః సూపపాదత్వాత్। ఏకారః సామస్యపరః। శివశక్తివాచకయోరకారేకారయోర్యోగేన జనితత్వాత్। అథవాఽస్యాం విద్యాయాం సప్తత్రింశదక్షరాణీత్యుత్తరత్ర వక్ష్యతే। తేషు చ పునరుక్తపరిహారేణ గణనాయాం దశైవ శిష్యన్తే— అకారో లకారః సకారో హకార ఈకార ఏకారో రేఫః కకారో నాదో బిన్దుశ్చేతి। కిం బహునా సర్వవిధాసు శ్రీవిద్యాస్వప్యేతావన్త ఏవ వర్ణాః।

తదుక్తం జ్ఞానార్ణవే—భూమిశ్చన్ద్రః శివో మాయా శక్తిః కృష్ణాధ్వమాదనౌ।

అర్ధచన్ద్రశ్చ బిన్దుశ్చ నవార్ణో మేరురుచ్యతే॥

మహాత్రిపురసున్దర్యా మన్త్రా మేరుసముద్భవాః। ఇతి।

ఏష్వేకార ఏకో వ్యఞ్జనైః సహ పార్థక్యాభావాభిప్రాయేణ న పృథగ్గణితః। లకారాదయస్తు భూమ్యాదిపదైః క్రమేణ గణితా ఏవ। అతో న దశసంఖ్యావిరోధః। తతశ్చైతే దశ వర్ణా యథాయథం యోగిన్యాదివాచకత్వేన వ్యాఖ్యేయాః। వర్ణపునరుక్తిశ్చ వ్యక్తిబహుత్వాభిప్రాయేణోపపాద్యా। తేష్వేకారస్య చరమనిర్దేశాద్విశేష్యబోధకత్వం స్వీకృత్య యోగిన్యాద్యభిన్నం శివశక్తిసామరస్యాత్మకం బ్రహ్మేతి వాక్యార్థః। అనయోశ్చ పక్షయోరుత్తరోఽష్టశ్లోక్యాత్మకో గ్రన్థసందర్భః సర్వోఽపి ప్రాచాం పక్ష ఇవ విద్యాయాః స్తుత్యర్థ

ఏవ। వస్తుతస్తు — అక్షరార్థో హి భావార్థ ఇత్యాదావుపక్రమ్యాన్తే భావార్థ ఇతి మన్వత ఇత్యుపసంహారాన్మధ్యే ద్వితీయతృతీయకూటయోః పరామర్శాచ్చ లిఙ్గాదయం గ్రన్థసందర్భః సర్వోఽపి ప్రతికూటమక్షరశోఽర్థప్రతిపాదనపర ఏవ నాత్ర స్తుతిమాత్రపరత్వావకాశ ఇతి స్పష్టం ప్రతీయతే। తథా చాయం శ్లోకః ప్రథమకూటమాత్రస్యార్థప్రతిపాదనపరః। తతశ్చైకైకః కకారాదివర్ణో వీరేన్ద్రాదిపరః। కకారాదిత్రయం ప్రత్యేకం బహువచనాన్తమితిద్యోతనాయ యోగినీభిరిత్యాదీని బహువచనాన్తాని త్రీణి పదాని। ఏకారస్త్వేకవచనాన్త ఏవేతిద్యోతనాయే సమాయోగాదిత్యేకవచనమ్। హృల్లేఖయా విశేష్యలామః। తేన యోగినీస్వరూపా వీరస్వరూపా వీరేన్ద్రస్వరూపా శివశక్తిసామరస్యస్వరూపా త్రిపురసున్దరీతి ప్రథమకూటార్థ ఇత్యుక్తం భవతి। కాశ్చ, ఏశ్చ యశ్చ లాశ్చేతి ద్వంద్వోత్తరం హ్రీంకారేణ కర్మధారయః। హల్ఙ్యాదినా సులోపః। సమాసేఽపి సంధ్యభావ ఆర్షః। కకారాదీనాం భిన్నపదత్వస్వీకారేఽప్యేకారలకారయోః సులోప ఆర్షః॥౧౭॥

ఏతదేవోపపాదయంస్తృతీయకూటం వ్యాచష్టే —

తన్మయీం పరమానన్దనన్దితాం స్పన్దరూపిణీమ్॥

నిసర్గసున్దరీం దేవీం జ్ఞాత్వా స్వైరముపాసతే॥౧౮॥

తన్మయీం యోగిన్యాదిచతుష్టయాభిన్నామ్। అధమమధ్యమవీరాభేదాద్దుఃఖసంపర్కో మా ప్రసాఙ్క్షీదత ఆహ—పరమేతి। పరమత్వం దుఃఖాసంపృక్తత్వం తాదృశానన్దేన నన్దితాం హృష్టాం యుక్తామభిన్నామితి యావత్। స్పన్దః షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకం విశ్వమ్। తద్రూపిణీం తదభిన్నామ్। అసున్దరేణాపి పదార్థేనాభేదాదసున్దరత్వం స్యాదత ఆహ—నిసర్గసున్దరీ స్వభావమధురామ్। అయం తృతీయకూటలభ్యోఽర్థః। ఉత్తరత్ర తృతీయే పిణ్డకే పునరిత్యుపక్రమ్య కథితా విశ్వరూపిణీత్యన్తేనాస్యార్థస్య వివరణాల్లిఙ్గాత్। హృల్లేఖయా దేవీమనూద్య సకలపదేన సర్వస్యాభేదో విధీయతే। సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేత్యర్థః। సకలపదే విభక్తిలోప ఆర్షః। సమాసాఙ్గీకారే త్వేకప్రసరతామఙ్గః। ఉద్దేశ్యవిధేయభావానఙ్గీకారేఽప్యదోషో వా। హృల్లేఖాలభ్యమర్థమాహ—దేవీమితి। ఈదృశీం దేవీం మన్త్రతో జ్ఞాత్వా జానన్తః శాబ్దబోధవిషయీకుర్వన్తః సాధకాః స్వైరాచారం యథా తథోపాసతే భావయన్తి। సుఖం వ్యాదాయ స్వపితీతివత్సమానకాలే క్త్వా॥౧౮॥

మధ్యమకూటస్యార్థమాహ—

శివశక్త్యాత్మసంఘట్టరూపే బ్రహ్మణి శాశ్వతే।

తత్రప్రథాప్రసరాశ్లేషభువి త్ర్యేన్ద్రోపలక్షితే॥౧౯॥

జ్ఞాతుర్జ్ఞానమయాకారకరణాన్మన్త్రరూపిణీమ్।

శివశక్త్యాత్మకో యః సంఘట్టః సామరస్యం తద్రూపే బ్రహ్మణి విషయే జ్ఞాతుర్జ్ఞానమయాకారశ్చిన్మయత్వం తత్కరణాద్ధేతోర్మన్త్రరూపిణీం మన్త్రారం త్రాయత ఇత్యేతదర్థకమన్త్రరూపాం, దేవీమితి పూర్వేణాన్వయః। ఏతేన చిత్తం మన్త్ర ఇతి శివసూత్రం చితిరేవ చేతనపదావరూఢా చైత్యసంకోచినీ చిత్తమితి శక్తిసూత్రం చోపపద్యతే। బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానం తు న సవికల్పకమితిధ్వననాయ తత్రప్రథేత్యాది। తస్య బ్రహ్మణః ప్రథాప్రసరో విస్తృతత్వం విశ్వమితి యావత్। తదాశ్లేషభువి తత్సంబన్ధాధారేఽప్యైన్ద్రేణేదృశైశ్వర్యేణోపలక్షితే నతు విశిష్ట ఇతి తదర్థః। విశ్వజనకత్వాదిధర్మవిశిష్టవిషయకత్వస్యోపలక్షితపదేన నిరాసాద్ధర్మిమాత్రవిషయకత్వరూపాఖణ్డత్వం జ్ఞానస్య సిధ్యతి। అఖణ్డత్వం చ సవికల్పకప్రజ్ఞావిలక్షణవిషయితాశాలిత్వమ్। ఏవముక్త్యా చ మధ్యకూటస్య చ్ఛాయావ్యాఖ్యా సూచితా। హకారః శివః। సకారః శక్తిః।

కత్రయం హద్వయం చైవ శైవో భాగః ప్రకీర్తితః।

శక్త్యక్షరాణి శేషాణి హ్రీంకార ఉభయాత్మకః॥

ఇతిబ్రహ్మణ్డపురాణాత్।

ఆత్మపదేన సామరస్యస్యోమయాభేదాత్మకత్వసూచనాదనయోరక్షరయోః కర్మధారయో ధ్వనితః। హశ్చ చ తత్సం చ హసం పరస్పరసమరసాపన్నశివశక్తిరూపమ్। బ్రహ్మణీతి తు కకారస్యార్థః। కం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః। తుపదేన హసస్య కకారేణ సహ కర్మధారయ ఉక్తః। హసం చ తత్కం చ ఇసకం సమరసశివశక్త్యాత్మకం బ్రహ్మ। తత్రప్రథేత్యాదినా హసకపదస్య లక్షణయా ధర్మిమాత్రపరత్వం న తు శక్యతావచ్ఛేదకవిశిష్టపరత్వముక్తమ్। ఇసకం హన్తీతి హసకహా తాదృశబ్రహ్మవిషయకజ్ఞానవాన్। హన్తేర్గత్యర్థతయా యే గత్యర్థాస్తే జ్ఞానార్థా ఇత్యనుశాసనేన చ తథోపపత్తేః। సోఽయం సమాసో బ్రహ్మణీతివిషయసప్తమ్యోక్తః। హన్తేర్జ్ఞానార్థకత్వం

జ్ఞాతురితి పదేన జ్ఞాపితమ్। హసకహనం లాతి ఆదత్తే స్వాభిన్నం కరోతీతి హసకహలా। తదిదం జ్ఞానమయాకారకరణాదిత్యనేన ధ్వనితమ్। తస్య హృల్లేఖయా సమాసే పుంవద్భావే రూపసిద్ధిః। సోఽయమవయవశ ఉక్త ఏవార్థః సంక్షిప్య మన్త్రరూపిణీమిత్యనేనోక్తః। ఇత్థం చ—

శివశక్త్యభిదారూపా బ్రహ్మవిష్ణుహరాత్మికా।

వాణ్యపర్ణారమారూపా త్రివిధోపాసకాత్మికా॥

మిథఃసమరసాపన్నశివశక్త్యుభయాత్మనః।

బ్రహ్మణో నిర్వికల్పజ్ఞమాదదానా నిజాత్మనా॥

సర్వతత్త్వాత్మికా దేవీ మహాత్రిపురసున్దరీ। ఇతి భావార్థః॥

॥౧౯॥

తదిదమాహ —

తేషాం సమష్టిరూపేణ పరాశక్తిస్తు మాతృకా॥౨౦॥

తేషామేకైకకూటార్థత్వేన వర్ణితానాం విశేషణానాం సమష్టిరూపేణైకీకృత్య యోజనేన పరాశక్తిర్మాతా మన్త్రార్థో భవతీత్యర్థః॥౨౦॥

ఇదానీం దేవ్యాం మన్త్రాభిన్నత్వవిశ్వాభిన్నత్వయోరుక్త్యా మన్త్రవిశ్వయోః ప్రసక్తం మృదభిన్నఘటశరావయోరివాభేదమేకోపాదానోపాదేయత్వేనోపపాదయన్దర్శయితుమాహ—

మధ్యబిన్దువిసర్గాన్తఃసమాస్థానమయే పరే।
కుటిలారూపకే తస్యాః ప్రతిరూపం వియత్కలే॥౨౧॥

మధ్యప్రాణప్రథారూపస్పన్దవ్యోమ్ని స్థితా పునః।
మధ్యమే మన్త్రపిణ్డే తు తృతీయే పిణ్డకే పునః॥౨౨॥

రాహుకూటాద్వయస్ఫూర్జత్।

కామకలాయాం హ్యాదౌ తురీయబిన్దుస్తదధః కామాఖ్యో బిన్దుస్తదధో విసర్గాఖ్యం బిన్దుద్వయం తదధో హార్ధకలేతి స్థితిః। తత్ర తుర్యవిసర్గయోర్మధ్యే యో బిన్దుః కామాఖ్యః స చ విసర్గశ్చ తయోరన్తశ్చైతన్యాత్మనా సమ్యగాస్థానం యయోస్తన్మయే యే ద్వే అక్షరే కామాన్తర్గతోఽకారో విసర్గాన్తర్గతో హకారశ్చ పరం తు తే ద్వే అపి న వైఖరీరూపే అపి తు పరే పరామాతృకారూపే శూన్యాకారే ఇతి యావత్। మాతృకాద్యన్తగే హత్యర్థం ఇతి కేచిత్। తే ఏతే కుటిలారూపకే వక్రారూపే వామారూపే సృష్టిజనకే ఇతి యావత్।అకులకులకుణ్డలినీరూపే ఇతి కేచిత్। తస్యా దేవ్యాః ప్రతిరూపం రూపాన్తరే అర్ధశబ్దాత్మకే పరబ్రహ్మణో ద్వే రూపే। తత్రైతే అక్షరే శివశక్త్యోః శబ్దాత్మకరూపే కులకుణ్డలిన్యా రూపాన్తరే ఇతి కేచిత్। తత్కుటిలారూపకే ఇత్యనేన పునరుక్తమ్।ఈదృశబహువిశేషణైర్నిర్దిష్టే అక్షరే నామ్నాఽపి నిర్దిశతి—వియత్కలే ఇతి। వియత్, హకారః। కలా ప్రకాశోఽకారః। అకారాధికారే ప్రకాశః పరమః శివ ఇతి కోశాత్। వియచ్ఛబ్దేనాకారః కలా హార్ధకలా హకార ఇతి కేచిత్। తఇచ్చిన్త్యమ్। ఈదృశం పరారూపమక్షరద్వయం మన్త్రేఽప్యస్తీతి ప్రదర్శయతి— మధ్యప్రాణేతి। మధ్యమే మన్త్రపిణ్డే ద్వితీయకూటే యో మధ్యో హకారత్రయే మధ్యో ద్వితీయహకారః స ఏవ చ ప్రాణప్రథారూపః ప్రాణో విసర్గాన్తర్గతః పరారూపో హకారస్తస్య ప్రథా ప్రథనం స్థూలతా వైఖర్యాత్మకతా తద్రూపో యః స్పన్దవ్యోమా హకారః, స్పన్దత ఉత్పద్యత ఇతి స్పన్దం, స్పన్దం వ్యోమ యస్మాత్స స్పన్దవ్యోమా। హకారాద్వ్యోమ సంభూతమితి వక్ష్యమాణత్వాత్। ప్రథారూపో యః స్పన్దస్తదాత్మకం యద్వ్యమేతి వా। తత్ర పునః స్థితా హకారాత్మికా పరా మాతృకా। కేచిత్తు— మధ్యమ ఇతి పదం వారద్వయం యోజయన్తో మధ్యమకుటే యో మధ్యమహకారస్తత్రేతి వ్యాచక్షాణా మధ్యప్రాణపదం విసర్గమధ్యచైతన్యపరత్వేన వ్యాఖ్యన్। ఇదం చ సంప్రదాయమనురుధ్య వ్యాఖ్యాతమ్। అన్యథా ప్రథమోపస్థితన్యాయేన ప్రథమహకార ఏవం స్థితేతి వ్యాఖ్యాతుం యుక్తత్వాత। నను ద్వితీయకూటమధ్యమకారస్థోఽకారస్తృతీయకూటహృల్లేఖా స్థహకారశ్చేతిద్వయపరత్వేనైవాయం సందర్భః స్వరసః। ఉపక్రమ ఆదాదకారస్య

పశ్చాద్ధకారస్య నిర్దేశాత్తాదృశక్రమానురోధాయోపసంహారగ్రన్థస్యాపి వర్ణయితుం యుక్తత్వాత్। వ్యోమ్నీతి సప్తమ్యాః పర ఇత్యర్థస్యేష్టత్వాత్। తథైవ రాహుకుటాద్వయేతి సప్తమ్యాః సుకల్పత్వాత్। అతః కథం సంప్రదాయలబ్ధత్వమర్థస్యేతి చేత్సత్యమ్। ఉపక్రమ ఉపస్థితస్యాకారహకారయోః క్రమస్య ప్రతిరూపమిత్యేకవచనాన్తవిశేషణేన విచ్ఛేదాత్। వియత్కలే ఇత్యనేన హకారోత్తరమకారనిర్దేశేన విపరీతక్రమస్య వ్యవహ్రియమాణత్వేన తేనైవ క్రమేణోత్తరత్ర వ్యక్తినిర్దేశస్య నిరాబాధాత్। అత ఏవ సం తే ప్రాణో వాయునా గచ్ఛతాభిత్యేకవచనాన్తక్రియాపదస్య సం యజత్రైరఙ్గానీతిబహువచనాన్తాన్వయాయోగ్యతయైవ విచ్ఛేదే సం యజ్ఞపతిరాశిషేత్యనేనాన్వేతుం యోగ్యస్యాపి నానుషఙ్గోఽపి తు పదాన్తరమధ్యాహర్తవ్యమితి సిద్ధాన్తితం భేదలక్షణే। వియత్కలే ఇతి పదమప్యుపక్రాన్తక్రమానుసారేణ వ్యాచక్షాణానాం ప్రాచాం తు మతే సంప్రదాయరక్షణాయ సంప్రదాయాన్తరం వ్యాఖ్యాతాంశేఽపి శరణీకరణీయమితి దిక్। సంప్రదాయసిద్ధోఽర్థస్తు మధ్యమతృతీయకూటయోః ప్రతినియతనిర్దేశాజ్జ్ఞాపితః। శ్రూయమాణే షోఢాన్యాసీయే గ్రహన్యాసే శషసహ రాహుకూటమితి వక్ష్యతే—వక్త్రే శాదిచతుర్వర్ణైః సహితం రాహుమేవ చేతి। తత్రాద్వయౌ ప్రాథమికద్వయాద్భిన్నౌ సకారహకారౌ తయోర్మధ్యేఽపి యోగ్యతయా సకార ఏవ తృతీయకూటే హకారస్యాకారయోగాభావాత్। ఉభయత్రాపి పునః శబ్దః భూయమాణో ద్వితీయవారమిత్యర్థకో వైఖరీభిన్నపరామాతృకారూపతాం ద్రఢయతి। అక్షరమాత్రే ధ్వన్యంశవర్ణాంశౌ వర్తేతే ఏవ। తార్కికమతే సువర్ణే పరస్పరసంస్పృష్టపార్థివతైజసాంశవత్। అత ఏవ తారత్వమిత్యాదిధ్వనిధర్మాణాం వర్ణేష్వనుభవః। స వర్ణే ధ్వనిః సర్వవర్ణజనకో నాద ఏవ। నాద ఏవ హి ప్రథమం పరారూపో మూలాధారాదుత్థితో మణిపూరానాహతయోరాగత్య ప్రాణమనోభ్యాం సంయోగాత్పశ్యన్తీమధ్యమాత్మనా పరిణతః కణ్ఠే వైఖరీరూపవర్ణాత్మకతామాపద్యత ఇతి సిద్ధాన్తాత్। తస్మింశ్చ నాదే సర్వవర్ణకారణీభూతే సర్వే వర్ణాః సూక్ష్మరూపేణ వర్తన్త ఏవ। బీజే ఫలపుష్పాదివత్। యథా బీజరూపే సంపుట ఏకస్మిన్నపి పూర్వార్ధపరార్ధాత్మనా ద్విధా భిన్నే వివిధావయవకః సర్వోఽపి వృక్షోఽన్తరస్తి తథాఽకారహకారరూపేణ ద్విధా భిన్నే నాదబ్రహ్మణి సర్వోఽపి వర్ణాత్మకో లౌకికవైదికప్రపఞ్చోఽస్తి। అత ఏవాకారహకారయోర్మధ్య ఏవ సర్వవర్ణపాఠః। ళకారస్య లకారేణాభేదాత్। క్షకారస్య కకారషకారయోగరూపత్వేనాపార్థక్యాత్। బ్రహ్మణోఽకారహకారసమాహారరూపత్వాదేవ శ్రుతిష్వహంరూపతైవ తస్య ప్రదర్శ్యతే। బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్తదాత్మానమేవావేదహమితి బృహదారణ్యకే। తత్రాహమహమిత్యైతరేయే। కస్త్వమిత్యహమితి హోవాచేత్యాద్యపి। విరూపాక్షపఞ్చాశికాయామపి—

స్వపరావభాసనక్షమ ఆత్మా విశ్వస్య యః ప్రకాశోఽసౌ।

అహమితి స ఏవ ఉక్తోఽహంతాస్థితిరీదృశీ తస్య॥ ఇతి।

బ్రహ్మణోఽహంరూపత్వాదేవ హి తదుపాసనాఽప్యహంగ్రహాదిరూపైవోపదిశ్యతే—అహమిత్యేవ విభావయేద్భవానీమిత్యపి। కారణస్యాహంరూపత్వాదేవ హి సర్వస్మిన్నపి ప్రపఞ్చే తదనుగతిర్మృద ఇవ ఘటశరావాదిషు। అత ఏవాస్మచ్ఛన్దస్య సర్వనామతా। తపనీయశ్రుతిరపి—ఏకమేవేదం సర్వం తస్మాదహమితి సర్వాభిధానమితి। అత ఏవ చేట్టశార్థస్యాతిరహస్యత్వాభిప్రాయేణ తన్త్రరాజే—ఆదిమాన్త్యం తు వేదయేదితి సంకేతేనోక్తమ్। ఆదిమోఽకారః, అన్త్యో హకారస్తయోః సమాహారోఽహమితి తదర్థాత్। మాలినీశాస్త్రసిద్ధాన్తతన్త్రయోరపి—

ఆదిమాన్త్యవిహీనాస్తు మన్త్రాః స్యుః శరదభ్రవత్।

గురోర్లక్షణమేతావదాదిమాన్త్యం నివేదయేత్॥ ఇతి।

మాతృకాచక్రసంబోధ ఇతి శివసూత్రే వరదరాజేనాప్యుక్తమ్—

అతోఽకారహకారాభ్యామహమిత్యపృథక్తయా।

ప్రపఞ్చం శివశక్తిభ్యాం క్రోడీకృత్య ప్రకాశతే॥ ఇతి।

అన్యోఽప్యస్మిన్నర్థే రహస్యనిష్కర్షే వరివస్యారహస్యవ్యాఖ్యానేఽస్మాభిః ప్రకటీకృతః। అనయా చ రీత్యా సర్వస్యాప్యకారహకారసామరస్యాత్మకత్వేన మన్త్రస్యాపి తథాత్వాన్మన్త్రే తాదృశవర్ణద్వయమస్తీత్యవివాదమ్। యథా హి వటవృక్షే జనకబీజసమానాకారం బీజానన్త్యేఽపి స్ఫుటితజనకబీజాంశద్వయమపి క్వచిదస్త్యేవ పరం తు తద్దుర్జ్ఞానం తథా ప్రకృతేఽపి బ్రహ్మస్వరూపయోర్నిఖిలశబ్దప్రపఞ్చాభిన్నమాతృకాసరస్వత్యభిన్నశ్రీవిద్యాజనకయోర్నాదాత్మకపరారూపయోరకారహకారయోఃక్వాప్యవస్థితేరావశ్యకతయా తయోరన్యైర్దుర్జ్ఞానత్వేన భక్తానుజిఘృక్షయా సర్వజ్ఞేన కరుణాధనేన జగద్గురుణైవ బహుసంకేతేన తౌ ప్రదర్శితౌ॥౨౧॥౨౨॥

తత్ప్రదర్శనస్య ప్రకృతమావార్థవర్ణనప్రకరణే సాంగత్యమప్యాహ—

చలత్త్వాసంస్థితస్య తు।

ధర్మాధర్మస్య వాచ్యస్య విషామృతమయస్య చ॥౨౩॥

వాచకాక్షరసంయుక్తైః కథితా విశ్వరూపిణీ।

చలతో భావశ్చలత్తా నశ్వరతాఽనిత్యతేతి యావత్। ధర్మిప్రధానోఽయం నిర్దేశః। అసంస్థితోఽసమాప్తో నిత్యః। నిత్యానిత్యస్యేతి పర్యవసితోఽర్థః। ప్రపఞ్చరూపేణానిత్యస్య బ్రహ్మరూపేణ నిత్యస్యేతి యావత్। అత ఏవ తత్ర్పవృత్తావప్యనిరాసః స్వసంవేత్తృభావాదితి శివసూత్రే కృష్ణదాసేనోక్తమ్—

అవస్థాయుగలం చాత్ర కార్యకర్తృత్వశబ్దితమ్।

కార్యతా క్షయిణీ తత్ర కర్తృత్వం పునరక్షయమ్॥

కార్యోన్ముఖః ప్రయత్నో యః కేవలం సోఽత్ర లుప్యతే। ఇత్యాది।

ధర్మో బ్రహ్మధర్మత్వాచ్ఛక్తిః। అధర్మో నిర్ధర్మకః పరశివః। విషం సంసారః। అమృతం మోక్షః। అనిత్యసంసారాత్మనా పరిణతశక్తేర్వాచ్యాయా వాచకమక్షరం హకారః। నిత్యమోక్షాత్మకపరశివస్య వాచ్యస్య వాచకమక్షరమకారః। ఏతదుభయసంయోగాన్మన్త్రః శివశక్తిరూపః। విశ్వమపి శివశక్తిజన్యత్వాత్తద్రూపమేవ। ఏకోపాదానోపాదేయత్వాన్మన్త్రవిశ్వయోరభేద ఇతి తృతీయకూటోదితార్థస్యోపపత్తిరుక్తా॥౨౩॥

ఏవం కూటత్రయస్యావాన్తరవాక్యత్రయరూపస్య త్రివిధమర్థం సోపపత్తికం నిర్వర్ణ్య త్రయాణామేకవాక్యతయా మహావాక్యరూపస్య మన్త్రస్యార్థం పూర్వముక్తముపసంహరన్నాహ—

తేషాం సమష్టిరూపేణ పరాశక్తిం తు మాతృకామ్॥౨౪॥

కూటత్రయాత్మికాం దేవీం సమష్టివ్యష్టిరూపిణీమ్।

ఆద్యాం శక్తిం భావయన్తో భావార్థ ఇతి మన్వతే॥౨౫॥

తేషామవాన్తరవాక్యత్రయార్థానాం సమష్టిరూపేణ పరస్పరాకాఙ్క్షయా పునరపి వాక్యైకవాక్యతాకల్పనేన పరాశక్తిం మాతృకాం మాతృకాసరస్వత్యభిన్నామాద్యాం శక్తిం భావయన్తో మన్త్రజన్యబోధవిషయీకుర్వన్త ఉపాసకధౌరేయాః స్వభావనీయమర్థం మన్త్రస్య భావార్థ ఇతి మన్వతే। కూటత్రయాత్మికామితి తు మన్త్రదేవ్యోరభేదాభిప్రాయేణ। తత్రాప్యేకైకకూటమాత్రోపాసకానామవాన్తరవాక్యార్థ ఏకైక ఏవ భావనీయస్త్రికూటోపాసకానాం తు మహావాక్యార్థో భావనీయ ఇతి ద్యోతయితుం సమష్టివ్యష్టిరూపిణీమిత్యుక్తమ్। తేనావాన్తరవాక్యార్థేషు విశేష్యలాభాయ హృల్లేఖాత్రయావశ్యకతేత్యపి ధ్వనితమ్। ఏవం త్రిప్రకారో భావార్థో వర్ణితః। సోऽయం కాదిపక్ష ఏవ స్వరసః। శివశక్తిసమాయోగపదస్యైకార ఏవ స్వారస్యాత్। హాదిపక్షేऽపి యోగినీశివశక్తిసమాయోగపదాన్యతరేణ హకారసకారాన్యతరదక్షరముచ్యత ఇతి యథాకథంచిద్యోజనీయమ్। ప్రాఞ్చస్తు సర్వోऽప్యయం గ్రన్థో హాదివిద్యాపర ఏవేతి మన్యమానాః ప్రకారాన్తరేణ వ్యాచక్షతే। తథా హి- హుల్లేఖాస్త్రిర్ద్వికారరేఫకారైః సహ ప్రథమకూటే సప్తాక్షరాణి। యోగిన్యో భారత్యాద్యా వీరా బ్రహ్మాద్యా ఇతి త్రీణి మిథునాని। హకారో బ్రహ్మా సకారో [భారతీ కకారో] విష్ణుర్లకారః పృథివీ హకారో రుద్రో రేఫో రుద్రాణీత్యేవం మిథునత్రయపరాణి షడక్షరాణి, సమష్టిరూపం శాన్తామ్బికాత్మకం మిథునమకారేణైకేనైవ వాచ్యమ్। మూలస్థం వీరేన్ద్రైరితిపదం బహువచనాన్తం కేవలం పుంలిఙ్గమపి సమష్టిమిథునస్యైవ వాచకమ్। ద్వితీయకూటే మధ్యమహకారస్తృతీయకూటారమ్భే పఠనీయోऽపి తృతీయస్య శక్తికూటత్వేన శక్త్యక్షరారబ్ధత్వలిప్సయా ద్వితీయస్య స్థితికూటత్వధ్వననలిప్సయా చ ద్వితీయకూట ఏవ పఠితః। సోऽయమత్ర పఠితోऽపి తత్రత్య ఏవేతి త్రీణ్యపి కూటాని సప్తసప్తాక్షరాణి సమానరూపాణ్యేవ సంపద్యన్తే। తేన ప్రథమకూటవదేవేతరకూటయోరప్యర్థః। ఇయాంస్తు విశేషః–ద్వితీయకూటస్య స్థితిరూపతాధ్వననేనైవ ప్రథమచరమకూటయోః సృష్టిసంహృతిరూపతాధ్వననాదేకైకస్మిన్కూటే పునరపి సృష్ట్యాద్యవాన్తరభేదేన త్రైవిధ్యాదాద్యకూటస్థస్య మిథునత్రయస్య క్రమేణ సృష్టిసృష్టిః సృష్టిస్థితిః సృష్టిసంహృతిరిత్యేతత్రయాభిమానితా। ద్వితీయకూటస్థస్య స్థితిసృష్టిః స్థితిస్థితిః స్థితిసంహృతిరిత్యేతత్త్రయాభిమానిత్వమ్। తృతీయకూటస్థస్య తు సంహారసృష్టిః సంహారస్థితిః సంహారసంహార ఇత్యేతత్త్రయాభిమానిత్వమ్। అతో న పునరుక్తిః। వాగ్భవకామరాజశక్తికూటానాం క్రమేణ పూర్వామ్నాయదక్షిణామ్నాయపశ్చిమామ్నాయరూపత్వాదీదృశమిథుననవకస్య నాదనవకరూపత్వాచ్చ న పౌనరుక్త్యమ్। తతశ్చైత్రైర్విద్యాక్షరాభిధేయమిథునచతుష్టయైః శివశక్తిసంపర్కం మిథునీకృత్యాయం మన్త్రరాజకో హాదివిద్యారూపో జనితో భావిత ఇతి మూలే ప్రథమశ్లోకార్థః। అథోత్తరాక్షయాత్మకతురీయకూటస్యార్థమాహ—

తన్మయీమితి।భారత్యాదిబ్రహ్మాదిచతుర్మిథునవాచకబీజత్రయసమష్టిరూపవాచ్యామిత్యర్థః।

మన్త్రశబ్దం నిర్వక్తి—శివశక్త్యాత్మేతి। మననత్రాణకర్తృత్వాత్తురీయకూటే మన్త్రత్వముపపద్యత ఇతి భావః। నను స తురీయమన్త్రః కింలక్షణ ఇత్యత ఆహ—తేషామితి। త్రీణి కూటాని పశ్యన్తీమధ్యమావైఖరీరూపాణి। ఇయం తు పరామాతృకారూపేత్యర్థః। నను తురీయకూటవాచ్యా శక్తిరకారహకారోభయరూపా తౌ చ మన్త్రే క్వ వసత ఇత్యత ఆహ—మధ్యవిన్ద్వితి। మన్త్రేఽనయోర్విద్యమానత్వాదేవ తురీయవిద్యాయా విశ్వమయత్వమిత్యాహ—చలత్తేతి। తురీయాయా విశ్వాత్మకత్వాదేవ తాం పరామాతృకాత్వేన వ్యష్టికూటత్రయం పశ్యన్త్యాదిరూపత్వేన భావయన్తో యోగినో భావార్థం మన్త్రత ఇతి। తదిదం వ్యాఖ్యానం స్వరూపాఖ్యానమేవాస్య ప్రత్యాఖ్యానం ప్రకీర్తితమితిన్యాయోదాహరణాఖ్యానమ్। ఏతదనుసారిణావన్యావపి ద్వౌ పక్షౌ వరివస్యారహస్యేఽస్మాభిః ప్రపఞ్చితౌ। ఏవం షట్సు పక్షేషు య ఏవ విదుషాముపాసకానాం హృదయంగమః స ఏవ పరశివాశయో భావార్థ ఇతి దిక్॥౨౪॥౨౫॥

అథ క్రమప్రాప్తం సంప్రదాయార్థం నిరూపయతి సార్ధద్వావింశత్యా శ్లోకైః—

సంప్రదాయో మహాబోధరూపో గురుముఖే స్థితః।

విశ్వాకారప్రథాయాస్తు మహత్త్వం చ యదాశ్రయమ్॥౨౬॥

శివశక్త్యాద్యయా మూలవిద్యయా పరమేశ్వరి।

జగత్కృత్స్నం యథా వ్యాప్తం శృణుష్వావహితా ప్రియే॥౨౭॥

పఞ్చభూతమయం విశ్వం తన్మయీ సా సనాతనీ।

తన్మయీ మూలవిద్యా చ తథా చ కథయామి తే॥౨౮॥

పూర్వం హి దేవ్యాం మన్త్రమయత్వవిశ్వమయత్వే ఏవ ప్రాధాన్యేనోక్తే మన్త్రత్వవిశ్వత్వయోః పరస్పరాభావవ్యాప్యత్వే దేవ్యాం తదుభయసామానాధికరణ్యం న సంగచ్ఛతేత్యతస్తదుపపాదానార్థత్వేన శివశక్తివాచకాక్షరజన్యత్వేన మన్త్రవిశ్వయోరభేదః సాధితో న ప్రాధాన్యేన। ఇదానీం త్వేకోదుమ్బరబీజోపాదేయానామపి ఫలపత్రకృమికాష్ఠాదీనామత్యన్తభేదదర్శనాదుక్తోపపత్తిమదృఢాం మన్వానేన భగవతా మన్త్రస్య విశ్వాత్మనా పరిణతత్వాదుపాదానోపాదేయభావేనైవ మన్త్రవిశ్వయోరమేదః ప్రాధాన్యేన వివక్షితః। అథవా పూర్వం దేవ్యా మన్త్రేణాభేదో మననత్రాణద్వారా దేవీమన్త్రయోరభేద ఏవేహ ప్రాధాన్యేన వివక్షితః। విశ్వం చ షట్త్రింశత్తత్త్వమయమ్। తతశ్చ పఞ్చభూతమయమిత్యత్ర భూతపదం తత్త్వాన్తరాణాముపలక్షణం షట్త్రింశతోఽపి పఞ్చధా

విభాగస్య వక్ష్యమాణత్వాత్తదభిప్రాయకం వా। విశ్వం సా సనాతనీ దేవీ మూలవిద్యా చేతి త్రయమపి షట్త్రింశత్తత్త్వమయమితి స్థితిః। తత్ర విశ్వస్మిన్ప్రసిద్ధం దేవ్యామపి విశ్వపరిణామిత్వాత్తన్మయత్వమసందిగ్ధమేవ। మూలవిద్యాయాస్తు జగత ఇవ శివశక్తివాచకాకారహకారజన్యత్వావిరోధేఽపి కృమికాష్ఠయోరివాత్యన్తం మేదస్యైవావశ్యంభావాత్తయా కృత్స్నజగదాకారతయా కథం పరిణతమ్। యేన తద్భేదః స్యాత్। ఈదృశ్యా దుర్ధరత్వేన సందిగ్ధాయా మన్త్రస్య విశ్వాకారప్రథాయా మహత్త్వం సర్వోత్తమత్వమసందిగ్ధత్వం యదాశ్రయం యేన మహతా నిశ్చయాత్మకేన బోధేన భావ్యం తస్య మహాబోధస్య విషయః సంప్రదాయార్థపదేనోచ్యమానః సమీచీనో నిర్దిష్టః ప్రకృష్టః సర్వాతిశాయీ దాయో గురుపరమగుర్వాదివంశపరమ్పరాయాతోఽథా ధనమివ స్థితోఽతో గురుముఖ ఏవ స్థితో గురుదయయైవ లభ్యో యథా యాదృశస్తథా తే కథయామి పరమేశ్వరి ప్రియే త్వమవహితా శృణుష్వేతి యోజనా। మహతో దేశకాలానవచ్ఛిన్నస్య ప్రకాశస్య బోధ ఇతి ప్రాచాం మహాబోధపదవ్యాఖ్యానం త్వాన్మహత ఇతి సూత్రవిరోధాదనాదేయమ్। శివశక్త్యాద్యయేతి హేతుగర్భం విశేషణమ్॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥

హాదివిద్యాయాం ప్రథమోపస్థితవర్ణమారభ్యైవ ప్రతిజ్ఞాతమర్థమాహ—

హకారాద్వ్యోమ సంభూతం కకారాత్తు ప్రభఞ్జనః।

రేఫాదగ్నిః సకారాచ్చ జలతత్త్వస్య సంభవః॥౨౯॥

లకారాత్పృథివీ జాతా తస్మాద్విశ్వమయీ చ సా।

హకారాద్యాత్మనా పరిణతాయా విమర్శశక్తేః సకాశాదాకాశాది ఉత్పన్నమ్। న చ శబ్దాదర్థోత్పత్తివర్ణనమిదమపూర్వమితి విస్మయితవ్యమ్। శబ్ద ఇతి చేన్నాతః ప్రభవాత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామితి వైయాసికసూత్రేఽపి శబ్దాదర్థప్రభవః శ్రుతిస్మృతిభ్యాం సాధిత ఇత్యుక్తేః। తదుపపాదనం చ తద్భాష్యే ద్రష్టవ్యమ్। కకారాత్త్వితి। కామకలాక్షరాదీకారాదిత్యర్థః। కామకలేతిపదసంబన్ధిప్రథమాక్షరవాచకస్య కకారపదస్య కామకలాపదవాచ్య ఈకారే నిరూఢలక్షణా। తస్యాభివ్యఞ్జకాః పఞ్చ మకారా ఇతి సూత్ర ఈదృశలక్షణయైవ మకారపదేన ముద్రాకారణశుద్ధ్యాద్యాదేర్గ్రహణదర్శనాత్। కామపూర్ణజకారాఖ్యేతితన్త్రారమ్భస్తవే జకారేణ జాలంధరపీఠస్య గ్రహణాచ్చ। కామకలాక్షరస్య రహస్యతరత్వే కణ్ఠరవేణ తదుచ్చారణస్యానుచితత్వేన పారోక్ష్యేణ సాంకేతికనిర్దేశస్యైవ తత్ర యుక్తత్వాచ్చ। ప్రాఞ్చస్తు మన్త్రగతైస్త్రిభిః కకారైర్వాయురుత్పన్న ఇతి యథాశ్రుతమేవ

వ్యాచక్షతే। తదసత్। మహామాయాత్రయేణాపీత్యుత్తరగ్రన్థవిరోధాత్। తత్ర హీకారాణాం చతుర్ణామేవ స్పర్శచతుష్టయబోధకతోక్తేః। తత్తద్భూతజనకవర్ణానామేవ తత్తద్గుణలక్షకత్వస్య భవేద్గుణవతో బీజం గుణానామపి వాచకమిత్యనేన స్పష్టం వక్ష్యమాణత్వాచ్చ। కకారచతుష్టయస్య విద్యాయామభావేన స్పర్శచతుష్టయలక్షకత్వాసంభవాచ్చ। క్రోధీశత్రితయేనాస్యేత్యనేన కకారత్రయస్య త్రివిధోపాసకబోధకతాయా ఏవం వక్ష్యమాణత్వాచ్చ। కకారస్య వాయుబీజత్వాభావాచ్చ। న చ యకారస్యైవ వాయుబీజత్వేన కామకలాపరత్వేన భవద్వ్యాఖ్యానేఽపి తదభావస్తుల్య ఇతి వాచ్యమ్।బ్రీహిసదృశనీవారవదీకారే యకారసాదృశ్యాత్। అత ఏవైకస్థానోత్పన్నత్వం పరస్పరాదేశస్థానికత్వం చ సాదృశ్యేన శ్రవణానుభవశ్చ సంగచ్ఛతే। కిం బహునా యవనాన్యా లిపిసంకేతైక్యమపి ప్రసిద్ధమ్। తత్పరస్పరసదృశత్వమూలకమేవ। లౌకికానుభవనిర్ణయే తస్యాపి ప్రమాణత్వాత్। కథమన్యథా పికనేమాధికరణే మ్లేచ్ఛప్రసిద్ధిమూలక ఏవ సిద్ధాన్తః సంగచ్ఛతామ్। యద్యపి సర్వేఽప్యేతే హేతవ ఉకారే జలబీజవకారసాదృశ్యే తుల్యాస్తథాఽపి విద్యాయాం వకారస్యేవోకారస్యాప్యభావాత్సుసదృశాలాభే మన్దసదృశానాం పూతకానామివ దన్త్యత్వేన వకారసదృశస్య సకారస్య జలతత్త్వజనకత్వోక్తిర్న్యాయ్యైవ। అత ఏవాస్మిన్పక్షే ప్రసక్తే భవేద్గుణవతాం బీజమితినియమవిరోధే మూలకృతైవాఽఽశఙ్కా పరిహరిష్యతే। ఈదశం హకారాదిభ్యో వైలక్షణ్యం ద్యోతయితుమేవ కకారాత్త్వితి తుశబ్దస్తదర్థక ఏవ సకారాచ్చేతి చకారోఽపి। తస్మాత్పఞ్చభూతజనకత్వాత్సా విద్యా విశ్వమయీ విశ్వాభిన్నా భవతి॥౨౯॥

నన్వేవం సతి విద్యాయాం హకారాదికం వ్యఞ్జకమేకైకమేవాలం కిం తేషాం బాహుల్యేనేత్యత ఆహ—

గుణాః పఞ్చదశాఽఽఖ్యాతా భూతానాం తన్మయీ శివా॥౩౦॥

అపఞ్చీకృతేషు పఞ్చసు భూతేష్వేకైకం భూతమర్ధద్వయాత్మకం కృత్వా తయోరేకమర్ధం పునశ్చతుర్ధా విభజ్య తాన్భాగాన్స్వస్వేతరభూతచతుష్టయే సంమేల్యైకైక ఏవాసాధారణోఽపి శబ్దస్పర్శాదిరితరేష్వప్యుపలభ్యతే। తత్రాప్యాత్మన ఆకాశః సంభూత ఆకాశాద్వాయుర్వాయోరగ్నిరమేరాపోఽద్భ్యః పృథివీతి క్రమేణైవ భూతానాముత్పత్తేర్జనకనిష్ఠగుణానామేవ జన్యపరమ్పరాయామనువృత్తిర్న జన్యనిష్ఠగుణానాం జనకపరమ్పరాయాం, కారణగుణాః కార్యగుణానారభన్త ఇత్యేవ న్యాయాత్। ఇత్థం చాఽఽకాశగుణస్య శబ్దస్యాఽఽకాశాదిక్షిత్యన్తమనువృత్తేః పాఞ్చవిధ్యం వాయుగుణస్య స్పర్శస్య చతుష్ష్వేవానువృత్తేశ్చాతుర్విధ్యమ్। ఏవం రూపస్య త్రైవిధ్యం రసస్య ద్వైవిధ్యం

గన్ధస్యైకవిధ్యం చేతి సంహత్య భూతానాం గుణాః పఞ్చదశ భవన్తి। తేషు గుహాదిషు యః శబ్దానుకారీ ప్రతిశబ్దః శ్రూయతే స ఆకాశశబ్దః। వాయ్వాదిశబ్దాః స్పర్శాదయశ్చ ప్రసిద్ధా ఏవ। ఏవంప్రకారేణ భూతానాం గుణాః పఞ్చదశసంఖ్యాకా యస్మాత్ప్రసిద్ధాస్తస్మాచ్ఛివా విద్యాఽపి తన్మయీ పఞ్చదశసంఖ్యాకహకారాద్యక్షరమయీత్యర్థః। ఉక్తక్రమేణైవ హకారాః పఞ్చ, ఈకారాశ్చత్వారో రేఫాస్త్రయః సకారౌ ద్వౌ లకార ఏకశ్చ విద్యాయాం వర్తన్త ఇతి భావః। నన్వేవం సతి లకారద్వయమధికం కిమితి పఠ్యత ఇతి చేత్। భువనత్రయసంబన్ధాత్త్రిధాత్వం తు మహేశ్వరీతి తద్గ్రన్థే మూలకారైరేవాస్యాః శఙ్కాయాః సమాధాస్యమానత్వాత్। యద్యపి ప్రథమద్వితీయకూటయోర్ధుస్పష్టసంజ్ఞ లకార ఏవ, మోహార్ణపదేన క్వచిత్తన్త్రే తయోరుద్ధారదర్శనాత్। అత ఏవ బ్రహ్మసూత్రీయే దేవీపరే భాష్య ఈడ స్తుతావితిధాతుతో నిష్పన్నమీలపదమిత్యుక్తమ్। తతశ్చ తృతీయకూట ఏక ఏవ లకార ఇతి నోక్తశఙ్కోదయస్తథాఽపి ల(డ)కారలకారలకారయోరైక్యాభిప్రాయేణ ప్రకృతతన్త్రే కూటత్రయేఽపీన్ద్రబీజపదేనైవ హృల్లేఖాపూర్వాక్షరోద్ధారదర్శనాదాశఙ్కాప్రసక్తౌ ప్రకారాన్తరేణ సమాధాస్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥౩౦॥

నను తథాఽప్యుక్తరీత్యా సప్తదశవర్ణానామావశ్యకత్వేఽప్యధికాక్షరాణామకారకకారాదీనాం వైయర్థ్యమిత్యత ఆహ—

యస్య యస్య పదార్థస్య యా యా శక్తిరుదీరితా।

సా తు సర్వేశ్వరీ దేవీ స చ సర్వో మహేశ్వరః॥౩౧॥

నహి బీజప్రయోజనాభ్యాం వినా కిమపి వస్తు సమస్తి ప్రయోజనమనుద్దిశ్య న మన్దోఽపి ప్రవర్తత ఇతి న్యాయాత్। కిముత సర్వజ్ఞ ఈశ్వర ఇతి తదర్థః। తతశ్చ వస్తుమాత్రే స్వస్వప్రయోజనజనకత్వసామర్థ్యరూపా శక్తిరస్త్యేవ। సా విమర్శస్తదాధారః ప్రకాశ ఇత్యర్థః। ఉక్తం చ లైఙ్గే—

స్త్రీలిఙ్గమఖిలం గౌరీ పుంలిఙ్గం నీలలోహితః॥ ఇతి।

అయం భావః — నహి పఞ్చదశగుణాత్మకమేవ విశ్వమ్। తస్య షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకత్వేనాతోఽధికానామపి పదార్థానాం సత్త్వాత్। తే చ సర్వేఽపి శివశక్త్యాత్మక త్రిపురసున్దర్యా వ్యాప్తా ఏవ। విద్యాయాశ్చ తదవ్యాపకత్వే విద్యాదేవ్యోరభేదః కథం సిధ్యేత్,

శివశక్త్యోరివ సర్వవిశ్వవ్యాప్త్యభావాత్। అతోఽఖిలవిశ్వాత్మనా ప్రథనబోధనార్థమకారకకారాద్యక్షరాణ్యావశ్యకానీతి। ప్రాఞ్చస్తు—నను పఞ్చదశాక్షర్యాం హకరసలేతి పఞ్చైవాక్షరాణ్యలమన్యాని దశ కిమర్థానీత్యత ఆహ—గుణా ఇతి। తన్మయీ పఞ్చదశసంఖ్యాకసవ్యఞ్జనస్వరమయీ పఞ్చదశాక్షరాణి పఞ్చదశగుణత్వేన భావనీయానీత్యర్థః। నను విద్యాయాః పఞ్చదశాత్మకత్వవాసనా వక్తుమశక్యాఽసంభవాదిత్యత ఆహ— యస్య యస్యేతి। సమస్తస్య విశ్వస్యైవ శివశక్తిభ్యాం వ్యాప్యత్వేన శివశక్త్యాత్మకవిశ్వస్య విశ్వైకదేశవ్యాప్తౌ కథమసంభవితతా కైసుతికన్యాయేనైవ తత్సిద్ధేరితి భావ ఇతి వ్యాచక్షతే। తదసత్। ఉత్తరత్ర హకారాదివ్యఞ్జనానామేవ భూతగుణాత్మకత్వవాసనాయా విత్రియమాణత్వేన తద్విరోధాత్। స్వరసహితవ్యఞ్జనానాం వ్యోమాదిజనకత్వస్య పూర్వమనుక్తత్వాచ్చ। హకారాదిత్యత్ర శ్రూయమాణోఽకారస్తు న కారప్రత్యయప్రకృతిః। అకారో వ్యవేతో వ్యఞ్జనానామితి తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యసూత్రేణ ప్రకృతిప్రత్యయయోర్మధ్య ఉచ్చారణీయమాత్రత్వేన విధానాత్। హయవరడాదిసూత్రేష్వకారపాఠస్య వర్ణాత్కార ఇత్యత్రాకారవిశిష్టస్యైవ గ్రహణమిత్యేతజ్జ్ఞాపనార్థత్వాత్। అత ఏవ రాదిఫ ఇత్యేవోక్తం న త్వేఫ ఇతి। యద్యపి—

రకారాదీని నామాని రామాత్రస్తస్య రావణ।

రత్నాని చైవ రామాచ్చ సంత్రాసం జనయన్తి మే॥

ఇత్యత్ర యథాఽకార విశిష్టరేఫాత్మకవర్ణసముదాయ ఏవ కారప్రత్యయప్రకృతిః, సముదాయాత్తత్రాప్తిస్తు వషట్కార ఇతి జ్ఞాపకాత్। ఏకస్య రేఫస్యైవ ప్రకృతిత్వే రాదిఫ ఇత్యపవాదవిరోధేన కారప్రత్యయానాపత్తేః। తద్వదిహ హకారాదిత్యాదావకారవిశిష్టహకార ఏవ ప్రకృతిరిత్యుచ్యతే తథాఽపి విద్యాయామకారవిశిష్టరేఫాభావాద్రేఫాదగ్నిరితి మూలేఽకారవైశిష్ట్యేనానువాదానాపత్తిః। అథవా తావన్మాత్రేఽకారస్య న ప్రకృతికోటౌ నివేశః। తర్హి తత్రాప్యయపాఠాత్తద్వదృకారాదావపి తథైవాస్త్వితి దిక్॥౩౧॥

నను తథాపి విద్యాయాం పఞ్చదశాక్షరాణీతి తన్త్రేషు పురాణేషు చ శ్రూయమాణో ఘణ్టాఘోషో విరుధ్యతే। అతో నాధికాక్షరసద్భావోం యుక్తః। యేన నిఖిలవిశ్వవ్యాప్తిస్తద్ద్వారోపపాద్యేత। తత్సద్భావే వా పఞ్చదశాక్షరీసమాఖ్యావిరోధః। సేయముభయతః పాశా రజ్జురిత్యాశఙ్క్య వ్యవస్థాభేదాదుభయమపి యుజ్యత ఇతి సమాధత్తే —

వ్యాప్తా పఞ్చదశార్ణైః సా విద్యాభూతగుణాత్మికా।

పఞ్చభిశ్చ తథా షడ్భిశ్చతుర్భిరపి చాక్షరైః॥3౨॥

స్వరవ్యఞ్జనభేదేన సప్తత్రింశత్ప్రభేదినీ।

సప్తత్రింశత్ప్రభేదేన షట్త్రింశత్తత్త్వరూపిణీ॥33॥

తత్త్వాతీతస్వభావా చ విద్యైషా భావ్యతే సదా।

ఉత్తరత్ర స్వరవ్యఞ్జనభేదేనేత్యుక్త్యేహ స్వరవ్యఞ్జనైక్యేనేత్యేతదాక్షిప్తమ్। ఐక్యం చాఙ్గవిశిష్టస్యాఙ్గిన ఏకత్వాభిప్రాయేణ। తతశ్చ ద్వితీయతృతీయౌ కేవలస్వరౌ నిరఙ్గకావేవ। లకారీయాకారా ఈకారాశ్చోభయ ఏకైకాఙ్గవిశిష్టాః షట్, సంయోగాదిమాక్షరస్యానుస్వారస్య చ యాజుషప్రాతిశాఖ్యే పూర్వాఙ్గత్వవిధానాత్। ఇతరే సప్త స్వరాః స్వపూర్వాఙ్గవిశిష్టాః। హృల్లేఖాద్యాక్షరస్య బహవృచాదిప్రాతిశాఖ్యరీత్యోత్తరాఙ్గత్వమపి సంభవతీత్యన్యదేతత్। నాదత్రయస్య తు ప్రాతిశాఖ్యాదౌ పార్థక్యేనాఙ్గత్వావర్ణనేఽపి బిన్దుసంనియోగశిష్టత్వాద్బిన్దువదఙ్గత్వమేవ। ఏవం ద్వావింశతేర్వ్యఞ్జనానాం స్వరాఙ్గత్వేన తేషాం చ పఞ్చదశత్వాదుక్తసమాఖ్యోపపత్తిః। ఏష వై సప్తదశః ప్రజాపతిరిత్యేతదుపపాదనపరాయామాశ్రావయేతి చతురక్షరమిత్యాదిశ్రుతౌ చతురశ్చయతావాద్యక్షరలోపశ్చేతి స్మృతాన్యత్రాప్యనయైవ రీత్యాఽక్షరగణనస్య ప్రసిద్ధత్వాత్। విద్యా చ భూతాని చ గుణాశ్చేతి ద్వంద్వః। విద్యేతి తత్త్వాన్తరాణాముపలక్షణమ్। తేన షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మికా సా మూలవిద్యేత్యర్థః। చిచ్ఛాయాభూతా విద్యాత్మతామాపన్నా యే గుణాః సత్త్వాదయస్త్రయస్తదాత్మికేతి వా। ఆత్మవిద్యాశివతత్త్వరూపేతి తు ఫలితమ్। భూతగుణవాచకవ్యఞ్జనఘటితా విద్యేత్యేవ వా తదర్థః। తేన నాత్ర పఞ్చదశస్వరాణాం పఞ్చదశగుణాత్మకత్వం కీర్తితమితి ప్రాచీనైరివ మన్తవ్యమ్। హకారాదివ్యఞ్జనానామేవ గుణాత్మకతయా ఉత్తరత్ర కథనాత్। అత ఏవ సప్తత్రింశదక్షరాణాం క్రమేణ షట్త్రింశత్తత్త్వాని తత్త్వాతీతమేకమిత్యేవంరూపతోత్తరశ్లోకే కథ్యత ఇతి ప్రాచాం వ్యాఖ్యాఽపి న సాధీయసీ। తస్య గ్రన్థస్య తదుత్తరత్ర వివిచ్యమానానాం సప్తత్రింశదక్షరార్థానాం సంక్షేపేణోద్దేశ్యమాత్రార్థత్వాత్। నహి సంప్రదాయో మహాబోధరూప ఇత్యుపక్రమేణ సంప్రదాయార్థ ఈరిత ఇత్యుపసంహారేణ చ సంప్రదాయాభిధైకార్థమాత్రబోధకత్వేనం మధ్యగ్రన్థస్య సర్వస్యైకవాక్యతాసిద్ధౌ సంప్రదావార్థాతిరిక్తమవదుక్తవాసనయోర్మధ్యేఽవసరోఽస్తి వాక్యభేదాపత్తేః। అత ఏవ వైశ్వానరేష్టివాక్యే పుత్రే జాత ఇత్యుపక్రమాద్యస్మిఞ్జాత

ఇత్యుపసంహారాచ్చైకవాక్యతాసిద్ధావష్టాకపాలాదివాక్యానాం మధ్యే పఠితానామపి ద్వాదశకపాలఫలోపపాదకత్వేన తచ్ఛేషత్వమేవ న పార్థక్యేన హవిరన్తరవిధాయకత్వమితి స్వీకృతం ప్రమాణలక్షణే। ఏవమనయోర్వాసనయోర్వక్ష్యమాణార్థస్య సంక్షిప్యోపక్రమమాత్రార్థత్వేన తచ్ఛేషతోపపత్తౌ న స్వాతన్త్ర్యకల్పనముపపత్తిమదితి మన్తవ్యమ్। పఞ్చదశాక్షరాణి న్యూనాధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదాయ కూటభేదేన విభజతే— పఞ్చభిశ్చేతి। స్వరేతి। స్వయం రాజన్తే స్వరాస్తైర్వ్యజ్యన్తే వ్యఞ్జనాని।

తేషు స్వరాః స్వతన్త్రత్వాత్తైర్వ్యఙ్గ్యం వ్యఞ్జనం భవేత్।

ఇతి తన్త్రరాజోక్తేః। ఏవం నిర్వచనబలేనైవ వ్యఞ్జనానామాపతదక్షరసంఖ్యాపరిపూరణసామర్థ్యమపవదతి—భేదేనేతి। సర్వేషాం భిన్నపదత్వకల్పనయేత్యర్థః। న చైవం సతి కకారత్రయే జశ్త్వాపత్తిః। ఏకాక్షరపదే వ్యపదేశివద్భావేనాఽఽపతతః పదాన్తత్వస్య సుప్తిఙన్తౌ టకితావిత్యాదిజ్ఞాపకైరనిత్యత్వేన తదభావాత్। సప్తత్రింశత్సంఖ్యాః ప్రభేదా అవయవా అస్యాం సన్తీతి తథా। సప్తత్రింశత్ప్రభేదశబ్దాదౌ మత్వర్థీయ ఇనిర్ద్వితీయేఽర్శ ఆద్యచ్। తేన ప్రభేదేనేత్యత్ర న బహువచనాపత్తిః। ఇయం విద్యా సప్తత్రింశదవయవవతా సమూహేన షట్త్రింశత్తత్త్వాని నిరూపయతి బోధయతి। తథా తత్త్వాతీతః స్వీయోఽభిప్రాయో వేద్యోఽర్థో యస్యాస్తాదృశీ చేతి యోగిభిః కాలత్రయేఽపి భావ్యతే చిన్త్యత ఇత్యర్థః। సదేత్యత్ర మయేత్యపి క్వచిత్పాఠః। ఏకాదశస్వర ఏకశ్చన్ద్రబీజే ద్వే రేఫభూబీజక్రోధీశబిన్దునాదాస్త్రయస్త్రయః కామకలాశ్చతస్రో వ్యోమబీజాని పఞ్చ శ్రీకణ్ఠా దశేత్యేవం సప్తత్రింశతాఽక్షరైస్తత్త్వాని తదతీతం చ ప్రతిపాద్యతే। సోఽయం సంప్రదాయార్యసంక్షేప ఇత్యర్థః। హాదివిద్యాయాం త్వత్రత్యైకా కామకలా, ఏకాదశస్వర ఏక ఇతి ద్వయమూనం, చన్ద్రబీజమేకం వ్యోమబీజమేకం ద్వౌ శ్రీకణ్ఠౌ చేతి చత్వార్యధికాని। తేనైకోనచత్వారింశత్సంపద్యన్తే। తేషు ద్వితీయకూటమధ్యమహకారస్య తృతీయకూటప్రథమాకారస్య చ భావార్థప్రకరణే కారణత్వవర్ణనాత్తదుభయపరిత్యాగేన సప్తత్రింశత్తా వర్ణనీయా। యత్తూక్తం కామకలావిలాసే—

అజ్వ్యఞ్జనబిన్దుత్రయసమష్టిభైదైర్విభావితాకారా।
షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మా తత్త్వాతీతా చ కేవలా విద్యా॥ ఇతి,

తత్కృతమన్త్రస్థగణనమితి న జానీమః। యే చ ప్రాఞ్చస్తదనుసారేణ ప్రకృతతన్త్రమేవ యోజయన్తి తే ప్రష్టవ్యా నాదత్రయత్యాగే సమష్టిగ్రహణేఽత్ర కిం మూలమితి। నను

త్రిషష్టిశ్చతుఃషష్టిర్వా వర్ణాః శంభుమతే మతా ఇత్యాదినా పాణినిశిక్షాయాం వర్ణగణనావసరే నాదస్య గణనాభావాత్తస్య ధ్వనిమాత్రరూపత్వేన వర్ణత్వాభావాత్స్వరత్వవ్యఞ్జనత్వయోశ్చ వర్ణత్వవ్యాప్యతయా తదభావే తయోరభావావశ్యంభావాన్మూలే చ స్వరవ్యఞ్జనభేదేనైవ సప్తత్రింశత్తోక్తేర్న నాదానాం తేషు గణనా యుజ్యతే। తతశ్చ షట్త్రింశత్కభేదితాయా ఏవం సిద్ధేః। సప్తత్రింశత్తాన్యథానుపపత్త్యా తత్త్వాతీతప్రతిపాదకత్వోక్త్యా చ సమష్టిలాభః। తస్య తురీయతస్వాత్మకత్వాత్।

మాయాన్తమాత్మతత్త్వం విద్యాతత్త్వం సదాశివాన్తం స్యాత్।

శక్తిశివ శివతత్త్వం తురీయతత్త్వం సమష్టిరేతేషామ్॥

ఇత్యభియుక్తవచనాత్। నచ సమష్టితత్త్వస్య శోధ్యత్వేన నిత్యపరిశుద్ధస్య తత్త్వాతస్తస్య కథం తదాత్మకతేతి వాచ్యమ్। మహాకారణదేహరూపస్య తురీయస్య, స్థూలసూక్ష్మకారణదేహరూపాణి షట్త్రింశత్తత్త్వాన్యతీతస్యాప్యానన్దమయకోశరూపత్వేన తస్యాన్నమయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయానన్దమయా మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసమితి మన్త్రే శోధ్యేష్వేవ పరిగణనాత్। అత ఏవ న తస్య బ్రహ్మరూపతేత్యాశయేన తథాత్వం మన్యమానానాముపవర్షాదీనాం మతం నిరస్యాన్యథైవాఽఽనన్దమయాధికరణం వర్ణితమాచార్యభగవత్పాదైరితి చేత్। మైవమ్। అనుస్వారో వ్యఞ్జనం వా స్వరో వేతిశౌనకసూత్రభాష్యే బిన్దోరుమయానాత్మకత్వోక్త్యా బిన్దుత్రయస్యాపి స్వరవ్యఞ్జనబహిర్భూతత్వేన ప్రకృతే తదగణనాపత్తేః। న చ యాజుషప్రాతిశాఖ్యే శేషో వ్యఞ్జనానీతిసూత్రేణ స్వరభిన్నవర్ణత్వస్యైవ వ్యఞ్జనలక్షణతోక్త్యా బిన్దోరపి వ్యఞ్జనస్యాఽఽవశ్యకత్వం శౌనకసూత్రస్థవాశబ్దస్య నఞర్థకత్వేన వ్యాఖ్యానమేవానుచితమితి వాచ్యమ్। స్వరభిన్నత్వస్య నాదే వికల్పితత్వేన వ్యఞ్జనత్వసిద్ధేః। న చ నాదస్య ధ్వన్యాత్మకత్వేన వర్ణత్వాభావ ఇతి వాచ్యమ్। ఘటే మృత్త్వస్యేవ వర్ణేష్వపి ధ్వనిత్వస్యేష్టత్వేన తస్య వర్ణత్వాభావావ్యాప్యత్వాత్। న చ తస్య వర్ణత్వే శిక్షాదౌ కథం న వర్ణేషు పరిగణనమితి వాచ్యమ్। తదపరిగణితస్యాపి దీర్ఘఌకారస్యాస్మన్మతే వర్ణతాయా ఇష్టత్వేన తైరపరిగణనస్యాప్రయోజకత్వాత్। నను దీర్ఘఌకారస్య పార్థక్యేనైకపఞ్చాశన్మాతృకాసు పాఠాద్వర్ణత్వమ్। తథా సతి కేవలబిన్దోరుపధ్మానీయాదేశ్చ వర్ణత్వాపత్తేః। న చ నాదస్య వర్ణత్వే వ్యఞ్జనేష్వేవ గణనాపత్త్యా వ్యఞ్జనం స్వరాఙ్గమితి సూత్రేణ స్వరయోగాపత్తిః। అనుస్వారే స్వరత్వస్యాపి సత్త్వేనేష్టాపత్తేః। నవార్ణమేరుమన్త్రే కకారీయాకారోత్తరమపి పాఠదర్శనాచ్చ। నాదస్య ప్రాచాం పక్ష ఏకలవన్యూనార్ధమాత్రాకాలత్వేన వ్యఞ్జనత్వాభావాఞ్చ। తస్మాత్తత్తచ్ఛాస్త్రప్రవర్తకాచార్యైః స్వశాస్త్రమాత్రోపయుక్తకతిపయవర్ణగణనేఽపి నాన్యత్ర ప్రసిద్ధేషు వర్ణేషు వర్ణత్వపరిసంఖ్యేత్యేవ తు తత్త్వమ్। అథ బీజబిన్దుధ్వనీనాం చ త్రికూటేషు

గ్రహాత్మికేతి ప్రకృతతన్త్ర ఏవ తస్య ధ్వనిత్వేన వ్యవహారో దృశ్యత ఇతి చేత్। హృల్లేఖాత్రయసంభూతైస్తిథిసంఖ్యైస్తథాఽక్షరైరిత్యాదావక్షరత్వవ్యవహారోఽప్యస్తీతి కిం తేన, ధ్వనిత్వస్య సర్వానుస్యూతత్వాచ్చ। కించ। నాదస్య కేవలధ్వనిరూపత్వే తన్త్రేష్వర్ధవర్ణనం తదవయవానామష్టానాం విభజ్య కాలవర్ణనం చ న స్యాత్। న చ రథఘోషవత్పదార్థస్మారకత్వోపపత్తిః। మాహేన్ద్రస్తోత్రోపాకరణేన సహ తస్యైకకాలత్వవిధానేన తత్రైవ తస్య స్మారకత్వేఽపి రథఘోషాన్తరే తదభవాత్। ప్రకృతే చ నాదస్యార్థవిశేషే శక్తివిధానేన సర్వత్ర తథాత్వేన వైషమ్యాత్। కించ। శౌనకాదిసూత్రోక్తస్య బిన్దోర్వ్యఞ్జనత్వాభావస్య కామకలావిలాసకృతాఽపి వ్యఞ్జనేభ్యో బిన్దుత్రయం పృథగ్గణయతాఽనుమతత్వేన మూలస్థవ్యఞ్జనపదేన బిన్దూనామనుపస్థితావప్యుత్తరత్ర వివరణదశాయాం బిన్దుభిస్త్రిభిరుచ్యన్తే రుద్రేశ్వరసదాశివా ఇత్యర్థవర్ణనదర్శనాదేవ లిఙ్గాదత్రత్యవ్యఞ్జనపదేన బిన్దవోఽపి వివక్షితా ఇత్యకామేనాపి భవతా వ్యాఖ్యేయమ్। తదిదం నాదత్రయేఽపి తుల్యం, శాన్తిః శక్తిశ్చ శంభుశ్చ నాదత్రితయబోధనా ఇత్యుత్తరత్రార్థవర్ణనస్య వ్యఞ్జనాన్తరవర్ధమాత్రాకాలస్య చావిశేషాత్। తస్మాన్న కథంచన నాదత్రయత్యాగే బీజమాకలయామః। తతశ్చ తేనైవ కాదివిద్యాయాః సప్తత్రింశదవయవత్వే సిద్ధే తదన్యథానుపపత్తేరభావాత్సమష్టిగ్రహణమప్యసమఞ్జసమేవ। తత్త్వాతీతవాచకస్యాప్యక్షరస్య లాభాత్। వస్తుతస్తత్త్వాతీతపదస్యాఽఽనన్దమయకోశపరత్వే మానాభావాత్తస్య దేహత్రయాతీతత్వేఽపి తురీయతత్త్వరూపతయా తత్త్వాతీతత్వాసంభవాచ్చ పరబ్రహ్మపరతాయా ఏవ వక్తవ్యతయా న సమష్టిసంగ్రహావశ్యకతా। ప్రత్యుత హాదివిద్యాయాం చత్వారింశత్ప్రభేదాపాదకం చ। సమష్టేః స్వరవ్యఞ్జనోభయాభిన్నత్వేన స్వరవ్యఞ్జనభేదేన సప్తత్రింశత్ప్రభేదినీతిమూలవిరోధశ్చ। తస్మాద్ధాదివిద్యాయాం ప్రకృతతన్త్రానురోధేన నాదత్రయసమష్టిహానోపాదానాభ్యాం సప్తత్రింశత్ప్రభేదితావర్ణనం గీర్వాణగురూణామపి దుఃశకమితి మన్తవ్యమ్। ఏతేన కాదివిద్యాయాం హాదివిద్యావత్సప్తత్రింశత్తా కథం స్యాదితి చిన్తయా సంతపన్తీ కాదివిద్యాయా ఏవ ప్రత్యుత శూన్యతేతి భ్రామ్యన్తీ తత్పరిజిహీర్షయా సప్తత్రింశత్త్వముపపాదయన్తీ ద్వితీయస్య సంధ్యక్షరత్వేన తృతీయస్య దీర్ఘత్వేన ద్విద్వివర్ణాత్మకత్వేన గణనం సంప్రదాయసిద్ధమితి శిష్యేభ్య ఉపదిశన్తీ తత్తద్గురుపరమ్పరా చిహ్నల్ల్యాదిగ్రన్థపరమ్పరా చామృతానన్దనాథీయభ్రమవ్యాపారమూలకత్వాదన్ధేనైవ నీయమానా యథాఽన్ధా ఇతిన్యాయానుకారిత్వాదేవ నిరస్తా వేదితవ్యా। అవశిష్టకామకలాత్రయస్యాపి దీర్ఘత్వావిశేషేణాక్షరాధిక్యాపాదకత్వాచ్చ। తస్మాత్కార్యాక్షరాణి సప్తత్రింశదిత్యేవ తత్సమర్థనం యుక్తం, వాక్యార్థవర్ణనం తు కారణవర్ణయోర్మైలనేనైవ, పదద్వయం పరిత్యజ్య వాక్యార్థవర్ణనస్యానుచితత్వాదిత్యలం పల్లవితేన॥౩౨॥ ॥33॥

ఏతావతా ప్రబన్ధేన విద్యాయా భూతగుణాదితత్త్వాతీతాన్తపదార్థజాతస్వరూపత్వం సంముగ్ధాకారేణోక్తం తదేవేదానీం తత్తల్లక్షణకథనపూర్వకం విశదీకృత్యోపదిశతి—

పృథివ్యాదిషు భూతేషు వ్యాపకం చోత్తరోత్తరమ్ ॥౩౪॥ .

భూతం త్వధస్తనం వ్యాప్యం తద్గుణా వ్యాపకాశ్రయాః।
వ్యాప్యేష్వవస్థితా దేవి స్థూలసూక్ష్మవిభేదతః॥౩౫॥

పృథివ్యాదీత్యాదిపదేనాప్తేజోవాయ్వాకాశపరిగ్రహః। ఏతేషూత్తరోత్తరం వ్యాపకం జనకం ప్రయోజకం చ। మృత్తికాయాః స్వజన్యే ఘటే వ్యాప్తిదర్శనాద్వ్యాపకపదేనోపాదానకారణముచ్యతే। తద్భిన్నిష్ఠాత్యన్తాభావాప్రతియోగిత్వరూపం వ్యాపకత్వమప్యక్షతమేవ। పరం తు తద్వత్త్వమభేదసంబన్ధేన। అభావస్తు పరిణామిత్వసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక ఇతి విశేషః। అధస్తనం పూర్వపూర్వవ్యాప్యం జన్యప్రయోజ్యం, ప్రయోజ్యం చ పరిణామ్యభావవదవృత్తిత్వరూపం చ। అభావవృత్తిత్వే పూర్వోక్తసంబన్ధాభ్యామవచ్ఛిన్నమేవ। తత్తస్మాత్కారణాద్వ్యాపకాశ్రయా జనకప్రయోజకసమవేతా గుణా వ్యాప్యేషు జన్యప్రయోజ్యేష్వప్యవస్థితా భవన్తి। తే చ కారణే స్థితా గుణాః స్థూలా ఇత్యుచ్యన్తే। త ఏవ కార్యేషు స్థితాః సూక్ష్మా ఇత్యుచ్యన్త ఇత్యర్థః॥౩౪॥౩౫॥

తావతా ప్రకృతే కిమాయాతమిత్యాశఙ్క్య షట్త్రింశత్తత్త్వవాచకాన్యక్షరాణి ప్రదర్శయతి—

తస్మాద్వ్యోమగుణః శబ్దో వాయ్వాదీన్వ్యాప్య సంస్థితః।
వ్యోమబీజైస్తు విద్యాస్తైర్లక్షయేచ్ఛబ్దపఞ్చకమ్॥౩౬॥

తేషాం కారణరూపేణ స్థితం ధ్వనిమయం పరమ్॥
భవేద్గుణవతాం బీజం గుణానామపి వాచకమ్॥౩౭॥

కార్యకారణభావేన తయోరైక్యవివక్షయా।

యస్మాద్వ్యాపకగుణా వ్యాప్యేషు తిష్ఠన్తి తస్మాద్వ్యోమ్నో వ్యాపకస్య గుణః శబ్దో వాయ్వాదీన్వాయుతేజోజలపృథివీర్వ్యాప్య తిష్ఠతీతి పఞ్చవిధః శబ్దో భవతి। అతో విద్యాస్థైః పఞ్చభిర్వ్యమబీజైర్హకారైః శబ్దపఞ్చకం లక్షయేత్। ఉపాసక ఇతి శేషః। శక్యాశక్యోపస్థితిర్లక్షణేతి ప్రాచాం పక్ష ఉపస్థిత్యాశ్రయః సాధక ఏవ కర్తా। శక్యసంబన్ధరూపలక్షణాయా వృత్తిరూపవాత్। పదనిష్ఠత్వపక్షేఽపి వివక్షాతః కారకవిభక్తయో భవన్తీతిసిద్ధాన్తాత్పదస్య కరణత్వవివక్షాయాముపాసకస్య ప్రయోజకకర్తృత్వమ్। నను మధ్యమహకారస్య విమర్శవాచకత్వం భావార్థప్రకరణే కథితమ్। తస్యాపి శబ్దలక్షకత్వే యుగపద్వృత్తిద్వయవిరోధ ఇత్యత ఆహ—తేషామితి। తేషాం పఞ్చానాం హకారాణాం మధ్యే కారణరూపేణ శ్రీచక్రాత్మకజగత్కారణకామకలాశరీరఘటకత్వేన వా స్థితం విసర్గరూపం హకారాక్షరం తత్తు ధ్వనిమయం నాదైకమయమ్। అత ఏవ పరం సూక్ష్మాదపి సూక్ష్మం వాసనామయశరీరమితి యావత్। స్థూలతమస్య వైఖరీరూపహకారస్యైవ శబ్దలక్షకత్వం పరారూపస్య హకారస్య విమర్శశక్తివాచకత్వమితి పదవ్యక్తిభేదేనార్థద్వయబోధకత్వస్యోక్తేర్న వృత్తిద్వయవిరోధ ఇతి భావః। హాదివిద్యాక్షే త్వేతదర్థం షష్ఠహకారప్రయోజనవర్ణనపరత్వేన యోజయన్తి పరం షష్ఠం హకారాక్షరం పఞ్చానాం హకారాణాం కారణభూతో యో నాదస్తద్బోధకమితి। షట్త్రింశతస్తత్త్వానామపి యత్కారణం తత్త్వాతీతం నాద బ్రహ్మ తత్పరః కామరాజమధ్యమహకార ఇత్యపి తదర్థః సువచః। భావార్థప్రకరణే కథితేనార్థేన సహ సంవాదసంభవాత్। తస్యార్థస్య తద్వాక్యార్థేఽనన్వితత్వేనైవ తదుపయోగస్యాఽఽవశ్యకత్వాచ్చ। నాన్వాకాశవాచకస్య హకారస్య వాయ్వాదిశబ్దే లక్షణా కథం శక్యసంబన్ధాభావాదిత్యత ఆహ—భవేదితి। యద్గుణవద్వాచకం యదక్షరం తత్తత్సమవేతగుణలక్షకరితిసామాన్యనియమానుసారేణ వ్యోమవాచకహకారస్య శబ్దే లక్షణాసిద్ధౌ తస్యైవ శబ్దస్య తత్త్వాన్తరసంబన్ధేఽపి పూర్వక్ౢప్తా లక్షణా న విహన్యతే। నహి యష్టిశబ్దేన లక్షితానాం యష్టిధరాణాం దేశాన్తరగమనే లక్షణాయాః కాచన హానిః। న చ తేషాం దేశాన్తరగమనేఽపి యష్టిసంబన్ధానపాయాల్లక్షణా యుక్తేతి వాచ్యమ్। శబ్దస్య వాయ్వాదినిష్ఠత్వేఽపి కార్యే కారణానువృత్తేరావశ్యకతయా వాయ్వాదిచతుష్టయేఽప్యకాశానువృత్తేః సత్త్వేన వ్యోమసంబన్ధానపాయస్య ప్రకృతేఽపి తుల్యత్వాదితి భావః। అత ఏవ ప్రధానం తేజసో రూపం తద్బీజేన హి జన్యత ఇతి [తేజోక్షరార్థని] రూపణే వక్ష్యతి। స్వబోధ్యాభిన్నత్వస్య వాచక ఇవ లక్షకేఽపి సద్భావప్రదర్శనాయ గౌణ్యా లక్షకం నిర్దిశతి—వాచకమితి। వాచ్యవాచకయోరివ లక్ష్యలక్షకయోరప్యభేద ఇతి భావః। యద్వా గుణవతాం వాచకం బీజం గుణానామపి వాచకం భవతీత్యన్వయః। తేన హకారస్య శబ్దవత్త్వేవ శక్తత్వాచ్ఛక్యతావచ్ఛేదకే శబ్దేఽపి శక్తేరనపాయాంచ్ఛబ్దస్యాపి హకారో వాచక ఇత్యర్థః। తేన లక్షయేదిత్యుపక్రమస్థమపి పదముపాసకకర్తృకత్వాజ్జానీయాదిత్యర్థకమ్। కార్యేతి। వాయ్వాకాశయోః కార్యకారణభావేనాఽఽకాశస్య వాయ్వాదావనువృత్తివివక్షయా తదీయశబ్దే లక్షణా యుజ్యతే। యద్వా, ఆకాశం శబ్దతన్మాత్రాజ్జాతం శబ్దగుణం

విధిరితిస్వచ్ఛన్దసంగ్రహోక్తరీత్యాఽఽకాశాచ్ఛబ్ద ఇతి నైయాయికరీత్యా వా శబ్దాకాశయోః కార్యకారణభావేన తయోరభేదవివక్షయా హకారస్యాఽఽకాశ ఇవ శబ్దేఽపి శక్తిర్లక్షణా వా యుజ్యత ఇత్యర్థః। వస్తుతస్తు గుణవతాం వాచకం సదేవ బీజం గుణానాం వాచకమపి భవతీత్యర్థః। విశిష్టవాచకమితి యావత్। మన్త్రే భూతవాచకేనాక్షరాన్తరాణామనిర్దేశాత్। శబ్దాదీనాం తన్మాత్రపదపరిత్యాగేన గుణపదేనైవ నిర్దేశాత్సత్త్వరజస్తమః స్వపి వక్ష్యమాణేష్వయమేవ న్యాయ ఇతి ధ్వనితం తేషాం గుణత్వావిశేషాత్। నను వ్యోమాదిబోధకహకారాదిజన్యే బోధే శబ్దాదిః కిం విశేష్యః ప్రకారో వా। నాఽఽద్యః। సకుదుచ్చరితన్యాయావిరోధాయ హకారాదేరావృత్త్యాపత్తేః। అనేకార్థపదాదనేకవిశేష్య[ప్ర]కారోపస్థిత్యోరావృత్తిమన్తరేణాయోగాత్। నాన్త్యో వాచ్యతావచ్ఛేదకత్వేన పర్యవసితైర్గుణైః సహ వాచకస్యాభేదాయోగేన వివక్షితార్థాసిద్ధేః। నహి శబ్దవర్ణాక్షరాదిపదానాం వాచ్యాభేదేఽపి శబ్దాదిజాత్యాఽభేదః సమస్తీత్యత ఆహ—కార్యేతి। వాచ్యవాచ్యతావచ్ఛేదకయోః కార్యకారణభావాభావే వివక్షితాసిద్ధావపి ప్రకృతే వాచ్యతావచ్ఛేదకస్య వాచ్యజన్యత్వేన ప్రకారతయా తస్య బోధస్వీకారేఽపి వాచకాభేదోఽనావృత్తిశ్చాక్షరాణాం యుజ్యత ఇతి భావః॥॥౩౬॥౩౭॥

ఏవం వ్యోమాక్షరాణి నిర్దిశ్య క్రమప్రాప్తత్వాద్వాయ్వక్షరాణి వ్యాచష్టే—

మహామాయాత్రయేణాపి కారణేన చ బిన్దునా॥౩౮॥

వాయ్వగ్నిజలభూమీనాం స్పర్శానాం చ చతుష్టయమ్।

ఉత్పన్నం భావయేద్దేవి స్థూలసూక్ష్మవిభేదతః॥౩౯॥

మహామాయాత్రయం హృల్లేఖాఘటకమీకారత్రయం కారణబిన్దుః కామకలా।ఈస్త్రిమూర్తిర్మహామాయేత్యధికృత్య శివోత్తమః శివా తుష్టిశ్చతుర్థీ బిన్దుమాలినీతి కోశాత్। శ్రీచక్రస్థవిన్దువ్యావర్తనాయ కారణేనేతి। కామకలాత్మకబిన్దోకబిన్దుశ్చక్రబిన్దుం ప్రతి కారణతాయాః పూర్వముక్తత్వాత్। తేన చకబిన్ద్వభిన్నస్య కౌలికార్థే వక్ష్యమాణస్యాక్షరస్య వ్యుదాసః। నిర్బిన్దుక ఈకారశ్చతుర్థ ఇతి యావత్। స్థూలో వాయుగత ఏకః। సూక్ష్మా అగ్న్యాదిగతాస్త్రయ ఇత్యేవం స్పర్శచతుష్టయమీకారచతుష్టయేన జాతం విభావయేదిత్యర్థః। హాక్షిపక్షే తు తృతీయకూటస్థప్రథమాక్షరస్థోఽకారః కారణబిన్దుపదోపాదేయః। తస్య సర్వకారణస్య స్పర్శకారణతాయాః కైముతికన్యాయసిద్ధత్వధ్వననాయ కారణేతి విశేషణమ్। బిన్దుః శూన్యమకారః। అత ఏవాకారాధికారే కామేశీవాసినీ వియదితి వియత్పదం కోశే

బిన్దుపదేనాకారనిర్దేశోఽకారాన్తరవ్యావర్తనాయ। సర్వకారణరూపాకారస్యైవ శూన్యాకారత్వాత్। ప్రాఞ్చస్తు కామకలాశరీరఘటకేన కామాఖ్యేన బిన్దునేతి వ్యాచక్షతే। తన్న। మహామాయాత్రయాతిరిక్తరూపస్య తస్య హాదివిద్యాయామదర్శనాత్। త్రయఘటకస్య తు సకృద్గణితస్య పునర్గణనాయోగాత్। అనాపత్త్యా పునర్గణనే వినిగమనావిరహాత్త్రయాణామపి గణనాపత్తిః। ఇష్టాపత్తౌ సప్తత్రింశదాధిక్యం, ద్వయోస్త్యాగేన తత్సమాధానే త్వస్మదుక్తరీత్యాం కః ప్రద్వేషః। [యద్యపి] ప్రద్వేషో ద్వయోస్త్యాగస్య తుల్యత్వాత్తథాఽపి భవన్మతే సమష్టిగ్రహణేన నాదత్రయస్య దుస్త్యజత్వేన చ సంఖ్యావిరోధతాదవస్థ్యాచ్చ। ఏకాక్షరావయవానాం పార్థక్యేన వాక్యార్థాన్వయితాయాః సకలదర్శనకారాణామసంమతత్వాచ్చేతి న కించిదేతత్॥౩౮॥౩౯॥

అథ తేజోక్షరాణి వ్యాచష్టే—

రూపాణాం త్రితయం తద్వత్త్రిభీ రేఫైర్విభావితమ్।

ప్రధానం తేజసో రూపం తద్బీజేన హి జన్యతే॥౪౦॥

త్రితయం తేజోజలక్షితిగతమ్। నను జలక్షితిగతయో రుపయోస్తేజోబీజేన కథం లక్షణేత్యత ఆహ–ప్రధానమితి। వ్యాఖ్యాతమేతత్॥౪౦॥

అథ జలాక్షరాణి వ్యాచష్టే–

విద్యాస్థైశ్చన్ద్రబీజైస్తు స్థూలః సూక్ష్మో రసః స్మృతః।

సంబన్ధో విదితో లోకే రసస్యాప్యమృతస్య చ॥౪౧॥

[చన్ద్రబీజైః సకారైః।

సో హంసః] సహజా విష్ణుర్భృగ్వీశశ్చన్ద్రసంజ్ఞకః। ఇతి కోశాత్। [స్థూలో వ్యాపకో జలగతః। సూక్ష్మో వ్యాప్యో భూగతః। విద్యాస్థైశ్చన్ద్రబీజైరితిబహువచనాభ్యామపి ద్విత్వసంఖ్యైవ కథ్యతే।] వాచ్యస్య రసస్య స్థూలః సూక్ష్మ ఇతి ప్రత్యేకైకత్వేన ద్విత్వస్యైవ కథనాత్।

తృతీయరసస్యాభావాచ్చ అక్షీణి మే దర్శనీయాని పాదా మే సుకుమారా ఇత్యాదిప్రయోగవశేన ద్విత్వేఽపి బహువచనస్య సాధుతాయా మహాభాష్యే వర్ణనాత్। కుక్షీశవాయుకోణేష్వితి చక్రన్యాసప్రకరణస్థస్య కోణద్వయపరతాం వీరేన్ద్రైరితి భావార్థప్రకరణస్థపదస్య చ శాన్తామ్బికోభయమాత్రపరతాం వర్ణయతాం ప్రాచామప్యస్యార్థస్య సంగతత్వాచ్చ। ప్రకృతేఽపి తన్మత ఉత్తరార్ధస్యైవ తృతీయసకారవ్యాఖ్యారూపతయాఽత్రత్యబహువచనస్య ద్విత్వసంఖ్యాబోధకత్వావశ్యంభావాచ్చ। ఏతేనాత్ర బహువచనవశాత్సంప్రదాయార్థగ్రన్థః సర్వోఽపి హాదివిద్యాపర ఏవేతి మన్యమానానాం తత్పక్షపాతినాం తోష ఆపాతరమణీయత్వాన్నిరస్తః। పదమప్యధికాభావస్మారకాన్నాతిరిచ్యత ఇత్యాశయేనాఽఽహ—స్మృత ఇతి। ద్వాభ్యాం సాభ్యాం ద్వౌ రసౌ స్మరేదిత్యర్థః। నను చన్ద్రసూర్యాగ్నీనాం తేజస్త్వావిశేషేణాగ్నిబీజస్య రేఫస్యేవ చన్ద్రబీజస్య సకారస్యాపి రూపలక్షకత్వమేవ యుక్తం న రసలక్షకత్వం శక్యసంబన్ధాభావాదిత్యత ఆహ—సంబన్ధ ఇతి। రసామృతయోః సంబన్ధః ప్రసిద్ధ ఏవేత్యర్థః। అమృతపదం సుధాపరం జలపరం చ। అయం భావః—న తావచ్చన్ద్రమణ్డలం తేజోరూపమ్। అపి తు జలరూపమ్। జలమణ్డలే సౌరకిరణానాం సంనికర్షవిప్రకర్షతారతమ్యేనాంశతః సంబన్ధే సతి తత్ర ప్రతిఫలనేన తతః పరావృత్తాస్త ఏవ సౌరకిరణా ఉపాధివశాద్నుష్ణతామాపన్నా దర్పణాన్తఃప్రతిఫలితసౌరకిరణా ఇవ భువి ప్రసరన్తశ్చన్ద్రికాపదవాచ్యా భవన్తి। తదిదం జ్యోతిఃశాస్త్రవేదినాం స్పష్టమ్। తన్మణ్డలజలం తు అమృతరూపం కేవలం వేత్యన్యదేతత్। తతశ్చ వకారో యథా జలసామాన్యస్య వాచకం బీజం తథా సకారబీజం జలవిశేషస్య వాచకమిత్యేవ విశేషః। నత్వేతావతా వకారసకారయోస్తత్సమవేతరసలక్షణాయాం కశ్చిత్సందేహో నద్యాం ఘోషో గఙ్గాయాం ఘోష ఇతి వాక్యస్థపదయోరివ తీరలక్షణాయామితి। యద్యపి యకారాలాభే తత్సదృశమాయాయా ఇవ వకారాలాభే తత్సదృశస్యాప్యలాభే మన్దసదృశసకారస్య గ్రహణమితి షాఢన్యాయేనాప్యేతత్సమర్థం తథాఽపి మన్దసదృశగ్రహణస్యాగతికగతిత్వేన తతోఽపి ముఖ్యమేవ సమాధానం మూలకారైరుక్తమితి ద్రష్టవ్యమ్। హాదివిద్యాపక్షే తు ద్వయోరన్యతరో రసః సకారద్వయేన లక్షణీయః। లక్షకే బహుత్వస్య లక్ష్యయోర్ద్విత్వస్య చోక్తిబలేన తథైవ సిద్ధేః। ఏకస్య జీవస్య బోధనాయ దశానామకారాణాం వక్ష్యమాణానాం దృష్టత్వాచ్చ। ప్రాఞ్చస్తు—తృతీయసకారః కిమర్థమిత్యత ఆహ—సంబన్ధ ఇతి। అమృతస్య సముద్రాదుత్పత్తేః ప్రసిద్ధత్వేన తస్యాపి జలరూపత్వాత్తద్గతరసలక్షకస్తృతీయః సకార ఇత్యర్థ ఇతి వ్యాచక్షతే। తత్ర రసపదస్య సముద్రే లక్షణేత్యాదిః క్లేశః సోఢవ్యః॥౪౧॥

అథ భూమ్యక్షరాణి వ్యాచష్టే—

వసుంధరాగుణో గన్ధస్తల్లిపిర్గన్ధవాచికా।

భువనత్రయసంబన్ధాత్త్రిధాత్వం తు మహేశ్వరి ॥౪౨॥

తస్యా వసుంధరాయా గన్ధవత్యా లిపిర్వాచకం బీజం లకారః। లః శక్రః పూతనా పృథ్వీతికోశాత్। సా గన్ధవాచికా శక్యతావచ్ఛేదకేఽపి శక్తేః సత్త్వాత్। గన్ధస్య శక్యతావచ్ఛేదకత్వధ్వననాయైవ గన్ధే న గుణత్వానువాదః। తస్య చ గన్ధస్య స్థూలసూక్ష్మభేదాభావేనైకలకారేణైవ చారితార్థ్యేఽపి భువనత్రయస్య గన్ధత్రయాభిప్రాయేణ లకారత్రయమిత్యర్థః। భువనత్రయం తూర్ధ్వమధ్యాధోభేదాత్। వస్తుతస్తు పృథివ్యా ఓషధయః, ఓంషధీభ్యోఽన్నమ్, అన్నాత్పురుష ఇతిశ్రుత్యానుగుణ్యాయ పృథివ్యోషధ్యన్నరూపం భువనత్రయం వివక్షితమ్।అత ఏవోత్తర పురుషవర్ణనే సందర్భశుద్ధిర్భవతి। అథవా పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం శ్వేతకేతుప్రవాహణసంవాదే పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతిశ్రుతౌ గార్హపత్యాదౌ హూయమానస్య దుగ్ధాదిహవిషో ద్యుపర్జన్యపృథ్వీపురుషయోషిత్కుణ్డేషు పరిణామవిశేషవిధానాత్తేషు ప్రథమత్వేన పృథివ్యా ఏవేహ వసుంధరాపదేన నిర్దేశాదవశిష్టయోర్ద్వయోర్ద్వయోరుత్తరయోర్నిర్దేశాయ పునరపి ద్వౌ లకారౌ। శ్రుతౌ హవిష ఆప ఇత్యనేన నిర్దేశేఽప్యన్నరూపమేవ తద్భవతీతిధ్వననాయ భువనత్రయేత్యుక్తం, జలత్రయేతి తదర్థః। ఏకైవ క్షితిరోషధ్యన్నరేతోరూపా భూత్వా పురుషో భవతి। తదిదంకథనాత్పఞ్చభూతజన్యానాం జ్ఞానేన్ద్రియాణాం కర్మేన్ద్రియాణామపి హకారాదయ ఏవ వాచకా ఇతి ధ్వనితమ్ ॥౪౨॥

అథ కకారాన్వ్యాచష్టే—

అశుద్ధశుద్ధమిశ్రాణాం ప్రమాతౄణాం పరం వపుః।

క్రోధీశవితయేనాస్య విద్యాస్థేన ప్రకాశ్యతే ॥౪౩॥

శైవదీక్షాదీక్షితా అపి మాలిన్యతారతమ్యేన త్రివిధాః ప్రమాతారోఽప్యుపాసకాః సన్తి। తేషాం చ దీక్షారూపం జన్మాన్తరం ప్రాప్తానాం యత్పరం వపురుత్కృష్టశరీరం తత్కకారత్రయేణోచ్యతే। క్రోధీశః కకారః। కః క్రోధీశో మహాకాలీ కామదేవః ప్రకాశక ఇతి కోశాత్। అత్రేదం బోధ్యమ్—అణుః కర్మ మాయా చేతి త్రయః పాశాః। తత్రాణుర్నామాజ్ఞానం తచ్చ ద్వివిధం చైతన్యస్వరూప ఆత్మని ఆత్మత్వేన జ్ఞానాభావః। దేహాదావనాత్మన్యాత్మజ్ఞానం చేతి భేదాత్। ఇదం ద్వివిధమపి సంభూయాఽఽణవం మలముచ్యతే। అపరిచ్ఛిన్నస్యాఽఽత్మనః పరిచ్ఛేదకత్వాత్। ఆత్మనోఽణుత్వహేతుత్వాదణుర్మాలిన్యతో మలమితి సౌరసంహితోక్తేః।

విహితనిషిద్ధక్రియాజన్యశరీరదానక్షమమదృష్టం కర్మ, తదపి పుణ్యపాపభేదేన ద్వివిధమపి సంభూయ కార్మణం మలముచ్యతే। ఏకస్యైవాఽఽత్మనో నానాత్వం మాయా। సా చానేకవిధాఽపి సంభూయ మాయీయం మలముచ్యతే। ఏతేషు త్రిషూత్తరోత్తరం పూర్వపూర్వవ్యాప్యమ్। తదిదం జ్ఞానం బన్ధః, యోనివర్గః కలా శరీరమితి శైవసూత్రయోర్భాష్యే ప్రత్యభిజ్ఞాయామపి స్పష్టమ్। ఏతేషు త్రిభిరపి పాశైర్బద్ధః పశురశుద్ధః। అణుకర్మభ్యామేవ బద్ధో మిశ్రః। అణుమాత్రేణ బద్ధః శుద్ధః। ఏతేషామేవ చ క్రమేణ సకలః ప్రలయాకలో విజ్ఞానకేవల ఇతి తన్త్రాన్తరే సంజ్ఞాః। ఏతాః సంజ్ఞాః పరిత్యజ్యాశుద్ధాదిపదైర్వ్యవహారస్తు తత్తల్లక్షణధ్వననార్థః। తత్ర శుద్ధత్వం యద్యపి మలసామాన్యాభావస్తథాఽపి తస్య బ్రహ్మాతిరిక్తేష్వసంభవాత్కించిన్మలవత్త్వే సతీతరమలాభావ ఏవ జీవేషు శుద్ధత్వం వాచ్యమ్। తచ్చ కించిదేకం మలం త్వాణవమ్। కార్మణమాయయయోః పూర్వపూర్వవ్యాప్యత్వేనైకైకస్యావస్థానాయోగాత్। ఏవమశుద్ధత్వం వినిగమనావిరహాత్సర్వమలవత్త్వం, మిశ్రత్వం శుద్ధాశుద్ధలక్షణయోః శుద్ధలక్షణస్యాఽఽణవస్యాశుద్ధలక్షణస్య కార్మణస్య చ యోగ ఇతి యావత్। మాయీయస్య పూర్వద్వయవ్యాప్యత్వేన తద్యోగేనాశుద్ధత్వస్యైవాఽఽపత్తేః। అత ఏవాశుద్ధమిశ్రశుద్ధానామితి యుక్తోఽపి క్రమో నాఽఽదృతః। శుద్ధతాజ్ఞానోత్తరమేవ తద్యోగేన మిశ్రజ్ఞానాత్। ఏతేనానభ్యర్హితస్యానల్పాచ్తరస్యాశుద్ధపదస్య కథం పూర్వనిపాత ఇతి శఙ్కా నిరస్తా। అజాద్యదన్తమిత్యస్య పరేణాల్పాచ్తరేణ బాధాత్। ఏతేష్వాద్యౌ మలపాకాపాకాభ్యాం ప్రత్యేకం ద్వివిధౌ। అన్త్యస్తు కలుషసమాప్త్యసమాప్తిభ్యాం ద్వివిధః। తేష్వశుద్ధాః పక్వమలత్రయాః క్రోధభట్టారకాదయోఽష్టాదశోత్తరశతముపాసకాః సన్తి। అన్యానప్యాచార్యరూపేణ శివ ఏవానుగృహ్ణాతి। అపక్వమలత్రయాంస్తు భోగేన మలపాకాయ నానాయోనిషు వినియుఙ్క్తే। సోఽపి చానుగ్రహ ఏవ।

మలాదీనామపాకే తు సామాన్యానుగ్రహో భవేత్।

నానాయోనిషు పాకాయ నియుఙ్క్తేఽనుజిఘృక్షయా॥ ఇతివచనాత్।

మిశ్రాః పక్వమలద్వయాస్తు లోకపాలాదయ ఆధికారికాః పురుషాః। అపక్వమలద్వయా మిశ్రాస్తు కర్మవశాదుత్తమయోనిష్వేవ జాయమానాః పురుషాః। శుద్ధాః సమాప్తకలుషాస్తు విద్యేశ్వరా నవనాథాదయః। అసమాప్తకలుషాః శుద్ధాస్తు సప్తకోటిమహామన్త్రాః। నచ తేషాం జడత్వమితి శఙ్క్యమ్। శబ్దశరీరస్య జడత్వేఽపి శరీరిణామస్మాకమివ చేతనత్వోపపత్తేః। అత ఏవాపక్వాణవమలవజ్జీవత్వాభిప్రాయేణ మన్త్రాణామణుసంజ్ఞా। ఉక్తం చ మృగేన్ద్రసంహితాయాం విద్యేశ్వరజన్మనిరూపణావసరే—

అథానాదిమలాపేతః సర్వకృత్సర్వదృక్శివః।

పూర్వం వ్యత్యాసితస్యాణోః పాశజాలమపోహతి॥ ఇతి।

ఆధికారికజన్మ నిరస్య మన్త్రజన్మ ప్రాపితస్యేతి వ్యత్యాసితపదస్యార్థః। ఇతోఽప్యన్యో విస్తరః శైవశాస్త్రే ద్రష్టవ్యః। ఈదృశా ద్వివిధరూపాస్త్రయః ప్రమాతారః కకారత్రయబోధ్యా ఇత్యర్థః॥౪౩॥

అథ యే తావదపక్వమలత్రయా అశుద్ధా జీవాస్తేఽపి ద్వివిధా వీరకర్మఠాస్తద్భిన్నాశ్చ। తేషు ప్రథమే కకారేణోక్తాః। తేషు దీక్షితానామేవ గ్రహణాత్। పృథివీనిరూపణోత్తరం శ్రౌతక్రమేణ సర్వజీవోపస్థితావపి తేష్వభ్యర్థితానామేవ ప్రథమం నిరూపణీయత్వాచ్చ। అనభ్యర్థితాశ్చరమే త్వనన్తాః। అత ఏవ తాన్బహుభిరకారైర్నిర్దిశతి—

శ్రీకణ్ఠదశకం తద్వదవ్యక్తస్య హి వాచకమ్।

శ్రీకణ్ఠోఽకారః।

అః శ్రీకణ్ఠః సురేశశ్చ లలాటశ్చైకమాతృకః। ఇతి కోశాత్। తే చ దశైవ విద్యాయాం వర్తన్తేఽత ఆహ—దశకమితి। యద్యపి తృతీయకూటస్థప్రథమాకారః ప్రకాశవాచకత్వేన భావార్థప్రకరణే నిర్ణీత ఇతి తత్పరిత్యాగే నవకమిత్యేవ వక్తవ్యం తథాఽపి తత్రోక్తోఽర్థః పరారూపస్యైవాకారస్య నతు వైఖరీరూపస్యేతి తదన్తర్భావేన దశకమిత్యుక్తమ్। ఇమే చ శఙ్కాసమాధానే హకారార్థనిరూపణావసరే యుగపద్వృత్తిద్వయవిరోధపరిహారాయ తత్రైవ మూలకారైః ప్రదర్శితే ఇతి నాత్ర పునరుట్టఙ్కితే। తద్వత్తథా కించేత్యర్థః। పరమశివవదిత్యర్థ ఇతి కేచిత్। అకారో యథా శివస్య వాచకస్తథా జీవస్యాపీతి। ఏతే దశాప్యవ్యక్తస్య వీరకర్మఠేతరసకలజీవానాం వాచకాః।పరిహృత్య విశేషవిషయం సామాన్యవిషయః ప్రసజ్జతీతి న్యాయేన జీవసామాన్యవాచకస్యావ్యక్తపదస్య విశేషే పర్యవసానాత్। ఇదం చ ప్రాచాం మతమనుసృత్యోక్తమ్।వస్తుతస్తు క్షిత్యాదిశివాన్తషట్త్రింశత్తత్త్వాని తల్లక్షణాని తదక్షరాణి చ వర్ణయితుం ప్రవృత్తేన భగవతా పఞ్చభూతమాత్రాంశే శ్రుత్యుక్తసృష్టిక్రమమనుసృత్య తాని నిర్వర్ణ్య తదభేదాదేవ తజ్జన్యగుణాస్తజ్జన్యాన్యేవ జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి చ కార్యకారణైక్యోక్త్యా సంముగ్ధాకారేణ వర్ణితాన్యేవ। తేషాం సర్వేషాం పాఞ్చభౌతికవికారమాత్రరూపత్వేన తతోఽధికస్య వర్ణనీయాంశస్యాభావాత్। హకారాదిజన్యత్వబోధ్యత్వే ఉక్తే ఏవ। ఏవం

క్షిత్యాదిపఞ్చకం గన్ధాదిపఞ్చకముపస్థాదిపఞ్చకం ప్రాణాదిపఞ్చకం చేతి వింశతౌ తత్త్వేషు నిరూపితేషు క్రమప్రాప్తమపి మనోబుద్ధ్యహంకారప్రకృతిచతుష్టయముల్లఙ్ఘ్య పఞ్చవింశస్యాపి పురుషస్య పృథివ్యనన్తరం శ్రుతౌ కథనమనుసృత్య తస్యైకవింశస్థానే నిరూపణేఽపి పురుషనిరూపణోత్తరం తచ్చతుష్టయత్యాగే మానాభావాత్తన్నిరూపణపరమేవ శ్రీకణ్ఠపదమ్। అత ఏవ పూర్వత్రాశుద్ధపదేన మలత్రయబద్ధత్వావిశేషాత్సకలా అపి సకలా ఉక్తా ఏవ న వీరకర్మఠా ఏవ మానాభావాచ్చ। తతశ్చ జీవనిరూపణే సమాప్తే పునరిహ తన్నిరూపణోక్తిరయుక్తైవ। కించ, అవ్యక్తపదం ప్రకృతావేవ న జీవ ఇతి। తథాచోక్తం పఞ్చశిఖాచార్యైః—

అనాదిమధ్యం మహతః పరం ధ్రువం ప్రధానమవ్యక్తముశన్తి సూరయః। ఇతి। సాంఖ్యసప్తత్యామపి—

సూక్ష్మమలిఙ్గమచేతనమనాదినిధనం తథా ప్రసవధర్మిం।

నిరవయవమేకమేవ హి సాధారణమేతదవ్యక్తమ్॥ ఇతి।

అత ఏవైకవచనమపి। జీవపక్షే హ్యవ్యక్తానాం హి వాచకమిత్యేవ బ్రూయాత్। సా చ ప్రకృతిర్గుణత్రయసమష్టిస్తన్తురూపా। సత్త్వాదీనామతద్ధర్మత్వం తద్రూపత్వాదితిసాంఖ్యప్రవచనసూత్రే తథా నిర్ణయాత్। తదిదం లక్షణం బోధయితుం తద్వదిత్యుక్తం గుణత్రయవదిత్యర్థః। భవత్పక్షే తస్యానతిప్రయోజనకత్వాపత్తేః। గుణవచ్చ తదవ్యక్తం చేతి సమాసః। ఏవముక్తిశ్చ భవేద్గుణవతాం బీజమిత్యుక్తన్యాయస్మారణార్థా। తతశ్చ గుణవత్ప్రధానస్య వాచకా అకారా గుణానాం వాచకా అపి భవన్తీత్యర్థః। అహంకారబుద్ధిమనోరూపతత్త్వత్రయస్యాపి వాచకా ఇతి యావత్। తేషాం క్రమేణ రజఃసత్త్వతమోరూపైకైకగుణాత్మకతాయాః సిద్ధాన్తసిద్ధత్వాత్। సర్వనామ్నాం పూర్వోపస్థితవాచకత్వేన పూర్వానుపాత్తగుణవాచకత్వం తచ్ఛబ్దస్య కథమితి చేత్। పరశివో వా పూర్వం క్వోపాత్తః। స సర్వో మహేశ్వర ఇత్యత్రేతి చేత్। తతోఽపి సంనికృష్టే భవేద్గుణవతాం బీజమిత్యత్ర గుణా అప్యుపాత్తా ఏవ। శ్రీకణ్ఠపదేనైవ శివస్యాప్యుపాదానమితి చేత్। అస్మాకమపి తుల్యమ్। శ్రీర్విషం, కం జలం గఙ్గాయాః, ఠశ్చన్ద్రమణ్డలమ్।

బృహద్ధ్వనౌ చ ఠః ప్రోక్తస్తథా చన్ద్రస్య మణ్డలే।

ఇత్యనేకార్థధ్వనిమఞ్జరీ। ఏతత్రయం వ్యుత్క్రమేణ సత్త్వరజస్తమసాముపలక్షణమ్। తథాచ శివస్తుతావుక్తమస్మాభిః—

ఇన్దుజ్వలనక్ష్వేడం సితశోణశ్యామలం క్రమాద్దధతా।

సత్త్వరజస్తమసాం కిము తరతమభావస్త్వయా చ దిష్టో నః॥ ఇతి।

ప్రకృతేఽపి గఙ్గాయాః పార్వత్యా సహ మాత్సర్యాదిదర్శనాద్రాజసత్వమ్।నన్వేతత్త్రయమకారవాచకశ్రీకణ్ఠపదాత్పదార్థమర్యాదయా నోపస్థితమితి చేత్। తుల్యం భవతోఽపి।

నాలీకాసనమీశ్వరః శిఖరిణాం తత్కర్ణోత్థాయినో

గన్ధర్వాః పురతస్తదధ్వచరితౌ చక్రే తదుద్ధారకః।

పత్రీ తత్రప్రభువైరిణాం పరివృఢో జీవా చ యస్యాభవత్

తస్యాన్తేవసతాం రిపుక్షయవిధౌ దేవాయ తస్మై నమః॥

ఇత్యత్ర పూర్వం పదాద్వాక్యార్థాన్వయిత్వేనానుపస్థితస్యాపి యథాకథంచిదుపస్థితిమాత్రేణోత్తరోత్తరవాక్యగతసర్వనామభిః పరామర్శదర్శనాచ్చ। నాలీకాసనం శరాసనం కమలాసనశ్చ। గన్ధర్వా అశ్వా దేవవిశేషాశ్చ। చక్రే రథచక్రే సుదర్శనం చ। పత్రీ బాణః పక్షీ చ। జీవా మౌర్వీ బృహస్పతిశ్చ। ఏతేషు ప్రథమేఽర్థాః పూర్వవాక్యార్థాన్వయినః। చరమే తూత్తరవాక్యస్థసర్వనామభిః పరామృశ్యన్త ఇతి స్థితిః। తస్మాద్దశభిరకారైర్మనోబుద్ధ్యహంకారవిశిష్టా ప్రకృతిర్బోధ్యత ఇత్యర్థః।

తదవ్యక్తమాహ హీత్యధికరణే పరబ్రహ్మణోఽప్యవ్యక్తపదేన నిర్దేశస్య సాధితత్వాదిహ ప్రకృత్యర్థముపాత్తేనాప్యవ్యక్తపదేన తత్త్వాతీతస్య పరమశివస్యోపస్థితేరిహైవ తద్బోధకం పదమేకారం వ్యాచష్టే—

ప్రాణభూతః స్థితో దేవి తద్వదేకాదశః పరః॥౪౪॥

ఏకః సన్నేవ పురుషో బహుధా జాయతే హి సః।

ఏకాదశ ఏకారః। ఏకారాధికారే—

సంధిరేకాదశో భద్రా పద్మనాభః కులాచలః। ఇతి కోశాత్।

మాతృకాక్రమే తస్యైకాదశత్వాచ్చ। యదేకాదశమాధారం బీజం కోణత్రయాత్మకమితి ప్రయోగాచ్చ। స ప్రకృతేస్తత్త్వానాం తత్త్వాతీతస్య వా ప్రాణభూతః ప్రాణో యథా శరీరాన్తః స్థితః సఞ్శరీరం చేష్టయతి తాదృశః సన్నయం స్థిత ఇత్యర్థః। శక్తేరేవ సర్వజనకత్వేఽపి శివస్య నిష్క్రియస్యాపి సంనిధిమాత్రేణ కారణత్వమితి సిద్ధాన్తాత్పరం బ్రహ్మైవేహ తత్త్వాతీతం ప్రాణపదేనోచ్యతే। అత ఏవ ప్రాణాధికరణే ప్రాణపదస్య పరబ్రహ్మపరతా నిర్ణీతా। అత ఏవ చేతరాక్షరాణామివైకారేణ ప్రాణో జన్యత ఇతి వా, ఏకారస్తద్వాచక ఇతి వా నోక్తం, నిత్యస్య నిర్ధర్మకస్య తదుభయాయోగాత్। శబ్దార్థయోరభేదాభిప్రాయేణ వర్ణ ఏవ ప్రాణభూత ఇత్యేతావదేవోక్తమ్। అథవా పఞ్చవింశతేస్తత్త్వానాం పూర్వం నిరూపణాదవశిష్టేష్వేకాదశః శివ ఏవ। తస్యాపి తత్త్వాన్తర్గతత్వేన తదతీతత్వద్యోతనాయ పర ఇతి విశేషణమ్। అనయా రీత్యైకాదశపదమేవాఽఽవృత్తం సచ్ఛబ్దమర్థం చ బోధయతి। తద్వదితిపదం తు పూర్వవత్కించేత్యర్థకమ్। అనన్తశక్తిమదిత్యర్థకం నపుంసకం తద్బ్రహ్మపరం వా। ఏతస్యైవ లక్షణమాహ—ఏక ఇతి। సన్పురుషః। ఋతం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణపిఙ్గలం, పురుషో వై రుద్ర ఇత్యాదిశ్రుతిషు ప్రసిద్ధేః। పరశివ ఏక ఏవ సన్న నన్తశక్తిమత్త్వాద్బహుప్రకారో యస్మాద్భవతి తస్మాత్తస్య ప్రాణరూపతాశక్తేరిత్యర్థః। హాదివిద్యాయాం తు యద్యపి ద్వాదశ శ్రీకణ్ఠాస్తథాఽపి తేష్వేకో వాయుగతస్పర్శపర ఇతి పూర్వముక్తః। అత ఏకాదశైవావశిష్టాస్తేషు దశావ్యక్తాదిపరా ఏకాదశోఽకారస్తత్త్వాతీతపర ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్। ప్రాఞ్చస్తు — ద్వాదశానాం మధ్యే దశ జీవవాచకాః। ఏకాదశో జీవాధారస్య ప్రాణవాయోర్వాచకః। పరో ద్వాదశస్తు పురుషః పరమశివవాచకః। నను త్రిభిరకారైరేవ వివక్షితసిద్ధౌ నవానాం కిం ప్రయోజనమిత్యత ఆహ—ఏక ఇతి। ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే, ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థిత ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధమర్థం ద్యోతయితుం తద్బాహుల్యమితి భావ ఇత్యాహుః। ఇదం చ తత్త్వాన్తః పఞ్చవింశత్వేన గణితః పురుషో వై రుద్ర ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధో జీవ ఇతిపక్షమాశ్రిత్యోక్తమ్। యదా తు విరాట్పురుష ఏవ స గణితో జీవస్త్వహంకారాదిరూప ఏవ।

ఇన్ద్రియాణ్యాన్తరాణ్యత్ర విషయేభ్యో హి దేహినామ్।

ఆన్తరం మన ఏతేభ్యో బుద్ధిస్తస్మాదిహాఽఽన్తరా॥

బుద్ధేరప్యాన్తరో జీవో గతోఽహంతామితి స్థితిః।

అస్మాత్పరం సదా జ్ఞేయమవ్యక్తం కారణం హి యత్॥

ఇత్యాత్మపురాణవచనాదిత్యాలోచ్యతే, తదా తు ప్రమాతృత్వస్య వస్తుతోఽన్తఃకరణనిష్ఠత్వాత్తస్య చ మనోబుధ్ధ్యహంకారభేదేన త్రిధా తత్త్వేషు గణితత్వాత్త ఏవాశుద్ధాదయః ప్రమాతారః। అత ఏవాశుద్ధశుద్ధమిశ్రాణామితి క్రమోఽప్యుపపద్యతే। తేషాం తమఃసత్త్వరజోరూపత్వాత్। యద్యపి ప్రమాతృపదేన జీవా ఏవోచ్యన్తే తథాఽపి తేషాం బ్రహ్మభేదాత్ప్రమాతృత్వం పరం నిష్కృష్టం వపుః శరీరం మనఆదిరూపమేవేతి త ఏవాకారత్రయవాచ్యాః। తతః క్రమప్రాప్తమవ్యక్తం నిరూప్య తదుత్తరమేకాదశేనాక్షరేణ విరాట్పురుష ఏవోచ్యతే। స చ జీవసమష్టిరూపత్వాత్ప్రాణభూత ఏవ। ఏకః సన్నే వేత్యపి తత్రైవ సామఞ్జస్యేనోపపద్యతే। ఏవం సతి తత్త్వానాం ప్రసిద్ధః క్రమో న లోపితో భవతి। తత్త్వాతీతం తు సర్వాన్తే శాన్తిపదేన వక్ష్యతే॥౪౪॥

ఇదానీమవశిష్టానామేకాదశతత్త్వానాం వాచకాని బిన్ద్వక్షరాణి నాదాక్షరాణి చ వ్యాచష్టే—

రుద్రేశ్వరసదేశాఖ్యా దేవతా మితవిగ్రహాః॥౪౫॥

బిన్దుత్రయేణ కథితా అమితామితవిగ్రహాః।

శాన్తిః శక్తిశ్చ శంభుశ్చ నాదత్రితయబోధనాః॥౪౬॥

నియతిః కాలో రాగో విద్యా కలా మాయా శుద్ధవిద్యేశ్వరః సదాశివః శక్తిః శివశ్చేత్యేకాదశ।[తత్ర జగదహంతయా పశ్యన్] సదాశివః। తదేవ జగదిదం తయా పశ్యన్నీశ్వరః। అహంతేతయోరభేదబుద్ధిః శుద్ధవిద్యా। తయోరేవ భేదబుద్ధిర్మాయా। తతశ్చ యాః పరబ్రహ్మణి విద్యమానాః సర్వకర్తృత్వసర్వజ్ఞత్వనిత్యతృప్తత్వనిత్యత్వస్వతన్త్రత్వాఖ్యాః పఞ్చ శక్తయో నిరవగ్రహదేవతాః స్థితాస్తా ఏవ సావగ్రహాః సత్యః సంకుచితాః క్రమేణ కలాదిసంజ్ఞాపఞ్చకం భజన్తే। తాదృశసంకుచచ్ఛక్త్యాధారః పురుష ఏవైకారేణోక్తః। తదిదం సౌభాగ్యసుధోదయే ప్రతిపాదితమమృతానన్దైః। అత్ర యథా సర్వతత్త్వాతీతం బ్రహ్మ దేశకాలాదిభిరనవచ్ఛిన్నం తథైవ శివశక్తీ అప్యనవచ్ఛిన్నే ఏవ। అహంతేదంతాబుద్ధ్యోశ్చ సూక్ష్మతమరీత్యా భేదకలితత్వాదనవచ్ఛిన్నతాతః కించిదూనత్వం పరిచ్ఛిన్నతాతః కించిదాధిక్యం చేతి సదాశివేశ్వరశుద్ధవిద్యా అనుష్ణాశీతస్పర్శవన్మధ్యవిధాః। మాయాదయస్తు

దేవతాభేదైకఘటితత్వాత్పరిచ్ఛిన్నా ఏవేతి స్థితిః। కించైతేషు షట్త్రింశత్తత్త్వేషు క్షిత్యాదిశ్రోత్రాన్తం తతః ప్రకృత్యన్తం తతో మాయాన్తం తతః సదాశివాన్తం తతః శివాన్తమేవం క్రమేణ పృథివ్యాదితత్త్వపఞ్చకతా। తదిదం పఞ్చభూతమయం విశ్వమిత్యనేనైవోక్తమ్ తథా క్షిత్యాదిమాయాన్తం సద్రూపం ప్రకటం చిదానన్దాంశావావృతౌ। తాదృశత్వాదేవైషామాత్మతత్త్వరూపతా। శుద్ధవిద్యాదిత్రయే సచ్చిదంశావనావృతావానన్దాంశస్త్వావృతః। తాదృశత్వాదేవ తేషాం విద్యాతత్త్వరూపతా। శక్తిశివయోస్తు న కోఽప్యంశ ఆవృతోఽతః శివతత్త్వరూపతా। అత్ర సర్వత్ర మూలభూతాని వచనాని ప్రాచాం టీకాసు ద్రష్టవ్యాని। ఏవం స్థితే ప్రకృతే రుద్రశబ్దస్తేజోవచనః। రుద్రో వా ఏష యదగ్నిరితిశ్రుతేః। తేన తేజస్తత్త్వపదవాచ్యానాం పురుషాదిమాయాన్తానాం సప్తానాముపస్థితిః। తేషు పురుషస్య వర్ణితత్వేన రుద్రశబ్దేన షడేవ దేవతా గృహ్యన్తే। ఈశ్వరః ప్రసిద్ధః। సదేశః సదాశివః।ఏతాసాం లక్షణమాహ—మితేతి। పరిచ్ఛిన్నస్వరూపా ఇత్యర్థః। ఏతే త్రయో బిన్దుత్రయేణ ప్రతిపాద్యన్తే। శుద్ధవిద్యా త్వీశ్వరసదాశివౌ ప్రత్యేవ గుణభూతత్వాద్భవేద్గుణవతాం బీజమిత్యుక్తన్యాయేన సాఽపి బిన్దునైవ ప్రతిపాద్యతే। యత్తు ప్రాఞ్చోఽపి రుద్రపదం తేజస్తత్త్వసప్తకపరత్వేనైవ వ్యాచక్షతే, తద్యుక్తం ప్రసిద్ధార్థపరిత్యాగాపత్తేః। భవన్మతే హి పఞ్చదశగుణపరత్వవాసనాసప్తత్రింశత్తత్త్వవాసనాద్వయాద్భిన్నైవైషా వాసనా। అస్యాం సర్వతత్త్వానాం నిరవశేషగణనస్యానావశ్యకత్వాత్। క్షిత్యాదిపఞ్చకస్యేన్ద్రియదశకస్య చ వాచ్యత్వేన భవద్భిరవర్ణితత్వాత్। తత్త్వాన్తర్గతానాం కతిపయానాం త్యాగస్యేవ తత్త్వానన్తర్గతానామపి సంగ్రహే బాధకాభావాత్। శాన్తేస్తత్త్వానన్తర్గతాయా భవద్భిరిహ వర్ణనాచ్చ। నచ తత్త్వాతీతపరం తత్। తస్యాప్యనావశ్యకత్వాత్। ద్వాదశస్య శ్రీకణ్ఠస్య తదర్థత్వేన సప్తత్రింశత్పదార్థబోధకత్వవిధేరుపక్రమస్థస్య తాత్పర్యగ్రాహకత్వానురోధేనేదృశః క్లిష్టోఽప్యర్థో న దోషావహ ఇతి జ్ఞేయమ్।నాదాన్వ్యాచష్టే—అమితామితేతి। వీప్సయౌత్పత్తికానవచ్ఛిన్నత్వముచ్యతే। తేనేషవాచ్చనయోరీశ్వరసదాశివయోర్నిరాసః। తత్ర శక్తిశివౌ శక్తిశంభుపదాభ్యాముక్తౌ। శాన్తిపదేన తత్త్వాతీతం బ్రహ్మైవ। బ్రహ్మ శాన్తిరితి శ్రుతేః। తయా హ శాన్త్యా సర్వశాన్త్యా మహ్యం ద్వి[పదే] చతుష్పదే చ శాన్తిం కరోమీతి మన్త్రైః శాన్తేః సర్వశాన్తిరూపత్వావిశేషణేన తత్త్వాతీతస్వరూపతాయాః స్పష్టీకరణాచ్చ। నచ బ్రహ్మ శాన్తిరిత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దో వేదపర ఇతి మన్తవ్యమ్। బ్రాహ్మణః శాన్తిరిత్యేతత్సమభివ్యాహారేణ తస్య [బ్రహ్మ] పరత్వానిశ్చయాత్। బ్రహ్మాఽఽయుష్మత్తద్బ్రాహ్మణైరాయుష్మదితిశ్రుతౌ మూలం కృష్ణో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చేతి స్మృతౌ చ బ్రాహ్మణపదసమభివ్యాహారస్య తాదృశనిర్ణాయకతాయా దీక్షితాదిభిరుక్తత్వాత్। పృథివీ శాన్తిరిత్యాదయస్తు బ్రహ్మణః సర్వాత్మత్వరాః సత్యో న విరుధ్యన్తే। బ్రహ్మవిద్యాద్యన్తయోః శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిరితిమన్త్రపాఠోఽపి శాన్తిపదస్య బ్రహ్మపరత్వ ఏవ లిఙ్గమ్। జగదాద్యన్తయోర్బ్రహ్మణ ఏవావశేషాత్। యద్యప్యేవం సతి శక్తిః శంభుశ్చ శాన్తిశ్చేత్యేవ వక్తుముచితమ్। ఉపక్రాన్తక్రమానుగుణ్యాత్। తథాఽపి తత్త్వాతీతజ్ఞానస్య

తన్నిష్ఠత్వేనేక్షణాత్మకశక్తిజ్ఞానే కారణత్వాత్తాదృశశక్త్యుపలక్షితత్వేన శివజ్ఞానే శక్తిజ్ఞానస్యాపి కారణత్వాదీదృశలక్షణధ్వననాయ శక్తిశివయోః పూర్వం శాన్తిర్నివేశితా భగవతేతి। ప్రాఞ్చస్తు నాదోఽఖిలం జగత్।

అధః శక్త్యా వినిర్భిద్య ఊర్ధ్వశక్త్యవసానకమ్।

నాడ్యా బ్రహ్మబిలే లీనస్త్వవ్యక్తధ్వనిలక్షణః। ఇతి వచనాదిత్యాహుః। పరం తు తాదృశస్య లీననాదస్య శాన్తిరితి సంజ్ఞాయాం కిం ప్రమాణం తైరుపన్యస్తమితి విచార్యమ్॥౪౫॥౪౬॥

అథాస్య మన్త్రస్య సర్వమన్త్రోత్తమత్వముక్తం సంప్రదాయార్థలబ్ధం వర్ణయన్నుపసంహరతి—

వాగురామూలవలయే సూత్రాద్యాః కవలీకృతాః॥

తథా మన్త్రాః సమస్తాశ్చ విద్యాయామత్ర సంస్థితాః॥౪౭॥

గురుక్రమేణ సంప్రాప్తః సంప్రదాయార్థ ఈరితః॥

వాగురా మత్స్యబన్ధనజాలం తస్య మూలస్థాన ఏకో వలయస్తత్ర ప్రోతాని సూత్రాణి తేషామన్తేష్వయోఘుటికాః। తేషాం సర్వేషాం వలయ ఏవం యథాఽఽధారస్తథా సర్వేషాం మన్త్రాణామియం శ్రీవిద్యైవాఽఽధారః। తేషామన్తః కలుషశుద్ధప్రమాతృరూపత్వేన బుద్ధితత్త్వేఽన్తర్భావస్య పూర్వం వర్ణితత్వాత్। ప్రాఞ్చస్తు— సర్వమన్త్రమయత్వవాసనైషా చతుర్థీ స్వతన్త్రైవోపదిశ్యత ఇత్యాహుః। అనయా రీత్యా యః సంప్రదాయార్థః స మయా గురుక్రమేణైవ ప్రాప్తస్త్వయాఽపి గురుపారమ్పర్యక్రమేణైవ యోగ్యేభ్య ఉపదేష్టవ్య ఇత్యర్థః। ఆదౌ నిర్గుణాద్బ్రహ్మణో ధ్వనిరూపోన్మనాత్మనా సూక్ష్మరూపా వాగుత్పన్నా। సా స్వచ్ఛన్దభైరవో నిర్గుణబహ్మశిష్యో బుద్ధ్వా సంక్షేపరూపేణ తన్త్రాణి ప్రణీయానాశ్రితేశ్వరాయోక్తవాన్। స తాని విస్తృత్య శాన్త్యతీతాదేవ్యై కథయామాస। సా సదాశివాయాకథయత్। స పఞ్చామ్నాయాదిభేదేనాసంఖ్యమప్రమేయం బహువిస్తరమపారమచీకరత్। తత ఈశ్వరో విద్యేశ్వరః శ్రీకణ్ఠాదయో రుద్రా ఇత్యాదిక్రమేణాతీవ ప్రథితమభూదిత్యేషా గురుపరమ్పరా వృద్ధైరుక్తా। అత్ర సర్వత్ర

మూలభూతాని వచనాని ప్రాచాం టీకాసు ద్రష్టవ్యాని। అత్ర తత్త్వాతీతవిశేష్యకః సకలతత్త్వప్రకారకోఽభేదసంసర్గకో బోధః సప్తత్రింశతః పదానాం సామానాధికరణ్యలబ్ధః। పరం తు తత్తద్వర్ణజన్యత్వస్యాప్యస్మిన్ప్రకరణే కథనాత్తస్యాపి శాబ్దబోధే విషయత్వమావశ్యకం తదభావే విద్యావిశ్వయోరభేదమానాసంభవాత్।

గ్రాహ్యత్వం గ్రాహకత్వం చ ద్వే శక్తీ తేజసో యథా।

తథైవ సర్వశబ్దానామేతే [పృథగవస్థితే॥

ఇత్యుక్త్వా వ్యో] మ తద్గుణః శబ్దస్తదీయమిన్ద్రియం చేత్యేతావానర్థో హకారస్య। యత్ర చాక్షరజన్యతాయా బాధస్తత్ర తదక్షరాభేదమాత్రం తదర్థవిశేషణం తతశ్చ యథాయోగ్యం తత్తదక్షరజన్యత్వేన తత్తదక్షరభిన్నత్వేన చ తత్తద్వాచ్యలక్ష్యార్థానుద్దిశ్య తేషు నాదాభిన్నతత్త్వాతీతాభేదవిధిరూపోఽర్థః శాబ్దః। ఏవం విశ్వజనకత్వాద్దేవీవిద్యయోరభేదబోధో మానసః పాశ్చాత్య ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥౪౭॥

ఏవం సంప్రదాయార్థం నిరూప్య క్రమప్రాప్తం నిగర్భార్థముపదిశతి—

నిగర్భార్థో మహాదేవి శివగుర్వాత్మగోచరః॥౪౮॥

నితరాం గర్భ ఇవ నిగర్భో రహస్యతమ ఇత్యర్థః। శివగుర్వాత్మానో యస్మిన్నభేదేన గోచరా విషయాస్తాదృశబోధవిషయోఽర్థో నిగర్భార్థ ఇతి యావత్॥౪౮॥

ఏవం తత్స్వరూపముక్త్వా తదుపదేశం ప్రతిజానీతే—

తత్ప్రకారం చ దేవేశి దిఙ్మాత్రేణ వదామి తే॥

శివగుర్వాత్మనామైక్యానుసంధానాత్తదాత్మకమ్॥౪౯॥

శివో గురుః స్వయం చేతి త్రయాణామైక్యస్య పరస్పరప్రతియోగికాభేదస్యానుసంధానాత్తదాత్మకాహార్యాద్దృఢాభ్యస్తాన్మన్త్రజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధాత్తదాత్మకమైక్యత్మకం తత్రప్రకారం శివాదివిశేష్యకబోధవిశేషణం సంక్షేపేణ తే వదామీత్యర్థః॥౪౯॥

తదేవాఽఽహ—

నిష్కలత్వం శివే బుద్ధ్వా తద్రూపత్వం గురోరపి।

తన్నిరీక్షణసామర్థ్యాదాత్మనశ్చ శివాత్మతామ్॥౫౦॥

భావయేద్భక్తినమ్రః సశఙ్కోన్మేషాకలఙ్కితః।

శివే పరమశివే నిష్కలత్వం నిర్గుణతాం బుద్ధ్వా ప్రథమోపస్థితవాగ్భవకూటజన్యబోధవిషయీకృత్య స్వగురోరపి తద్రూపత్వం నిష్కలత్వం క్రమప్రాప్తద్వితీయకూటప్రతిపాదితం నిష్కలాభేదానుసంధానదార్ఢ్యలబ్ధం బుద్ధ్వా తత్కృపాకరమ్బితకటాక్షనిరీక్షణసామర్థ్యైకలబ్ధమాత్మనోఽపి నిష్కలశివాత్మకత్వం తృతీకూటప్రతిపాదితం భావయేత్। హాదివిద్యాయాం హి హసశబ్దో హ్రస్వపరః।రేఫవకారయోర్లోపశ్ఛాన్దసః। హ్రస్వాః స్థూలరూపోజ్ఝితాః సంస్కారాత్మనైవ స్థితాః కలా గుణాదయో యస్మిన్స ఇసకలః। స చాసౌ హృల్లేఖావాచ్యః పరశివశ్చేతి కర్మధారయః। భావార్థప్రకరణోక్తరీత్యా ద్వితీయకూటస్థప్రాథమికాక్షరత్రయం నిష్కలబహ్మపరమేవ। తద్భలత్యాకర్షయతి అభేదేనానుసంధత్తే సోఽయం హసకహలో గురుః। సోఽపి హృల్లేఖావాచ్య ఏవ।

మనుష్యచర్మణా నద్ధః శివ ఏవ గురుర్మతః॥ ఇత్యుక్తేః।

తృతీయకూటే సకలపదముపాసకవిశేషపరం సత్స్వాత్మపరం సోఽపి హృల్లేస్వార్థో నిష్కల ఇతి యోజనా। నను సకలస్యైవ కథం నిష్కలత్వమిత్యాశఙ్కాయామాహ—భక్తినమ్ర ఇతి। కలానామౌపాధికత్వేన తదభావస్య నైసర్గికత్వేన స్ఫటికలౌహిత్యతదభావయోరివావిరోధ ఇతి రీత్యా శఙ్కాకలఙ్కాపగమో గురుదేవతాభక్తిమతో భవతీతి భావః।

యస్య దేవే పరా భక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ।
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః॥

ఇతి శ్రుతేః॥౫౦॥

కౌలికార్థముపదిశతి సార్ధైః సప్తదశభిః—

కౌలికం కథయిష్యామి చక్రదేవతయోరపి॥౫౧॥
విద్యాగుర్వాత్మనామైక్యం తత్ప్రకారః ప్రదర్శ్యతే।

శ్రీచక్రం శ్రీమాతా శ్రీవిద్యా శ్రీగురురాత్మా చేతి పఞ్చానామైక్యం కౌలికార్థ ఇత్యుచ్యతే। కులం సజాతీయసమూహః। సజాతీయైః కులం యూథమిత్యమరః। సాజాత్యం చైకధర్మావచ్ఛిన్నత్వం గణేశాదిషడాత్మకత్వం చ। శాస్త్రారమ్భే మఙ్గలాచరణశ్లోకే యద్దేవీనిష్ఠత్వేన కథితం స ఏవ పఞ్చస్వనుగత ఏకో ధర్మః। తద్వన్తి కులాని తత్సంబన్ధినం కౌలికమర్థం మన్త్రప్రతిపాద్యం పఞ్చానామభేదం కథయిష్యామి। తేషాం పఞ్చానాం యః ప్రకార ఏకధర్మావచ్ఛిన్నత్వరూపం విశేషణం స ప్రకర్షేణ దర్శ్యత ఉపపాద్యత ఇత్యర్థః॥౫౧॥

లకారైశ్చతురస్రాణి వృత్తత్రితయసంయుతమ్॥౫౨॥
సరోరుహద్వయం శాక్తైరగ్నిషోమాత్మకం ప్రియే।

త్రిభిర్లకారైస్త్రీణి చతురస్రాణి జాతాని వాచ్యాని వా। ఉభయథాఽపి తేషాం పరస్పరమభేదః। కార్యకారణయోర్వాచ్యవాచకయోశ్చైక్యాత్। చతురస్రం భూమణ్డలం ప్రతి జనకతా వాచకతా వా భూబీజే లకారే యుక్తత్వాత్। అత ఏవ పద్మద్వయలాఞ్ఛితం వృత్తం జలమణ్డలం ప్రతి జనకతా వాచకతా వా జలవిశేషాత్మకచన్ద్రమణ్డలబీజానాం త్రయాణాం సకారాణాం యుక్తేత్యాశయేనాఽఽహ—వృత్తేతి।షోడశదలం పద్మం సోమాత్మకమ్। అష్టదలం త్వగ్న్యాత్మకమ్। వృత్తత్రయమేకమేవేతి త్రీణి త్రిభిః శాక్తైః సకారైర్జాతాని వాచ్యాని వా। జలమణ్డలస్య తన్త్రాన్తరేఽర్ధచన్ద్రాకారతోక్తావపి స్వచ్ఛన్దతన్త్రే పూర్ణచన్ద్రాకారతోక్తేః-

జలబిమ్బం సువృత్తం చ జ్ఞేయం వై పద్మలాఞ్ఛితమితి। సకారాధికారే జగద్బీజం శక్తినామా హంసో వేగవతీ భృగురితి నన్దనః॥౫౨॥

హృల్లేఖాత్రయసంభూతైరక్షరైరర్ణవసంఖ్యకైః॥౫౩॥

బిన్దుత్రయయుతైర్జాతం నవయోన్యాత్మకం ప్రియే॥

మణ్డలత్రయయుక్తం తు చక్రం శక్త్యనలాత్మకమ్॥౫౪॥

హృల్లేఖాసు యాని త్రయాణి వ్యోమాగ్నికామకలాక్షరాణి త్రీణి తదుత్తరాణి సంభూతాని సముదాయాత్మకాని యాని తైరర్ణవసంఖ్యకైర్బిన్ద్వాద్యున్మన్యన్తైరక్షరైః। త్రయోత్తరాణి సంభూతానీతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। కామకలాయా అవయవశో విభజ్య గణనమిత్యాహ— బిన్దుత్రయేతి। తతశ్చ ప్రతిహృల్లేఖం హకారో రేఫః కామాఖ్యబిన్దుర్విసర్గాఖ్యబిన్దుద్వయమనుస్వారోఽర్ధచన్ద్రో రోధినీ నాదో నాదాన్తః శక్తిర్వ్యాపికా సమనోన్మనేతి చతుర్దశభిః సంభూయ ద్విచత్వారింశతాఽక్షరైః శక్త్యనలాత్మకం పఞ్చ శక్తయశ్చత్వారో వహ్నయ ఇత్యేవం యోన్యాత్మకం చక్రం ద్విచత్వారింశత్త్రికోణాత్మకం జాతమ్। తదిదం మణ్డలత్రయయుక్తం సూర్యసోమానలాత్మకమ్। పూర్వచతుఃశత్యాం తృతీయం తు హుతాశన ఇతి చరణేనాస్యార్థస్య జ్ఞాపితత్వాత్। నవయోన్యాత్మకచక్రస్యైవ సర్వచక్రస్వరూపతాయా అపి తత్రైవోపపాదితత్వేనైతావన్మాత్ర ఏవం మణ్డలత్రయయోగోక్తేరుపపత్తేశ్చ। అథవా, బిన్దుత్రయేతి నాదత్రయస్యాప్యుపలక్షణమ్। తద్యుతైరితి తు బిన్దునాదవిశిష్టస్తుర్యస్వర ఏక ఏవ గణనీయ ఇతి ద్యోతయితుమ్। తతశ్చ హకారత్రయరేఫత్రయైకారత్రయైర్నవభిర్నవయోనిచక్రం జాతమిత్యర్థః। నను ప్రథమవ్యాఖ్యాపక్షే త్రికోణానాం త్రిచత్వారింశత్సంఖ్యాకత్వేనాత్ర కథమేకస్య త్యాగః। న చ తస్య పార్థక్యేన బిన్దునా సహ వాసనాఽగ్రే కథయిష్యత ఇతి వాచ్యమ్। తథా సత్యష్టయోన్యాత్మకత్వోక్తిర్విరుధ్యేతేతి చేత్। న। చక్రోద్ధారావసరే ప్రథమశక్తేర్ద్వితీయశక్త్యభేదేన విధానేన ప్రథమశక్తీశానాగ్నేయకోణయోర్వసుకోణఘటకత్వేన తదీయప్రతీచః కోణమాత్రస్య పృథక్కరణేఽప్యవశిష్టస్య నవయోన్యాత్మకత్వానపాయాత్॥౫౩॥౫౪॥

ఏవం భూగృహం పద్మద్వయం నవయోనిచక్రం చోక్త్వా క్రమప్రాప్తయోర్మధ్యత్రికోణబిన్ద్వోర్వాసనామాహ—

వ్యోమబీజత్రయేణైవ ప్రమాతృత్రితయాన్వితమ్॥
ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపమాదనత్రయసంయుతమ్॥౫౫॥

సదాశివాసనం దేవి మహాబిన్దుమయం పరమ్।
ఇత్థం మన్త్రమయం చక్రం దేవతాయాః పరం వపుః॥౫౬॥

ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాపదేన మధ్యత్రికోణముచ్యతే। తస్య తద్వాసనాకత్వస్య పూర్వముక్తత్వాత్। తద్రూపం యన్మాదనత్రయం కకారత్రయం తేన సంయుతమ్। అత ఏవ ప్రమాతృత్రితయేన సంప్రదాయార్థప్రకరణోక్తసకలాదిసాధకత్రయేణాన్వితమ్। సదాశివ ఏవాఽఽసనం యస్యైతాదృశం మహాబిన్దుమయం చక్రం వ్యోమబీజానాం హకారాణాం త్రయేణ జాతం వాచ్యం వేత్యర్థః। కకారత్రయేణ కోణత్రయం హకారత్రయేణ బిన్దురితి యావత్। దేవతాశరీరాన్తరభూతమిదం చక్రం విశ్వమనేన ప్రకారేణ మన్త్రమయం మన్త్రాభిన్నమితి। ప్రాఞ్చస్తు హృల్లేఖాష్టాక్షరనవకేన త్రికోణవసుకోణోభయరూపం నవయోనిచక్రముత్పన్నమ్। తదుపరితనం యచ్చక్రం శక్తిత్రయానలత్రయాత్మకం దశారద్వయచతుర్దశారరూపం తదిదం హకారత్రయేణోత్పన్నమ్। బిన్దుస్తు కకారత్రయేణోత్పన్నః। మణ్డలత్రయపదం శక్త్యనలత్రయపరమేవ। ఏవంరీత్యా పరం వపురిత్యన్తేన గ్రన్థేన చక్రమన్త్రదేవీనామభేద ఉక్త ఇతి వ్యాచక్షతే। తచ్చిన్త్యమ్। మణ్డలపదస్యైకైకశక్త్యనలమిథునవాచకత్వే మానాభావాత్।పద్మద్వయకథనోత్తరముత్పత్త్యా వసుకోణానుధావనే బీజాభావాచ్చ। న చ దశారాదిభ్యః పూర్వం నవయోనిచక్రస్యోత్పత్తేః పూర్వం తత్కథనమితి సమాధాతుం శక్యమ్। బిన్ద్వాదిభూగృహాన్తరూపస్య లేఖనే క్ౢప్తస్య సృష్టిక్రమస్యేహాననుసృతత్వాత్। పూజాయాం క్ౢప్తస్య సంహారక్రమస్యైవేహాఽఽదృతత్వేన తద్విరోధాచ్చ। ఇదం త్విహావధేయం చక్రం దేవతా విద్యా గురుః సాధకశ్చేతి పఞ్చానాం మధ్య ఏకైకస్య స్వస్వేతరచతుశ్చతుః ప్రతియోగికాభేదాశ్చత్వార ఇతి సంభూయ వింశతిరభేదాః। తేషు య ఏవ చక్రప్రతియోగికో దేవతానుయోగికోఽభేదః స ఏవ దేవతాప్రతియోగికశ్చక్రానుయోగికశ్చ భవతీత్యనయా రీత్యా పునరుక్తానాం దశానామపనయే దశైవాభేదా అవశిష్యన్తే। అథ చక్రస్య దేవతాదిభిశ్చతుర్భిః సహాభేదాశ్చత్వారో దేవతాయా విద్యాదిభిస్త్రిభిః సహ త్రయో విద్యాయా గురుశిష్యాభ్యాం సహ ద్వౌ గురోః శిష్యేణ సహైక ఇతి। ఏతే దశాప్యభేదా గణేశాదిషడాత్మకత్వస్య చక్రాదిపఞ్చక ఉపపాదనే వర్ణితా భవన్తి। తాదృశైకధర్మావచ్ఛిన్నత్వేనైవ సాజాత్యాదస్య కౌలికార్థత్వమపి। ఈదృశైకార్థప్రతిపాదకత్వాదేవాస్య గ్రన్థస్యైకవాక్యతాఽపి। సా చ కౌలికం కథయిష్యామీత్యుపక్రమాదిత్యేవం కౌలికార్థస్తు కథితో వీరవన్దిత ఇత్యుపసంహారాచ్చాఽఽవశ్యకీ। ద్వాదశకపాలవాక్యతుల్యన్యాయాత్। తతశ్చ

విద్యాచక్రయోరభిన్నోపాదానోపాదేయత్వాభేదః,దేవీచక్రయో స్త్వేకాత్మాధిష్ఠితత్వాద్యోగినిర్మిత కాయవ్యూహస్యేవాభేదః,దేవీవిద్యాగురుసాధకానాం తు గణేశాదిషడాత్మకత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాదభేద ఇతి వర్ణనే తు ప్రమేయవైలక్షణ్యాద్వాక్యభేదః। చక్రగుర్వోశ్చక్రసాధకయోశ్చేత్యభేదద్వయస్యాకథనాన్న్యూనతా చాऽఽపద్యతే। న చ తదుభయం యుక్తమ్। తస్మాచ్చక్రే గణేశాదిషడాత్మకత్వకథనపర ఏవం పూర్వో గ్రన్థసందర్భః। ఉత్తరస్తు దేవ్యాదీనాం చతుర్ణాం తత్కథనపరః స్పష్ట ఏవ। ఏవం సతి పఞ్చానామప్యేకధర్మావచ్ఛిన్నత్వాదేకైకస్య చతుర్భిశ్చతుర్భిః సహాభేద ఉక్తో భవతీతి న న్యూనత్వం న చ వాక్యభేదః। మన్త్రాక్షరైశ్చక్రావయవానాముత్పత్తికథనం తు జన్యజనకయోరభేదద్వారా వాచ్యవాచకభావే పర్యవసానాత్పఞ్చానామభేదస్య మన్త్రప్రతిపాద్యత్వస్ఫోరణాయ। తద్వినా కౌలికస్య మన్త్రార్థత్వానుపపత్తేః। తత్రప్రకారశ్చేత్థం లకారత్రయం సకారత్రయం చేత్యేతైః షడ్భిః పదైర్డాకిన్యాదియోగిన్య ఐక్యైకశ్యేన ప్రతిపాద్యన్తే। డాకిన్యేకా రాకిణ్యేకేత్యాదిరీత్యా పార్థక్యేన తు ప్రాతిపదికాభ్యామపేక్షాబుద్ధ్యాత్మకేషు షట్సు బోధేషు జాతేషు ఏకసముదాయఘటకత్వరూపః పరస్పరసంసర్గో వాక్యార్థమర్యాదయా బుధ్యతే। తతః షడ్యోగిన్య ఇత్యాకారకో బోధః। తతశ్చ యోగినీషట్కాత్మకత్వస్య చక్రాదిపఞ్చకేఽపి సత్త్వాత్తత్పఞ్చకం పరస్పరాభిన్నమితి బోధః। అయం చ పదషట్కఘటితవాక్యస్య లక్షణయా జాతత్వాచ్ఛాబ్దో మానస ఏవ వేత్యన్యదేతత్। గణేశాదిషట్కం చ గణేశా గ్రహా నక్షత్రాణి యోగిన్యో రాశయః పీఠాశ్చేతి। తేషు గణేశపీఠయోరేకసంఖ్యాకత్వాదన్యతరోక్త్యైవేతరచ్చరితార్థమిత్యాశయేన పఞ్చాత్మకతైవేహ వర్ణ్యతే। తత్ర చ యద్యపి గణేశాదిరూపక ఏవ షోఢాన్యాసే క్రమః క్లృప్త ఇతి తేనైవ క్రమేణ దేవతాదీనామివ చక్రస్యాపి వక్తుం యుక్తం తథాऽపి క్లృప్తక్రమపరిత్యాగే బీజస్య వక్ష్యమాణతయా క్రమాన్తర ఆశ్రయణీయే చక్రపూజానుగుణ్యాయ తత్ర క్లృప్తేన సంహారక్రమేణైవ పఞ్చాత్మకత్వముపపాదయితుమాదౌ చక్రస్య యోగిన్యాత్మకత్వముపదిశతి—లకారైరితి।యోగిన్యాత్మకత్వం హి డాకిన్యాదిషడాత్మకత్వం వశిన్యాద్యష్టాత్మకత్వం చేతి ద్వివిధం వక్ష్యతే। ప్రకృతే చ వృత్తత్రయస్యైక్యేన గణనయా చతురస్రాణి త్రీణి ద్వే సరోరుహే చేతి షడ్విభజ్య గణనయాఽష్టావితి చక్రం తదవచ్ఛేదేన యోగిన్యాత్మకమితి భావః। గ్రహాత్మకత్వమాహ—హ్రుల్లేఖేతి। రాశ్యాత్మకత్వమాహ—బిన్ద్వితి। బిన్దునాదయోరీకారైః సహ గణనయా తు నవయోనిచక్రం నవగ్రహాత్మకమ్। బిన్దునాదయోరైక్యేనేకారాద్భేదేన గణనయా నవయోనిచక్రాద్బహిఃస్థితవృత్తత్రయస్య బిన్దునాదత్రయజన్యత్వాద్ద్వాదశభిరక్షరైర్ద్వాదశావయవానాం చక్రసంబన్ధినాం జన్యత్వాభిప్రాయేణ ద్వాదశరాశిరూపం, తదిదమాహ—మణ్డలత్రయేతి। వృత్తత్రయేత్యర్థః। తన్త్రరాజే వృత్తషట్కపక్ష ఉక్త ఇతి తు పూర్వమేవాస్మాభిః ప్రదర్శితమ్। పూర్వోక్తావయవానాం మేలనేన చక్రస్య నక్షత్రతత్మాక్త్వమాహ—వ్యోమేతి। అత్ర బిన్దునాదయోః పార్థక్యేన గణనా। తతశ్చ లకారసకారహకారకకారబిన్దునాదాస్త్రయస్త్రయ ఇత్యష్టాదశ హ్రుల్లేఖాస్థాక్షరనవకం చేతి సప్తవింశత్యాऽక్షరైర్జన్యాశ్చక్రావయవాశ్చతురస్రత్రయం సరోరుహద్వయం వృత్తషట్కం

నవయోనిచక్రం మధ్యత్రికోణస్య కోణత్రయం రేఖాత్రయం బిన్దురేక ఇతి సప్తవింశతిరితి నక్షత్రరూపతేత్యర్థః। ప్రమాతృత్రితయస్యేచ్ఛాజ్ఞానక్రియారూపస్య చ పృథగుపాదానమహిమ్నా మధ్యత్రికోణస్య రేఖాణాం కోణానాం చ పార్థక్యేన గణనమ్। వక్ష్యమాణశ్లేషస్ఫోరణాయ చక్రస్య దేవీస్వరూపతామాహ—దేవతాయా ఇతి॥౫౫॥౫౬॥

చక్రస్య గణేశాత్మకత్వమాహ—

ఏకాదశాధికశతదేవతాత్మతయా పునః। గణేశత్వం మహాదేవ్యాః।

అణిమాద్యా దశ, బ్రాహ్మ్యాద్యా అష్టౌ దేవతా ముద్రా దశేతి భూగృహేఽష్టావింశతిః। షోడశదలాద్యష్టారాన్తేషు షట్సు చక్రేషు ప్రత్యరమేకైకా దేవతా। సంభూయ షట్షష్టిః। తత ఆయుధదేవతా అష్టౌ, త్రికోణే తిస్రః, బిన్దౌ షడఙ్గయువతయః షడితి సప్తదశ మిలితా ఏకాదశాధికశతం దేవతా భవన్తి। ఏతాసాం పూజాస్థానరూపావయవానాం విభజ్య గణనయా చక్రరాజస్య గణేశాత్మత్వం పీఠాత్మత్వం చ। గణేశానాం పీఠానాం చ ప్రాతిస్వికమేకపఞ్చాశద్రూపత్వేఽపి సంముగ్ధాకారేణ బహుసంఖ్యాబోధకగణపదస్వారస్యేన పూర్వనిర్దిష్టాధికసంఖ్యా త్ర్వ(వ్యా)పకసంఖ్యాన్తరమాత్రపరతయాఽపరిమితాధికరణన్యాయేనాఽఽపతతీత్యాశయేన సప్తవింశత్యధికసంఖ్యాపరత్వమాత్రేణ గణేశాత్మకత్వముక్తమ్। మహాదేవీశబ్దశ్చక్రపరః। ఏతద్ధ్వననాయైవ దేవతాయాః పరం వపురిత్యనుపదముక్తత్వాత్। యత్తు ప్రాఞ్చః —రాశిత్వం చాన్త్యవర్గైస్త్రైరిత్యుత్తరగ్రన్థే విద్యాయాం రాశిత్వం యోజ్యమ్। చకారాచ్చక్రేఽపి గణేశాదిత్వం యోజ్యమితి వ్యాఖ్యాయ స్వేచ్ఛయైవ తద్యోజనాప్రకారముపపాదయన్తి అకథాదిమయమధ్యత్రికోణరేఖాభిర్గణేశత్వం, నవభిశ్చక్రైర్గ్రహరూపత్వం వృత్తత్రయమన్వస్రబహిర్దశారైర్నక్షత్రత్వమ్, అష్టకోణైర్బ్రాహ్మ్యాదియోగినీత్వం పఞ్చశక్తిచతుర్వహ్నిపద్మద్వయభూగృహై రాశిత్వమితి। తదిదం మూలానారూఢత్వాద్ధ్వనిగమనావిరహపరాహతత్వాదనాదృతమ్। ఏవం చక్రరాజే గణేశాద్యాత్మకత్వముక్త్వా క్రమప్రాప్తదేవతాయాం తదాత్మకత్వమనేనైవ గ్రన్థేన శ్లేషేణాఽఽహ—ఏకాదశేతి। ఏతా దేవతా హి త్రిపురసున్దరీమయూఖరూపాః। అతో మహాదేవ్యాః శ్రీమాతుర్గణేశత్వమ్। ఈదృశశ్లేషేణ గ్రన్థలాఘవలిప్సయైవ హి చక్రరాజే గణేశాదిక్రమః పరిత్యక్తః।

అథ దేవ్యాః క్రమప్రాప్తం గ్రహాత్మత్వమాహ—

ససోమరవిపావకైః॥౫౭॥

ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాభిశ్చ గుణత్రయయుతైః పునః। గ్రహరూపా తు సా దేవీ।

సంకేతపద్ధతౌ—ఇచ్ఛా శిరఃప్రదేశశ్చ జ్ఞానా చ తదధోగతా॥

క్రియా పదగతా హ్యస్యాః శాన్తా హార్దార్ధమధ్యగా॥

ఇత్యుక్తత్వాదిచ్ఛాదిపదైస్తత్తదవయవా గృహ్యన్తే। గుణత్రయం సత్త్వరజస్తమాంసి తత్సహితైః। సోమాదిసహితైర్నేత్రైశ్చ సంభూయ గ్రహరూపేత్యర్థః॥౫౭॥

దేవ్యా నక్షత్రాత్మకత్వమాహ—

జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైరపి॥౫౮॥

తదర్థైరేవ దేవేశి కరణైరాన్తరైః పునః।

ప్రకృత్యా చ గుణేనాపి పుంస్త్వబన్ధేన చాఽఽత్మనా॥౫౯॥

నక్షత్రవిగ్రహా జాతా।

శివాదిక్షిత్యన్తేషు షట్త్రింశత్తత్త్వేషు నియతేః పరాణి పఞ్చవింశతిః। తేషు పుంస్త్వబన్ధో నామ పురుషతత్త్వం ప్రకృతిర్గుణత్రయసామ్యం తద్ద్వివిధం వ్యక్తమవ్యక్తం చేతి। తత్రావ్యక్తం ప్రకృతిపదేనైవోచ్యతే। వ్యక్తం తు గుణపదేన। స్వచ్ఛన్దతన్త్రే తథా నిర్ణయాత్। తద్వచనాని తు ప్రాచాం టీకాసు ద్రష్టవ్యాని। తేన ప్రకృతితత్త్వం విభజ్య ద్విధా గణనీయమ్। ఆన్తరకరణాని అహంకారబుద్ధిమనాంసి త్రీణి। చిత్తస్య పార్థక్యేన తేష్వగణనాత్। జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి దశ ప్రసిద్ధాని। తదర్థాస్తద్విషయాః శబ్దాదయో వచనాదయశ్చ। ఏతేషు వచనం తేజః। గమనం భూః। ఆదానం వారి। విసర్గో వాయుః। ఆకాశ ఆనన్దః। ఏవం

షడ్వింశతిః। సప్తవింశ ఆత్మేత్యేవం నక్షత్రశరీరా జాతేత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు చిత్తేన సహాఽఽన్తరకరణాని చతుర్ధా గణయన్త ఆత్మపదం పుంస్త్వబన్ధస్య విశేషణత్వేన వ్యాచక్షతే॥౫౮॥౫౯॥

దేవ్యా యోగినీరూపతామాహ —

యోగినీనామథోచ్యతే।
త్వగాదిధాతునాథాభిర్డాకిన్యాదిభిరప్యసౌ॥౬౦॥

వర్గాష్టకనివిష్టాభిర్యోగినీభిశ్చ సంయుతా।
యోగినీరూపమాస్థాయ రాజతే విశ్వవిగ్రహా॥౬౧॥

అథశబ్దో వికల్పపరః। అవ్యయానామనేకార్థత్వాత్। అథవేత్యర్థః।

తస్యాం హతాయాం దుష్టాయాం సింహే చ వినిపాతితే।
శీఘ్రమాగమ్యతాం బద్ధ్వా గృహీత్వా తామథామ్బికామ్॥

ఇతి సప్తశతీకాశ్లోకే తథావ్యాఖ్యానదర్శనాత్। జోల్లావథామ్బుధేర్వ్యిశ్లోక ఇతి వృత్తరత్నాకరేఽపి ప్రయోగాచ్చ। త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జనాథా డాకినీరాకిణీలాకినీకాకినీసాకినీహాకిన్యః షట్। ఏతదాత్మకత్వాద్వా దేవీ యోగినీమయీ। వర్గాష్టకమకచటతపయశరూపం తన్నివిష్టా వశిన్యాదయోఽష్టౌ తదాత్మకతయా వా యోగినీరూపేతి విభావయేదిత్యర్థః। అత ఏవ గణేశగ్రహనక్షత్రయోగినీరాశిరూపిణీమితి శ్లోకే యోగినీపదస్య వశిన్యాదిపరత్వేన కాశ్మీరాణాం మనోరమాకారస్య చ వ్యాఖ్యానముపపద్యతే। యే తు శుక్రాధిపత్యా యాకిన్యా సహ సప్త యోగిన్యః। తా ఏవ వర్గాష్టకనివిష్టా మూలాధారాదిసహస్రారాన్తసప్తచక్రేషు తాసామేవ ప్రతిదలమేకైకాక్షరసాహిత్యేనావస్థానదర్శనాదితి వ్యాచక్షతే, తేషాముత్తరత్ర విద్యాయాం యోగినీరూపత్వవర్ణనావసరే పూర్వం చక్రే తదుక్త్యవసరేఽపి సప్తాత్మకతాయా అకథనాత్తద్విరోధః। యాకిన్యా డాకిన్యాదిషట్సమష్టిరూపత్వేన పృథగ్వర్ణనాయోగశ్చ। డాకిన్యాదీనాం యథాయథం మాతృకాయోగేఽపి వర్గాత్మకతామావాదూర్గాష్టకపదస్వారస్యవిరోధశ్చ।

ఉక్తకాశ్మీరాదిప్రాచీనవ్యాఖ్యావిరోధశ్చ। అపిశబ్దచశబ్దాభ్యాం పరస్పరవిలక్షణయోః స్వరసతః సముచ్చయబోధనేన తద్బృంహశ్చ। నచైవం భవదుక్తో వికల్పో విరుధ్యేతేతి వాచ్యమ్। దేవ్యా అర్థమయశబ్దమయశరీరద్వయసముచ్చయశీలత్వేనాప్యన్యతరవిభాగమాత్రేణైవోపాస్త్యుపకారస్య కల్పయితుం శక్యత్వాత్॥౬౦॥౬౧॥

దేవ్యాం రాశిస్వరూపత్వమాహ—

ప్రాణాపానౌ సమానశ్చోదానవ్యానౌ తథా పునః।

నాగః కూర్మోఽథ కృకరో దేవదత్తో ధనంజయః॥౬౨॥

జీవాత్మా పరమాత్మా చేత్యేత్రై రాశిస్వరూపిణీ।

ప్రాణాదిపఞ్చకం నాగాదిపఞ్చకం చ శరీరాధిష్ఠితా వాయువిశేషా వైద్యకతన్త్రే ప్రసిద్ధాః। జీవాత్మా పశుః సకలాదిరూపత్వేనోక్తః। పరమాత్మా తు నిఖిలాన్తర్యామిత్వేనాన్తర్యామిబ్రాహ్మణే ప్రతిపాదితః। ఏవం ద్వాదశాత్మకత్వాద్వాశిమయీ॥౬౨॥

అథ క్రమప్రాప్తాయాం విద్యాయాం గణేశాదిరూపతామాహ—

అకథాదిత్రిపఙ్క్త్యాత్మా తార్తీయాదిక్రమేణ చ॥౬౩॥

గణేశోఽభూన్మహావిద్యా పరావాగాదివాఙ్మయీ॥

అకారాదయః కకారాదయస్థకారాదయశ్చ షోడశ షోడశ వర్ణా హకారళకారక్షకారాణాముపలక్షణమ్। తేన తృతీయకూటమకారాదిస్వరరూపం హకారరూపం చ। ద్వితీయకూటం తు కకారాదిరూపం ళకారరూపం చ। ప్రథమకూటం తు థకారాదిరూపం క్షకారరూపం చ। ఏవమేకపఞ్చాశత్సంఖ్యాకత్వాద్విద్యాయా గణేశత్వమ్। పఙ్క్తిశబ్దో దశసంఖ్యాయాం ప్రసిద్ధోఽపి ప్రకృతే షోడశపరః। పకార ఏకస్తకారః షడితి పరిభాషాయా అపి ప్రసిద్ధత్వాత్। తయోరఙ్కయోః క్రమేణైవ లేఖే షోడశ భవన్తి। పఙ్క్తిశబ్దో గణపర ఇతి తు

ప్రాఞ్చః। త్రిపఙ్క్త్యాత్మేత్యత్ర మన ఇతి జీబ్నిషేధః। వైకల్పికో డాప్। పరావాగాదీత్యాదినా పశ్యన్తీమధ్యమావైఖర్యో గృహ్యన్తే। ఈదృశవాక్చతుష్టయమయత్వాదపి గణేశత్వమితి త్వపరిమితాధికరణవిరోధాదయుక్తమ్। అతః స్వరూపకథనమాత్రపరమిదమ్। తద్రూపత్వం చ త్రికోణవాసనాయాముక్తమేవ ౬౩॥

విద్యాయా గ్రహరూపత్వమాహ—

బీజబిన్దుధ్వనీనాం చ త్రికూటేషు గ్రహాత్మికా॥౬౪॥

బీజమీకారాన్తమేకం బిన్దురేకో ధ్వనిరేక ఇతి త్రయాణాం కూటమేకమ్। ఏవం త్రిషు కూటేషు నవత్వమాపన్నా విద్యా గ్రహాత్మికా భవతి। ధ్వనీనామితి సంబన్ధసామాన్యే షష్ఠీ। తృతీయార్థే ఛాన్దసీత్యుక్తిరేవ తు చ్ఛన్దసీ॥౬౪॥

విద్యాయాం నక్షత్రరూపతామాహ—

హృల్లేఖాన్రయసంభూతైస్తిథిసంఖ్యైస్తథాఽక్షరైః।
అన్యైర్ద్వాదశభిర్వర్ణైరేషా నక్షత్రరూపిణీ॥౬౫॥

హకారరేఫేకారబిన్దునాదాః ప్రతిహృల్లేఖం పఞ్చేతి తిథిసంఖ్యైః పఞ్చదశసంఖ్యైః। అన్యైః సవ్యఞ్జనరూపైర్వర్ణైర్ద్వాదశభిర్మిలిత్వా సప్తవింశత్యా నక్షత్రరూపైషా విద్యా॥౬౫॥

యోగినీరూపతాం రాశిరూపతాం చాఽఽహ—

విద్యాన్తర్భూతశక్త్యాద్యైః శాక్తైః షడ్భిరథాక్షరైః।
యోగినీత్వం చ విద్యాయా రాశిత్వం చాన్త్యవర్జితైః॥౬౬॥

విద్యాన్తర్భూతా శక్తిర్హృల్లేఖాన్త్య ఈకారః। తస్మాదాద్యం రేఫాన్తం కూటమేకమ్। శాక్త ఈకార ఏక ఇతి ప్రతికూటం ద్వౌ ద్వావితి షడ్భిరక్షరైర్యోగనీత్వమ్। అథవా శక్తేర్హృల్లేఖాయా ఆద్యా లకారాస్త్రయః శాక్తాః సకారాస్త్రయ ఇతి షట్। ప్రథమపక్షే సంపూర్ణాయా విద్యాయా యోగినీత్వమస్మిన్పక్షే త్వేకదేశస్యేతి విశేషసత్త్వేఽపి చక్రరాజసంబన్ధియోగినీనాం పూర్వోక్తానాం లకారసకారత్రయాభ్యామేవోత్పత్తేః కథనేన కార్యకారణైక్యస్య సంభవతస్త్యాగాయోగాదేషైవ వ్యాఖ్యా యుక్తా। తేన హృల్లేఖాచయం లకారత్రయం చేతి షట్కం ప్రాచోక్తముపేక్ష్యం శాక్తపదస్య సకారపరత్వేన పూర్వం భవద్భిరేవ వ్యాఖ్యాతత్వేనేహ తస్య హృల్లేఖాపరత్వేన వ్యాఖ్యాయాః ప్రత్యభిజ్ఞావిరోధేనాయోగాచ్చ। అన్యాని లజ్జాబీజాని త్రీణి త్రైర్వాజితైః పూర్వాక్షరే మేలనేన గణితైరక్షరైర్ద్వాదశభీ రాశిత్వమ్। హృల్లేఖానాం పార్థక్యేనైవ హి పఞ్చదశీత్వమ్। తతశ్చ పార్థక్యవిశిష్టహృల్లేఖానామభావ ఏవేహ వర్జనపదార్థః। స చ విశేషణాభావప్రయుక్త ఏవ। విశేష్యాభావప్రయుక్త ఏవేతి తు ప్రాఞ్చః। తత్పక్షే విద్యైకదేశస్యైవ రాశిత్వం న పూర్ణాయా ఇతి ధ్యేయమ్॥౬౬॥

ఏవం చక్రదేవతావిద్యానామేకధర్మావచ్ఛిన్నత్వేనాభేదముపసంహరన్గురుశిష్యయోర్ద్వేవ్యక్తప్రకారమతిదిశ్య కౌలికార్థముపసంహరతి—

ఏవం విశ్వప్రథాకారా చక్రరూపా మహేశ్వరీ।

దేవ్యా దేహో యథా ప్రోక్తో గురుదేహస్తథైవ చ॥౬౭॥

తత్ప్రసాదాచ్చ శిష్యోఽపి తద్రూపః సన్ప్రకాశతే।

ఇత్యేవం కౌలికార్థస్తు కథితో వీరవన్దితే॥౬౮॥

విశ్వప్రథాకారా విద్యా చక్రరూపా వ్యక్తిర్మహేశ్వరీ దేవతా చేత్యేతత్త్రయమేవముక్తరీత్యా పఞ్చాత్మకత్వాదభిన్నమ్। ఇదమర్ధం క్వచిత్పుస్తకే న దృశ్యతే। స్పష్టమన్యత్॥౬౭॥౬౮॥

క్రమప్రాప్తం సర్వరహస్యార్థమాహ చతుర్భిః —

తథా సర్వరహస్యాథ కథయామి తవానఘే।

మూలాధారే తడిద్రూపే వాగ్భవాకారతాగతే॥౯౯॥

అష్టాత్రింశత్కలాయుక్తపఞ్చాశద్వర్ణవిగ్రహా।
విద్యా కుణ్డలినీరూపా మణ్డలత్రయభేదినీ॥౭౦॥

తడిత్కోటినిభప్రఖ్యా బిసతన్తునిభాకృతిః।
వ్యోమేన్దుమణ్డలాసక్తా సుధాస్రోతఃస్వరూపిణీ॥౭౧॥

సదా వ్యాప్తం జగత్కృత్స్నం సదానన్దస్వరూపిణీ।
ఏషా స్వాత్మేతి బుద్ధిస్తు రహస్యార్థో మహేశ్వరి॥౭౨॥

మూలాధారపద్మే విద్యున్నిభే వాగ్భవ ఏకారస్తస్యాఽఽకారస్త్రికోణాకృతిర్యస్య సః। తస్య భావస్తత్తా। తాం గతే ప్రాప్తే త్రికోణ ఇతి యావత్।

ఏకారో వాగ్భవః శక్తిర్యోనిర్యోష్ఠా త్రికోణకః। ఇతి కోశః।

ఏవం ద్రవిప్రాణాయామన్యాయేన నిర్దేశస్తు తస్య వాగ్భవకూటస్థైకారవాచ్యత్వద్యోతనార్థః। తత్ర స్థితా కుణ్డలినీరూపా తదభిన్నా విద్యా శ్రీవిద్యైవ। సా చ మన్త్రే చతుర్థస్వరేణ నిర్దిష్టా। ఈకారాధికారే వైష్ణవీ బైన్దవీ జిహ్మేతి కోశాజ్జిహ్మపదస్య కుణ్డలినీపరత్వాత్। అథవా, ఈకారత్రికోణపర ఏకారః కుణ్డలినీపరః। వాగ్భవాకారతాగతా, ఈ, ఇతి చ్ఛేదః। ఏకారాధికారే యోషిదాధారశక్తిశ్చ జ్యోత్స్నా కుణ్డలినీ భగ ఇతి కోశః। వాగ్మిః పరాపశ్యన్త్యాదిభిర్భవతీతి వాగ్భవం త్రికోణమ్। ఆత్మనః స్ఫురణం పశ్యేదిత్యత్ర తథోక్తేరితి తు ప్రాఞ్చః। కుణ్డలినీం విశినష్టి—అష్టేతి। వహ్నేర్దశ కలా యకారాదిదశవర్ణవత్యః। సూర్యస్య ద్వాదశ కలాః కకారాదిచతుర్వింశతివర్ణవత్యః। సోమస్య షోడశ కలాః షోడశస్వరవత్యః। ఏవమష్టాత్రింశత్కలాః। [తదుక్తాః] పఞ్చాశద్వర్ణా విగ్రహో యస్యాః సా। సోఽయమర్థో హృల్లేఖయోక్తః। హకారస్యైకాక్షరనిఘణ్టురీత్యా చన్ద్రమాత్రే శక్తస్యాపి లక్షణయా చన్ద్రసూర్యోభయబోధకత్వమ్। వ్యోమచరత్వరూపశక్యసంబన్ధాత్। లకార ఏవ వా లోచనవాచకోఽపి సూర్యపరః। రేఫోఽగ్నిపరః। ఈకారేణ తేషాం కలా లక్ష్యన్తే। కలా తురీయా భేరుణ్డేతి కోశాత్। లకారస్త్రిత్వసంఖ్యయా హకారోఽష్టత్వసంఖ్యయా బోధకః। తయోః క్రమేణ

విన్యాసేఽష్టాత్రింశద్భవన్తీత్యపి వా సువచమ్। ఏవం స్థితే పరిశేషప్రమాణేన కకారో మూలాధారవాచకోఽవసేయః। లోపాముద్రావిద్యాపక్షే ప్రకారేణ సూర్యాగ్నీ సకారేణ చన్ద్ర ఉచ్యతే। తేషాం కలా యస్యాం సా హృల్లేఖా కుణ్డలినీత్యర్థః। ద్వితీయకూటం వ్యాచష్టే—మణ్డలేత్యాదినా। మూలాధారే వహ్నిమణ్డలమనాహతే సూర్యమణ్డలమాజ్ఞాచక్రే చన్ద్రమణ్డలం చేతి త్రయం నిర్భిద్య వ్యోమ్ని చిద్గగనే ద్వాదశాన్తోర్ధ్వభాగే యదిన్దుమణ్డలం తస్మిన్నాసక్తా। తదాసఙ్గేన జాతం యత్సుధాస్రోతోఽసృతలహరీ తత్స్వరూపా। హః సూర్యః సశ్చన్ద్రః కోఽస్త్వాన్నన్తి భినత్తీతి హసకహ(ఫ్సీ)। సా చ సా లహరీ చేతి తథా। దుర్వాసోవిద్యాయాం హకారరేఫయోర్విభజ్యాపి పాఠాత్। తడిత్కోటీతి తు స్వరూపకథనమాత్రమ్। ఇహాపేక్షితానుశాసనానాం కతిపయే భాసమానా విరోధా వరివస్యారహస్యవ్యాఖ్యానేఽస్మాభిః పరిహృతాః।

తథా—ధాతోర్బహ్వర్థత్వాద్బహులగ్రహణాత్పృషోదరాదిత్వాత్।

ఆకృతిగణపాఠేన స్వేచ్ఛానుగుణాదుణాదికల్పనతః।

ఛన్దసి సర్వవిధీనాం వైకల్పికతావశాదముష్య మనోః॥

సిద్ధైః కథితేఽర్థేఽస్మిన్వైయాకరణానుశాసనానుమతిః॥ ఇతి।

తృతీయకూటం వ్యాచష్టే—సదేతి। యయేతి శేషః। యయా సదా సద్రూపేణ కృత్స్నం జగద్వ్యాప్తం సైషా కుణ్డలినీ స్వాత్మా స్వాభిన్నేతి బుద్ధిః శాబ్దబోధవిషయో రహస్యార్థ ఇత్యుచ్యతే। వ్యోమ్నా ప్రకాశమానత్వమిత్యాదిస్వతన్త్రతన్త్రోక్తరీత్యా తృతీయహృల్లేఖయా జగద్వ్యాతిరుక్తా। సకలపదేన చోపాసక ఉచ్యతే। సామానాధికరణ్యేన చాభేదో బోధ్యత ఇత్యర్థః॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥

క్రమప్రాప్తం మహాతత్త్వార్థముపదిశతి—

మహాతత్త్వార్థ ఇతి యత్తచ్చ దేవి వదామి తే।

నిష్కలే పరమే సూక్ష్మే నిర్లక్ష్యే భావవర్తితే॥౨౩॥

వ్యోమాతీతే పరే తత్త్వే ప్రకాశానన్దవిగ్రహే।

విశ్వోత్తీర్ణే విశ్వమయే తత్త్వే స్వాత్మనియోజనమ్ ॥౭౪॥

నిష్కలే నిరవయవేఽఖణ్డ ఇతి యావత్। పరమే మహతో మహీయసి సూక్ష్మేఽణోరణీయసి। నిర్లక్ష్య ఇన్ద్రియాగోచరే। భావవర్తితే భావనైకగోచరే। వ్యోమాతీత ఆకాశస్యాపి జనకే। పరే తత్త్వే పారమార్థికసద్రూపే। ప్రకాశానన్దవిగ్రహే చిదానన్దస్వరూపే। విశ్వోత్తీర్ణే షట్త్రింశత్తత్త్వాతీతే। విశ్వమయే తత్త్వే షట్త్రింత్తత్త్వాభిన్నే స్వస్య జీవాత్మన ఆత్మనో మనసశ్చ నియోజనం జీవశివయోరభేదేన మనసా విభావనమ్। భూయః స్యాత్మోక్తమిలనమితిశివసూత్రోక్తరీత్యా జీవశివయోరైక్యసిద్ధిరితి యావత్। ఈదృశార్థస్యాఖణ్డత్వేన తజ్జ్ఞానస్యాపి నిర్వికల్పకీయవిలక్షణవిషయతాశాలిత్వేన తజ్జనకస్య మన్త్రస్యాపి తత్త్వమస్యాదివన్మహావాక్యత్వేఽపి తస్మాత్పదపదార్థవిభాగేన జాయమానస్య జ్ఞానస్య సఖణ్డత్వావశ్యంభావేఽప్యుపక్రమాదిప్రమాణషట్కనిర్ణీతతాత్పర్యానుసారేణ సర్వపదలక్షణయా పాశ్చత్యాఖణ్డార్థబోధకల్పనమపేక్ష్య పరశివోక్త్యా తాత్పర్యగ్రహేణ తాదృశేఽఖణ్డేఽర్థేఽఖణ్డస్య మన్త్రస్యైవ శక్తిరితి కల్పయితుం యుక్తత్వాదస్య మన్త్రార్థత్వముపపద్యతే। ఇదం చ భావార్థస్యాక్షరార్థత్వకథనేనేతరేషామర్థానామక్షరారూఢత్వానావశ్యకత్వం పరశివేనైవ ధ్వనితమ్। నచైవం సతి సంప్రదాయార్థాదీనామక్షరారూఢతాకలనప్రయాసో వ్యర్థ ఇతి శఙ్క్యమ్। తేషామర్థానామఖణ్డత్వాభావేన తదావశ్యకత్వాత్। యద్యపి బహుపదార్థవిశిష్టః సఖణ్డోఽప్యర్థో వ్యాప్త్యుపాధ్యాదిపదైః ప్రకృతిప్రత్యయాదివిభాగమన్తరేణైవ ప్రతిపాద్యమానో దృష్టస్తేన న్యాయేన నిగర్భార్థాదావఖణ్డస్య మన్త్రస్య శక్తిరితి సువచమ్। శక్తిగ్రహశ్చ పరశివవచనాదేవ।ఈశ్వరేచ్ఛాయా ఏవ శక్తిత్వస్య తార్కికాణామఙ్గీకారాత్। తేన కామరాజలోపాముద్రావిద్యయోః కిం బహునా మనుచన్ద్రాదిమేదభిన్నానామేకైకం పఞ్చాశతోఽపి మన్త్రాణామేకార్థత్వం తత్తదుపాసకానామఙ్గలోపాభావశ్చ సంగచ్ఛతే। తథాఽపి సంభవత్యక్షరార్థత్వేఽఖణ్డశక్తికల్పనస్యాన్యాయ్యత్వాత్తథోక్తమ్। న చైవం భావార్థస్యైవాక్షరార్థత్వమితి మూలోక్తిర్విరుధ్యేతేతి వాచ్యమ్। అక్షరార్థో హి భావార్థః కేవలః పరమేశ్వరీత్యత్ర కేవలపదేన భావార్థస్తు కేవలమక్షరాణాం వృత్త్యైవ లభ్యోఽన్యే తు శబ్దార్థాపత్త్యర్థార్థాపత్తిభ్యాం వ్యఞ్జనయా మానసా అప్యర్థా యథాయథం సంభవతీతి ధ్వననాత్। కథమన్యథా మూల ఏవ సంప్రసరే(రో) నానామన్త్రక్రమేణైవేతి వదద్భిర్మూలకారైరేవ సూచితః। ఏతేన యః ప్రాచీనానాం లోపాముద్రావిద్యాపరా ఏవైతే షడర్థా ఇత్యాగ్రహేణ తత్తత్ప్రకరణే తస్యా ఏవ పునః పునరుల్లేఖః స కేవలం పక్షపాతమాత్రమూలక ఏవేతి న విశ్రమ్భణీయః। మూలవిరోధస్యాపి తత్ర తత్ర ప్రదర్శితత్వాచ్చ ॥౭౩॥౭౪॥

ఇదానీం పరశివస్య విశ్వాభిన్నత్వం సమర్థయతే—

తదా ప్రకాశమానత్వం తమసాం తేజసామపి।

అవినాభావరూపత్వం తస్మాద్విశ్వస్య సర్వతః॥౭౫॥

ప్రకాశతే మహాతత్త్వం దివ్యక్రీడారసోజ్జ్వలే।

తమసాం జడస్వభావానాం ఘటాదీనాం తేజసాం జడప్రకాశానాం వృత్తిరూపజ్ఞానానాం చ ప్రకాశమానత్వం తత్తత్స్వభావాన్నచ్ఛిన్నచైతన్యనిష్ఠావరణభఙ్గ। స చ తదైవ, యదా బ్రహ్మణః ప్రకాశ ఇతి శేషః। ఘటమహం జానామీతి జ్ఞానే హి ఘటో జీవాత్మా చ వృత్తిరూపజ్ఞానే విషయః। సా వృత్తిస్తు బ్రహ్మైకభాస్యా బ్రహ్మ తు స్వప్రకాశమితి స్థితిః। తమేవ భాన్తమనుభాతి సర్వమితి శ్రుతేః। అత ఏవ జానామీతి తమేవ భాన్తమనుభాత్యేతత్సమస్తం జగదిత్యాచార్యభగవత్పాదాః। తార్కికైస్త్వయం ఘట ఇత్యేవ ఘటజ్ఞానాకారః। నిరుక్తం తు జ్ఞానజ్ఞానమనువ్యవసాయాత్మకం భిన్నమేవేతి స్వీక్రియతే। ఔపనిషదైస్తు అనువ్యవసాయేఽపి వ్యవసాయవిషయవిషయకత్వస్యాఽఽవశ్యకత్వే కిమన్తర్గతానుభవవిరుద్ధవ్యవసాయేనేతి మన్వానైస్తదీయమనువ్యవసాయమేవ వ్యవసాయస్థానీయం స్వీకృత్య జ్ఞానభాసనం తు బ్రహ్మణైవేతి నానువ్యవసాయాన్తరాపేక్షాఽనవస్థాకలుషితేత్యాస్థీయతే। ఉక్తం చ తన్త్రరాజే—

యజ్జ్ఞానమిదమో జ్ఞానం యజ్జ్ఞానమహమస్తథా।

ద్వయోరపి చ యజ్జ్ఞానం తజ్జ్ఞానం విద్ధి మే వపుః॥ ఇతి।

ఏవం సతి ప్రతిజ్ఞానం బ్రహ్మ ప్రకాశత ఏవ। తతశ్చ యదా యదా బ్రహ్మప్రకాశస్తదా తదైవ విశ్వప్రకాశ ఇతి నియమాద్బ్రహ్మ విశ్వాభిన్నమిత్యర్థః। నచైతావతా బ్రహ్మవిశ్వజ్ఞానయోః కాలికవ్యాప్తిరేవ సిధ్యేన్న విషయయోరభేద ఇతి వాచ్యమ్। బ్రహ్మ ఘటాభిన్నం ఘటజ్ఞానవిషయత్వాదిత్యనుమానేన తస్యాపి సిద్ధేరిత్యన్యత్ర విస్తరః। అవినాభావోఽపృథక్త్వమభేద ఇతి యావత్। సర్వతో బ్రహ్మణా సహ, సశయోరభేదాచ్చర్వత ఇతి వా। శివేన సహ విశ్వస్యాభేదరూపం మహాతత్త్వం దివ్యక్రీడారసోజ్జ్వలే సాధకేఽపి ప్రకాశత ఇత్యర్థః। దివ్యా సర్వోత్తమా యా క్రీడోపాస్తిస్తస్యా రసేనోజ్జ్వలే నిర్మలచిత్త ఇతి తదర్థాత్। ప్రాఞ్చస్తు స్వయంప్రకాశే కిం ప్రమాణాన్తరగవేషణేత్యాహ—ప్రకాశత ఇతి। దివ్యక్రీడేత్యాది దేవీసంబుద్ధిరిత్యాహుః॥౭౫॥

నిరస్తసర్వసంకల్పవికల్పస్థితిపూర్వకః॥౭౬॥

రహస్యార్థో మహాగుప్తః సద్యః ప్రత్యయకారకః।

మహాజ్ఞానార్ణవే దృష్టః శఙ్కా తత్ర న పార్వతి॥౭౭॥

విద్యాపీఠనిబన్ధేషు సంస్థితో దివ్యసిద్ధిదః।

సంకల్పః కర్మ మానసమ్। విపరీతనిశ్చయ ఇతి యావత్। వికల్పః సంశయోఽసద్విషయకః శాబ్దో వా తేషాం స్థితిం సర్వాం నిరస్య పశ్చాత్సద్యశ్చమత్కారమాధత్తే। ఏతాదృశోఽయం రహస్యార్థోఽత ఏవాద్య యావద్రుతః। మహాజ్ఞానార్ణవే తన్త్రే, విద్యాపీఠేషు కాశీకాశ్మీరాదిషు, నిబన్ధేషు బ్రహ్మసూత్రాదిగ్రన్థేషు చ దృష్టోఽస్త్యతః సకలార్యసంమతత్వాదిహ శఙ్కా న కార్యేత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు — మహాజ్ఞానార్ణవః సమాధిః। విద్యాపీఠాని వాగ్భవాదికూటాని తన్నిబన్ధా బిన్ద్వర్ధచన్ద్రాద్యున్మనాన్తాః। ఉన్మన్యాః పరతః సమాధిదశాయాం మయైవాయమర్థో దృష్టోఽస్త్యతస్త్వయా విశ్వసనీయ ఇత్యర్థ ఇత్యాహుః॥౭౬॥॥౭౭॥

కౌలాచారపరైర్దేవి పాదుకాభావనాపరైః॥౭౮॥

యోగినీమేలనోద్యుక్తైః ప్రాప్తదివ్యాభిషేచనైః॥

శఙ్కాకలఙ్కనిర్ముక్తైః సదాముదితమానసైః॥౭౯॥

పారమ్పర్యేణ విజ్ఞాతరహస్యార్థవిశారదైః।

లభ్యతే నాన్యథా దేవి త్వాం శపే కులసున్దరి॥౮౦॥

కౌలాచారాః పాదుకాచారాశ్చేతి ద్వివిధా ఆచారాః కులార్ణవాదిషు ప్రసిద్ధాః సౌభాగ్యరత్నాకరకారైః సంగృహ్య లిఖితాః। భావనాశ్చక్రమన్త్రపూజావాసనాః। ఏతత్త్రితయపరైః। యోగినీనాం మేలనం, షోడశాదిద్వాత్రింశదబ్దాన్తా సువాసినీ

యోగినీత్యుచ్యతే। తాసాం తిసృభ్యోఽన్యానానామేకస్య చోర్ధ్వామ్నాయవేత్తురేకీకరణేన శ్రీచక్రపూజనమ్। చక్రలక్షణస్య కులార్ణవే తాదృశస్యైవ కథనాత్।

యథా—యత్రైవాఽఽమ్నాయతత్త్వజ్ఞః కులాచార్యః కులేశ్వరి।

కౌలికాస్త్రిచతుఃపఞ్చ శక్తయశ్చ తథా ప్రియే॥

పృథగ్వా పూజితా దేవి మిథునాకారతోఽపి వా।

గన్ధపుష్పాక్షతాద్యైస్తు దేవేశి సమలంకృతాః॥

భక్ష్యభోజ్యాదిపిశితపదార్థైః షడ్రసాన్వితైః।

ప్రౌఢాన్తోల్లాససహితా ముదితా నివసన్తి చ॥

తచ్ఛ్రీచక్రమితి ప్రోక్తం వృన్దం వాఽపి తదుచ్యతే।

ఇతి దశమోల్లాసే। దీక్షాభిషేకః పూర్ణాభిషేకశ్చేతి ద్వివిధౌ దివ్యాభిషేకౌ ప్రాప్తౌ యైః। అర్చనసాధనేషు హవ్యేషు పశుశాస్త్రీయసంస్కారేణాధర్మత్వశఙ్కా, ఏతత్ఫలే జీవబ్రహ్మభేదే ద్వైతశాస్త్రీయసంస్కారేణాసంభావితత్వశఙ్కైవ కలంకస్తస్మాన్నిర్ముక్తః। అపేతాపోఢముక్తపతితాపత్రస్తైరల్పశ ఇతి సమాసః। నచాపేత్యుపసర్గాతిరిక్తస్యోపసర్గస్య యోగే న సమాస ఇతి వాచ్యమ్। అపేతాపోఢాపత్రస్తేతి వారత్రయం తత్పాఠేన తేష్వేవ తదతిరిక్తయోగే సమాసాభావకల్పనాత్। సూత్రే చాల్పశ ఇత్యుక్త్యా శఙ్కయా అల్పత్వం సమాసబలాల్లభ్యం తేనాల్పీయస్యాఽపి శఙ్కయా విహీనైరిత్యర్థః। సదా సర్వకాలం ముదితం సాంసారికచిన్తావినిర్ముక్తం మానసం యేషాం తైః। నిత్యానుసంధానపరైరితి యావత్। నిత్యసంతోషస్య మోక్షద్వారదౌవారికతాయా యోగవాసిష్ఠే వర్ణనాత్। పరమశివాదిస్వగురుపర్యన్తపారమ్పర్యేణైవ విజ్ఞాతో రహస్యార్థో యైస్తేష్వపి విశారదైః ప్రవీణైః। ఈదృశవిశేషణవిశిష్టైరేవ సాధకైరయమర్థో లభ్యతే। అన్యథాఽత్రత్యస్యైకస్యాపి విశేషణస్యాభావే న లభ్యతే। అస్మిన్నర్థే తవైవ శపథ ఇత్యర్థః॥౭౦॥౭౯॥౮౦॥

అత్ర పారమ్పర్యేణేత్యుక్తవిశేషణస్యాభావే న కేవలం ఫలాభావః ప్రత్యుతానర్థపరమ్పరైవేతికథనేన తస్యేతరవిశేషణేభ్యోఽత్యన్తమావశ్యకత్వం ధ్వనయతి—

పారమ్పర్యవిహీనా యే జ్ఞానమాత్రేణ గర్వితాః।

తేషాం సమయలోపేన వికుర్వన్తి మరీచయః॥౮౧॥

వికుర్వన్తి వికారమాచరన్తి రోగాదికం భయం పరలోకనాశం చ కుర్వన్తీత్యర్థః॥౮౧॥

యస్తు దివ్యరసాస్వాదమోదమానవిమర్శనః।

దేవతాతిథినక్షత్రే వారేఽపి చ వివస్వతః॥౮౨॥

మరీచీన్ప్రీణయత్యేవ తః మధూదిర్ణిరాదమ।

సర్వదా స విశేషేణ లభతే పూర్ణబోధనమ్॥౮౩॥

దివ్యరసః శివశక్తిసామరస్యం తదాస్వాదేన తదనుసంధానేన మోదమానం విమర్శనం మనోవృత్తిర్యస్య స తథా। దేవతాతిథయశ్చతుర్దశ్యాదయః। నక్షత్రం పుష్యనక్షత్రజన్మనక్షత్రాది। వివస్వతః సూర్యస్య వారః। ఏతేషు దివసేషు మరీచీనణిమాదిదేవతాః ప్రీణయత్యేవ నియమేన చక్రపూజాం కురుత ఇత్యర్థః। ఇత ఉత్తరశ్చరణో వ్యాకులాక్షరః। కారణానన్దపూర్ణ ఇతి తదర్థః। తద్వాచనక్రమో యథా—

దేవతారథగోమూక ఇతి యో వేత్తి న క్రమమ్।

స వ్యాకులాక్షరే మూకో దేవతారథగోఽపి సన్॥ ఇతి।

ఏవం విశేషతః సార్వకాలికానుసంధానశీలః పూర్ణస్యాఖణ్డస్య బోధనం లభతే॥౮౨॥౮౩॥

ఏవం భావస్తు దేవేశి దేశికేన్ద్రప్రసాదతః।

మహాజ్ఞానమయో దేవి సద్యః సంప్రాప్యతే నరైః ॥౮౪॥

ఏవంప్రకారో మహాజ్ఞానమయో భావశ్చిత్తవృత్తిప్రవాహోఽపి శ్రీగురుచరణప్రసాదైకలభ్యో న శాస్త్రజ్ఞానమాత్రేణ ॥౮౪॥

మన్త్రసంకేతముపసంహరతి—

ఏవమేతత్పరం జ్ఞానం విద్యార్థాగమగోచరమ్ ।
దేవి గుహ్యం ప్రియేణైవ వ్యాఖ్యాతం దుర్గషడ్విధమ్ ॥౮౫॥

సద్యో యస్య ప్రబోధేన వీరచక్రేశ్వరో భవేత్ ।
ఇతి శ్రీనిత్యాషోడశికార్ణవస్య సప్తమః పటలః ।

——— ———

దుర్గా దురవగాహాః షట్సంఖ్యాకా విధాః ప్రకారా యస్మింస్తత్ । విద్యాయాః శ్రీవిద్యాయా అర్థాః పఞ్చదశాక్షరాణి సప్తత్రింశదక్షరాణి చ త ఏవాఽఽగమా అపౌరుషేయత్వే సతి హితార్థబోధకత్వాద్వేదాస్తద్గోచరస్తద్విషయః । త్రయీ న శ్రుతిగోచరేతివత్పుంలిఙ్గాభావః । ఈదృశం గుహ్యం గుహాయామివ స్థితం పరముత్కృష్టం జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానమ్ । విషయస్య స్వానుభవం ప్రతి కారణత్వాత్ ।ప్రియేణైవ త్వత్కృతశుశ్రూషాదిజన్యప్రేమ్ణైవ వ్యాఖ్యాతమ్ । యస్యార్థస్య ప్రకృష్టబోధేన సద్య ఏవ వీరాణాముపాసకానాం చక్రస్య సమూహస్యేశ్వరః 'త్రితయభోక్తా వీరేశః' ఇతి శివసూత్రప్రతిపాదితలక్షణకో భవతీతి సర్వం శివమ్ ॥౮౫॥

ఇతి శ్రీభాస్కరాన్వితే నిత్యాషోడశికామ్బుధేః ।
వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామః సప్తమోఽభవత్ ॥౭॥

——— ———

అథాష్టమో విశ్రామః।

ఏవం సార్ధైః పఞ్చాశీత్యా శ్లోకైర్మన్త్రసంకేతముపదిశ్య క్రమప్రాప్తం పూజాసంకేతముపదేష్టుం శిష్యావధానాయ ప్రతిజానీతే—

శ్రీభైరవ ఉవాచ—

పూజాసంకేతమధునా కథయామి తవానఘే।
యస్య ప్రబోధమాత్రేణ జీవన్ముక్తః ప్రమోదతే॥౧॥

సంకేతజ్ఞానమాత్రేణ జీవన్ముక్తశ్చేత్తాదృశవిభావనపూర్వకం చక్రపూజనేన తథాత్వం కైముతికన్యాయేనైవ సిధ్యతీతి భావః॥౧॥

పూజాం విభజతే—

తవ నిత్యోదితా పూజా త్రిభిర్భేదైర్వ్యవస్థితా।
పరా చాప్యపరా గౌరి తృతీయా చ పరాపరా॥౨॥

పూర్వచతుఃశత్యాం యా నిత్యా పూజా తవ కథితా సా త్రివిధా నతు కామ్యా నైమిత్తికీ వేత్యర్థః॥౨॥

తాః క్రమేణ లక్షయతి—

ప్రథమాఽద్వైతభావస్థా సర్వప్రచరగోచరా।

ద్వితీయా చక్రపూజా చ సదా నిష్పాద్యతే మయా॥౩॥

ఏవం జ్ఞానమయే దేవి తృతీయా స్వప్రథామయీ।

ఉత్తమా సా పరా జ్ఞేయా విధానం శృణు సాంప్రతమ్॥౪॥

ద్వైతభానసామాన్యాభావే పరా। అద్వైతభానసామాన్యాభావే త్వపరా। ద్వైతవిలయాభ్యాసదశాయాం పరాపరేతి పూజాత్రయలక్షణాని। న విద్యతే ద్వైతం యస్మిన్నేతాదృశో భావోఽన్తఃకరణవృత్తివిశేషస్తత్ర తిష్ఠతి విషయీ భవతి। ప్రకర్షేణ చరన్తి విషయాభిముఖీ భవన్తీతి ప్రచరాణీన్ద్రియాణి। తేషాం గోచరో విషయః। సర్వేన్ద్రియజన్యేషు జ్ఞానేషు యే విషయాస్తేషు సచ్చిదానన్దాంశస్యానుగతస్య భానం నత్వనుగతయోర్నామరూపయోః। తదిదమృతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞేతియోగసూత్రప్రసిద్ధం జ్ఞానమ్। సా ప్రథమా పూజా పరానామ్నీ।

యత్ర యత్ర మనో యాతి బాహ్యే వాఽఽభ్యన్తరే ప్రియే।

తత్ర తత్రాక్షమార్గేణ చైతన్యం వ్యజ్యతే ప్రభోః॥

ఇత్యభియుక్తిషు ప్రసిద్ధా। యా పూర్వతన్త్రే భూగృహాదివిన్యస్తపూజా వర్ణితా యా మయా ప్రత్యహం క్రియతే సా ద్వితీయా। సేయం పరపూజాధికారిణాఽపి కార్యేతిద్యోతనాయేత్థముక్తమ్। జ్ఞానమయే చిదేకస్వభావే బ్రహ్మణి స్వస్యాఽఽత్మనః ప్రథాఽభేదేన ప్రస్ఫురణముభయాభేదాభ్యాస ఇతి యావత్।

సా తృతీయా—

ప్రకాశైకఘనే ధామ్ని వికల్పాన్ప్రసవాదికాన్।

నిక్షిపామ్యర్చనద్వారా వహ్నావివ ఘృతాహుతీః॥

ఇత్యాదినాఽభియుక్తైరుక్తా। ఏతాసు పరైషోత్తమా జ్ఞేయా। పరాపరా తు మధ్యమా। అపరా త్వధమేత్యర్థాదుక్తం భవతి। ఏతాసాం విధానమితికర్తవ్యతాం చ సంప్రతి క్రమేణ శృణ్విత్యర్థః॥3॥४॥

తత్ర ప్రథమోపస్థితాం పరాం పూజామాహ త్రిభిః—

మహాపద్మవనాన్తస్థే వాగ్భవే గురుపాదుకామ్।
ఆప్యాయితజగద్రూపాం పరమామృతవర్షిణీమ్॥५॥

సంచిన్త్య పరమాద్వైతభావనామదఘూర్ణితః।
దహరాన్తరసంసర్పన్నాదాలోకనతత్పరః॥६॥

వికల్పరూపసంజల్పవిముఖోఽన్తర్ముఖః సదా।
చిత్కలోల్లాసదలితసంకోచస్త్వతిసున్దరః॥७॥

వ్యాపికాసమనయోర్మధ్యభాగే సహస్రదలకమలమేవ బహుదలావృతత్వాన్మహాపద్మవనమ్। తదన్తస్థం తత్కర్ణికామధ్యభాగస్థం వాగ్భవమేకారస్త్రికోణమితి యావత్। తత్ర గురుపాదుకాం గురుపాదుకామన్త్రప్రతిపాద్యాం పరశివాభిన్నాం స్వనాథాత్మికామకులామృతకుణ్డలినీమ్। ఆప్యాయితజగద్రూపాం శిశిరనిజరశ్మిప్రసరేణాఽఽప్యాయితచరాచరాం పరమామృతవర్షిణీం నిరన్తరనిబిడచిద్రసాసారవర్షిణీం సంచిన్త్య స్వాభిన్నాం విభావ్య తాదృశ్యాః పరమాద్వైతభావనాయా మదేనాఽఽనన్దేన ఘూర్ణితః సమో భూయాత్। సోఽయం గురుపూజోత్తరం తత్ప్రసాదస్వీకారరూపః। తదుక్తమభియుక్తైః —

స్వప్రకాశశివమూర్తిరేకికా
తద్విభర్శతనురేకికా తయోః।
సామరస్యవపురిష్యతే పరా
పాదుకా పరశివాత్మనో గురోః॥

స్వప్రకాశవపుషా గురుః శివో

యః ప్రసీదతి పదార్థమస్తకే।

తత్ప్రసాదమిహ తత్త్వశోధనం

ప్రాప్య మోదముపయాతి భావుకః। ఇతి॥

ప్రసాదం స్వీకృత్యాఽఽనన్తరం జపం కుర్యాదిత్యాహ—దహరేతి। దహరం హృదయాకాశం తస్యాన్తరే మధ్యే సంసర్పతో నాదస్య సర్వమన్త్రప్రకృతిభూతస్యానాహతధ్వనేరాలోకనే శ్రవణానుసంధానే తత్పర ఆసక్తః। అత ఏవ వికల్పరూపో బహుకోటికో ద్వైతకవలితో యః సంజల్పో వాచికమానసాన్యతరోచ్చారణరూపో జపస్తత్ర విముఖస్తస్మాత్పరావృత్తః। సదాఽన్తర్ముఖోఽబహిఃప్రసృతమనస్కః। ఉక్తం చ పఞ్చమే పటలే—

సంయతేన్ద్రియసంచారం ప్రోచ్చరేన్నాదమాన్తరమ్।

ఏష ఏవ జపః ప్రోక్తో నతు బాహ్యజపో జపః॥ ఇతి।

చిత్కలాయా అద్యయావత్సంకుచితత్వేన భాతాయా ఉల్లాసేన సర్వతః ప్రసూమరత్వరూపాపరిచ్ఛిన్నత్వవిభావనేన దలితః సంకోచః పరిచ్ఛిద్య మానం యస్య సః। అత ఏవాతిసున్దరః పరపూజాజన్యసున్దరీభావాత్మకఫలానుభవితా సన్నిత్యర్థః॥౫॥౬॥౭॥

నాదేవో దేవమర్చయేత్। శివో భూత్వా శివం యజేదిత్యాదివచనైః పరస్యాః పూజాయా అపరపూజాపరాపరపూజే ప్రత్యఙ్గత్వం మన్యమానః పరపూజామనుపసంహరన్నేవారాం పూజాం పరాం చ పూజాం తన్త్రేణాఽఽహ—

ఇన్ద్రియప్రీణనైర్ద్రవ్యైర్విహితస్యాత్మపూజనః।

న్యాసాన్నిర్వర్తయేద్దేహే షోఢాన్యాసపురఃసరమ్॥౮॥

ఇన్ద్రియాణాం ప్రీతిజనకాని గన్ధాదీని ద్రవ్యాణి త్రైరాత్మరూపాయా దేవతాయాః పూజనం విదధ్యాత్। తదుక్తమామ్నాయరహస్యే—

ఇన్ద్రియద్వారసంగ్రాహ్యైర్గన్ధాద్యైరాత్మదేవతా।

స్వభావేన సమారాధ్యా జ్ఞాతుః సోఽయం మహామఖః॥ ఇతి।

ఈదృశాత్మపూజోత్తరం న్యాసాన్దేవతాసంఘస్య స్వశరీరేఽవస్థాపనరూపాంశ్చతుశ్చత్వారింశత్సంఖ్యాన్నిర్వర్తయేదారభేత। ఆత్మపూజాన్యాసజాలయోః పాఠతః ప్రాప్తస్య పౌర్వాపర్యస్య వక్ష్యమాణకతిపయపదార్థానాం శ్రౌతక్రమానురోధేనోత్తరకాలమాత్ర ఏవ పర్యవసానం న పునరవ్యవహితోత్తరత్వే। ఇదం చ ప్రాచామనురోధేన వ్యాఖ్యాతమ్। వస్తుతస్తు సర్వప్రచరగోచరేత్యుపక్రమస్యైవేన్ద్రియప్రీణనైరిత్యుపసంహారపూర్వకమపరపూజాఙ్గత్వవిధానం, తేన గన్ధాదిభిః పూజనమితి పరపూజాశరీరమేవ నత్వాత్మపూజా। తస్యా న్యాసజాలోత్తరభావిపాత్రాసాదనోత్తరకాలికత్వాత్। తతశ్చ శిరస్థితగురోర్దహరస్థనాదవిద్యాయాః సర్వావసాయిచిత్కలారూపదేవ్యాత్మనశ్చాద్వైతభానసమకాలం సకలేన్ద్రియైర్విషయాన్భుఞ్జానస్తజ్జన్యానన్దధారామాత్రవిషయకనిర్వికల్పకజ్ఞానైకసారతయేతరనిఖిలవిషయప్రమోషేణ కచిత్కాలమవస్థానం పరా పూజేత్యేతావదర్థపరోఽయం గ్రన్థసందర్భో యోజ్యః। తేనేదృశపరపూజనావ్యవధానేనైవ న్యాసాః కర్తవ్యా ఇతి ధ్యేయమ్॥౮॥

షోఢాన్యాసం లక్షయతి—

గణేశైః ప్రథమో న్యాసో ద్వితీయస్తు గ్రహైర్మతః।

నక్షత్రైస్తు తృతీయః స్యాద్యోగినీభిశ్చతుర్థకః॥౯॥

రాశిభిః పఞ్చమో జ్ఞేయః షష్ఠః పీఠైర్నిగద్యతే।

షోఢాన్యాసస్త్వయం ప్రోక్తః సర్వత్రైవాపరాజితః॥౧౦॥

గణేశ(శాది)నామఘటిత [న్యాసావాన్త]రాపూర్వాణి (ణాం) షట్కమ్। తజ్జన్యం పరమాపూర్వమ్। తాదృశపరమాపూర్వజనకత్వం శక్యతావచ్ఛేదకీకృత్య ప్రవృత్తః షోఢాన్యాసస్తత్ప్రఖ్యన్యాయేన కర్మనామధేయమ్॥౯॥౧౦॥

షోఢాన్యాసస్య మహిమానమావిష్కరోతి—

ఏవం యో న్యస్తగాత్రస్తు స పూజ్యః సర్వయోగిభిః।

నాస్త్యస్య పూజ్యో లోకేషు పితృమాతృముఖో జనః॥౧౧॥

స ఏవ పూజ్యః సర్వేషాం స స్వయం పరమేశ్వరః।

షోఢాన్యాసవిహీనం యం ప్రణమేదేష పార్వతి॥౧౨॥

సోఽచిరాన్మృత్యుమాప్నోతి నరకం చ ప్రపద్యతే।

యం ప్రణమేదిత్యస్య క్రోధేన ప్రణమేదిత్యర్థ ఇతి సౌభాగ్యరత్నాకరే స్థితమ్। యుక్తం చైతత్।

ఖం వాయుమగ్నిం సలిలం మహీం చ జ్యోతీంషి సత్త్వాని దిశో ద్రుమాదీన్।

సరిత్సముద్రాంశ్చ హరేః శరీరం యత్కించ భూతం ప్రణమేదనన్యః॥

ఇతి విష్ణుభాగవతోక్తరీత్యా దేవ్యనన్యస్య సర్వత్ర దేవీభావనాయా ఆవశ్యకత్వేన సర్వస్యాపి నమస్కార్యత్వాత్। ప్రత్యుతానమస్కార్యత్వావచ్ఛేదికాయాః స్వాపేక్షయాఽపకృష్టతాయా భేదవ్యాప్యాయాః పునః పునర్విభావనేనాద్వైతోపాస్తివిరోధాపత్తేః। విజాతీయప్రత్యయతిరస్కారాభావాత్। నచ స్వాపేక్షయోత్కృష్టతాయా నమస్కార్యతావచ్ఛేదికాయా అపి భేదవ్యాప్యత్వేన స దోషస్తుల్య ఏవేతి వాచ్యమ్। మిథస్తుల్యానామప్యన్యోన్యగురవో విప్రా ఇత్యాదివచనైః పరస్పరం విధానేనాన్యాపకృష్టతాయా ఏవ(వా)నమస్కార్యతావచ్ఛేదకత్వాత్। నచ స్వనమస్కారనిరాసాయ స్వభిన్నత్వస్యాపి తత్ర విశేషణీయత్వేన తద్దోషతాదవస్థ్యం శఙ్క్యమ్। స్వస్మిన్నపి బ్రహ్మభావనయా తస్మై మహ్యం

నమో నమ ఇత్యాద్యభియుక్తవచనాచ్చ స్వనమనస్యేష్టత్వాత్। అనన్య ఇతి పదేన భాగవతేఽప్యస్యార్థస్య జ్ఞాపితత్వాత్। తస్మాదీదృశోపాసకకర్తృకసక్రోధప్రణామమాత్రేణాపి ద్వేష్టురనిష్టం భవతి కిముత శాపాభిచారాదినేత్యర్థః। తేన సర్వపూజ్యత్వసామర్థనేఽస్య తాత్పర్యమ్। ఏవమేవ శక్తిన్యాసకర్తృనమనీయాస్ఫోటనావేదకవాక్యేఽప్యున్నేయమ్। సుగమమన్యత్॥౧౧॥౧౨॥

షోఢాన్యాసప్రకారం చ కథయామి తవానఘే॥౧౩॥

విఘ్నేశో విఘ్నరాజశ్చ వినాయకశివోత్తమౌ।
విఘ్నకృద్విఘ్నహర్తా చ విఘ్నరాఢ్గణనాయకః॥౧౪॥

ఏకదన్తో ద్విదన్తశ్చ గజవక్త్రో నిరఞ్జనః।
కపర్దభృద్దీర్ఘముఖః శఙ్కుకర్ణో వృషధ్వజః॥౧౫॥

గణనాథ గజేన్ద్రశ్చ శూర్పకర్ణస్త్రిలోచనః।
లమ్బోదరో మహానాదశ్చతుర్మూర్తిః సదాశివః॥౧౬॥

ఆమోదో దుర్మదశ్చైవ సుముఖశ్చ ప్రమోదనః।
ఏకపాదో ద్విజిహ్వశ్చ శూరో వీరశ్చ షణ్ముఖః॥౧౭॥

వరదో వామదేవశ్చ వక్రతుణ్డో ద్వితుణ్డకః।
సేనానీర్గ్రామణీర్మత్తో విమత్తో మత్తవాహనః॥౧౮॥

జటీ ముణ్డీ తథా ఖడ్గీ వరేణ్యో వృషకేతనః।
భక్ష్యప్రియో గణేశశ్చ మేఘనాదో గణేశ్వరః॥౧౯॥

అత్ర విఘ్నేశాదీన్యేకపఞ్చాశన్నామాని। ఏతేషు తన్త్రభేదేన క్వచిత్క్వచిన్నామభేదా నామైకదేశభేదాశ్చ దృశ్యన్తే। యథా త్రిలోచనస్థానేఽగ్నినేత్ర ఇతి, దీర్ఘముఖస్థానే దీర్ఘవక్త్ర ఇతి, కపర్దభృత్స్థానే కపర్దవానిత్యాది॥౧౩॥ ॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥

ఏతేషాం ధ్యానమాహ —

తరుణారుణసంకాశాన్గజవక్త్రాంస్త్రిలోచనాన్।పాశాఙ్కుశవరాభీతికరాఞ్శక్తిసమన్వితాన్॥౨౦॥

ఏతాంస్తు విన్యసేద్దేవి మాతృకాస్థానవత్ప్రియే।

తరుణారుణో మధ్యాహ్నాదిత్యః। వామోర్ధ్వకరమారభ్య వామాధఃకరపర్యన్తమాయుధాని। శక్తిసమన్వితాన్। పుష్ట్యాదిభిః శ్రియాదిభిర్వా తన్త్రభేదేన షడ్విధలక్షణతయోక్తాభిః శక్తిభిః సహితాన్। తత్సాహిత్యం చ న ధ్యానమాత్రేణ, అపి తు తన్నామ్నాం మన్త్రేఽపి యోగః। తత్ర కేచిద్విఘ్నేశ్వరాయ శ్రియై నమ ఇత్యాదివ్యస్తప్రయోగం లిఖన్తి। పరే తు విఘ్నేశ్వరశ్రీభ్యాం నమ ఇతి ద్వంద్వసమాసమాహుః। నవ్యాస్తు—భవానీశంకరాభ్యాం లక్ష్మీనారాయణాభ్యామిత్యేవం శక్తినామ్నః ప్రాథమ్యేనైవ బహుశః ప్రయోగదర్శనాచ్ఛ్రీవిఘ్నేశ్వరాభ్యామిత్యేవ ప్రయోగో యుక్త ఇత్యాహుః। ఇదం త్వత్ర వక్తవ్యమ్, అస్తు శక్తినామ్నః ప్రాథమ్యమ్। విఘ్నేశ్వరః శ్రియా యుక్తో విఘ్నరాజస్తథా హ్రియేత్యాదిజ్ఞానార్ణవవాక్యే గణేశచ్ఛక్త్యోః పాఠక్రమస్యావివక్షితత్వాత్। శాన్త్యా యుక్తః శివోత్తమ ఇత్యస్య విపరీతక్రమస్యాపి దర్శనాత్। పరం తు సహయుక్తేఽప్రధాన ఇతిసూత్రానుసారేణ శక్తివాచకపదోత్తరతృతీయాభిస్తాసామప్రాధాన్యావగమాచ్ఛాన్త్యా యుక్త ఇత్యాదావపి విశేషణవిశేష్యభావేన గణేశస్యైవ ప్రాధాన్యావగమాద్గణేశైః ప్రథమో న్యాస ఇతి ప్రకృతతన్త్రేఽపి గణేశానామేవ తృతీయయా నిరపేక్షకరణత్వోక్తేరుభయోః సమప్రాధాన్యే చ విఘ్నేశ్వరాదిపదోత్తరమివ శ్ర్యాదిపదోత్తరమపి ప్రథమావిభక్తేరేవ యుక్తతయా తృతీయావిభక్తీనాం యుక్తసహితాదిపదానాం చావివక్షితార్థకత్వకల్పనాపత్త్యా ద్వయోః సమప్రాధాన్యావేదకద్వంద్వసమాసో మానాభావపరాహతః। యుగ్మస్య తన్త్రేణ న్యాసవిధానే తు పరస్పరసాహిత్యబోధకద్వంద్వో యోగ్యః స్యాత్। యుగ్మస్యాపి క్రమేణ న్యాసే తు పరస్పరసాహిత్యవిశేషణేన భిన్న ఏవ ప్రయోగః। అత ఏవ రుద్రయామలే మహాగణపతితర్పణప్రకరణే—

సిద్ధ్యామోదాదియుగ్మాని తర్పయేత్కామతస్తతః।

ఇతి విధాయ మన్త్రోద్ధారః సహితపదయుక్త ఏవం కృతః —

ప్రణవం పూర్వముచ్చార్య తతో లక్ష్మీం సముచ్చరేత్।
తతో గణేశబీజం చ సిద్ధ్యా చ సహితం తతః॥
ఆమోదం తర్పయామీతి చతుర్వారం తథైవ తు।
ఆమోదసహితాం సిద్ధిం తర్పయామి క్రమాచ్చతుః॥ ఇత్యాది।

ప్రకృతే తు యుగ్మస్య తన్త్రేణ క్రమేణ వా దేవతాత్వాభావాచ్ఛ్రీసహితస్యైవ గణేశస్య దేవతాత్వాచ్ఛ్రీసహితవిఘ్నేశాయ నమ ఇత్యాదిరేవ ప్రయోగో యుక్త ఇతి ధ్యేయమ్। మాతృకాస్థానవత్, యథాసంఖ్యమేకైకమాతృకాక్షరవత్తత్స్థానవచ్చేతి న్యాసక్రియావిశేషణమ్। తేన మతుబయం న వతిః। తతశ్చ—అం శ్రీయుక్తాయ విఘ్నేశాయ నమ ఇత్యుక్త్వా శిరసి న్యసేదిత్యాదిః ప్రయోగర్ఉహ్యః॥౨౦॥

గ్రహాణాం న్యాసమాహ—

స్వరైస్తు సహితం సూర్యం హృదయాధః ప్రవిన్యసేత్॥౨౧॥

బిన్దుస్థానే సుధాసూతిం యాదివర్ణచతుష్టయైః।
భూపుత్రం లోచనద్వంద్వే కవర్గాధిపతిం ప్రియే॥౨౨॥

హృదయోపరి విన్యసేచ్చవర్గాధిపతిం బుధమ్।
బృహస్పతిం కణ్ఠదేశే టవర్గాధిపతిం ప్రియే॥౨౩॥

హృదయే విన్యసేచ్చుకం తవర్గాధిపతిం పునః।

నాభౌ శనైశ్వరం చైవ పవర్గేశం సురేశ్వరి ॥౨౪॥

వక్త్రే శాదిచతుర్వర్ణైః సహితం రాహుమేవ చ।

క్షారసహితం కేతుం పాయౌ దేవేశి విన్యసేత్॥౨౫॥

స్వరైరకారాద్యైః షోడశభిః। హృదయాధో హృజ్జఠరసంధౌ। హృదయ ఏవేతి తన్త్రాన్తరే। బిన్దుస్థానే। జ్ఞానార్ణవానుగుణ్యాయ భ్రూమధ్య ఇతి తదర్థః। లలాటమధ్య ఇతి కేచిత్। తన్న।

తత్రాఽఽధారం చ హృద్బిన్దుస్థానం చ పరికీర్తితమ్।

ఇతి స్వచ్ఛన్దతన్త్రోక్తవచనే బిన్దుస్థానపదస్య భ్రూమధ్యపరత్వేన త్రైరేవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్। సుధాసూతిం చన్ద్రమ్।యాదివర్ణచతుష్టయైః, యరలవైః సహితమ్। సంఖ్యాయా అవయవే తయప్। అవయవాభిప్రాయేణైవ బహువచనమ్। భూపుత్రం మఙ్గలమ్। కవర్గాధిపతిమితి తు కవర్గసాహిత్యధ్వననాయ। ఏవమగ్రే। హృదయోపరి కణ్ఠకూపాధః। హృదయాధో బుధ ఇతి తు తన్త్రాన్తరే। శాదిచతుర్వర్ణైః శషస హైః। క్షకారసహితమితి, పాయౌ గువే। తన్త్రాన్తరే తు ళకారక్షకారాభ్యాం యోగ ఉక్తః। యది పునస్తన్త్రాన్తరానుగుణ్యాయ ప్రకృతతన్త్రస్థః క్షకారో ళకారస్యాప్యుపలక్షణపరత్వేన వ్యాఖ్యాయతే తదా నక్షత్రన్యాసే క్షకారేణ తతో బిన్దువిసర్గాభ్యాం చ రేవతీతిజ్ఞానార్ణవవచనేఽపి తుల్యన్యాయేన తన్త్రాన్తరానుగుణ్యాయ క్షకారస్య ళకారోపలక్షణపరత్వావశ్యకతయా ళం క్షం అం అః రేవత్యై నమ ఇతి పద్ధతికారాణాం లేఖో నిర్మూల

ఇతి సున్దరీమహోదయోక్తిరనాదర్తవ్యా। అత్ర, అం అఀం సూర్యాయ నమః, హృదయాధ ఇత్యాదిరీత్యా ప్రయోగవిధిరూహనీయః॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥

జ్ఞానార్ణవే సూర్యాదీనాం రూపాణి ధ్యేయత్వేనోక్తాని। తత్ర సూర్యమఙ్గలౌ రక్తౌ। చన్ద్రశుక్రౌ శ్వేతౌ। బుధః శ్యామః। గురుః పీతః। శనిః కృష్ణః। రాహుకేతూ ధూమ్రవర్ణావితి। ఏవం వామోరున్యస్తవామకరా వరప్రదక్షిణకరా ఇతి చ। తన్త్రాన్తరే తు రేణుకాఽమృతా ధాత్రీ శఙ్ఖినీ శాంకరీ జ్ఞానా శక్తిః కృష్ణా ధూమ్రా చేతి శక్తిభిర్వరాభయకరాభిః సాహిత్యముక్తమ్। జ్ఞానార్ణవేఽపి క్వచిద్దృశ్యతే। తద్యథా?—

రక్తం శ్వేతం తథా రక్తం శ్యామం పీతం చ పాణ్డురమ్।
కృష్ణం ధూమ్రం ధూమ్రధూమ్రం భావయేద్రవిపూర్వకాన్॥౨౬॥

కామరూపధరాన్దేవి దివ్యామ్బరవిభూషణాన్।
వామోరున్యస్తహస్తాంశ్చ దక్షహస్తవరప్రదాన్॥౨౭॥

ధూమ్రధూమ్రమతిశయేన ధూమ్రమిత్యర్థః। స్పష్టమన్యత్॥౨౬॥౨౭॥

నక్షత్రన్యాసమాహ—

లలాటే దక్షనేత్రే చ వామే కర్ణద్వయే పునః।
పుటయోర్నాసికాయాశ్చ కణ్ఠే స్కన్ధద్వయే పునః॥౨౮॥

పశ్చాత్కూర్పరయుగ్మే చ మణిబన్ధద్వయే తథా।
హస్తయోర్నాభిదేశే చ కటిబన్ధే తతః పరమ్॥౨౯॥

ర్ఉరుయుగ్మే తథా జాన్వోర్జఙ్ఘయోశ్చ పదద్వయే।

నేత్రయోరిత్యనుక్త్వా దక్షనేత్రే వామ ఇతి విభజ్యోక్తిః క్రమనియమార్థా। తేన కర్ణద్వయాదిపదద్వయాన్తేషు ప్రథమం దక్షః పశ్చాద్వామ ఇతి జ్ఞేయమ్। పశ్చాదితి పృష్ఠ ఇత్యర్థః। కటిబన్ధ ఇతి యథైకస్య హస్తస్యైక ఏవ మణిబన్ధో న తస్య దక్షవామభేదేన ద్వైవిధ్యం తథా కటిబన్ధోఽప్యేక ఏవేత్యాశయేనైకవచనమ్। ప్రాఞ్చస్త్వేకత్వమవివక్షితం కటిబన్ధద్వయ ఇత్యేవార్థః। అన్యథా సప్తవింశతిసంఖ్యానుపపత్తిరిత్యర్థః। తచ్చిన్త్యమ్। ప్రత్యుత కటిద్వైవిధ్యేఽష్టావింశతిసంఖ్యాపత్తేః। న చ పశ్చాత్కూర్పరయుగ్మ ఇత్యత్ర కూర్పరపశ్చాద్భాగయోరిత్యర్థస్య తదభిప్రేతత్వీకారేణ న సంఖ్యావిరోధ ఇతి వాచ్యమ్। హస్తమధ్యస్థపురోభాగః సంధిపదవాచ్యః। పశ్చాద్భాగ ఏవ హి కూర్పరపదవాచ్య ఇతి ప్రసిద్ధ్యా పశ్చాత్పదస్య వ్యావర్త్యాభావాత్। అత ఏవ బహిర్మాతృకాన్యాసే దోఃసంధిష్విత్యేవ వ్యవహారః।

వక్ష్యమాణషోడశారచక్రన్యాసే చ కూర్పరమిత్యేవ వ్యవహారో న తత్ర విశేషణాన్తరాపేక్షా।
తన్త్రాన్తరావిరోధాయేదృశ్యేవ క్లిష్టా వ్యాఖ్యాఽఽశ్రయణీయేతి చేత్। అస్తు॥౨౮॥౨౯॥

అథాత్రాక్షరాణాం విభజ్య యోజనామాహ—

యుగ్మమేకం త్రయం వేదా ఏకమేకం ద్వయం తతః॥౩౦॥

ఏకం యుగ్మం యుగ్మమేకం యుగ్మం యుగ్మం యుగం క్రమాత్।
ఏకం యుగ్మం చయం చైకం త్రయమేకైకమేకకమ్॥౩౧॥

యుగ్మమేకం యుగం త్రీణి యుగ్మం విన్దువిసర్గయుక్।
నక్షత్రాణాం క్రమాద్వర్ణనిర్ణయః కథితః ప్రియే॥౩౨॥

మాతృకాక్రమాత్స్వరాన్తే విద్యమానావపి విన్దువిసర్గౌ తత ఉన్మూల్య క్షకారాన్తే సంయోజ్య తేషాం ప్రాథమిక యుగ్మమ్ అం ఆం, ఇత్యశ్విన్యా ఆదౌ పఠనీయం తత ఏకమ్ ఇం భరణ్యాః, ఇయమ్ ఈం ఉం ఊం కృత్తికాయా ఇత్యాది యోజనీయమ్। యుగ్మబిన్దువిసర్గేర్ళం క్షం అం అః, ఇతి చతుర్భిర్యుక్తా రేవతీత్యర్థః। ఏకాదశస్వేకైకాక్షరస్య యోగః। దశసు ద్వయోర్ద్వయోరక్షరయోః। చతుర్షు త్రయాణాం త్రయాణామక్షరాణాం, నక్షత్రద్వయే చతుశ్చతుర్ణామితి వివేకః। జ్ఞానార్ణవే తు భరణీకృత్తికయోర్ద్వే అక్షరే ఉక్తే ఇతి విశేషః। రేవత్యాం క్షకారోక్తిర్ళకారోపలక్షణమితి తూక్తమేవ। ఇదం చ సార్ధం శ్లోకద్వయం క్వచిత్పుస్తకేషు న దృశ్యతే॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥

అథ నక్షత్రాణాం ధ్యానమాహ—

జ్వలత్కాలానలప్రఖ్యా వరదాభయపాణయః।
నతిపాణ్యోఽశ్వినీపూర్వాః సర్వాభరణభూషితాః॥౩౩॥

ఏతాస్తు విన్యసేద్దేవి స్థానేష్వేషు సురార్చితే।

వరాభయనతిపాణ్య ఇత్యనేన చతుర్భుజతోక్తా। కృదికారాదక్తిన ఇతి జీష్। అం ఆం అశ్విన్యై నమ ఇత్యాదిః ప్రయోగః॥33॥

అథ యోగినీన్యాసమాహ —

విశుద్ధ హృదయే నాభౌ స్వాధిష్ఠానే చ మూలకే॥3४॥

ఆజ్ఞాయాం ధాతునాథాశ్చ న్యస్తవ్యా డాదిదేవతాః।

అమృతాదియుతాః సమ్యగ్ధ్యాతవ్యాశ్చ సురేశ్వరి॥3५॥

విశుద్ధ కణ్ఠే। మూలం చ కం చ తయోః సమాహారో మూలకమ్। ప్రాణ్యఙ్గత్వాదేకవద్భావః। మూలాధారే బ్రహ్మరన్ధ్రే చేత్యర్థః। ఆజ్ఞాయాం భ్రూమధ్యే। ధాతూనాం త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జశుక్రాణాం నాథాః స్వామిన్యః। డాదిదేవతా డాకినీరాకిణీలాకినీకాకినీసాకినీహాకినీయాకిన్యః సప్త।అమృతాదీత్యాదిపదేనాऽऽకర్షిణ్యాదిపరిగ్రహః। తాభిర్యుతా న్యస్తవ్యాః। ప్రధానదేవతాం డాకిన్యాదికాం మధ్యేకర్ణికం విన్యస్య తద్దలేష్వమృతాదీర్న్యసేదిత్యర్థః। ధ్యాతవ్యాః। తన్త్రాన్తరోక్తరీత్యేతి శేషః। యద్యపి ప్రకృతతన్త్రే రుద్రయామలతన్త్రే తు కర్మ ప్రోక్తమితి పూర్వత్ర కథనాదస్మిన్నర్థేऽపి తత్రత్యైవ రీతిరనుసర్తుం యుక్తా తథాऽపి కామ్యచక్రార్చనకామ్యహోమాదిషు బహుషు జ్ఞానార్ణవసంవాదస్యైవ దర్శనాన్మహాజ్ఞానార్ణవే దృష్టః శఙ్కా తత్ర న పార్వతీత్యాదౌ తత్సంమతేరపి నిర్దేశాత్తదుక్తరీత్యైవ యోగినీర్విన్యస్య తత్రానుక్తా అప్యమృతాదికా విశిష్యేహ కథితత్వాద్విన్యసేదితి భావః। తత్ర డాకినీమన్త్రోద్ధారో యథా జ్ఞానార్ణవే—

డాండీంబీజద్వయం చోక్త్వా డమలా వరయాః ప్రియే।

వామకర్ణేన్దునాదాఢ్యా డాకిన్యై నమ ఇత్యపి॥

హ్రీం శ్రీం స్వరాన్తే వక్తవ్యం మాన్తే రక్షపదద్వయమ్।

త్వగాత్మనే కణ్ఠదేశే విశుద్ధౌ విన్యసేత్ప్రియే॥ ఇతి।

అస్యార్థః — డమలవరయా ఇతి కూటమ్। వామకర్ణః షష్ఠః స్వరః। ఇన్దురనుస్వారః। స్వరాన్తే షోడశ స్వరానుచ్చార్య మా, ఇత్యస్మాచ్ఛబ్దద్వితీయైకవచనమ్। తదన్తే రక్షేతిపదం ద్విరుచ్చరేత్। త్వగాత్మనే, ఇతి చతుర్థీబలాన్నమ ఇతిపదం సర్వన్యాససాధారణమాక్షిప్యతే। తథా చ డాండీండమలవరయూం డాకిన్యై నమో హ్రీం శ్రీం అం ఆం మాం రక్ష రక్ష త్వగాత్మనే నమ ఇతి మన్త్రః సిధ్యతి। అనేన మన్త్రేణ కణ్ఠస్థషోడశదలకర్ణికాయాం డాకినీం విన్యస్య తద్దలేష్వన్తర్మాతృకాన్యాసవదమృతాదిషోడశదేవతా ఏకైకస్వరయుతా న్యసేత్। తస్యా ధ్యానం యథా సహస్రనామసు—

విశుద్ధిచక్రనిలయా రక్తవర్ణా త్రిలోచనా।

ఖట్వాఙ్గాదిప్రహరణా వదనైకసమన్వితా।

పాయసాన్నప్రియా త్వక్స్థా పశులోకభయంకరీ॥

అమృతాదిమహాశక్తిసంవృతా డాకినీశ్వరీ।

అమృతా, ఆకర్షిణీ, ఇన్ద్రాణీ, ఈశానీ, ఉమా, ఊర్ధ్వకేశీ, ఋద్ధిదా, ౠకారా, ఌకారా, ౡకారా, ఏకపదా, ఐశ్వర్యాత్మికా, ఓంకారీ, ఔషధీ, అమ్బికా, అక్షరా। ఏతా అమృతాద్యాః। కేచిత్తు స్వరాన్తం యథాపూర్వం పఠిత్వా త్వగాత్మానం మాం రక్ష రక్ష నమ ఇతి మన్త్రం పఠన్తస్తత్ర ప్రమాణం స్వగురుసంకేత ఏవేత్యాహుః। అత్రైవ మన్త్ర ఆదిమడకారత్రయే డాకినీడకారే చేతి రేఫచతుష్టయం స్వరస్థానే కకారాదికారాన్తా వర్ణాః, త్వక్పదస్థానేఽసృక్పదం చేద్రాకిణీమన్త్రః। లకారచతుష్టయం డాదిఫాన్తా మాంసపదం చేల్లాకిన్యాః। కచతుష్కం బాదిలాన్తా మేదః పదం చేత్కాకిన్యాః। సచతుష్కం వశషసా అస్థిపదం చేత్సాకిన్యాః। ఏతా అనాహతమణిపూరస్వాధిష్ఠానమూలాధారేషు న్యస్తవ్యాః। హచతుష్టయం హృక్షౌ మజ్జపదం చేద్ధాకిన్యాః। ఇయం చ భ్రూమధ్యే। యకారచతుష్కం పఞ్చాశద్వర్ణాః శుక్రపదం చేద్యాకిన్యాః। ఏషా బ్రహ్మరన్ధ్రే న్యస్తవ్యా। ఆసాం ధాతునాథానాం తత్ర తత్రైవావస్థానాత్। అత ఏవ మూలే మూలక ఇతి క్రమో న వివక్షితః। కాలరాత్ర్యాదిదేవతాః స్వచ్ఛన్దాదితన్త్రోక్తాః ప్రాచాం టీకాతో గ్రాహ్యాః। రాకిణ్యాదీనాం ధ్యానాని సహస్రనామసు విద్యమానాని

తద్భాష్యేఽస్మాభిర్వివృతాని। యత్తు నవ్యా మజ్జదేవతాహాకినీ బ్రహ్మరన్ధ్రే న్యస్తవ్యా న భ్రూమధ్యే। శుకదేవతాయా యాకిన్యా న్యాసే ప్రమాణమేవ నాస్తి। అత ఏవ సుభగార్చారత్నాదిషు తదనుక్తిరిత్యాహుః। తచ్చిన్త్యమ్। ప్రకృతతన్త్ర ఆజ్ఞాయామితిపదస్య నిర్విషయత్వాపత్తేః। యత్తు జ్ఞానార్ణవే వచనమ్—

హక్షవర్ణస్థితాం తద్వద్భాకినీం విన్యసేత్క్రమాత్।

బ్రహ్మరన్ధ్రే మహేశాని న్యాసోఽయం యోగినీయుతః॥

ఇతి, తత్ర హాకినీమన్త్రకల్పనాయా ఇవ స్థానకల్పనాయా అపి తద్వదితిపదేనైవ లాభాత్। యథా డాకిన్యాదిపఞ్చకస్య స్వస్వమన్త్రఘటకాక్షరాధారచక్రేషు న్యాసస్తద్వదేవ హాకినీమన్త్రఘటకహకారక్షకారాధారద్విదలచక్రే న్యాస ఇతి తదర్థాత్। తన్త్రాన్తరే స్మృతస్యాఽఽజ్ఞాయామిత్యేతత్పదస్యానురోధేన తథైవ కల్పనాయా యుక్తత్వాత్। నచ బ్రహ్మరన్ధ్రపదస్యైవ తన్త్రాన్తరవశాదాజ్ఞాచక్రపరత్వేన వ్యాఖ్యాఽస్త్వితి వాచ్యమ్। సామాన్యస్యైవ విశేషేణోపసంహారాద్విశేషస్య విశేషాన్తరపరత్వే వినిగమనావిరహేణ వైపరీత్యస్యాప్యాపత్తేః। తతశ్చ బ్రహ్మరన్ధ్ర ఇతి పదస్యానన్వయాపత్త్యా తదాకాఙ్క్షయా తద్వత్క్రమాద్విన్యసేదితిపదత్రయానువృత్త్యా యాకినీం పూర్వోక్తవర్ణానాం సమస్తానాం క్రమేణ యుక్తాం తద్వదేవ మన్త్రసహితాం బ్రహ్మరన్ధ్రే విన్యసేదిత్యర్థో వర్ణనీయః। అత్ర చ సర్వతో విశుద్ధిచక్రనిలయేత్యాదీని యాకిన్యమ్బాస్వరూపిణీత్యన్తాని లలితానామాన్యేవ తాత్పర్యగ్రాహకాణి। నన్వేతేషు నామసు సప్తానాం యోగినీనాం సాక్షరస్థానావరణానాం కథనమాత్రేణ న్యాసవిధేరభావాత్కథం తదనురోధేన న్యాసవిధేరన్యథానయనమితి చేత్। తుల్యోఽయం పర్యనుయోగస్తవాపి। వక్ష్యమాణైకపఞ్చాశత్పీఠన్యాసే ప్రాణేశ్వరీ ప్రాణదాత్రీ పఞ్చాశత్పీఠరూపిణీతి లలితానామసు పాఠబలాదేకస్య పీఠస్య లోపితత్వాత్। శిరో వా ఏతద్యజ్ఞస్య యదాగ్నేయో హృదయముపాంశుయాజః పాదావగ్నీషోమీయ ఇత్య[త్ర]విధివాక్యస్య ప్రధానత్రయపాఠమాత్రేణోపాంశుయాజస్య ప్రాధాన్యనిర్ణయదర్శనేన స్వస్వాధిష్ఠితచక్రన్యసనీయడాకిన్యాదిప్రాయపాఠబలాదేవ హాకిన్యా భ్రూమధ్యే న్యాసో యాకిన్యా బ్రహ్మరన్ధ్ర ఇతి నిర్ణేతుం యుక్తత్వాచ్చ।

యత్త్రాప్యయే పఠితం యచ్చ తత్తాదృగవగమ్యతే॥ ఇతి న్యాయాత్।

అత ఏవ ప్రకృతతన్త్రే మూలక ఇత్యత్ర కకారో బ్రహ్మరన్ధ్రపరత్వేన వ్యాఖ్యేయో న ప్రాచీనైరివ స్వార్థకప్రత్యయాభిప్రాయేణ। నచేయం వ్యాఖ్యా క్లిష్టేతి మన్తవ్యమ్। ఉత్తరత్ర

రాశిన్యాసే బాహుమూలక ఇతిపద ఈదృశ్యా ఏవ వ్యాఖ్యాయాః సర్వసంమతత్వేన క్ఌప్తతయా నాథ(బాధ)కాభావాత్। మహాషోఢాన్యాసాన్తర్గతభువనన్యాసే డాకిన్యాదీనాం సప్తానాం న్యాసస్య క్ఌప్తతయా ప్రకృతే డాదిదేవతా ఇత్యాదిపదేన సర్వాసాం తాసాముపస్థిత్యనుసారేణాఽఽపతతః క్లేశస్య సోఢవ్యత్వాచ్చ। నచైవం సతి కౌలికార్ధప్రకరణే త్వగాదిధాతునాథాభిర్డాకిన్యాదిభిరప్యసావిత్యత్రాపి సప్తానామేవ గ్రహణాపత్తిరితి వాచ్యమ్। శాక్తైః షడ్భిరథాక్షరైరిత్యాదిజ్ఞాపకేన తత్ర తథాత్వేఽపి ప్రకృతే తన్త్రాన్తరోక్తసప్తయోగినీన్యాసానురోధేనైవమేవ వ్యాఖ్యాతుం యుక్తత్వాత్। ఏతేన బహూనాం పద్ధతికారాణామేకవాక్యతా సంపద్యత ఇతి తద్విరోధాత్సుభగార్చారత్నోక్తిరేవ నాఽఽదర్తవ్యేతి దిక్॥౩౪॥౩౫॥

అథ రాశిన్యాసమాహ—

పాదే లిఙ్గే చ కుక్షౌ చ హృదయే బాహుమూలకే।

దక్షిణం పాదమారభ్య వామపాదావసానకమ్॥౩౬॥

మేషాదిరాశయో వర్ణైర్న్యస్తవ్యాః సహ పార్వతి।

బాహుమూలం కం చ తయోః సమాహారస్తస్మిన్కక్షే మూర్ధ్ని చేత్యర్థః। ఇమాన్యేవ పాదాదిమూర్ధాన్తాని షట్స్థానాని వైపరీత్యేనాపి యోజ్యానీత్యాహ—దక్షిణమితి। మేషాదీత్యాదిపదేన వృషభాదిపరిగ్రహః। వర్ణైరితి రూపవిశేషైరుపలక్షితా ఇత్యర్థః। రక్తశ్వేతహరిత్పాణ్డుచిత్రకృష్ణపిశఙ్గపిఙ్గలబభ్రుకిర్మీరకృష్ణధూమ్రనిమాన్క్రమేణ ధ్యాత్వేతి యావత్। అక్షరైః సహితా ఇత్యర్థ ఇతి కేచిత్॥౩౬॥

అథ తత్ర యోజనీయాని మాతృకాక్షరాణి కమేణాఽఽహ—

చతుష్కం త్రితయం త్రీణి ద్వితయం ద్వితయం ద్వయమ్॥౩౭॥

పఞ్చకం పఞ్చకం పఞ్చ పఞ్చకం పఞ్చకం తతః।

చత్వారి మేరుమనే స్యుః కన్యాయాం పఞ్చ శాదయః॥౩౮॥

కర్కసింహయోర్ద్వే ద్వే అక్షరే। వృషమమిథునయోస్త్రీణి త్రీణ్యక్షరాణి। మేషే చత్వారి। అన్యేషు సప్తసు తు రాశిషు పఞ్చ పఞ్చ। తేష్వేవ కన్యాయాం తు ద్వయమధికం బిన్దువిసర్గై శాదయశ్చేత్యర్థః। మేరుః క్షకారః। క్షకారాధికారే వర్ణాన్తోం మేరురేవ చేతి కోశాత్। జ్ఞానార్ణవే తు వృషభే ద్వే అక్షరే మిథునే చత్వారి కన్యాయాం ళకారో నాస్తీతి విశేషః। అం ఆం ఇం ఈం మేషాయ నమ ఇత్యాదిః ప్రయోగః। అయం సార్ధశ్లోకో నక్షత్రీయం సార్ధశ్లోకద్వయం చ శాస్త్రారమ్భశ్లోకవ్యాఖ్యావసర ఏవ వ్యాఖ్యాతమస్మాభిః॥౩౭॥౩౮॥

అథాష్టభిః శ్లోకైః పీఠన్యాసమాహ—

పీఠాంస్తు విన్యసేద్దేవి మాతృకాస్థానకే ప్రియే।

తేషాం నామాని కథ్యన్తే శృణుష్వావహితా ప్రియే॥౩౯॥

కామరూపం వారాణసీ నేపాలం పౌణ్డ్రవర్ధనః।

పురస్థిరం కాన్యకుబ్జం పూర్ణశైలం తథాఽర్బుదమ్॥౪౦॥

ఆమ్రాతకేశ్వరైకామ్రం త్రిస్రోతః కామకోటకమ్।

కైలాసం భృగునగరం కేదారం చన్ద్రపుష్కరమ్॥౪౧॥

శ్రీపీఠమోంకారపీఠం జాలన్ధం మాలవం తథా।

కులాన్తకం దేవికోట్ట గోకర్ణం మారుతేశ్వరమ్॥౪౨॥

అట్టహాసం చ విరజం రాజగేహం మహాపథమ్।

కోలాపురమేలాపురం కాలేశశ్చ జయన్తికా॥౪౩॥

ఉజ్జయిన్యపి చిత్రా చ క్షీరకం హస్తినాపురమ్।
ఉడ్డీశశ్చ ప్రయాగాఖ్యః షష్ఠీ మాయాపురీ తథా॥౪౪॥

జలేశో మలయః శైలో మేరుర్గిరివరస్తథా।
మహేన్ద్రో వామనశ్చైవ హిరణ్యపురమేవ చ॥౪౫॥

మహాలక్ష్మీపురోడ్యానం ఛాయాఛత్రమతః పరమ్।
ఏతే పీఠాః సముద్దిష్టా మాతృకారూపకాః స్థితాః॥౪౬॥

మాతృకాస్థానక ఇత్యుపక్రమేణ మాతృకారూపకా ఇత్యుపసంహారేణ చ పీఠానామేకపఞ్చాశత్సంఖ్యతా సూచితా। బహిర్మాతృకాన్యాసస్థానానాం తావత్సంఖ్యత్వాత్। అత ఏవ స్పష్టతరముక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే—తతః పఞ్చాశదేకం చ పీఠానాం విన్యసేత్క్రమాదిత్యారభ్య లిపిక్రమసమాయుక్తాల్లిపిస్థానేషు విన్యసేదిత్యన్తమ్। తత్రప్రకారశ్చేత్థమ్—ఆమ్రాతకేశ్వరైకానమిత్యత్ర సమాహారద్వంద్వస్వీకారాపీఠద్వయమ్। ఏవం మహాలక్ష్మీపురోడ్యానమిత్యత్రాపి। మలయః శైలో మేరుర్గిరివర ఇత్యత్ర శైలగిరివరశబ్దౌ న మలయమేరువిశేషణమ్। అపి తు పార్థక్యేన పీఠద్వయప్రతిపాదకౌ। తత్ర నిరుపపదశైలనామకః పీఠో దక్షిణాపథే శ్రీశైల ఇతి ప్రసిద్ధః। గిరివరనామకస్తు ప్రతీచ్యాం సౌరాష్ట్రదేశే గిరినాథ ఇతి ప్రసిద్ధః। యత్తు జ్ఞానార్ణవే పఞ్చాశత్పీఠసంచయానిత్యుపక్రమే పఞ్చాశత్పీఠవిన్యాసం మాతృకాయాః స్థలే న్యసేదిత్యుపసంహారే చ వచనం తత్ర పఞ్చాశచ్ఛబ్దోఽప్యేకపఞ్చాశత్పరః। సామీప్యసంబన్ధేన లక్షణాసంభవాత్। బహిర్మాతృకాన్యాసధ్యానశ్లోకే పఞ్చాశద్వర్ణరూపాఢ్యామితిజ్ఞానార్ణవీయే పఞ్చాశల్లిపిభిర్విభక్తముఖదోరిత్యాదౌ పఞ్చాశద్వర్ణభేదైర్విహితవదనదోరిత్మవాదౌ చ తథా లక్షణాయా దృష్టత్వాత్। అత ఏవ నిత్యానన్దపుర్నిరన్తరగలత్పఞ్చాశద్వర్ణైః క్రమాదితిశారదాతిలకప్రథమశ్లోకే పఞ్చాశత్పదనేకపఞ్చాశత్పరం సంఖ్యాయా నైకట్యాదితి టీకాకృతో వ్యాచక్షతే। తతశ్చ మహయశ్చ మహాపీఠః శ్రీశైలో మేరుకో గిరిరితిజ్ఞానార్గవవచనేఽపి మేరుపర్వత ఇత్యనుక్తిస్వారస్యాద్గిరిపదస్యైవ ప్రయోగానుగుణ్యాయ కప్రత్యయప్రయోగాచ్చ గిరిరితి భిన్నమేవ వ్యాఖ్యేయమ్। సుభగార్చారత్నాదిపద్ధతిషు తథైవ। లంమేరుగిరిపీఠాయేతి ప్రయోగం వదన్తో నవ్యాః సాహసే ప్రవృత్తా వా భ్రాన్తా వేదితవ్యాః। కేచిత్తు కాలేశ్వరం మహాపీఠం ప్రణవం చ జయాన్తికేతి జ్ఞానార్ణవం పఠన్తః ప్రణవాఖ్యపీఠేన సహైకపఞ్చాశత్త్వమాహుః। అన్యే తు ప్రణవపదం పరిత్యజ్య మహాపీఠపదమేవ ద్విరుచ్చారయన్తి। ఏతేన పఞ్చాశదేవ పీఠా ఇతి నిశ్చిత్య[క్షకారస్య]

శకారస్యైవ వా పరిత్యాగ ఇతి పరతనం(స్వరం) వివదమానా అపి పరాస్తా వేదితవ్యాః। యే తు నవ్యా జ్ఞానార్ణవే మాతృకాయాః స్థలే
న్యసేదిత్యేవోక్తేర్గ్రహన్యాసకామరతిన్యాసయోర్మాతృకాక్షైర్న్యసేద్దేవీతిత్రద్వర్ణసాహిత్యస్యాకథనాద్వర్ణయోగోఽపి యావద్వచనదర్శనం లుప్యత ఇతి పక్షాన్తరమాహుస్తే
లిపిక్రమసమాయుక్తానితిబ్రహ్మాణ్డపురాణీయం వచనం స్వయం విలిఖ్యాపి కథం వ్యస్మార్షరిత్యాశ్చర్యమితి దిక్। అం కామరూపాయ నమ ఇత్యాదిః ప్రయోగః।
కామరూపపీఠాయేతి పీఠపదశిరస్కాన్యేవ నామాని బహవ ఐకకణ్ఠ్యేన లిఖన్తి తేఽశ్వినీనక్షత్రాయ మేషరాశయ ఇత్యాది కుతో నోల్లిఖన్తీతి వైషమ్యే బీజం ప్రష్టవ్యాః॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥

షోఢాన్యాసోపసంహారపూర్వకం చక్రన్యాసం విధత్తే—

ఏవం షోఢాం పురా కృత్వా శ్రీచక్రన్యాసమాచరేత్।

షోఢాశబ్దస్తత్ప్రఖ్యన్యాయేన కర్మనామధేయమిత్యుక్తమ్। అత ఏవ షట్ప్రకారార్థకత్వాభావేనావ్యయసంజ్ఞావిరహేణ షోఢామితిద్వితీయైకవచనస్య లోపాభావః। ఆర్షో వా సః। పాఠేనైవ పౌర్వాపర్యస్య సిద్ధావపి కృత్వేతిత్వాశ్రుతిస్తు పూజాకాలే విహితయోశ్చక్రేశ్వరీన్యాసయోరవ్యవధాయకత్వలాభార్థా। అన్యథాఽణిమాదిన్యాసస్యాపి పూజాకాల ఏవ విధాస్యమానతయా పౌవాపర్యే వినిగమనావిరహేణ పాక్షికస్య చక్రేశ్వరీన్యాసద్వయానన్తర్యస్యాప్యాపత్తేః। చక్రన్యాసశబ్దోఽపి వక్ష్యమాణావాన్తరన్యాసనవకసమూహవాచకః। స చ యద్యపి అణిమాదిన్యాసమూలదేవ్యాదిన్యాసభేదేన సంహృతిసృష్టిరూప ద్విమకారో వక్ష్యతే తథాఽపి పూజాక్రమానుగుణ్యాచ్చక్రన్యాసం శృణ్వితి ప్రతిజ్ఞాయాణిమాదేరేవ కథనాది(దా)ద్య ఏక ఏవ చక్రన్యాసః। అన్యస్త్వస్యైవాఽఽవృత్తిరవాన్తరన్యాసనవకస్య వ్యుత్క్రమరూపగుణవిశిష్టా। నచైవం సతి గుణాదుభయోః కర్మణోర్భేదాపత్తిః। చక్రన్యాసవిధాతుభయోరపి కర్మణోరనామ్నానేనాన్యతరస్యాప్యుత్పత్తిశిష్టత్వాభావాత్। నాపి సంజ్ఞయా భేదః। మూలదేవ్యాదికాణిమాదికపదయోర్ధార్ప్యాయణపదద్వద్యౌగికత్వాత్। నాప్యేవం చతుర్విధో న్యాసః కర్తవ్యో వీరవన్దిత ఇతి వక్ష్యమాణవచనోపాత్తసంఖ్యయా భేదః। తస్యా ఉత్పద్యమానకర్మసామానాధికరణ్యాభావేనైకాదశ ప్రయాజానిత్యాదావివ భేదకత్వాభావాత్। శబ్దాన్తరాభ్యాసప్రకరణాన్తరాణి త్వనాశఙ్క్యాన్యేవ। అత ఏవ మూలదేవ్యాదికం న్యాసమణిమాన్తం పునర్న్యసేదితి ద్వితీయారన్యాసారమ్భే పునఃశబ్ద ఉపపద్యతే। తస్య స్వరసత ఆవృత్తిబోధకత్వాత్। ఏవం తన్త్రాన్తరే విధీయమానః స్థితిచక్రన్యాసోఽపి న

కర్మాన్తరమ్। అత ఏవ షోఢాచక్రే న్యస్యాన్యస్య వేతి కల్పసూత్రే ద్వివచనముపపద్యతే। కర్మాన్తరత్వే బహువచనాపత్తేః। తస్మాదేక ఏవ చక్రన్యాసో ద్విరావర్తత ఇత్యాశయేన ప్రకృతవిధావేకవచనముపాత్తమ్।

మహాత్రిపురసున్దర్యాశ్చక్రన్యాసం శృణు ప్రియే॥౪౭॥

యన్న కస్యచిదాఖ్యాతం తనుశుద్ధికరం పరమ్।

అన్యస్యాకథితమపి ప్రియత్వాత్తుభ్యం కథయామీతి ధ్వనయితుం ప్రియ ఇతి సంబుద్ధిః పరికరాఙ్కురాలంకారార్థా॥౪౭॥

తత్ర త్రైలోక్యమోహనచక్రన్యాసస్య త్రీనవయవాన్క్రమేణాఽఽహ—

చతురస్రాద్యరేఖాయై నమ ఇత్యాదితో న్యసేత్॥౪౮॥

దక్షాంసపృష్ఠపాణ్యగ్రస్ఫిక్కపాదాఙ్గులీష్వథ।

వామాఙ్ఘ్య్రఙ్గులిషు స్ఫిక్కే పాణ్యగ్రే చాంసపృష్ఠకే॥౪౯॥

సచూలీమూలపృష్ఠేషు వ్యాపకత్వేన సున్దరి।

అంసస్య భుజమూలస్య పృష్ఠం పశ్చాద్భాగ ఏకం స్థానమ్। పాణేరగ్రాణ్యఙ్గుల్యః। స్ఫిక్కమూరుసంధిః। ఏతేషాం సమాహారద్వంద్వస్తత్సహితాః పాదాఙ్గుల్య ఇతి మధ్యమపదలోపీ సమాసస్తతో దక్షపదేన కర్మధారయః। తేనేమాని చత్వారి దక్షిణస్థానాని। ఏతాన్యేవ వ్యుత్క్రమేణ చత్వారి వామస్థానాన్యాహ—వామేతి। వామపదస్య సమస్తస్యాప్యన్యేష్వార్థికోఽన్వయః। చూలీమూలం శిఖోత్పత్తిస్థానమ్। పృష్ఠం శరీరపశ్చాద్భాగః। శీర్షస్యైవ పురోభాగపశ్చాద్భాగావిత్యర్థ ఇతి కేచిత్। తాభ్యాం సహితేషు పూర్వస్థానేషు వ్యాపకం యథా భవతి తథాఽఞ్జలినా న్యసేదిత్యన్వయః। ఏవం వక్ష్యమాణాశ్చక్రన్యాసయోర్వ్యాపకన్యాసాః సర్వేఽపి తత్సాన్నవ్యాప్తిమన్త ఏవ కర్తవ్యాః॥౪౮॥౪౯॥

అత్రైవ స్థానదశకేష్వణిమాద్యా దశ న్యసేత్॥౫౦॥

సిద్ధీస్తదన్తశ్చ తనువ్యాపకత్వేన సున్దరి।
చతురస్రమధ్యరేఖాయై నమ ఇత్యపి వల్లభే॥౫౧॥

విన్యస్య తస్యాః స్థానేషు బ్రహ్మణ్యాద్యాస్తథాఽష్టసు।
పాదాఙ్గుష్ఠద్వయే పార్శ్వే దక్షే మూర్ధన్యపార్శ్వకే॥౫౨॥

వామదక్షిణజాన్వోశ్చ బహిరంసఇయే తథా।

దశకేష్వితి స్వార్థే కః। అణిమాద్యా ఇత్యాద్యపదేన లఘిమాదినవకస్య పూర్వచతుఃశత్యాముక్తస్య పరిగ్రహః। తదన్తః, దక్షాంసపృష్ఠాదిభ్య ఈషత్పూర్వభాగేషు మధ్యరేఖామన్త్రేణ వ్యాపకన్యాసం విధాయ తస్యా మధ్యరేఖాయా అష్టసు స్థానేషు బ్రాహ్మ్యాద్యా అష్టౌ న్యస్తవ్యాః। తత్ర పాదాఙ్గుష్ఠద్వయం మిలిత్వైకం స్థానమ్। అంసద్వయ ఇతి తు ద్వే స్థానే సంప్రదాయాత్। దిక్చతుష్టయవిదిక్చతుష్టయయోరానుగుణ్యాచ్చ। పాదాఙ్గుష్ఠద్వయే చైవ దక్షపార్శ్వే చ మస్తక ఇత్యారభ్య దక్షజాని దక్షాంసే వామాంసే చ న్యసేత్క్రమాదిత్యన్తాత్తన్త్రాన్తరాచ్చ। అన్యపార్శ్వ కే వామపార్శ్వే। జాన్వోరిత్యార్షం పుంలిఙ్గమ్। బహిరితి తు కాకాక్షిన్యాయేనోభయత్రాప్యన్వేతవ్యమ్। న్యస్తవ్యా ఇత్యుత్తరశ్లోకస్థస్యాపకర్షః।చతురస్రమధ్యరేఖాయా ఇత్యత్రైకస్యాక్షరస్యాఽఽధిక్యేఽపి న చ్ఛన్దోభఙ్గ ఇతి వృత్తచన్ద్రోదయే ప్రతిపాదితమస్మాభిః॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥

న్యస్తవ్యాశ్చతుస్రాన్త్యరేఖాయై నమ ఇత్యపి॥౫౩॥

విన్యసేద్వ్యాపకత్వేన పూర్వోక్తాన్తశ్చ విగ్రహే।
తస్యాః స్థానేషు దశసు ముద్రాణాం దశకం న్యసేత్॥౫౪॥

బ్రహ్మణ్యాద్యష్టస్థానాన్తస్తాసామష్టౌ న్యసేదథ।

శిష్టే ద్వే ద్వాదశాన్తే చ పాదాఙ్గుష్ఠే చ విన్యసేత్॥౫౫॥

విగ్రహే దేహే। పూర్వోక్తానాం పాదాఙ్గుష్ఠద్వయాదీనామన్తరవచ్ఛేదేనాన్త్యరేఖాయా మన్త్రేణ వ్యాపకం విన్యసేత్। అథ తస్యా రేఖాయా దశసు స్థానేషు దశముద్రా న్యసేత్। అష్టసూక్తస్థానేషు దశానాం న్యాసః కథమిత్యాశఙ్క్య సమాధత్తే—బ్రహ్మాణ్యాదీతి। అష్టసు స్థానేష్వటౌ న్యసేత్। అవశిష్టద్వయం ద్వాదశాన్తే పాదాఙ్గుష్ఠద్వయే చ న్యసేదితి వాక్యచతుష్టయే న్యసేదితిక్రియాపదచతుష్టయస్యాన్వయః। న్యస్తవ్యా ఇతి క్రియా తు పూర్వత్రాపక్రష్టవ్యేత్యుక్తమ్। ప్రాఞ్చస్తు—మధ్యరేఖాన్యాసవిధిస్థం బ్రహ్మాణ్యాద్యా ఇతిపదం ద్వితీయాన్తమితి భ్రామ్యన్తస్తత్రత్యేన విన్యస్యేతిపదేనైవాన్వయం ప్రాపయ్యాత్రత్యన్యస్తవ్యా ఇతి పదే న్యాసయోగ్యార్థకత్వేన న్యాసార్థదేవతా వ్యాపకత్వేన విన్యసేదితి వ్యాచక్షతే। తన్న। మాన్త్రవర్ణిక్యా రేఖాయా ఏవ రేఖాన్యాసే దేవతాత్వేన బహువచనవిరోధాపత్తేః। అఙ్గులవిస్తృతస్య లలాటస్యోర్ధ్వప్రదేశో ద్వాదశాన్తపదేనోచ్యతే। తత్ర ద్వాదశకలాత్మకసూర్యవిమ్బస్య సత్త్వాత్।

షోడశాన్తమితి ఖ్యాతం సహస్రారేన్దుమణ్డలమ్।

తదధఃస్థానకే సూర్యబిమ్బం ద్వాదశశక్తికమ్॥

ద్వాదశాన్తం స్మృతం బిన్దోరుర్ధ్వం సార్ధాఙ్గులాత్మకమ్॥ ఇత్యుక్తేః।

పాదాఙ్గుష్ఠపదం
వినిగమనావిరహాత్పూర్వోపస్థితత్వాచ్చాఙ్గుష్ఠద్వయపరమ్॥౫౩॥॥౫౪॥౫౫॥

ఏవం త్రైలోక్యమోహనచక్రన్యాసముక్త్వా సర్వాశాపరిపూరకచక్రన్యాసమాహ—

తదన్తః షోడశదలపద్మాయ నమ ఇత్యపి।

విన్యస్య తద్దలే కామాకర్షిణ్యాద్యాశ్చ విన్యసేత్॥౫౬॥

దలాని దక్షిణశ్రోత్రపృష్ఠమంసం చ కూర్పరమ్।

కరపృష్ఠం చోరుజానుగుల్ఫపాదతలం తథా॥౫౭॥

వామపాదతలాద్యేవమేతదపృష్టకం మతమ్।

తస్యాశ్చతురస్రాన్త్యరేఖాయా అన్తర్మధ్యే। తద్దలే షోడశదలేషు।
జాతావేకవచనమ్।కామాకర్షిణ్యాద్యా అనఙ్గకుసుమాద్యా వక్ష్యమాణా అపి దేవతాః
ప్రథమపటలోక్తాః। దక్షిణపదం శ్రోత్రస్య పృష్ఠమారభ్య పాదతలాన్తేష్వష్టస్వన్వేతి।
వామపాదతలాదీత్యాదినా వామగుల్ఫాదివామశ్రోత్రపృష్ఠాన్తానాం వ్యుత్క్రమేణ
పరిగ్రహః॥౫౬॥౫౭॥

సర్వసంక్షోభణచక్రన్యాసమాహ—

తదన్తరే చాష్టదలపద్మాయ నమ ఇత్యపి॥౫౮॥

విన్యస్య తద్దలేష్వేషు దక్షశఙ్ఖే చ జత్రుణి।
ర్ఉర్వన్తర్గుల్ఫగుల్ఫోరుజత్రుశఙ్ఖే చ వామతః॥౫౯॥

అనఙ్గకుసుమాద్యాస్తు శక్తీరష్టౌ ప్రవిన్యసేత్।

శఙ్ఖో లలాటాస్థి। జత్రు బాహుమూలసంధిః। గుల్ఫః పాదగ్రన్థిః। సుగమమన్యత్॥౫౮॥౫౯॥

సర్వసౌభాగ్యదాయకచక్రన్యాసమాహ—

తదన్తశ్చతుర్దశారచక్రాయ నమ ఇత్యపి॥౬౦॥

విన్యస్య తస్య కోణేషు న్యసేచ్ఛక్తీశ్చతుర్దశ।
సర్వసంక్షోభికాద్యాసు తస్య కోణాని వచ్మ్యహమ్॥౬౧॥

లలాటే దక్షభాగే చ దక్షగణ్డాంసమధ్యతః।
పార్శ్వోన్తరురుజఙ్ఘాన్తర్వామజఙ్ఘాది పార్వతి॥౬౨॥

వామోర్వన్తర్వామపార్శ్వే వామాంసే వామగణ్డకే।
లలాటవామభాగే చ తథా వై పృష్ఠ ఇత్యపి॥౬౩॥

లలాటం భాలమధ్యభాగః। ఇదం చ భిన్నం స్థానమ్। అసమస్తత్వేన నిర్దేశాత్। తతో దక్షభాగస్తస్యైవ ప్రకృతత్వాత్। ఇదం చ ద్వితీయం స్థానమ్। తతో దక్షగణ్డాంసపార్శ్వోరుజఙ్ఘాపఞ్చకస్య మధ్యమాగాః పఞ్చేతి సప్త స్థానాని। ఇమాన్యేవ వామాని। వ్యుత్క్రమేణ పఞ్చేతి ద్వాదశ। లలాటవామభాగ ఇత్యేకం త్రయోదశం స్థానమ్। సమస్తత్వేన నిర్దేశాత్। పృష్ఠం శిరః పృష్ఠం నిమ్నాదూర్ధ్వం చతుర్దశమ్। ఇదం చ నిజానన్దనాథకృతక్రమోత్తమపద్ధతిలిఖితతన్త్రాన్తరీయవచనానుగుణం వ్యాఖ్యాతమ్। పరే తు ఆసు ప్రథమాం దక్షశీర్షే చరమాం వామశీర్షే న్యసేదితి వదన్తి। అన్యే తు ఆసు సప్తమ్యష్టమ్యౌ దక్షవామయోర్న్యసేదితి మన్యన్తే। కేచిత్తు లలాటదక్షభాగ ఇతి సామానాధికరణ్యేనైకమేవ స్థానం మన్యమానాః పృష్ఠపదేన వామదక్షిణకుమ్భస్థలద్వయం గ్రాహ్యమిత్యాహుస్తదయుక్తమ్॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥

సర్వార్థసాధకచక్రన్యాసమాహ—

తతో దశారచక్రాయ నమ ఇత్యపి పార్వతి।
తస్య కోణాని దక్షాక్షినాసామూలాన్యనేత్రకే॥౬౪॥

కుక్షీశవాయుకోణేషు జానుద్వయగుదేషు చ।
కుక్షినైర్ఋతవహ్న్యాఖ్యకోణయోశ్చ న్యసేత్పునః॥౬౫॥

సర్వసిద్ధిప్రదాద్యానాం శక్తీనాం దశకం ప్రియే।

తతో మన్వ్రస్రాన్తరవచ్ఛేదేన। కోణాని వచ్మ్యహమిత్యనువర్తతే। భావనీయానీతి శేష ఇతి కేచిత్। దక్షనేత్రం నాసామూలమితి ద్వే స్థానే। అన్యనేత్రకం వామనేత్రమ్। కుక్షీశకోణే వామబాహుమూలే। వామనేత్రావ్యవధానేన తత్సంనిహితస్యైవోపస్థితత్వాత్। కుక్షివాయుకోణే వామోరుమూలే। అక్షీణి మే దర్శనీయాని(?) ఇతి బహువచనం చ ఛాన్దసమ్। ప్రాణ్యఙ్గత్వాదేకవద్భావప్రసక్తేః। అత్ర వామజాను తతో గుదం తతో దక్షజాన్వితి క్రమః। పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలవత్త్వాత్। ప్రమాణబలాబలాత్ప్రమేయబలాబలస్య జ్యాయస్త్వాద్వా। కుక్షినైర్‌ఋతకోణం దక్షిణోరుమూలమ్। కుక్ష్యగ్రికోణం దక్షిణబాహుమూలమ్। అత్రత్యవిదిగ్విభాగవశాదేవ దిగ్విభాగోఽపి వక్ష్యమాణాయుధన్యాసాదావున్నేయః॥ ॥౬౪॥౬౫॥

సర్వరక్షాకరచక్రన్యాసమాహ—

తదన్తశ్చ దశారాదిచక్రాయ నమ ఇత్యపి॥౬౬॥

విన్యస్య తస్య కోణేషు సర్వజ్ఞాద్యా దశ న్యసేత్।

దక్షనాసా సృక్కిణీ చ స్తనం వృషణమేవ చ॥౬౭॥

సీవనీ వామముష్కం చ స్తనసృక్కిణినాసికమ్।

నాసాగ్రం చైవ విజ్ఞేయం కోణానాం దశకం తథా॥౬౮॥

తదన్తః, బహిర్దశారమధ్యే। దశారపదమాదౌ యస్య తద్దశారాది। ఈదృశం చక్రాయేతిపదం, దశారచక్రాయ నమ ఇతి పూర్వమన్త్రేణైవేతి యావత్। ఉభయోరపి దశారపదమాత్రవాచ్యత్వాత్। బహిరన్తః పదనివేశేన వ్యవహారస్వసాంకర్యసౌకర్యాయ వృద్ధైః కల్పిత ఇతి న తయోః పదయోర్మన్త్రావయవత్వమ్। మధ్యం త్ర్యస్రం తథాఽష్టారం ద్వే దశారే చతుర్దశేత్యాదేరేవ పూర్వతన్త్రే, పఞ్చమం తు దశారం స్యాత్షష్ఠం చాపి దశారకమిత్యాదేరేవోత్తరతన్త్రేఽన్యత్రాపి వ్యవహారాత్। మన్త్రస్యైకత్వేఽపి తేన మన్త్రార్థస్మరణదశాయాం పరం తస్య తస్య వ్యవస్థయా స్మరణం భవిష్యతి। తేన పద్ధతిషు బహిరన్తః పదయోర్మన్త్రశరీరఘటకత్వేన లేఖస్తన్త్రాన్తరసంవాద ఏవం విశ్రమ్భణీయః। ఏతేన

తదితిపదమేవావ్యయత్వాత్తన్మధ్యార్థకమ్। అన్తశ్చ దశారేత్యాది చేతి వ్యాఖ్యాయా అన్తర్దశారేత్యాదిరేవ మన్త్ర ఇహాన్తః పదోక్తిరేవ పూర్వత్ర వహిష్పదనివేశే జ్ఞాపికేతి క్లేశే నైతత్తన్త్రారూఢతా సుకరాఽపి సంవాద ఏవాఽఽదర్తవ్యా। ప్రాఞ్చస్తు — పూర్వం దశారచక్రాయేతి విలిఖ్యేహాన్తర్దశారచక్రాయేతి మన్త్రం లిఖన్తి। సృక్కిణీ, ఓష్ఠప్రాన్తః। స్తనవృషణముష్కశబ్దాః పుంలిఙ్గా అపి గుణత్రయసామ్యవివక్షాయాం నపుంసకాః। బన్ధుని బహువ్రీహావితివత్। ద్వితీయసృక్కిణిశబ్దే హ్రస్వస్తు జ్యాపోః సంజ్ఞాఛన్దసోబహులమితి బాహులకః। యథావృత్తానురోధేన బలవతా ఛన్దోలక్షణేన వ్యాకరణస్య బాధో వేతి వృత్తచన్ద్రోదయే స్పష్టమ్। సీవనీ, అణ్డద్వయమధ్యవర్తినీ శిరా॥౬౬॥౬౭॥౬౮॥

సర్వరోగహరచక్రన్యాసమాహ —

తదన్తశ్చాష్టకోణాదిచక్రాయ నమ ఇత్యపి।

విన్యస్య తస్య కోణేషు వశిన్యాద్యష్టకం న్యసేత్॥౬౯॥

చిబుకం కణ్ఠహృదయనాభీనాం చైవ దక్షిణమ్।

జ్ఞేయం పార్శ్వచతుష్కం చ మణిపూరాది వామకమ్॥౭౦॥

చతుష్టయం చ పార్శ్వానామేతత్కోణాష్టకం పునః।

తస్యాన్తర్దశారస్యాన్తర్మధ్యభాగే। అటకోణపదమాదౌ యస్య తాదృశం చక్రాపదమ్। నమః పదేన యుక్తేన తేన మన్త్రేణ వ్యాపకం విన్యసేత్। ప్రాఞ్చస్తు—అష్టకోణచక్రస్యాఽఽదిత్వం త్రికోణాదితరచక్రేభ్యః ప్రథమముత్పన్నత్వాదిత్యాదిపదం వ్యాచక్షాణాస్తస్య మన్త్రావయవత్వం మేనిరే। తదసత్। అన్తర్దశారేఽప్యాదిపదస్య మన్త్రావయవత్వాపత్తేః। తస్యాపి సజాతీయయోర్మధ్యే పూర్వముత్పన్నత్వాత్। మూల ఆమ్నాతత్వాచ్చ। కించ షోడశదలప్రభృతిచక్రప్రాయపాఠవిరోధస్తన్త్రాన్తరవిసంవాదశ్చ గత్యన్తరసంభవే కిమిత్యఙ్గీకార్య ఇతి న కించిదేతత్। కణ్ఠహృదయనాభీనామిత్యత్ర ప్రాణ్యఙ్గత్వేఽప్యేకవద్భావాభావశ్ఛాన్దసః। మణిపూరాది నాభ్యాది। శేషం సుగమమ్॥౬౯॥౭౦॥

ఆయుధన్యాసాదికమాహ—

హృదయస్థత్రికోణస్య చతుర్దిక్షు బహిర్న్యసేత్॥౭౧॥

శరచాపౌ పాశసృణీ త్రికోణాయ నమస్తథా।

విన్యస్య తస్య కోణేషు అగ్రదక్షోత్తరేషు చ॥౭౨॥

కామేశ్వర్యాదిదేవీశ్చ మధ్యే దేవీం చ విన్యసేత్।

హృదయస్య మధ్యే యన్నిమ్నం త్రికోణాకారమధోగ్రం తిష్ఠతి తస్య బహిర్భాగే చతుర్దిక్షు బహిర్దశారచక్రన్యాసకథనావసరే జ్ఞాపితభాగాసు శివశక్తిభేదేన పఞ్చ పఞ్చ శరాన్ద్వౌ ద్వౌ చాపౌ పాశాచఙ్కుశీ చేతి న్యసేత్। దిశాం క్రమస్తు పూర్వతన్త్ర ఏవోక్తః పశ్చిమోత్తరపూర్వాశాదక్షిణాశాక్రమేణ త్వితి। హృదయస్యాగ్నిశాసురఖాయుకోణేష్వితి తు క్రమోత్తమ[పద్ధతి]కారస్తత్ర మూలం చిన్త్యమ్। శరపాశశబ్దయోరవిభక్తికో నిర్దేశశ్ఛాన్దసః। ప్రత్యేకం జాత్యేకత్వవివక్షయా వా ద్వివచనాన్తద్వంద్వో। ఉత్తరన్యాసే బాణాన్నేత్రే భ్రువోశ్చాపావిత్యత్ర చాపాదిద్వయకథనాల్లిఙ్గాత్। సర్వసిద్ధిప్రదచకన్యాసమాహ—కోణేష్వితి। త్రికోణచక్రాయేత్యేవ తు పద్ధతికారాణాం లేఖః। సర్వానన్దమయచక్రన్యాసమాహ—మధ్య ఇతి। బిన్దావిత్యర్థః। దేవీం త్రిపురసున్దరీమ్। దేవతాబాహుల్యస్థల ఏవ వ్యాపకన్యాసకథనాదిహ దేవనైక్యాత్తద్భావః। సాంప్రదాయికాస్తు బిన్దుచక్రాయ నమ ఇతి మన్త్రేణ వ్యాపకన్యాసం కుర్వన్తి। అత్ర జ్ఞాపకం చ వక్ష్యతే। అత్రాణిమాదిన్యాసేషు మన్త్రకల్పనా పూర్వతన్త్రే పూజాప్రకరణే యాదృశ్యుక్తా తాదృశ్యామేవ సప్తాక్షరీస్థానే నమః పదప్రయోగో ద్వితారయోగాభావశ్చేతి విశేషస్తత్రైవ వర్ణితోఽస్మాభిః॥౭౧॥౭౨॥

చక్రన్యాసముపసంహరతి—

ఏవం మయోదితో దేవి న్యాసో గుహ్యతమక్రమః॥౭౩॥

ఏతద్రుతతరం కార్యం త్వయా వై వీరవన్దితే॥

సమయస్థాయ దాతవ్యం నాశిష్యాయ కదాచన॥౭౪॥

గుప్తాద్గుప్తతరం చైతత్తవాద్య ప్రకటీకృతమ్।

గుహ్యతమః క్రమః ప్రకారో యస్య సః। గుప్తతరం కార్యవిశేషేణ సర్వేభ్యో నోపదేష్టవ్యమ్। సామయికాః శిష్యాశిష్యభేదేన ద్వివిధాః। అసామయికా అపి తథా। ఏతేషాం చతుర్ణాం మధ్యే సామయికాః శిష్యా ఏవాధికారిణో నేతరే త్రయ ఇత్యాహ—సమయస్థాయేతి। సమయః కౌలికసంకేతో రుద్రయామలే దశభిః పటలైరన్యత్ర చ ప్రతిపాదితః। తత్ర తిష్ఠతి తం[న] భినత్తీత్యర్థః। అత్ర విధ్యంశేన ద్వయోనిషేధాంశేన చైకస్యేతి త్రయాణాం నిరాసః। తవేతి। సామయికత్వాచ్ఛిష్యత్వాచ్చేతి భావః॥౭౩॥౭౪॥

ఏవం సంహారక్రమేణ చక్రన్యాసముపదిశ్య తమేవ సృష్టిక్రమేణాఽఽవర్తయేదిత్యాహ—

మూలదేవ్యాదికం న్యాసమణిమాన్తం పునర్న్యసేత్॥౭౫॥

న్యాసం చక్రన్యాసనామధేయం కర్మ పునర్న్యసేత్। న్యాసపదస్య తత్ప్రఖ్యన్యాయేన నామధేయత్వాత్త్రయాజాన్యజతీతికౌషీతకిబ్రాహ్మణస్థవాక్యవన్న్యాసం న్యసేదితి న పునరుక్తమ్। అత ఏవ యే భజన్తి తు మాం భక్త్యేతి గీతావాక్యేఽపి భక్తిపదం కర్మనామధేయమితి జైమినిరాచార్యో మన్యత ఇత్యుక్తం నామ్నేతి జైమినిః సంభవాదితి శాణ్డిల్యసూత్రే।మూలదేవ్యాదికమణిమాన్తమితి తు క్రియాయా నామ్నో వా విశేషణే। అత్ర మూలదేవ్యణిమాశబ్దౌ సర్వానన్దమయచక్రన్యాసత్రైలోక్యమోహనచక్రన్యాసపరౌ।అవదానాదిప్రదానాన్తస్యేవైకైకావాన్తరచక్రన్యాసస్యైకైకపదార్థత్వాత్। తేన నవానాం చక్రన్యాసానామేవ వ్యుత్క్రమో నత్వేకైకన్యాసాన్తర్గతదేవతాన్యాసానామపి మూలదేవ్యణిమాపదయోః స్వారస్యాదిత్యాపాతతో [న] భ్రమితవ్యమ్। కామేశ్వర్యాదికం న్యసేత్సర్వసిద్ధ్యాదికం కణ ఇత్యాదేర్వక్ష్యమాణనిర్దేశాజ్జ్ఞాపకాత్। క్రమస్య పదార్థాశ్రితత్వేన పదార్థావయవేష్వప్రవృత్తేశ్చ। అత ఏవ ముష్టికపాలావదానాఞ్జనాభ్యఞ్జనవపనపావనేషు చైకేనేత్యధికరణ ఏకైకముష్ట్యనుసమయో నిరస్తః। నచైవం సతి త్రైలోక్యమోహనచక్రన్యాసావయవానాం రేఖాన్యాసానాం త్రయాణాం వైపరీత్యానాపతిః। తన్నిర్వాహాయావయవశో వ్యుత్క్రమ ఇత్యుక్తౌ తు దేవతానామపి వ్యుత్క్రమాపత్తిః। కామేశ్వర్యాదికమిత్యాదిజ్ఞాపకేభ్యస్తత్ర తత్ర తదప్రసక్తావపి న్యసేద్వాగ్దేవతాష్టకమిత్యాదివిధివిహితేషు

తదాపత్తేర్దురిత్వాత్।సామాన్యాపేక్షజ్ఞాపకత్వకల్పనేనైతదుద్ధారే తు రేఖాన్యాసానాం వైపరీత్యం న స్యాత్। సేయముభయతఃపాశా రజ్జురితి వాచ్యమ్। న్యాయతస్తథైవ ప్రసక్తస్య మూలాధారే న్యసేన్ముద్రాదశకమిత్యాదివచనైరపవాదాత్। అధ్వర్యుర్గృహపతిం దీక్షయిత్వా బ్రహ్మాణం దీక్షయతీతివాక్యస్యేవ తేషు వచనేషు ముద్రాదశకాదిపదానాం క్రమవిధాయకత్వేనైవ సార్థక్యస్య వక్తవ్యత్వాత్। నను మూలాధారదక్షజఙ్ఘావామజఙ్ఘాసు ముద్రామాతృసిద్ధయో న్యస్తవ్యత్వేన తేషు వచనేషు కీర్త్యతే। తేషు ముద్రాసిద్విపదాభావే తయోరధికరణవైపరీత్యస్య పదార్థవ్యుత్క్రమవిధితః ప్రసక్తిః। అతో ముద్రా మూలాధార ఏవేత్యాదిరీత్యాఽధికరణనియమార్థాస్తే విధయః సార్థకా ఏవ। నచాధికరణనియమవిధిభిర్వ్యుత్క్రమవిధేరపవాదః సంభవతి। ఉభయోర్భిన్నవిషయత్వాత్, విరోధాభావాచ్చ। స్వాధిష్ఠానే సర్వాశాపరిపూరకచక్రన్యాసోత్తరం వామజఙ్ఘాదిమూలాధారాన్తేషు సిద్ధిమాతృముద్రాణాం న్యస్తుం శక్యత్వాత్। నచ స్వాధిష్ఠానోత్తరం మూలాధారస్యైవోపస్థితిరర్థక్రమానుసారాద్భవిష్యతీతి వాచ్యమ్। స్వాధిష్ఠానమూలాధారయోర్జన్యజనకభావేనార్థక్రమాయోగాత్। తస్య క్రమస్య శ్రౌతక్రమాద్దుర్బలత్వాచ్చ। అత ఏవ నియమవిధీనాం పాఠతోఽపి క్రమో నిరస్తః। తస్య తతోఽపి దుర్బలత్వాదితి చేత్। మైవమ్।అర్థక్రమపాఠక్రమయోరవిరోధేనాపి శ్రౌతక్రమస్యోపపత్తేః। త్రైలోక్యమోహనచక్రన్యాసే నవమస్థానీయత్వస్య శ్రౌతక్రమరూపత్వేన తదవయవానాం వ్యుత్క్రమేఽపి తదహానేః। వస్తుతో రేఖాన్యాసానాం త్రయాణాం భిన్నభిన్నపదార్థత్వమఙ్గీకృత్యాణిమాపదస్య ప్రథమరేఖాన్యాసపరత్వస్వీకారే తు న కోఽపి దోషలేశః। అత్ర జ్ఞాపకమేకైకచక్రస్య వ్యాపకన్యాసవదేకైకరేఖాయాః పార్థక్యేన వ్యాపకన్యాసస్య కథనమ్। అత ఏవ పద్మపురాణీయే పాణ్డురఙ్గమాహాత్మ్యే క్షేత్రస్య శ్రీచక్రాకారతాం ప్రతిపాద్య బిన్దౌ విఠ్ఠలస్య స్థితిముక్త్వా తేన సహైకాదశాఽఽవరణాని కథితాని। తేనైకాదశపదార్థఘటితస్య చక్రన్యాసస్య వ్యుత్క్రమవిధానేన పదార్థానామేవ క్రమవైపరీత్యం న తదవయవదేవతాన్యాసానామ్। ఆచారానురోధేనోక్తజ్ఞాపకానాం సామాన్యాపేక్షత్వస్వీకారాత్। తేన నోభయతఃపాశా రజ్జురితి దిక్॥౭౫॥

త్రికోణస్థే మహాబిన్దౌ మహాత్రిపురసున్దరీమ్।

శిరస్త్రికోణే పూర్వాది కామేశ్వర్యాదికా న్యసేత్॥౭౬॥

శిరసి బాహ్యే దృశ్యమానం నిమ్నం త్రికోణమిహ గృహ్యతే। తన్మధ్యస్థే మహాబిన్దౌ మూలేన దేవీం విన్యస్య తత్త్రికోణే పూర్వదక్షోత్తరకోణేషు కామేశ్వరీవజ్రేశ్వరీభగమాలినీన్యసేదిత్యర్థః। అత్ర మూలదేవ్యాదికమిత్యనేనైవ బిన్దౌ న్యాసో ధ్వనిత ఇతి వదతాం ప్రాచామేతచ్ఛ్లోకస్య పూర్వార్ధం స్వపుస్తకే నాస్తీత్యభిప్రేతమ్॥౭౬॥

బాణాన్నేత్రే భ్రువోశ్చాపౌ కర్ణే పాశద్వయం పునః।

సృణిద్వయం తు నాసాగ్రే దక్షిణాద్యం తు విన్యసేత్॥౭౭॥

నేత్రకర్ణయోరివ నాసాగ్రస్యాపి దక్షవామపార్శ్వభేదేన ద్వైవిధ్యమున్నేయమ్। దక్షిణాద్యమితి జ్ఞాపకాత్। ఇహ దక్షిణే కామేశ్వరస్య వామే కామేశ్వర్యా ఆయుధాని పృథక్పృథగ్విన్యసేత్ నతు ప్రథమచక్రన్యాస ఇవ మిలితాని, సంప్రతిపన్నదేవతాకత్వేఽపి దేశభేదేన తన్త్రాభావాదితి విశేషః॥౭౭॥

ముణ్డమాలాక్రమేణైవ న్యసేద్వాగ్దేవతాష్టకమ్।

బైన్దవాదీని చక్రాణి న్యస్తవ్యాని వరాననే॥౭౮॥

ముణ్డే దీయమానా రుద్రాక్షాదిమాలా యాన్యాఙ్శిరః ప్రదేశాన్స్పృశతి తేషు స్థానేషు పూర్వాదిదిగష్టకే వశిన్యాద్యష్టకం న్యసేత్। పూర్వాదిదక్షిణాద్యపదయోరనువృత్త్యా ప్రాదక్షిణ్యేనేతి లభ్యతే। ఇదానీం పూర్వచక్రన్యాసస్య చరమావయవబిన్దుచక్రముత్తరచక్రన్యాసస్య నవ చక్రాణీత్యేతేషు సర్వేషు వ్యాపకన్యాసాన్ప్రసఙ్గాదత్రైవాఽఽహ—బైన్దవాదీనీతి। అత్ర చక్రపదం బిన్ద్వాదిషోడశదలపద్మాన్తచక్రాణాం భూగృహచక్రావయవరేఖాణాం చ సృష్టిన్యాయేన లక్షణయా బోధకమ్। తేన బిన్దుచక్రాయ నమ ఇత్యారభ్య చతురస్రప్రథమరేఖాయై నమ ఇత్యన్తైరేకాదశమన్త్రైస్తత్తచ్చక్రీయదేవతాన్యాసారమ్భే వ్యాపకన్యాసాన్కుర్యాదిత్యర్థః। అన్యథా ద్వితీయచక్రన్యాసే దేవతాన్యాసమాత్రకథనాద్వ్యాపకన్యాసపరిసంఖ్యా ప్రసజ్యేత। ఇదమేవ చ ప్రథమచక్రన్యాసే బిన్దుచక్రన్యాసస్య విధాయకం జ్ఞాపకం వా। యత్తు (యే తు) ప్రాఞ్చః—వశిన్యాద్యావరణన్యాసః కిమితి నోక్త ఇత్యత ఆహ—బైన్దవాదీనీతి। బిన్ద్వాదినవచక్రాణి న్యస్తవ్యాన్యేవ స్థూలత్వాత్। అర్ధచన్ద్రాద్యున్మన్యన్తాని తు భావనీయాని। అతః స్థూలన్యాసప్రసఙ్గే స్థూలానామేవ న్యాసో విధ్యత ఇతి భావ ఇతి వ్యాచక్షతే। తేషాం యద్యేవమాశయః —అత్రత్యచక్రపదస్య చక్రస్థదేవతాపరత్వాద్దేవతాన్యాసస్య చ విశిష్య విశిష్యైవ కథనేన సామాన్యేన పునరయం విధిర్వ్యర్థః। అతస్తస్య ద్వయం ప్రయోజనమ్—అనుక్తవాగ్దేవతాన్యాసప్రాప్తిర్విభావనపరిసంఖ్యా చేతి। తర్హీదమయుక్తమ్। చక్రపదస్య తత్రత్యదేవతాపరత్వాభావాత్। ఏవం ప్రయోజనమపి న యుజ్యతే। అప్రసక్తస్య విభావనస్య పరిసంఖ్యాయోగాత్। వాగ్దేవతాన్యాసస్య కణ్ఠరవేణోక్తత్వాచ్చ। అథ తత్పుస్తకే ముణ్డమాలేత్యర్థం న స్యాత్। అత ఏవ తద్వ్యాఖ్యాఽపి తత్ర న దృశ్యత ఇత్యుచ్యతే తర్హి

తదీయోత్తరగ్రన్థవిరోధః। ఏతదుత్తరగ్రన్థే సర్వజ్ఞాదిదేవీనామకథనాత్కథం తా ఏవ గ్రాహ్యా ఇతి నిర్ణయ ఇత్యాశఙ్క్య పూర్వం వశిన్యాదీనాముత్తరత్ర సర్వసిద్ధిప్రదాదీనాం చ విశిష్య కథనేన తయోర్మధ్యే పారిశేష్యాత్సర్వజ్ఞాద్యా ఏవ గృహ్యన్త ఇతి పరిహృతత్వాత్॥౭౮॥

సర్వజ్ఞాదిన్యాసమాహ—

నేత్రమూలే త్వపాఙ్గే చ కర్ణపూర్వోత్తరే పునః।

చూడాదికే చ నిమ్నార్ధే శేషార్ధే కర్ణపృష్ఠకే॥౭౯॥

కర్ణపూర్వే త్వపాఙ్గే చ తస్య మూలే చ విన్యసేత్।

దక్షిణాద్యమిత్యనువర్తనీయమ్। తేన దక్షిణం నేత్రమూలం నాసానేత్రసంధిః। అపాఙ్గనే నేత్రాన్తః। కర్ణస్య పూర్వభాగ ఉత్తరభాగశ్చేతి ద్వే స్థానే। చూడా శీర్షస్థాః కేశాః। తస్యా ఆదిభూతం నిమ్నమపరగలే విద్యమానమ్। తత ఏవ కేశానామారమ్భాత్తస్య చూడాదిత్వమ్। పూర్వగలాదినిమ్ననిరాసాయ చూడాదిక ఇతి విశేషణమ్। తాదృశనిమ్నస్య దక్షిణార్ధముత్తరార్ధం చేతి ద్వే స్థానే। తదిదమాహ—శేషార్ధ ఇతి। తతః కర్ణపృష్ఠపూర్వభాగౌ ద్వితీయనేత్రస్య మూలాపాఙ్గౌ చేతి దశసు సర్వజ్ఞాద్యా విన్యసేదిత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు శిరఃకేశాదిభాగస్య లలాటరూపతాం మత్వా వ్యాచక్షతే—చతుర్థీ దేవతాం కర్ణపృష్ఠే విన్యసేత్పఞ్చమీం లలాటే న్యసేదితి సంప్రదాయః। షష్ఠీం పశ్చాన్నిమ్నే। తదిదం నేత్రసూలమారభ్య వృత్తాకారన్యాసస్య ప్రథమమర్ధమ్। ఏవమశిష్టార్ధేఽపి న్యసేదిత్యాహ— శేషార్ధ ఇతి। శేషార్ధేఽపి నేత్రమూలమారభ్య న్యాసో మా ప్రసాఙ్క్షీదత ఆహ— కర్ణపృష్ఠక ఇత్యాదీతి। తదిదం స్వకీయభ్రమాపహ్నవార్థం శిష్యదర్శనమాత్రమిత్యుపేక్ష్యమ్॥౭౯॥

సర్వసిద్ధ్యాదికం కణ్ఠే ప్రాదక్షిణ్యేన విన్యసేత్॥౮౦॥

హృదయే మనుకోణస్థాః శక్తయోఽపి చ పూర్వవత్।

అప్రాదక్షిణ్యేనేతి న పదచ్ఛేదః। [అన్యథా వామా] వర్తేనేత్యేవ బ్రూయాత్। తతశ్చ పూర్వవదితిపదస్యాపి ప్రాదక్షిణ్యేనేత్యేవార్థః। పూర్వోక్తనిఖిలచక్రసారూప్యాత్।

మనుకోణస్థాశ్చతుర్దశారస్థాః। శక్తయ ఇతి ద్వితీయార్థే ప్రథమా। సుపాం సుపో భవన్తీతి విధానాత్। న్యస్తవ్యా ఇతి శేషో వా॥౮౦॥

నాభౌ త్వష్టదలం తత్ర వంశే వామే చ పార్శ్వకే॥౮౧॥

ఉదరే సవ్యపార్శ్వే చ న్యసేదాదిచతుష్టయమ్।

వంశవరామాన్తరాలాది న్యసేదన్యచ్చతుష్టయమ్॥౮౨॥

నాభాన్తరష్టదలం పద్మం విచిన్త్య తత్ర పృష్ఠవంశో వామపార్శ్వముదరం దక్షపార్శ్వం చేతి పశ్చిమాదిదిక్చతుష్టయే యద్దలచతుష్టయం తత్ర క్రమేణానఙ్గకుసుమాదిచతుష్టయం న్యసేత్। వంశవామపార్శ్వయోరన్తరాలం వాయవ్యకోణమారభ్య నైర్ఋత్యకోణపర్యన్తం విదిగ్దలచతుష్టయేఽనఙ్గరేఖాదిచతుష్టయం విన్యసేత్। సవ్యం దక్షిణవామయోరితి కోశాద్దక్షపరోఽయం శబ్దః। వామపరత్వే త్వసవ్యేతి చ్ఛేదః॥౮౧॥౮౨॥

స్వాధిష్ఠానే న్యసేత్స్వస్య పూర్వాద్దక్షావసానకమ్।

స్వాధిష్ఠానే షోడశదలం విచిన్త్య తద్దలేషు పూర్వదలమారభ్య కామాకర్షిణ్యాదినిత్యా న్యసేత్। ఏతావత్పర్యన్తం ప్రాప్తం ప్రాదక్షిణ్యమపవదతి–దక్షావసానకమితి। ఇహైవాప్రాదక్షిణ్యేన న్యస్తవ్యా ఇత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు ప్రతిదిశం చతస్రశ్చతస్రః శక్తయో న్యస్తవ్యా ఇత్యాహుః। తన్న। సర్వేషు న్యాసేషు తత్తచ్చక్రచిన్తనస్యాఽఽవశ్యకత్వేన చిన్తితేషు దలేష్వేవ యథాసంఖ్యన్యాయేన పూజనస్యేవ న్యాసస్యాపి యుక్తత్వాత్। తత్తచ్చిన్తనస్య నాభౌ త్వష్టదలమిత్యనేనైకదేశకీర్తనేన జ్ఞాపితత్వాత్।

మూలాధారే న్యసేన్ముద్రాదశకం సాధకోత్తమః॥౮౩॥

పురః సవ్యే చ వంశే చ వామే చైవాన్తరాలకే।

ఊర్ధ్వాధో దశ ముద్రాశ్చ ఊర్ధ్వాధోవర్జితం పునః॥౮౪॥

బ్రహ్మాణ్యాద్యష్టకం దృక్షజఙ్ఘాయాం తాశ్చ పూర్వవత్।

వామజఙ్ఘాం సమారభ్య వామాదిక్రమతోఽపి చ॥౮౫॥

సిద్ధ్యష్టకం న్యసేత్తేషు ద్వయం పాదతలే న్యసేత్।

పురః పూర్వస్యాం దిశి, సవ్యే దక్షిణస్యాం వంశే ప్రతీచ్యాం వామ ఉదీచ్యామ్। అన్తరాలక ఆగ్నేయాదీశానాన్తవిదిక్చతుష్టయే। అష్టదలే ప్రథమదిగన్తరాలాదేవాఽఽరమ్భదర్శనాత్। తేనేశాదివాయవ్యన్తక్రమశఙ్కా నిరస్తా। ఏకత్ర నిర్ణీత ఇతి న్యాయాత్। ఊర్ధ్వాధః, మూలాధారస్య (స్థ)కర్ణికాత్వ (కోర్ధ్వాధః) ప్రదేశయోః। ఏవం దశస్థానేషు ముద్రాదశకం న్యసేత్। మధ్యరేఖాన్యాసమాహ—ఊర్ధ్వాధోవర్జితమితి। పూర్వవత్ప్రాగాదిదిక్ష్వాగ్నేయాదివిదిక్షు చ ప్రాదక్షిణ్యేన చతస్రశ్చతస్ర ఇత్యష్టౌ దేవతా న్యసేత్। నవమదశమదేవతయోరభావాదేవ ప్రాప్తం వర్జనమూర్ధ్వాధోవర్జితపదేనానూదితమ్। ప్రాఞ్చస్తు—ఊర్ధ్వాధోవర్జితం పునరితి పాదస్తృతీయరేఖావాక్య ఏవాన్వితః। పురః సవ్యే చేత్యత్రాపి పునరిత్యేవ పాఠో న తావద్రేఫ ఇతి భ్రామ్యన్తో వ్యాచక్షతే। నను మూలాధారే ముద్రాదశకధ్యానేన న్యస్తవ్యం కిమిత్యాశఙ్కయామాహ—పునరితి। పునఃశబ్దాన్నాభౌ త్వష్టదలమిత్యత్రోక్తాని స్థానాని పునరిహాపి గ్రాహ్యాణ్యుచ్యన్తే। వంశే పృష్ఠవంశే, సవ్యే వామపార్శ్వే। చకారాదుదరదక్షపార్శ్వయోర్గ్రహణమ్।వంశసవ్యపదయోర్వ్యుత్క్రమేణాన్వయః। వామేఽన్తరాలే వాయవ్యకోణే। చకారాదీశానాగ్నినిర్ఋుతికోణపరిగ్రహః। ప్రతీచ్యాద్యుదగన్తదిక్చతుష్టయే వాయవ్యాదినిర్ఋుత్యన్తవిదిక్చతుష్టయధర్మాతిదేశ ఏవ తాత్పర్యగ్రాహకః। ననూర్ధ్వాధ ఇతి కిమాన్తరం స్థానద్వయం నేత్యాహ—ఊర్ధ్వాధోవర్జితమితి। ఇన్ద్రేశానయోర్మధ్య ఊర్ధ్వస్థానం, వరుణనిర్ఋుత్యోర్మధ్యేఽధఃస్థానమిత్యర్థ ఇతి। తదిదమతీవ ప్రామాదికం, స్వరూపాఖ్యానమేవాస్య ప్రత్యాఖ్యానం ప్రకీర్తితమితి దిక్। ప్రథమరేఖాన్యాసమాహ—వామజఙ్ఘామితి। వామజఙ్ఘాయాః పూర్వభాగమారభ్య దక్షజఙ్ఘాయాం యద్యదవయవేషు యేన క్రమేణ దేవతాష్టకన్యాసస్తద్వదేవవామజఙ్ఘాయామపి న్యాసే సత్యర్థాత్తద్వైపరీత్యమేవ ఫలతీత్యాశయేనాఽఽహ—వామాదిక్రమత ఇతి। ఉ(ప్రాగు)త్తరపశ్చిమదక్షిణదిక్షు ఈశానాద్యాగ్నేయాన్తవిదిక్షు చేతి క్రమేణేత్యర్థః। పాదతలే పాదతలద్వయే। అద్యాప్యుపస్థితత్వాద్వామాదిక్రమత ఇత్యుక్తత్వాదాదౌ వామం తతో దక్షమితి క్రమః। ప్రాఞ్చస్తు దక్షజఙ్ఘాయాం పూర్వవదిత్యనేన పశ్చిమాదిదిక్షు వాయవ్యాద్యన్తరాలేషు చేతి వ్యాఖ్యాయ వామజఙ్ఘామిత్యత్రాపి పూర్వవదితిపదానువృత్తిమభిప్రేత్య పశ్చిమభాగమారభ్యేతి వ్యాఖ్యాయ వామాదిక్రమత ఇతి పదం వామాన్తరాలాదిక్రమార్థకం స్వీకృత్య శిష్టద్వయమేకస్మిన్నేవ పాదతలే న్యసేదితి వ్యాచఖ్యుః। తత్సర్వం ప్రామాదికమేవేతి స్పష్టమ్॥౮౩॥౮౪॥౮౫॥

చక్రన్యాసోపసంహారపూర్వకం తదీయవాసనాం విధత్తే—

కారణాత్ప్రసృతం న్యాసం దీపాద్దీపమివోదితమ్ ॥౮౬॥

ఏవం విన్యస్య దేవేశి స్వాత్మాభేదేన చిన్తయేత్।

కారణం సర్వజగత్కారణం శివశక్తిసామరస్యాపన్నం బ్రహ్మ తస్మాత్ప్రసూతమిదం చక్రన్యాసనామకం కర్మ। అత ఏవ ప్రసారపరమార్థన్యాయేన తద్రూపమేవేతి దృష్టాన్తేన ద్రఢయతి—దీపాదితి ॥౮౬॥

తదేవముక్తరీత్యా స్వదేహే విన్యస్య స్వస్య(శ్చ,)ఆత్మా చ తయోరభేదేన కారణన్యాసా యథాక్రమం చిన్తయేత్। స్వశబ్దో జీవాత్మపరః। ఆత్మశబ్దో దేహపరః। స్వో జ్ఞాతావాత్మనీత్యమరః। ఆత్మా దేహే ధృతౌ జీవ ఇతి విశ్వః। త్రిపురసున్దర్యభిన్నమాత్మానం తదావరణదేవతాసమూహాభిన్నం స్వదేహం చ విభావయేదితి భావః।

తతశ్చ కరశుద్ధ్యాదిన్యాసం కుర్యాత్సమాహితః ॥౮౭॥

సృష్టిచక్రన్యాసోత్తరం కరశుద్ధిన్యాసశ్చతురాసనన్యాసో రక్షాషడఙ్గన్యాసో వాగ్దేవతాన్యాస ఇతి పూర్వతన్త్రోక్తం న్యాసచతుష్టయం కుర్యాత్ ॥౮౭॥

అథ నవయోనిన్యాసమాహ—

శ్రోత్రయోశ్చిబుకే చైవ శఙ్ఖాస్యేషు దృశోర్నసి।

అంసద్వయే చ హృదయే న్యసేత్కూర్పరకుక్షిషు ॥౮౮॥

జాన్వన్డుపాదగుహ్యేషు పార్శ్వహృత్సు స్తనద్వయే।

సకణ్ఠే నవయోన్యాఖ్యం న్యసేద్బీజత్రయాత్మకమ్ ॥౮౯॥

ఇదం చ శ్లోకద్వయం ప్రాచాం టీకాస్వధృతమపి పుస్తకేషూపలభ్యమానత్వాద్వ్యాఖ్యాయతే। అత్ర సప్తవింశతావవయవేషు త్రిభిస్త్రిభిరవయవైరేకైకా యోనిస్తాసాం కోణత్రయేషు పునః పునర్బీజత్రయం న్యసేదిత్యర్థః। అత్ర బీజత్రయపదం బాలాబీజత్రయపరమితి సౌభాగ్యరత్నాకరకారః। పఞ్చదశీకూటత్రయపరమితి తు సుభగాచరత్నాకరః। యత్తు బాలయా త్రిపురేశాన్యా నవయోన్యఙ్కితం న్యసేదితి జ్ఞానార్ణవే వచనం తత్ర బాలాతోఽతిదేశప్రాప్తం యద్బాలయా నవయోన్యఙ్కితం న్యసేదిత్యనూద్య[తే] తత్త్రిపురేశాన్యేత్యనేన పఞ్చదశ్యాః కరణత్వవిధానపరమ్।నవ్యాస్తు—త్రిపురేశాన్యా ఇతి షష్ఠ్యన్తం తేన యత్పఞ్చదశీసంబన్ధినవయోనిన్యాసం కుర్యాత్తద్బలయేతివచనవ్యక్త్యా బాలాయా ఏవ కరణత్వవిధిః। అత ఏవోత్తరత్రాన్తర్నవయోనిన్యాసే పునర్బాలాం సముచ్చార్యేత్యత్ర పునఃశబ్ద ఉపపద్యత ఇత్యాహుః। తన్న। తథాత్వే ప్రకృతితత ఏవ తల్లాభే పునర్విధివైయర్థ్యాపత్తేః। నచ ప్రకృతితః ప్రాప్తేఽపి న్యాసే తత్కరణే బీజానాం కూటత్రయేణ బాధే ప్రాప్తే ప్రతిప్రసవత్వేన తత్సార్థక్యమితి వాచ్యమ్। కూటత్రయస్య కరణత్వేన విధేరదర్శనేన కూటైర్బీజబాధాయోగాత్। పునః పదం తు నవయోనిన్యాసావృత్తిబోధకం సత్సార్థకం భవిష్యతి। అస్తు వా తస్మింస్తన్త్రే బాలయైవ న్యాసవిధిః। ప్రకృతే తు కూటైరేవేత్యపి జ్ఞేయమ్। అత్ర త్రికోణన్యాసే పూర్వత్రాగ్రదక్షవామకోణానాం క్రమదర్శనాత్స ఏవేహ గ్రాహ్యః। అన్తర్నవయోనిన్యాసే పద్ధతికారైః స్వాగ్రాదిప్రాదక్షిణ్యేనేతిలేఖనాత్స ఏవ వా। శ్రోత్రయోశ్చిబుక ఇతి పాఠక్రమానుసారేణాఽఽదౌ శ్రోత్రయోస్తతశ్చిబుక ఇతి వా। తత్రాపి శ్రోత్రనేత్రాదౌ దక్షిణాద్యత్వస్య తత్ర తత్రోక్తత్వాత్తథైవేహాపి। ఆచారానుగుణ్యాత్త్వాదౌ వామశ్రోత్రే న్యాసో యుక్తః। వామాదిక్రమత ఇతి పదస్య సంనిహితత్వేనానువృత్తిసంభవాత్। అయం చ నవయోనిన్యాసో ద్వివిధో బహిరన్తర్భేదాత్। బాహ్యస్తు సాంప్రతముక్తః। ఆన్తరస్తు మూలాధారాదిబ్రహ్మరన్ధ్రాన్తేషు నవసు స్థానేషు చతురస్రావృత్తాః (తాః) స్వాభిముఖాగ్రా నవ యోనీర్విచిన్త్య తాసు కార్య ఇతి బహవః। తత్ర ప్రమాణం మృగ్యమ్। యత్తు జ్ఞానార్ణవే వచనమ్—

పునర్బాలాం సముచ్చార్య చతురస్రం చ చిన్తయేత్।

గోలకం న్యాసయోగేన శ్రీచక్రం పరిచిన్తయేత్॥

షట్చక్రేషు లలాటే చ సీమన్తే చ శిరోబిలే।

నవ స్థానాని సంకల్ప్య న్యసేద్దేవి తతః పరమ్॥

శ్రీవిద్యాం బ్రహ్మరన్ధ్రే తు పృష్ఠతో గురవః క్రమాత్।
తిథినిత్యాస్తతో దేవి మాతృకాస్వరసంయుతాః॥

మాతృకావన్న్యసేద్దేవి వక్త్రే సౌభాగ్యదాయినీః।

ఇత్యారభ్య తిథినిత్యామణ్డలం కథయిత్వా

ప్రకటాద్యా న్యసేత్పశ్చాదాధారాదిషు మన్త్రవిత్। ఇత్యన్తం,

తస్యాయమర్థః — బహిర్నవయోనిన్యాసానన్తరం పునర్బాలాముచ్చార్య చతురస్రాదిగోలకాన్తం శ్రీచక్రం మూలాధారాదిబ్రహ్మరన్ధ్రాన్తేషు నవసు స్థానేషు న్యాసోపాయత్వేన విచిన్త్య తేషు న్యసేత్। అర్థాచ్చచక్రదేవతా ఇత్యర్థః। చతురస్రశబ్దో భూగృహపరః। గోలకశబ్దో బిన్దుపరః। న్యసేదిత్యనేనాఽఽక్షిప్తా దేవతా ఏకాదశాధికశతసంఖ్యా ఏవ సిద్ధ్యేరన్నత ఆహ— శ్రీవిద్యామితి। బిన్దౌ దేవీం తత్పృష్ఠ ఓఘత్రయం తదనన్తరే త్రికోణే తిథినిత్యాశ్చ న్యసేదితి విశేష ఇత్యర్థః। ఏవం సృష్టిచక్రన్యాసం సంపూర్ణం విధాయ వక్త్రే నిత్యామణ్డలన్యాసం కుర్యాత్। తత ఆధారాదిషు నవసు ప్రకటాదియోగినీన్యాసం కుర్యాదితి। కేచిత్తు బాలయా చతురస్రవృత్తయోశ్చిన్తనం తతో నిత్యామణ్డలన్యాసస్తతః ప్రకటాదియోగినీస్త్రైలోక్యమోహనచక్రవిశిష్టా న్యసేదిత్యర్థం ఇత్యాహుః। తన్న। శ్రీచక్రం చిన్తయేదిత్యస్య దూరస్థేన ప్రకటాదివాక్యేన సహాన్వయస్యాయుక్తత్వాత్। శ్రీవిద్యాం బ్రహ్మరన్ధ్ర ఇతి వాక్యస్యాలగ్నకత్వాపత్తేశ్చ। నన్వాస్తు—శ్రీచక్రపూజాప్రకరణే మూలదేవీపూజోత్తరం తిథినిత్యాపూజనాత్ప్రాగ్గురుమణ్డలపూజనస్యాకథనేన తాదృశక్రమవిరుద్ధో న్యాసోఽత్ర న యుక్తః। కించ, నిత్యామణ్డలస్య త్రికోణ ఏవం న్యసనీయత్వేన ముఖే స్వరస్థానేషు తన్న్యాసకథనమసమఞ్జసం నవయోనిన్యాసోత్తరం చతురస్రవృత్తచిన్తనం చ వ్యర్థమ్।తస్మాన్నాత్ర సృష్టిచక్రన్యాసస్య చర్చాఽపి। శ్రీవిద్యాం బ్రహ్మరన్ధ్రే త్విత్యర్థం తు తన్త్రాన్తరీయం కేనచిద్భ్రాన్తేన ప్రక్షిప్తమ్। అత ఏవ తన్త్రసారే తదర్థం న దృశ్యతే। అప్రక్షిప్తత్వే వా స్వాతన్త్ర్యేణ శ్రీవిద్యాన్యాసగురున్యాసయోః ప్రతిపాదకత్వేన వ్యాఖ్యేయమ్। తస్మాచ్చతురస్రావృత్తాః (తాః) స్వాభిముఖాగ్రా నవ యోనీరాధారాదిషు విచిన్త్య స్వాగ్రాదిప్రాదక్షిణ్యేనాన్తర్నవయోనిన్యాసవిధానార్థ ఏవైష సందర్భః। గోలకన్యాసయోగేనేత్యస్యార్థస్తు చిన్త్యో గురుముఖాదవగన్తవ్యో వేతి వ్యాచక్షతే। తదతీవ సాహసమ్। పూజాక్రమన్యాసక్రమయోర్విరోధస్యాప్రయోజకత్వాత్। యథావచనమనుష్ఠాతుం

యుక్తత్వాత్। అత ఏవ నిత్యానాం ముఖే న్యాసోఽపి యుజ్యతే। అథాపి తిథినిత్యాస్తత ఇత్యనేన త్రికోణే న్యాసవిధిః। మాతృకాయన్న్యసేదితి తు శ్రీచక్రన్యాసాన్తే విధీయమానో న్యాసో భిన్న ఏవేతి వ్యాఖ్యాతత్వాదప్యదోషః। వచనేన విధీయమానస్య చతురస్రవృత్తచిన్తనస్య వైయర్థ్యోక్తిస్త్వతీవ చమత్కృతా। త్వత్పక్షే శ్రీవిద్యాగురున్యాసయోర్వైయర్థ్యోక్తౌ వా కిముత్తరమ్। ప్రక్షిప్తత్వోక్తిస్తు సాహసమేవ। గ్రథాన్తరే తదదర్శనస్యాప్రయోజకత్వాత్। చక్రన్యాసచర్చాయా అప్యభావే శ్రీచక్రం పరిచిన్తయేదితివాక్యస్య భవత్పక్షే కా గతిః। నవయోనిచిన్తనాదివాచకపదగన్ధాభావేఽపి తదఙ్గీకారః శ్రీచకాదిపదకదమ్బసత్త్వేఽపి న తచ్చర్చేత్యుక్తిస్తు పక్షపాతో వ్యామోహో వా। గోలకపదస్యార్థో నాథముఖాద్వేద్య ఇత్యుక్తిస్తు శిష్యదన్ధనమాత్రమ్। తస్మాత్పద్ధతికారైర్విలిఖ్యమానేఽన్తర్నవయోనిన్యాసే తన్త్రాన్తరం మూలమన్వేష్యమితి దిక్॥౮౮॥౮౯॥

శ్రీవిద్యాన్యాసమాహ—

మూర్ధ్ని గుహ్యే చ హృదయే నేత్రత్రితయ ఏవ చ।

శ్రోత్రయోర్యుగలే దేవి ముఖే చ భుజయోః పునః॥౯౦॥

పృష్ఠే జానుని నాభౌ చ విద్యాన్యాసం సమాచరేత్।

గుహ్యే మూలాధారే। జామునీతి జాతావేకవచనం, తేన పఞ్చదశ స్థానాని, తేషు యథాక్రమం పఞ్చదశాక్షరాణి న్యసేత్। ప్రాఞ్చస్తు—ఏకైకస్య కూటస్యైవ న్యాసం వదన్తో విద్యాయాః పఞ్చవారమావృత్తిం మేనిరే। తత్ర మానం త ఏవ జానతే। ప్రత్యుత మూలవిద్యాపఞ్చదశార్ణాన్మూర్ధ్ని మూల ఇత్యాదికల్పసూత్రవిరోధః స్పష్టః॥౯౦॥

కరశుద్ధిం పునశ్చైవ ఆసనాని షడఙ్గకమ్॥౯౯॥

శ్రీకణ్ఠాదీంశ్చ వాగ్దేవీరాధారే హృదయే పునః।

శిఖాయాం బైన్దవస్థానే అగ్రిచక్రాదికా న్యసేత్॥౯౨॥

విద్యాన్యాసోత్తరం పునరపి కరశుద్విచతురాసనరక్షాషడఙ్గన్యాసాన్విధాయ శ్రీకణ్ఠాదిన్యాసం కృత్వా పునర్వాగ్దేవతా విన్యసేత్।
మూలాధారాదిస్థానచతుష్టయేఽగ్నిచక్రాదిమన్త్రచతుష్టయేన కామేశ్వర్యాదిదేవతాచతుష్టయం న్యసేదిత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు—కరశుద్ధ్యాదీనాం నామాన్యాహేత్యముం గ్రన్థమవతారయన్తో న్యాసచతుష్టయస్యానావృత్తిం మేనిరే। తత్పునఃశబ్దవిరుద్ధం తతశ్చ కరశుద్ధయాదిన్యాసం కుర్యాత్సమాహిత ఇత్యస్య వైయర్థ్యాపాదకం చ। విధ్యోరభ్యాసేఽప్యర్థస్య సకృదనుష్ఠానే పాఠేన క్రమనిర్ణయానాపత్తిశ్చ। శ్రీకణ్ఠాదిన్యాసో యథా మన్త్రమహోదధావేకవింశే తరఙ్గే మునిః స్యాద్దక్షిణామూర్తిరిత్యాదిభిరూనవింశత్యా శ్లోకైః కథితస్తత్రైవ ద్రష్టవ్యః। అగ్నిచక్రాదిన్యాసస్తు వరివస్యాప్రకాశేఽస్మాభిర్లిఖితః॥౯౧॥౯౨॥

తత్త్వత్రయం సమస్తం చ విద్యాబీజత్రయాన్వితమ్।

పాదాదినాభిపర్యన్తమాగలం శిరసస్తథా॥౯౩॥

వ్యాపకం చేతి విన్యస్య స్వాత్మీకృత్య పరం పునః।

సంతర్పయేత్పునర్దేవీం సౌమ్యాగ్నేయామృతద్రవైః॥౯౪॥

ఆత్మతత్త్వం విద్యాతత్త్వం శివతత్త్వమితి తత్త్వత్రయం తత్సమష్టిస్తురీయతత్త్వం సమస్తమ్। ఏతేషాం స్వరూపాణి పూర్వమేవ వర్ణితాని। విద్యా పఞ్చదశీ చ బీజత్రయం చేతి ద్వంద్వః। ఏతచ్చతుష్టయేనాన్వితం తత్త్వచతుష్టయం కుర్యాత్। తత్ర తత్త్వత్రయే బీజత్రయయోగః పఞ్చదశ్యాస్తురీయతత్త్వే యోగ ఇతి తన్త్రాన్తరసిద్ధః క్రమః। తథా చ — ఆత్మతత్త్వాయ నమ ఇత్యాదయో మన్త్రా భవన్తి। ప్రాఞ్చస్తు—విద్యాయా బీజత్రయమితి తత్పురుషమఙ్గీకుర్వన్తస్తురీయతత్త్వే తు తురీయవిద్యాం త్రయోదశాక్షరీం యోజయన్తి। తద్యథాక్షరమ్। న్యాసస్థానాని మన్త్రక్రమేణాఽఽహ—పాదాదీతి। ఆగలం నాభ్యాదికణ్ఠాన్తమ్। ఆ శిరసః కణ్ఠాదిశిరోన్తమ్। తథేత్యస్మాత్పరత్రాఽఽఙః ప్రశ్లేషః। వ్యాపకం సర్వాఙ్గ ఇత్యర్థః। పరం బ్రహ్మ పునః స్వాత్మీకృత్య స్వాభేదేన విభావ్య। పరాన్యాసమాహ—సంతర్పయేదితి। సోమస్యేదం సౌమ్యం బ్రాహ్మణాదేరాకృతిగణత్వాత్ష్యఞ్। అగ్నేరిదమాగ్నేయం సర్వత్రాగ్నికలిభ్యాం ఢగ్వక్తవ్యః। చన్ద్రాగ్న్యోరమృతద్రవైః స్వాత్మభిన్నాం దేవీం సంతర్పయేత్। బ్రహ్మరన్ధ్రస్థచన్ద్రమణ్డలేఽమృతకుణ్డలినీ లిఙ్గరూపా, మూలాధారాగ్నికుణ్డలినీ యోనిరూపా తయోరధశ్చోర్ధ్వం చ ప్రసృతయోః

సామరస్యాన్నిర్గలద్భిః క్రమాత్సౌమ్యాగ్నేయపదవాచ్యామృతధారాసారైరానన్దమనుభవేదితి భావః॥౯౩॥౯౪॥

న్యాసకాణ్డముపసంహరతి—

ఏవం చతుర్విధో న్యాసః కర్తవ్యో వీరవన్దితే।

షోఢాన్యాసోఽణిమాద్యశ్చ మూలదేవ్యాదికః ప్రియే॥౯౫॥

కరశుద్ధ్యాదికశ్చైవ సాధకేన సుసిద్ధయే।

షోఢాన్యాసః షడవయవకః। అణిమాదికమూలదేవ్యాదికౌ ప్రత్యేకమేకాదశావయవకౌ। కరశుద్ధ్యాదికః షోడశావయవకః। తత్ర కరశుద్ధిశ్చతురాసనం షడఙ్గకం వాగ్దేవతేతి చతుష్కం ద్వి। నవయోనిర్విద్యాన్యాసః శ్రీకణ్ఠాదిరగ్నిచక్రాదిస్తత్త్వన్యాసః పరాన్యాసశ్చేతి షట్। సప్తమపటలారమ్భే కథితౌ చక్రేశ్వరీన్యాసౌ ద్వావితి భేదాత్। అనయోరణిమాదిన్యాసోత్తరానుష్ఠానపక్షే చతుర్దశావయవక ఏవ। ఏవం చతుశ్చత్వారింశతా న్యాసైర్ఘటితాశ్చత్వారో గణన్యాసా ఇత్యర్థః॥౯౫॥

ఏతేషాం చతుర్ణాం న్యాసగణానాం కాలభేదేన వ్యవస్థామాహ—

ప్రాతఃకాలేఽథవా పూజాకాలే వా హోమకర్మణి॥౯౬॥

జపకాలేఽథవా తేషాం వినియోగః పృథక్పృథక్।

పూజాకాలే సమస్తం వా కుర్యాత్సాధకపుంగవః॥౯౭॥

ప్రాతఃకాలే సంధ్యాదిమాతృకాన్యాసాన్తకర్మోత్తరకాలే, పూజాకాలే పాత్రాసాదనాత్పూర్వ, హోమకర్మణి నైవేద్యకాలీనహోమారమ్భే, జపకాలే కులదీపనివేదనోత్తరమ్। వ్యవస్థయా కర్తుమశక్తౌ వాహ—పూజాకాలే సమస్తం వేతి। సమస్తం చతుర్విధమ్। క్రమస్తు

పావక్రమశ్రౌతక్రమాభ్యాముక్త ఏవేతి భావః। తదయం మథితోఽర్థ—పరపూజానన్తరం షోఢాన్యాసస్తతోఽణిమాద్యా ఏకాదశ తతో బాహ్యన్తరౌ చక్రేశ్వరీన్యాస్తౌ తతో మూలదేవ్యాదికా ఏకాదశ తతః కరశుద్ధిశ్చతురాసనం రక్షాపడఙ్కం వాగ్దేవ్య ఇతి చతుష్కం నవయోని [విద్యా]న్యాసీ ద్వౌ పునః కరశుద్ధ్యాదిత్రయం శ్రీకణ్ఠాదికః పునర్వాగ్దేవ్యస్తతోఽగ్నిచక్రాదిస్తత్త్వన్యాసః పరాన్యాసశ్చేతి త్రయం సంహత్య చతుశ్చత్వారింశన్న్యాసాస్తతోఽపరపూజాపరాపరపూజాన్యతరార్ఘ్య పాత్రాసాదనాదీతి క్రమేణానుష్ఠానమితి సిధ్యతి॥౯౬॥౯౭॥

షట్త్రింశత్తత్త్వపర్యన్తమాసనం పరికల్ప్య చ।

గుప్తాదియోగినీనాం చ మన్త్రేణాథ బలిం దదేత్॥౯౮॥

క్షిత్యాదిశివాన్తానాం షట్త్రింశతస్తత్త్వానాం మధ్యే పూర్వపూర్వస్యోపర్యుత్తరోత్తరస్య విభావనపూర్వకం క్షిత్యప్తేజోవాయ్విత్యాదిసదాశివశక్తిశివాన్తముచ్చార్య తత్త్వాత్మకయోగపీఠాయ నమ ఇతి మన్త్రేణ తదుపరి బ్రహ్మరూపః స్వయముపవిష్ట ఇవ విభావయేత్। తథాచ కల్పసూత్రం పీఠమనునాఽఽసనే సముపవిష్ట ఇతి। ఈదృశస్యాఽఽసనస్య పరితః కల్పనం నామ తత్త్వాధికరణకోపవేశనవిభావనాదిచక్రాలంకారాన్తావయవక ఏకః పదార్థః। తేషామవయవానామాసనదార్ఢ్యార్థత్వేనాఽఽసనభావనేతికర్తవ్యతారూపత్వాత్। తతశ్చాఽఽసనం పరికల్ప్య సమస్తం కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయాచ్చకాలంకారోత్తరం న్యాసజాలం విదధీతేత్యర్థః సిద్ధః। పరికల్ప్యేత్యస్య దదేదిత్యనేనాన్వయేఽథేతిపదస్య వైయర్థ్యాపత్త్యా పూర్వశ్లోకోక్తక్రియయైవాన్వయస్య వక్తవ్యతయాఽఽసనన్యాఅథా(సా)పరపూజాన్యాసయోః పాఠప్రాప్తకమస్యాప్యనయైవ శ్రుత్యా బాధోఽస్త్వితి తు న శఙ్క్యం విహితస్త్వాత్మపూజన ఇతిక్తప్రత్యయస్యాపి శ్రుతిత్వేన శ్రుతిపాఠోభయేన కేవలశ్రుతేరేవ సంకోచనీయత్వాత్। అథాఽఽసనోపవేశనస్యావయవానేవ వివృణోతి—గుప్తేత్యాదిభిః। గుప్తాయా ఆదిర్గుప్తాదిరితి షష్ఠీతత్పురుష ఏకా ప్రకటేత్యర్థః। గుప్తాదిశ్చ గుప్తాదయశ్చేతి ఏకవచనబహువచనాన్తయోర్ద్వాపవాదకైకశేషేణ గుప్తాదయ ఇతి రూపం ప్రకటాద్యా నవేత్యర్థః। తాసాం యోగినీనాం మన్త్రేణ సమష్టిమన్త్ర ఇతి ప్రసిద్ధేన సమస్తప్రకటేత్యాదిరూపేణ బలిమన్నోదకాదిరూపం దదేత్, దద్యాత్। మాన్త్రవర్ణిక్య ఏవ బలిదేవతాః। అథేతిశబ్ద ఉపవేశనవిభావనరూపప్రథమావయవానన్తర్యం బోధయతి। దద దాన ఇత్యాత్మనేపదిత్వేన ప్రసిద్ధాద్ధాత్వన్తరాదనుదాత్తత్వలక్షణస్యాఽఽత్మనేపదస్యానిత్యత్వాత్పరస్మైపదే సతి దదేదితి రూపమ్। ఇదం

బలిదానమప్యాసపర్యాసమాప్త్యాసనీయవిఘ్ననిరాసార్థత్వాదవాన్తరప్రకరణాచ్చాఽఽసనస్యై వాఙ్గమ్।

ప్రాఞ్చస్తు—ఆసనశబ్దః శ్రీచక్రపరః। గుప్తాదీత్యేతత్త్రాక్సమస్తప్రకటేత్యస్యాధ్యాహారః। బలిశబ్దః పుష్పాఞ్జలిపరః। తేన న్యాసజాలానన్తరం స్వాత్మానం శ్రీచక్రత్వేన విభావ్య సమష్టిమన్త్రేణ స్వశిరసి పుష్పాఞ్జలిం నిక్షిపేదిత్యర్థ ఇతి వ్యాచఖ్యుః। తదిదం న విధౌ పరశబ్దార్థ ఇతిన్యాయవిరుద్ధం కల్పసూత్రాదిక్రమవిరుద్ధం చేత్యుపేక్షితమ్॥౯౮॥

పిణ్డరూపపదగ్రన్థిభేదనాద్విఘ్నభేదనమ్।

గుహ్యహృన్ముఖమూర్ధసు విద్యాన్యాసేన సున్దరి॥౯౯॥

పిణ్డః కుణ్డలినీ శక్తిరిత్యాదిస్వచ్ఛన్దసంగ్రహోక్తరీత్యా పిణ్డశబ్దేన మూలాధారముచ్యతే। పదశబ్దేన సామీప్యాన్మణిపూరం, రూపశబ్దేనాప్యాజ్ఞాచక్రమ్। ఏతేషు త్రిషు క్రమేణ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రగ్రన్థయః సన్తి। ఏవం గుహ్యశబ్దేన లిఙ్గ, ముఖశబ్దేన లలాటం, గుహ్యాదిచతుష్టయే వాగ్భవాదికూటత్రయం మూలవిద్యా చేతి చతుష్టయస్య న్యాసేన గ్రన్థిత్రయస్య భేదనం భవతి। తేన చాఽఽన్తరవిఘ్నా భిద్యన్త ఇత్యర్థః। కేచిత్తు గ్రన్థిపదేన బ్రహ్మరన్ధ్రముచ్యతే। తత్ర తురీయబీజస్య న్యాసః కార్య ఇతి వ్యాచక్షతే॥౯౯॥

ఏవమాన్తరం విఘ్ననిరాసముక్త్వా భౌమనాభసదివ్యభేదేన త్రివిధానాం బాహ్యవిఘ్నానాం నిరసనోపాయమాహ—

యాగమన్దిరగాంశ్చైవ విఘ్నానుత్సార్య మన్త్రవిత్।

అపసర్పన్తు తే భూతా యే భూతా భూమిసంస్థితాః॥౧౦౦॥

యే భూతా విఘ్నకర్తారస్తే నశ్యన్తు శివాజ్ఞయా।

పార్ష్ణిఘాతేన భౌమాంశ్చ తాలేన చ నభోగతాన్॥౧౦౧॥

అస్త్రమన్త్రేణ దృష్ట్యా చ దివ్యాన్విఘ్నాన్వ్యపోహయేత్।

దిక్షూర్ధ్వాధస్తతో వహ్నిమాకారం పరిభావయేత్॥౧౦౨॥

అపసర్పన్త్వితిశ్లోకాత్మకం మన్త్రముచ్చరన్వామపార్ష్ణి భూమావభిర్హన్యాత్। తేన భౌమవిఘ్ననిరాసః। మన్త్రార్థస్తు స్పష్టః। వామకరతలే దక్షమధ్యమాతర్జనీభ్యామభిఘాతరూపేణ తాలేనాన్తరిక్షగతాన్విఘ్నాన్హన్యాత్। అత్రాపి పూర్వమన్త్రస్యైవ కరణత్వం యే భూతా విఘ్నకర్తార ఇతి మన్త్రలిఙ్గస్యావిశేషేణ ప్రయోగసమవేతార్థప్రకాశకత్వాత్। అత ఏవ విఘ్నానుత్సార్యేత్యత్ర భౌమనభోగతే ద్వే ఏవ విఘ్నవిశేషణే। మన్త్రవిదితి కథనం తయోర్నిరాస ఏవ మన్త్రస్య కరణత్వమితిద్యోతనాయేతి సంగచ్ఛతే। పరం తు ప్రతిప్రధానన్యాయేన మన్త్రో న ద్విరావర్తనీయః। ద్వితీయావృత్తౌ భూమిసంస్థితా ఇత్యంశస్యాసమవేతార్థప్రకాశకత్వాపత్తేః। అతః సకృదేవ మన్త్రముచ్చరన్పార్ష్ణిఘాతతాలౌ యౌగపద్యేన

కుర్వన్విఘ్నద్వయనిరాసం కుర్యాదితి నిష్కర్షః। అనేనైవ న్యాయేన దివ్యవిఘ్ననిరాసేఽపి కరణత్వేన ప్రాప్తమిమం మన్త్రమపవదతి—అస్త్రేతి। పఞ్చదశ్యా హృదయాదిషడఙ్గన్యాసే షష్ఠో మన్త్రో యస్తేనేత్యర్థః। అస్త్రాయ ఫట్, ఇతి జాతిమాత్రేణేత్యన్యే। ఫట్పదమాత్రేణేత్యపి కేచిత్। దృష్ట్యా క్రూరదృష్ట్యాఽవలోకనేన। తతో దశదిక్షు వహ్నిమయం ప్రాకారం పరితో భావయేత్॥౧౦౦॥ ॥౧౦౧॥౧౦౨॥

సామాన్యార్ఘ్యేణ దేవేశి మార్తణ్డం పరిపూజయేత్।

ప్రకాశశక్తిసహితమరుణాకల్పముజ్జ్వలమ్॥౧౦౩॥

గ్రహాదిపరివారం చ విశ్వతేజోపభాసకమ్।

పత్రాసాదనవిధౌ పద్ధతికారాః కలశః సామాన్యార్ఘ్యం విశేషార్ఘ్యమాత్మపాత్రం గురుపాత్రం శక్తిబటుకభోగాదిపాత్రాణి చేతి యథాయథం లిఖన్తి। తేషు సామాన్యార్ఘ్యవిధానేన తత్పాత్రమాసాద్య తత్రత్యజలేన ప్రకాశశక్తిసమేతం మార్తణ్డం పూజయేత్। అరుణా ఆకల్పా భూషణాని యస్య తమ్। గ్రహాః సోమాదయోఽష్టౌ। ఆదిశబ్దేన మాఠరః పిఙ్గలో దణ్డశ్చణ్డాంశోః పారిపార్శ్వకా గృహ్యన్తే। షడఙ్గాని గృహ్యన్త ఇత్యన్యే॥౧౦౩॥

సౌమ్యాగ్నేయయుతైర్దేవి రోచనాగురుకుఙ్కుమైః॥౧౦౪॥

మూలముచ్చారయన్సమ్యగాలిఖేచ్చక్రరాజకమ్।
యోగినీమూలమన్త్రేణ క్షిపేత్పుష్పాఞ్జలిం తతః॥౧౦౫॥

మణిముక్తాప్రవాలైర్వా విలోమం మూలవిద్యయా।
అశూన్యం సర్వథా కుర్యాచ్ఛూన్యే విఘ్నా అనేకశః॥౧౦౬॥

గోరోచనాదిత్రయం సౌమ్యాగ్నేయద్రవాభ్యాం మర్దితం చక్రలేఖనే కారణం, లేఖనీ, తు లేఖన్యా హైమతారయేతి జ్ఞానార్ణవే కథితా। సౌమ్యాగ్నేయపదే పరన్యాసప్రకరణేఽనుపదమేవ వ్యాఖ్యాతే। కుణ్డగోలోద్భవే ఇతి యావత్। తదుక్తం కుమారీకల్పే చక్రరాజం ప్రకృత్య—

ఏతత్తు విలిఖేత్తామ్రే కుణ్డగోలవిలేపితే।
స్వయంభుకుసుమైర్యుక్తే కుఙ్కుమాగురుసేవితే॥ ఇతి।

స్వతన్త్రేఽపి– ఇత్థం విన్యస్తదేహస్తు చక్రరాజం లిఖేత్సుధీః।
స్వర్ణే వా రజతే తామ్రే పాషాణే వాఽష్టధాతుషు॥

స్వయంభుకుసుమం కుణ్డగోలోత్థం రోచనాఽగురుః।
కాశ్మీరమృగనాభీ చ మద్యం చ మలయోద్భవమ్॥

ఏష గన్ధః సమాఖ్యాతః సర్వదా చణ్డికాప్రియః।
ఏతేన గన్ధయోగేన యోనిచక్రం సమాలిఖేత్॥ ఇతి।

ప్రాఞ్చస్తు—సౌమ్యం కర్పూరమ్। ఘనసారశ్చన్ద్రసంజ్ఞ ఇతి కోశాత్। ఆగ్నేయం కాశ్మీరమ్। కాశ్మీరజన్మాగ్నిశిఖమితి కోశాత్। ఏతత్పఞ్చకం కారణేన మర్దితం సత్కారణమితి వ్యాఖ్యన్। తే పరాన్యాసప్రకరణే మూలకృతా సూచితం సౌమ్యాగ్నేపదయోరర్థం స్వయముపపాద్యాపి కథమిహ వ్యస్మార్షుః। యత్తు పూర్వతన్త్రే సిన్దూరాదేర్నిరపేక్షకారణత్వముక్తం

తదీదృశద్రవ్యాలాభేఽనుకల్పత్వేన జ్ఞేయమ్।నవ్యాస్తు — యదా భూమౌ భూప్రస్తారో లిఖ్యతే తదా కుఙ్కుమరజోభిః పూరణం మేరుప్రస్తారశ్చేత్సిన్దూరరజోభిస్తామ్రాదిపట్టే చేద్రోచనాదిపఙ్కేన లేఖనమితి వ్యవస్థామాహుః। తత్ర ప్రమాణం సగ్యమ్। భవదభిమతే జ్ఞానార్ణవతన్త్రే—

భూప్రదేశే సమే శుద్ధే సిన్దూరరజసాఽపి వా।

కుఙ్కుమస్య రజోభిర్వా భూమౌ చక్రం సమాలిఖేత్॥

ఇతి శ్లోకే ప్రత్యుత సమ ఇతి పదేన భూప్రస్తారస్యైవాభిమతిధ్వననేన మేరుప్రస్తారస్య భవతన్త్రానభిమతత్వాత్। యత్తు శ్రీచక్రమపి దేవేశి మేరురూపం న సంశయ ఇత్యర్ణవవచనం తదేతచ్చక్రం మేరురూపశ్రీవిద్యార్ణైః సముద్ధృతమితివచనాన్తరే మేరురూపమితి సబిన్దుకపాఠమపలప్య శ్రీవిద్యార్ణపదేన సమస్తతామఙ్గీకృత్య నవార్ణమేరునామకమన్త్రాన్తరస్య నిఖిలశ్రీవిద్యామన్త్రఘటకత్వాత్తాదృశాక్షరైరేవ చక్రోత్పత్తేర్లకారః పృథివీబీజం తేన భూబిమ్బముచ్యత ఇత్యాది తత్రైవ కథనాచ్చ సర్వానుగతత్వరూపధర్మవత్త్వమాత్రేణ సాదృశ్యాభిప్రాయమితి భవద్భిరేవ వ్యాఖ్యాతత్వేన విరోధాచ్చ। యదపి భూప్రదేశే భూమావితిపదద్వయవైయర్థ్యాపాతాదసమ ఇతి ఛిత్వా భూమావేవ మేర్వానుగుణ్యేన విషమే ప్రదేశే లిఖేదితి వ్యాఖ్యేయమితి। తదపి న। లిఖేదితిక్రియాయా అపకర్షేణ ద్వయోరపి భిన్నవాక్యత్వేన తద్ఘటకపదద్వయస్య వైయర్థ్యాభావాత్। ఏతత్తన్త్రేఽపి భూప్రదేశే సమే శుద్ధ ఇత్యేతత్సమానచ్ఛాయేన వాక్యేన భూప్రస్తారస్యైవ ధ్వనితతయా తత్సంవాదాయైవమేవ వ్యాఖ్యాతుముచితత్వాచ్చ। అస్తు వా తన్త్రరాజగౌరీయామలాదిసంమతస్య మేరుప్రస్తారస్యేహ ధ్వననమాత్రం తథాఽపి రోచనాకుఙ్కురాభ్యాం చేతి విధౌ సిన్దూరరజసేతి విధౌ చ తృతీయావిభక్తేరవిశేషేఽపి క్వచిచ్ఛుష్కచూర్ణపూరణం క్వచిత్పఙ్కేన లేఖనమితి పూర్వోక్తా వ్యవస్థా వేతి ద్వయమప్యప్రమాణకమేవేతి దిక్। ఉచ్చారయన్నితి తు స్వార్థే ణిచ్, కరశుద్ధిం తు కారయేన్నిపాదస్థపతిం యాజయేదిత్యాదివదాచార్యస్య ప్రయోజకకర్తృత్వమభిప్రేత్య వా। ప్రాఞ్చస్తు—ఉచ్చారయఁల్లేఖయేత్, ఉచ్చరన్నాలిఖేదితిపదద్వయాధ్యాహారేణ స్వయం లిఖేత్పరహస్తాల్లేఖయేద్వేతి వ్యాచక్షతే। ఏతత్పక్షే యస్య హస్తాచ్చక్రం లేఖనీయం స మూలోచ్చారణాదికార్యుపాసక ఏవాపేక్షిత ఇతి నిర్బన్ధో నిష్ప్రమాణక ఆపద్యతే। లేఖనాభ్యాసశీలస్తు లిఖేద్యన్త్రాణి నాపర ఇతివచనానుసార్యనుపాసకశిల్పిహస్తాల్లేఖనశిష్టాచారోఽపి విరుధ్యతే। యోగినీమూలమన్త్రేణ తతస్తస్మింశ్చకే క్షిపేత్। చక్రమశూన్యకరణేనాలంకుర్యాత్। పుష్పాలాభే త్వాహ—మణీతి। ఏతత్పక్షే సమష్టిమన్త్రమపవదతి—విలోమమితి। ప్రాతిలోమ్యం చ కూటానాం నతు పఞ్చదశాక్షరాణామితి మన్తవ్యమ్। విఘ్నాః

సపర్యాసమాప్తిపర్యన్తముపవేశనరూపస్యాఽఽసనస్యాన్తరాయా భౌమాదయః। ఏతేనేదృశచక్రాలంకారస్య విఘ్ననిరాసార్థత్వధ్వననద్వారాఽఽసనపదార్థస్యాయం చరమావయవ ఇతి ధ్వనితమ్। తేనాఽఽసనం పరికల్ప్యేతిల్యపా చక్రం విలిఖ్యాలంకృత్య న్యాసజాలం విదధీతేతికల్పసూత్రే స్ఫుటీకృతః క్రమః సూచితో భవతి। యస్త్వాసనావయవానాం వ్యుత్క్రమః కల్పసూత్రే దృశ్యతే స తన్త్రాన్తరమూలక ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥౧౦౪॥౧౦౫॥౧౦౬॥

సామాన్యార్ఘ్యస్యావాన్తరప్రకరణేన ప్రాప్తమాసనపదార్థాఙ్గత్వమపవదితుమాహ—

శ్రీచక్రస్యాఽఽత్మనశ్చైవ మధ్యే త్వర్ఘ్యం ప్రతిష్ఠయేత్।

ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాత్ప్రతిష్ఠయేదిత్యత్ర న పుగాగమః। యద్యపి మధ్యశబ్దోఽత్ర దేశవిశేషవచనో న కేవలవచనస్తథాఽపి చక్రాత్మమధ్యదేశనిర్ణయస్య చక్రలేఖనాత్పూర్వమసంభవాచ్చక్రలేఖనోత్తరమేవార్ఘ్యస్థాపనం కుర్యాదిత్యర్థః సామర్థ్యరూపాల్లిఙ్గాల్లభ్యతే,లైఙ్గికత్వాదేవ వాఽఽసనన్యాసయోః శ్రుత్యా విహితః క్రమో నానేన బాధ్యతే। తేనాసనోపవేశనాదివహ్నిప్రాకారవిభావనాన్తం కృత్వా చక్రం విలిఖ్య పుష్పాఞ్జలిం దత్త్వా పూర్వోక్తాం పరాం పూజాం విధాయ పాత్రాసాదనం కుర్యాదితి క్రమః సిధ్యతి। కల్పసూత్రేఽప్యేవమ్। యద్యపి సామాన్యార్ఘ్యేతికర్తవ్యతాయాశ్చతురస్రాన్తరాలస్థేత్యాదిగ్రన్థేనోత్తరత్రకథనాదవ్యయం క్రమః సిధ్యత్యేవేతి న పాఠక్రమమాత్రేణాఽఽసనపదార్థావయవసందంశేన సామాన్యార్ఘ్యస్యానుష్ఠానం ప్రసజ్యతే। నాపి మార్తణ్డపూజాయాః। తస్యాః సామాన్యార్ఘ్యకరణకత్వేనార్థక్రమేణ పాఠక్రమబాధాత్। తథాఽప్యుత్తరగ్రన్థస్య విశేషార్ఘ్యేతికరణకత్వేనాప్యత్ర కర్తవ్యతావిధాయకత్వపక్ష ఇదం ప్రయోజనమస్యోపపద్యతే। అత్రాఽఽత్మశబ్దః స్వాసనస్థానపరః। శ్రీచక్రశబ్దస్తు బిన్దుస్థానపరః। తథైవ సంప్రదాయాత్। ఆభ్యామవధిభూతాభ్యామర్ధమన్తర్వేది మినోతీత్యాదావివ దేశవిశేషో లక్ష్యతే। తస్య [మధ్య] భాగే పాత్రాసాదనం విధీయతే। స వ మధ్యభాగో లక్షితదేశస్య త్రేధావిభాగమన్తరేణానుపపద్యమానస్తమాక్షిపతి। స చ విభాగః సమం స్యాదశ్రుతత్వాదితిన్యాయాత్సమ ఏవ। తతశ్చ లిఖితస్య స్థాపితస్య వా చక్రస్య బిన్దుస్థానాత్స్వాసనస్థానపర్యన్తో యావాన్దేశస్తం దేశం త్రేధా సమం విభజ్య పూర్వాపరభాగయోరేకైకం భాగం పరిత్యజ్య [మధ్య]భాగే పాత్రాణ్యాసాదయేదితి సిధ్యతి। స చైకైకో భాగో ద్వాదశద్వాదశాఙ్గుల ఇతి తు తన్త్రాన్తరలభ్యోఽర్థః। పాత్రాసాదనం ప్రక్రమ్య—

సాధ్యసాధకయోర్మధ్యే షట్త్రింశదఙ్గులం భవేత్।

ద్వాదశాఙ్గులమూర్ధ్వం చ అధోభాగే తథాఙ్గులమ్।

ద్వాదశాఙ్గులం మధ్యస్థం తత్ర సంస్థాపయేద్బుధః। ఇతి వచనాత్।

తథాఙ్గులం ద్వాదశాఙ్గులమిత్యర్థః। ఏతేనాథ పురతో విహాయ నిజవిష్టరాదరత్నమవనిమితి ప్రపఞ్చసారసంగ్రహే చక్రలేఖనం స్వాసనాదరత్నిం పరిత్యజ్య పరతో హస్తమాత్రభూమౌ తదాధారపీఠే స్వనాభిసమసూత్రీచేచ్చ కార్యమితి సంప్రదాయ ఇత్యుక్తం శంకరానన్దనాథేన।

అథ సామాన్యార్ఘ్యస్థాపనమాహ పఞ్చభిః—

చతురశ్రాన్తరాలస్థకోణషట్కే సురేశ్వరి ॥౧౦౭॥

షడాసనాని సంపూజ్య త్రికోణస్యాన్తరే పునః।

పీఠాంశ్చ చతురో దేవి కాపూజాఓ ఇతి క్రమాత్ ॥౧౦౮॥

అర్చయిత్వాఽర్ఘ్యపాదే తు వహ్నేర్దశ కలా యజేత్।

తత్ర పాత్రం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర సూర్యకలా యజేత్ ॥౧౦౯॥

పాత్రే సూర్యకలాశ్చైవ కభాదిద్వాదశార్చయేత్।

విధృతే తు పునర్ద్రవ్యే షోడశేన్దుకలా యజేత్ ॥౧౧౦॥

అమృతేశీం చ తన్మధ్యే భావయేచ్చ నవాత్మనా।

నవాత్మనా తతో గౌరి తర్పయేద్ధాతుదేవతాః ॥౧౧౧॥

ఆనన్దభైరవం చైవ వషడన్తేన తర్పయేత్।

అత్ర యో వై సంవత్సరముఖ్యం భృత్వాఽగ్నిం చినుయాదితి వైశ్వానరాదిహవిస్త్రయక్రమవిధాయకే వాక్య ఉద్దేశ్యకోటౌ నివేశాదేవ సంవత్సరోఖ్యధారణాభావపక్షస్య కణ్ఠరవేణ వచనాన్తరేణావిహితస్యాపి విధేయతాక్షేపోఽఙ్గీక్రియతే తథేహ యన్త్రలేఖనాదికతిపదార్థానామేకవాక్య ఉద్దేశ్యకోటీ నివేశాదేవ విధిరున్నేయః। తేనాయం సముదితార్థః — త్రికోణవృత్తషట్కోణ చతురస్రాత్మకం మణ్డలం దేవ్యాః స్వస్య చ మధ్యస్థే స్వవామభాగే గన్ధాదినా కుర్యాత్। విధాయ వామభాగే తు చతురస్రం హి మణ్డలమితి జ్ఞానార్ణవే వామపదేన దేవీవామాపేక్షయా స్వవాసస్య పురఃస్ఫూర్తికత్వేనోపస్థితత్వాత్। దేవీవామభాగ ఏవ మణ్డలకరణేన సామాన్యార్ఘ్యేణ పూజాసమర్పణక్రియాయాం ప్రయోగసౌకర్యలాభాత్స్వదక్షిణభాగ ఏవం సామాన్యార్ఘ్యస్థాపనమ్। అత ఏవ పరివారదేవతాతర్పణైకప్రయోజనకలశస్థాపనవిధివాక్యే మణ్డలం వామతః కృత్వేత్యత్ర స్వవామభాగస్యైవ గ్రహణమితి తు నవ్యాః। తచ్చిన్త్యమ్। స్వవామభాగస్య పురఃస్ఫూర్తికత్వావిశేషేఽపి ప్రయోగసౌకర్యమాత్రావలమ్బేన వ్యాఖ్యావైషమ్యస్యాయుక్తత్వాత్। తతః స్వాగ్రాదిప్రాదక్షిణ్యేన షట్సు కోణేషు సుధార్ణవాసనాదీని షడాసనాని త్రిపురాదిచక్రేశ్వరీమన్త్రషట్కేన క్రమాత్పూజయేత్। తతస్త్రికోణస్య మధ్యే బిన్దుస్థానే మూలవిద్యయా కామరూపపీఠమభ్యర్చ్య స్వాగ్రాదిప్రాదక్షిణ్యేన త్రిభిః కూటైః పూర్ణగిరిజాలన్ధరౌడ్యానపీఠాన్కోణాన్తర్భాగే పూజయేత్। అన్తరశబ్దేనైవ పూజనీయచతుష్కసహితేన చతుర్ణాం స్థానానాముపస్థితేః సంభవాత్। తతోఽర్ఘ్యపాద ఆధారే, ఐమగ్నిమణ్డలాయ దశకలాత్మనేఽర్ఘ్యపాత్రాధారాయ నమ ఇతి మన్త్రేణార్చయిత్వా స్థాపితే యం ధూమ్రార్చిషే నమ ఇత్యాదిభిర్దశభిర్మన్త్రైర్వహ్నికలాదశకం స్వాగ్రాదిప్రాదక్షిణ్యేనైవ వర్తులాకారం పూజయేత్। తస్మిన్నాధారే హేమాదినిర్మితం పాత్రం శఙ్ఖం వా క్లీం సూర్యమణ్డలాయ ద్వాదశకలాత్మనేఽర్ఘ్యపాత్రాయ నమ ఇత్యర్చయిత్వా ప్రతిష్ఠాప్య తస్మిన్సూర్యకలాస్తపిన్యాదర్ద్వాదశ వృత్తాకారం పూజయేత్। తాశ్చ సూర్యకలాః కాదిద్వాదశ భాదిద్వాదశ సంయోజ్య జాతైర్మన్త్రైః పూజయేత్। అత్ర భాదీత్యాదిశబ్దేన ప్రాతిలోమ్యేన బకారాదిడకారాన్తా గృహ్యన్తే। సంప్రదాయాత్। న తు సంభవన్తోఽపి మకారాదయః। తేన కం భం తపిన్యై నమః, ఖం బం తాపిన్యై నమ ఇత్యాదయో మన్త్రా భవన్తి। తత్ర సౌః సోమమణ్డలాయ షోడశకలాత్మనేఽర్ఘ్యమృతాయ నమ ఇతి మన్త్రేణ శుద్ధజలమాపూర్య కారణాద్బిన్దుమాత్రరూపం ద్రవ్యం దత్త్వా అం అమృతాయై నమ ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః సోమకలాషోడశకం పూజయేత్। తతో నవాక్షరాత్మక కూటమన్త్రేణామృతేశీం కారణాధిదేవతాం శుద్ధజలే విభావనాపూర్వకమర్చయిత్వా పునర్నవాక్షరాత్మకకూటాన్తరమన్త్రేణ డాకిన్యాదిషట్కం సప్తకం వా నమోన్తేన పూజయేత్। తేనైవాఽఽనన్దభైరవం వషడన్తేన శుద్ధజలమధ్య ఏవ తర్పయేత్। నవాక్షరాత్మకకూటద్వయోద్ధారో జ్ఞానార్ణవే యథా—

శివచన్ద్రౌ మాతృకాన్తం కాలశక్రామ్బువహ్నయః।
వాయుశ్చ వామకర్ణేన యోజితో బిన్దునాదినా॥

బీజమేతత్సముచ్చార్య తథా చాఽఽనన్దభైరవమ్।
జేన్తం శిఖామన్త్రయుక్తం పునర్బీజం సమాలిఖేత్॥

చన్ద్రం హిత్వాఽఽదిమం కుర్యాత్కర్ణే వానాక్షి యోజయేత్।
సుధాదేవ్యై తతో వౌషడయమానన్దభైరవః॥ ఇతి।

శివో హః। చన్ద్రః సః। మాతృకాన్తః క్షః। కాలో మః। శకో లః। అమ్బు వః। బహ్నీ రః। వాయుర్యః। వానకర్ణ ఊకారః। స చ బిన్దునాదాభ్యాం యుక్తః। ఏతద్బీజాన్త ఆనన్దభైరవాయ వషడిత్యేకో మన్త్రః। పునస్తస్మిన్నేవ శివచన్ద్రయోర్వ్యత్యాసేనోకారస్థాన ఈకారయోగేణ చ కూటాన్తరం కృత్వా తదన్తే సుధాదేవ్యై వౌషడిత్యపరో మన్త్రః। ఏతద్ద్వయమపి మిలిత్వైక ఏవ మన్త్ర ఇత్యపి కేచిత్। అత్ర ద్వితీయమన్త్రోఽమృతేశ్యాః। ప్రథమమన్త్రకూటాన్తే డాకిన్యై నమ ఇత్యాదియోజనేన షట్సప్త వా మన్త్రాః కార్యా ఇతి వివేకః। అత్రోక్తానాం కలాదిమన్త్రాణాం తన్త్రభేదేన భూయోవైలక్షణ్యదర్శనాదిహైదంపర్యేణైకస్యాప్యనుద్ధారాద్వికల్పః॥౧౦౭॥౧౦౮॥౧౦౯॥౧౧౦॥౧౧౧॥

ఏవం సామాన్యార్ఘ్యేతికర్తవ్యతాం సవిస్తరం విధాయ తదతిదేశపూర్వకం విశేషార్ఘ్యమర్ధశ్లోకేనోపదిశతి—

తథైవార్ఘ్యం విశేషేణ సాధయేత్సాధకోత్తమః॥౧౧౨॥

యథా సామాన్యః సాధితస్తథైవార్ఘ్యన్తరం సాధయేత్। స త్వమ్బుసామాన్యేనాయం తు విశేషజలేనేతి విశేషః। అత ఏవ [పూర్వచతుఃశత్యామమ్బుకరణకసామాన్యార్ఘ్యవిధిరుక్తో హేమాదిపాత్రే సాధారే స్థాపయేదర్ఘ్యమమ్బునే] తిశ్లోకద్వయేన। తత్ర చత్వారః పక్షాః పూర్వమస్మాభిః ప్రదర్శితాః। తేషు యది సామాన్యార్ఘ్యవిధిపరత్వపక్షస్తదాఽత్రత్యేతికర్తవ్యతాయాస్తవత్యేతికర్తవ్యతయా సహ

సముచ్చయః। విశేషార్ఘ్యవిధిరితి మనోరమాకారపక్షే తు తత్రైవ సముచ్చయః। విశేషార్ఘ్యేఽమ్బునో మేలనవిధిరితి పక్షేఽప్యేవమ్। విశేషాలాభే ప్రతినిధిరితి చన్ద్రికాపక్షే పూతీకేష్వివ సోమధర్మా అమ్బున్యపి విశేషధర్మా భవన్తి। వస్తుతస్తు–తత్ర విధిరితి పక్షే తద్ధర్మాణాం విభజ్యకథనస్వారస్యభఙ్గాపత్తేః సామాన్యార్ఘ్యవిధిపర ఏవ స గ్రన్థో యుక్తః। అమ్బునేతిపదస్వారస్యాత్। ఉపపదవిభక్త్యపేక్షయా కారకవిభక్తేర్బలీయస్త్వాచ్చ। తత్రోత్పన్నస్య సామాన్యార్ఘ్యస్య తర్పయేత్తేన యోగినీరితివన్మార్తణ్డం పరిపూజయేదిత్యపి వినియోగవిధిః। శ్రీచక్రస్యాఽఽత్మనశ్చైవేతి తు తస్యైవ దేశకాలవిధిః। తదుత్తరైః సార్ధైః పఞ్చభిః శ్లోకైర్విశేషార్ఘ్యస్య విధిః। తత్ర చరమార్ధ ఉత్పత్తివిధిః। పూర్వశ్లోకపఞ్చకే తదితికర్తవ్యతావిధిరితి వివేకః। ఉత్పత్తివిధేరుత్తరత్రైవేతికర్తవ్యతా వర్ణనీయేతి నిర్బన్ధే మానాభావాత్। అన్యథా విధృతే తు పునర్ద్రవ్య ఇత్యుక్తిస్వారస్యవిరోధాపత్తేః। ద్రవ్యపదస్య జలే తాన్త్రికాణాం స్వారసికప్రయోగాభావాత్। బిన్దుప్రక్షేపస్య మైత్రావరుణం పయసా శ్రీణాతీత్యాదివత్సంస్కారమాత్రస్య పాత్రాధికరణకద్రవ్యవిధారణరూపత్వాభావేన తథానిర్దేశాయోగాచ్చ। కల్పసూత్రజ్ఞానార్ణవాదిషు కలాపూజాయా ఆధారమణ్డలస్థామృతేశ్యాదిపూజనస్య చ విశేషార్ఘ్య ఏవ విధిదర్శనేన బహువిసంవాదాపత్తేశ్చ। సామాన్యార్ఘ్యస్థాపన ఈదృశవిస్తారస్య తన్త్రాన్తరేఽనుపలమ్భాచ్చ। నచ హేమాదిపాత్రం సామాన్యార్ఘ్యే తన్త్రాన్తరే న దృశ్యతే, శఙ్ఖ ఏవ తు ప్రాయేణ విధీయత ఇతి వాచ్యమ్। తత్రాపి హేమాదీత్యాదిపదేన శఙ్ఖస్యాపి గ్రహణసంభవేన భూయోవిసంవాదాభావాత్। ఏతేన యత్ప్రాచాం వ్యాఖ్యానం పఞ్చభిః శ్లోకైః సామాన్యార్ఘ్యవిధిస్తన్మధ్య ఏవ విధృతే తు పునర్ద్రవ్య ఇత్యాదినా విశేషార్ఘ్యవిధిస్తథైవార్ఘ్యమిత్యనేన సామాన్యార్ఘ్యధర్మాతిదేశ ఇతి। తత్పూర్వాపరవిరోధాన్నాఽఽదర్తవ్యమ్। నచేహ పఞ్చభిరేవ శ్లోకైర్విశేషార్ఘ్యవిధిరస్త్వితి వాచ్యమ్। తయోరర్ఘ్యపదవ్యవహారస్య క్వాప్యభావాత్। నచైవం సత్యుత్తరగ్రన్థే గురుభ్య ఆత్మనే చ ద్రవ్యవినియోగో విధీయమానో ద్రవ్యాభావాద్విరుధ్యేతేతి వాచ్యమ్। విశేషార్ఘ్యస్యైవ తత్రాపి కరణత్వాత్। అత ఏవ కల్పసూత్రమ్–విశేషార్ఘ్యం విధాయ తద్బిన్దుభిస్త్రిః శిరసి గురుపాదుకామిష్ట్వాఽఽర్ద్రం జ్వలతి స్వాహేతి తద్బిన్దుమాత్మనః కుణ్డలిన్యాం జుహుయాదేతదర్ఘ్యశోధనమితి శివమితి। ప్రకృతతన్త్రేఽపి విశేషార్ఘ్యవిధ్యవ్యవహితోత్తరమేత్ర గుర్వాదిపూజాకథనేన మృదస్తి పాత్రం కుర్వితివాక్యయోరివ పూర్వవాక్యోదితస్యోత్తరవాక్యోపాత్తే. కరణత్వభానాత్। యత్తు నవ్యైస్తథా సతి దేవీవినియోగాత్పూర్వం స్వస్మై వినియోగాదుచ్ఛిష్టదోషః స్యాదిత్యతస్తయోః పాత్రయోరాక్షేప ఇత్యుక్తమ్। తన్న। పాత్రాన్తరేణ విశేషార్ఘ్యాత్కించిజ్జలముద్ధృత్య గుర్వాదిపూజనే నోచ్ఛిష్టదోషప్రసక్తిస్తావన్మాత్రస్యైవాఽఽక్షేపాత్।భైరవాయ నివేదనోత్తరమేవ స్వస్మై వినియోగాచ్చ। రాగతః ప్రాప్తభక్షణ ఏవ దోషప్రసక్త్యా వైధే నిషేధస్యాప్రవృత్తేశ్చ। అన్యథా పాశుకహవిఃశేషభక్షణాదావపి న మాంసమశ్నీయాదితినిషేధాతిక్రమదోషప్రసక్త్యాపత్త్యా బహు వ్యాకులీ స్యాత్। ఏతేనాసంస్కృతద్రవ్యేణైవాఽఽత్మపూజనం కార్యమితి

కేషాంచిత్సాహసమపాస్తమ్। తస్మాదేతత్తన్త్రానుసారేణ ద్వయోరేవ పాత్రయోః స్థాపనమిష్టమ్। యత్తు కలశస్థాపనం పద్ధతికారైర్లిఖ్యతే తదపి దక్షిణామూర్తిసంహితాజ్ఞానార్ణవకల్పసూత్రాదిషు న దృశ్యతే। అత ఏవ కేవల సామయికః-జాయామేవ తత్స్థాపనమిత్యుపదిశన్తి వృద్ధాః। నవ్యాస్తు—

అనేన చన్ద్రం సంపూజ్య పూజార్థః సకలో భవేత్।

ఏవం సంపూజ్య సకలం శ్రీవిద్యాం పరితో యజేత్॥

చక్రమభ్యర్చ్య సకలం విధివత్పరమేశ్వరి।

ఇత్యాదిజ్ఞానార్ణవశ్లోకేషు సర్వత్ర సకలపాఠం ప్రామాదికత్వేనాధిక్షిప్య కలశపదస్యైవ ప్రామాణికత్వాత్కలశస్థాపనం తత్తన్త్రకారస్యేష్టమితి క్లేశేన సమర్థయన్తే॥౧౧౨॥

అనేనైవ విశేషార్ఘ్యోదకేన గురూన్పూజయేదిత్యాహ—

గురుపాదాలిమాపూజ్య భైరవాయ దదేత్పునః।

తదాజ్ఞాప్రేరితం తత్తు గురుపఙ్క్తౌ నివేదయేత్॥౧౧౩॥

తత్పాత్రస్థం జలం పాత్రాన్తరేణ గృహీత్వా స్వశిరసి విభావితాం పరశివాదిస్వగురుపర్యన్తపరమ్పరాం పాదుకామన్త్రేణ పాత్రాన్తరోద్ధృతార్ఘ్యోదకాక్షతైరభ్యర్చ్య స్వహృదయస్థితాయ కామేశ్వరాయ కామేశ్వరీసహితాయ తజ్జలం దత్త్వాఽఽజ్ఞాం గృహీత్వా దివ్యసిద్ధమానవౌఘాఖ్యగురుపఙ్క్తిత్రయం పునః స్వశిరసి పూజయేదిత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు—విశేషార్ఘ్యపాత్రమేవాఽఽలలాటముద్ధృత్య తజ్జలేన స్వశిరసి పరశివాదిపరమ్పరామోఘత్రయం చ సంతర్ప్య పునర్భైరవాత్మకాయ స్వగురవే శిరస్యేవ సమర్ప్య తస్య గురోరాజ్ఞయా ప్రత్యక్షగురుపఙ్క్తౌ నివేదయేదితి వ్యాచక్షతే। తదయుక్తమ్। యావత్పూజాసమాప్త్యర్ఘ్యపాత్రచాలనం న కార్యమితి తన్త్రసారోక్తనిషేధవిరోధాత్। ప్రత్యక్షగురుపఙ్క్తేః కాదాచిత్కత్వేన నిత్యవచ్ఛ్రవణవిరోధాచ్చ। భైరవపదస్య గురుపరత్వేన వ్యాఖ్యానే మానాభావాచ్చ॥౧౧౩॥

తదీయం శేషమాదాయ శివాగ్నౌ విశ్వతస్త్విషి।
పాదుకాం మూలవిద్యాం చ జపన్హోమం సమాచరేత్॥౧౧౪॥

మహాప్రకాశే విశ్వస్య సంహారవమనోద్యతే।
మరీచివృత్తీర్జుహుయాన్మనసా కుణ్డలీముఖే॥౧౧౫॥

అహంతేదంతయోరైక్యమున్మన్యాం సుచి కల్పితమ్।
మథనోద్రేకసంభూతం వస్తురూపం మహాహవిః॥౧౧౬॥

హుత్వా హుత్వా స్వయం చైవ సహజానన్దవిగ్రహః।
స్వప్రథాప్రసరాకారం శ్రీచక్రం పూజయేత్సుధీః॥౧౧౭॥

గురుసంబన్ధినం హవిఃశేషం గృహీత్వా గురుపాదుకామన్త్రం మూలవిద్యాం చ జపన్విశ్వతస్త్విషి సర్వతఃప్రసృమరతేజస్కే శివాగ్నౌ స్వాత్మాభిన్నే వహ్నౌ జుహుయాత్। కామాగ్నావితి పాఠేఽపి స్వసంవిద్రూపః కామేశ్వర ఏవాగ్నిరితి వ్యాఖ్యేయమ్। స్వాత్మానం వహ్నిత్వేన విశ్వం స్వమరీచిత్వేన విభావ్య జుహుయాదిత్యర్థః। అత్ర జపన్నితిశతృప్రత్యయేన మన్త్రయోర్హోమసమానకాలికత్వోక్త్యా క్రియమాణానువాదిత్రైవ యుక్తా యువా సువాసా ఇతివన్నతు పరవీరసీతివత్కరణమన్త్రత్వమితే సూచితమ్। తేన మన్త్రసమాప్తిం యావత్పునః పునర్హవిఃశేషం నిఃశేషకరణేన జుహుయాదితి ధ్వనితమ్। అత ఏవ చ హుత్వా హుత్వా స్వయం చైవేతి వీప్సోపపద్యతే। తేన ప్రతి హోమం ప్రతి ప్రధానన్యాయేన మన్త్రయోరామనహోమమన్త్రస్యేవ నాఽఽవృత్తిరపి తు వేదిప్రోక్షణమన్త్రస్యేవ సకృదేవ మన్త్రయోః ప్రయోగః।హోమసంఖ్యా తు హవిఃశేషస్య నిఃశేషప్రతిప్రత్తిపర్యన్తత్వాదనియత్రైవ। వస్తుతస్తు శ్లోకత్రయేణ విధిత్రయమ్। తేనాభ్యాసాత్కర్మభేదః। తతశ్చ సముచ్చితమన్త్రద్వయస్య త్రిరావృత్తిసమకాలం హోమత్రయమేవేతి జ్ఞేయమ్। పాత్రహవిరాదీనాం వాసనాపూర్వకం ద్వితీయహోమమాహ— మహాప్రకాశ ఇతి। ప్రకాశః స్వాత్మాభిన్నోఽగ్నిరేవ। తస్య మహత్త్వం తు సర్వవ్యాపకత్వాత్। నిరిన్ధనదీప్తత్వాదనిర్వాణత్వాచ్చ। తథాచ తన్త్రాన్తరే మన్త్రలిఙ్గమ్ —

అన్తర్నిరన్తరమనిన్ధనమేధమానే
  మోహాన్ధకారపరిపన్థిని సంవిదగ్నౌ।
కస్మింశ్చిదద్భుతమరీచివికాసభూమౌ
  విశ్వం జుహోమి వసుధాదిశివావసానమ్॥ ఇతి।

  సంహారో నాశో వమనం సృష్టిః। తయోః కృత్యయోస్తదిచ్ఛాసాధ్యత్వాదేవ ప్రకాశస్య తదుద్యతత్వమ్। స్వేచ్ఛయైవ జగత్సర్వం నిగిరత్యుద్గిరత్యపీతివచనాత్। తమగ్నిం కుణ్డలిన్యా ముఖే విభావ్య పాత్రం మనస్త్వేన భావయిత్వా తదీయమరీచిరూపా వృత్తయ ఏవ హవిరితి విభావ్య జుహుయాత్। బహిర్ముఖతయా ప్రసరన్తీర్వృత్తీరన్తర్ముఖీకృత్య స్వాత్మని యోజయేదితి భావః। తథాచ మన్త్రలిఙ్గం—

ధర్మాధర్మహవిర్దీప్త ఆత్మాగ్నౌ మనసా స్రుచా।
సుషుమ్ణావర్త్మనా నిత్యమక్షవృత్తీర్జుహోమ్యహమ్॥ ఇతి।

  మనసేతి తృతీయా తు సహార్థ ఇతి ప్రాఞ్చః। తత్పక్షే శుద్ధేర్మనస్త్వేన వాసనా కార్యా। పలేన మనసా సార్ధమితి వృద్ధానాముక్తేరితి సమర్థనమ్। ప్రకారాన్తరేణ వాసనాపూర్వకం తృతీయాం పూర్ణాహుతిమాహ—అహంతా స్వాత్మనిష్ఠా। ఇదంతా విశ్వనిష్ఠా। తయోరైక్యమస్త్వ(మేకా)ధికరణవృత్తిత్వమితి మథనక్రియావిశేషణమ్। తయోః సామానాధికరణ్యమనాహార్యం యథా భాసేత తథా మథనస్య విభావనస్యోద్రేకేణాఽఽవర్తనేన సంభూతం సమ్యగ్ధనం(గుద్భూతం)వస్తురూపం వాస్తవికం తత్త్వం రూప్యతే విషయీ క్రియతే యస్మింస్తాదృశమాత్మనిర్వికల్పకవిజ్ఞానమేవ మహాహవిరున్మన్యాం పూర్వోక్తలక్షణాయాం స్రుచి కల్పితం భావితం శివాగ్నౌ జుహుయాదిత్యనుషఙ్గేణ తాదృశం జ్ఞానమపి స్వాత్మన్యేవ లీనం కుర్యాదిత్యర్థః। శ్రూయతే చ బ్రహ్మబిన్దూపనిషది—

ఘృతమివ పయసి నిగూఢం భూతే భూతే చ వసతి విజ్ఞానమ్।
సతతం మన్థయితవ్యం మనసా మన్థానభూతేన॥ ఇతి।

  ఈదృశభావనానిష్కర్షశ్చ సూతగీతాయాముక్తః—

శాస్త్రాచార్యోపదేశేన తర్కైః శాస్త్రానుసారిభిః॥

సర్వసాక్షితయాఽఽత్మానం సమ్యఙ్నిశ్చిత్య సుస్థిరః।
స్వాత్మనోఽన్యతయా భాతం సమస్తమవిశేషతః॥

స్వాత్మమాత్రతయా బుద్ధ్వా పునః స్వాత్మానమద్వయమ్।
శుద్ధం బహ్మేతి నిశ్చిత్య స్వయం స్వానుభవేన చ॥

నిశ్చయం చ స్వచిన్మాత్రే విలాప్యావిక్రియేఽద్వయే।
విలాపనం చ చిద్రూపం బుద్ధ్వా కేవలరూపతః॥

స్వయం తిష్ఠేదయం సాక్షాద్బ్రహ్మవిత్ప్రవరో మునిః।
ఈదృశీయం పరా నిష్ఠా శ్రౌతీ స్వానుభవాత్మికా॥ ఇతి।

ప్రాఞ్చస్తు—అహంతా ప్రమా। ఇదంతా ప్రమేయమ్। తయోరైక్యం ప్రమాణమ్। తత్త్రితయసామరస్యరూపం వస్త్వితి వ్యాఖ్యన్। తదక్షరాననుగుణత్వాచ్చిన్త్యమ్। ఏవం భావనాపూర్వకాహుతిత్రయోత్తరం సహజోఽకృత్రిమ ఆనన్ద ఏవ విగ్రహః శరీరం యస్య తాదృశః సన్, శూన్యాకారాద్విసర్గాన్తాదిత్యత్ర వర్ణితస్వరూపః సుధీః సమాహితచిత్తః సన్నేవ స్వప్రథాప్రసరాకారం స్వీయస్ఫురత్తాలహరీప్రసారత్వేన తత్రైవ వర్ణితం శ్రీచక్రం పూజయేత్। స్వప్రథాప్రసరాకారమితి విశేషణేన పరాపరపూజాలక్షణం స్మారితమ్। తేన చ పూర్వతన్త్రోక్తాం కేవలామపరాం పూజామపేక్ష్య మధ్యమపూజైవ సర్వదా కర్తుముచితేతి ధ్వనితమ్। అద్వైతపానగన్ధవిధురాయాస్తదభ్యాససహితపూజాతోఽత్యన్తమపకృష్టత్వాత్॥౧౧౪॥౧౧౫॥౧౯౬॥॥౧౧౭॥

గణేశం దూతరీం చైవ క్షేత్రేశం దూతికాం తథా।
బాహ్యద్వారే యజేద్దేవి దేవీశ్చ స్వస్తికాదికాః॥౧౧౮॥

గణేశక్షేత్రపాలయోర్ధూతరీదూత్యౌ క్రమేణ శక్తీ। ఏతన్మిథునద్వయం ద్వారశాఖయోరభ్యర్చ్య స్వస్తికాసరస్వతీశ్రీదుర్గాభద్రకాల్యాదికా దేవ్యో బాహ్యద్వారే యష్టవ్యాః॥౧౧౮॥

తతశ్చాన్తస్త్రికోణేఽపి గురుపఙ్క్తిం త్రిధా స్థితామ్।

తదన్తశ్చ మహాదేవీం తామావాహ్య యజేత్పునః॥౧౧౯॥

త్రికోణేఽప్యన్తర్బిన్దోః పశ్చాద్భాగే పఙ్క్తిత్రయేణోపవిష్టాం దివ్యసిద్ధమానబౌధాత్మికాం మునివేదనాగసంఖ్యాం గురుపఙ్క్తిం యథాసంప్రదాయమిష్ట్వా తదన్తర్బిన్దుచక్రే తాం ప్రసిద్ధాం మహాదేవీమావాహ్య పునరుపచారైస్తామేవ యజేత్॥౧౧౯॥

తామేవ విశేషయన్నుపచారాణాం వాసనామాహ—

మహాపద్మవనాన్తస్థాం కారణానన్దవిగ్రహామ్।

మదఙ్కోపాశ్రయాం దేవీమిచ్ఛాకామఫలప్రదామ్॥౧౨౦॥

భవతీం త్వన్మయైరేవ నైవేద్యాదిభిరర్చయేత్।

మహాపద్మవనం సహస్రారకమలం తదన్తస్థామ్। కారణభూతో య ఆనన్దో విషయానన్దబిన్దుసందోహమూలభూతో బ్రహ్మానన్దః। ఏతస్యైవాఽఽనన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీతి శ్రుతేః। అథవా కారణే హేతౌ జాతః కారణః। తత్ర జాత ఇత్యణ్। స చాసావానన్దశ్చ స ఏవ విగ్రహః స్వరూపం యస్యా మహాదేవ్యాస్తామ్। మహత్యై వా ఏతద్దేవతాయై రూపమ్। యన్మధ్వితి శ్రుతేః।మదఙ్కోపాశ్రయాం పరమశివపర్యఙ్కనిలయాం త్వాం త్వన్మయైరేవోపచారైరర్చయేత్।బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమితి భగవద్వచనాత్।

అర్పయేత్సహ గన్ధేన పృథివీం కుసుమేన ఖమ్।

ధూపేన వాయుం దీపేన తేజోఽన్నేన రసం సుధీః॥

ఇత్యాదివచనైరుపచారాణాం పఞ్చభూతాత్మకత్వేన సంప్రదాయార్థప్రకరణే—

పఞ్చభూతమయం విశ్వం తన్మయీ త్వం సదాఽనఘే।

ఇత్యుక్తత్వేన చోపచారాణాం దేవీమయత్వమితి తు ప్రాఞ్చః। ఇచ్చాకామ ఇచ్ఛావిషయః। ఉపచారేషు పాద్యస్య ప్రాథమ్యేఽపి నైవేద్యస్యైవాఽఽద్యత్వేన గ్రహణం తు విశుద్ధేశ్వరతన్త్రే—

ఉక్తేష్వేషూపచారేషు యత్కించిద(న్న) లభయ(భేద్య)ది।

తత్కల్పనీయం మనసా మూలబీజత్రయోపరి।

పాదుకాం పూజయామీతి విధా పుష్పం వినిక్షిపేత్॥

ఇతి వచనేన ప్రత్యక్షోపచారాసంభవే మానసికస్య విధానం నైవేద్యాతిరిక్తవిషయమితివిశేషద్యోతనార్థమ్। అత ఏవాఽఽహుర్నవ్యాః— బాలాతోఽతిదేశాత్ప్రాప్తస్యాపి నైవేద్యం షడ్రసోపేతమిత్యాదినా పునర్విధిస్తు మనఃకల్పితరూపం వా త్రిపురాయై నివేదయేదితి పద్ధతౌ విహితస్య వికల్పస్య నిరాసార్థమితి। అథవా షష్ఠీతత్పురుషబహువ్రీహ్యోర్నైవేద్యాదిపదయోః శబ్దతః సారూప్యాదేకశేషః। వస్తుతస్తు నైవేద్యానైరర్చయేదిత్యేవార్థః। వ్యుత్క్రమే తస్యైవాఽఽదిత్వాత్। దేవతాన్తరోపాస్తౌ పుష్పాన్తపూజోత్తరమేవాఽఽవరణపూజాయా విహితాయా ఇహాపవాదార్థమిత్థముక్తిః। తేన కల్పసూత్రైకవాక్యతా సంగచ్ఛతే। తత్ర నైవేద్యాన్త నామేవ చతుఃషష్టేరుపచారాణామావరణార్చనాత్పూర్వం విధానాత్। నైవద్యమాదయశ్చేతి ద్వంద్వసమాస ఏవ వాఽఙ్గీకరణీయః॥౧౨౦॥

త్రికోణే తత్స్వరత్తాయాః ప్రతిబిమ్బాకృతీః పునః॥౧౨౧॥

తత్తత్తిథిమయీర్నిత్యాః కామ్యకర్మానురూపిణీః॥

అత్రార్చయేదిత్యనుషఙ్గః। త్రికోణే మధ్యత్ర్యస్రే తత్తత్తిథ్యభిన్నా నిత్యాః పూజయేత్। జ్ఞానార్ణవే తు త్ర్యస్రబిన్ద్వోర్మధ్యే మహాత్రికోణాన్తరం విభావ్య తత్ర పూజయేదిత్యుక్తమితి నవ్యాః। పరం తు విభావ్య చ మహాత్ర్యస్త్రమిత్యర్ణవవాక్యే తన్త్రాన్తరకల్పత్రయోరానుగుణ్యాయైకస్యైవ త్రికోణస్య మహత్త్వేన విభావనమాత్రముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతుం యుక్తత్వాన్నాతీవ నవ్యోక్తావేవ విశ్వసనీయమ్। తన్త్రరాజే తు బిన్దావేవ పూజనముక్తమ్। చతురస్రాన్తరాలే వా తత్పూజేతి త్వావరణాన్తే వక్ష్యతే। ఏతాసాం నామాని తు శాస్త్రారమ్భే మూల ఏవోక్తాని। తన్మన్త్రోద్ధారస్తు కల్పసూత్రే తన్త్రరాజే చైకరూపః। జ్ఞానార్ణవాదౌ తు విలక్షణః। తస్యా దేవ్యా యా స్ఫురత్తా తదాత్మికా దేవీప్రతిబిమ్బరూపా జ్ఞానేన దేవీసమానవేషతయా ధ్యాతవ్యా ఇత్యుక్తం భవతి। ఉక్తం చ స్వతన్త్రతన్త్రే—

నవావరణశక్తీనాం ధ్యానం దేవ్యాః సమం భవేత్।

కామాఙ్కయన్త్రాదన్యత్ర భూషావర్ణాయుధాదికమ్॥

తత్సమం పరమేశాని చక్రస్థానామశేషతః॥ ఇతి।

సంహితాయామపి—

అథవా రశ్మయః సర్వా దేవీరూపేణ చిన్తయత్। ఇతి

తత్తత్తిథిమయీరితి తత్తత్పదబహువచనాభ్యామిదముక్తం భవతి—ఆదౌ తత్తత్తిథినిత్యాం సంపూజ్య పశ్చాత్సర్వాస్తిథినిత్యాః పూజయేదితి। తత్ప్రకారశ్చోక్తో జ్ఞానార్ణవే—

ఏతస్మిన్సమయే దేవి తిథినిత్యాం ప్రపూజయేత్।

కామేశ్వర్యాదికా నిత్యా విచిత్రాన్తా మహేశ్వరి॥

ప్రతిపత్పౌర్ణమాస్యన్తాస్తిథిరూపాః ప్రపూజయేత్।

విభావ్య చ మహాత్ర్యస్రమగ్రక్షోత్తరక్రమాత్॥

ఇత్యాదినా రేఖా యే పఞ్చ పఞ్చ మధ్యే షోడశీం చ సంకీర్త్య

ప్రతిపత్తిథిమారమ్య పౌర్ణమాస్యన్తమద్రిజే॥

ఏకైకాం పూజయేన్నిత్యాం మహాసౌభాగ్యమాప్నుయాత్।
కృష్ణపక్షే మహేశాని పూజయేత్తిథిమణ్డలమ్॥

విచిత్రాద్యా వరారోహే యావత్కామేశ్వరీ భవేత్।
పూజనీయా విలోమేన అన్యత్ర పరమేశ్వరి॥

కలాః షోడశ దేవేశి యస్తు చన్ద్రకలాః క్రమాత్।
స సౌభాగ్యం మహాదేవి ప్రాప్నోతి గురుశాసనాత్॥

కామేశ్వర్యాదికా నిత్యాః పూజయిత్వా క్రమాత్తతః।
తిథినిత్యాం త్రిధా దేవి పూజయేద్భాగ్యహేతవే॥

పునః శ్రీత్రిపురాం నిత్యాం యజేత్సౌభాగ్యహేతవే॥ ఇతి।

అత్రైతత్స్మిన్సమయ ఇత్యర్థేన తిథినిత్యార్చనస్యాపూర్వో విధిః। సమయ ఇతి తు పాఠప్రాప్తక్రమానువాదః। తిథినిత్యామిత్యేకత్వస్యోపాదేయగతత్వేన వివక్షితత్వాదుపస్థితత్వాచ్చ తత్తత్తిథినిత్యాయా ఏకస్యాః పూజనం కుర్యాదిత్యర్థః। తతః కామేశ్వర్యాదికా ఇతి శ్లోకేన పఞ్చదశానామపి నిత్యానాం పూజనాన్తరం విభావ్య చేత్యాదినా తదపేక్షితేతికర్తవ్యతాం చ విధాయ విసర్గే షోడశీం యజేదిత్యనేన త్రిపురసున్దర్యా ఏవ మహానిత్యాయాః పూజనాన్తరం విహితమ్। తతోఽస్యైవ పూజనత్రయస్య వివరణాయోత్తరో గ్రన్థః। తత్ర ప్రతిపత్తిథిమారభ్యేత్యనేనైకైకనిత్యాపూజాయాః శుక్లకృష్ణపక్షభేదేన వ్యవస్థితక్రమవిధానమ్। మన్త్రోద్ధారనిత్యాన్యాసాదిషు కామేశ్వర్యాదిక్రమస్యైవ క్ౢప్తత్వేన

తాదృశక్రమే చిత్రో(త్రా)[యా ఇ]వ తాసాం వ్యుత్క్రమేఽపి త్రిపురసున్దర్యాశ్చిత్రాతః ప్రాగవ్యవస్థానేనైవ పూజనం తదపూజనమేవ వా మా ప్రసాఙ్క్షీదతః కలాః షోడశేత్యనేన పునస్తత్కీర్తనేన కామేశ్వర్యుత్తరం తత్పూజాప్రాపణేన హృఢీకరణమ్। ఏవం గురుశాసనాదిత్యన్తేన గ్రన్థేన తిథినిత్యాపూజనప్రకారో యోఽయముక్తః స నిత్యః। పఞ్చదశ నిత్యాః ప్రథమత్ర్యత్రరేఖాస్థితపఞ్చదశస్వరేషు పూజా(జ్యా) విసృప్యై(సర్గే) షోడశీం మూలవిద్యయాఽభ్యర్చ్య మధ్య ఇతి, కల్పసూత్రే తు ప్రాథమిక్యైకైకనిత్యాపూజా కృష్ణపక్షే వ్యుత్క్రమశ్చేతి ద్వయమేవ నాస్తీతి విశేషః। తతః కామేశ్వర్యాదికా ఇతి గ్రన్థేన తు పూజనత్రయోత్తరం పునరప్యేకైకనిత్యాపూజనం త్రిత్వసంఖ్యావిశిష్టమేకవింశతిమనుబ్రూయాదిత్యాదివత్కామ్యం విధీయతే। పరం తు న తన్నిత్యస్య బాధకం పునఃశబ్దేన కాకాక్షిన్యాయేన పూర్వోత్తరయోరన్వితేన సముచ్చయస్య వాచనికత్వాత్। ఏవం చ లక్ష్మీకామశ్చేత్పూర్వోక్తం పూజనత్రయం కృత్వా తత్తత్తిథినిత్యాం త్రిః సంపూజ్య త్రిపురసున్దరీం పూజయేదిత్యర్థః। తదిదం ద్యోతయితుముక్తం మూలే కామ్యకర్మానురూపిణీరితి। స్వస్వకామనాసదసద్భావానుగుణ్యేన పూజయేదితి తదర్థః। కేచిత్తు—త్రిధాపూజనాదికమపి నిత్యమేవేత్యాహుః। ఏతత్పక్షాభిప్రాయేణ ప్రాఞ్చోఽపి కామ్యకర్మపదం నిత్యచక్రార్చనపరమేవ। బహుఫలకపదత్వేన సర్వేషాముపాసకానామిచ్ఛావిషయత్వాదితి వ్యాచక్షతే। పరే తు—తృతీయపూజనోత్తరం త[త్త]త్తిథినిత్యాం సకృదేవ పూజయేత్। ప్రథమపూజాయాం ద్వితీయపూజాయాం చ ద్విఃపూజితత్వేన తేన సహ త్రైవిధ్యోక్తిరనువాద ఇతి మన్యన్తే। అన్యే తు—కామేశ్వర్యాదికా నిత్యా విచిత్రాన్తా ఇత్యాదికం శుక్లప్రతిపదభిప్రాయేణైవోక్తమ్। తదిదముపలక్షణం తత్తత్తిథినిత్యాప్రాథమ్యతత్పూర్వతిథినిత్యాచారమ్యయోః। తతశ్చ శుక్లే ద్వితీయాయాం భగమాలిన్యాదికామేశ్వర్యన్తాః పూజ్యాః। తృతీయాయాం నిత్యక్లిన్నాదిభగమాలిన్యన్తా ఇత్యాదికః క్రమః। ఏవం కృష్ణపక్షే విచిత్రాద్యా ఇత్యాదేరప్యుపలక్షణత్వాచ్చిత్రాదికామేశ్వర్యన్తా జ్వాలామాలిన్యాదిచిత్రాన్తాః సర్వమఙ్గలాదిజ్వాలామాలిన్యన్తా ఇత్యాదిః కృష్ణప్రతిపదాదిషు క్రమ ఇత్యాహుః। నవ్యా అప్యేతదనుమన్యన్తే। తాదృశవ్యాఖ్యాయాం మూలం త ఉభయ ఏవ జానతే। సమూలకత్వే యథాసంప్రదాయం వ్యవస్థేతి ద్రష్టవ్యమ్॥౧౨౧॥

అథ త్రైలోక్యమోహనాదిచక్రేషు ప్రతిచక్రం యోగిన్యశ్చక్రం చక్రేశ్వరీ సిద్ధిర్ముద్రా చేతి పఞ్చానాం పదార్థానాం పూర్వతన్త్రోక్తపూజాక్రమేణ వాసనా ఉపదిశతి—

తత్ర ప్రకటయోగిన్యశ్చక్రే త్రైలోక్యమోహనే॥౧౨౨॥

మాతృకాస్థూలరూపత్వాత్త్వగాదివ్యాపకత్వతః।

యోగిన్యః ప్రకటా జ్ఞేయాః స్థూలవిశ్వప్రథాత్మని॥౧౨౩॥

తత్ర నవావరణదేవీనాం మధ్యే, నిత్యాపూజనోత్తరదేశే వా। త్రైలోక్యమోహనచక్రస్య జ్యేష్ఠాశక్తినివృత్తిశక్త్యాదిరూపా వాసనాః పూర్వముక్తాస్తత్ర పూజనీయా దేవతాః ప్రకటయోగిన్య ఇత్యుచ్యన్తే। [తా]స్వణిమాద్యష్టకం(కే) [ప్రకటత్వం] పరాపశ్యన్త్యాదిచతుర్విధా మాతృకా [తత్ర యా] స్థూలా వైఖరీనామికా, అకచటతపయ [శవర్గరూపా తద్రూపత్వాదిత్యర్థః। తథాచోక్తం] శాస్త్రరమ్భ ఏవ ద్వాదశశ్లోక్యాం వన్దే తామష్టవర్గోత్థమహాసిద్ధ్యష్టకేశ్వరీమితి। బ్రాహ్మ్యద్యష్టకస్య ప్రకటరూపతామాహ—త్వగాదీతి। త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జశుక్రాణి ధాతవ ఇతి సప్త ధాతవో వైద్యకే ప్రసిద్ధాః। ఓజోనామకో ధాతురష్టమ ఇతి తు వేదభాష్యే। ఏతేషాం చాభిమానిన్యో దేవతా బ్రాహ్మ్యాద్యాః క్రమాదష్టౌ। తాసాం చ శరీరే స్థితిర్భ్రూమధ్యనితమ్బనాభిహృదయకణ్ఠాస్యనాసాలలాటాదిస్థానావచ్ఛేదనేతి ప్రాచాం గ్రన్థేషు ప్రసిద్ధమ్। తతశ్చ లిఙ్గశరీరాద్యపేక్షయా త్వగాదిఘటితశరీరస్య స్థూలత్వాత్తదీయదేవతానామపి ప్రకత్వమ్। నన్వేవం సతి ప్రాప్తిసిద్ధిసర్వకామసిద్ధ్యోస్తన్త్రాన్తరే పూజనీయత్వేనోక్తస్య ముద్రాదశకస్య చ కథం ప్రకటత్వమిత్యాశఙ్క్య సర్వానుగతం నిర్వక్తి—స్థూలేతి। స్థితత్వాచ్చేతి శేషః। విశ్వస్య షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మకస్య యా ప్రథా స్థూలా క్షితిరూపా తదాత్మని చక్రే భూగృహే స్థితత్వాదపి ప్రకటత్వమిత్యర్థః। ఏతేన యత్సున్దరీతాపిన్యాం శ్రూయతే సాణిమాద్యష్టకం భవతి సమాత్రష్టకం భవతి సప్రకటం భవతీతి తత్ప్రాప్తిసిద్ధ్యాదేరుపలక్షణపరత్వేన వ్యాఖ్యేయమితి ధ్వనితమ్॥౧౨౨॥౧౨౩॥

అణిమాదీనాం ధ్యానాన్యాహ దశభిః—

అణిమాద్యా మహాదేవి సిద్ధయోఽష్టౌ వ్యవస్థితాః।

తాస్తు రక్తతరా వర్ణైర్వరాభయకరాస్తథా॥౧౨౪॥

ధృతచిన్తామహారత్నా మనీషితఫలప్రదాః।

వర్గాష్టకాభేదాభిప్రాయేణ శ్రుతావష్టత్వోక్తిరితిద్యోతనాయాష్టావిత్యుక్తమ్। వరాభయేతి। పాశాఙ్కుశౌ వామక్షయోర్దధతీరితి తు మన్త్రమహోదధౌ। చిన్తామహారత్నం చిన్తామణినామకం రత్నమ్। తచ్ఛిరసా దధతీ॥౧౨౪॥

బ్రాహ్మ్యాద్యా అపి తత్రైవ యష్టవ్యాః క్రమశః ప్రియే ॥౧౨౫॥

బ్రహ్మాణీ పీతవర్ణా చ చతుర్భిః శోభితా ముఖైః।
వరదాభయహస్తా చ కుణ్డికాక్షలసత్కరా॥౧౨౬॥

తత్రైవ ద్వితీయవీథ్యాం ద్వితీయరేఖాయాం వా। కుణ్డికా కమణ్డలుః। అక్షోఽక్షమాలా॥౧౨౫॥౧౨౬॥

మాహేశ్వరీ శ్వేతవర్ణా త్రినేత్రా శూలధారిణీ।
కపాలమేణం పరశుం దధానా పాణిభిః ప్రియే॥౧౨౭॥

ఏణం హరిణమ్॥౧౨౭॥

కౌమారీ పీతవర్ణా చ శక్తితోమరధారిణీ।
వరదాభయహస్తా చ ధ్యాతవ్యా త్వసురేశ్వరి॥౧౨౮॥

శక్తిః సైన్తీతి మహారాష్ట్రభాషయా ప్రసిద్ధమాయుధమ్। తోమరో లోడ ఇతి ప్రసిద్ధః ఖలూరికాయాం విద్యమానః॥౧౨౮॥

వైష్ణవీ శ్యామవర్ణా చ శఙ్ఖచక్రగదాబ్జకాన్।
హస్తపద్మైశ్చ బిభ్రాణా భూషితా దివ్యభూషణైః॥౧౨౯॥

చక్రం సుదర్శనాఖ్యం సహస్రారమ్। గదా భాషయా గుదా, ఇతి ప్రసిద్ధా। అబ్జకః పద్మః। వా పుంసి పద్మం నలినమిత్యాదికాశే వా పుంసీత్యస్య పుష్కరామ్భోరుహాణి చేత్యన్తమన్వయాత్పుంలిఙ్గతా॥౧౨౯॥

వారాహీ శ్యామలచ్చాయా పోత్రివక్త్రసముజ్జ్వలా।
హలం చ ముసలం ఖడ్గం ఖేటకం దధతీ భుజైః॥౧౩౦॥

పోత్రీ వరాహః। వరాహః సూకరో ఘృష్టిః కోలః పోత్రీ కిరిః కిటిరిత్యమరః। హలం లాఙ్గలమ్। ఖేటకం చర్మ॥౧౩౦॥

ఐన్ద్రీ తు శ్యామలచ్చాయా వజ్రోత్పలలసత్కరా।

ఇన్ద్రాణీ శ్యామలేన్ద్రనీలమణివర్ణా ఛాయా కాన్తిర్యస్యాః సా॥

చాముణ్డా కృష్ణవర్ణా చ శూలం డమరుకం తథా॥౧౩౧॥

ఖడ్గం వేతాలకం చైవ దధానా దక్షిణైర్భుజైః।
నాగఖేటకఘణ్టాశ్చ దధానాఽన్యైః కపాలకమ్॥౧౩౨॥

వేతాలో భూతపిశాచాధిపతిర్దేవతావిశేషః। నాగః సర్పః। అన్యైర్వామైః॥౧౩౧॥౧౩౨॥

మహాలక్ష్మీస్తు పీతాభా పద్మే దర్పణమేవ చ।
మాతులుఙ్గఫలం చైవ దధానా పరమేశ్వరి॥౧౩౩॥

పద్మ కమలద్వయమ్। మాతులుఙ్గో బీజపూరః॥౧౩౩॥

ఏవం ధ్యాత్వా యజేతాశ్చక్రేశీం త్రిపురాం తతః।
కర్మేన్ద్రియాణాం వైమల్యాత్కరశుద్ధికరీ స్మృతా॥౧౩౪॥

కరశుద్ధిభవా సిద్ధిరణిమా చాత్ర సంస్థితా।

ఏతా అణిమాదిమహాలక్ష్మ్యన్తాః। త్రిపురాఖ్యా త్రైలోక్యమోహనచక్రేశ్వరీ తస్యాస్తద్విద్యాయాశ్చ కరశుద్ధికరీతి నామ నిర్వక్తి—కర్మేన్ద్రియాణామితి। కరయోః కర్మేన్ద్రియవిశేషరూపత్వాత్కరపదం కర్మేన్ద్రియసామాన్యోపలక్షకమ్। తేషాం వైమల్యం నామ తత్కృతదురితక్షాలనం తత్కర్తృత్వం ప్రవృత్తినిమిత్తీకృత్య తత్పదం ప్రవర్తత ఇత్యర్థః। ప్రతిచక్రమేకైకా సిద్ధిస్తత్తచ్చక్రేశ్యభేదేన విభావ్యేత్ర పూజనీయేత్యాహ—కరశుద్ధిభవేతి। నవమచక్రే యోనిముద్రా పూజనీయేతి। మూలకృతైవాగ్రే వక్ష్యతే। తేన జ్ఞాపకేనాత్ర చకారాత్సర్వసంక్షోభిణీముద్రాఽపి పూజ్యేత్యర్థో వర్ణనీయః॥౧౩౪॥

అథ ద్వితీయావరణవాసనామాహ—

షోడశస్పన్దసందోహచమత్కృతిమయీః కలాః॥౧౩౫॥

ప్రాణాదిషోడశానాం చ ప్రాణానాం ప్రాణనాత్మికాః।
బీజభూతస్వరాత్మత్వాకలనాద్బీజరూపగాః॥౧౩౬॥

అన్తరఙ్గతయా గుప్తయోగిన్యః సంస్థితా మతాః।
కామాకర్షణరూపాద్యాః సృష్టిప్రాధాన్యతః ప్రియే॥౧౩౭॥

సర్వాశాపూరకాఖ్యే తు చక్రే వామేన పూజయేత్।
పాశాఙ్కుశధరా ఏతా రక్తా రక్తామ్బరావృతాః॥౧౩౮॥

ప్రాణశుద్ధిమయీ సిద్ధిర్లఘిమా భోక్తురాత్మనః।
త్రిపురేశీ చ చక్రేశీ పూజ్యా సర్వోపచారకైః॥౧౩౯॥

షోడశసంఖ్యా యే స్పన్దాః స్పన్దనశీలాః ప్రాణాః ప్రాణాపానాదయః పఞ్చైకాదశేన్ద్రియాణీత్యేవం షోడశ। ఏతేషాం మధ్యే వాయుచలనమేవ స్పన్దనమ్। ఇన్ద్రియేషు స్వస్వవిషయాభిముఖ్యమేవ స్పన్దనమ్। ఏతే సర్వేఽపి ప్రాణపదవాచ్యత్వాత్స్పన్దాః। ప్రాణమనుత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రామన్తీతి శ్రుతౌ ప్రథమప్రాణపదస్య ప్రాణాదివృత్తిపఞ్చకపరత్వేన ద్వితీయప్రాణపదస్యైకాదశేన్ద్రియపరత్వేన చ భగవత్పాదభాష్యకారైర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్। సప్త గతేర్విశేషితత్వాచ్చేత్యుత్తరమీమాంసాద్వితీయాధికరణే తథా నిర్ణయాచ్చ। ఏతేషాం షోడశప్రాణానాం సందోహ ఏకీకరణమేవ చమత్కృతిః। అనవరతస్పన్దనస్వభావానామేకత్ర స్తమ్భనస్యాసాధ్యత్వేన చమత్కారాధాయకత్వాత్। సమ్యగ్దోహః ప్రపూరణమితి వ్యుత్పత్త్యా స్వాత్మైకతానతారూపా పరిపూర్తిరేవ చమత్కారస్తదాధాయికాస్తదభిన్నా వా తన్మయ్యః। అముమేవార్థం వివృణోతి—ప్రాణాదీతి। షోడశప్రాణానాం ప్రాణనం జీవనం తదాత్మికాః। తేషాం స్వాత్మైకతానతాపరిత్యాగేన విషయాన్సరసంచారస్యైవ మరణరూపత్వాత్। ఉక్తం చ క్రమోదయే—

స్థైర్యమేవ చమత్కారో వినా విషయసంగతిమ్। ఇతి॥

ప్రాఞ్చస్తు—పఞ్చ భూతాని దశేన్ద్రియాణి మనశ్చేతి షోడశ స్పన్దాస్తత్త్వాని సందోహః సమూహ ఇతి పూర్వార్ధం వ్యాఖ్యాయ ప్రాణాదయో నాగకూర్మాదయశ్చేతి దశ వాయవోఽన్యే షడ్వాయవస్త్వాగమాన్తరే మృగ్యా ఏవం షోడశ ప్రాణా ఇత్యుత్తరార్ధం వ్యాచక్షతే। బీజభూతా అనుస్వారైః సహితాః। తత్సాహిఽయమన్త రేణ వర్ణానాం బీజత్వాభావాత్। తాదృశస్వరాత్మతాయా ఆకలనేన బీజరూపం సృష్టిబీజత్వం గచ్ఛన్తీతి తథా త్వగాదిధాత్వపేక్షయాఽన్తరఙ్గత్వాద్గుప్తతయా సంస్థితా గుప్తయోగిన్య ఇతి మతాః కామాకర్షిణ్యాద్యాః కలాః సర్వాశాపూరకచక్రే పూజయేత్। ఇతి శబ్దాధ్యాహారే యోగినీశబ్దే న ద్వితీయాపేక్షా। ద్వితీయార్థే ప్రథమావిభక్తిరితి తు ప్రాఞ్చః। ఏతాః సృష్టిబీజభావాపన్నత్వేన వామశక్తిప్రధానత్వాద్వామేన స్వాగ్రాద్యప్రాదక్షిణ్యేనైవ పూజయేత్। వామమార్గేణేతి వ్యాఖ్యానం త్వాగ్రహమాత్రమ్। ఏతాసాం ధ్యానమాహ—పాశేతి। ఆత్మేన్ద్రియమనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణ ఇతి శ్రుత్యుక్తలక్షణస్య సంఘాతాత్మకస్య భోక్తురాత్మనో యే షోడశ ప్రాణాస్తచ్ఛుద్ధ్యభిన్నా లఘిమా సిద్ధిస్త్రిపురేశీ, చకారాత్సర్వవిద్రావిణీముద్రా చ పూజ్యేత్యర్థః॥౧౩౫॥౧౩౬॥౧౩౭॥౧౩౮॥౧౩౯॥

తృతీయావరణవాసనామాహ—

ప్రకృత్యష్టకరూపస్థాః కవర్గాద్యష్టవర్గగాః।
అనఙ్గకుసుమాద్యాశ్చ సర్వసంక్షోభకారకే॥౧౪౦॥

చక్రే చాత్యన్తరఙ్గత్వాదేతా గుప్తతరా మతాః।
పాశాఙ్కుశధనుర్బాణకరా రక్తాః సమర్చయేత్॥౧౪౧॥

తత్తదాకారబుద్ధ్యాత్మభోగ్యభోక్తుర్మహీశితుః।
పిణ్డాదిపదవిశ్రాన్తిసౌన్దర్యగుణసంయుతా॥౧౪౨॥

చక్రేశ్వరీ బుద్ధిశుద్ధిరూపా చ పరమేశ్వరీ।
మహిమాసిద్ధిరూపా చ పూజ్యా సర్వోపచారకైః॥౧౪౩॥

సాంఖ్యతన్త్రే హి పఞ్చవింశతిస్తత్త్వాని గణితాని—ప్రకృతిర్మహానహంకారః పఞ్చ తన్మాత్రాణి పఞ్చ భూతాని దశేన్ద్రియాణి మనః పురుషశ్చేతి। తేషామాద్యా సర్వేషాం ప్రకృతిర్న కస్యాపి వికారః। ద్వితీయాద్యాః సప్త తు స్వపూర్వపూర్వేషాం వికారాః స్వోత్తరోత్తరేషాం ప్రకృతయశ్చ। నవమాద్యాః షోడశ తు స్వపూర్వవికారా ఏవ। న కస్యాపి ప్రకృతయః। పఞ్చవింశస్తు న కస్యాపి వికారో న కస్యాపి ప్రకృతిశ్చేతి వస్తుస్థితిః। తదేతదుక్తమార్యకృష్ణేన సాంఖ్యసప్తత్యామ్ —

మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయః సప్త।
షోడశస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః॥ ఇతి।

ఏతేషు ప్రాథమికం తత్త్వాష్టకం ప్రకృతిరూపత్వాత్ప్రకృత్యష్టకపదేనేహ గృహ్యతే। స్పష్టమన్యత్। త్రిపురసున్దర్యాఖ్యచక్రేశ్వరీవాసనామాహ—తత్తదితి। ఘటపటాద్యాకారబుద్ధిరూపం యద్భోగ్యం తస్య భోక్తాऽత ఏవ మహీశితా భూపతిరివ తస్య పిణ్డాదిపదేషు మూలాధారానాహతాజ్ఞాసహస్రాఖ్యేషు చతుర్షు స్థానేషు యా ప్రత్యేకం విశ్రాన్తిః

సంసారకదధ్వాటనజన్యశ్రమనివృత్తిపూర్వకసహజానన్దావాప్తిః సైవ సౌన్దర్యాఖ్యో గుణస్తేన సంయుతా తత్మదాత్రీ। తదుక్తం చ—

పిణ్డే ముక్తా పదే ముక్తా రూపే ముక్తాః షడానన।

రుపాతీతే తు యే ముక్తాస్తే ముక్తా నాత్ర సంశయః॥ ఇతి।

ఈదృశీ యా బుద్ధిశుద్ధిర్ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞేతియోగసూత్రోక్తసత్యగ్రాహిత్వలక్షణా తద్రూపా పరమేశ్వరీ త్రిపురసున్దరీనామ్నీ చక్రేశ్వరీ తద్రూపైవ మహిమాసిద్ధిశ్చకారాత్సర్వాకర్షిణీముద్రా చ పూజ్యేత్యర్థః॥౧౪౦॥౧౪౧॥౧౪౨॥౧౪౩॥

చతుర్థావరణవాసనామాహ—

ద్వాదశగ్రన్థిభేదేన సముల్లసితసంవిదః।

విసర్గాన్తదశావేశాచ్చాక్తానుభవపూర్వకమ్॥౧౪౪॥

ఉన్మేషశక్తిప్రసరైరిచ్ఛాశక్తిప్రధానకైః।

తథైవాకులసంఘట్టరూపైర్వర్ణచతుష్టయైః॥౧౪౫॥

వేద్యోష్మరూపసాద్యణైర్మిభేచ్ఛాభావితైరపి।

కులశక్తిసమావశరూపవర్ణద్వయాన్వితైః॥౧౪౬॥

శక్తేః సారమయత్వేన ప్రసృతత్వాన్మహేశ్వరి।

సంప్రదాయక్రమాయాతాశ్చక్రే సౌభాగ్యదాయకే॥౧౪౭॥

వ్యాకరణతన్త్రే చతుర్దశాక్షరోఽయం పరణకారేణాప్రత్యాహారః। స ఏవ మన్త్రతన్త్రే భూతలిపిమన్త్ర ఇత్యుచ్యతే। తథాచ తదుద్ధారః—

పఞ్చ హ్రస్వాః సంధివర్ణా వ్యోమవాయ్వగ్నికంధరాః। ఇతి।

కం చ ధరా చేతి విగ్రహః। ఏతే చ వర్ణా వైఖరీరూపత్వేన భాసమానా అపి మధ్యమారూపా ఏవేతి సంప్రదాయః। చతుర్దశారచక్రస్థాశ్చతుర్దశ దేవతాస్తు భూతలిపివర్ణాభిమానిశక్తికదమ్బతః ప్రసృతాః। వర్ణాస్తు మూలాధారస్థకులకుణ్డలిన్యాః షట్చక్రభేదేనాకులలిఙ్గేన యోగాన్నిర్గత్య(చ్చ)దమృతానుభవదశాయామేవ సర్వేఽపి ప్రాయేణోత్పన్నాః। తత్రాకులాల్లిఙ్గాదకారః।ఇచ్ఛాశక్తేరికారః। తదున్మేషశక్తేరుకారః। ఇచ్ఛోన్మేషమిశ్రితాయాః కుణ్డలిన్యా ఋకారౠకారౌ। అకులస్య తాదృశకుణ్డలిన్యాః సంఘట్టనాదేకార ఓకారశ్చ। తాభ్యామకులస్య పునః సంఘట్టాదైకార ఔకారశ్చ। ఏవమన్యేషాం వర్ణానాముత్పత్తిః పరాపఞ్చాశికాసౌభాగ్యసుధోదయాదిషు వర్ణితాఽనుసంధేయా। తదిదమాహ—ద్వాదశేతి। ప్రతిచక్రమధ ఊర్ధ్వం చేతి ద్వౌ ద్వౌ గ్రన్థీ। తేషాం భేదనేనోర్ధ్వం లసితాయాః సంవిదః కుణ్డలిన్యాః, విసర్గః షోడశస్వరస్తదన్తస్య షోడశాన్తస్య బ్రహ్మరన్ధ్రస్య దశాయాం య ఆవేశస్తస్మాజ్జాయమానో యః శాక్తానాం కౌలికానామనుభవస్తత్పూర్వకం యథా భవతి తథోత్పన్నైశ్చతుర్దశభిర్వర్ణైరుపలక్షితాయాః శక్తేః శక్తిసమష్టిరూపకుణ్డలిన్యాః సారమయత్వేన నిష్కర్షరూపేణ ప్రసృతత్వాదేతా దేవతాః సంప్రదాయయోగిన్య ఇత్యుచ్యన్తే। ఈదృశార్థస్య సంప్రదాయక్రమాయాతత్వాదితి యోజనా। తాన్వర్ణానాహ—ఉన్మేషేతి ద్వాభ్యామ్। ఏతేషాం తృతీయాబహువచనాన్తానాం పదానాం చతుర్దశభిరితి విశేష్యమధ్యాహార్యమ్। వేద్యోష్మరూపసాద్యర్ణైరిత్యేవ వా విశేష్యమ్। ఉన్మేషశక్తితః ప్రసరో యస్యోకారస్య తద్వద్భిః। అర్శఆద్యచ్। ఇచ్ఛాశక్తిః ప్రధానోపజీవ్యా యస్యేకారస్య తద్వద్భిః। అకులస్యార్థాత్పూర్వోక్తాభ్యాం భావిభ్యాం చ యః సంఘట్టస్తద్రూపం వర్ణానాం చతుష్టయమేతద్రూపం యేషు తైః। తద్రూపైరిత్యస్య యోగ్యతయా సంధ్యక్షరేష్వేవాఽఽర్థికీ విశేషణతా। ప్రాఞ్చస్తు—అకులేన సంఘట్ట ఇతి వ్యాఖ్యాయ వర్ణచతుష్టయే తస్య విశేషణత్వం మన్యమానా అప్యకులపదేనాకారమపి స్వాతన్త్ర్యేణోద్ధరన్తి। తద్దుర్ఘటమ్। విశేషణత్వేనాన్వితస్య స్వాతన్త్ర్యాయోగాత్। తథాత్వే చతుష్టయైరిత్యస్య విరోధాత్। తస్య చతుర్భిరిత్యేవ భవతాం వ్యాఖ్యానాత్। వేద్యాయాః సంవిద్రూపాయా వహ్నికుణ్డలిన్యా ఊష్మరూప ఉష్ణస్పర్శరూపో యో వర్ణో రేఫః। రేఫాధికారే శ్రీకణ్ఠ ఊష్మా హృదయమితి నాన్దనాత్కోశాత్। తస్యోష్మణః సాదిరితి విశేషణమ్। విశేష్యవిశేషణభావే కామచారాన్న పూర్వనిపాతః। స్వస్యాఽఽదినా యకారేణ సహిత ఇత్యర్థః। వేద్యోష్మరూపః సాదిరర్ణో యేషు తైః। యకారసహితరేఫవద్భిరితి యావత్। అథవా వేద్యోష్మణో రూపం స్వరూపం యేషు తైః। ఆదిసహితైశ్చ తైరర్ణైశ్చేతి విగ్రహః। ప్రాఞ్చస్తు—వేద్యస్య షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మనః సంకల్పరూపా ఊష్మాణః శషసహాస్తదన్యతమరూపో యః సాదిః సకార ఆదిర్యస్య స హకారః స పునరాదిర్యయోస్తౌ యకారరేఫౌ, వ్యోమాదిభూతపఞ్చకవర్ణేషు తయోర్వకారాత్పరత్వాత్। తేన

హయర్రైస్త్రిభిర్వర్ణైరిత్యర్థః। ద్వితీయస్యాఽఽదిశబ్దస్యాధ్యాహార ఇతి వ్యాచఖ్యుః। తన్మన్దమ్। అధ్యాహృతేనాఽఽదిశబ్దేన సహ శ్రుతస్య సాదిశబ్దస్యః సమాసాయోగాత్। సమాసే సత్యప్యన్యపదార్థయోర్యకారరేఫయోరేవ క్రియాన్వయిత్వేన సమస్యమానసాదిపదార్థస్య హకారస్య క్రియాన్వయాలాభాచ్చ। మిశ్రరూపయేచ్ఛయా భావితావృకారఌకారౌ తద్వద్భిః। కులేత్యకులస్యాప్యుపలక్షణమ్। సమావేశేత్యధికరణే ఘఞన్తమ్। కులశక్తిశ్చ సమావేశౌ చ తత్స్వరూపే యే వర్ణద్వయే। అకారహకారరూపవర్ణయుగలవకారలకారరూపవర్ణయుగలే తాభ్యాం యుగలాభ్యామన్వితైః। అకులకుణ్డలిన్యకారరూపా, తత్సమావేశస్థానం సహస్రారస్యేన్దుమణ్డలమమృతమయం వకారరూపమ్। కులకుణ్డలినీ హకారరూపా, తత్సమావేశస్థానం మూలాధారం పార్థివమణ్డలం లకారరూపమ్। ఏవం చతుర్భిరన్వితైరితి యావత్। ప్రాఞ్చస్తు—కులశక్త్యోః సమావేశావితి తత్పురుషమఙ్గీకృత్య వకారలకారద్వయమాత్రముద్ధరన్తి। తన్న। అకారహకారయోరలాభేన న్యూనత్వాపత్తేః। త్వదుక్తోద్ధారయోరసంభవస్యోక్తత్వాత్॥౧౪౪॥౧౪౫॥ ॥౧౪౬॥౧౪౭॥

నిరన్తరప్రథారూపసౌభాగ్యబలయోగతః।

అన్వర్థసంజ్ఞకే దేవి అణిమాసదృశీః శుభాః॥౧౪౮॥

సర్వసంక్షోభిణీపూర్వా దేహాక్షాదివిశుద్ధిదాః।

ఈశిత్వసిద్ధిరపి చ ప్రోక్తరూపపురత్రయే॥౧౪౯॥

యోగాదిక్లేశభేదేన సిద్ధా త్రిపురవాసినీ।

ఏతాః సంపూజయేద్దేవి సర్వాః సర్వోపచారకైః॥౧౫౦॥

నిరన్తరప్రథా భేదావిషయకజ్ఞానం తద్రూపమేవ సౌభాగ్యం తదేవ బలం తద్విషయకో యోగోఽవయవశక్తిస్తస్యాః సత్త్వాదన్వర్థకే యోగరూఢపదవాచ్యే సౌభాగ్యదాయకాఖ్యే చక్రే స్థితాః సర్వసంక్షోభిణ్యాద్యా దేవతాః। తాసాం ధ్యానమాహ—అణిమేతి। వరాభయకరాశ్చిన్తామణిధరా ఇత్యర్థః। దర్పణపాశవామకరాః పానపాత్రాఙ్కుశక్షకరా ఇతి తు బృహత్తన్త్రే। తా దేహస్యేన్ద్రియాణాం త్వగాదిధాతూనాం చ విశోధికాస్తద్రూపైవేశిత్వాసిద్ధిః। చకారాత్సర్వవశంకరీముద్రా త్రిపురవాసిన్యాఖ్యా చక్రేశ్వరీ చేత్యేతాః పూజయేత్। త్రిపురవాసినీపదం నిర్వక్తి—ప్రోక్తేతి। తత్ర తత్రోక్తం యత్పురత్రయం ప్రమాతృప్రమాణప్రమేయరూపం త్రిపుటీత్వేన ప్రసిద్ధం తద్విషయకో యోగః సంబన్ధః। స చ

ప్రమాత్రాదిభేదేన వ్యవస్థితః। ఆదిపదేన భేదభానమ్। తేన యః క్లేశః। భేదజ్ఞానస్య భయజనకతాయా య ఏతస్మిన్నుదరమన్తరం కురుతేఽథ తస్య భయం భవతి ద్వితీయాద్వై భయం భవతీత్యాదిశ్రుతిసిద్ధత్వాత్ । యోగ ఏవాఽఽదిక్లేశః ప్రథమదుఃఖమితి కేచిత్। తస్య భేదేన నాశేన సిద్ధా వ్యుత్పన్ననామా। తేన వాసినీశబ్దః కాష్ఠతక్షణసాధనవాసీశబ్దవచ్ఛేదనార్థక ఇత్యుక్తమ్॥౧౪౮॥౧౪౯॥౧౫౦॥

పఞ్చమావరణవాసనామాహ—

సనాతనానాం నాదానాం నవరన్ధ్రస్థితాత్మనామ్।

మహాసామాన్యరూపేణ వ్యావృత్తధ్వనిరూపిణా॥౧౫౧॥

అస్థిరస్థిరవేద్యానాం ఛాయారూపైర్దశార్ణకైః।

కులకౌలికయోగిన్యః సర్వసిద్ధిప్రదాయకాః॥౧౫౨॥

శ్వేతా వరాభయకరాః శ్వేతాభరణభూషితాః।

స్వప్రథామననత్రాణయోగాదన్వర్థసంజ్ఞకే॥౧౫౩॥

సర్వసిద్ధిప్రదాద్యాస్తు చక్రే సర్వార్థదాయకే।

లోకత్రయసమృద్ధీనాం హేతుత్వాచ్చక్రనాయికా॥౧౫౪॥

త్రిపురాశ్రీర్మహేశాని మన్త్రశుద్ధిభవా పునః।

వశిత్వసిద్ధిరాఖ్యాతా ఏతాః సర్వాః సమర్చయేత్॥౧౫౫॥

అథ ఆరభ్యోర్ధ్వం ప్రసృతాయాం సుషుమ్నాయాం దశ పర్వాణి తేషాం మధ్యే నవావకాశాస్త ఏవ రన్ధ్రపదేనోచ్యన్తే। తాదృశదశస్థానాన్యభివ్యాప్య యావచ్ఛరీరపాతం జాయమానో నాదానుసంధానాభ్యాసపాటవేన శ్రూయమాణో నాదో మధ్యమా వాగిత్యుచ్యతే। స ఏకోఽపి నాదస్తత్తత్స్థానావచ్ఛిన్నః సన్దశమిర్నామభిరభిలప్యతే–అవికృతః శూన్యః స్పర్శో నాదో

ధ్వనిర్విన్దుః శక్తిర్బీజమక్షరమారబ్ధశ్చేతి। ఏవం దశధా విభక్తో యో ధ్వనిస్తద్రూపిణా మహాసామాన్యరూపేణ విభాజకోపాధిదశకవ్యాపకేన సర్వానుగతమధ్యమాత్వేన ధర్మేణోపలక్షితా ఇత్యర్థః। మధ్యమాస్వరూపా ఇతి యావత్। వేద్యా విషయాః పఞ్చ భూతాని తాని కార్యకారణభేదేన ద్వివిధాని। తేషు కార్యాణ్యస్థిరాణి మిథ్యాత్వాత్। కారణాని స్థిరాణి సత్యత్వాత్। వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమితి శ్రుతేః। తాని చ కార్యాణి స్థూలభూతాని వ్యోమాదీని కారణాని భూతసూక్ష్మాణి శబ్దాదీని పఞ్చ పఞ్చ తేషాం ఛాయారూపైః ప్రకాశరూపైర్దశార్ణకైః కవర్గచవర్గోభయాత్మకైర్దశభిర్వర్ణైరుపలక్షితాః। తదిదముక్తం చక్రసంకేత ఏవ—

భూతతన్మాత్రదశకప్రకాశాలమ్బనత్వతః।

ద్విదశారస్ఫురద్రూపం క్రోధీశాదిదశార్ణకమ్॥ ఇతి।

ఏతేనైతత్ప్రాచాం వ్యాఖ్యానమ్(?) అస్థిరవేద్యాని కర్మేన్ద్రియగోచరాం వచనాదీని స్థిరవేద్యాని జ్ఞానేన్ద్రియగోచరాః శబ్దాదీని తత్ప్రతిబిమ్బరూపైష్టవర్గవర్గీయయోగే సర్వేషాం వర్ణానాం స్థితిరూపతా తదభావే తదభావ ఇత్యర్థ(?)మాతృకాన్యాసత్రైవిధ్యవిదాం స్పష్టత్వాత్। కులం త్రిపుటీ కౌలికశ్చిద్రూపాత్మా। తయోరభేద ఏవ యోగస్తద్వత్యః। కులమిన్ద్రియాణి కౌలికా విషయా యోగః కార్యకారణభావ ఇతి తు ప్రాఞ్చః। ఆసాం ధ్యానమాహ—శ్వేతా ఇతి। స్వస్యైవ ప్రథా సర్వాత్మత్వేన ప్రసరః। తస్య మననం యుక్తిభిరనుచిన్తనం[త]దేవ త్రాణం(ణ) రూపత్వాత్సర్వపురుషార్థాత్మక(కం) తద్దాతృత్వరూపాద్యోగాదవయవశక్తేః సత్త్వాదన్వర్థసంజ్ఞకే సర్వార్థదాయకచక్రే స్థితాః సర్వసిద్ధిప్రదాద్యా దశ దేవతాః। త్రిపురాశ్రీపదమపి త్రిభువనసమృద్ధికారణవాచకత్వాదన్వర్థమిత్యాహ—లోకత్రయేతి। లోకత్రయశబ్దోఽపి త్రిపుటీపర ఏవేత్యన్యే। వశిత్వసిద్ధేర్వాసనామాహ—మన్త్రశుద్ధీతి। ఉక్తమననత్రాణరూపశుద్ధిజన్యేత్యర్థః। ఉపలక్షణమేతదున్మాదినీముద్రాయాః॥౧౫౧॥ ॥౧౫౨॥౧౫౩॥౧౫౪॥౧౫౫॥

షష్ఠావరణవాసనామాహ—

ఊర్ధ్వాధోముఖయా ద్వైవి కుణ్డలిన్యా ప్రకాశితాః।

కులేచ్ఛయా బహిర్భావాత్కాదివర్ణప్రథామయీః॥౧౫౬॥

నిగర్భయోనినీవాచ్యాః స్వరూపావేశరూపకే।
సర్వరక్షాకరే చక్రే సర్వావేశకరే పరాః॥౧౫౭॥

సర్వజ్ఞాయాః స్థితాశ్చైతా హస్తపుస్తాక్షమాలికాః।
మాతృమానప్రమేయాణాం పురాణాం పరిపోషిణీ॥౧౫౮॥

త్రిపురామాలినీ ఖ్యాతా చక్రేశీ సర్వమోహినీ।
విద్యాశక్తివిశుద్ధిం చ సిద్ధిం ప్రాకామ్యసంజ్ఞితామ్॥౧౫౯॥

ఏతాః సర్వోపచారేణ పూజయేద్దేవతాః క్రమాత్।

కుణ్డలిన్యా ఊర్ధ్వయో(ధ్వార్ధో)యాతాయాతదశాయాముత్పన్నాః సర్వజ్ఞాదిదేవ్యః। అత ఏవ నిగర్భపదవాచ్యాః। నితరాం గర్భే స్థితత్వాత్। నన్వీదృశరహస్యస్థలే సముత్పన్నాః కథం ప్రకటా జాతా ఇత్యత ఆహ—కులేచ్ఛయేతి। కులస్య త్రిపుట్యా నిర్మాణేచ్ఛయా తాః శక్తయో బహిరాగతాః। అత ఏవ వైఖరీరూపకాదివర్ణమయ్యో జాతాః। అత్ర కాదిశబ్దో యథాశ్రుతః కవర్గచవర్గరూపవర్ణదశకపర ఇతి ప్రాఞ్చః। చక్రసంకేతావిరోధాయ మకారాదిదశకపుర ఇత్యపి క్లిష్టం వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమ్। కాదిః కాలీతి శక్తిస్త ఇతి తన్త్రరాజే మతద్వయకర్తృత్వేన శక్తిద్వయస్య ప్రసిద్ధత్వాదిహ కాదిశబ్దః శక్తిపరో మతకర్తృత్వలక్షణయా కాలీపరో వా। శక్తిశబ్దస్తు ప్ర(మ)కారపరత్వేన శక్త్యాదినపర్యన్తేతి శ్లోకే వ్యాఖ్యాత ఏవ। మః కాలీ క్లేశితః కాలో మహాకాలీ యమో రవిరితి కోశాత్కాలీశబ్దోఽపి మకార ఏవ, కకార ఏవ వా కాల్యాదిశబ్దేకదేశః కకారాతు ప్రభఞ్జన ఇత్యత్ర కామకలాశబ్దైకదేశవత। నచ మన్వస్రే చక్రసంకేతే టకారాదయ ఉక్తాః। పూజాసంకేతే త్వణ్రవ్యాహారి(ర)గాశ్చతుర్దశ వర్ణా ఉక్తా ఇతి పరస్పరవిరోధః కథం న పరిహృత ఇతి వాచ్యమ్। తత్ర పరిహారస్యాసంభవేన వికల్పస్యైవ న్యాయ్యత్వాత్। సంభవత్యవిరోధేఽష్టదోషదుష్టవికల్పస్యాయుక్తత్వాత్। స్వం నిజం రూపం బ్రహ్మ తస్యాఽఽవేశోఽనావృతత్వేన భానమ్। భూతోఽహమిత్యాకారకభాన ఏవం భూతావేశ ఇతి వ్యవహారదర్శ(?)కరమ్। అత ఏవ సర్వరక్షాకరనామకం చక్రమ్।సర్వాత్మత్వవిషయకావరణభఙ్గస్యైవ రక్షాపదార్థత్వాత్। హస్తయోః పుస్తకమక్షమాలా చ యాసాం తా ఇతి తు సర్వజ్ఞాదీనాం ధ్యానముక్తమ్। సప్తమీవిశేషణే బహువ్రీహావితి హస్తపదస్య పూర్వనిపాతః। త్రిపురమాలినీపదే మల మల్ల ధారణ ఇతి ధాతుతో నిష్పన్నోఽపి మాలినీశబ్దః పోషణార్థకః। ధాతూనామనేకార్థత్వాదిత్యాశయేన నిర్వక్తి—మాత్రితి। త్రిపురాపదే

దీర్ఘస్తు చ్ఛన్దోవ్యాకరణయోర్విరోధే ఛన్దో బలీయ ఇతి పరిభాషానుసారాత్ । విద్యాప్తి(త్మి)కామాః (యాః) శక్తేః పఞ్చదశ్యా విశేషేణ శుద్ధిస్తదీయ(?)వత్పలదానసామర్థ్యాధానమ్ । తదాత్మికా ప్రాకామ్యసిద్ధిః । ప్రాకామ్యపదం చ వ్యాఖ్యాతం వృద్ధైః—

ద్రవః సంఘాతకఠినః స్థూలః సూక్ష్మో లఘుర్గురుః ।
వ్యక్తోఽవ్యక్తతరశ్చాపి ప్రాకామ్యం తే విభూతిషు ॥ ఇతి ।

చకారాన్మహాఙ్కుశాముద్రాం చ పూజయేత్ ॥౧౫౬॥౧౫౭॥౧౫౮॥౧౫౯॥

సప్తమావరణవాసనామాహ—

నిరుద్ధవాయుసంఘట్టస్ఫురితగ్రన్థిమూలతః ॥౧౬౦॥

హృదయాన్తరసంవిత్తిశూన్యపుర్యష్టకాత్మనా ।
బీజరూపస్వరకలాస్పృష్టవర్గానుసారతః ॥౧౬౧॥

రహస్యయోగినీదేవి సంసారదలనోజ్జ్వలే ।
సర్వరోగహరే చక్రే సంస్థితా వీరవన్దితే ॥౧౬౨॥

వశిన్యాద్యా రక్తవర్ణా వరదాభయముదితాః ।
పుస్తకం జపమాలాం చ దధానాః సిద్ధయోగినీః ॥౧౬౩॥

శుద్ధవిద్యావిశుద్ధిం చ భుక్తిసిద్ధిం మహేశ్వరి ।
ఈశ్వరీం త్రిపురాసిద్ధిం పూజయేద్బిన్దుతర్పణైః ॥౧౬౪॥

ప్రాణాపానయోర్నిరోధేనాన్యతరస్మిన్నన్యతరస్య సంఘట్టో౽పానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణే౽పానం తథా పర ఇతి గీతావచనే ప్రసిద్ధేః। తేన స్ఫురితౌ కార్యోన్ముఖతయోచ్ఛూనౌ గ్రన్థీ ఊర్ధ్వాధఃస్థితగ్రన్థిద్వయం యస్య తాదృశాన్మూలాధారచక్రాదుత్పన్నా ఇతి శేషః। హృదయాన్తరే సంవిత్తిర్జ్ఞానం యస్య తత్। మనసైవ జ్ఞేయం న తు చక్షురాదిబాహ్యేన్ద్రియగమ్యమితి యావత్। అత ఏవ శూన్యమివ సూక్ష్మతమమిత్యర్థః। ఈదృశం పుర్యష్టకం

కర్మేన్ద్రియాణి ఖలు పఞ్చ తథా పరాణి

బుద్ధీన్ద్రియాణి మనఆదిచతుష్టయం చ।

ప్రాణాదిపఞ్చకమథో వియదాదికం చ

కామశ్చ కర్మ చ తమః పునరష్ట మీయుః॥

ఇతి శ్లోకే పరిగణితస్థూలపుర్యష్టకసమానజాతీయమ్। తదాత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితాః। బీజరూపా బిన్దువిశిష్టాః స్వరకలా అకారాదిస్వరషోడశకమ్। [తాభిః] స్పృష్టాశ్చ తే వర్గాశ్చ కచటతపయశాఖ్యాః। ఏవమష్టానాం సబిన్దుకానాం వర్గాణామనుసారతస్త[ద]నన్తరోచ్చారితాః। సూక్ష్మత్వాదేవ రహస్యయోగినీపదవాచ్యా వశిన్యాద్యాః సంసారాత్మకరోగహారకే చక్రే సంస్థితాః। ఈశ్వరీం రోగహరణసమర్థాం చక్రేశ్వరీమ్। అహంతేదంతయోరైక్యబుద్ధిః శుద్ధవిద్యా తస్యా అపి విశుద్ధిశ్చిన్మాత్రే విలాపనరూపా యయా తాం భుక్తిసిద్ధిం చకారాత్ఖేచరీముద్రాం చ పూజయేత్। వీరవన్దిత ఇతి సప్తమీ వా సంబుద్ధిర్వా। స్పష్టమన్యత్॥౧౬౦॥౧౬౧॥౧౬౨॥౧౬౩॥౧౬౪॥

అష్టమావరణవాసనామాహ—

శక్తిత్రయాత్మికా దేవి చిద్ధామప్రసరాః శివాః।

సంవర్తాగ్నికలారూపాః పరమాతిరహస్యకాః॥౧౬౫॥

పూర్ణపూర్ణస్వరూపాయాః సిద్ధేర్హేతుః సురేశ్వరి।

సర్వసిద్ధిమయా(ప్రదా)ఖ్యే తు చక్రే త్వాయుధభూషితే॥౧౬౬॥

స్థితాః కామేశ్వరీపూర్వాశ్చతస్రః పీఠదేవతాః।
ఆయుధా అపి రక్తాభాః సా(స్వా)యుధోజ్జ్వలమస్తకాః॥౧౬౭॥

వరదాభయహస్తాశ్చ పూజ్యా ధ్యాతృఫలప్రదాః।
త్వదీయాశ్చ మదీయాశ్చ పుంస్త్రీవశ్యవిధాయినః॥౧౬౮॥

త్వగసృఙ్మాంసమేదోస్థిమజ్జార్ధాన్తాః సురేశ్వరి।
ద్వితీయస్వరసంయుక్తా ఏతే బాణాస్త్వదీయకాః॥౧౬౯॥

వామాదీనాం పురాణాం తు జననీ త్రిపురామ్బికా।
పరస్వాతన్త్ర్యరూపత్వాదిచ్ఛాసిద్ధిర్మహేశ్వరి॥౧౭౦॥

ఏతాః సర్వోపచారేణ పూజయేత్తు వరాననే।

త్రికోణవాసనావసరే తిస్రస్తిస్రః శక్తయో యా వర్ణితాస్తదాత్మికాః కామేశ్వర్యాదయస్తిస్రో దేవతాశ్చైతన్యమరీచిప్రసరరూపత్వాదేవ పరమా ఉత్కృష్టాశ్చ తా అతిరహస్యరూపాశ్చ, సంవర్తః ప్రలయః కల్పస్తత్కాలికాగ్నిజ్వాలాతులయా ధ్యాతవ్యాః। పూర్ణపూర్ణేతివీప్సయాఽత్యన్తపూర్ణతోచ్యతే। తాదృశీ సిద్ధిర్జీవన్ముక్తిస్తాం ప్రతి తిస్రః సముదితా హేతుః। అత ఏవ తదాధారచక్రస్య సర్వసిద్ధిప్రదసంజ్ఞా। ఆయుధానాం పార్థక్యేనాఽఽవరణాన్తరత్వశఙ్కామపాకుర్వన్నాహ—ఆయుధేతి। పీఠేతి। కామరూపపూర్ణగిరిజాలంధరపీఠాద్యధిష్ఠాత్రయ ఇత్యర్థః। అష్టాచక్రా నవద్వారేతి శ్రుతౌ బిన్దుచక్రస్య త్రికోణచక్ర ఏవాన్తర్భావమభిప్రేత్య చక్రాటకత్వకథనమితి ధ్వననాయ ప్రధానదేవతయా సహ చతస్ర ఇత్యుక్తమ్। తిస్ర ఇత్యేవ తు తదర్థ ఇతి తు ప్రాఞ్చః। ఆయుధా అపీత్యత్ర వా చతస్ర ఇత్యస్యాన్వయః। ఆయుధశక్తయశ్చతస్రోఽపి స్వస్వాయుధం హస్తాభ్యాం శిరసి ధృత్వా స్థితాః। ఆయుధశబ్దాదాచారార్థే క్విబన్తాద ప్రత్యయాదితిసూత్రేణాకారః ప్రత్యయస్తతష్టాప్। పుంలిఙ్గశ్ఛాన్దసోఽయం శబ్ద ఇతి తు ప్రాఞ్చః। వస్తుతస్తు అష్టమావరణేఽపి ఓడ్యానపీఠాధిష్ఠాత్రీ ప్రధానదేవతాఽపి

పూజనీయేతిద్యోతనాయ చతస్రః పీఠదేవతా ఇత్యుక్తమ్। తథాచ కల్పసూత్రమ్—త్రికోణే వాక్కామశక్తిసమస్తపూర్వాః కామేశ్వరీవజ్రేశ్వరీభగమాలినీమహాదేవ్యో బిన్దౌ చతుర్థీ తిస్రృణామాసామభేదాయ మూలదేవ్యాః పూజా కామేశ్వర్యాదిచతుర్థీ నిత్యానాం షోడశీ యోగినీచక్రదేవీనాం నవమీ బిన్దుచక్రస్థా చేత్యేవ న తత్ర మన్త్రదేవతాభేదః కార్యస్తన్మహాదేవ్యా ఏవ చతుర్షు స్థానేషు విశేషార్చనమావర్తత ఇతి। త్వదీయాః పుంవశ్యం మదీయాః స్త్రీవశ్యం విధత్తే। స్త్రీశబ్దస్య పూర్వమప్రయోగాదేవ న సమాసాన్తప్రత్యయః। దేవీబాణబీజాన్యుద్ధరతి—త్వగితి। త్వగ్యకారః। యకారాధికారే త్వగ్వాలీ వ్యాపకో వాయురితి కోశాత్। అసృక్, రేఫః। రో రక్తః క్రోధనో రేఫ ఇతి కోశాత్। మాంసం లకారః। తదధికారే పినాకీ మాంససంజ్ఞక ఇతి కోశాత్। మేదో వకారః। వో మేదో వరుణః సూక్ష్మ ఇతి కోశాత్। అస్థిమజ్జార్ణవోరన్తశ్చరమః శుక్రవర్ణః సకారః పఞ్చమ ఇత్యర్థః। శషసాధికారేషు సౌఖ్యనామా కుమారోఽస్థి, సుశ్రీరూపాఖ్యా వృషో మజ్జా, దక్షపాదో భృగుః శుక్రమితి కోశేభ్యః। ద్వితీయస్వరస్త్రిపురాచక్రేశ్చరీమన్త్రే ద్వితీయో వర్ణః। మాతృకాక్రమే చేద్బిన్దుసంయుక్తా ఇతి శేషః। ఆయుధాన్తరబీజోద్ధారస్తుచతుర్థపటల ఏవ కృతః। వామాజ్యేష్ఠారౌద్ర్య ఏవ పురత్రయం తదమ్బికా చక్రేశ్వరీ। అత్యన్తం స్వాతన్త్ర్యమేవేచ్ఛాసిద్ధిః।
తుశబ్దాద్బీజముద్రాఽపి॥౧౬౫॥ ॥౧౬౬॥౧౬౭॥౧౬౮॥౧౬౯॥౧౭౦॥

నవమావరణవాసనామాహ—

సర్వానన్దమయే దేవి పరబ్రహ్మాత్మకే పరే॥౧౭౧॥

చక్రే సంవిత్తిరూపా చ మహాత్రిపురసున్దరీ।
స్వైరాచారేణ సంపూజ్యా త్వహంతేదంతయోః సమా॥౧౭౨॥

మహాకామకలారూపా పీఠవిద్యాదిసిద్ధిదా।
మహాముద్రామయీ దేవీ పూజ్యా పఞ్చదశాత్మికా॥౧౭౩॥

తత్తత్తిథిమయీ నిత్యా నవమీ భైరవీ పరా।
ప్రతిచక్రం తు ముద్రాస్తు చక్రసంకేతచోదితాః॥౧౭౪॥

సర్వానన్దమయనామకం బిన్దుచక్రం పరబ్రహ్మరూపమేవ। తత్ర సా పరాపరరహస్యయోగిన్యపి సంవిత్తిరూపైవ। పరం తు న వృత్త్యాత్మకజ్ఞానరూపా। కిం తు సర్వవృత్తిష్వనుగతా వృత్తేర్వృత్తిప్రాగభావస్య వృత్తిధ్వంసస్య చ సాక్షిణీ వృత్త్యోః సంధౌ చానుభూయమానేతి ధ్వనయన్నాహ—అహంతేతి। వేదకవిషయిణీ వృత్తిరహంతా। వేద్యవిషయిణీ త్విదంతా।

యజ్జ్ఞానమహమో జ్ఞానం యజ్జ్ఞానమిదమస్తథా।

తయోరపి చ యజ్జ్ఞానం [తజ్జ్ఞానం] విద్ధి మే వపుః। ఇతి పరశివోక్తేః।

స్వైరాచారేణ కర్మకాణ్డోక్తనిర్బన్ధనిర్ముక్తేనాఽఽచారేణ, పరశివనిష్ఠమహాస్వాతన్త్ర్యానుభవేత చేత్యర్థః। అగణనం కస్యాపీతి కల్పసూత్రాత్। మహాకామకలారూపత్వం తు ప్రాగుక్తమ్। పీఠవిద్యాదిసిద్ధిః ప్రాప్తిసిద్ధిః।కామరూపాదిపీఠాధిపత్యవాగ్భవాదివిద్యాదిర(ధిప)త్యకామేశ్వర్యాదిదేవతాత్మకత్వ ప్రాప్తిరూపత్వాత్। మహాముద్రా యోనిముద్రా। కులార్ణవే పరాప్రాసాదప్రకరణస్థే వనమాలాం నభోముద్రాం మహాముద్రామనుక్రమాదితివచనే మహాముద్రాపదస్యాన్తఃప్రవేశితాఙ్గుష్ఠసంహతాఞ్జలిపరత్వేన సాంప్రదాయికైర్వ్యాఖ్యానేఽప్యత్ర ప్రాచీనైర్యోనిముద్రాపరత్వేన వ్యాఖ్యానాత్। పఞ్చదశాత్మికా, అక్షరపఞ్చదశాత్మికా కామేశ్వర్యాదితిథినిత్యారూపా వా। జాయతే వర్ధత ఇత్యాదికాగామిదశాపఞ్చకరూపా వా। అస్తీతిదశాయాః స్వాభావికత్వాదనుక్తిః। తత్తతిథిమయీ ప్రతిపదాదితిథిస్వరూపా। నిత్యా సాదనామకకలారూపా। అనవమీతి చ్ఛేదేన సర్వోత్తమా। నవమీతి చ్ఛేదేన నవచక్రేశ్వరీణాం మధ్యే చరమా। భైరవీ సర్వేషామపి భయంకరీ। భీషాఽస్మాద్వాతః పవత ఇత్యాదిశ్రుతేః। పరా పశ్యన్త్యాదిత్రయాతీతా। పూజ్యేత్యన్వయః। నవసు చక్రేషు పూజనీయత్వేనోక్తానాం ముద్రాదేవీనాం వాసనాస్తు చక్రసంకేత ఏవ కథితా ఇత్యర్థః॥౧౭౧॥౧౭౨॥౧౭౩॥౧౭౪॥

నిత్యక్లిన్నాదికాశ్చైవ కామ్యకర్మానుసారతః।

చతురస్రాన్తరాలే వా త్రికోణే వా యజేత్సుధీః॥౧౭౫॥

నిత్యక్లిన్నా తృతీయా తిథినిత్యా। ఆదినా భేరుణ్డాదిపరిగ్రహః।
చకారాత్కామేశ్వరీభగమాలినీవజ్రేశ్వరీణామ్। తాసామేవ త్రికోణే పూజాప్రకరణే నిర్దిష్టత్వాత్। తతశ్చ యా తిథినిత్యాపూజా పూర్వముక్తా తస్యా యథా ప్రధానదేవతాయాః ప్రాథమికపూజోత్తరమవసరస్తథా ద్వితీయవారపూజోత్తరం కాలోఽపి వైకల్పిక ఇతి ద్యోతనాయేహ పునస్తత్కీర్తనమ్। కరశుద్ధిం పునశ్చైవేత్యాదావివ పునరాదిశబ్దాభావాత్తు న ద్విః పూజనం నిత్యానాం తత్తద్ద్విఃపాఠస్య క్రమద్వైవిధ్యార్థకత్వేనోపక్షీణత్వాదనన్యపరపునఃశ్రవణరూపాభ్యాసస్యాభావాన్న కర్మభేదః। ప్రాఞ్చస్తు—కామేశ్వరీభగమాలిన్యోః పూర్వం పూజితత్వాదవశిష్టానాం త్రయోదశనిత్యానామేవేదం పార్థక్యేన పూజాన్తరమిత్యాహుః। తన్న। వజ్రేశ్వర్యా అపి పూజితత్వేన ద్వాదశానామేవ పూజాపత్తేః। కామేశ్వర్యాదిత్రయస్య నామైక్యేఽపి మన్త్రభేదేన దేవతాభేదస్యావశ్యంభావాచ్చ। తృతీయచక్రేశ్వర్యాస్త్రిపురసున్దరీనామధేయకత్వేఽపి మన్త్రవైలక్షణ్యేన మూలదేవతాయా భేదస్యైవ సిద్ధాన్తసిద్ధత్వాత్। అత ఏవ కల్పసూత్రే తన్మహాదేవ్యా ఏవ చతుర్షు స్థానేషు విశేషార్చనమావర్తత ఇత్యుక్తం న పఞ్చస్వితి। న చ తిథినిత్యాత్మకకామేశ్వర్యాదీనాం తన్త్రభేదేన మన్త్రభేదదర్శనేఽపి కథం న భేద ఇతి వాచ్యమ్। అవైకల్పికమన్త్రభేదస్యైవ దేవతాభేదవ్యాప్యత్వాత్। తయోర్మన్త్రయోః శాఖాన్తరన్యాయేన వికల్పితత్వాత్। ఏతేన కామేశ్వర్యాదిత్రయస్య తిథినిత్యాతో ధ్యానభేదోఽపి సంగచ్ఛతే। కామ్యకర్మానుసారత ఇతి తు పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్। ప్రాఞ్చస్తు—తత్రత్యం కామ్యకర్మపదం నిత్యకర్మపరత్వేన వ్యాచక్షాణా ఇహత్యం తు వశ్యాదికామనానురూపవర్ణధ్యానపుష్పాదిభిరితి వ్యాచక్షతే। తత్ర వైషమ్యం త ఏవ జానతే। చతురస్రాన్తరాలే చతురస్రరేఖాద్వయమధ్యవీథ్యాం, సాణిమాద్యష్టకం సమాత్రష్టకం భవతీతి శ్రుతౌ ప్రథమపటలే పూజాప్రకరణే చరమపటలే వాసనాప్రకరణే చ రేఖాద్వయపక్షస్యైవాఽఽశ్రితత్వేన వీథ్యన్తరాభావేన వినిగమనావిరహస్యానాశఙ్క్యత్వాత్। ఏకరేఖాపక్షరేఖాత్రయపక్షయోరప్యేకత్ర క్లృప్తన్యాయేనైకపురోడాశాయాం బహుపురోడాశాయామివ చాన్తరాలనిర్ణయస్య సంభవాత్। భూగృహషోడశారయోర్మధ్యపరత్వేనాన్తరాలపదం ప్రాఞ్చో వ్యాఖ్యన్। తన్మృగ్యమ్। షోడశారస్యానుపాత్తత్వాత్। వస్తుతస్తు—చక్రలేఖనార్థపరిగృహీతత్రిహస్తభూమౌ బిన్దుప్రభృతివృత్తత్రయాన్తలేఖనోత్తరమభితః కించిదూనాధికైకాదశాఙ్గులాత్మకో భూభాగోఽవశిష్యతే। తస్మిన్నేకరేఖాత్మకభూపురపక్షే సా రేఖా పరిగృహీతభూమేరన్తభాగే లేఖ్యా। అన్యథా తావతః పరిగ్రహస్య వైయర్థ్యాపత్తేః। తతశ్చానేకరేఖాపక్షే రేఖే తత్తదన్తరేవ లేఖ్యే సంపద్యేతే న బహిః। అత ఏవ పర్యన్తరేఖాదిక్రమేణైవ ప్రథమద్వితీయాదివ్యవహారశ్చక్రన్యాసే సంగచ్ఛతే। తథాచ ప్రకృతేఽన్తరాలపదేన ప్రథమోపస్థితత్వాదాద్యరేఖాన్తర్భాగే పరామృష్టే సత్యేకరేఖాత్మకభూగృహాభిప్రాయేణ ప్రాచాం వ్యాఖ్యాఽపి సాధ్యేవేతి ధ్యేయమ్॥ ॥౧౭॥

నైవేపితైర్లింగనాశిఅ ధూపైరారాధ్య దేవతాః।
చక్రపూజాం విధాయేత్థం కులదీపం నివేదయేత్॥౧౭౬॥

అన్తర్బహిర్వ్యాసమానం స్వప్రకాశోజ్జ్వలం ప్రియే।
పుష్పాఞ్జలిం తతః కృత్వా జపం కుర్యాత్సమాహితః॥౧౭౭॥

షట్సప్తతితమశ్లోకస్య ప్రథమశ్వరణో వ్యాకులాక్షరః। తత్రాలిః ప్రథమః। స్పష్టమన్యత్। శుద్ధ్యా హేతుం గృహీత్వా ప్రథమపటలేఽస్మదుక్తరీత్యా తర్పయేదిత్యర్థః। అ[త్ర]గన్ధపదస్య బహువచనాన్తత్వాద్ద్రవ్యవిశేషపరతా। స చోపచారే కరణత్వాత్తృతీయాన్తత్వేన నిర్దిష్టః। తే[న] చ తత్కరణోపచారస్యైవ నిరూఢలక్షణయోపస్థిత్యా తదాద్యుత్కర్షవిధిః। నచైవం సతి నైవేద్యాదిభిరర్చయేదిత్యావరణప్రాక్కాలికవిధీర్నై(ధౌ నై) వేద్యాన్తపదస్య వైయర్థ్యాపత్తిః।తాలవృత్తానై(?)రిత్యేవ వక్తుముచితత్వాదితి వాచ్యమ్। వైయర్థ్యాపత్త్యైవ గన్ధాద్యుపచారాణామావరణార్చనాత్పూర్వపరభేదేన ద్విఃసమర్పణస్య కల్పనాత్। అత ఏవ జ్ఞానార్ణవ ఆవరణేభ్యః పూర్వం స్మర్యతే—

ఉపచారైః షోడశభిః సంపూజ్య పరదేవతామ్॥ ఇతి।

ఆవరణానన్తరమపి పునః స్మర్యతే—

ఉపచారైః సమభ్యర్చ్య గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిః॥ ఇతి।

ధూపైరితి తు పూర్వవదేవ ధూపాద్యుపచారాణాం సముఞ్చితోత్కర్షబోధనార్థమ్। తేనాఽఽవరణోత్తరం గన్ధాదికాన్వా పునః సమర్పయేద్ధూపాదికానేవ వేత్యర్థః। తథా చాఽఽవరణాన్తే కల్పసూత్రం పూర్వవద్ధూపదీపముద్రాతర్పణనైవేద్యాది దత్త్వేతి। అత్రాఽఽదిపదేన తామ్బూలాదేశ్చతుఃషష్టిబహిర్యాతస్య పరిగ్రహః। చక్రపూజాపదవాచ్యమేతావదేవేతి ధ్వనయంస్తదుత్తరాఙ్గం విధత్తే—చక్రేతి। ప్రజ్వాలితకులద్రవ్యాత్మకో దీపః కులదీపః। కులద్రవ్యమాత్రకరణకత్వస్య సమాసావగతనైరపేక్ష్యస్య రథంతరసామేతి వేదే(?)ఉదకాశనా ఇతి లోకేఽపి క్లృప్తత్వాత్।తద్వాసనాం విధత్తే—అన్తర్బహిరితి। తథాచ మన్త్రలిఙ్గమ్—

అన్తస్తేజో బహిస్తేజ ఏకీకృత్యామితప్రభో।

(?) త్రిధా దీపం నివేదయేత్॥ ఇతి।

ఇత్థమితిపదేన చక్రపూజాప్రకరణసమాప్తిధ్వననాజ్జపస్య తత్ప్రకరణే పాఠాభావజ్ఞాపనేన పుష్పాఞ్జలిం తతః కృత్వేతి తు కేవలం కాలార్థ ఏవ సంయోగో నాఙ్గాఙ్గిభావ ఇతి ధ్వనద్వారా జపస్య ప్రాధాన్యమిత్యపి సూచితమ్। అత ఏవ జపేతికర్తవ్యతాసమాప్తౌ ఫలసంయోగోఽపి స్మర్యతే—

ఏవం చిన్తయమానస్య జపకాలే తు పార్వతి।

సిద్ధయః సకలాస్తూర్ణం సిధ్యన్తి త్వత్ప్రసాదతః॥ ఇతి।

యత్తు తదనన్తరం పునరపి పూజాఙ్గానాం పరామర్శే న జపస్య (తత్)సందంశాన్తఃపాతేన తదఙ్గత్వమప్యస్తీతిద్యోతనైకఫలకమ్। తేనార్చనాభావే స్వతన్త్రస్యాపి జపస్యార్చనకరణే తదఙ్గత్వమితి ఫలితోఽర్థః। తేన బహిరన్తస్థముభయమవేష్టిసవవదితిశాణ్డిల్యసూత్రోక్తన్యాయేన జపస్య ద్వివిధః ప్రయోగ ఇతి సిద్ధమ్॥౧౭౬॥౧౭౭॥

నిగదాదిభేదేన జపత్రైవిధ్యం పఞ్చమే పటలే ప్రతిపాదితమ్। తేషు నిగదోపాంశుజపావపేక్ష్య మానసస్యైవోత్తమతాయాస్తత్రైవ ప్రతిపాదనాత్తదితికర్తవ్యతామేవ విస్తరేణోపదిశతి—

కూటత్రయే మహాదేవి కుణ్డలీత్రితయేఽపి చ।

చక్రాణాం పూర్వపూర్వేషాం నాదరూపేణ యోజనమ్॥౧౭౮॥

తేషు ప్రాణాగ్నిమాయార్ణకలాబిన్ద్వర్ధచన్ద్రకాః।

రోధినీనాదనాదాన్తాః శక్తిర్వ్యాపికయాఽన్వితా॥౧౭౯॥

సమనా చోన్మనా చేతి ద్వాదశాన్తే స్థితాః ప్రియే।
మూలకుణ్డలినీరూపే మధ్యమే చ తతః పునః॥౧౮౦॥

సృష్ట్యున్ముఖే చ విశ్వస్య స్థితిరూపే మహేశ్వరి।
కేవలం నాదరూపేణ ఉత్తరోత్తరయోజనమ్॥౧౮౧॥

శబలాకారకే దేవి తృతీయే ద్వాదశీ కలా।

ఆద్యం సహస్రారం విషునామకం మూలాధారం స్వాధిష్ఠానం మణిపూరమనాహతం విశుద్ధి లమ్బికాగ్రం భ్రూమధ్యం చేతి నవసు స్థానేషు త్రైలోక్యమోహనాదిసర్వానన్దమయాన్తాని నవ చక్రాణి క్రమేణ వర్తన్త ఇతి తు చక్రసంకేతే సకలభావనాకథనావసరే ప్రతిపాదితమ్। తేషు త్రీణి త్రీణి చక్రాణ్యేకైకం కూటమిత్యేవంరీత్యా నవచక్రాణాం కూటత్రయస్య చాభేదాత్తత్తత్స్థానేష్వేవ తత్తత్కూటం విభావనీయమ్।తతశ్చాకులచక్రస్య మూలమారభ్య మూలమాధారస్యాగ్రపర్యన్తమూర్ధ్వోర్ధ్వం కకారాద్యక్షరపఞ్చకం భూపురషోడశదలాష్టదలైర్యథాభాగమభిన్నం వహ్నిసమానవర్ణం విభావ్యమ్। తదగ్రే హి యా వహ్నికుణ్డలినీ తిష్ఠతి తస్యాశ్చ వాగ్భవీయహృల్లేఖాన్త్యకామకలాయాశ్చాభేదశ్చిన్త్యః। తయోరేకస్థానపాతిత్వాత్। ఏతదీయబిన్ద్వర్ధచన్ద్రాదిసూక్ష్మాక్షరనవకం తు కేవలనాదరూపత్వాత్కామరాజకూటాన్తర్గతాక్షరషట్కశరీరఘటకనాదేన సహాభిన్నం విభావయేత్। కామరాజాక్షరాణి తు స్వాధిష్ఠానమూలమారభ్యానాహతాగ్రపర్యన్తమూర్ధ్వోర్ధ్వం చతుర్దశారబహిర్దశారాన్తర్దశారైర్యథాభాగమభిన్నాని సూర్యసమానవర్ణాని ప్రథమకూటీయవహ్నివర్ణనాదశబలితాని విభావనీయాని। హృదయాగ్రే హి యా సూర్యకుణ్డలినీ తిష్ఠతి తస్యాశ్చ కామరాజకూటీయహృల్లేఖాస్థకామకలాయాశ్చాభేదం చిన్తయేత్। తయోరప్యేకస్థానపాతిత్వాత్। తదీయబిన్ద్వాదినవకం తు పూర్వవదుత్తరకూటశరీరఘటకనాదేన సహాభిన్నం చిన్తనీయమ్। తతః శక్తికూటాక్షరాణి చత్వారి శశిసమానవర్ణాని పూర్వపూర్వతరకూటీయసూర్యవహ్నివర్ణనాదాభ్యాం శబలితతరాణి విశుద్ధిమూలమారభ్య భ్రూమధ్యాగ్రాన్తమూర్ధ్వోర్ధ్వమష్టకోణత్రికోణబిన్దుచక్రైర్యథాభాగమభిన్నాని చిన్తనీయాని। ఆజ్ఞాగ్రే హి యా సోమకుణ్డలినీ తిష్ఠతి తస్యాశ్చ శక్తికూటీపహల్లేఖాస్థకామకలాయాశ్చైకస్థాననిపాతిత్వాదభేదమనుసందధ్యాత్। ఏతదీయబిన్ద్వాదినవకం తు పార్థక్యేన లలాటమధ్యప్రదేశమారభ్యోపర్యుపరి నవసు స్థానేషు సకలనిష్కలభావనోక్తప్రకారేణ సమాహితతయాఽనుసందధీతేతి సముదాయార్థః।

ప్రథమద్వితీయకూటయోః సృష్టిస్థితిరూపత్వేన తత్రోత్తరోత్తరసంహారరూపస్య బిన్ద్వాదినవకస్యాపహ్నవస్తృతీయకూటస్య సంహారరూపత్వేన తత్ర తస్య స్పష్టం విభావనమితి రహస్యమ్। అక్షరార్థో యథా—కూటత్రయే వాగ్భవాదిబీజత్రయే, కుణ్డలీచితయే తత్తచ్చరమేకారే।ఈకారాధికారే వైష్ణవీ బైన్దవీ జిహ్మేతి కోశాత్। అత్ర జిహ్మాపదస్య కుణ్డలినీపర్యాయమాత్రోపలక్షణత్వాత్। తత్తాదీకారఘటకహార్ధకలాపరం కుణ్డలీపదమితి తు ప్రాఞ్చః। చక్రాణాం త్రైలోక్యమోహనాదీనాం పూర్వపూర్వేషామ్। సృష్టిస్థితిలయానాఖ్యాస్త్వి(ఖ్యానాం త్వి)తి శేషః। నాదరూపేణ యోజనం తత్తత్కూటీయనాదతాదాత్మ్యం త్రిచక్రగతమ్। ప్రాథమికచక్రత్రయం సృష్టిచక్రనామకం వాగ్భవకూటసంబన్ధినాదాభిన్నమిత్యాదిరర్థః। చక్రపదమేవ చాऽऽవృత్త్యా మూలాధారహృదయాజ్ఞాస్థితి(త)కుణ్డలినీవాచకమ్। బహువచనాత్కపిఞ్జలన్యాయేన త్రిత్వలాభః। ఏతాశ్చ కుణ్డలిన్య ఆధారాదిష్వేవ సన్తీతి స్వచ్ఛన్దతన్త్రే—

తత్రాऽऽధారం చ హృద్బిన్దుస్థానం చ పరికీర్తితమ్। ఇతి।

అత్ర బిన్దుస్థానపదం భ్రూమధ్యపరమితి తు ప్రాచీనైరేవ వ్యాఖ్యాతమ్। యద్యపి గ్రహన్యాసప్రకరణే బిన్దుస్థానే సుధాసూనిమితిశ్లోకస్థాబేన్దుస్థానపదస్య లలాటమధ్యపరత్వేన త్రైరేవ వ్యాఖ్యాతత్వాదిహాపి తథైవ వ్యాఖ్యాతుం యుక్తమ్। ప్రత్యుత లలాటమధ్య ఏవ సోమకుణ్డలిన్యా అఙ్గీకారే తృతీయకూటాన్త్యసపరార్ధకలాయా అపి తన్మతే తత్రైవ విభావ్యత్వేన సామానాధికరణ్యాదభేదవిభావనానుగుణ్యాత్। తథాऽపి ప్రథమద్వితీయకూటాన్త్యసపరార్ధకలయోస్తన్మతే స్వాధిష్ఠానవిశుద్ధ్యోరాపతన్త్యోరాధారహృదయస్థాభ్యాం కుణ్డలినీభ్యాం సహ వైయధికరణ్యస్యావశ్యంభావాదేకాంశేన సామానాధికరణ్యలాభోऽప్యప్రయోజక ఇతి తేషామాశయః। తతశ్చ చక్రాణాం కుణ్డలినీనాం కుణ్డలీత్రితయే యోజనమిత్యన్వయః। కుణ్డలీత్రితయ ఇత్యేకేనైవ పదేన హార్ధకలానాం కుణ్డలినీనాం చ పరామర్శాదిభేదవిభావనలాభ ఇతి ప్రాఞ్చః।

నచ—దీపాకారోऽర్ధమాత్రశ్చ లలాటే వృత్త ఇష్యతే।

ఇతి వచనాల్లలాటస్యైవ బిన్దుస్థానత్వం యుక్తమితి వాచ్యమ్। భ్రూమధ్యస్యోక్తరీత్యా బిన్దుచక్రస్థానత్వేన కుచన్దనేన శాక్తానాం భ్రూమధ్యే బిన్దురిష్యత ఇతి తిలకవిధినా చ తస్యాపి బిన్దుస్థానత్వాత్। తేషు కూటానాం మధ్యే ప్రాణీ హకారః। హకారాధికారే[న]కులీశో నిశా ప్రాణ

ఇతి కోశాత్। అగ్నీ రేఫః। మాయార్ణకలా హృల్లేఖాక్షరస్థ ఈకారః। కలా తురీయా
భేరుణ్డేతీకారాధికారే కోశాత్। మాయార్ణపదేనైవేకారః। స ఏవ కలేతి తు ప్రాఞ్చః।
బిన్ద్వాద్యున్మనాన్తానాం నవానాం స్వరూపాణి చక్రసంకేత ఏవ వ్యాఖ్యాతాని। ఉన్మనా చేతి।
వర్తేతే ఇతి శేషః। తేషు ప్రాణాద్యున్మన్యన్తేషు। ఏతావ(?)ద్వాదశాన్తే స్థితా
లలాటమధ్యాదూర్ధ్వభాగే స్థితత్వేన వర్ణితాః। బిన్ద్వాదినవకమితి యావత్। తేషాం విశ్వస్య
సృష్ట్యున్ముఖే సృష్టిచక్రాత్మకభూగృహాదిచకత్రయా మూలకుణ్డలినీరూపే
మూలాధారస్థకుణ్డలిన్యభిన్నవాగ్భవాన్త్యస్వరోపరి స్థితానాం విశ్వస్య స్థితిరూపే మధ్యమే చ
స్థితిచక్రాత్మకమన్వస్రాదిచక్రత్రయాన్తే
మధ్యమసూర్యకుణ్డలిన్యభిన్నమధ్యమకూటాన్త్యస్వరోపరి చ పునః శ్రుతానాం కేవలం
తత్తదాకారాదివిభావనమన్తరేణోత్తరోత్తరాభ్యాం ద్వితీయతృతీయకూటాభ్యాం క్రమేణ
యోజనమభేదం చ। శబలాకారకే వహ్నిసూర్యసోమవర్ణానాం మేల[నే]న చిత్రితస్వరూపే
తృతీయే కుటే। ద్వాదశీకలోన్మనోన్మన్యన్తనవకమ్। ఏతాని చేతి శేషః। ఏవం త్రయాణాం
కర్మణాం భావయన్నిత్యుత్తరశ్లోకస్థేన శత్రన్తేనాన్వయః। ప్రాఞ్చస్తు ద్వాదశాన్త ఇత్యత్ర
ద్వాదశేతి చ్ఛిత్వా హకారాదయో ద్వాదశ ప్రతికూటమన్తే స్థితా ఇతి వ్యాచక్షతే। తన్న। యతో
బిన్ద్వాదినవకమాత్రవాచకపదాన్తరభావేన ద్వాదశానామపి
నాదరూపేణోత్తరోత్తరయోజనాపత్త్యా తురీయకూజ(ట)జప ఏవ పర్యవసానం స్యాత్। నచ
తద్భవతామపీష్టమ్॥౧౭౮॥౧౭౯॥౧౮౦॥౧౮౧॥

శూన్యషట్కం సురేశాని అవస్థాపఞ్చకం పునః॥౧౮౨॥

విషువత్సప్తరూపం చ భావయన్మనసా జపేత్।

మయూరపిచ్ఛస్థచన్ద్రకతుల్యాని పఞ్చ శూన్యాని నిరాకారమేకం శూన్యమిత్యేవం
సంప్రదాయలబ్ధాని షట్శూన్యాని। జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తితుర్యతుర్యాతీతాఖ్యాః పఞ్చావస్థాః।
ప్రాణో మన్త్రో నాడీ ప్రశాన్తం శక్తిః కాలస్తత్త్వం చేతి వక్ష్యమాణలక్షణాని సప్త విషువన్తి।
చకారాన్నవ చక్రాణి పూర్వోక్తాని, మనసా భావయంస్తచ్చిన్తనసమకాలం జపేత్, ఉక్తరీత్యా
మనసాఽక్షరాణి విభావయేదిత్యర్థః॥౧౮౨॥

క్రమేణ శూన్యాద్యష్టాదశకం వివృణోతి—

అగ్న్యాదిద్వాదశాన్తేషు త్రీంస్త్రీంస్త్యక్త్వా వరాననే॥౧౮౩॥

శూన్యత్రయం విజానీయాదేకైకాన్తరితం ప్రియే।

శున్యత్రయాత్పరే స్థానే మహాశూన్యం విభావయేత్॥౧౮౪॥

తృతీయహృల్లేఖాస్థహకారమారభ్యోన్మన్యన్తాక్షరాణి మహాబిన్దురేక ఇతి త్రయోదశానాం స్థానానాం మధ్యే హకార ఈకారోఽర్ధచన్ద్రః శక్తిర్మహాబిన్దుస్తదూర్ధ్వం చేతి షట్సు స్థానేషు షట్ శూన్యాని చిన్తయేదిత్యక్షరస్వారస్యలబ్ధః సముదితార్థః। యథా—హకారాదీని పూర్వోక్తస్థానాన్యనువర్తనేనానూద్య తేష్వేకైకాన్తరితమితిపదేన హకారమారభ్య విషమస్థానేషు సమస్థానపరిత్యాగే మ[హా]శూన్యస్థానవిధిః। అనేన విధినా సప్తమాదివిషమేష్వపి తత్ర్త్వాప్తావగ్న్యాదిత్యాదినా తదపవాదః। అగ్నీ రేఫః। తమారభ్య గణనాయాం ద్వాదశో మహాబిన్దుః। ఏతేషు స్థానేషు త్రయం త్రయం పరిత్యజ్యైకైకం శూన్యం జానీయాత్। అర్ధచన్ద్రశక్తిమహాబిన్దుషు త్రీణి శూన్యాని విద్యాదిత్యర్థః। అస్య విధేః ప్రాప్త్య(ప్తా)ప్రాప్తవివేకేన శక్తిర్మ(మ)హాబిన్దో(న్ద్వో)రేవ పర్యవసానమ్। ఏకైకాన్తరితవిధేరేవ వా హకారేకారయోరేవ పర్యవసానమ్। శూన్యత్రయాత్పరే మహాబిన్దుతోఽప్యూర్ధ్వం మహాశూన్యం నిరాకారమిత్యర్థః। వస్తుతస్తు—అస్మిన్పక్షే రోధిన్యాద్యష్టమాన్తేష్వేత్యేవోక్త్వా శూన్యద్వయం విజానీయాదితి కుతో నోక్తమితి చోద్యమవతరతి తస్మాదన్యథా వ్యాఖ్యేయమ్। శూన్యత్రయం పూర్వవత్। ఏకైకాన్తరితమిత్యప్యగ్న్యాదిస్థానోద్దేశేనైవ న పునః ప్రాణాద్యుద్దేశేన। తదనువృత్తౌ మానాభావాత్। మహాశూన్యస్య షష్ఠస్య పార్థక్యేన నిర్దేశబలాదేవ విధిః శూన్యద్వయపర ఏవ। ఏకైకాన్తరితం ద్వయమితిపాఠోపలమ్భే తు న కోఽపి వివాదః। తతశ్చ రేఫబిన్ద్వర్ధచన్ద్రశక్తిమహాబిన్దుతదూర్ధ్వస్థానేషు షట్ శూన్యాని భవన్తి। అథవోత్తరత్ర వహ్నిం మాయాం చ కాలం చ చేతనామర్ధచన్ద్రకమిత్యనేన తుర్యస్వరబిన్ద్వోర్మధ్యే కాలస్య స్థానం పృథగేవ గణయిష్యతే తత ఉన్మన్యేవ ద్వాదశీ। ఏతత్పక్షే మహాబిన్దావేవ మహాశూన్యం యుక్తముపపద్యతే। తేన రేఫకాలబిన్దునాదాన్తోన్మనామహాబిన్దుషు షట్ఛూన్యానీతి సిద్ధమ్। ప్రాఞ్చస్తు —రేఫమారభ్యాఽఽద్వాదశాన్తాద్రేఫో బిన్దూ రోధినీ నాదాన్తో వ్యాపికోన్మనేతి త్రీన్పునస్త్రీనేవం షట్ త్యక్త్వా శూన్యన్త్రయం శూన్యషట్కం జానీయాత్। తచ్చైకైకాన్తరితమేకశ్చైకశ్చేతి ద్వయం ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్యస్థమిత్యర్థః। తేన హకారేకారయోర్మధ్యే రేఫస్తత్స్థానమేకం శూన్యమిత్యాదిక్రమేణ రేఫబిన్ద్వాదిస్థానషట్కే శూన్యాని భవన్తి। శూన్యత్రయాచ్ఛూన్యషట్కస్య మధ్యే పరే చరమ ఉన్మనాస్థానే షష్ఠం మహాశూన్యం గగనాత్మకం భావయేత్। తేనార్థాదన్యేషాం చన్ద్రకతుల్యతా। తదుక్తం విజ్ఞానభైరవభట్టారకైః—

శిఖిపక్షచిత్రరూపైర్మణ్డలైః శూన్యపఞ్చకమ్।

ధ్యాయతోఽనుత్తరే శూన్యం పరం వ్యోమతనుర్భవేత్॥

ఇతీతి వ్యాచక్షతే। తదిదమతీవాసున్దరమ్। అగ్నిత ఆరమ్భ ఉన్మనాయా ద్వాదశత్వాభావాత్సప్తమ్యా ద్వితీయార్థే లక్షణాయా అనుశాసనవిరుద్ధత్వాచ్చ। ఏకైకేతివీప్సాప్రాయే పఠితస్య త్రీంస్త్రీనిత్యస్య భిన్నపదత్వాయోగాచ్చ। షస్మ్యంసాగం(ణ్ణాం స్థానం) విధాయ పునస్తేష్వేవ షట్సు శూన్యస్థానవిధానస్య సందర్భవిరుద్ధత్వాచ్చ। పృథివ్యాదిషు నవసు విభూన్పరిత్యజ్య మూర్తత్వం జ్ఞేయభిత్యుక్తే విభుష్వేవ మూర్తత్వమిత్యభానాత్। న గిరా గిరేతి బ్రూయాద్వైరం కృత్వోద్ధేయమితివచ్చాన్యానామగ్న్యాదిస్థానాపత్తిరిత్యుక్తౌ గిరాపదానుచ్చారణవద్రేఫాద్యవిభావనాపత్తేః। అగ్న్యాదిద్వాదశాన్తేష్వితి సప్తమ్యా తేషామేవ శూన్యాధికరణత్వమిత్యుక్తౌ తు త్రీంస్త్రీనిత్యేతత్సామానాధికరణ్యేన తదీయవ్యాఖ్యాయా విరోధః। త్రీంస్త్రీనిత్యేతస్య విశేష్యత్వేన హకారాదీనిత్యేతస్యాధ్యాహారాపత్తిశ్చ। త్రిత్రిత్యాగకీర్తనవైయర్థ్యం చ। కించ, త్రయపదస్య షట్కపరత్వేఽత్యన్తాప్రసిద్ధలక్షణాపత్తిః। శూన్యత్రయపదస్యాఽఽవృత్తౌ తు స ఏవ ద్వివారదోషః। ఏకశ్చైకశ్చేతి వ్యాఖ్యానే సరూపాణామిత్యేకశేషాపత్తిః। ఏకైకవ్యవధానార్థకత్వేన సామఞ్జస్యేఽన్తరపదస్య మధ్యార్థకత్వమాశ్రిత్య -తథా-వ్యాఖ్యానస్య సుతరామయోగః। ప్రాథమికేషు పఞ్చసు ద్విద్విమధ్యస్థత్వేఽపి షష్ఠస్యాక్షరద్వయమధ్యస్థత్వాయోగశ్చ। తదర్థం ద్వాదశపదస్య మహాబిన్దుపరత్వోక్తౌ తు రేఫాదిమహాబిన్ద్వన్తేషు ద్వయోర్ద్వయోర్మధ్య ఏకైకం శూన్యమితి తద్దోషతాదవస్థ్యమ్। రేఫమారభ్య నివేశే ప్రథమశూన్యస్య పరిగణితద్వాదశాన్యతమద్వయసంపుటీకరణాభావతాదవస్థ్యమ్। తదర్థమగ్నేరాదిర్వకార ఇతి వ్యాఖ్యాయాం ప్రభృత్యర్థకాదిపదాన్తరాభావః। మహాబిన్దోస్తదా త్రయోదశత్వేన ద్వాదశపదవిరోధశ్చ। ద్వాదశస్యాన్త ఇతి వ్యాఖ్యానే చరమావధివాచకాన్తపదాన్తరాభావః। హకారమహాబిన్ద్వోరేవోపాదానే బహువచనవిరోధశ్చ। ఏవం శూన్యత్రయాదితి దిగ్యోగలక్షణపఞ్చమ్యా నిర్ధారణషష్ఠ్యర్థకత్వమధ్యనుశాసనవిరుద్ధమేవేత్యాస్తాం తావత్॥౧౮౩॥౧౮౪॥

అథావస్థాపఞ్చకస్య లక్షణైర్వాచకాక్షరైస్తైస్తైా (స్తత్సు) నైశ్వ సహ భావనామాహ—

ప్రబోధకరణస్యాథ జాగరత్వేన భావనమ్।

వహ్నౌ దేవి మహాజాగ్రదవస్థా త్విన్ద్రియద్వయైః॥౧౮౫॥

ఆన్తరైః కరణైరేవ స్వప్నో మాయావబోధనః।
గలదేశే సుషుప్తిస్తు లీనపూర్వస్వవేదనమ్॥౧౮౬॥

అన్తఃకరణవృత్తీనాం లయతో విషయస్య తు।
పూర్వార్ణానాం విలోమేన భ్రూమధ్యే బిన్దుసంస్థితా॥౧౮౭॥

చైతన్యవ్యక్తిహేతోస్తు నాదరూపస్య వేదనమ్।
తుర్యరూపం తస్య చాత్ర వృత్త్యార్ధాదేస్తు సంగ్రహః॥౧౮౮॥

తుర్యాతీతం సుఖస్థానం నాదాన్తాదిస్థితం ప్రియే।
అత్రైవ జపకాలే తు పఞ్చావస్థాః స్మరేద్బుధః॥౧౮౯॥

అథ శూన్యషట్కవిభావనకథనానన్తరమవస్థావిభావనం కథ్యత ఇతి భావః। న పునరనేన విభావనయోరానన్తర్యముచ్యతే। తయోస్తత్తదక్షరవిభావనసమకాలం వ్యవస్థితక్రమత్వేన క్రమాన్తరానపేక్షణాత్। ఇన్ద్రియద్వయైర్జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియయోరేకైకయోర్యుగలాని పఞ్చ తైర్దశభిరితి యావత్। ఏతైర్యత్ప్రబోధకరణం ప్రబోధో జ్ఞానేన్ద్రియాణాం వ్యాపారః కరణం కర్మ తచ్చ కర్మేన్ద్రియాణాం వ్యాపారః। ఉభయేషాం స్వస్వవిషయాభిముఖ్యమితి యావత్। తస్య జాగరత్వేన జాగరపదవాచ్యత్వేన భావనం పణ్డితపామరసాధారణో వ్యవహారోఽస్తీతి శేషః। ప్రకృతే తు సైవ జాగ్రదవస్థా మహతీ చిన్తనీయా సర్వకాలనిద్రాక్షయరూపా వహ్నౌ ప్రకృతత్వాత్తార్తీయరేఫే తద్బోధ్యా తత్స్థాన ఏవ చ విభావ్యేత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు — దశభిరిన్ద్రియైః ప్రమాతుర్వ్యవహార ఏవ ప్రబోధః। స ఏవ జాగరస్తస్య కరణం హేతుభూతః ప్రకాశస్తస్య జాగరత్వేన విభావనం రేఫే కార్యమితి వ్యాచక్షతే। ఆన్తరైః కరణైరన్తఃకరణచతుష్కేణ। ఏవంకారేణ పూర్వోక్తబహిరిన్ద్రియనివృత్తిః। ప్రబోధకరణస్యేత్యనువర్తతే। అన్తఃకరణస్య జ్ఞానకర్మేన్ద్రియోభయరూపత్వాత్। తేన మనోమాత్రజన్యప్రబోధకర్మణోః స్వప్న ఇతి భావనమస్తి। స చ మాయావబోధనస్తాతయేకారబోధ్యః। అథాపి గలదేశ ఏవ సా స్వప్నావస్థా చిన్తనీయా। అన్తఃకరణవృత్తీనాం యావాన్విషయస్తస్య సర్వస్యాపి లయో హి సుషుప్తికాలే సకలే విలీన ఇత్యాదిశ్రుతిషు సిద్ధః। అత ఏవ వృత్తీనామపి స్వవిషయత్వాదేవ లయః। వృత్తిలయే సతి సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమప్యన్తఃకరణం లీనప్రాయమేవ। తస్మిన్విశేషణే లీనే సతి తద్విశిష్ట ఆత్మాఽపి తథైవ। తతశ్చాత్ర లీనపూర్వ ఇత్యత్ర పూర్వపదేన విశేషణీభూతమన్తః[కరణం]

పూర్వత్వోపచారాత్। తథా చ లీనపూర్వో గలితాన్తఃకరణో యః స్వ ఆత్మా తస్య వేదనమావిద్యకవృత్తివిషయతా సైవ సుషుప్తిరిత్యుచ్యత ఇత్యర్థః। సుషుప్తౌ హి సుఖమజ్ఞానమహం చేత్యేతత్త్రితయమాత్రవిషయికాస్తిస్రోఽవిద్యావృత్తయః సన్తీతి వార్తికకారైరుక్తత్వాత్। తాసాం చ పరస్పరమవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావనాఙ్గీకారాదహమజ్ఞోఽహం సుఖీతి ప్రత్యయస్య న సుషుప్తికాల ఆపత్తిరితి తదాశయవిదః। సా చ సుషుప్త్యవస్థా బిన్దౌ స్వనిష్ఠవాచ్యతానిరూపితవాచకతాసంబన్ధేన సంస్థితాఽపి భ్రూమధ్య ఏవ చిన్తనీయా। భ్రూమధ్యే బిన్దౌ చ సంస్థితేతి వా యోజనా। స చ బిన్దుస్తృతీయకూటస్థ ఏవేతిద్యోతనాయాఽఽహ—పూర్వార్ణానాం విలోమేనేతి। పూర్వముఖ(ద్ధృ)తా అర్ణాః పూర్వార్ణా ఇతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః। నిర్ధారణే షష్ఠీ। పూర్వచతుఃశత్యాం హి కాదివిద్యాతృతీయకూటమాత్రం ప్రాతిలోమ్యేనోద్ధృతమ్। తతశ్చ విలోమేన పూర్వోద్ధృతవర్ణానాం మధ్యే యో బిన్దుస్తత్ర సంస్థితేత్యర్థః। ప్రాఞ్చస్తు—విషయశబ్దేన విశ్వవ్యాప్తివాచినా తాదృశవ్యాప్తిమత్తృతీయకూటముచ్యతే। తస్య యో బిన్దుస్తతః పూర్వే యే వర్ణాశ్చత్వారస్తేషాం విలోమేనాఽఽనులోమ్యేనేతి యావత్। విలోమేనైవోద్ధృతానాం పునర్విలోమత్వకథనేనాఽఽనులోమ్య ఏవ పర్యవసానాత్। ఈదృశానులోమ్యక్రమేణ తృతీయకూటస్య యద్దేహే స్థానం లమ్బికాగ్రమక్షరత్రయస్య భ్రూమధ్యం చ హృల్లేఖాయాస్తత్రత్యాయాస్తస్యా ఊర్ధ్వే యో బిన్దుర్లలాటస్థానీయస్తచ భావనీయా సుషుప్తిరితి లాపయన్తి। తత్క్లిష్టం బహుతరాధ్యాహారకలితం భ్రూమధ్యపదవైయర్థ్యాపాదకం చ। విషయశబ్దో హి విష్ఌ వ్యాప్తావితి ధాతోర్నిష్పన్న ఇతి తు భ్రమమాత్రమ్। షిఞ్బన్ధన ఇతి ధాతోః పచాద్యచి వ్యుపసృష్టత్వే పరినివిభ్యః సేవసితసయేత్యాదినా షత్వే తన్నిష్పత్తేః। తుర్యావస్థా నామ చైతన్యాభివ్యక్తిహేతుర్యో నాదస్తస్యానుసంధానాత్మికా దశా। సా బిన్ద్వర్ధచన్ద్రరోధినీనాదేషు భావనీయా। వృత్తం చార్ధం చాఽఽదిర్యస్య చతుష్కస్య తద్వృత్తార్ధాది తస్య తుర్యస్య చ సంగ్రహః సంబన్ధో వాచ్యవాచకభావ ఆధారాధేయభావశ్చేత్యర్థః। నాదాన్తాదేరుత్తరత్ర పరామర్శానుసారాదిహ చతుష్కలాభః। ప్రాఞ్చస్తు—వృత్తస్యార్ధమర్ధచన్ద్రః। తదాదిత్రిష్వేవ తుర్యా భావనీయేత్యాహుః। తన్న। అర్ధచన్ద్రస్య వృత్తాపేక్షయా కాల[త] ఆకారతశ్చ సమాంశార్ధరూపతయాఽర్ధపదస్య పూర్వనిపాతాపత్తేః। బిన్దోః పూర్వత్రైవాన్వయ ఇతి పక్షే త్ర్యాదౌ తదర్ధే రోధిన్యామిత్యాదావివానన్యగతికత్వాత్స్వీకార్యమ్। నాదానుసంధానమన్తరేణైవ కే[వ]లసుఖరూపతయా స్థానం తుర్యాతీతదశా। సా నాదాన్తాదిపఞ్చకే వాచ్యత్వాదినా స్థితా భావనీయా। ఏవంరీత్యాఽత్రైవ తృతీయకూట ఏవ పఞ్చావస్థాశ్చిన్తయేదిత్యర్థః ॥౧౮౫॥౧౮౬॥౧౮౭॥౧౮౮॥౧౮౯॥

అథ విషువసప్తకం సలక్షణమాహ—

యోగః ప్రాణాత్మమనసాం విషువం ప్రాణసంజ్ఞకమ్।
ఆధారోత్థితనాదే తు లీనం బుద్ధ్వాఽఽత్మరూపకమ్॥౯౮౦॥

సంయోగేన వియోగేన మన్త్రార్ణానాం మహేశ్వరి।
అనాహతాద్యాధారాన్తం నాదాత్మత్వవిచిన్తనమ్॥౯౮౧॥

విషువన్నాదసంస్పర్శాన్నాడీవిషువముచ్యతే।
ద్వాదశగ్రన్థిభేదేన వర్ణాన్నాడ్యన్తరే ప్రియే॥౯౮౨॥

విషువశబ్దస్తకారాన్తోఽకారాన్తశ్చ, మత్వర్థీయాధికారేఽన్యేభ్యోఽపి దృశ్యత ఇతి సూత్రేణ విషశబ్దాద్వప్రత్యయమతుపోర్వికల్పేన విధానాత్। సమరాత్రిందివే కాలే విషువద్విషువం చ తదిత్యగ్నిపురాణాచ్చ। సమాభ్యాముభాభ్యాం తృతీయస్య వ్యాప్తిర్హి విషశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తమ్। అత ఏంవ గవామయనేఽపి పూర్వోత్తరపక్షాభ్యామశీత్యుత్తరశతాహస్వరూపాభ్యాం సందష్టస్యాహ్నో విషువత్సంజ్ఞా సంగచ్ఛతే। సామ్యానాదరేణ వ్యాప్తిమన్మాత్రార్థకం వా విషువపదమ్। ప్రకృతేఽపి తాదృశధర్మవత్త్వాదేవ పరస్పరసమపరిమాణస్య సంబన్ధః ప్రాణవిషువమ్। త్రయాణామపి హృదయమేవ స్థానం ప్రసిద్ధత్వాన్నోక్తమ్। తత్రైవ విషువప్రకరణేఽపి శిష్యాత్మానం విచిన్తయేదితి। తదుభయత్ర శిష్యపదం సాధకమాత్రపరం, స్వాత్మేత్యేవ తు తదర్థః। కేచిత్తు భావనాస్థానస్య మూలానుక్తత్వేన న్యూనతాం మన్యమానాః ప్రాణశబ్దః కకారాత్మకవాయుపర ఇతి వ్యాచక్షతే। తన్న। కకారస్య త్రైవిధ్యేన భావనాస్థలే త్రికోటికవికల్పాపత్తేః। తస్య వాయ్వాత్మకత్వాభావాచ్చ। నచ కకారాత్తు ప్రభఞ్జన ఇతి వచనాత్తథాత్వమితి మన్తవ్యమ్। తత్రత్యకకారస్య కామకలాక్షరపరతాయాః పూర్వం ప్రతిపాదనాత్। నచ కామకలయైవ సరా(?) భేదశ్చిన్త్యతామితి వాచ్యమ్। తస్యాశ్చతుష్ట్వేన శ్చతుష్కోటికవికల్పాపత్తేః। ఆత్మనో హృదయస్థత్వాత్తత్సామానాధికరణ్యాయ ద్వితీయకూటస్థకామకలయైవాభేదవిభావనమితి చేత్। తర్హి ద్యద్వ(?)కుట్యామేవ ప్రభాతం సంపన్నమితి కృతం ప్రాణపదస్య నిరర్థికయా లక్షణయా। శిష్యాత్మప్రాణమనసామిత్యత్ర శిష్యపదస్య త్రిష్వప్యన్వయస్య భాసన(?)తత్స్వారస్యవిరుద్ధం చ। వస్తుతస్తు మూలాధారే బ్రహ్మేతిప్రసిద్ధస్య రవస్య వాయుకుణ్డలీ సంయోగాత్తదుత్పత్తిః। స ఏవ రవో నాభిపర్యన్తమాగత్య పవనేన మనసా చ యుజ్యతే। స ఏవ చ హృదయమాగతః పవనేన బుద్ధ్యా చ సంయుజ్యతే। అతః స ఏవ స్థానత్రయే పరా పశ్యన్తీ మధ్యమేతి నామత్రయం క్రమేణ భజత ఇతి తు సౌభాగ్యభాస్కరే వర్ణితమస్మాభిః। ఇదమేవ చ ప్రాణవిషువపదవాచ్యమితి స్థానత్రయే మిలిత్వైకా భావనేతి

జ్ఞేయమ్। తేనాऽऽత్మశబ్దోऽత్ర బుద్ధిపరో ద్రష్టవ్యః। మూలాధారాదుత్థితో నాదః షట్చక్రాణాముభయతో విద్యమానం గ్రన్థిద్వయద్వయం భిన్దన్సుషుమ్నానాడీమధ్యమార్గేణ బ్రహ్మరన్ధ్రపర్యన్తం యాతీతి స్థితిః। స చ నాదో వాగ్భవకూటీయో ద్వితీయతృతీయకూటాక్షరేషు ప్రవిశంస్తదభిన్న ఏవేతి। అక్షరద్వయసంధౌ తు తేభ్యో భిన్నోऽపి భవతి। యథాऽన్తఃకరణవృత్తిపరమ్పరాయామనుప్రవిష్టా చిత్తత్తద్రూపైవ భాసతే। వృత్తిద్వయసంధౌ తు తాభ్యో భిన్నైవ భాసత ఇతి బ్రహ్మవిదామనుభవః। యథా వా మణిమాలాన్తఃప్రవిష్టం సూత్రం మణిగర్భేషు భిన్నం న భాసతే। మణిద్వయసంధిషు తు పృథగ్భాసతే। ఇయాంస్తు విశేషః సూత్రస్య మణిభ్యోऽత్యన్తం భేదాత్తద్గర్భేऽపి భేదేనైవావస్థితిః। నాదస్య త్వక్షరగర్భే తదభేదేన। అక్షరాణామపి నాదపరిణామరూపత్వాత్। తదిదం మన్త్రార్ణానాం సంయోగేన వియోగేనేత్యనేన ప్రతిపాదితమ్। అత్ర మన్త్రపదేన యోగ్యతయా ద్వితీయతృతీయకూటే ఏవ పరామృశ్యేతే న ప్రథమమ్। ప్రాఞ్చస్తు— సంయోగపదం కూటత్రయసమష్టిరూపతుర్యబీజపరం, వియోగపదం చ వ్యష్టిరూపబీజత్రయపరమితి వ్యాచఖ్యుః। తదయుక్తమితి స్పష్టమ్। తాదృశం నాదం వాగ్భవాన్త్యస్థానమారభ్య హృదయస్థం కామరాజకూటాన్త్యాక్షరపర్యన్తముద్గతం విభావ్య తస్మిన్స్వజీవాత్మనో లయం విచిన్త్య తతః కవలితజీవాత్మానం నాదమూర్ధ్వముద్గమయ్య బ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం ప్రాప్తం విచిన్తయేత్। తదిదం మన్త్రవిషువముచ్యతే। అత్రానాహతాద్యాధారాన్తమిత్యవాऽऽధారాణాం మూలాధారాద్యాజ్ఞాన్తానామన్తం చరమం బ్రహ్మరన్ధ్రం తదభివ్యాప్యేత్యభివిధ్యర్థకస్యాऽऽజః ప్రశ్లేషేణ వ్యాఖ్యేయమ్। హృదయాద్బ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం విషువన్మన్త్రసంజ్ఞకమితితన్త్రాన్తరానుసారాత్। ఆధారాన్తాన్తమితి వక్తవ్యేऽన్తపదమేకమేవ తన్త్రేణ ప్రయుక్తం ద్విరన్వయితవ్యమితి ప్రాచాముక్తిస్తు నాऽऽదర్తవ్యా। విషువన్నాదేత్యన్తాదన్తస్తకారాన్తో వా పదచ్ఛేదః। అథేదృశస్య నాదస్య ద్వాదశగ్రన్థిభేదనపూర్వకం యోऽయం సుషుమ్నానాడీప్రవేశః స ఏవ నాడీవిషువమిత్యుచ్యతే। అత్ర వర్ణాదితి పదం బీజత్రయశిఖరవర్తికామకలాక్షరార్థకత్వేన ప్రాచీనైర్వ్యాఖ్యాతమ్। వాగ్భవాన్తిమాదీకారాదిత్యేవ తు యుక్తమ్। ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ। ఈకారమారమ్యేత్యర్థః॥౧౮౦॥౧౮౧॥ ॥౧౮౨॥

నాదయోగః ప్రశాన్తస్తత్ప్రశాన్తేన్ద్రియగోచరమ్।

వహ్నిం మాయాం చ కాలం చ చేతనామర్ధచన్ద్రకమ్॥౧౮౩॥

రోధినీనాదనాదాన్తాఞ్శక్తౌ లీనాన్విభావయేత్।

విషువం శక్తిసంజ్ఞం తు తదూర్ధ్వం నాదచిన్తనమ్॥౧౮౪॥

తదూర్ధ్వం కాలవిషువమున్మనాన్తం మహేశ్వరి।
మునిచన్ద్రాష్టదశభిస్త్రుటిభిర్నాదవేదనమ్॥౧౯౫॥

చైతన్యవ్యక్తిహేతుశ్చ విషువం తత్త్వసంజ్ఞకమ్।
పరం స్థానం మహాదేవి నిసర్గానన్దసున్దరమ్॥౧౯౬॥

నాదయోగో నాడీసంబద్ధో నాదో యస్మాత్కారణాచ్ఛక్తౌ ప్రశాన్తో లీనో భవతి తత్తస్మాత్కారణాదిదం ప్రశాన్తవిషువమిత్యుచ్యతే। శక్తౌ నాదస్య లయకథనాదేవ తత్పూర్వతత్స్వర్ణ(?)నతిక్రమ్య తావత్పర్యన్తమలీనో భావనీయ ఇత్యర్థలబ్ధేరేవార్థం(?)తుర్యస్వరబిన్ద్వోర్మధ్యే స్థలాన్తరం చిన్తనీయమితిద్యోతనాయ తత్సాహిత్యేన తాని స్థానాని గణయతి—వహ్నిమితి। వహ్నీ రేఫః, మాయేకారః। కాలో లఘుప్రపలతరో(?)మకారః। మహాకాలో యమోఽన్తక ఇతికోశసత్త్వేఽపి మహాపదత్యాగేన కాలపదమాత్రప్రయోగాన్మకారశ్రుతిమాత్రమిహ గృహ్యత ఇతి మన్తవ్యమ్। కాలశబ్దః కలాపర ఇతి తు ప్రాఞ్చః। ఏతపక్షే కలాశబ్దాత్స్వార్థే తద్ధితో వాచ్యః। పరం తు స స్వచ్ఛన్దతన్త్రవిరుద్ధః। మకారం బిన్దుమేవ చేత్యుక్తేః। చేతనాఽనుస్వారః। అక్రూరశ్చేతనా నాద ఇతి కోశాత్। అర్ధచన్ద్రాదయో వ్యాఖ్యాతచరాః। ఏతా [న]నుక్రమ్యేతి శేషః। తదిదం ప్రశాన్తవిషువం ప్రశాన్తేన్ద్రియాణాం నియమితేన్ద్రియాణాం గోచరో విషయః। తరలకరణానామసులభ ఇతి భావః। గోచరపదే క్లీవత్వమార్షమ్। అథ లీయమానస్య దీపాదేః సూక్ష్మీభూయ పునఃస్థూలీభావదర్శనాత్తదనుసారేణ శక్తౌ లీనస్య నాదస్య పునరుజ్జీవనేన వ్యాపికాముత్క్రమ్య సమనాయాం లయచిన్తనం శక్తివిషువమ్। తతః పునరుజ్జీవ్యోన్మన్యాం లయః కాలవిషువమ్।

శక్తిమధ్యగతో నాదః సమనాన్తం ప్రసర్పతి।

తచ్ఛక్తివిషువం ప్రోక్తమున్మన్యాం కాలసంజ్ఞితమ్। ఇతి స్వైరతన్త్రాత్। కశతత్రయత్రుటిపరిమితకాలపర్యన్తముచ్చరితశ్చేత్తదన్తే చైతన్యాభివ్యక్తిర్భవతి। తదిదం తత్త్వవిషువమ్। తత్త్వవ్యాప్తికారిత్వాత్। మునయః సప్త। చన్ద్ర ఏకః। తేన దశ సహస్రాణ్యష్టౌ శతాని సప్తదశ చ త్రుటయో భవన్తి। త్రుటీనాం సహస్రత్రయమేకో నిమేషః।

తదుక్తమ్— స్వస్థే నరే సమాసీనే యావత్స్పన్దతి లోచనమ్।

తస్య త్రింశత్తమో భాగస్తత్పరః పరికీర్తితః॥

తత్పరస్య శతాంశస్తు త్రుటిరిత్యభిధీయతే। ఇతి।

ఏవం నవ చక్రాణి షట్శూన్యాని పఞ్చావస్థాః సప్త విషువన్తీత్యేతత్సప్తవింశతిషూ(కృ)తకోలాహలాతీతం తు పరం స్థానం స్వాభావికానన్దసున్దరమిత్యర్థః॥౧౯౩॥౧౯౪॥౧౯౫॥౧౯౬॥

ఏతచ్చిన్తనస్య క్రత్వర్థత్వేఽపి పురుషార్థతామప్యాహ—

ఏవం చిన్తయమానస్య జపకాలే తు పార్వతి।
సిద్ధయః సకలాస్తూర్ణం సిధ్యన్తి త్వత్ప్రసాదతః॥౧౯౭॥

స్పష్టమ్॥౧౯౭॥

జపవిధిముపసంహరన్కతిచిద్గుణవిధీనాహ—

ఏవం కృత్వా జపం దేవ్యా వామహస్తే నివేదయేత్।
అనామాఙ్గుష్ఠయోగేన తర్పయేచ్చక్రదేవతాః॥౧౯౮॥

త్ర్యం సంధా ద్యం మ మాం త మ దేవ్యై తు వినివేదయేత్।
కౌలాచారసుసంయుక్తైర్ద్వివైస్తు సహ పూజయేత్॥౧౯౯॥

గుహ్యాతిగుహ్యగోప్త్రీ త్వమితిమన్త్రార్థానుసంధానపూర్వకం జలప్రక్షేపో జపనివేదనమ్। తదుద్దిశ్యాధికరణవిధిః। తర్పణోద్దేశేన తత్త్వముద్రావిధిః। నివేదనోద్దేశేన వ్యాకులాక్షరపాదేన ప్రథమాదిత్రయవిధిరితరోపలక్షణమ్।

పాదుకాచారసమయాచారోభయపరవీరసాహిత్యవిధినా
కౌలాచారపరిభ్రష్టసాహిత్యపరిసంఖ్యా॥౧౯౮॥౧౯౯॥

ఏవం నిత్యపూజాం విధాయ నైమిత్తికార్చనాన్యాహ—

నిత్యం పుష్యదినే వారే సౌరే చ పరమేశ్వరి॥

గురోర్దినే స్వనక్షత్రే చతుర్దశ్యష్టమీషు చ॥౨౦౦॥

చక్రపూజాం విశేషేణ యోగినీనాం సమాచరేత్।

చతుఃషష్టిర్యతః కోట్యో యోగినీనాం మహౌజసామ్॥౨౦౧॥ .

చక్రమేతత్సమాశ్రిత్య సంస్థితా వీరవన్దితే।

అష్టాష్టకం తు కర్తవ్యం విత్తశాఠ్యవివర్జితమ్॥౨౦౨॥

త్వమేవ తాసాం రూపేణ క్రీడసే విశ్వమోహినీ।

కులార్ణవే నైమిత్తికార్చనాని యద్యపి భూయాంసి విహితాని సన్తి తథాఽపి తేష్వత్యన్తమావశ్యకాన్యేతావన్తి। గురోర్దినే నాథస్య జన్మదినే వ్యాప్తిదినే చ। స్వస్య జన్మనక్షత్రే। చతుర్దశ్యష్టమీష్వితబహువచనాత్పక్షయేఽపి। విశేషేణ నిత్యపూజామపేక్ష్య యోగినీవీరాధిక్యభక్ష్యభోజ్యాద్యాధిక్యాదినా విశేషద్రవ్యేణ వేత్యర్థః। తేన నిత్యపూజాయాం విశేషద్రవ్యాలాభేఽపి ప్రతినిధినా నిర్వాహః సూచితః। ఉక్తం చ కల్పసూత్రే— మపఞ్చకాలాభేఽపి నిత్యక్రమప్రత్యవసృష్టిరితి। చతుఃషష్టిరితి। నవానాం చక్రాణాం మధ్యే ప్రతిచక్రమిత్యర్థః। సమ్భూయ పఞ్చార్బుదాని షట్కోట్యః షష్టిర్లక్షా యోగినీనాం భవన్తి। అష్టాష్టకం నామ మిథునభోజనాత్మకః కర్మవిశేషః। అసితాఙ్గభైరవాదయో మఙ్గలనాథాదయశ్చేత్యప్యష్టౌ। అనయోరేకస్మిన్నష్టక ఏకైకస్మాన్మిథునాదృష్టావష్టౌ కన్యా ఉత్పన్నాః। అన్యస్మింస్తు పుమాంసః। తాసాం తేషాం చ పరస్పరవివాదరు(హ)దేకైకమిథునయుగలాంశభూతాన్యష్టావష్టౌ మిథునాని సంపన్నాని। సమ్భూయ చతుఃషష్టిః। తేషాం నామాని సహస్రాక్షరీమన్త్రే తదీయన్యాసాదిషు చ తన్త్రే

ప్రసిద్ధాని। తాని చ మిథునాని శివశక్తిరూపాణ్యేవ మహాచతుఃషష్టికోటియోగినీగణసమష్టిరూపాణ్యపి। అత ఏతద్భోజనమాత్రం యథావిభవమవశ్యం కారణీయం, తద్భోజనేతికర్తవ్యతా కులార్ణవే నైమిత్తికపటలే ద్రష్టవ్యా। తుశబ్దేన తత్రైవోక్తానాం శ్రీకణ్ఠాద్యేకపఞ్చాశన్మిథునభోజనాదీనామిచ్ఛాదిత్రిశక్తిభోజనాన్తానాం బ్రహ్మాణ్డపురాణాద్యుక్తసహస్రభోజనత్రింశతభోజనాదికర్మణాం చానావశ్యకతా ధ్వనితా। మధ్యమభూగృహే చతుఃషష్టిమిథునానాం పూజనమష్టాష్టకముచ్యత ఇతి తు ప్రాచాం భ్రమ ఏవ। విత్తశాఠ్యవివర్జితమితిస్వారస్యవిరుద్ధం చ॥౨౦౦॥౨౦౧॥౨౦౨॥

శాస్త్రోపసంహారం నాన్తరీయకతయా ధ్వనయన్ననధీయానం దణ్డయతి—

అజ్ఞాత్వా తు కులాచారమయష్ట్వా గురుపాదుకామ్॥౨౦౩॥

యోఽస్మిఞ్శాస్త్రే ప్రవర్తేత తం త్వం పీడయసే ధ్రువమ్।
ఏవం జ్ఞాత్వా వరారోహే కౌలాచారపరః సదా॥౨౦౪॥

ఆవయోః శబలాకారం యే చ్ఛ వే ద్యం ద త ని మ।
త్వత్పృథాప్రసరాకారాస్త్వయ్యేవ పరిభావయేత్॥౨౦౫॥

త్వామిచ్ఛావిగ్రహాం దేవీం గురురూపాం విభావయేత్॥
శేషం గురోర్నివేద్యాపి పశ్చాదాత్మని యోజయేత్॥౨౦౬॥

కల్పసూత్రే వ్యవహారదేశసాత్మ్యేత్యారభ్య పరే చ శాస్త్రానుశిష్టా ఇత్యన్తేన గ్రన్థేనోక్త ఆచారః కులాచారః। గురుపాదుకామయష్ట్వేత్యత్ర సంజ్ఞాపూర్వకవిధేరనిత్యత్వాన్న సంప్రసారణమ్। గురుప్రసాదమన్తరేణైవ చౌర్యాదినా విజ్ఞాయేత్యర్థః। ప్రాసఙ్గికం సమాప్య పూజాకృత్యశేషముపదిశతి—ఆవయోః శబలాకారం శివశక్తిసామరస్యరూపమ్। అత్రైకః పాదో వ్యాకులాక్షరః। శబలపదేనైవ శుద్ధేర్లాభః। ద్వితీయస్యైవ శివరూపా(ప) [తాయా]స్తన్త్రే కథనాత్। త్వత్పృథాప్రసర ఏవాఽఽకారో యాసాం తా అణిమాదిదేవతాస్త్వయ్యేవ పరిభావయేత్। తాస్తేజోరూపమాత్రవిగ్రహా విభావ్య శ్రీమూలదేవ్యాః శరీరే ప్రవిష్టాశ్చిన్తయేత్। తతస్త్వాం

స్వేచ్ఛయా గృహీతవపుషం మూలదేవీం స్వగురురూపాం బ్రహ్మరన్ధ్రస్థితనాథరూపేణ పరిణతాం చిన్తయేత్। తతో విశేషార్ఘ్యపాత్రేఽవశిష్టం ద్రవ్యం ప్రత్యక్షాయ బ్రహ్మరన్ధ్రస్థితాయ వా గురవే నివేద్య తదుచ్ఛిష్టం స్వాత్మని జుహుయాత్॥౨౦౩॥ ॥౨౦౪॥౨౦౫॥౨౦౬॥

యోగినీనాం మహాదేవి బటుకాయాఽఽత్మరూపిణే।

క్షేత్రాణాం పతయే మహ్యం బలిం కుర్వీత హేతునా॥౨౦౭॥

తన్త్రాన్తరే గణపత్యాదికురుకుల్లాదివలయ ఉక్తాస్తేష్వావశ్యకా యోగినీబటుకక్షేత్రపాలబలయ ఇత్యర్థః। కల్పసూత్రే తు సర్వభూతబలిరేక ఏవోక్తః। హేతునేత్యనేన బలిపాత్రాసాదనమాక్షిప్యతే, విశేషార్ఘ్యస్య నిఃశేషీకరణాత్। వస్తుతస్తు పాతక్రమబాధేనార్థక్రమాదాదౌ బలిదానం తతో హవిఃశేషప్రతిపత్తిః। తేన కల్పసూత్రైకవాక్యతాఽపి సంపద్యతే॥౨౦౭॥

దన్ద్యం మ బ న్ధా న్మ వ పి స్వేచ్ఛాచారపరః స్వయమ్।

అహంతేదంతయోరైక్యం భావయన్విహరేత్సుఖమ్॥౨౦౮॥

వ్యాకులాక్షరోఽత్ర ప్రథమశ్చరణః। పూజాబహిఃకాలేఽప్యనవరతం స్వస్య జగతశ్చాభేదం విభావయన్నేవ లౌకికవైదికవ్యవహారేషు సంసరేత్। తేన బాహ్యసంతాపానాక్రమణాత్సుఖైకరూప ఏవావతిష్ఠతే॥౨౦౮॥

శాస్త్రోత్తరార్ధముపసంహారపూర్వకం గోపయతి—

ఏతత్తే కథితం దివ్యం సంకేతత్రయముత్తమమ్।

గోపనీయం ప్రయత్నేన స్వగుహ్యమివ సువ్రతే॥౨౦౯॥

చుమ్బకే జ్ఞానలుబ్ధే చ న ప్రకాశ్యం త్వయాఽనఘే।

అన్యాయేన న దాతవ్యం నాస్తికానాం మహేశ్వరి॥౨౧౦॥

ఏవం త్వయాఽహమాజ్ఞప్తో మదిచ్ఛారూపయా ప్రభో।

గోపనీయం పరశిష్యేభ్య ఇతి శేషః। పరపురుషేభ్య ఏవ గోపనీయేన గృహ్యేనోపమితత్వాత్। స్వశిష్యేష్వపి కతిచిత్పరిసంచష్టే—చుమ్బక ఇతి। శ్రీవిద్యామూలమాత్రజపపరస్తదీయకర్మజాలజ్ఞానరహస్యజ్ఞానజాలయోరనాసక్తశ్చుమ్బకస్తదనుష్ఠానరతిహీనః।శాస్త్రాన్తరజ్ఞానసాధారణ్యేనైతచ్ఛాస్త్రీయపాణ్డిత్యమాత్రేచ్ఛుర్జ్ఞానలుబ్ధస్తయోః ప్రదర్శనీయమపి న కిముత న దేయమితి వక్తవ్యమ్। నచైవం సతి జ్ఞానలుబ్ధస్తథా శిష్యో గురోర్గుర్వన్తరం శ్రయేదితి విధేరననుష్ఠానలక్షణమప్రామాణ్యమాపద్యేతేతి వాచ్యమ్। కురుక్షేత్రే ప్రతిగ్రహనిషేధస్య తత్ర దానవిధేశ్చ పరస్పరోపమర్దకత్వేఽపి నిషేధమతిక్రమ్య ప్రవృత్తం బ్రాహ్మణం గృహీత్వా దానవిధీనాం ప్రామాణ్యోపపాదనవదిహాపి తత్సంభవాత్। తత్రత్యజ్ఞానలుబ్ధపదస్య సానుష్ఠానజ్ఞానలుబ్ధపరత్వాద్వా। యస్త్వనుతిష్ఠాసతి జిజ్ఞాసతి చ తస్మై సచ్ఛిష్యాయాప్యన్యాయేన గురూపసదనదీక్షానియమస్వాధ్యాయాధ్యయనపరిపాలనాదిక్రమోల్లఙ్ఘనేన న దేయం, నాస్తి పరలోక ఇతి బుద్ధిమతాం తు సుతరాం న దేయమిత్యర్థః॥౨౦౯॥౨౧౦॥

ఏవం శాస్త్రముపదిశ్యాన్తే న్యూనాతిరిక్తదోషపరిజిహీర్షయా స్వగురుం స్మరతి— ఏవం త్వయేతి। ప్రభో స్వామిని మదిచ్ఛారూపం ధృతవత్యా త్వయా మదాచార్యయాఽహం త్వచ్ఛిష్య ఆజ్ఞప్తోఽస్మి। ప్రభుపద[మేతదేవ ద్యోతయతి]।

సంకేతం యోఽభిజానాతి యోగినీనాం భవేత్ప్రియః॥౨౧౧॥

సర్వేప్సితఫలప్రాప్తిః సర్వకామ్యఫలాశ్రయః।

యతోఽపి దృశ్యతే దేవి కథంచిన్న విచిన్తయేత్॥౨౧౨॥

సంకేతత్రయజ్ఞానమార్గేణ యోగినీనాం దయాపాత్రం భవతి। సర్వేప్సితఫలానాం ప్రాప్తిర్యస్య స ఏవ (వం) తాదృశశ్చ భవతి। శాస్త్రసమాప్తిద్యోతనాయైతదేవ విశేషణమావర్తయన్నాహ—సర్వకామ్యఫలాశ్రయ ఇతి। ఏతచ్ఛాస్త్రపరమరహస్యసారం నిరూప్య భూయః స్యాత్ప్రోక్తమిలనమితిశైవశాస్త్రాన్తిమసూత్రార్థమర్థేన సంక్షిప్యాఽఽహ—

యతోఽపీతి। [యతః] సర్వత్ర స్వయమేవ దృశ్యతేఽతః స్వాపేక్షయా భిన్నం కిమపి య చిన్తయేదిత్యేతదుపాసనాసారమితి సర్వం శివమ్॥౨౧౧॥౨౧౨॥

ఇతి శ్రీభాస్కరోన్నీతే నిత్యాషోడశికామ్బుధైః।

వ్యాఖ్యానే సేతుబన్ధాఖ్యే విశ్రామోఽభవదష్టమః॥

ఏవం ద్వాదశోత్తరశతద్వయశ్లోకేరష్టమః పటలః। సంహత్య సప్తదశోనోత్తరచ[తుఃశతీ। ఉభయోశ్చ]తుఃశత్యోర్యోగేన శాస్త్రస్యాష్టౌ శతాని సార్ధత్రయోదశాధికాని శ్లోకానాం భవన్తి। తేషు గణేశగ్రహనక్షత్రేత్యాదికా ద్వాదశశ్లోకీ మఙ్గలాచరణరూపా తన్త్రాద్బహిర్భూతైవేతి తత్రైవోక్తమ్। యతోఽపీత్యన్తిమమర్ధం చ బహిర్భూతమిత్యష్టశతీసమాఖ్యోపపన్నా। ఏకశ్లోకాధిక్యస్యాల్పాన్తరత్వాత్। పఞ్చాశల్లిపిభిరితివ్యవహారదర్శనాత్। తచ్ఛక్తిపఞ్చకం సృష్ట్యేతిశ్లోకస్య పూర్వోత్తరతన్త్రయోర్వారద్వయం పాఠాత్తయోరన్యతరస్య పరిగణనాభావాభిప్రాయేణ వా తదుపపత్తిరిత్యవధేయమ్।

శ్రీవిశ్వామిత్రవంశ్యః శివభజనపరో భారతీ సోమపీథీ

కాశ్యాం గమ్భీరరాజో బుధమణిరభవద్భాస్కరస్తస్య సూనుః।

క్షేత్రే శ్రీసప్తకోటీశ్వరపురి శివరాత్రౌ శకే శర్మచాపే

నిత్యాషోడశ్యుదన్వత్పరతటగతయే సేతుమేతం న్యబధ్నాత్॥౧॥

జ్యేష్ఠాస(త్స)తీర్థ్యాత్పరహస్యమేత-

త్సంప్రదాయం సమధీత్య తన్త్రమ్।

తన్త్రాణి చాన్యాని విచార్య టీకా-

మేకామకార్షీద్భువి భాస్కరార్యః॥౨॥

శ్రుతిస్మృతిన్యాయపురాణతన్త్ర-

సూత్రాగమశ్రీగురుసంప్రదాయాన్।

నిర్మథ్య నిశ్చిత్య కృతాఽపి టీకా

శోధ్యైవ సద్భిర్మయి హార్దవద్భిః॥౩॥

ప్రమాదో మేఽవశ్యం భవతి మ[తి]మాన్ద్యాదలసతః
పదార్థన్యాయానామపి దురవగాహత్వనియమాత్।
పరం త్వన్తః సన్తః ప్రదయహృదయా నాథచరణా-
వుదారౌ తస్మాన్మే న ఖలు ఖలపాపోభయభయమ్॥౪॥

అద్యాప్యస్తి విపశ్చితామపి మహత్సందేహకోటిద్వయం
యః శ్రుత్యా జగదీశ్వరో నిగదితః సప్తః కిమష్టోఽథ సః।
తత్రేశః ప్రథమైవ కోటిరితి కిం నిశ్చాయనాయ స్ఫుటం
నానైవ ప్రథితోఽభవత్పరశివః శ్రీసప్తకోటీశ్వరః॥౫॥

తా ఇత్యేకాక్షరం జటావాచకం తాభిః సహితః సప్తః శివోఽష్టో హరిరిత్యర్థః।

ఇతి శ్రీమత్పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణధురీణనిఖిలతన్త్రస్వత-
న్త్రశ్రీమద్గమ్భీరరాజభారతీదిక్షితసూనునా భాసురానన్ద-
నాథదీక్షాభిధానేన భాస్కరరాయేణ ప్రణీతో
నిత్యాషోడశికార్ణవవ్యాఖ్యానాత్మా
సేతుబన్ధః సంపూర్ణః॥